

Průvodka dokumentem Geografia religii:

- číslované nadpisy tří úrovní (použité styly Nadpis 1-3), před nimi unak #, číslování ve formátu #1., #1.1., #1.1.1.

- automatický obsah (#Obsah) na začátku dokumentu

René Matlovič

Geografia religii

(Náčrt problematiky)

Prešov 2001

#Obsah

#Predslov

#1. Geografia religii ako vedná disciplína.

#1.1. Vývin geografie religii.

#1.1.1. Počiatky záujmu geografie o religie

#1.1.2. Geografia religii v službách misionárov

#1.1.3. Geografia religii v osvietenom období

#1.1.4. "Rýdzo geografická" geografia religii

#1.1.5. Geografia religii ako platforma výskumu vzájomného ovplyvňovania religii a geografického prostredia

#1.2. Hlavné smery empirických religiózno-geografických výskumov

#1.3. Inštitucionálne zázemie geografie religii vo svete

#1.4. Geografia religii na Slovensku

#2. Pojem, štruktúra a klasifikácia religii

#2.1. Definícia religie ako predmetu geografického výskumu

#2.2. Štruktúra religie

#2.2.1. Doktrína

#2.2.2. Kult

#2.2.3. Organizácia

#2.3. Klasifikácia religii

#2.4. Vzťahy medzi religiami

#2.5. Ateizmus a jeho formy

#3. Genéza religii a prírodné (rodové) religie.

#3.1. Konceptie vzniku náboženstva

#3.2. Prírodné (rodové) religie v súčasnom svete

#4. Národné religie

#4.1. Judaizmus

#4.2. Zoroastrizmus

#4.3. Hinduizmus

#4.4. Džinizmus

#4.5. Sikhizmus

#4.6. Konfucianstvo

#4.7. Taoizmus

#4.8. Šintoizmus

#5. Univerzálne religie

#5.1. Budhizmus

#5.2. Kresťanstvo

#5.2.1. Rané kresťanstvo

#5.2.2. Katolicizmus

#5.2.3. Pravoslávie

#5.2.4. Protestantizmus

#5.2.5. Kresťanské nezávislé cirkvi

#5.3. Islam

#6. Synkretické religie, ezoterické, novopohanské hnutia a hnutia osobného rozvoja

#7. Vzťah religióznych systémov a geografickej sféry

- #7.1. Religie a prírodné prostredie
 - #7.1.1. Vplyv prírodného prostredia na religie
 - #7.1.2. Vplyv religióznych systémov na postoje k prírode - religiózna environmentálna etika
 - #7.2. Religie a obyvateľstvo
 - #7.2.1. Religie a populačná dynamika
 - #7.2.2. Religie a populačná statika
 - #7.3. Religie a sídla
 - #7.3.1. Miesta kultov ako symboly náboženstiev v geografickom priestore
 - #7.3.2. Odraz religióznych vplyvov v názvosloví sídiel a krajinných objektov
 - #7.3.3. Religiózne determinované sídelné štruktúry
 - #7.3.4. Sídelné objekty a štruktúry spojené so smrťou a posmrtným životom
 - #7.4. Religie a hospodárstvo
 - #7.4.1. Religie a sektory hospodárstva
 - #7.4.2. Religie a ekonomický rozvoj
 - #7.4.3. Vzťahy náboženstva a hospodárstva v rozličných religióznych systémoch
 - #7.5. Religie a politika
 - #7.5.1. Vplyv politiky na religie
 - #7.5.2. Vplyv religii na politiku a politicko-geografické štruktúry
 - #8. Geografické aspekty religióznych systémov vo svete
 - #8.1. Geografické aspekty religii v Európe
 - #8.2. Geografické aspekty religii v Afrike
 - #8.3. Geografické aspekty religii v Ázii
 - #8.4. Geografické aspekty religii v Austrálii a Oceánii
 - #8.5. Geografické aspekty religii v Severnej Amerike
 - #8.6. Geografické aspekty religii v Latinskej Amerike
 - #9. Geografické aspekty religii v Slovenskej republike
 - #9.1. Vývoj religióznych pomerov na území Slovenska
 - #9.1.1. Proces kristianizácie a religiózne pomery na území Slovenska do 16. stor.
 - #9.1.2. Od počiatkov reformácie do vydania tolerančného patentu v r. 1781
 - #9.1.3. Vývoj religióznych pomerov na území Slovenska v 19. - 20. storočí
 - #9.2. Súčasná religiózna štruktúra Slovenska
 - #9.3. Geografická charakteristika štátom registrovaných cirkví v SR
 - #9.3.1. Rímskokatolícka cirkev
 - #9.3.2. Gréckokatolícka cirkev
 - #9.3.3. Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku
 - #9.3.4. Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku
 - #9.3.5. Pravoslávna cirkev
 - #9.3.6. Evanjelická cirkev metodistická
 - #9.3.7. Bratská jednota baptistov
 - #9.3.8. Cirkev bratská
 - #9.3.9. Cirkev adventistov siedmeho dňa
 - #9.3.10. Apoštolská cirkev na Slovensku
 - #9.3.11. Kresťanské zbory na Slovensku
 - #9.3.12. Cirkev československá husitská na Slovensku
 - #9.3.13. Starokatolícka cirkev
 - #9.3.14. Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia
 - #9.3.15. Židovské náboženské obce
 - #9.4. Geografická charakteristika štátom neregistrovaných cirkví a náboženských spoločností v SR
 - #9.5. Diverzifikácia religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska a typológia okresov podľa významnosti zastúpenia jednotlivých religii v r. 1991
- Zoznam použitej a odporúčanej literatúry

#Predslov

V ostatnom decéniu sme sa stali svedkami oživenia záujmu slovenskej geografie o viaceré nové ako aj tradičné, avšak už takmer zabudnuté subdisciplíny, bádateľské smery a témy.

Významnú pozíciu medzi týmito znovuzrozenými oblasťami záujmov slovenských geografov zaujala geografia relígií. Dokumentuje to celý rad publikovaných prác, ktoré sa objavili v geografickej spisbe slovenskej proveniencie v r. 1992-2001. Revitalizácia záujmu slovenských geografov o problematiku relígií prichádza po štyridsaťročnom hiáte, ktorý zapríčinil, že teoreticko-metodologická báza geografie relígií u nás výrazne zaostala za ostatnými západoeurópskymi krajinami. V našej geografickej literatúre doteraz absentovala práca, ktorá by v ucelenej podobe podávala celú šírku problematiky geografii relígií.

Cieľom tejto publikácie je aspoň čiastočné vyplnenie tejto medzery a poskytnutie základného kompendia poznatkov o geografii relígií. Obsahová štruktúra publikácie odzrkadľuje základné tematické okruhy disciplíny. Postupne sa práca venuje problematike geografie relígií ako vednej disciplíny, jej objektu, predmetu a pozícii v systéme vied, formovaniu jednotlivých škôl a ich predstaviteľom a inštitucionálnemu zázemiu vo svete a u nás. Ďalšou časťou je kapitola vysvetľujúca základné pojmy a podávajúca charakteristiku štruktúry relígií a ich klasifikáciu. Nasleduje základný systematický prehľad jednotlivých religióznych systémov, pričom sa tu rešpektuje schéma, podľa ktorej sú charakterizované vývoj, doktrína, kult a organizácia každého religiózneho systému. Dôraz je kladený najmä na postihnutie priestorových aspektov relígií. Tretí blok (siedma kapitola) obsahuje analýzu vzťahov religióznych systémov a ostatných prvkov geografického systému. Poukazuje sa tu na vzťahy relígií s prírodným prostredím, obyvateľstvom, sídlami, hospodárstvom a politikou. Záverečné dve kapitoly prinášajú regionálny prehľad religióznych systémov podľa svetadielov a regionálny prehľad religióznej problematiky v Slovenskej republike. Publikácia si nenárokujú vyčerpať celú problematiku geografie relígií. Je skôr jej náčrtom a autor privíta námety na doplnenie, korekciu prípadne prehĺbenie prezentovaných poznatkov.

Predložená publikácia je určená predovšetkým študentom geografie ako študijná príručka k disciplíne geografia relígií. Jej zameranie je však širšie a môžu ju využiť študenti ďalších príbuzných vedných disciplín - teológie, sociológie, religionistiky, histórie, etnografie, politológie a učiteľstva. Publikácia prináša základný sumár poznatkov aj pre odborníkov z oblasti verejnej správy, mimovládneho sektora a pre verejnosť, ktorá sa zaujíma o religióznu problematiku.

Na tomto mieste si dovoľujem poďakovať svojim spolupracovníkom na Katedre geografie a geoekológie Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove. Osobitné poďakovanie patrí vedeckému redaktorovi prof. RNDr. Jánovi Drdošovi, DrSc. za cenné pripomienky a úvahy, ktoré vylepšili pôvodný rukopis. Poďakovanie patrí aj obom recenzentom doc. RNDr. Vladimírovi Irovi, CSc. a RNDr. et Mgr. Jánovi Szollosovi, CSc. z Geografického ústavu SAV v Bratislave. Za finančnú podporu projektu ďakujem Vzdelávacej nadácii Jana Husa.

#1. Geografia relígií ako vedná disciplína.

#1.1. Vývin geografie relígií.

#1.1.1. Počiatky záujmu geografie o relígie

Napriek tomu, že pojem geografia relígií bol v odbornej literatúre zavedený až v 17. storočí, prvopočiatky záujmu o religiózno-geografickú problematiku možno nájsť už v prácach starovekých Grékov. Neskôr, v ranom stredoveku, sa k týmto snahám pripojili v rámci svojich regionálno-geografických opisov islamskí geografi (napr. Al-Muqaddasi) a reprezentanti keltských kláštorňých škôl v Írsku. Mnoho poznatkov o mýtoch a náboženských zvyklostiach

v jednotlivých kultových strediskách obsahujú správy antických cestovateľov (Pausanias). Viacerí antickí učitelia (Hippokrates, Aristoteles, Strabón) si všímali vzájomnú podmienenosť medzi geografickým prostredím, predovšetkým klímou, a religiami (Mikos, 1988, p.51). Anaximandros, prvý známy grécky kartograf, vnímal svet ako manifestáciu religiózneho princípu neporušiteľnosti priestorového poriadku. Anaximandrove poukazovanie na matematické proporcie vo vesmíre a na Zemi bolo pokladané vo väčšej miere za náboženské hľadanie, ako za vedecké bádanie. To nasvedčuje, že staroveká geografia hojne inkorporovala náboženské ideové princípy.

E.Isaac (1965), precizujúc a nuansujúc jednotlivé termíny vyjadrujúce vzťah geografie a náboženstva, nazýva takúto geografiu religióznou (religious geography) a odlišuje ju od vlastnej geografie religii (geography of religion) (Kong, 1990, p.356). Religióznu geografiu v Isaacovom ponímaní radí R.W. Stump (1986) do rámca geozofie v zmysle J.K.Wrighta (1947), čiže disciplíny skúmajúcej vývin geografických poznatkov a predstáv. Y.F. Tuan (1968a) uprednostňuje pre označenie takto zameranej disciplíny termín geoteológia. V tomto zmysle sa teda *religiózna geografia zameriava na úlohu religii pri formovaní ľudskej percepcie sveta a pozície človeka v jeho rámci. Jej primárny záujem sa teda týka úloh teológie a kozmológie pri interpretácii vesmíru* (Stump, 1986). *Geografia religii sa na rozdiel od religióznej geografie nezaobera religiou ako takou, ale sa orientuje viac na jej sociálne, kultúrne a environmentálne väzby a účinky. Ide teda o prístup, ktorý chápe religiu ako ľudskú inštitúciu a objasňuje jej vzťahy s rozličnými prvkami fyzickogeografickej a humánogeografickej sféry* (Stump, 1986).

Termín "geografia religii" ako názov pre vednú disciplínu, skúmajúcu priestorové aspekty religióznych systémov a vzájomné interakcie medzi týmito systémami a geografickou sférou, sa vžil v anglickej (geography of religion), ruskej (geografija religii), nemeckej (Religionsgeographie) i poľskej (geografia religii, ale aj geografia religioznawcza - napr. u Z. Poniatowského, 1962) geografickej škole. Napriek tomu možno upozorniť na to, že v r. 1795 použil G.H. Kasche na označenie disciplíny zaoberajúcej sa geografickými črtami religii termín religiózna geografia (religiöse Geographie) a zároveň načrtnol základné teoreticko-metodologické východiská tejto vednej disciplíny. Na druhej strane iný autor poukázal na to, že termín "geografia religii" použil ako prvý už T. Brown v práci *Religio medici* z r. 1642 (Bronk, 1989). Vzhľadom na zdôvodnenia E. Isaaca (1965) a širokú akceptáciu termínu geografia religii vo svetovej bádateľskej komunite, je možné preferovať aj v slovenskej literatúre na označenie disciplíny pojem geografia religii.

Faktický počiatok geografie religii podľa M.Büttnera (1976, p.306) spadá do 16. storočia, kedy sa jednotlivé vedy, medzi nimi i geografia, prestali riadiť duchom starogréckej filozofie a pretransformovali sa na teologicky orientované disciplíny. Tieto procesy prebiehali predovšetkým vo vtedajšej protestantskej Európe a súviseli s Melanchthonovou reformou vedy. Jej výsledkom bolo oddanie sa vedy potrebám teológie. Bola to reakcia na zdôrazňovanie náuky o Božej prozreteľnosti a nástup novej koncepcie "blízkeho Boha" v učení M.Luthera. Od geografie sa vyžadovalo podstatné rozšírenie poznávacích a výskumných záujmov a radikálne pozmenenie bádateľských prístupov. Vtedajšia geografia bola totiž stále pod vplyvom Ptolemaiovej koncepcie a obmedzovala sa predovšetkým na kartografickú tvorbu. Nové očakávania predpokladali, že geografia sa bude zaoberať skúmaním prírody a človeka, teda predstavovať zemský povrch ako územie neustálej aktivity Boha (Mikos, 1988, p.53). Všeobecné Melanchthonove princípy skonkretizovali jeho žiaci C.Peucer a M.Neander. C.Peucer v diele "*De Dimensione Terrae*" z r. 1556 chápe geografiu ako vedu skúmajúcu svet, ktorý je sériou zmyslovo dostupných Božích zjavení. Vzhľadom na to, že séria Božích zjavení sa začala v Palestíne, geografia tohto regiónu je začiatkom celej geografie (samozrejme z hľadiska kresťanského pohľadu). Za hlavnú úlohu geografie

považoval Peucer skúmanie priestorovej expanzie kresťanstva. M. Neander v r. 1583 napísal učebnicu geografie *Orbis terrae partium succincta explicatio*, ktorej obsah však svedčí, že išlo predovšetkým o príručku regionálnej geografie a histórie náboženstiev. Najväčší priestor príručky je venovaný opisu Palestíny. Geografia v chápaní týchto protestantských učencov bola teda antropogeografia s veľmi zúženým poľom pôsobnosti, realizujúca niektoré úlohy súčasnej geografie religii. (Mikos, 1988, p.54-55). Na základe týchto poznatkov možno v geografii religii 16. storočia identifikovať dve orientácie. Prvou bola cirkevná geografia (*ecclesiastical geography*), zahrňajúca mapovanie priestorovej expanzie kresťanstva vo svete. Druhou bola biblická geografia (*biblical geography*), resp. historická geografia biblických čias, ktorá sa pokúšala identifikovať a lokalizovať udalosti, miesta a názvy spomínané v Biblii (Isaac, 1965, p.8-10).

#1.1.2. Geografia religii v službách misionárov

Novú etapu vo formovaní geografie religii započal v r. 1616 prácou „*Systema geographicum*” B.Keckerman. Dochádza k čiastočnému uvoľneniu tesných väzieb medzi geografiou a teológiou. V tomto období možno zaznamenať viaceré pokusy o systematické štúdium rozličných religii, teda aj mimokresťanských. Výskumy poskytli podrobné informácie o rozšírení jednotlivých náboženstiev, získané najmä počas kresťanských misií. Pre cirkevné potreby sa sledovali aj efekty misionárskej činnosti. Viaceré príklady týchto snáh uvádza J.Komorovský (1994). Ide napríklad o spis františkánskeho mnícha Bernardína Ribeiru de Sahagun *Historia general de las cosas de Nueva España*, podávajúci sumárny prehľad indiánskych religii v Mexiku alebo o spis jezuitu José de Acostu *Historia Natural y Moral de las Indias* venovaná religióznym systémom v Peru a Mexiku. Predstaviteľom tohto obdobia bol aj známy holandský geograf B.Varenius, ktorý v r. 1649 vydal prácu „*De Japoniorum religione*” o japonských náboženstvách a o kresťanských misiách v Japonsku. Francúzsky záujem o geografiu religii v 17. storočí reprezentuje Samson d' Abbeville (Büttner 1976, s.310). Tento dynamický rozvoj religióznej geografie je možné spájať s novými geografickými objavmi. Cirkev, ktorá do týchto území vysielala svoje misie, potrebovala o nich základné informácie. Kvalitné informácie sa stali dôležitým predpokladom úspešnosti misií a tým aj predpokladom šírenia kresťanstva.

Uvoľnenie geografie religii spod kurately teológie však ešte ani koncom 17. storočia nemožno považovať za zavŕšené. Svedčí o tom fyzikálno-teologická (teleologická) škola, ktorá na zemskom povrchu videla Bohom vytvorený poriadok pre prospech všetkého živého. Priestorová diferenciacia geografickej sféry sa vo fyzikoteologickom zmysle javila príliš dobre premyslená a priaznivá pre život, aby bola akceptovaná ako dielo náhody (Büttner 1980a, s.94-95). Dobrým príkladom práce situovanej do teleologického konceptuálneho rámca (Ch. Parkom nazvanom naturálnou teológiou) je kniha J. Raya *The Wisdom of God Manifested in the Works of The Creation*, ktorá bola uverejnená v r. 1691. Teleologická škola sa rozvíjala aj neskôr v 18. a 19. stor.

#1.1.3. Geografia religii v osvietenskom období

Osvietenské obdobie znamenalo výrazný zlom vývinovej trajektórie geografie religii. Došlo k definitívnemu vymaneniu sa geografie od určujúceho vplyvu teológie. Významnú úlohu pri vzniku novej orientácie geografie religii zohrali vplyvy myšlienok Voltaira a Montesquieua, ktoré do značnej miery podmienili „teologickú geografiu” Immanuela Kanta. I. Kant za hlavné úlohy geografického výskumu náboženstiev považoval opis jednotlivých religii v ich jednote s krajinou, národom a kultúrou, skúmanie vplyvov religii na charakter národa a jeho kultúry, výskum zmien, ktoré nastávajú v religii v priebehu jej expanzie do nových priestorov (Krindač, 1992, s. 64). M. Büttner (1987) považuje na základe tejto práce I. Kanta za

významného reprezentanta geografie religii. V tejto súvislosti sa v niektorých prácach objavuje diachronické členenie histórie geografie religii na éru predkantovskú a pokantovskú (Büttner 1976, s.311). V pokantovskej ére sa za najvýznamnejšiu úlohu geografie považoval výskum do akej miery prírodné prostredie (najmä klíma) ovplyvňuje a podmieňuje religie. Geografi si teda osvojili environmentálne deterministický prístup, keď sa snažili hľadať a vysvetliť podstatu povahy rozličných religii v diferencovaných podmienkach ich geografického prostredia (Kong 1990, s. 357). Práve túto črtu, teda orientáciu na skúmanie vplyvu geografického prostredia na religie, je potrebné považovať za príznačnú pre tretiu etapu paradigmatického vývoja geografie religii.

Za reprezentanta prechodu od predkantovskej ku pokantovskej geografii je považovaný G.H.Kasche, ktorý vo svojej práci *"Ideen über religiöse Geographie"* (1795) ako jeden z prvých použil explicitne termín religiozna geografia. Toto dielo je svojráznou syntézou ideí predchádzajúcich etáp geografie religii a osvietenských myšlienok. Kasche poukázal na úlohu religie ako faktora, ktorý rozhoduje o špecifickom charaktere jednotlivých regiónov (Schwind 1975, p.3-4). Z metodologického hľadiska je významná Kascheho téza o povinnosti geografa religii zachovať v bádateľskej aktivite úplnú nezávislosť od teológie. Kasche však nie je dôsledný v nadkonfesionálnom prístupe, keď zdôrazňuje prevahu kresťanstva nad inými náboženstvami a poukazuje na to, že v kresťanských (najmä protestantských) regiónoch panuje najväčší poriadok a hospodárska prosperita. Najvýznamnejším Kascheho vkladom je však uvedenie osvietenských myšlienok do geografie religii, medzi nimi najmä potreby skúmania vplyvu prírodného prostredia na náboženstvá (Mikos, 1988, s.60). Tento problém sa v tejto etape rozvoja disciplíny stal prioritným, pričom najväčšia pozornosť sa venovala vplyvom klimatických podmienok. V hodnotení Kascheho sa rozchádzajú M. Büttner (1987) a M. Schwind (1975). Kým Schwind považuje Kascheho za zakladateľa geografie religii, Büttner poukazuje na to, takto chápaná geografia religii bola pestovaná už v 16. storočí a Kasche len využil existujúce materiály a výsledky výskumov. Büttner nepovažuje Kascheho prácu za geografické dielo, ale skôr za dielo situované do rámca systematickej teológie (Mikos 1988).

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia je možné zaznamenať pokračovanie aktivít prúdov geografie religii, sformovaných v predchádzajúcich obdobiach. Cirkevná geografia začala vo väčšej miere využívať progresívnejšie metódy výskumu. Jej snahy v tomto období sú zdokumentované v práci J.D.Gaya (1971, pp. 4-15). Dôležitým smerom geografie religii bola naďalej biblická geografia. V jej rámci vzniklo mnoho publikácií západných geografov, ktorí realizovali terénny výskum v Palestíne. Reprezentatívnym príkladom týchto snáh je kniha Georga Adama Smitha *The Historical Geography of the Holy Land* z r. 1894. Z novších prác z 2. pol. 20. stor. tu možno uviesť monografiu D. Balyho (1957). Podobne sa rozvíjal aj environmentálny deterministický prúd. Ako príklad tu môže slúžiť práca E.Sempleho (1911) poukazujúca na to, že symbolika religii je poznačená miestom svojho vzniku (Kong, 1990, s.357).

#1.1.4. "Rýdzo geografická" geografia religii

Ďalší zlom vo vývine geografie religii spôsobil M.Weber, ktorý vo svojich prácach *"Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie"* (1920-21) prišiel s inverziou dovtedajšej environmentálno-deterministickej doktríny. Namiesto skúmania pôsobenia geografického prostredia na religie, presadzoval odhaľovanie vplyvov religii na sociálne a ekonomické štruktúry. Tieto myšlienky si však nenašli ihneď odozvu v religiozno-geografickej komunite. Naopak, zotrvačne sa rozvíjala deterministická koncepcia (napr. práca H. Fricka 1943).

Širšieho rozpracovania sa táto Weberova koncepcia dočkala až po II. svetovej vojne, najmä vďaka C.Trollovi a P.Deffontainesovi. C.Troll bol stúpencom "rýdzo geografickej" geografie religii. Tvrdil, že geografia religii sa má koncentrovať na výskum vplyvu religii na okolité prostredie, kým odhaľovanie pôsobenia geografického prostredia na religie patrí do kompetencií religionistiky (Mikos, 1988, s.61). C.Troll bol teda zástancom rigorózneho oddelenia geografie religii a religionistiky (Büttner, 1980a, p.96). V podobnom duchu sa nesie aj práca P.Fickelera (1947), ktorý rozoznával dve stránky religie - kultovú a etickú. Geograficky relevantná bola podľa neho len kultová stránka religii a geografiu religii pokladal za súčasť geografie kultúry. Podľa tejto koncepcie má geografia religii skúmať to pôsobenie kultu na využívanie a fyziognómiu krajiny, ktoré v nej zanecháva viditeľné a trvalé stopy. Fickeler teda nielen výrazne ohraničil kompetencie geografie religii na bádanie vplyvu náboženstiev na krajinu, ale obmedzil ich aj v rámci výskumu tohto vzťahu. Tento prístup nachádzame aj v práci E.Isaaca (1959b), ktorý geografiu religii považuje za štúdium podielu religióznych motívov v antropogénnej transformácii krajiny. Isaac sa v tejto práci zmieňuje aj o slabnúcom vplyve religii na krajinu, v dôsledku čoraz viac sa rozširujúceho procesu sekularizácie vo svete. P. Deffontaines (1948) je ovplyvený francúzskou durkheimovskou sociologickou školou. Podobne ako predchádzajúci autori akcentoval vplyv religii na okolité prostredie. Poukázal napríklad na tesné väzby medzi religiami a vznikom prvých miest, pretože religiózna funkcia bola často iniciátorom vzniku miest. O sociologické prístupy sa opieral aj taliansky bádateľ G. Imbrighi (1961).

Mladší predstavitelia Trollovskej školy "rýdzo geografickej" geografie religii sa postupom času začali tesnejšie viazať so sociálnou geografiou (napr. H. Hahn a A. Sieversová). Svoju pozornosť sústredili na náboženskú komunitu, prostredníctvom ktorej sa realizuje vplyv religie na geografické prostredie. Došlo tým k podstatnému rozšíreniu výskumných záujmov a bádateľského programu geografie religii. Objavili sa analýzy priestorových aspektov náboženských komunít - napr. spôsob osídľovania a exploatácie územia komunitou, aktivity komunít v oblasti sociálnej infraštruktúry (školsťvo, zdravotníctvo, sociálna starostlivosť), ekonomická koncepcia komunity, spôsob trávenia voľného času v komunite, vnútorné zmeny komunity a pod. Geografia religii sa týmto dostáva do pozície na rozhraní kultúrnej a sociálnej geografie. Toto postavenie jej určil aj H.G.Zimpel (1970), deliac ju na všeobecnú a špeciálnu. Zimpel upozornil na existenciu religiózno-geografickej orientácie v religionistike, ktorá sa zaoberá závislosťou religii od prírodného a kultúrneho prostredia. Zimpel naznačil možnosť spolupráce medzi touto skupinou religionistov a geografmi (Zimpel, 1963). V týchto postojoch sa už rýsoval ďalší posun na vývinovej trajektórii geografie religii.

#1.1.5. Geografia religii ako platforma výskumu vzájomného ovplyvňovania religii a geografického prostredia

V druhej polovici 60. rokov možno zaznamenať prelom vo vývine geografie religii, ktorý iniciovali predstavitelia dvoch národných geografických škôl - americký bádateľ D.E.Sopher (1967) a nemecký geograf M.Büttner (1976). Objavila sa tendencia integrácie výskumov vzájomného vplyvu religii a prostredia, pričom sa predpokladala úzka kooperácia geografov a religionistov. Geografia religii podľa D. Sophera (1967) študuje organizované religiózne systémy a kultúrou formované a inštitucionalizované religiózne správanie. Naopak, geografia sa nemôže zaoberať individuálnymi náboženskými skúsenosťami (Sopher 1967).

Podľa Sophera (1967) k najdôležitejším úlohám geografie religii patrí:

- výskum úlohy prostredia v evolúcii religi6zných systémov, najmä ich inštitucionálnej stránky
- výskum transformácie prostredia pod vplyvom religi6zných systémov
- výskum priestorovej difúzie a priestorovej organizácie jednotlivých religi6zných systémov
- výskum geografického členenia religii.

Z uvedeného je zrejmé, že prakticky všetky úlohy sa už v predchádzajúcom vývine geografie religii ocitli v jej zornom poli, avšak nikdy neboli zohľadňované naraz a vo vzájomných súvislostiach. Sopher teda predstavil syntézu koncepcií geografie religii, ktoré sa sformovali v jej predchádzajúcich vývinových etapách - koncepcie "religionistickej" geografie religii, skúmajúcej pôsobenie geografického prostredia na religie a koncepcie "rýdzo geografickej" geografie religii, orientujúcej sa na sledovanie vplyvu náboženstiev na formovanie krajiny a teda odrážajúcej tradičné kultúrno-geografické záujmy. Významným prínosom Sophera bola konceptualizácia **religi6zneho systému** (Sopher 1967). Religi6zný systém sa podľa Sophera (1967) môže vyznačovať niekoľkými priestorovými a ekologickými črtami: a) mierou svojho rozšírenia (priestorového a sociálneho), b) štruktúrou v priestore - mechanizmom, ktorým religi6zný systém organizuje svojich vyznávačov, c) prostriedkami, ktoré systém využíva pri svojom šírení. Sopher rozlíšil tri skupiny religi6zných systémov: a) primitívne etnické a kmeňové religi6zne systémy, b) zložité etnické a národné religi6zne systémy, c) komplexné univerzálne systémy späté s najdôležitejšími civilizáciami (Sopher, 1967).

M.Büttner (1976) vidí pred geografiou religii nové perspektívy, ktoré sa jej otvorili vďaka orientácii na sociálnu geografiu. Vypracoval tzv. **Bochumský model vzájomného pôsobenia medzi religiou a geografickým prostredím**. Podľa tohto modelu prebiehajú interakcie medzi štruktúrami, ktoré sa vzťahujú k trom úrovňam. Najvyššia je *ideologická úroveň*, zahŕňajúca religiu ako súbor dogmatického a etického učenia. Stredná je *sociálna úroveň*, ktorú tvorí religi6zný organizmus, pozostávajúci z konfesiónálnych skupín (obyvateľstva s charakteristickými črtami) a religi6zných inštitúcií (cirkevná a kultová organizácia a celá infraštruktúra umožňujúca ideologickej úrovni "uviesť sa do činnosti" prostredníctvom rozličných foriem náboženského života). Religi6zný organizmus vyvíja aktivity, ktoré možno nazvať náboženským životom. Prejavy aktivít religi6zneho organizmu môžu byť z časového hľadiska pravidelné (denne, týždenne) alebo epizodické. Z hľadiska priestorového okruhu pôsobenia sa rozlišuje ich lokálny, regionálny a nadregionálny dosah. Najnižšia je *krajinná (landšaftná) úroveň (resp. rovina indikátorov)*, obsahujúca všetky objekty a javy prírodného a sociálno-ekonomického prostredia. Na každej úrovni prebiehajú horizontálne procesy. Medzi susednými úrovňami prebiehajú vertikálne procesy a medzi všetkými úrovňami prebieha hlavný tzv. diagonálny proces. **Stredobodom pozornosti sociálno-geograficky orientovanej geografie religii je druhá úroveň - čiže religi6zný organizmus ako sprostredkujúca sila medzi religiou (ideologickou úrovňou) a geografickým prostredím (landšaftnou úrovňou)**. Sily pretvárajúce krajinu teda nepochádzajú zo samotnej religie, ale každý vzťah medzi religiou a geografickým prostredím funguje prostredníctvom religi6zneho organizmu. Horizontálne procesy na druhej úrovni (napr. kvantitatívne a kvalitatívne zmeny konfesiónálnych skupín, priestorové zmeny sfér ich vplyvu, aktivita náboženského života) je možné dobre geograficky interpretovať. Spravidla výskumom týchto procesov sa začína každé religi6zno-geografické bádanie (Büttner, 1980a). Ako príklad na vzťah medzi druhou a treťou úrovňou sa uvádza pomerne silná podmienenosť použitia stavebného materiálu na výstavbu kostolov a svätýň s jeho výskytom v príslušnom okolitom regióne (napr. drevené kostolíky na severovýchodnom Slovensku). Príkladom diagonálneho vzťahu môžu byť mormóni, ktorí putovali z východných regiónov USA na západ do oblasti Veľkého slaného jazera. Tam osídlili dovtedy neobývané územie a mohli sa realizovať úplne nezávisle od

bývalých miestnych religii. V ich religióznom myslení získala významné postavenie púšť, ktorú spojili s pojmom čistota. Začali sa identifikovať s izraelitmi, ktorí museli 40 rokov putovať púšťou kvôli očisteniu. Mormóni následne malú riečku vtekajúcu z juhu do Veľkého slaného jazera nazvali Jordán a čoskoro sa Veľké slané jazero stalo pre nich Mŕtvym morom a Salt Lake City Jeruzalemom. Tu sa dá ilustrovať priamy vplyv krajiny Veľkého soľného jazera na ideologickú úroveň religie mormónov. Možno sa domnievať, že ak by mormóni ostali na východe USA, bolo by sa ich náboženstvo vyvíjalo inak (Büttner, 1985, s. 46).

Doterajšie empirické výskumy ukazujú, že geografia religii zatiaľ významnejšie neprekročila tradičný rámec bádania vzťahov na strednej úrovni. Bochumský model však predstavil geografiu religii ako interdisciplinárnu bádateľskú orientáciu, stojacu na prieniku geografie, religionistiky a teológie (Büttner, 1985 s. 42, Krindač, 1992, s.65).

Odlíšny prístup, ktorý rozširuje úzky rámec geografie religii je úvaha o vyčlenení geografie svetonázoru (Geographie der Geisteshaltung, Geography of worldviews), ktorú predstavil M. Büttner (1976). Büttner tu zohľadňuje popri priestorových dôsledkoch religióznych vplyvov aj dôsledky sekulárnych postojov a ateistického svetonázoru na priestorové štruktúry a procesy v krajine. Geografia svetonázoru zahŕňa teda jednak geografiu religii ako aj geografiu ideológií.

Stručný prehľad formovania geografie religii naznačil, že táto disciplína prešla komplikovaným vývinom. Spočiatku zápasila s neželanou kuratelou teológie, neskôr sa jej podarilo prijať zásadu nadkonfesijného prístupu. Kardinálnou otázkou geografie religii sa stal výskum vzťahu religia - geografické prostredie. V prístupe k tomuto vzťahu prešla vývinovým cyklom téza - antitéza - syntéza. V primárnom štádiu tohto rozvojového cyklu bol dôraz kladený na jednostrannej prezentácii náboženstva, determinovaného jeho prostredím. V druhom štádiu, sa pravdepodobne aj pod vplyvom všeobecného odmietnutia geografického determinizmu, pozornosť obracia na odhaľovanie vplyvu religii na ich prostredie. Tento dôraz na religiami (ľuďmi) ovplyvnené prostredie bol bližší názorom francúzskej posibilistickej školy. Počas tohto štádia sa vzťah skúmaný v prvej fáze cyklu považoval za doménu religionistiky. V tretej fáze cyklu zosilnelo volanie po skúmaní reciprocitu vo vzťahoch medzi religiou a geografickým prostredím. V súlade s týmto zložitým vývinom sa menili aj názory na postavenie geografie religii v systéme geografických vied. Sprvu bola jednoznačne situovaná do rámca kultúrnej geografie, neskôr sa v súvislosti s prechodom do tretej "syntetickej" fázy začala chápať ako disciplína, ležiaca v prieniku kultúrnej a sociálnej geografie.

*Pri sumarizácii uvedených poznatkov a pokuse o charakteristiku geografie religii je možné vychádzať z metageografických prác slovenskej proveniencie (Mičian, 1984). **Geografiu religii je možné v tomto kontexte považovať za čiastkovú analytickú disciplínu humánnej geografie, ktorá sa zaoberá priestorovými aspektami religióznych systémov (plurál je tu veľmi dôležitý !) a ich vzájomnými interakciami s inými prvkami fyzickogeografickej a humánno-geografickej sféry. Geografia religii v zmysle schémy systému geografických vied (Mičian, 1984) patrí na II. úroveň geografickej analýzy. Pri svojich výskumoch najužšie spolupracuje s religionistikou, ktorá je jej najbližšou partnerskou disciplínou, v zmysle schémy situovanou na I. negeografickú úroveň.***

Religionistiku (tiež religiológiu) je potrebné chápať ako spoločenskú vedu, ktorá skúma náboženské štruktúry sveta historicky a fenomenologicky ako zložitý, mnohvrstevný jav a to z aspektu psychického, sociálno-kultúrneho i z aspektu viery človeka v určitú transcenciu (Komorovský, 1996, s. 286).

#1.2. Hlavné smery empirických religiózno-geografických výskumov

V súčasnej geografii religii možno zaznamenať záujem o veľmi rôznorodé bádateľské témy. L.Kong (1990) pokúšajú sa ich systemizovať, rozlišuje tri skupiny tém.

Prvý prúd tvoria empirické výskumy odrážajúce záujmy tradičnej Berkeleyovskej školy kultúrnej geografie, koncentrujúce sa na odhaľovanie pôsobenia náboženstiev na krajinu. Do tejto skupiny patrí drvivá väčšina empirických štúdií. Spomenúť možno výskumy priestorových aspektov religii - napr. priestorovej expanzie resp. priestorovej regresie rozličných religióznych systémov, štúdie mapujúce religióznu diferenciáciu sveta v rôznych časových prierezoch, sledovanie religióznej segregácie obyvateľstva v mestách, výskum priestorových aspektov púti (Jackowski et al. 1997), štúdie používajúce náboženstvo ako kritérium delimitácie kultúrnych regiónov, výskumy poukazujúce na väzby medzi demografickými procesmi a religióznou príslušnosťou obyvateľstva a pod. Inou skupinou sú výskumy vplyvu religii na fyziognómiu krajiny - napr. podrobné badania cintorínov, inventarizácia sakrálnych architektonických štruktúr a podobne (Kong, 1990).

Druhý prúd tvoria výskumy situované do konceptuálneho rámca "novej" kultúrnej geografie, ktorá na rozdiel od tradičnej kultúrnej geografie nepredpokladá existenciu unitárnej kultúry, ale uvažuje o pluralite kultúr v jednotlivých societach. Dôsledkom je existencia dominantných a podriadených kultúr s často protirečivými záujmami (Cosgrove - Jackson 1987). Religiózny výskum sa v tomto prípade venuje najmä otázkam charakteru konfliktov a zmyslom symbolov, charakterizujúcich jednotlivé religie. V rámci štúdií konfliktov sa pozornosť venuje napr. konfliktu medzi svetskou a cirkevnou mocou v požiadavkách na využitie zeme. V rámci výskumu symbolizmu sú známe štúdie ilustrujúce ako štát prostredníctvom kultúrnych a religióznych symbolov dosahuje politické ciele, výskumy symbolického významu kostolov v meniacej sa kultúrnej a sociálnej situácii, hľadanie symbolizmu pútnických tradícií a pod. (Kong, 1990).

Tretí prúd zahŕňa snahy v rámci tzv. religióznej ekológie, rozvíjanej v rámci geografie religii. Tieto sú reprezentované diskusiami na dve témy. Prvú vyvolala práca L.Whiteho (1967), v ktorej sa vina za evidentnú degradáciu životného prostredia na našej planéte prikladá kresťanskému mysleniu, podľa ktorého dal Boh ľuďom nadvládu nad Zemou. L.White vidí dve východiská z tejto situácie - buď príklon k prístupu sv. Františka z Assisi, alebo úplný odklon od kresťanstva k východným religiam, zdôrazňujúcim význam harmónie človeka s prírodou. Celú protirečivú diskusiu zhodnotil E.C.Hargrove (1986) upozorňujúc na potrebu upustiť od neproduktívnej debaty o vine a koncentrovať sa na praktické východiská z environmentálnej krízy (bližšie pozri aj Moltmann, 1999). Druhou pertraktovanou témou v rámci religióznej ekológie je sledovanie vplyvu religiózneho myslenia na postoje k rastlinám a živočíchom. Ide napr. o štúdie zaoberajúce sa religióznymi motívmi domestikácie zvierat alebo o výskumy vplyvu religii na postoje voči životu rastlín a živočíchov (napr. princíp ahimsá v džinizme).

#1.3. Inštitucionálne zázemie geografie religii vo svete

Z prehľadu formovania geografie religii vyplýva, že ide o smer geografického výskumu s dlhodobou tradíciou. Z hľadiska inštitucionálnej bázy je to však pomerne mladá oblasť

geografického výskumu. Najlepšie zázemie má táto disciplína v Nemecku, USA a Poľsku. Najvýraznejšou osobnosťou geografie religii v Nemecku sa stal Manfred Büttner, ktorý v r. 1976 v New Yorku inicioval vznik medzinárodnej pracovnej skupiny pre výskum religióznych systémov pri IGU (International Working Group on the Geography of Belief Systems) so sídlom v Bochume a zároveň bol zvolený za jej prvého predsedu. V r. 1985 vznikla v Nemecku významná edičná séria pod názvom *Geografia Religionum*, prinášajúca štúdie a informácie. Do konca 90. rokov 20. stor. bolo vydaných už 10 zväzkov. V USA má Asociácia amerických geografov špecializovanú skupinu pre geografiu religii, ktorá vydáva svoj spravodaj pod názvom *Geography of Religion and Belief Systems* a organizuje semináre a konferencie z problematiky geografie religii. V Poľsku sa geografia religii rozvíja na Geografickom ústave Jagelovskej univerzity v Krakove, zásluhou A. Jackowského. Krakovské pracovisko sa zameriava najmä na problematiku geografie pútí. Už v r. 1994 Antoni Jackowski založil na ústave katedru geografie religii (Zakład Geografii Religii) a interdisciplinárne *Konwersatorium Pielgrzymkowe*, ktoré vytvorilo platformu pre vzájomnú výmenu informácií medzi bádatelmi z rozličných disciplín. V r. 1995 vznikla edícia *Peregrinus Cracoviensis*, ktorá prináša monografické práce o pútnických centrách ako aj pôvodné religiózno-geografické štúdie širšieho tematického zamerania. Do r. 2001 vyšlo 10 zväzkov tejto edície.

Viaceré pracoviská zaoberajúce sa geografiou religii vo svete pripravili svoju prezentáciu na internete. Odporúčať možno adresy:

www.morehead-st.edu/people/t.pitts/mainmenu.htm

www.adherents.com.

Informácie o náboženstvách a cirkvách na Slovensku je možné nájsť na webovskej stránke ministerstva kultúry: www.culture.gov.sk.

#1.4. Geografia religii na Slovensku

Geografia religii sa na Slovensku začala rozvíjať v medzivojnovom období. Avšak záujem o religiózno-geografickú problematiku mali už podstatne skôr bádatelia na jezuitských univerzitách v Trnave a Košiciach. V tejto súvislosti je možné spomenúť prácu M. Szent-Iványiho *Dissertacio paralipomenica rerum memorabilium Hungariae* so súpisom zázračných obrazov a sôch Panny Márie v Uhorsku podľa P. Eszterházyho, či prácu *Topographia magni regni Hungariae* z r. 1718, ktorá je prisudzovaná M. Bonbardimu a obsahuje miestopis posvätností - hagiotopografiu nášho územia (Martinka, 1955). Cenné informácie o religióznej príslušnosti obyvateľstva a výskyte sakrálnych objektov priniesla práca evanjelického vzdelanca J. M. Korabinského *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn* z r. 1786.

V medzivojnovom období sa kládli základy modernej slovenskej geografie. V rámci tohto úsilia sa začala venovať pozornosť religiózno-geografickým otázkam. Priekopníkom v tomto smere bol Š. Fekete, z ktorého rozsiahlejšej monografickej práce bola uverejnená mapa rozloženia vierovyznaní na Slovensku podľa sčítania v r. 1930 v komplexnej vlastivednej monografii o Slovensku od J. Hromádku (1943). V r. 1947 bola publikovaná Feketeho štúdia o pútnických miestach na Slovensku. J. Hromádka (1933, 1934, 1949) zohľadnil náboženskú problematiku v rámci charakteristík obyvateľstva spracovávaných regiónov. Podobný postup uplatnil M. Lukniš (1946) v mikrogeografickej analýze Jakubian. Mnoho relevantných poznatkov priniesli aj práce, ktoré vznikli na pôde s geografiou kooperujúcich disciplín

(histórie, sociológie a etnografie). Spomenúť možno štúdiu B. Matušika (1937) o vývine náboženských pomerov Turca, V. Chaloupeckého (1928) o vývine cirkevnej územnej organizácie katolíckej cirkvi na Slovensku a O. R. Halagu (1947) o problematike formovania gréckokatolicizmu na východnom Slovensku. Cenné poznatky obsahuje sociografická analýza Slovenska od A. Štefánka (1944). Po r. 1948 sa snahy rozvíjať geografiu religii prerušili v súvislosti s nástupom komunistickej moci. Prejavilo sa to okrem iného aj tým, že náboženská príslušnosť obyvateľstva bola zisťovaná len pri sčítaní ľudu v r. 1950 a už sa neobjavila v programe sčítaní v r. 1961, 1970 a 1980. V r. 1948-1989 sa religiozna problematika pertraktovala len v negeografických prácach. Zväčša išlo o historické štúdie a religiozny výskum, organizovaný inštitúciami s propagandistickým ateistickým zameraním.

K oživeniu záujmu geografie o religioznu problematiku mohlo dôjsť až po r. 1989. Revitalizácia geografie religii na Slovensku sa prejavila vo vzniku mnohých prác. Už na X. zjazde Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV, ktorý sa konal v r. 1991 v Bratislave, vystúpil Š. Očovský s referátom o princípoch geografického štúdia religioznej problematiky. Neskôr sa objavilo viacero prác, ktoré z tematického hľadiska možno usporiadať do viacerých skupín. Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že autorsky sa tu prezentovali nielen geografi, ale aj reprezentanti viacerých príbuzných disciplín - religiológie, etnológie, demografie, štatistiky, histórie a sociológie:

- a) *teoreticko-metodologické práce*, ktoré sa venujú formovaniu geografie religii a jej základným teoreticko-metodologickým otázkam a programovým cieľom výskumu - Š. Očovský (1992), R. Matlovič (1993a, 1994, 1997a), J. Komorovský (1994), Š. Poláčik (1998a).
- b) *empirické práce orientované na analýzu religiozity a religioznej štruktúry obyvateľstva v rámci Slovenska*, na jej zmeny v rozličných časo-priestorových kontextoch a na faktory, ktoré tieto zmeny podmieňujú - J. Žudel (1991), Š. Očovský (1993, 1996), A. Gajdarová - J. Mládek (1993), R. Matlovič (1993 b, 1996b, 1997b, 2000a), M. Gumanová (1994), R. Matlovič -R. Ištók (1998), K. Pastor (1994a), F. Podhorský (1996, 1997, 1998, 1999). M. Moravčíková - M. Cipár (1998), J. Bunčák (2001), V. Krivý (2001). Tieto práce často vyúsťujú do identifikácie typov regiónov z hľadiska religioznej diferenciacie - napr. A. Ritomský (1993b), P. Mariot (1995), Š. Poláčik (1996, 1998b), F. Podhorský (2000).
- c) *empirické práce orientované na analýzu cirkevnej územnej organizácie jednotlivých cirkví* - napr. R. Matlovič (1995a, 1995b, 1996a, 1998), V. Kandráčová (1996), V. Ira - J. Szollos (2000), B. Sabolová (2000).
- d) *empirické práce orientované na problematiku náboženských pútí a príslušnej religioznej infraštruktúry* - napr. M. Čičo (1992), P. Čuka (1998), J. Zubriková (1999), R. Matlovič (2001).
- e) *práce zaoberajúce sa vzťahmi medzi religioznou problematikou a ostatnými komponentami geografickej sféry* - napr. ide o štúdiu V. Iru (1996) o vzťahoch etnickej a religioznej štruktúry obyvateľstva a percepcie napätí, prácu R. Matloviča (2000b) o sakralizácii ako transformačnom procese funkčnej intraurbánnej štruktúry v ostatnom decéniu, štúdiu R. Ištoka a R. Matloviča (1993) o vplyve náboženstiev na politicko-geografické štruktúry, či štúdiu J. Szollosa (1998) o kresťanských aspektoch globálnych environmentálnych problémov alebo prácu M. Moravčíkovej a M. Cipára (2000) o vzťahu medzi religiozitou a výskytom sociálno-patologických javov vo vybraných regiónoch Slovenska, M. Pavliskovej (2001) o časopriestorových zmenách religioznej funkcie Prešova.
- f) *komplexné práce*, ktoré obsahujú viaceré aspekty religioznej problematiky. Do tejto kategórie možno začleniť zatiaľ najkompletnejšiu geografickú prácu o priestorových

aspektoch religióznej problematiky na Slovensku - Atlas cirkví, náboženských spoločností a religiozity Slovenska, ktorý inicioval a zostavil Š. Poláčik (2000) a na jeho spracovaní a lektorovaní sa podieľalo 33 odborníkov a medzi nimi 6 geografov (Š. Poláčik, V. Ira, P. Korec, D. Kusendová, R. Matlovič a J. Szollos).

Geografia religii nemá zatiaľ na Slovensku významnejšie inštitucionálne zázemie. Jediné špecializované religionistické pracovisko pracuje zásluhou prof. J. Komorovského na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave - oddelenie religionistiky v rámci katedry etnológie. Riešia aj religiózno-geografické otázky, najmä v rámci komparatívnej religionistiky. Komparácii jednotlivých religióznych systémov sa venuje pozornosť aj v rámci študijných programov na teologických a bohosloveckých fakultách. Geografia religii ako študijný predmet bol prvýkrát v slovenskom kontexte zahrnutý do výučbových programov geografickej edukácie na vysokých školách v r. 1998 na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove. Má pozíciu fakultatívneho predmetu v rámci štúdia odboru učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov, špecializácia geografia.

Na Slovensku neexistuje špecializovaný časopis, zameraný na geografiu religii. Relevantné štúdie vychádzajú v rámci religiologickej edície *Hieron*. V českých krajinách je takýmto časopisom *Religio* - revue pre religionistiku. Ústav religionistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne vydáva v rámci edície *Religionistika* mnohé práce, ktoré sú relevantné z hľadiska geografie religii. Do r. 2001 vyšlo 10 zväzkov tejto edície. Viaceré príspevky z geografie religii alebo relevantné z jej pohľadu prinášajú odborné periodiká z iných vedných oblastí - sociológie, etnografie, histórie, štatistiky, demografie a teológie.

#2. Pojem, štruktúra a klasifikácia religii

#2.1. Definícia religie ako predmetu geografického výskumu

Odpoveď na otázku, čo je to relígia, nie je jednoduchá. Vyplýva to z faktu, že relígia je veľmi zložitým a vnútorne diferencovaným javom, pričom počas vývinu ľudskej civilizácie náboženské vyznania nadobúdali veľmi rozmanité formy. Definičné ťažkosti súvisia s našimi obmedzenými schopnosťami vyjadrovania, pretože náboženstvo je výsostne abstraktný pojem. Pri hľadaní definície religie je možné postupovať viacerými spôsobmi, z ktorých sa ako prínosná ukazuje historická metóda. Pri jej aplikácii skúmame pravidelnosti v histórii fenoménov považovaných za religiózne. Ukazuje sa, že spoločnou črtou všetkých religii je ich vzťah k *sacrum*. *Sacrum* predstavuje hodnotu typicky náboženskú, ktorá sa nedá presne definovať a je uznávaná za najvyššiu hodnotu, rozhodujúcu o osude človeka a reálneho sveta.. Už E. Durkheim (1915) chápal relígiu v kontexte odlíšenia posvätných vecí - *sacrum* od vecí svetských - *profanum*. Vychádzajúc z jeho práce M. Halbwachs (1997, s. 19) pod náboženstvom rozumie "systém vzájomne súvisiacich predstáv a zvykov vzťahujúcich sa na posvätné, t.j. oddelené a zakázané veci; predstavy a zvyky, ktoré zjednocujú do rovnakého duchovného spoločenstva nazvaného cirkev všetkých tých, ktorí sa k nej hlásia". Tieto úvahy rozvíjal M. Eliade (1959), ktorý k pojmu *sacrum* priraduje aj priestorový rozmer. Sakrálny priestor je podľa Eliadeho taký priestor, kde sa objavuje hierofania, čiže manifestácia posvätnosti.

V súčasnom svete existuje mnoho religióznych systémov, ktoré však chápu pojem *sacrum* (posvätné) veľmi odlišne. Filozof I. Kant tvrdil, že relígia je súbor všetkých našich povinností, chápaných ako Božské prikázania. Kant teda relígiu redukoval len v zmysle

etickej platformy. Podľa sociológa E. Durkheima je relígia jednoliatym systémom vierovyznaní a praktík, vzťahujúcich sa k posvätným veciam, spájajúcim ich do jedného morálneho celku, ktorý jeho členovia nazývajú cirkvou. Spomedzi rozličných definícií je najuznávanejšou definícia laureáta Nobelovej ceny mieru (1930), švédskeho teológa N. Söderbloma, ktorú sformuloval spolu s C.P. Tielom. Znie: **”Relígiu nazývame vo všeobecnom zmysle vzťah medzi človekom a nadprirodzenou podstatou, v ktorú on verí a od ktorej sa cíti byť závislý. Tento vzťah nachádza svoj výraz v špeciálnych pocitoch (dúfanie, prosby, strach), predstavách (viera) a činnostiach (modlitby, obrady, obety) ako aj v plnení morálnych príkazaní.** Veľmi dôležitým elementom tejto definície je chápanie relígie ako vzťahu človeka k predmetu uctievania (sacrum) bez usudzovania o jeho existencii (Banek a kol., 1992).

Pri formulácii definície relígie je veľmi dôležité uvedomenie si základných štrukturálnych elementov relígie, čiže prvkov, ktoré sa vyskytovali (hoci v rozličnej miere) vo všetkých religióznych systémoch. Za najvýznamnejšie štrukturálne elementy relígií sú považované: náboženská doktrína (dogmatika), náboženský kult a náboženská organizácia.

Na základe tohto stručného prehľadu je možné pre naše potreby náboženstvo (relígiu) chápať ako o tradíciu sa opierajúci systém presvedčení (vierovyznaní) týkajúcich sa sveta a síl, ktoré ho riadia, pričom v tomto systéme presvedčení sa odzrkadľuje vzťah človeka k rozlične chápanému ”sacrum”, ktorý svoj vonkajší výraz nadobúda v religióznej doktríne, kulte a organizácii (Banek a kol., 1992).

#2.2. Štruktúra relígie

Už z prezentovanej definície vyplýva, že štruktúra relígií pozostáva z troch základných elementov: doktríny, kultu a organizácie.

#2.2.1. Doktrína

Doktrína relígie je teoretickým základom náboženského presvedčenia. Jej obsahom sú pohľady, týkajúce sa povahy a znakov nadprirodzených podstát (sacrum), ako aj týkajúce sa človeka a sveta. V rámci doktríny je možné vyčleniť tri hlavné časti: teória boha (teológia), teória sveta (kozmológia), teória človeka (antropológia).

Prvotnými pokusmi o objasnenie povahy nadprirodzených podstát a problémov života a smrti boli mýty. M. Eliade (1960) považuje mýtus za naráciu o počiatku histórie ľudstva, ktorá musí byť spoločenstvom neustále opakovaná. Toto opakovanie, spočívajúce v imitácii deja príslušníkmi spoločenstva, nazýva rituál. V tejto etape vývinu doktríny existovalo naraz mnoho rozličných mýtov, ktoré boli často protirečivé. Postupom času sa ukázala tendencia k usporiadaniu a ujednoteniu mýtov, výsledkom čoho bol vznik konzistentných systémov - tzv. mytológií. Neskôr na ich báze vznikli dogmy. Evolúcia od fázy mýtu do fázy dogmy je spájaná najmä s prechodom od ústnej k písomnej tradícii. Vzhľadom na to, že v období spisovania ústnych tradícií sa objavil problém overovania pravovernosti textov, sformovala sa skupina osôb, rozhodujúcich o týchto otázkach. Išlo o kňazov (teológov). Dogmy je teda možné považovať za ”úradne uznanú” formu mýtov (Banek a kol., 1992).

Teória boha: Hlavnými problémami tejto časti náboženskej doktríny sú otázky pôvodu božstiev, ich znakov, atribútov a kompetencií. Do tejto teórie sa zahŕňajú aj negatívne božstvá (diabol), a bytosti podobné bohu.

K hlavným typom božstiev patria:

1. Božstvá síl neživej prírody

- a) uranické božstvá (neba - napr.: grécky Uranos, babylonsko-asýrsky Šamaš, sumerský Babbar, egyptská Nut, čínsky Ti, ketský Jes)
- b) astrálne božstvá (hviezd - napr.: babylonská Ištar, rímska Venuša)
- c) solárne božstvá (slnka - napr.: egyptský Ra, japonská bohyňa Amaterasu, grécky Helios, baltská Saules, keltský Grannos, západoslovenský Svantevit)
- d) lunárne božstvá (mesiaca - napr.: babylonský Sin, púnka Tanit, grécka Seléné, rímska Luna)
- e) atmosférické božstvá (vetrov, dažďa, búrok, bleskov a pod. - napr.: kanaánsky Baal, rímsky Joviš, slovanskí Perun a Stribog, védsky Indra, chetitský Tišub, germánsky Donar)
- f) telúrické božstvá (Zeme - napr.: asýrsko-babylonský Bel, sumerský Enlil, grécka Gaia, hindustánska Prithivi, egyptský Geb, germánska Nertha)
- g) chtónické božstvá (podzemného sveta - napr.: grécky Hádes, rímsky Pluto, babylonský Nergal)
- h) akvatické božstvá (jazier, riek, morí - napr.: grécky Poseidón, rímsky Neptún)
- i) horské božstvá (napr. himalájska Sagarmatha)

2. Božstvá síl živej prírody

- a) božstvá vegetácie, záhrad, úrody a plodnosti (rímske Cerez, Pomona a Flóra, babylonsky Tammuz, slovanská Mokoš, fénický Adónis, polynézsky Tane)
- b) božstvá smrti (babylonsky Nergal, egyptský Anubis)

3. Božstvá sociálnych síl:

- a) funkčné božstvá (starajúce sa o jednotlivé ľudské činnosti, schopnosti a pocity) - napr. vojny (grécky Ares, rímsky Mars), lásky (fénická Aštar, babylonsko-asýrska Ištar, grécky Eros, rímsky Amor), krásy (grécka Afrodita, rímska Venuša), múdrosti (babylonský Nabu, grécka Pallas Athéna, rímska Minerva, egyptský Thot), víťazstva (grécka Niké, rímska Victoria), spánku (grécky Hypnos), snívania a snov (grécka Oneira), zisku (rímsky Merkúr), zdravia (grécka Hygia), šťastia (rímska Fortuna, grécka Tyché), domáceho krbu (grécka Hestia, rímska Vesta), manželstva a rodiny (grécka Héra, rímska Juno), osudu (grécky Moires)
- b) profesionálne božstvá - napr. roľníctva (grécka Demeter), poľnohospodárstva (rímsky Saturn, poľovačky a lovu (grécka Artemis, rímska Diana), remesiel (grécky Hefaistos - patrón kováčov, rímsky Vulcanus), lekárstva (grécky Asklépios, rímsky Aeskulap), obchodu (rímsky Merkur)
- c) božstvá opatrovateľské a ochranné - božstvá rodiny, plemena, národný a pod. (židovský Jahve), boh ochrany domácich zvierat (staroslovanský Volos), boh-ochranca karaván a púštnych ciest (egyptský Min)

Jednotlivé religie podávajú veľmi rozmanité varianty odpovedí na otázku pôvodu bohov. Veľmi časté sú tézy o večnej existencii Boha (najmä v monoteistických religióznych systémoch), o zrodení Boha z chaosu (napr. grécka mytológia). Pokiaľ ide o problém kompetencií, Bohovia v monoteistických systémoch sú spravidla všemohúci a vševedúci, kým v polyteistických religióznych systémoch sa o kompetencie delia (Banek a kol., 1992). Pre polyteistické systémy bola často príznačná hierarchická štruktúra božstiev podľa významu a dosahu ich kompetencií.

Teória sveta: Predmetom záujmu náboženskej kozmológie sú otázky genézy sveta a Zeme ako aj problematika života na Zemi (biogenéza). Súčasne sa zaoberajú aj cieľmi stvorenia sveta, zmyslom jeho existencie a objasňujú aj jeho zánik (eschatológia).

Pokiaľ ide o otázky vzniku sveta, u monoteistických religióznych systémov prevláda predstava Boha ako kreátora, ktorý stvoril svet z ničoho (creatio ex nihilo) napríklad pomocou božského slova. Podľa iných kozmológií svet už bol potenciálne zahrnutý v počiatocnom chaose, v ktorom božstvá urobili poriadok, tvoriac vesmír (= poriadok).

Prístupy k svetu sa taktiež rôznia. V niektorých religióznych systémoch (manicheizmus, gnosticizmus) je svet pokladaný za zdroj všetkého zla, v mnohých iných systémoch je vzťah k svetu optimistickejší.

Pri posudzovaní eschatologickej problematiky sa objavujú najmä dve koncepcie: finalizmus - predpokladá definitívny koniec sveta a cyklizmus, ktorý predpokladá možnosť znovuzrodenia sveta po vesmírnych katastrofách (Banek a kol., 1992).

Teória človeka: Religiózna antropológia objasňuje záhadu pôvodu človeka a objasňuje jeho existenciu, cieľ a zmysel tejto existencie. Okrem antropogenézy, zaoberajúcej sa pôvodom ľudí sú dôležitými súčasťami teórie človeka teória ľudskej duše (pneumatológia), teória spasenia (soteriológia) a antropológická eschatológia (čo sa deje s človekom po smrti?).

#2.2.2. Kult

Kult religie je ako vonkajší prejav religiózneho života súborom praktík, ktoré sú výrazom uctievania nadprirodzených síl. Podobne ako doktrína, aj kult sa rozvíjal postupne a prechádzal viacerými vývinovými štádiami. Jeho počiatocným štádiom boli jednoduché, spontánne akty uctievania božstva, ktoré nazývame rítami. Jednotlivec v nich vyjadroval svoj obdiv a strach z neznámych a všemocných síl. Postupom času ríty podľahli komplikácii a schematizácii. Vytvorila sa zložitejšia forma kultového správania, ktorá sa nazýva obrad. Obrady na rozdiel od ritov už neboli realizované individuálne, teda bezprostredne vyznávačmi, ale ich realizácia už spadá do kompetencie špecializovaných osôb - funkcionárov kultu (šamanov, čarodejníkov, kazateľov). Objavila sa aj tendencia ritualizácie kultového správania, čo bolo späté s predstavou, že narušenie zaužívaného rituálu by spôsobilo hnev uctievaných podstát. K dôležitým elementom kultu patria obety a modlitby.

Idea obety vychádza z presvedčenia, že dajúc niečo božstvu možno od neho získať vyúžité vec alebo dosiahnuť splnenie želania. Božstvám sa spravidla obetujú veci, ktoré predstavujú hodnotu pre človeka (mäso, plody zeme, nápoje, aromatické rastliny a pod.). Veľmi rozšíreným bol zvyk pálenia obetovaných darov. Často sa praktizovalo aj spoločné konzumovanie posvätenej obety. V dejinách mnohých religióznych systémov sa možno stretnúť aj s obetami ľudí (napr. v starovekom Grécku). Neskôr sa objavil pojem zástupnej obety, keď namiesto človeka boli obetované zvieratá alebo človeka symbolizujúca bábka s

nevelkým množstvom ľudskej krvi. Súčasne s objavením sa obety bolo vyčlenené aj špeciálne miesto jej realizácie. Zväčša sa predpokladalo, že v týchto miestach sídli (buď stále alebo dočasne) uctievané božstvo. Starostlivosť nad vyčleneným sakrálnym priestorom preberal kňaz, pričom prístup iných veriacich sa stal obmedzený aj čo sa týka priestoru tak aj času. Dôsledkom bol vznik pojmu sakrálneho času (sviatku).

Modlitba bola spočiatku jednoduchou, spontánnou prosbou o pomoc, nasmerovanou na božstvo. Viera v účinnosť modlitby vychádzala z presvedčenia o magickej moci slova (kľiatby). Preto sa modlitby začali hovoriť v špeciálnom, sviatočnom "sakrálnom" jazyku. Existuje mnoho druhov modlitieb.

Okrem modlitby a obety sú často sa vyskytujúcimi elementami náboženského kultu aj očistenia (ablúcie), púte a procesie do posvätných miest, pôsty, almužny, kultové tance a religiózne ceremónie (Banek a kol., 1992).

#2.2.3. Organizácia

Religiózna organizácia sa formovala súčasne s premenami v sfére doktríny a kultu relígie. Jej hlavným cieľom je ujednotenie rozmanitých praktík a vyznaní do jedného, relatívne súdržného celku ako aj propagovanie a šírenie vlastnej doktríny a získavanie nových vyznávačov. Relígie počas svojho vývinu nadobúdali rozmanité organizačné formy. Najcharakteristickejšími sa stali: tajné spoločenstvo, mystériový zväzok a cirkev.

#2.2.3.1. Tajné spoločenstvo

Tajné spoločenstvo je typickou formou náboženskej organizácie rodových religióznych systémov. Starší členovia rodu, poznajúci tajomstvá religióznej doktríny, zasväcujú do nich mladších príslušníkov rodu na základe splnenia určitých podmienok. Prístup do spoločenstva je obmedzený. Jeho členmi sa môžu napríklad stať len mužskí (alebo len ženskí) členovia rodu, vykonávajúci určité činnosti (lovci, bojovníci). Zasväcovanie do tajomstiev je často spojené s plnením nebezpečných úloh, pri ktorých musí kandidát preukázať svoju odvahu a mužnosť. Iniciácia trvá aj niekoľko mesiacov až rokov, Niekedy sa členovia tajného spoločenstva učili tajný jazyk. Príkladmi tajných spoločností sú jorubská Ogboni, Bwiti u gabunských Fangov, mužská tajná spoločnosť Poro a ženská Sande v Sierra Leone, Bundu v Libérii, Ekpo v Kamerune a pod. (Krupa a kol., 1999, s.62).

#2.2.3.2. Mystériový zväzok

Mystériový zväzok je zložitejším typom religióznej organizácie. Bol charakteristický pre niektoré staroveké roľnícke civilizácie. Jeho členovia sa regrútovali z osôb, ktoré boli zasvätené a akceptovali doktrínu a zaviazali sa postupovať podľa z nej vyplývajúceho etického kódexu. Typickými príkladmi takýchto organizácií boli v starovekom Grécku eleusínske mystériá (späté s kultom bohyně Déméter a jej dcéry Persefony) a orfické mystériá (späté s kultom boha Dionýsosa).

#2.2.3.3. Cirkev

Cirkev je najrozvinutejšou formou religióznej organizácie. Jej vznik je spätý s vypracovaním jednotných doktrinálnych princípov, obradových foriem a sformovaním sa skupiny špecializovaných funkcionárov kultu (kazateľov, kňazov). V založených relígiách (pri

v takých, u ktorých je zrejmá osoba zakladateľa – Konfucius, Mohamed, Ježiš Kristus) prešiel proces tvorby organizačných štruktúr religie charakteristickými fázami. Spočiatku "majster" zhromažďuje okolo seba svojich učeníkov, z ktorého sa neskôr rozvíja "prvotný zbor", prvotná obec. Po smrti zakladateľa členovia spoločenstva stoja pri probléme, kto sa má stať najvyššou autoritou vo veciach viery. Dovtedy ním bol majster, ktorý bol obdarený osobnou charizmou. Po jeho smrti sa spomedzi najlepších členov formujú začiatky kazateľskej vrstvy, ktorej sa pripisuje "úradná charizma", späť s plnenými funkciami. Postupom času sa, v súvisi s priestorovou expanziou religie, objavujú problémy jednotnej interpretácie učenia majstra a povinných kultových úkonov. Objavuje sa potreba "kanonizácie" živelne vznikajúcich religiózných textov a určenie hraníc medzi pravovernosťou a herézou. Výsledkom týchto procesov je vznik rozmanitých cirkví v rámci jednej religie, pričom každá z nich si privlastňuje správnu a pravovernú interpretáciu učenia majstra a učenie ostatných cirkví považuje za chybné (Banek a kol., 1992).

Cirkev pri religióznym organizačnom útvaru nie je amorfná. Vytvára si určité usporiadanie s cieľom chrániť sa pri anarchii a zabezpečiť si existenčnú trvácnosť. Pri majú svoje vnútorné zriadenie. K základným typom cirkevných zriadení v kresťanstve patria: episkopálne, konsistoriálne, presbyteriálne, kongregačné a presbyteriálno-synodálne. V *episkopálnom* (biskupskom) zriadení má v cirkevnej správe rozhodujúce postavenie biskup, ktorý disponuje sviatosťami, riadiacimi, správnyimi a súdnymi kompetenciami. Episkopálne zriadenie môže mať hierarchický charakter. Nositelia biskupského úradu nie sú pritom delegátmi resp. mandatármi obce veriacich, ale ich mandát pochádza od Krista. Episkopálne zriadenie má napr. Katolícka a pravoslávna cirkev. *Konzistoriálne* zriadenie bolo charakteristické pre ranú etapu rozvoja luteranizmu. Po odbúraní úradu biskupa jeho miesto zaujal nositeľ politickej moci (napr. Knieža, mestská rada pri), ktorý si k riešeniu cirkevných otázok zriaďoval špeciálny orgán – konsistórium, zložené z cirkevných a duchovných právnikov. V súčasnosti tento model zriadenia je už prekonaný. *Presbyteriálny* model zriadenia sa opiera o existenciu voleného orgánu, ktorý nesie zodpovednosť za chod a správu cirkevnej obce. Tento orgán sa nazýva presbyterstvo (resp. staršovstvo) a pozostáva z volených presbyterov alebo starších. Podstatnou črtou pri modeli je korporatívne rozhodovanie. U presbyteriálneho zriadenia je možná existencia viacerých hierarchických úrovní (napr. U evanjelikov a.v. – zbor, seniorát, dištrikt). *Kongregačný* model je podobný pri presbyteriálnom a opiera sa o existenciu voleného orgánu, ktorý spravuje záležitosti cirkevnej obce. U kongregačného modelu sa však nepredpokladá existencia nadradenej štruktúry, pri cirkevnej obci je vo svojom rozhodovaní plne autonómna. Cirkevné obce sa môžu združovať do vyšších celkov – asociácií a združení, avšak len za účelom koordinácie a komunikácie. Tento model majú napr. Baptisti. *Presbyteriálno-synodálne* zriadenie sa opiera o princípy delegácie a subsidiarity. Miestne cirkevné obce sú v tomto zriadení plne zodpovedné za riadne zvestovanie Božieho slova a vysluhovanie sviatostí. Na spoločné porady s ostatnými obcami delegujú svojich zástupcov. Na týchto stretnutiach sa zaoberajú problémami, ktorých riešenie presahuje možnosti jednotlivých obcí alebo otázky týkajúce sa všetkých obcí. Delegáti týchto stretnutí nie sú viazaní pri rozhodovaní stanoviskami svojich obcí. Princíp subsidiarity znamená, že vyššia zložka správy nemá rozhodovať o veciach, ktoré príslušia nižšej zložke. Podstatou synodálnej procedúry teda je, že pohyb vychádza zdola a rozhodovanie je korporatívne. Na synode majú obvykle paritné zastúpenie laici a duchovní (Filipi, 2000).

#2.3.3.4 Iné organizačné formy

Popri uvedených organizačných formách sa uplatňujú aj ďalšie. Súvisí to s fenoménom, že mnohé religiózne systémy nepoznajú organizačnú formu cirkvi a ani sa za cirkev nepovažujú. Ide napr. o budhizmus, islam, hinduizmus. Iné, predovšetkým mimokresťanské a niektoré protestantské vyznania, vytvárajú ďalšie organizačné formy. K častejšie vyskytujúcim sa radia náboženská obec, náboženská spoločnosť a náboženské hnutie. Náboženská obec je napríklad organizačnou formou judaistov na Slovensku, pričom židovské náboženské obce sú organizované do ústredného zväzu. Náboženské spoločnosti sú spravidla menšie religiózne útvary (napr. unitári). Najvoľnejšou organizačnou formou je náboženské hnutie (napr. Hnutie posvätného grálu).

Doktrína, kult a organizácia religii predstavujú vonkajšiu stránku religie. Religia sa však prejavuje aj vo vedomí každého veriaceho človeka. Táto vnútorná stránka religie sa nazýva vierou, či religiozitou. Rozlišujeme dva základné rozmery religiozity: individuálny a skupinový. V prvom prípade ide spôsob, akým religia existuje v psychike človeka, v druhom prípade o to, ako funguje religia vo väčších, či menších ľudských spoločenstvách. Z analýzy vzťahov medzi religiou a religiozitou vyplýva, že ich obsah nie je často zhodný. Inak povedané, často existuje rozdiel medzi individuálnym svetonázorom vyznávača a oficiálnou doktrínou danej cirkvi.

Religiozita sa napriek značným rozdielom medzi jednotlivými religióznymi systémami prejavuje vo viacerých všeobecných formách. Tieto formy sa prejavujú v rámci piatich rovín (R. Stark, Ch. Glock 1968):

- a) *Ideologická rovina* - viaže sa na očakávanie, že religiózna osoba pozná určitý teologický svetonázor a uznáva pravdivosť dogiem svojho náboženstva.
- b) *Praktická rovina* - zahŕňa akty kultu a pobožnosti, teda všetko to, čo ľudia vykonávajú, aby dali výraz svojmu náboženskému presvedčeniu a angažovaniu. Tu patria obradové praktiky (realizované verejne a podľa predpísanej formy) a devocionálne praktiky (realizované veriacim súkromne a neformálne).
- c) *Skúsenostná rovina* - zohľadňuje fakt, že vo všetkých religióch sa v menšej alebo väčšej miere vyskytujú očakávania, podľa ktorých veriaca osoba získa bezprostredné subjektívne poznatky o nadprirodzenej sfére (na základe kontaktu alebo zážitku).
- d) *Intelektuálna rovina* - sa viaže na očakávanie, že veriace osoby sa prejavujú aspoň minimálnymi znalosťami o základných dogmách svojho vierovyznania, jeho obradoch, posvätej literatúre a tradíciách.
- e) *Rovina dôsledkov* - je spätá s dôsledkami presvedčenia, praktík, skúseností a náboženských poznatkov na každodenný život veriaceho človeka. Každá religia upravuje vo forme príkazov a zákazov väčšinu z toho, ako má veriaci konať a myslieť.

Religiozita je dynamický fenomén. Mení sa pod vplyvom vonkajších (sociálnych) faktorov a vnútorných (psychických) faktorov. Náboženské postoje jednotlivých ľudí sú navyše veľmi diferencované od postojov extrémne fanatických až po postoje tolerantné, od postojov bezreflexívnych, po postoje intelektuálne hlboké (Banek a kol., 1992).

#2.3. Klasifikácia religii

V geografii religii sa používa veľké množstvo spôsobov klasifikácií religii, závislých od hlavného klasifikačného kritéria (Banek a kol., 1992).

Podľa **historického** kritéria členíme relígie na:

- a) *zaniknuté* - tie nemajú v súčasnosti vyznávačov. Ide o relígie, ktoré sa buď pretvorili do iných religióznych systémov, pričom niektoré ich myšlienky boli adaptované mladšími religióznymi systémami (np. relígia starovekých Sumerov, Grékov a Rimanov).
- b) *živé* - relígie v súčasnosti existujúce (napr. kresťanstvo, islam, hinduizmus, judaizmus a pod.)
- c) *novovznikajúce* - ide o relígie, ktoré sa objavili v posledných decéniách a u ktorých neustále dochádza k vývinu ich doktrínalnej, kultovej a organizačnej stránky (np. bahaizmus, kaodaizmus).

Podľa **sociálno - priestorového** kritéria členíme relígie na:

- a) *rodové* - ide o religiózne systémy, ktoré existujú v rámci jedného rodu (etnika). Sú úzko späté s existenciou tohto rodu (plemena) a odrážajú jeho tradície, obyčaje a snahy.
- b) *národné* - zahŕňajú väčšie teritórium a odzrkadľujú zložitejšie sociálne väzby, charakteristické pre národ. Doktrína národných relígií obsahuje prvky mytologických predstáv o genéze národa a určuje ciele jeho existencie.
- c) *svetové (univerzálne)* - patria tu religiózne systémy, ktoré sa neohraničujú na jeden národ. Predpokladajú svoje misijné pôsobenie na celé ľudstvo. Rozšírené sú na viacerých kontinentoch.

Podľa **genetického** kritéria členíme relígie na:

- a) *prírodné (naturálne)* - sformovali sa pod vplyvom prirodzených impluzov, vplývajúcich na človeka a sú odovzdávané z pokolenia na pokolenie. Ide np. o fetišizmus, totemizmus, manizmus, animizmus. K naturálnym relígiám patria aj všetky religiózne systémy, ktoré sa pri objasňovaní vlastnej genézy neodvolávajú na fakt božského zjavenia.
- b) *zjavené* - ide o relígie, ktoré viažu svoj vznik s božským zjavením, ktoré sa spravidla viaže na vybraného človeka (proroka, zakladateľa, reformátora a pod.). - np. judaizmus, budhizmus, kresťanstvo, islam.

Podľa **početnosti božstiev** členíme relígie na:

- a) *polyteistické* - u týchto relígií je predmetom uctievania viacero božstiev. Špeciálnym prípadom je tu *henoteizmus*, pri ktorom ide o osobitné uctievanie jedného božstva spomedzi väčšieho počtu uznávaných božstiev. Toto božstvo býva niekedy vybrané s prihliadnutím na okolnosti, ktoré sú pre dané spoločenstvo najdôležitejšie (napr. boh vojny v čase vojen).
- b) *monoteistické* - u týchto relígií je predmetom uctievania jeden Boh. Jednotlivými formami monoteizmu sú: teizmus, panteizmus a deizmus. V teizme sa uznáva predstava Boha ako neustále zasahujúceho do prírodného a sociálneho sveta aj napriek v ňom existujúcim zákonom. Panteizmus je systémom stotožňujúcim Boha s prírodou. Deizmus vidí v Bohu stvoriteľa sveta, ale neuznáva možnosť Božej ingerencie do jeho chodu a správy (Banek a kol., 1992).
- c) *neteistické* - nedisponujú predstavou Boha ani v zmysle monoteistických predstáv, ani v zmysle divinácie, t.j. zbošteniu rozličných prírodných objektov, procesov alebo spoločenských javov. Vyznačujú sa predstavami o transcendentnej sile, moci, poriadku, ktoré

nie sú personifikované (napr. konfucianstvo, taoizmus, džinizmus, raný budhizmus) (Banek a kol., 1992). Pre tieto religiózne systémy sa v literatúre ujíma označenie *karmové* systémy (Heller-Mrázek, 1988, Budil, 1998).

Okrem toho sa v religionistike vyčleňujú *kryptoreligiózne* a *pseudoreligiózne* útvary. Ku kryptoreligióznym útvarom zaraďujeme tie smery, hnutia a spoločnosti, ktoré sa nehlásia k náboženstvu, ale majú niektoré elementy vlastné religiám (dogmy, kult, obrady). Charakteristickým príkladom môžu byť politické kultury. Pseudoreligiózne útvary sú reprezentované tými prúdmi, ktoré sa prezentujú ako náboženské, majú niektoré znaky náboženstiev a používajú niektoré náboženské metódy, avšak ich cieľ je chápaný ako imanentný (napr. psychoterapeutická meditácia, obrady slnovratu v rámci hnutia New age, ceremoniálna mágia). Ide teda o to, čomu sa v kresťanstve hovorí modlárstvo, v ktorom sú stvorené skutočnosti kladené do pozície Stvoriteľa (Štampach, 1998).

Špecifickú pozíciu majú *synkretické náboženstvá*. Ide o odvodené alebo zmiešané religiózne systémy, ktoré obsahujú elementy viacerých religií. V minulosti k synkretickým učeniam patrili grécke mystériá, orfízmus, manicheizmus. V súčasnosti sú to napr. bahaizmus, kaodaizmus, umbanda (Budil, 1998).

#2.4. Vzťahy medzi religiami

Vzhľadom na vysokú religióznu heterogenitu na svete, dochádza medzi jednotlivými religióznymi systémami ku vzájomným kontaktom. Vo všeobecnosti sa vyčleňujú tri modely medzináboženských vzťahov: náboženský exkluzivizmus, náboženský pluralizmus a náboženský inkluzivizmus (Štampach, 1998).

Základom *náboženského exkluzivizmu* je postoj vyznávačov religie, že len oni majú pravdu a ich cesta k duchovnému cieľu (napr. spásy, nirváne) je jediná správna. Kto nenasleduje ich cestu, nemá nádej dosiahnuť duchovný cieľ. V tomto prípade síce môže pri kontaktoch s inými religióznymi systémami dochádzať k dišputám, avšak tie majú podobu súperenia o to, kto má pravdu. Vzťahy k iným religióznym systémom môžu byť tolerantné v tom zmysle, že sa im necháva právo myliť sa. Pripomína sa im však potreba hľadania pravdy. Vyznávači exkluzívneho modelu spravidla pociťujú potrebu svojim myliacim sa partnerom pomôcť misiou, ktorá bude mať podobu proselytizmu (preťahovanie vyznávačov iných náboženstiev do svojho náboženstva) (Štampach, 1998).

Náboženský pluralizmus je opakom náboženského exkluzivizmu. Jeho prívržencom nevadí rozmanitosť náboženstiev, dokonca ju vítajú. Tento postoj možno vyjadriť vetou: každý má svoju pravdu. Tento prístup sa považuje za charakteristický znak postmodernej kultúry. Pluralistický model však nemusí byť prajnejší pre dialóg ako exkluzivistický model, pretože ak má každý svoju pravdu, môže si s ňou vystačiť. To môže viesť k indiferentným vzťahom medzi religióznymi systémami (Štampach, 1998).

Náboženský inkluzivizmus predstavuje určitý kompromis medzi predchádzajúcimi extrémnymi modelmi. Príklon k vlastnému náboženstvu je tu zreteľný, aj keď zároveň kritický. Náboženský inkluzivista nestojí ani mimo náboženstiev, ani nad nimi, ale vedie dialóg s predstaviteľmi iných religií z pozície svojho vlastného náboženstva. Interpretuje iné religie v rámci, ktorý mu poskytuje jeho vlastná skúsenosť a tradícia. Vzťahy nemajú charakter pohlcovania partnerov, ale ponechávajú každému jeho identitu. Pri doktrínálnych rozdieloch sa inkluzivista snaží hľadať skôr konvergentné ako divergentné prvky. Tento typ vzťahov rešpektuje rozdiely, ale vidí možnosti zhody, uznáva spoločný priestor a možnosť solidárneho hľadania pravdy. Nebráni vzájomnému ovplyvňovaniu resp. výmeny myšlienok a podnetov medzi religiami (Štampach, 1998).

#2.5. Ateizmus a jeho formy

Z hľadiska religionistického a religiózno-geografického je ateizmus relevantný ako odmietnutie náboženstva. Ak by sme tento termín použili ako koncept odmietnutia Boha, nastali by metodologické problémy s neteistickými religióznymi systémami (Štampach, 1998). Formy ateizmu sa členia podľa dôvodov alebo hľadísk, ktoré sú uvádzané pri popieraní náboženstva, prípadne aj podľa dôsledkov, ktoré z nich vyplývajú. Všeobecne uznávaná systemizácia ateizmu neexistuje. V literatúre sa často stretujeme s členením na teoretický, praktický a militantný ateizmus. *Praktický ateizmus* je rezignáciou na náboženstvo ako vzťah resp. na individuálne a sociálne prejavy tohto vzťahu (modlitba, účasť na bohoslužbách, aplikácia náboženskej doktríny na mravný život a pod.). Praktický ateista môže prípadne pripúšťať, že transcendentná skutočnosť existuje. Praktický ateizmus býva často výrazom filozofického agnosticizmu. *Teoretický ateizmus* je výslovným popretím Boha alebo inak koncipovanej transcendentnej skutočnosti. Je to zásadný postoj a jeho zastánca nie je a nechce byť nábožensky orientovaný. *Militantný ateizmus* proti náboženstvu bojuje. Jeho cieľom je náboženstvo odstrániť alebo aspoň obmedziť (Štampach, 1998, Koltermann 1999).

#3. Genéza relígií a prírodné (rodové) relígie.

#3.1. Konceptie vzniku náboženstva

Problematika genézy náboženských vierovyznaní nebola doposiaľ uspokojivo vyriešená. Všetky doterajšie pokusy o interpretáciu tohto problému sú len hypotézami, opierajúcimi sa o pomerne malé množstvo známych faktov. Hlavnými zdrojmi informácií sú to archeologické a etnologické výskumy. V reliológii je pomerne rozšírený názor, že relígia sa neobjavila v nejakom určitom momente v konkrétnom regióne. Predpokladá sa, že religiózne predstavy vznikali v rozličných častiach sveta v rozličných obdobiach a nadobúdali rozličné formy. Vo svetovej religionistike dominujú dve teórie genézy náboženstva - teória náboženskej evolúcie a teória náboženskej depravácie. Popri nich sa v literatúre českej proveniencie možno stretnúť ešte s rezonantnou teóriou (Horyna, 1994).

Teória náboženskej evolúcie je založená na predstave lineárneho vývoja náboženstva od prapôvodných primitívnych a jednoduchých foriem k vysoko diferencovaným, jemne štruktúrovaným a komplexným religióznym systémom.

Robert N. Bellah - stúpenec moderného evolucionizmu rozoznáva vo vývoji náboženstva 5 etáp:

- a) Primitívne náboženstvá - sú charakteristické vierou vo "vyššie bytosti", avšak symbolizácia týchto bytostí je veľmi nejasná. Vyššia bytosť vo všeobecnosti disponuje väčšími schopnosťami a mocou ako človek. Človek môže s touto bytosťou identifikovať pomocou kultových úkonov. Tieto primitívne náboženstvá nevytvárajú špecifickú náboženskú organizáciu, vzťah medzi svetom náboženských predstáv a svetom každodennej skúsenosti je plynulý.

Predstavy o týchto prvotných formách náboženstiev sa v religionistickej literatúre rôznia. Najčastejšie sa uvádzajú:

fetišizmus - ide o kult predmetov symbolizujúcich nadprirodzené sily - fetišov (amuletov), ktoré majú magickú moc a pomáhajú svojim uctievatelom. Fetiš má pritom význam len pre svojho majiteľa, po jeho smrti sa stáva bezcenným (podobne ak je napr. predaný).

animizmus - viera v duchov, ktoré pôsobia v prírode

manizmus - kult predkov

preanimizmus - kult prírody a v nej pôsobiacich nezduchovnelých síl

mágia - jej podstatou je presvedčenie, že pomocou magických úkonov je možné vplyvať na prírodné procesy. Postupom času ako sa človek presvedčil o svojich obmedzených možnostiach a schopnostiach, nadobudol presvedčenie o existencii nadprirodzených síl. Tým došlo k posunu aj vo využívaní magických praktík, ktoré už nemali pôsobiť na prírodné procesy, ale na nadprirodzené sily, ktoré riadia prírodné procesy. Takto sa mágia pretransformovala do relígie. Mágia však zostala významným elementom relígie (Horyna, 1994). Mágia sa podľa účelu využitia magických síl člení na sedem typov. Prvých šesť typov zaraďujeme k bielej mágii: a) odhalenie tajomstva a poznanie budúcnosti, b) odvrátenie vplyvu zlých duchov a nešťastia, c) rozmnoženie prírodnej alebo osobnej sily a plodnosti, d) očistenie od viny, e) dosiahnutie trvalého šťastia, f) zmeny osudu. Posledný typ, zameraný na zníženie sily alebo plodnosti nepriateľov sa považuje za čiernu mágiu (Budil 1998).

totemizmus - kult totema, čiže zvieracieho alebo rastlinného prapredka a ochrancu rodu. Totemom sa zriedkavo mohol stať iný prírodný predmet alebo nebeský úkaz. Výraz totem pochádza od severoamerického indiánskeho kmeňa Obživejov. Austrálski domorodci pre totem používajú výraz kobong, Mikronézia kalid. V totemizme sa vyvinul prísny systém pravidiel (tabu), ktorými sa riadil sociálny život skupiny a vzťah človeka k prírode. K typickým tabu patrili napr. zákaz zabíjania totemového zvierat'a (výnimkou bola obeta totemového zvierat'a a jeho spoločná konzumácia, ktorá mala zabezpečiť jednotu rodu so svojim prapredkom a obnovenie vitálnych síl rodu), príkaz uzatvárať manželstvo iba medzi príslušníkmi rodu alebo naopak iba s osobou iného rodu alebo klanu (Horyna, 1994, Budil, 1998).

Elementy tabu, fetišizmu, totemizmu a mágie spoločne vystupujú aj v ďalšej prvotnej náboženskej forme - v *manaizme*. Podstatou manaizmu (animatizmu) je presvedčenie, že existuje neosobná duchovná sila, nazývaná mana, ktorá pôsobí v prírode a ovplyvňuje život ľudí a s ktorou je potrebné vedieť opatrne zaobchádzať (Horyna, 1994).

b) Archaické náboženstvá - sú vývojovým stupňom, na ktorom vznikajú polyteistické systémy, založené na báze pokračujúcej diferenciacie predstáv o vyšších bytostiach. Súčasne sa rozvíjajú aj špecifické kultury, presnejšie a normovanejšie formy uctievania. Identifikácia s božstvami už nie je možná, namiesto nej nastupuje odstup, vyplývajúci zo stále sa zvyšujúcej úlohy náboženskej bázne (strachu). Stúpa tým aj význam obety ako základnej úrovne komunikácie medzi človekom a vyššími bytosťami. Náboženský kontakt je jasne štruktúrovaný a je ľahko kontrolovateľný (Horyna, 1994).

c) Historické náboženstvá - na tomto stupni rastie význam poznatku o úplnej odlišnosti až protikladnosti každodennej empirickej skúsenosti a náboženskej skutočnosti. Táto diferenciacia sa stáva základom pre vznik vykupiteľských, či spasiteľských náboženstiev. Predstava prechodu človeka cez prah smrti z jednej reality do inej, si vyžiadala zjednodušenie výkladu vyšších bytostí. K zjednodušeniu dochádza transcendovaním súhrnu vlastností a schopností božstiev (dosiaľ roztrieštených) do menšieho počtu bytostí, alebo do jedného božstva. Vývojová tendencia teda speje k monoteizmu. Zabezpečenie realizácie kultu sa stáva výhradnou činnosťou určitej skupiny ľudí, čím vzniká "náboženská elita". Pokračuje ďalšie zjemňovanie sociálnej štrukturalizácie, čo súvisí s formovaním sa politickej a vojenskej elity (Horyna, 1994).

d) Premoderné (ranomoderné) náboženstvá - sú podľa Bellaha totožné s érou reformácie. Naznačuje to, že do dovtedajšieho všeobecného myslenia o dejinách náboženstiev preniká eurocentrické hľadisko. Základnou črtou premoderných náboženstiev je reformačný princíp individualizácie a subjektívizácie. V náboženstve sa prejavuje odstraňovaním

hierarchického spostredkovávania vzťahu medzi človekom a náboženskou skutočnosťou (Horyna, 1994).

- e) Moderné náboženstvá - sú už vysoko komplexnými javmi, ktoré sú sprevádzané aj mnohými protirečeniami. Moderné náboženstvá už disponujú vyzretými sústavami dogmatiky a prepracovanou organizáciou, avšak s ohľadom na sociálno-kultúrny vývoj, ktorý smeruje k čoraz väčšej osobnej autonómie jednotlivca a k jeho slobode, sa práve tieto črty stávajú prekážkou všeobecného akceptovania náboženstva. Vývoj religióznych systémov preto smeruje k ďalšej diferenciacii, k rozdrobovaniu veľkých náboženstiev do mnohých autonómnych menších útvarov, ktoré zodpovedajú individualizovaným požiadavkám modernej religiozity (Horyna, 1994).

V súčasnej pluralitnej spoločnosti dochádza na jednej strane k sekularizácii, na druhej strane k náboženskému oživeniu. Pod vplyvom neustále sa zvyšujúcej sociálnej a geografickej mobility dochádza k oslabovaniu tradičných náboženských väzieb na konkrétnu náboženskú skupinu. Sekularizácia je podľa Starka a Bainbridga (1987) sebalimitujúcim procesom, ktorý vyvoláva dva protikladné pohyby - oživenie už existujúcich religióznych tradícií a religióznu inováciu - t.j. vznik nových náboženských skupín, ktoré sú predpokladom vzniku nových religióznych tradícií. Sekularizácia teda môže mať okrem deštruktívnych účinkov aj stimulačný vplyv na formovanie nových kultov a siekt. Výsledkom sekularizácie môže byť teda narastajúca popularita necirkevnej religiozity a netradičných náboženských skupín (Lužný 1999).

Teória náboženskej depravácie (dekadentná teória) - je založená na opačnom myšlienkovom východisku ako teória náboženskej evolúcie. Na mieste prapôvodného náboženstva predpokladá veľmi vyspelý náboženský útvar, z ktorého pod vplyvom úpadku a rozkladu vznikli rozličné náboženstvá. Ide teda vlastne o teóriu pôvodného monoteizmu (pramonoteizmu). Teóriu sformuloval škótsky historik E. Lang a ďalej ju rozpracoval rakúsky katolícky kňaz W. Schmidt. Dejiny náboženstiev sú teda podľa tejto teórie dejinami odpadlctva. Vznik tradičných náboženstiev neliterárnych kultúr a následne polyteistických religii je podľa tejto teórie historickou konkretizáciou porušenia zväzku s Bohom ako dôsledok pádu človeka po hriechu. Proti tejto teórii sa v religionistike sformulovalo mnoho výhrad a má len malý počet prívržencov (Horyna, 1994). Z podobných princípov ako teória pramonoteizmu vychádza *entelechická koncepcia* náboženstva, ktorú vytvoril holandský vedec C. Bleeker. Podľa tejto koncepcie vzniklo náboženstvo ako dôsledok toho, že smerovanie vecí k božskému cieľu spočíva v samých základoch prírody a preto sa s absolútnou nevyhnutnosťou prejavuje v človeku s prvými zábleskami jeho vedomia (Kolektív 1983).

Responzívna teória - sa opiera o chápanie religie ako ľudského fenoménu, ako produktu ľudského myslenia. Z týchto dôvodov táto teória hľadá riešenie otázky vzniku náboženstva u človeka a presúva toto hľadanie z etnológie na pôdu filozofickej antropológie. Autorom teórie je český religiológ a evanjelický teológ Jan Heller. Podľa neho sa prameňom náboženstva stáva ľudská otázka o zmysle vlastnej existencie, pred ktorou stojí človek s vedomím svojej konečnosti a neúplnosti. Týmto vedomím podnecovaný, si dáva človek náboženskú odpoveď, ktorá je nosná v dvoch významoch. Jednak poskytuje určité záruky a istoty, po ktorých človek túži. Okrem toho sa táto odpoveď stáva pre človeka výzvou, motiváciou a nárokom na slobodný život. Poskytnutie tejto odpovede samému sebe, t.j. vytvárať si náboženstvo a spolu s ním zmysel života aj napriek empirickej nezmyslupnosti (ktorej hlavným argumentom je smrteľnosť človeka) sa v kontexte Hellerovej teórie ukazuje ako všeobecná, všeludská potreba, ktorá sa prelína dejinami ľudskej civilizácie (Horyna, 1994).

#3.2. Prírodné (rodové religie) v súčasnom svete

Mnohé z primitívnych religióznych systémov sa udržali aj v súčasnom svete. V literatúre sa najčastejšie označujú súhrnným názvom animistické religie (v širšom slova zmysle). Podľa štatistických prameňov sa k animistickým religiam priraduje okolo 103 mil. osôb, t.j. 1,8 % svetovej populácie. Najviac sa vyskytujú v Afrike (70 mil.) a Ázii (30 mil.). Animistické religie sú rozšírené najmä v prostredí prírodných etník, žijúcich najmä v rovníkových oblastiach Južnej Ameriky, Austrálie a Ázie, v Afrike a Oceánii. Vyskytujú sa však aj v christianizovaných a islamizovaných oblastiach (napr. v Latinskej Amerike a Afrike).

Napriek značným odlišnostiam existujú aj spoločné črty, vystupujúce u všetkých animistických religii. Nie sú to zjavené religie, nemajú vysvätených kňazov, nie sú to religie intelektuálne s presne sformulovanou doktrínou. Cieľom týchto religii je dosiahnutie istého dôverného vzťahu s božstvami, čo umožňuje získať magické schopnosti a spôsobuje rozličné druhy extázy. Celkove sa rozlišujú dve skupiny animistických religii (Malherbe, 1995, s. 213).

Prvú skupinu tvoria animistické religie šamanského typu (*šamanizmus*). V predstavách šamanistov sa svet delí na horný (nebo), stredný (zem) a dolný (podzemie). V hornom svete sídlia duchovia človeku priaznivo naklonení, v dolnom svete sú duchovia pre človeka nepriazniví. U týchto religii hrá veľmi dôležitú úlohu šaman (čarodejník), ktorý je hlavným sprostredkovateľom kontaktu ľudí s božstvom. Šaman pomocou svojich rekvizít, bubnovania a tanca upadá do tranzu a vydáva sa na cestu do iných svetov., ktoré nie sú dostupné smrteľníkom. Šaman týmto spôsobom môže napr. zistiť príčiny choroby a po svojom návrate vyliečiť chorého. Šamanom sa nemôže stať hockto. Obvykle to je psychicky vyšinutý a labilný človek, ktorý prešiel mýtickou iniciačnou premenou - tzv. "šamanskou chorobou". Šamanizmus je rozšírený u etník vo východnej Sibíri, severnej Kanade, Grónsku a na Aljaške (Jakuti, Buriati, Aleuti a Eskimáci), severnej Európy (Laponci), u japonských Ainuov (Hokkaidó), v Kórei, na Jáve, v Chile (indiánsky kmeň Mapučov) a v Austrálii. Typickým reprezentantom animistických religii šamanského typu je *religia Mapučov (Araukáncov)*. Mapučovia (cca 400 tis.) žijú v južnom Chile medzi Temuco a Chiloé. Podľa ich predstáv žijeme vo svete, ktorý sa nachádza medzi 4 vyššími svetmi, kde vládne dobro a dvoma nižšími svetmi, kde vládne zlo. Tieto svety sú obývané dobrými alebo zlými duchmi. Mapučovia veria v mnohých bohov, existuje však podľa nich aj Najvyššia bytosť, stvoriteľ všetkého - Pillan, niekedy stotožňovaný s vulkánom. Aby Mapučovia získali priazeň bohov, šamani (v drvivej väčšine ženy) sa prostredníctvom praktík, počas ktorých sa dostávajú do extázy, navštevujú vyššie alebo nižšie svety. Obrady sú pomerne jednoduché a odbavujú sa uprostred prírody. Zahŕňajú pozdravy Slnku a sviatočný rozhovor s bohami. Najväčší sviatok ngillatun pripadá na júl. Vtedy sa 4 dni spievajú religiózne piesne, tancuje sa a obetujú sa kurčatá (Malherbe, 1995).

Druhú skupinu tvoria religie, v ktorých namiesto šamana, ktorý navštevuje božstvo, samé božstvá vyhľadávajú a navštevujú smrteľníkov, niekedy v nich dokonca prebývajú. Táto osoba potom upadá do tranzu. Animizmus tohto typu sa vyskytuje najmä v Afrike. Spolu s africkými otrokmi sa dostal a rozšíril aj v Brazílii, Salvadore, Haiti a ďalších ostrovoch Karibskej oblasti (Malherbe, 1995). Tradičné africké náboženstvá nemajú nijaké literárne pamiatky. Ich učenie sa podáva ústnou tradíciou. Typickým reprezentantom animizmu tohto typu je *religia Jorubov*, žijúcich v juhozápadnej Nigérii a priľahlej časti Beninu (cca 12 mil.). Jorubovia veria v jediného najvyššieho všemohúceho a nesmrteľného Boha - stvoriteľa všetkého a kráľa tvorstva. Tento Boh je natoľko abstraktný, že je ho nemožné uctievať kultom. Preto existujú ešte medzi ním a ľuďmi sprostredkovateľské božstvá. Týchto je niekoľko stoviek a majú buď lokálnu alebo aj všeobecnú úctu. Tieto božstvá majú mnoho mien (napr.

Obatala, Orunmila, Ogun). Podľa Jorubov duchovia prebývajú v riekach, vo vetre, v horách, niektorých stromoch, ktoré sa stávajú predmetom uctievania. Jorubovia majú špecifický kult predkov. Veria, že mŕtvi ostávajú medzi živými. Človek má totiž podľa nich dve duše - pominuteľnú a nepominuteľnú. Tá druhá žije naďalej a môže im pomáhať alebo škodiť. To je možné ovplyvniť práve obradmi (Malherbe, 1995). Obrady majú rozmanité podoby. Ide o magické modlitby, obety, veštické obrady a slávnosti. Miestami kultu sú voľná príroda, rodinný kruh a svätyně a v prírode. Jorubovia majú aj svoje posvätné miesta. K známejším patrí Ife v juhozápadnej Nigérii, kde podľa miestnej tradície zostúpil najvyšší boh Oduduva. Na tomto mieste sa rozprestiera posvätný háj Igbodio. Tu Jorubovia prinášajú bohu zvieracie obety (perie a krv sliepok) (Jackowski a kol. 1999).

Inými príkladmi afrických religii sú religia Akanov (Ašantov) v Ghane a Pobreží Slonoviny, religia Dogonov v Mali, religie Bantuov (povodie rieky Kongo). Z afrických religii sa vyvinuli aj afroamerické religie (na báze religióznych predstáv deportovaných negroidov) - ktoré vznikli v dôsledku miešania sa religióznych predstáv Afričanov s religióznymi predstavami indiánov a kresťanov. Najvýznamnejšími afroamerickými religiami sú wúdzimus (woodoo) na Haiti, Santería na Kube, Jamajke a Portoriku, makumba (kandomble) v štáte Bahia v Brazílii. *Wúdzimus* je synkretický systém zahrňajúci elementy kresťanskej teológie a afroamerických animistických kultov. Ide o iniciačnú religiu, pričom existuje niekoľko stupňov iniciácie. Duchovní (ženy aj muži) sú spostredkovateľmi medzi veriacimi a božstvami. Obrady sa realizujú v jednoduchých svätyniach, v ktorých strede stojí stĺp - mitan. Wúdzimus charakterizujú tajné obrady a magické rituály (často s využitím čiernej mágie), ktorých cieľom je získanie prospechu, lásky alebo zničenie nepriateľa. K magickým úkonom využíva wúdzimus tzv. volty - predmety majúce intímny vzťah k obeti alebo osobe, ktorá má byť ovplyvnená (napr. nechty, vlasy). Súčasťou kultových úkonov wúdzimu sú nekromantické praktiky (komunikácia s mŕtvymi) a zvieracie obety (Hrabal, 1998). Veľmi špecifickou črtou wúdzimu je, že podmienkou plnohodnotného jeho vyznávania je absolvovanie krstu. Sviatky wúdzimu sa kryjú s kresťanskými sviatkami (Malherbe, 1995). Wúdzimu podobné je kubánske náboženské hnutie Santería (*santeriánstvo*). Ide o synkretickú zmes západoafrických animistických kultov, obohatenú o prvky katolicizmu. Súčasťou obradov sú magické rituály, zvieracie obety, extatické tance a stavy. Vyznávači santeriánstva uctievať panteón Jorubov, ktorý stotožňujú s kresťanskými svätcami. Najviac santeriánov žije na Floride, Portoriku a Jamajke. Na Kube je santeriánstvo potlačované komunistickým režimom (Hrabal, 1998). *Makumba* je religia afrických imigrantov a ich potomkov v Brazílii, ktorá sa vo svojej najrýdzejšej podobe (nazývanej kandomble) vyskytuje v severovýchodnej Brazílii (Bahia, Pernambuco, Paraíba, Rio Grande do Norte, Ceará) s hlavným centrom v Salvadore. Na rozdiel od wúdzimu, ktorý sa vyvíjal na Haiti bez kontaktou s Afrikou, makumba stále udržiava aspoň epizodické kontakty s africkými religiami, z ktorých vzišla. Náboženské obrady makumby spočívajú v nadväzovaní kontaktov s božstvami, či presnejšie v ich privedení na zem, aby bolo možné využívať ich pomoc. Božstvo na to, aby sa ukázalo potrebuje podporu v podobe osoby, ktorá sa dostane do extatického stavu a stotožní sa takto s osobnosťou božstva. Podľa makumby je každý človek potomkom akéhosi boha a boh môže navštevovať iba svojich potomkov, najlepšie tých, ktorí sú zasvätení. Ceremoniál zasvätenia zahŕňa dodržiavanie mnohých tabu a ďalšie praktiky (napr. zvieraciu obeť). Návrat do vonkajšieho sveta nastáva pre zasväteného postupne a končí sa blahoslavenstvom v katolíckom kostole. Obrady makumby sa realizujú vo svätyniach, nazývaných terreiro. Svätyně pozostávajú z dvoch častí, oddelených nízkym múrikom s otvorom v strede. V jednom priestore sa zhromažďujú veriaci a v druhom zasvätení. Vyzvanie bohov sa vykonáva pomocou bubnov (Malherbe, 1995). Obrady makumby a ich formy môžu mať regionálne zvláštnosti. Samostatnou vetvou makumby je *umbanda*, ktorá vznikla okolo r. 1905. Jej centrom je Rio de Janeiro. Rituály umbandy tiež vychádzajú z jorubských kultov,

avšak postupne boli obohatené o prvky budhizmu, hinduizmu, kresťanstva a duchovných učení brazílskych Indiánov (Hrabal, 1998).

Okrem týchto dvoch skupín animistických religii existujú ešte ďalšie religie, ktoré sa tu nedajú zaradiť. Ide napr. obrady Toradžov v Indonézii (južný Celebes), kult kargo v Oceánii a totemizmus v Austrálii. V týchto religiach ľudia i bohovia zostávajú vo svojich vlastných svetoch. Kontakt s inými svetmi je možný prostredníctvom duší mŕtvych predkov. V Oceánii sa hojne vyskytuje aj manaizmus. *Kult kargo* sa sformoval v období kolonizácie ostrovov v Melanézii europoidným obyvateľstvom. Ide o mesianistické a milenaristické hnutie, ktoré sa sformovalo v 70. rokoch 19. stor. po kontakte domáceho obyvateľstva so západnou civilizáciou a pod dojmom materiálneho bohatstva europoidného obyvateľstva. Domorodé obyvateľstvo verilo, že tým došlo k návratu ich predkov. Jadrom kultu kargo je presvedčenie, že predkovia (belosi) sa vracajú, aby im zabezpečili blahobyť - kargo (čo v preklade znamená tovar, ktorý je tu predmetom uctievania). Kult kargo, vyskytujúci sa v Novej Kaledónii, Vanuatu a Papue-Novej Guinei je v súčasnosti na ústupe. (Malherbe, 1995). V minulosti mal kult kargo aj milenaristický charakter. Išlo o aktivity falošného proroka Tokera na Novej Guinei, ktorý v r. 1893 predpovedal príchod kataklizmy, ktorá mala zničiť belochovo a umožniť takto návrat predkom na veľkých lodiach. Títo mali priviesť toľko darov, že všetka práca by bola zbytočná. Mnoho obyvateľov, ktorí sa s týmto proroctvom stotožnili sa na prelome 19. a 20. storočia po zničení svojich hospodárstiev dostalo na pokraj hladomoru (Malherbe, 1995).

Spoločenstvá domorodých obyvateľov centrálnej Austrálie patria k najjednoduchším na svete. Majú zriadenie na báze klanu. *Totemový klan* charakterizujú podľa E. Durkheima dve črty. Prvou je to, že jednotliví príslušníci klanu sa považujú za spojených príbuzenským putom, ktoré má veľmi špeciálnu povahu. Príbuzenstvo nie je totiž dané pokrvne vymedzenými vzťahmi, ale tým, že ide o nositeľov rovnakého mena. Zhodnosť mien tu postačuje na to, aby si členovia klanu priznali určité povinnosti týkajúce sa pomoci, pomsty, smútku, zákazu uzatvárania manželských zväzkov a podobne. Druhou črtou klanu je to, že jeho meno sa stotožňuje s menom stanoveného druhu veci, o ktorej sa verí, že s klanom udržiava osobitné vzťahy. Týmito totemami sú najčastejšie rastliny a živočíchy, zriedkavo môžu nimi byť neživé veci. Totemové meno sa nadobúda podľa matky. Príslušníci toho istého totemového klanu sú rozptýlení v rozličných osadách, čo je dôsledok exogamického pravidla zakazujúceho sobáš medzi členmi klanu. U austrálskych domorodcov vytvárajú klany skupiny - tzv. frátrie. Pravdepodobne sú to pôvodne samostatné klany, ktoré sa neskôr rozdelili. Existujú teda aj totemy frátrií. Totem však nie je len meno. Je to zároveň symbol, ktorý sa objavuje na ochranných štítoch, náradí, skalách, ba aj na ľudskom tele. V niektorých klanoch je maľovanie totemového symbolu na telo súčasťou iniciačných obradov pri uvádzaní mladých mužov do náboženského života klanu. Totem teda plní aj funkciu náboženského symbolu. Totemizmus sa neobmedzuje na kult zvieratá alebo rastliny. Človek je rovnakou mierou posvätný ako rastlina alebo zviera, preto sa nenachádza voči nim v podriadenom vzťahu. Putá medzi človekom a totemom majú skôr charakter rodinných väzieb. V totemovi vidia spoločníka, ktorého si volajú na pomoc a za to mu vzdávajú úctu. Austrálski domorodci používajú pri svojich obradoch viaceré nástroje. Sú to *čuringy* - kúsky lešteného kameňa alebo dreva rozličných tvarov (najčastejšie sú oválne alebo podlhovasté). Čuringy sa považujú za vrcholne posvätné veci, preto sa ich nemôžu dotýkať nezasvätené osoby (ženy a mladí chlapci). Posvätný charakter im dáva namaľované alebo vyryté totemové označenie. Čuringy majú zázračné vlastnosti - napr. hoja rany, liečia choroby, dávajú silu, odvahu resp. odoberajú silu nepriateľom. slúžia. Čuringy sa starostlivo opatrujú, pretože sa nemôžu stratiť alebo dostať do cudzích rúk. Inými predmetmi sú nurtundža a waninga. *Nurtundža* pozostáva zo zvislého držiaka, tvoreného jedným alebo viacerými oštepami spojenými do zväzku. Dookola

sú pomocou prúžkov alebo pásov z vlasov prichytené chumáče trávy. Na tom je položená srst', usporiadaná kruhovite alebo do rovnobežných čiar, vedúcich zhora nadol. Vrch býva zdobený sokolími alebo orlími pierkami. *Waniga* je zvislý držiak prekrížený jedným alebo dvoma priečnymi kusmi dreva, ktoré mu dávajú vzhľad kríža. Medzi ramenami kríža a koncami držiaka sú natiahnuté prúžky ľudských vlasov alebo kožušiny, vytvárajúce sieť. Okrem klanového totemizmu existuje aj osobný totemizmus. V Austrálii sa však uplatňuje len v niektorých kmeňoch (Halbwachs 1997).

#4. Národné relígie

#4.1. Judaizmus

Judaizmus je živé monoteistické a národné náboženstvo. V súčasnosti má 14,9 mil. vyznávačov, t.j. 0,3 % svetovej populácie - najviac v USA (5,8 mil.), Izraeli (4,6 mil.), Francúzsku (0,6 mil.) a Rusku (0,5 mil.). Vyznávači judaizmu žijú najmä v mestách.

Tabuľka č. 1: Štáty s najväčším počtom vyznávačov judaizmu

Štát: počet vyznavačov judaizmu (tis.)

USA: 5 800

Izrael: 4 600

Francúzsko: 600

Rusko: 550

Ukrajina: 400

Kanada: 360

Veľká Británia: 300

Argentína: 250

Brazília: 130

Juhoafrická republika: 106

Austrália: 100

Prameň: www.virtual.co.il

Z miest žijú najpočetnejšie židovské diaspóry v New Yorku (1,7 mil.), Miami (535 tis.), Los Angeles (490 tis.), Paríži (350 tis.), Philadelphii (254 tis.), Chicagu (248 tis.), San Franciscu (210 tis.), Bostone (208 tis.), Londýne (200 tis.), Moskve (200 tis.), Buenos Aires (180 tis.), Toronte (175 tis.), Washingtone D.C. (165 tis.), Kyjeve (110 tis.), Montreale (100 tis.) a Sankt Peterburgu (100 tis.).

Vývoj

Počiatky judaizmu siahajú k náboženským predstavám Hebrejcov, pričom počiatky formovania relígie siahajú do 13. stor. p.n.l., hoci dejiny Židov začínajú omnoho skôr - zač. 3. tisícročia p.n.l., keď otec Abrahám priviedol hebrejské kmene z Babylonie do Kanáanu. Vo vývine judaizmu sa vo všeobecnosti vyčleňujú dve základné etapy: biblický judaizmus a talmudický judaizmus.

Prvá etapa vývinu judaizmu sa začína pôsobením zakladateľa relígie proroka Mojžiša, ktorému boh Jahwe zveril dekalóg na hore Sinaj. Táto etapa končí dobytím Jeruzalema Rimanmi v r. 70 a zbúraním jeruzalemského chrámu Titom. Tým sa začína druhá etapa vývinu judaizmu, počas ktorej sa židia prispôbili novej situácii. Do úzadia sa dostali v prvej etape dominujúce otázky zabezpečenia štátnej nezávislosti a do popredia sa dostali otázky individuálneho vzťahu s Bohom. Prispelo k tomu aj potlačenie povstania Židov Rimanmi v r. 135 a ich následné vyhnanie. Odvtedy sa datuje počiatok židovskej diaspóry. Židia odvtedy žili rozptýlení v rozličných častiach sveta. Napriek Talmudom definovaným konštantám nadobudol judaizmus odlišné črty v bohoslužobnej a obyčajovej sfére (rozlišujú sa židia palestínskej a babylonskej tradície). Na územno-jazykovom a náboženskom princípe sa odlišujú *aškenázski* židia (hovoriaci germánskym jazykom jidiš - židia zo strednej, severnej a východnej Európy) a *sefardskí* židia (hovoriaci románskym jazykom ladino - stredovekou formou španielčiny s hebrejskými a latinskými prvkami), z oblasti Španielska, južnej Európy a Orientu). Toto delenie európskeho židovstva obsahuje aj menšie rozdiely v náboženských zvykoch, liturgii a synagogálnej službe. Pred 2. svetovou vojnou mali aškenázski židia výraznú prevahu (90 % židov Európy). V dnešnom Izraeli sú aškenázi v menšine, avšak majú dominantný vplyv v politike, vede a verejnej správe (Banek a kol. 1992, Franek 1993, Lancaster 2000).

Doktrína

Doktrínu judaizmu podávajú Starý zákon (Starý Testament - Tanach) a Talmud. Osobitný význam má prvých päť Mojžišových kníh Starého zákona - Tóra (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deutoronomium), ktoré vznikali v 13. - 6. stor. p.n.l. Tóra je pritom chápaná ako forma transcendentnej múdrosti, je to vyššia realita, ktorej podstatu nemôžu pravdivo zachytiť slová používané vo vzťahu k svetskej skutočnosti. Talmud je ďalším základným sakrálnym textom judaizmu. Pozostáva z Mišny - súboru poučiek a predpisov regulujúcich správne chovanie a Gemary - súboru komentárov, vysvetlení a doplnení k Mišne. Vzhľadom na to, že Gemara bola súčasne napísaná v dvoch strediskách - v Palestíne a Babylonii, vznikli aj dva talmudy - babylonský (napísaný vo východoaramejskom dialekte v 5. stor. n.l.) a jeruzalemský (napísaný v západoaramejskom dialekte v 4. stor. n.l.).

Z hľadiska teologickej časti doktríny judaizmus je monoteistické náboženstvo. Jeho základom je viera v jediného Boha Jahweho, viera v prorokov, ktorých Boh vyslal na Zem, aby šírili jeho učenie, pričom najvýznamnejším prorokom je Mojžiš. Judaizmus taktiež hlása vieru v príchod Mesiáša (pomazaného), v posmrtnú odmenu, priblíženie sa konca sveta a vzkriesenie mŕtvych. Významným elementom doktríny judaizmu je učenie o vyvolenosti židovského národa, odvíjajúce sa od uzavretia zmluvy medzi Jahwem a Mojžišom na hore Sinaj. Judaizmus učí, že svet bol stvorený 7. októbra 3761 p.n.l., a tento dátum je počiatkom rátania židovského času. Boh stvoril podľa judaizmu svet z ničoho. Pre judaizmus je všetko časťou jedného celku, ktorý je vždy a všade spirituálny v tom zmysle, že je prejavom Božej vôle. Ľudstvo je podľa judaistickej dogmatiky partnerom Boha pri udržiavaní sveta. (Banek a kol., 1992, Franek, 1993, Lancaster, 2000).

Kult

V kulte judaizmu hrá dôležitú úlohu modlitba, ktorá vystriedala kedysi významnú obeť (v biblickom období). Judaistická modlitba má ustálenú formu (ranná, obedňajšia a večerná).

Sviatočným dňom je sabat (sobota), začína sa v piatok po západe slnka a končí v sobotu večer po zotmení. Je to sviatok na pamiatku toho, že Boh-stvoriteľ si na siedmy deň po stvorení odpočinul a človek má konať podobne. V tento deň sa židia strávia akejkolvek práci, cestovania a narábania s peniazmi. Boh sa nesmie zobrazovať na obrazoch, ani sa nesmie vyslovovať jeho meno. Ďalším významným kultovým predpisom je obriezka detí mužského pohlavia týždeň (8. deň) po narodení (za žida sa pokladá dieťa, ktoré sa narodilo matke - židovke). U dievčat je významný obrad posvätenia mena. Právoplatným členom obce sa stáva chlapec, ktorý dovŕši 13. rok života a podrobí sa obradu bar mikva (dievča sa stáva plnoletým v 12 rokoch). Judaistický kult sa realizuje v synagógach a spočíva najmä v čítaní textov Tóry a iných biblických kníh, modlitbách a spievaní žalmov. Spoločné modlitby a určité rezpozívne pobožnosti sa podľa Talmudu smú konať len vtedy, ak je prítomné kvórum desiatich mužov. Židia nosia na hlavách kipu - malú čiapočku na znak podrobenia sa Bohu. K hlavným židovským sviatkom patria Pésach (židovská Veľká Noc - spomienka na odchod židov z Egypta), Šavuot (Sviatok týždňov, Letnice - pripomienka času, keď Mojžiš obdržal Desatoro), Sukot (Sviatok stánkov - na jeseň si židia pripomínajú 40-ročné putovanie do zaslúbenej zeme - 9. deň je Simchat Tóra, ktorým sa končí celoročný cyklus čítaní tóry), Roš Hašana - začiatok náboženského roku, Chanuka - Sviatok svetiel. Ku kultovým praktikám sa radí rituálny kúpeľ, ktorý sa realizuje v osobitných zariadeniach (mikve). K rituálnej očiste prikračujú ženy po menštruácii, nevesty pred svadbou a konvertiti (prozelyti). Chasidi sa umývajú v predvečer sabatu a sviatkov. Kultové predpisy sa viažu aj na stravu. Jeť je dovolené iba potraviny, ktoré vyhovujú náboženským predpisom, t.j. sú kóšer. Židia majú zakázané konzumovať mäso neprežúvavcov, ktoré nemajú rozštiepené kopyto (konské, ťavie a bravčové), mäso rýb bez šupín a plutiev a hmyz (s výnimkou 4 druhov kobyliek). Mäso ostatných zvierat musí byť zabité a spracované určeným spôsobom (úplne zbavené krvi). Pri jedle sa nesmú miešať mliečne výrobky s mäsom. Židia nejedia kvasené pečivo (len bezkvasný chlieb - Maces), pijú len špeciálne pripravené víno (kóšerné - bez použitia cukru a pod.). Pobožný žid sa usiluje dodržiavať celkovo 613 halachických predpisov a príkazov (micvot), ktoré sa týkajú všetkých okolností života. Halacha je obsiahnutá jednak v písanej ako aj v ústnej judaistickej tradícii a určuje, čo smie a čo nesmie žid robiť v špecifickej situácii (Franek, 1993, Lancaster, 2000).

Pútnická tradícia v judaizme je veľmi stará. Religiózne migrácie boli známe už v prostredí kočovníckych izraelitských kmeňov. Centrom kultu bola jeruzalemská svätyňa (prvú vybudoval kráľ Šalamún v r. 969 p.n.l.). Tóra prikazovala veriaciim navštíviť Jeruzalem trikrát v roku - Pesach, Šavout a Sukkot. Po zbúraní druhej svätyne a exode židov sa tieto praktiky prispôbili novej situácii. Židia v diaspóre si pútnickú tradíciu zachovávali púťami do významným národných synagóg (Franek, 1993).

V súčasnosti je najvýznamnejším pútnickým a svätým miestom Židov **Jeruzalem**. Všetky synagógy sú obrátené k Jeruzalemu a v domoch sú na stenách, ktoré sú na strane vedúcej do Jeruzaleme vešané obrázky tohto mesta. V Jeruzaleme má osobitný význam Námestie svätyne, kde stojí mešita "Kopula na skale" Podľa tradície sa skala, na ktorej stojí táto mešita stotožňuje s vrcholom hory Moria, na ktorej chcel Abrahám obetovať svojho syna Izáka. Na tomto mieste umiestnil Dávid archu zmluvy a Šalamún vybudoval prvú svätyňu a následne tu bola aj druhá svätyňa. Dnes sa hlavným bodom púti stáva "Múr nárekov" - fragment starého herodiánskeho opevnenia, ktoré chránilo svätyňu. Tu sa židia zhromažďovali a oplakávali zničenú svätyňu. Vždy 6. augusta (výročie zbúrania) prichádzajú k Múru nárekov židia z celého sveta (Jackowski a kol., 1999).

Inými významnými pútnickými miestami židov sú:

Hebron - leží 37 km na juh od Jeruzalema. Ide o miesto pôsobenia Abraháma, kde je mauzóleum Makpela (jaskyňa) patriarchov s hrobami Abraháma, Sára, Izáka, Rebeky, Lei a Jakuba.

Safed - mesto v hornej Galilei na vrchole vyhasnutej sopky severne od Genezaretského jazera (850 m.n.m.). V 16. stor. tu prišli početné skupiny židov zo Španielska, neskôr aj z Poľska. Safed sa stal strediskom kabalistických štúdií. Cieľom púti sú najmä synagógy, pripomínajúce aktivity kabalistov.

Karmel - je svätou horou židov. Ide o vápencový (asi 500 m) vysoký chrbát v severnom Izraeli, nachádzajúci sa pri zálive Sv. Jána. Ide o územie spojené s aktivitami proroka Eliáša (vrchol Al-Muhraqa, kde Eliáš vyvraždil stúpencov boha Baala). Karmel je kultovým miestom aj pre kresťanov (pustovne karmelitánov) a mohamedánov (mešita v priestoroch grotty Škola prorokov, kde žili Eliáš a jeho nasledovníci).

Merom - leží severozápadne od Genezaretského jazera. Od 16. stor. sa vytvorila tradícia púte k hrobu rabína Šimona Bar Jochai, ktorému sa pripisuje autorstvo knihy Zohar - základného kabalistického diela (Jackowski, 1991).

Organizácia

Spočiatku bol kult židovského spoločenstva organizovaný okolo Archy zmluvy, v ktorej boli uložené kamenné tabule s dekalógom, ktorý prevzal Mojžiš od Boha na hore Sinaj. Archa bola prenosná a uchovávala sa v svätyni svätých v miškane. Neskôr bola uložená do Šalamunovho chrámu v Jeruzaleme (10. stor. p.n.l.). Šalamunov chrám bol zbúraný v r. 587 p.n.l. po dobití Jeruzalema Babylončanmi (kráľ Nabukadnezar). Archa zmluvy bola údajne už predtým prevezená do egyptského Elephantina a odtiaľ neskôr do Etiópie. V súčasnosti je údajne uložená v kaplnke v severoetiópskom Aksume, pod správou etiópskej ortodoxnej cirkvi. Druhá svätyňa bola postavená v r. 520-515 p.n.l., ktorá slúžila ako hlavné kultové centrum až do r. 70 n.l., keď bola zbúraná Titom. Potom sa judaistické religiózne aktivity konali v synagógach (domoch modlitby). Hlavnou časťou synagógy je rozsiahla modlitebná sála pre mužov (ženy sedeli oddelene v častiach nazývaných babinec), v strede sály sa nachádzala bima - vyvýšená kazateľnica a na východnej stene synagógy svätá skriňa, v ktorej boli uložené zvitky tóry. Na stenách synagógy boli citáty z Tóry (Franeck, 1993).

Po zničení druhej svätyne v Jeruzaleme židia stratili dovtedajšie kultové centrum. V diaspóre zakladali svoje obce, ktoré riadili rabíni (majster, učiteľ) - dobrí znalci učenia. Rabíni takto nahradili niekdajších kňazov a realizovali všetky sakrálne aktivity (kázne, duchovná správa, pohreby, svadobné obrady).

V judaizme neexistuje jednoliata a centralizovaná religiózna hierarchická organizácia. Každá obec (kahal) je samostatná a jej náboženský život riadi rabín. Kahálna samospráva sa sformovala do trojstupňovej hierarchie: na čele obce sú parnassim (3-5 osôb), druhý stupeň tvoria towim - zastupujú obec pri súdnych rokovaniach a tretí stupeň tvoria ostatní členovia rady. Hlavnými inštitúciami obce sú synagóga, cintorín, Chevra Kadiša (svätý spolok, ktorý sa stará o pochovávanie mŕtvych a o pozostalých - siroty) a rituálny kúpeľ (mikve) (Franeck, 1993).

Počas vyše 3 000 ročného vývoja judaizmu došlo k postupnému formovaniu viacerých religióznych smerov. Už v 2. stor. p.n.l. sa sformovali v judaizme tri skupiny - saduceovia, farizeovia a eseji. Saduceovia sa regrútovali z aristokratickej vrstvy, najmä z vrstvy vyšších kňazov. Boli konzervatívni a za záväzné považovali len učenie Tóry, odmietajúc neskoršie doplnenia. Celkove boli veľmi vzdelaní a otvorení voči helenistickej kultúre. Ich význam poklesol po zániku druhej jeruzalemskej svätyne v r. 70, keď väčší význam nadobudla farizejská (rabínska) orientácia judaizmu. Farizeovia sa vytvorili zo skupiny vzdelaných

laikov. Okrem Tóry uznávali aj Mišnu, Talmud a neskoršie učenia. Farizeovia tvorili politický a náboženský stred medzi saducejmi a esejcami. Esejci boli výrazný kritici svetáckeho jeruzalemského kňazstva. Žili v spoločenstvách, podrobených takmer mníšskemu poriadku, lokalizovaných v Kumráne na brehoch Mŕtveho mora. Predpokladá sa, že esejská obec mala veľký vplyv na formovanie ranného kresťanstva (Franek, 1993).

K židovstvu patrí aj malá sekta samaritánov, ktorá vznikla r. 722 p.n.l., kedy sa Izraelské kráľovstvo stalo terčom útoku Asýrie a mesto Samária, severne od Jeruzalema bolo zničené. Časť obyvateľov Samárie sa potom zmiešala s obyvateľstvom okolitých krajín a vytvorila osobitný náboženský kult, odlišujúci sa od ostatného židovstva. Potomkovia Samaritánov (asi 400 osôb) žijú aj dnes v Izraeli v Nábuluse (predtým Sichem), ktorí očakávajú svojho mesiáša a veria v obnovu bohoslužieb na hore Garizim. Centrálnu úlohu v ich náboženskom živote hrajú kňazi, ktorí vykladajú zákony, určujú kalendár a sviatky.

V r. 767 sa v prostredí babylonských židov sformovala sekta karaitov, ktorú založil Anan ben David. Karaitovia považovali za záväzný len Tanach, neuznávali teda Talmud a ďalšiu tradíciu, neuznávajú ani rabínov. Na kultovú a právnu organizáciu karaitov mal veľký vplyv islam. Z Mezopotámie (dnešný Irak) sa sekta rýchlo rozšírila do Egypta, Španielska, na Krym, do Lotyšska a do Turecka. Jej centrum bolo v Konstantinopole. V súčasnosti je vo svete asi 12 tis. karaitov. Žijú v Rusku (Krym), Poľsku, Turecku a Izraeli.

Sekta falaša je spojená s obyvateľstvom, ktoré sa za vlády Šalamúna odsťahovalo na územie Etiópie, kde žilo v ťažko prístupných horských oblastiach. V niektorých obdobiach tu mali aj samostatný štátny útvar (10. - 17. stor. dynastia založená kráľom Gideonom). Úpadok kráľovstva súvisel s prienikom islamu do severnej časti Etiópie. Vzhľadom na dlhodobú izoláciu si príslušníci falaši nezachovali hebrejčinu, ale používali etiópsky jazyk, do ktorého preložili aj Tóru. Zachovali si viaceré starobylé zvyky. V r. 1956 žilo v Etiópii 30 tis. židov. Počas hladomoru v r. 1984 boli diskrétno premiestňovaní do Izraela, akcia však bola prezradená a vláda v Adis Abebe ďalšiu emigráciu zakázala. Následne v r. 1991 boli počas akcie trvajúcej 22 hodín takmer všetci etiópski židia letecky prepravení do Izraela.

V západnej Európe sa od 12. stor. rozvíjal mystický smer kabala. Čerpá z bohatej literatúry, pričom najvýznamnejšie sú Sefer Jecira (Kniha tvorenia) a Sefer Zohar (Kniha žiary) ako komentáre k Tóre. Kabala sa pomocou ezoterickej interpretácie písmen a čísiel pokúša objasniť božské tajomstvá. Kabala Bibliu vykladá teda tak, že v nej hľadá tajnú múdrosť. Praktizujúci kabalisti praktikami zvanými tikun (rozličné ríty, meditácie a modlitby) chcú znovuuviesť poriadok do rozvráteného sveta, pričom kabalisti veria, že ľudské vedomie samo ovplyvňuje Boha. V polovici 18. stor. sa z kabaly vyčlenil chásidizmus. V prostredí židov Poľska, Litvy, Uhorska, Ukrajiny a Rumunska založil tento nábožensko-mystický smer Izrael Ben Eliezer. Obracal sa na chudobných a presadzoval ľudové pobožnosti, ktoré mali umožniť zjednotenie sa s Bohom prostredníctvom extatickej modlitby a nie štúdiom Tóry a plnením povinností. Chásidizmus sa tým postavil proti rabínskemu judaizmu a hlásal radosť zo života religióznymi extázami a tancami. Chásidské obce viedli cadíkovia. Chásidské učenie sa udržalo napriek holokaustu aj po 2. svetovej vojne a inšpirovalo napríklad súčasné severoamerické učenie Havurah. V spôsobe života chásidov je typické nerovnoprávne postavenie žien (nesmú jesť za jedným stolom s mužmi, ženy majú ostrihané vlasy a nosia parochne). V súčasnosti je na svete niekoľko 100 tis. chásidov. V Izraeli majú úlohu politického sprostredkovateľa medzi pravícou a socialistami. Sú koncentrovaní vo štvrti Mea Szeraim v Jeruzaleme. V predvojnovom Československu žili malé skupiny chásidov, pochádzajúce najmä z Poľska. V Bratislave mali svoju modlitebňu (v doposiaľ zachovanom objekte tzv. Žigra-házu na Židovskej ul. č. 3) (Franek, 1993).

Koncom 19. stor. vzniklo nacionalistické hnutie - sionizmus, ktorého tvorcom bol Teodor Herzl (1860-1904). Cieľom jeho snáh bolo naplnenie odvekej túžby židovského ľudu po návrate do zaslúbenej zeme - Palestíny (na Sion), z ktorej boli židia vyhnaní. Sionistická ideológia sa zakladá na presvedčení, že Židia sú národ v zvláštnej situácii, neporovnateľnej so situáciou iných národov. Sionizmus vznikol pod vplyvom početných protižidovských pogromov vo východnej Európe (Rusku) a Dreyfusovej aféry (nevinný francúzsky dôstojník židovského pôvodu bol neprávom obvinený zo špionáže). Židovský národný front začal organizovať migráciu židov do Palestíny (zabezpečoval im pôdu), čo im zaručila aj Veľká Británia, ktorá po porážke Turecka prevzala mandátну správu nad Palestínou po r. 1917. Sionistické organizácie organizovali ozbrojené akcie proti palestínskym Arabom a britskej správe územia (ktorá ticho podporovala teroristické akcie Arabov namierené proti imigrujúcim židom). Ciele sionizmu sa naplnili v r. 1948 keď vznikol štát Izrael. Sionizmus bol neskôr odsúdený ako forma rasizmu (na nátlak arabských krajín).

Do 19. storočia bolo dominantné *ortodoxné* židovstvo. V tomto storočí však začali vznikať nové smery, ktoré sa doposiaľ v rámci judaizmu uplatňujú. Medzi nemeckými Židmi sa koncom 18. stor. začalo rozvíjať reformné hnutie, ktoré požadovalo odstránenie niektorých starých praktík. Z nemeckých oblastí sa hnutie šírilo do ďalších regiónov, pričom veľkej popularite sa od konca 19. stor. tešilo v USA. Vznikli nové *reformované (neologické)* náboženské obce. Rozdiely medzi ortodoxným a neologickým judaizmom sa prejavujú v náboženských praktikách (ženy nemusia sedieť oddelene v synagóge, rabíni si dopĺňajú vzdelanie na univerzitách, bohoslužby sa realizujú aj v iných jazykoch ako hebrejčine - zrozumiteľnom príslušníkom obce, v kostole sa používa organ, menej prísne dodržiavanie halachických stravovacích predpisov a predpisov o sobote) (Franek, 1993).

Strednou cestou medzi ortodoxiou a neológiou je *konzervatívny* judaizmus. Dodržiava síce stravovacie, odievacie a sobotňajšie predpisy, ale nie tak prísne. V synagógach sedia muži a ženy spolu. Odmieta levirátne manželstvá (uzatvárané medzi bezdetnou vdovou a bratom jej zosnulého manžela s cieľom zachovať potomstvo) a niektoré ďalšie rituálne aspekty halachy. Konzervatívny judaizmus sa snaží o zlúčenie národných kultúr hostiteľských krajín so židovskou kultúrou, avšak naďalej podporuje sionizmus a hebrejčinu ako liturgický jazyk. Najviac je rozšírený v USA (Pavlincová a kol., 1994).

Štvrtým prúdom je *rekonštruktívny* (liberálny) judaizmus. Bol založený v r. 1940 v USA. Jeho základnou ideou je, že židovstvo nie je len náboženstvo a národnosť, ale celá civilizácia, charakterizovaná súborom tradícií a rituálov. Tieto sú folklórnym vyjadrením židovskej kolektívnej identity. Tento prúd má okolo 60 tis. vyznávačov, pochádzajúcich prevažne z intelektuálnych kruhov. Centrom vzdelávania rabínov je Philadelphia. Od tradičného judaizmu sa odlišuje tézou o ľudskom pôvode Tóry (Pavlincová a kol., 1994, Franek, 1993).

#4.2. Zoroastrizmus

Je to živé, monoteistické (s istými náznakmi henoteizmu) náboženstvo. Má okolo 272 tis. vyznávačov, najmä v Indii a Iráne. Silná komunita (vyše 100 tis.) žije v Bombaji a okolí (parsisti) v Indii, v Iráne (do 50 tis.) žijú vyznávači tejto relígie v lokalite Jazd. Malé skupiny zoroastristov žijú v Pakistane (4 tis.), Veľkej Británii (3 tis.), USA a Kanade (spolu 3 tis., pričom sídlom je Bloomington v štáte Indiana).

Vývoj

Počiatky zoroastrizmu siahajú do prelomu 2. a 1. tisícročia p.n.l., hoci dejiny pred 6. stor. p.n.l. sú pomerne neznáme. Náboženstvo vzniklo v Perzii, pričom staršie mytologické predstavy tunajšieho obyvateľstva zreformoval v 7. - 6. stor. p.n.l. legendárny prorok Zaratuštra (Zoroaster). Pred reformou sa predpokladá podobnosť náboženstva starých

Peržanov s védskou fázou indického národného náboženstva. Reforma Zaratuštru posunula tieto náboženské predstavy z roviny animistickej do roviny vyspelejšieho religiózneho systému. Náboženské učenie zoroastrizmu sa v priebehu ďalších tisícročí výraznejšie nezmenilo. Pod vplyvom šírenia islamu v 7. stor. n.l. a mongolských výbojov v 13. stor. boli zaratuštrania nútení opustiť svoju pôvodnú sídelnú oblasť v Perzii (dochádzalo k ich šikanovaniu) a emigrovať. Usadili sa najmä v Indii (okolie Bombaju) a vo východnom Iráne v oblasti vzdialenej od okupovaných oblastí. Vzťahy medzi týmito dvoma skupinami boli prakticky od 15. stor. prerušené. V súčasnosti pársisti z Indie, kde patria medzi bohatú a vplyvnú spoločenskú vrstvu, pomáhajú iránskym zaratuštranom, ktorí sa v rámci islamskej republiky ocitli v nepriaznivej situácii (Banek a kol., 1992, Marherbe, 1995).

Doktrína

Učenie zoroastrizmu podáva kniha *Aweste (Avesta)*, ktorá bola napísaná v staroperzskom dialekte na 12 000 volských kožiach v 6. - 4. stor. p.n.l.. Ide o objemnú zbierku náboženských textov, z ktorej sa zachovali viaceré časti (*Jasna* - úcta vzdávaná Bohu - odrieka sa pri príprave haomy, *Visparat* - kniha menších obradov, *Vendidad* - kniha náboženských pravidiel, rituálnej čistoty a trestov, *Jašty* - hymny venované pôvodným božstvám, *Khorda Avesta* - skrátaná Avesta používaná laikmi).

Doktrína zoroastrizmu je vo svojej podstate monoteistická. Zaratuštrania nazývajú svojho Boha Ahura Mazda, ktorý je bohom dobra (v protiklade ku Satanovi). Tohto Boha symbolizuje oheň - očisťujúca sila (nemožno sa čudovať, že Mazda je aj značkou elektrických svietidiel). Aj keď sa zoroastrizmus niekedy považuje za dualistickú religiu, skôr ho možno považovať za monoteistické náboženstvo, nakoľko boh zla Aryman je bytosťou stvorenou a menej významnou. Parsisti súčasne uznávajú a uctieajú aj amšaspandov, ktorých možno pokladať za výraz rozličných aspektov a funkcií Ahura Mazdu. Títo v podstate nahrádzajú zavrnutých prastarých iránskych bohov. To dáva zoroastrizmu henoteistický nádych.

Typickou črtou doktríny zoroastrizmu je neustály boj medzi dobrom a zlom, viera v nesmrteľnosť duší a v koniec sveta. Zaratuštrania veria v spasiteľa, ktorý ustanoví nový poriadok na svete (jeho príchod sa očakáva 3 tis. rokov po Zaratuštrovi) (Banek a kol., 1992).

Kult a organizácia

V zoroastrizme má najväčší význam kult ohňa, ktorý symbolizuje Ahuru Mazdu a má povahu očisťujúcej sily. Obrady sa preto odohrávajú v svätyniach ohňa (udržiava sa v nich večný oheň), do ktorých je znemožnený prístup neveriacim a sú zatemnené, aby do nich neprenikalo slnečné svetlo. Najväčšie svätyně sú v Bombaji. V zoroastrizme majú veľkú autoritu kňazi. Súčasťou kultu sú obety. Obetujú sa rozličné materiály - rastliny, chlieb, maslo, mäso. Osobitný význam (napriek zavrnutiu Zaratuštrom sa tento kultový zvyk obnovil) má obeta posvätného nápoja - *haomy* (nápoj sa pripravuje zo šťavnatých stebiel drobného bezlistého kríka rodu ephedra). Požitie šťavy vyvoláva extatický stav (v ňom mazdaisti videli záruku nesmrteľnosti). Počas obradov obety sa recitujú fragmenty z Avesty. Špeciálnou kultovou ceremóniou je ukončenie detstva (v Indii u sedemročných detí, v Iráne desaťročných). Ceremónia spočíva v slávnostnom obliekaní bielej košeľe a opasku, symbolizujúcich príslušnosť k zoroastrizmu. Významným sviatkom je uctenie si stvorenia sveta a prírody (na jar, zvyčajne rodiny chodia na pikniky do prírody k rieke). Okrem kultu ohňa, má v zoroastrizme význam aj kult ďalších živlov - vody, ovzdušia a zeme. S tým súvisí aj spôsobom nakladania s mŕtvymi. Keďže zaratuštrania neznečisťujú posvätné živly, mŕtvych nespávajú ani nepochovávajú. Umiestňujú ich do hôr na veže mlčania (dachme), kde sú vydané na pospas dravým vtákom (Banek a kol., 1992, Malherbe, 1995).

#4.3. Hinduizmus

Hinduizmus je indické, polyteistické, národné náboženstvo. Zároveň je najväčším národným náboženstvom v súčasnom svete. Vyznáva ho 793 mil. ľudí, t.j. 13,7 % svetovej populácie. Hinduisti tvoria väčšinu obyvateľov Indie (tu žije 91 % všetkých hinduistov) a Nepálu. Tvoria 1/5 obyvateľov Srí Lanky (Tamilci), menšie skupiny žijú aj v Pakistane a Bangladéši. Hinduizmus sa v troch vlnách rozšíril aj mimo južnú Áziu. Počas prvej vlny, datovanej do neskorého staroveku a stredoveku, vznikali kolónie indických osadníkov v strednej Ázii pozdĺž obchodných ciest a na ostrovoch juhovýchodnej Ázie pozdĺž námorných ciest. Neskôr, najmä v 19. a zač. 20. stor., indickí osadníci dostali do britských závislých území v Afrike a Amerike. Tretia vlna šírenia hinduizmu mimo Indiu sa viaže na obdobie po druhej svetovej vojne, kedy sa mnoho Indov vysťahovalo do Veľkej Británie a USA. Dodnes sa preto hinduistické enklávy udržali v oblastiach ich stredovekého osídlenia v Indonézii (ostrov Bali), v kozmopolitných mestách juhovýchodnej Ázie (Singapúr, Kuala Lumpur, Hongkong), početné hinduistické spoločenstvá sú aj vo východnej a južnej Afrike, na ostrove Maurícius, na ostrove Fidži v južnom Pacifiku, na severovýchodnom pobreží južnej Ameriky (Trinidad, Surinam) a ďalších ostrovoch karibskej oblasti, ako aj v oblastiach s početnou menšinou hinduistov (V. Británia a USA).

Tabuľka č. 2: Štáty s najvyšším počtom hinduistov

štát; počet hinduistov (tis.); % podiel z celkového počtu obyvateľov

India; 751 000; 79,0 %
Nepál; 17 380; 89,0 %
Bangladéš; 12 630 ; 11,0 %
Indonézia; 4 000; 2,5 %
Srí Lanka; 2 800; 15,0 %
Pakistan; 2 120; 1,5 %
Malajzia; 1 400; 6,0 %
USA; 910; 0,2 %
Maurícius; 570; 52,0 %
Juhoafrická republika; 420; 1,5 %

Prameň: www.adherents.com

Vývoj

Hinduizmus sa od ostatných veľkých religii odlišuje tým, že nemá historického zakladateľa a nijaký pevný časový bod, od ktorého by sa datoval jeho začiatok. Hinduizmus je skôr širokým tokom ideí a postojov, než jedinou doktrínou alebo jediným systémom uctievania (Cross, 2000, s. 17). Súvisí to s tým, že náboženské predstavy Indov prešli mimoriadne komplikovaným vývojom. Z hľadiska určitého zjednodušenia ich formovania je možné rozlíšiť tri etapy:

- a) védská (védizmus) etapa (1 200 - 800 p.n.l.)
- b) brahmanizmus (800 - 500 p.n.l.)
- c) hinduizmus (2. stor. p.n.l., s rozkvetom od 9. stor. n.l.)

Védizmus - reprezentuje náboženské predstavy indoeurópskeho (árijského=šľachetného) obyvateľstva, ktoré začalo osídľovať indický subkontinent od severozápadu začiatkom 2. tisícročia p.n.l. Išlo o kočovných pastierov dobytka, ktorých pôvodná sídelná oblasť bola v povodí dolného Uralu, Volgy a Donu. Védizmus je pomenovaný podľa véd - posvätných textov, ktoré sa sprvu odovzdávali ústnou tradíciou a neskôr boli spísané v sanskrite (literárna

forma staroindického jazyka). Védy boli tvorené štyrmi zbierkami (sanhitmy): Rigvéda (oslavné hymny a veršované modlitby k rozličným božstvám), Jadžurvéda (formulky odriekané pri obete), Sámavéda (texty náboženských piesní), Atharvavéda (magické zaklínadlá, kľatby a odriekačky). Védizmus uctieval mnoho rozličných bohov (išlo najmä o zosobnenie prírodných úkazov - napr. boh vetra Váta, boh hromu Indra, boh ohňa Agní, boh Slnka Savitar. Dôležitú úlohu plnili tri božstvá - Mitra (vládca dňa), Varuna (vládca noci) a Arjaman, ktorí strážia sily riadiace svet a vesmír a sú nim podriadené ostatné božstvá (Banek a kol., 1992).

Brahmanizmus je pokračovaním védскеj tradície. V tejto vývinovej etape došlo k syntéze védizmu a náboženských predstáv pôvodného obyvateľstva indického subkontinentu (najmä jeho južnej časti) Drávidov. V tejto etape sa prejavili určité zmeny v panteóne ako aj vo vzťahoch človeka k bohu (namiesto dominujúcich modlitieb sa zvýšila úloha obety a zaklínadiel). Popri dovtedajších božstvách, známych z véd, sa objavili nové božstvá. Išlo najmä o boha Višnu (uctievaný najmä na severe Indie obyvateľstvom indoeurópskeho pôvodu) a o boha Šivu (uctievaného pôvodným dravidským obyvateľstvom na juhu Indie). Hlavné miesto v doktrínálnych úvahách získala Brahma - chápaná ako neosobná, neviditeľná, nestvorená, nekonečná, nevnímateľná, univerzálna kozmická sila (svetová duša), ktorá nemá začiatok ani koniec a v prírode má nekonečne veľa prejavov. Neskôr sa Brahma chápal i ako osobný Boh (tvoriaci rovnováhu medzi Višnom a Šivom). V brahmanizme získali pomerne široký vplyv brahmani - kňazi, ktorých úlohou bolo študovať a učiť védy a vykonávať náboženské obrady a obety. Súčasne sa začal kryštalizovať aj kastový systém, v ktorom brahmani mali najvýznamnejšiu pozíciu. Za nimi v hierarchickom rebríčku postupne nasledovali: kšátriovia (bojovníci a vládatelia), vaišjovia (obchodníci) a šúdrovia (nevoľníci). Tieto štyri základné *varny* (triedy, spoločenské stavy) boli následne rozdelené do početných ďalších kást. Novými doktrínálnymi textami sa v tejto etape stali bráhmány a upanišady. Bráhmány sú ritualistické a liturgické práce, obsahujúce detailné opisy védskych obradov s obšírnymi vysvetleniami ich pôvodu, významu a účinnosti. Upanišady sú filozofické texty, ktoré sa zameriavajú na mystický zmysel textu véd, otázky vzniku vesmíru, povahy božstva a duše, putovaním duši, odplatom za dobré a zlé skutky. V období vzniku upanišad došlo v indickom duchovnom a kultúrnom svete k výraznej diferenciacii. Vzniklo 6 tradičných filozofických škôl (daršanov) a došlo k odštiepeniu sa úplne nových religióznych systémov (budhizmu a džinizmu) a neskôr aj k stretnutiu sa s inými náboženstvami (kresťanstvo a islam). Tieto všetky faktory prispeli k formovaniu sa hinduizmu ako konglomerátu najrozmanitejších myšlienok, koncepcií a pohľadov, často si navzájom protirečiacich (Banek a kol., 1992, Malherbe, 1995, Knipe, 1997).

Hinduizmus v tomto ponímaní sa začal formovať koncom predchádzajúceho letopočtu a v prvých storočiach nášho letopočtu. Hinduizmus sa objavil ako výsledok návratu k védскеj a brahmanskej tradícii a odsunutia budhizmu a džinizmu, ktoré tieto tradície odmietali.

Doktrína

Hinduizmus sa opiera o védsku literatúru - bráhmány, áranjaky a upanišady. Vytvoril si však aj svoju vlastnú literatúru, ktorá nadväzuje na tieto staré texty. K týmto textom patria šástry (zákonníky), sútry (učebnice o poučkách odborov védскеj literatúry - napr. dharmasútra - o povinnostiach človeka a kastách, grihasútra - o domácich obradoch, šrautasútra - opisy veľkých obetí, jogasútra - pojednanie o joge ako filozofickom systéme), purány (mýtické a legendárne príbehy o bohoch), eposy Rámájana, Mahábhárata, ktorých najvýznamnejšou a často vydávanou časťou je Bhagavadgíta (spev vznešeného).

Hinduizmus je v podstate konglomerátom veľmi rozmanitých náuk a praktík, rozličných škôl a lokálnych kultov.

Podľa hinduizmu existuje najvyššia bytosť, druh absolútneho a neosobného ducha - brahma. V upanišadách sa objavuje aj chápanie brahmy ako všeobjímajúcej reality, ktorá je sama

osebe jedna a jediná a z ľudského hľadiska je to realita obsiahnutá vo všetkom, čo je, a preto sa objavuje v nekonečnom množstve aspektov (Cross, 2000). Tieto aspekty jednej reality symbolizuje mnoho hinduistických bohov a bohýň. Napríklad Brahma (netreba si ho stotožňovať so všeobjímajúcim brahma) je touto realitou v úlohe stvoriteľa vesmíru (Cross, 2000). Od neho pochádza všetok svet. Tento nedostupný Brahma sa vteľuje v podobe dvoch komplementárnych bohov, ktorí sú o niečo bližší bežným smrteľníkom. Sú to Šiva a Višnu. Šiva je božstvom dynamickým, ktorý podobne ako život postupne tvorí a ničí. Višnu na druhej strane je božstvom statickým, na pleciah ktorého spočíva zodpovednosť za udržiavanie tohto sveta. Celkove sú tieto božstvá považované za triádu (trimúrti): *Brahma* - stvoriteľ, *Šiva* - ničiteľ a *Višnu* - udržiavateľ, pričom nie sú to ani tak rozliční bohovia ako skôr rozličné spôsoby pohľadu na toho istého boha. Napriek tejto pomerne povrchnej schéme však je potrebné si uvedomiť, že Brahma zohráva veľmi abstraktnú úlohu, preto je zriedkakedy uctievaný. Vyznávač hinduizmu uctieva jednu určitú podobu boha - svojho ištavédu, pričom mu nerobí veľký problém prejsť od uctievania jedného boha k inému. Väčšina vyznávačov hinduizmu uctieva buď Šivu alebo Višnu, čím sa tvoria višnuistické a šivaistické sekty. Višnu má charakter dobrého a priaznivého boha. Jeho vyznávači ho uctievaajú ako najvyššieho vládcu sveta v jeho jednej z desiatich inkarnácií (avatárov). K najznámejším avatárom Višnu patria Ráma, Budha a Krišna. S višnuizmom je úzko spätý smer bhaktizmus, propagujúci úplné sa oddanie bohu (osobitné uctievanie Krišnu). Šiva je na rozdiel od Višnu bytosťou rozporuplnou. Často je prezentovaný ako askét, je bohom meditácie a jogínov. Súčasne je bohom síl rodenia a umierania. Pomerne veľký význam sa ešte pripisuje bohyni *Šakti* (pokladaná za Šivovu manželku, ktorá jediná dokáže Šivu prebudiť z letargie a vyburcovať k vytváraniu svetov). Bohyňa Šakti hrá ústrednú úlohu aj v tantrizme. Tantrické praktiky sa z hinduizmu rozšírili aj do budhizmu. Uvedené smery sú rozšírené vo všetkých častiach Indie. Väčšina hinduistov sa hlási k višnuizmu (70 %), menej k šivaizmu a najmenej šaktizmu. Šivaizmus je pomerne silný na severe v Kašmíre a na juhu v Tamilnáde, šaktizmus má silné pozície v Bengálsku a Asáme. Popri uvedených božstvách sú predmetom hinduistického kultu ďalšie, menej významné a lokálne božstvá, ktorých je spolu okolo 33 mil.

Pohľady vyznávačov hinduizmu na svojich bohov sa úzko viažu na ich kultúrnu úroveň. Preto je možné v hinduizme rozlíšiť prúd intelektuálny a prúd ľudový. Jednoduchí veriaci si predstavujú boha so všetkými ľudskými vášňami a považujú za prirodzené, že boh má ženu, deti, ktoré sú tiež obdarené nadprirodzenými vlastnosťami. Na druhej strane v rámci intelektuálneho prúdu sa predstavám bohov pripisuje symbolický význam.

V doktríne hinduizmu má veľký význam učenie o karme, darme a samsare. Karma (karman) je súhrn všetkých skutkov, rečí a konaní človeka, ktorý má podľa kvality za následok odmenu alebo trest. Podľa neho sa pri fyzickej smrti človeka určuje v akej podobe sa znovuzrodí (resp. príslušníkom ktorej kasty bude). Dharma je kozmický poriadok všetkých vecí, prirodzený, ale určený bohmi, v ktorom má každý svoje náboženské a spoločenské povinnosti, determinované jeho pozíciou v kastovnom systéme ako aj fázou života (ášramom). Samsára je učenie o prevteľovaní duší, ktoré je základným stavebným kameňom doktríny hinduizmu, ako aj budhizmu a džinizmu. Spočíva v presvedčení, že duša nemá len jeden krátky život, ale putuje z jedného života do druhého. Do každého ďalšieho vtelenia si prináša so sebou to, čo tvorilo charakter jej predchádzajúceho nositeľa. Najvyšším cieľom duše je vymaniť sa z kolobehu životov, ocitnúť sa mimo času a priestoru, za hranicami vznikania a zanikania, čiže v stave, ktorý hinduisti nazývajú mokša (budhisti a džinisti nirvána). Podľa doktríny hinduizmu je možné tento stav dosiahnuť správnym konaním, oddanosťou bohu a múdrosťou. V súvislosti s učením o reinkarnácii sa v hinduizme uplatňuje aj princíp ahimsá, ktorý zakazuje násilie a ubližovanie živým organizmom. Východiskom je presvedčenie, že násilie sa obráti proti tomu, kto sa ho dopustí (úzko to súvisí s učením o samsáre). Kastový systém, ktorý je

organickou súčasťou hinduistického učenia bol indickou ústavou z r. 1955 zakázaný, avšak napriek tomu v Indii naďalej pretrvávajú všetky tradície viažuce ku kastám. Predpokladá sa, že 6 % hinduistov sú príslušníkmi varny brahmánov, 6 % príslušníkmi varny kšatrijov, 6 % príslušníkmi vajšiov, 60 % je príslušníkov varny šúdrov, 15 % je nedotknuteľných a 7 % neklasifikovaných.

Kozmologické aspekty hinduizmu sa zhodujú na predstave cyklického sveta, symbolizovaného oddychom Brahmou. Svet podlieha cyklickému zničeniu, aby sa mohol znovu zrodiť. Hinduisti dnešný svet situujú do štvrtej fázy cyklov, ktoré sú nazývané jugami a ktorých dĺžka trvania činí tisíce rokov.

Špecifickou črtou véd je, že nie sú autoritou v tých oblastiach života, ktoré sú otvorené zmyslovému vnímaniu a ostatným prostriedkom poznania. Z týchto dôvodov sa hinduizmus nedostal do konfliktu s vedeckými názormi (Cross, 2000).

Kult

Kult v hinduizme má značne individuálny charakter. K hlavným kultovým praktikám a povinnostiam, ktoré je povinný hinduista vykonávať patria meditácia, skromnosť (pôst), milosrdenstvo, púť, duchovná a fyzická čistota.

Bohov uctievať kapláni alebo všetci tí, ktorí ho chcú uctievať a kedy ho chcú uctievať. V minulosti dominujúcu obetu prevzal každodenný rituál púdža. Táto rituálna praktika ako aj božstvo, ktoré je ňou uctievané závisí a mení sa podľa kasty. Brahmáni sú povinní modliť sa päťkrát do dňa. Najpobožnejší hinduisti navštevujú hinduistickú svätyňu dvakrát do dňa (skoro ráno a neskoro večer). Súčasťou púdže (púja) je odriekanie a spievanie mantier (mantra - reťazec slabík, považovaných za uchované tajomné zvuky), textov védy, božstvu sa ponúkajú kvety, ovocie a oheň. Modlitbu sprevádza ďalších 17 úkonov, závislých od uctievaného božstva. Je to napr. rituálne umývanie pred vstupom do svätyne, budenie, obkliekanie a kŕmenie boha, pálenie kadidiel a lúčov a pod. Krvavé obety (ovce, kozy, kohúty) sa udržali ešte v kulte Kali. Väčšina hinduistických obradov sa vykonáva doma. Vo väčšine domácností majú kútik, alebo izbu, kde je domáca svätyňa. V nej je socha alebo iný symbol boha (napr. špirálový označený kameň - reprezentujúci Višnu, kamenný stĺp reprezentujúci Šivu), časté sú pestrofarebné výjavy z hinduistickej mytológie. Iným prejavom hinduistického kultu je asketický spôsob života sadhiov (hinduistických mudrcov, moslimami nazývaných fakírmí). Stretnúť sa s nimi možno prakticky na všetkých indických cestách, najmä v pútnických miestach. V Indii žije okolo 5 mil. sadhiov. Všetci sa zriekli svetského života, aby si zaistili dosiahnutie oslobodenie - tzv. mokšu. Duchovná a telesná askéza má zjednotiť dušu sadhiov s Absolútnom, čiže s Brahmou. Na dosiahnutie tohto cieľa používajú sadhovia špeciálne techniky, ktoré sa všeobecne nazývajú joga. Existuje viacero druhov jogy. Joga má pomôcť ovládnuť správanie a telo človeka. Ľudia praktizujúci jogu získavajú schopnosť kontemplácie. Sadhovia sa neregrutujú len spomedzi brahmánov. Na túto cestu sa dávajú aj príslušníci iných kást, ktorí si takto chcú skrátiť cestu k mokši (tradicionalisti však tento spôsob považujú za prehrášok voči dharme).

V hinduizme bola v minulosti zaužívaná aj kultová praktika satí (upaľovanie vdov). Je síce zákonom zakázaná, napriek tomu sa dodnes sporadicky stáva, že vdova sa dobrovoľne podvolí a nechá sa upáliť na okraji hranice spolu so svojim zosnulým manželom (Knipe, 1997).

V hinduizme sa svätí množstvo rozličných sviatkov (vyše 400 do roka). Sú to napr. sviatok Diwali (svetiel) - je to sviatok Nového roku trvajúci 4 dni, spájaný s uctievaním Rámu, duchov mŕtvych, Višnuom a jeho ženou Lakšmi. Zapálené olejové lampy Lakšmi vítajú pri každom dome. Sviatok Diwali svätia najmä obchodníci, aby boli v novom roku úspešní. Sviatok Pongal - slávi sa juhu Indie pri prvej úrode ryže v januári, pričom sa vzdáva úcta domácim zvieratám, sviatok Šivarátri - na počesť Šivu, počas ktorého veriaci trávajú jednu februárovú noc v chráme, sviatok Holí - na počesť Krišnu, sviatok Maha Kumbh Mélé - počas

ktorého sa raz za 12 rokov (posledne v r. 2001) schádzajú milióny pútnikov (30 mil. v r. 2001) pri rituálnom očistení vo vlnách rieky Gangy (v Hardvare a Allahabáde). Dlhotrvajúcu tradíciu majú v hinduizme púte. Už v čase vzniku Mahabharaty bolo známych 300 posvätných miest a 12 posvätných ciest. Tieto posvätné cesty viedli okolo celého indického subkontinentu, začínali v Puškáre v Rádžastáne a končili v mieste nazývanom **Sangam**, ktoré leží pri súčasnom Allahabáde (predtým Prajag) pri sútoku Gangy, Džamuny a mýtckej rieky Saraswati. Väčšina z týchto pútnických trás funguje dodnes. V súčasnosti sa púti do 150 najvýznamnejších pútnických miest zúčastňuje každoročne 20 - 30 mil. hinduistov. Púť je jednou z hlavných religióznych praktík hinduizmu, ktoré majú napomôcť veriacemu priblížiť sa k mokši. Špecifickú úlohu hrajú púte, ktoré sú určitou formou pokuty za hriechy. V rozvoji pútnickej tradície hinduizmu osobitnú úlohu zohral ľudový prúd, v ktorom sú veľmi rozšírené mnohé lokálne kultúry. Popri svätyniach sú pri púťach veľmi populárne prútené skaly, stromy, jaskyne a pod. Sú považované za sídla božstiev a démonov. Starodávnym kultovým symbolom Indie je rieka. Rieka je symbolom samsary - kolobehu životov. Protíahly breh rieky takto symbolizuje cieľový bod púte. Osobitný význam má 7 svätých riek - Ganga, Indus, Džamuna, Narbada, Godawari, Kaweri a neviditeľná, mýtcká rieka Saraswati. Niektorí hinduisti vykonávajú púte pozdĺž celých svätých riek (napr. púť pozdĺž Gangy trvá 6 rokov). Za najposvätejšie body sú považované pramene a ústia riek. Spomedzi týchto miest je najcennejší Sangam - sútok Gangy, Džamuny a mýtckej Saraswati v Allahabáde. Rieky majú očisťujúcu silu, preto pútnici sa ponárajú do ich vôd, prípadne túto vodu pijú. Veľmi významnými pútnickými miestami sú posvätné brody na riekach (cez brod sa každý môže prepraviť na druhý breh - čo symbolizuje prechod zo sveta dočasného do sveta večného). K ďalším významným pútnickým miestam - brodom patria Hardvar a Varanásí na Gange, Ayodhya na Gogre, Mathura na Džamune, Nasik na Godawari, Gaya na Falge a pod. Okrem toho sa pútnické miesta hinduistov nachádzajú aj v pohoriach - napr. Badrinath, Kedernath a jaskyňa Amarnath v Himalájach. Na morskom pobreží sú pútnické miesta Puri na východe a Dvarka na západe. Mnoho pútnických miest je spätých s božstvami a udalosťami ich života - napr. Ayodhya (starobylé sídlo Rámu), Mathura (miesto narodenia Krišnu), Hardvar (kde Ganga opúšťa pohoria a dostáva sa na rovinu), Varanásí (večné mesto Šivu), Kančipuram (mesto Višnu a Šivu), Udždžajn, Dvarka a pod. Hinduisti veria, že tí, ktorí zomrú v týchto mestách, budú oslobodení a dosiahnu mokšu. Pútnické miesta hinduistov sa nachádzajú aj mimo indického subkontinentu (vulkán Agung na ostrove Bali, Pittsburg v USA - svätňa Sri Venkatesvara, Patiram Trace v Trinidade) (Jackowski, 1991, Jackowski a kol., 1999).

Organizácia

V hinduizme majú veľký význam brahmáni. Vzhľadom na pomerne vysoký počet príslušníkov tejto vrstvy (15 mil.) len nemnohí z nich majú príležitosť vykonávať náboženské obrady v svätyniach alebo venovať sa učeniu religióznej náuky. Veriacim sa venujú aj mnísi žijúci v kláštoroch a patriaci do rozličných siekt ako aj sandhiovia - askéti, žijúci z almužny a putujúci po Indii.

Hinduistické svätynie ani nie sú tak miestami zhromažďovania sa veriacich a vykonávania náboženských obrádov. Ich primárnou funkciou je to, že sú príbytkami bohov. Existujú dve hlavné tradície budovania hinduistických svätých - nagara (sever) a drawida (juh). Chrám obyčajne pozostáva z veže, či veži, mandapy (tam sa schádzajú veriaci) a sanktuária (tam býva božstvo), kde je obvykle jeho socha. Pri každom chráme zvykne byť bazén, ktorý slúži na rituálne umývanie. V severnej tradícii (nagara) hralo pri výstavbe chrámu dôležitú úlohu listie liečivej rastliny amala, symbolizujúcej plodnosť a zdravie. Touto trstinou boli spočiatku zakrývané hlavice voľne stojacich stĺpov, neskôr sa rastlina stala hlavným materiálom strešnej krytiny hlavnej lode chrámu. Ostatné vežičky a kaplnky boli nižšie, tvoriac takto architektonickú podperu týchto symbolov plodnosti. V južnej dravidskej tradícii, je prvotnou

formou chrámu pavilón so stĺporadím a kopulovitou strechou. K najvyššiemu pavilónu sa družia nižšie tvoriac stupňovité pyramídy.

V súvislosti s kontaktami hinduizmu so západnou kultúrou sa v 19. stor. začal formovať novohinduizmus (reformný hinduizmus). K týmto duchovným prúdom možno zaradiť Ramakrišnu, ktorý hlásal, že všetky relígie z transcendentálneho hľadiska tvoria jedno náboženstvo. Podobne aj Mahátma Gándhí hlásal, že evanjelium, Korán a Bhagawadgíta obsahujú rovnaké morálne pravidlá. Pod ich vplyvom Aurobindo Ghosh sa pokúsil systémom integrálnej jogy spojiť tradíciu hinduistickú s anticko-kresťanskou tradíciou. Reformné hinduistické hnutia Bráhmo Samádž a Árja Samádž predkladajú Indii hinduizmus zbavený kastovníctva a sústredený na najlepšie hinduistické tradície. Z hinduizmu vznikli aj nové náboženské hnutia - Transcendentálna meditácia a hnutie Haré Krišna.

#4.4. Džinizmus

Džinizmus je indické národné, polyteistické náboženstvo. Má 4 016 tis. vyznávačov, t.j. 0,1 % svetovej populácie. Je rozšírený takmer výlučne v Indii, najmä v štátoch Radžastán, Gudžarat, Maharáštra a v západnom Bengálsku (Kalkata).

Vývoj

Džinizmus vznikol v 6. stor. p.n.l. ako reforma védizmu a brahmanizmu. Vystúpil najmä proti kastovníctvu, protestoval proti odnímaniu života a odmietal védské obety zvierat. Zakladateľom džinizmu bol Budhov súčasník Vardhámánah, ktorý vo veku 28 rokov začal žiť asketickým spôsobom života. Dal si vyholiť hlavu, po 13 mesiacoch odložil aj odev a po trinástich rokoch úplnej askézy bol osvietený a získal vedomosti a stal sa vševedúcim (dostal sa do stavu nazývaného kevalina). Prijal meno Mahavíra. Odvtedy 30 rokov učil mníchov, mníšky a laikov, ako sa dostať na cestu "odpútania sa od túžob". Vo veku 72 rokov sa na smrť vyhladoval. Mahavíra odovzdal vedenie spoločenstva 11 žiakom (ganadharom). Náboženské spory v jeho rámci vyústili v r. 79 do vzniku dvoch smerov (siekt) - na báze konzervatívnej tradície vznikla sekta digambaráh (neboj o deti - chodia úplne nahí, lebo odmietajú akékoľvek vlastníctvo a tvrdia, že ženy nikdy nedosiahnu spásu) a na základe liberálnej tradície sekta švétambaráh (bielo odetí - nestavajú sa odmietavo k predchádzajúcim bodom). Hnutie sa šírilo zo severovýchodnej Indie, dnešného Biháru, na juh a východ.

Doktrína

Doktrínu džinizmu podáva džinistická literatúra, ktorá je veľmi rozsiahla. Člení sa do dvoch vetiev, podľa dvoch džinistických tradícií (či siekt) - digambaráh a švétambaráh. Spisy švétambarov sú spojené do doktrinálneho kánonu, zahŕňajúceho niekoľko desiatok pojednaní (ágamov), zoskupených do 6 oddielov, napísaných prevažne v sanskrite. Digambarovia vynikajú v systematických traktátoch (prakaránoch).

Džinisti veria, že Mahavíra bol pokračovateľom učenia, ktoré pred ním hlásalo 23 mudrcov, nazývaných trithankára (=budovateľov brodov), či džinov (=víťazov). Mahavíra je teda 24. v poradí medzi týmito mudrcmi. Títo legendárni mudrci sú džinistami uctievaní. Sprvu mal džinizmus v podstate ateistický charakter, hoci džinisti v zásade nenegujú existenciu bohov, avšak im odopreli rozhodujúcu úlohu vo svete. V neskoršom období však predsa pripustili uctievanie niektorých hinduistických božstiev (Rámu, Krišnu, Brahma a i.). Božstvá však nie sú bytosťami oddelenými od tohto sveta. Sú to len stelesnené duše, ktoré sú odmenené za dobré skutky. Podobne ako človek a zvieratá aj oni podliehajú zákonu karmy.

Džinisti zdieľajú dualistickú predstavu vesmíru, ktorý sa delí na dve večné a nezávislé kategórie - džíva (živá substancia) a adžíva (neživá substancia), pričom životom sú preniknuté aj prírodné sily a živly. Svet je podľa predstáv džinistov kruh, nachádzajúci sa uprostred kozmickej pustatiny, v ktorého strede je hora Meru. Svet existuje odveky a bude existovať naveky. Cyklicky sa menia len jeho epochy (od najlepších k najhorším obdobiam). Mýtická

zlatá hora Meru býva lokalizovaná do Himalájí, do oblasti v blízkosti Almory pri prameni Gangy. Dookola hory sú koncentricky usporiadané kontinenty a oceány. V podzemí prebývajú démoni a trestanci v mnohých podzemných poschodiach pekla. Nad zemou sú niekoľkokoposchodové nebesá, kde žijú božstvá rozčlenené do viacerých tried (Kryveljov 1981b).

Všetko živé má svoju dušu a je preniknuté karmanovým zákonom, podľa ktorého činy a myšlienky v tomto živote určujú charakter života v novom narodení. Z toho vyplýva, že džinizmus podobne ako hinduizmus uznáva reinkarnáciu. Z kolobehu narodení sa možno vymaniť strávením niekoľkých životov po sebe v pokornom a rozvážnom správaní a tým dosiahnuť mokšu. Príznačné pre džinizmus je prísne dodržiavanie princípu *ahimsá*, zakazujúceho akékoľvek násilie na živom organizme. Džinisti sú prísni vegetariáni. Úzkostlivo dbajú, aby neohrozili žiadny živý organizmus. Pijú prefiltrovanú vodu, dýchajú cez závoj, pri chôdzi si metličkou pred sebou zametajú chodník, aby nezašliapli nejaký živý organizmus. Vyhýbajú sa povolaniam, ktoré nesú so sebou riziká zabíjania živých tvorov - napr. poľnohospodárstvo, lebo pri obrábaní pôdy toto nebezpečenstvo existuje (väčšinou žijú v mestách a venujú sa obchodu alebo intelektuálnym aktivitám). Jedia len v priebehu dňa, aby sa vyhli možnosti, že potme prehltnú nejakú mušku. Džinisti zriaďujú aj útulky pre choré a staré zvieratá, kde sa o nich starajú až do ich spontánneho uhynutia.

Džinistická etika je zhrnutá v "trojklenote" - triratname (správny svetonázor, správne poznanie, správne konanie). Prvý klenot zahŕňa náležitú vieru v Džinu a znalosť doktríny relígie, druhý klenot zahŕňa poznanie prírody a tretí náležité konanie, čiže také, ktoré sa vyznačuje absenciou túžob.

Kult a organizácia

Džinistické spoločenstvo (tzv. sangha) sa skladá zo štyroch kategórií členov: mníchov, mníšok, svetských bratov a svetských sestier. Dosiahnuť konečný cieľ (mokšu) však môžu dosiahnuť len príslušníci prvej kategórie, čiže mnísi. Spoločnou črtou pre uvedené kategórie je uznávanie a dodržiavanie troch klenotov. Navyše svetskí vyznávači skladajú tzv. nižšie sľuby (prísahy) - anuvrata, ktoré spočívajú na zaviazaní sa dodržiavať päťoraký spôsob konania, vedúceho k dosiahnutiu piatich cností (zrieknuť sa zabíjania, kradnutia, klamania, všetkých časných záujmov a dosiahnutie skromnosti v činoch, slovách i myšlienkach). Mnísi skladajú vyššie prísahy (mahavrata). Zriekajú sa akéhokoľvek majetku a zavazujú sa k absolútne asketickému spôsobu života, pričom sa pripúšťa aj samovyhládovanie sa k smrti (Banek a kol 1992).

V r. 1946 bola založená džinistická misijná organizácia, ktorej úlohou je šíriť učenie relígie vo svete. Táto organizácia sídli v Aligarhe v štáte Uttarpraděš. Džinisti nemajú vlastné duchovenstvo. Nemajú ani ustálený poriadok náboženských obradov. Väčšina obradov, ktoré praktizuje je veľmi podobná hinduistickým obradom a je zaujímavé, že obety a svadby sa konajú pod vedením hinduistických brahmánov. Džinizmus je jedinou religiou na svete, v ktorej obrady sú riadené duchovenstvom, príslušiacim k inej religii. V džinistických chrámoch zvyčajne nie sú vystavené sochy bohov, ale Thirthankarov, ktorí buď sedia alebo stoja pohrúžení do meditácií. Umývanie sôch a mávanie lampášmi v rytme náboženských piesní sa pokladá za rozjímanie (Banek a kol. 1992).

V džinizme sa uplatňuje aj púť ako kultová praktika. Púte smerujú najmä do oblastí, ktoré sú späté s 24 legendárnymi mudrcmi - Thirthankarmi. Najvyššiu úctu pritom požíva posledný 24. mudrc - Mahavira (540-468 p.n.l.). Džinisti sa na rozdiel od hinduistov vydávajú na púte v presne stanovených obdobiach (september-október a marec-apríl). K hlavným pútnickým centráм patria:

Sravanabelagola (Karnataka) - je to jedno z najstarších a najdôležitejších pútnických centier džinistov (digambarov). Jeho počiatky sa viažu na tunajší pobyt Čandraguptu, zakladateľa dynastie Maurjov a starého otca cisára Ašoku v 4. stor. p.n.l. Nachádza sa tu 17 m vysoká

socha boha Bahubaliho, ktorý bol podľa legendy najmladším synom kráľa severnej Indie Adi Thirthankara Vrishabha Deva - prvého džinistického trithankaru. Socha je vystavovaná počas rozsiahlych sviatkov, ktoré sa konajú raz za 12-14 rokov. Počas tohto sviatku do mestečka s 5 tis. obyvateľmi prichádzajú státisíce pútnikov z celej Indie. Sochu vtedy obmývajú mliekom, vodou, cukrom a roztopeným maslom a posypajú kvetmi. Okrem sochy sa v meste nachádzajú viaceré džinistické svätyne (bastis) a kláštory (mathas).

Palitana (Gudžarat) - je pútnickým miestom švétambarov. V blízkosti mesta je vrchol hory, kde v priebehu 900 rokov vybudovali 863 svätýň. Dnes je tu 108 väčších svätýň a 800 kaplniek. Osobitnú úlohu hrá svätyňa prvého thirthankaru (Shri Adishvara).

Okrem toho sú pútnickými miestami aj **Pavapuri** v Bihare, kde Mahavira dosiahol mokšu a **Parasnath** v Bihare, ktorý je hlavným strediskom džinistov vo východnej Indii. Je situovaný na vrchole hory Sametsikhava, kde je 24 svätýň zasvätených jednotlivým thirthankarom. Slávne džinistické chrámy sú aj na Mont Abu a pahorkoch Árávalí v západnej Indii (Jackowski 1999).

#4.5. Sikhizmus

Sikhizmus je indické národné, monoteistické, synkretické náboženstvo. Hlásia sa k nemu 22 518 tis. ľudí, t.j. 0,4 % svetovej populácie. Väčšina z nich (85 %) žije v indickom štáte Pandžáb, kde tvoria 61 % obyvateľstva. Z ďalších indických štátov sa vyšším podielom sikhov vyznačujú Harijána (5,8 %), Rádžastán (1,48 %) a Himačalpradéš (1 %). Sikhovia sa usilujú šíriť svoje učenie po celom svete. Početné skupiny sikhov žijú vo Veľkej Británii (0,5 mil.), Kanade (225 tis.), USA (100 tis.) a Malajzii (50 tis.). Zastúpenie majú i vo Francúzskej Guayane a na Fidži. Dôležitejšie misijné strediská majú vybudované vo východnej Afrike, Austrálii i Európe (Londýn, Essen).

Tabuľka č. 3: Štáty s najvyšším počtom sikhov

štát:počet sikhov (tis.)

India: 19 000

Veľká Británia: 500

Kanada: 225

USA: 100

Malajzia: 50

Singapúr: 20

Prameň: www.adherents.com

Vývoj

Sikhizmus je pomerne mladé náboženstvo. Vznikol v 15. stor. v Indii, pričom je vlastne reakciou na šíriacu sa islamizáciu územia Pandžábu a na nepružnosť hinduizmu, najmä ním posväcovaného kastovníctva. Sikhizmus sa preto niekedy považuje za pokus o synkretické zlúčenie islamu a hinduizmu. Sikhizmus sa vyvinul najmä na báze bhaktizmu, súfizmu a sčasti aj tantrického budhizmu. Zakladateľom sikhizmu bol Nának Čand (1469-1539). Detstvo prežil Nának v Talvandi, 50 km od Láhauru (dnešný Pakistan). Vyrastal v hinduistickej rodine, jeho otec však pracoval u islamskeho vlastníka dediny. Oženil sa, mal dve deti. V 30. roku života opustil manželský život a začal žiť asketickým spôsobom. Jedného dňa sa dostal na dvor Boha, ktorý mu ponúkol čašu amritu (nektáru), čím sa stal blahoslaveným a vyvýšeným. Odvtedy bol Nának považovaný za guru (= osoba, ktorá rozptyľuje temnotu a prináša svetlo, učiteľ). Nának potom začal putovať spolu s priateľom Mardanom po severnej a západnej Indii, kde sa mu podarilo sústrediť okolo seba početnú

skupinu žiakov (sikhovia = učni). Pred smrťou určil Nának svojho nástupcu, ktorým sa stal guru Angad, čím začala tradícia guruov. Celkove bolo 10 guruov, posledným bol Gobind Singh, ktorý pred smrťou v r. 1708 určil, že spievadcom sikhov má byť svätá kniha Ádi Granth. Guruovia postupne svojim dielom prispeli k doktrínalnemu, kultovému i organizačnému vývinu sikhizmu.

Doktrína

Doktrínu sikhizmu podáva svätá kniha Ádi Granth, ktorú dal skompilovať a vydať 5. guru Ardžuna. Kniha obsahuje asi 6000 hymnov, ktoré zložilo prvých päť guruov. Kniha Ádi Granth je považovaná za "žijúceho guru". Druhým významným prameňom je kniha Granth Sahib, ktorá sa objavila až po r. 1708 a pozostáva z 31 častí, pričom obsahuje oslavné hymnusy, ktoré majú sikhom napomôcť pri každodenných meditáciách.

Doktrína sikhov sa opiera o monoteistickú koncepciu. Boh nemá žiadne vlastnosti. Je večný, nepoznatelný a neopísateľný. Nazývajú ho "Pravdivé meno", aby sa vyhlil jeho označovaniu menami, ktoré by mohli mať ohraničený význam. Sikhovia Boha považujú za stvoriteľa, z ktorého pochádza celý svet. Človek je podľa sikhov výnimočným stvorením, pretože iba človek si dokáže uvedomiť a uctievať Boha. Jednako však ovládaný pýchou sa od Boha vzdialuje. Spôsobuje to jeho priviazanosť k pozemským veciam, pričom jednou z konzekvencií tohto je neustály kolobeh vtelení (samsára). Sikhovia veria, že musia prekonať sami seba, odvrhnúť dočasné hodnoty a obrátiť sa k Bohu, aby dosiahli oslobodenie z cyklu reinkarnácií. Jedinou cestou, vedúcou k tomuto cieľu je sprítomnenie si ho vo svojom vnútri (teda nie len vonkajšími prejavmi uctievania). Boh sa dá chápať ako sabd (slovo), nam (meno) a guru a prostredníctvom týchto foriem osvecuje a oslobodzuje veriacich. Sikhovia odmietajú kastovníctvo ako aj mnohé hinduistické praktiky (napr. sati - upaľovanie vdov).

Kult

Život sikha je spätý s plnením mnohých povinností, ktoré možno rozdeliť do troch skupín:

1. Každý sikh je povinný študovať písmo a rozmyšľať o Bohu (vstávanie pred svitaním, vykonávanie ablúcie - rituálneho kúpeľa v studenej vode), čítať a recitovať hymny z knihy Ádi Granth, odriekať modlitby a zúčastňovať sa v zborových modlitbách.
2. Každý sikh musí žiť v súlade s príkazmi guru. Spočíva to najmä vo viere v jednotu desiatich guruov, v neuznávaní kastovníctva, vykonávanie rodičovských a detských povinností, nestrihanie vlasov, nekonzumovanie alkoholu, nefajčenie tabaku a neužívanie drog, v zarábaní peňazí slušným spôsobom. Každý sikh má byť štedrý, úctivý, nemá kraďnúť.
3. Každý sikh má aktívne slúžiť spoločnosti (najmä v gurdvare - budove, kde sú uschované sväté texty a v langare - bezplatnej verejnej kuchyni).

Sikhovia sa od ostatného obyvateľstva líšia aj svojim oblečením, ktoré má odzrkadľovať ich náboženskú príslušnosť. Sikhovia nosia turban a súčasťou ich vzhľadu je tzv. päť K: keš (neostrihané vlasy a neoholená brada), kangá (hrebeň), kačch (krátke vojenské nohavice), kirpán (dýka) a kará (ocelový náramok).

Sikhistické náboženské ceremónie majú zväčša súkromný charakter a odohrávajú sa v rodinách. Pri vstupe do sikhského spoločenstva sa odohráva akýsi "krst", spočívajúci v ponorení sa do vody a pokropení sladkým nektárom "amritom". Potom sa konzumuje posvätné jedlo karáh paršád (placka z múky, cukru a masla z byvolieho mlieka). Spoločná konzumácia jedál je u sikhov dôležitou kultovou praktikou, ktorá symbolizuje odvrhnutie kastovníctva. Z uvedených dôvodov sa pri každej sikhskej svätyni nachádza bezplatná kuchyňa a jedáleň (langar), kde sa vydávajú jedlá dvakrát denne. V sikhských svätyniach nie sú obrazy ani sochy. Namiesto nich sa tam nachádza spravidla kópia svätej knihy Ádi Granth. Vždy je uložená na čestnom mieste na vankúši pod baldachýnom.

Sikhizmus je známy aj pútnickou tradíciou. Pútnické miesta sikhov sú späté jednak s posvätnou knihou Ádi Granth ako aj miestami pôsobenia guruov, pričom osobitný význam

má uctievanie troch guruov - Nánaka, Ardžunu a Gobind Singha. Púte sa konajú najmä počas najväčších sikhských sviatkov - Baisakhi (Nový rok) - pripadajúci na 13. apríl, Divali, Hola Mohalla a pod. Svätyne, v ktorých sú uložené kópie knihy Ádi Granth sa nazývajú gurdvara. Najvýznamnejším pútnickým mestom sikhov je **Amritsar**, hlavné mesto Pandžábu. Mesto založil v r. 1577 4. guru Rama Das. Jeho syn, 5.guru Ardžuna tu dal na ostrove umelého jazera nesmrteľnosti Harmandir vybudovať svätyňu, ktorá bola neskôr v 18. stor. prebudovaná do poboby dnešnej Zlatej svätyne. Tu je uložený originál knihy Ádi Granth. Vždy večer sa tu koná veľká procesia s horiacimi pochodňami, ktorá cez mramorový most prechádza aj so svätou knihou k inej mramorovej svätyni, kde knihu uložia. Včas ráno procesia knihu opäť zanesie späť do Zlatej svätyne. Veriaci pritom rozsypajú kvety pred miestom, kde je kniha uložená. Od obdobia existencie britského impéria sa táto adorácia svätej knihy stala súčasťou vojenských slávností sikhských oddielov, pričom počas čítania sa kniha ovieva pávimi perami.

Iným významným pútnickým miestom sikhov je **Patna** v Biháre, kde je veľmi uctievaná svätyňa na mieste, kde sa narodil posledný, desiaty guru Gobind Singh.

Organizácia

Sikhovia sú organizovaný do chálsy, čiže spoločenstva čistých, ktoré založil v r. 1699 Gobind Rái. Muži v rámci spoločenstva dostali meno Singh (lev), ženy Kaur (čistá). Chálsa sa považuje za spoločenstvo vojakov - svätcov, ktorí sa zavazujú prísnemu životu. Preto boli a dodnes sú známi ako vynikajúci vojaci a tvoria 10 % dôstojníckeho zboru indickej armády. Sikhovia sú známi svojim separatizmom a úsilím o vytvorenie vlastného štátu Chálistánu. Už v minulosti boli organizovaní v dvoch malých demokratických republikách Taran Dal a Budha Dal, ktoré sa stali súčasťou kráľovstva Pandžábu a v r. 1849 boli pripojené k britskej Indii. V súčasnosti sa neštítia požívať teroristické praktiky, aby dosiahli založenie Chálistánu. Sikhovia stáli aj v pozadí atentátov na indických premiérov Indiru Gandhiovú a Rádživa Ghándiho v 80. rokoch 20. storočia.

#4.6. Konfuciánstvo

Konfuciánstvo je čínsky morálny, spoločenský, ekonomický a filozofický systém, považovaný súčasne aj za národný religiózny systém. Hlásia sa k nemu (spolu s taoizmom) 369 446 tis. vyznávačov, t.j. 6,3 % svetovej populácie. Kvantifikovať počet vyznávačov konfuciánstva však nie je celkom možné, pretože mnohí obyvatelia sa hlásia súbežne ku konfuciánstvu, taoizmu a budhizmu. Vyskytuje sa v prevažnej miere v Číne a v Tchaj-wane, menšie skupiny vyznávačov konfuciánstva žijú aj v Kórei a iných ázijských krajinách s čínskymi menšinami (Vietnam, Japonsko).

Vývoj

V 6. stor. p.n.l. sa v Číne začal prejavovať veľký rozkvet filozofického myslenia, ktorý trval až do obdobia politického zjednotenia krajiny vládcami dynastie Qin v 2.pol. 3. stor. p.n.l. Usudzuje sa, že tento filozofický a intelektuálny kvas bol odrazom hlbokých zmien, prebiehajúcich v čínskej spoločnosti. Dovedy bola čínska spoločnosť výrazne stratifikovaná do dvoch vrstiev: aristokracie a ľudu. V období uvedených zmien sa výrazne oslabila pozícia rodovej aristokracie, čo viedlo k prebudeniu sa tvorby nových intelektuálnych koncepcií. V rámci uvedeného kvasu sa sformovali tri postoje: a) snaha o prinavrátenie predchádzajúceho stavu, b) útek od reality a c) snaha o dokončenie premien a ich využitia vo svoj prospech. Prvý postoj reprezentoval Konfucius a druhý taoizmus.

Vznik konfuciánstva sa teda viaže na pôsobenie významného mysliteľa Kunfucia (Kchung Fu-c) (551-479 p.n.l.), ktorý pochádzal zo schudobnenej aristokratickej rodiny, žijúcej v malom starovekom čínskom kráľovstve Lu na severe dnešnej Číny. Bol učiteľom obradov, úradníkom. Podarilo sa mu pozdvihnúť životnú úroveň v kráľovstve Lu, čo však vzbudilo

závisť u vládarov susedných krajín. Tí napokon dosiahli, že bol vyhnaný. Uskutočnil cestu do Lojangu, kde sa oboznámil s učením majstra Lao-c (taoizmom). Pri svojom putovaní po rozdrobenej Číne sa usiloval získať významné postavenie v administratíve, ktoré by mu umožnilo presadiť svoje učenie. Prešiel celú východnú Čínu, sprevádzaný svojimi žiakmi, avšak nepodarilo sa mu presvedčiť nijakého vládcu, aby mu dal príležitosť. Konfucius svoje myšlienky zhrnul vo viacerých prácach. Najväčší význam majú "Konfuciánske dialógy", ktoré bolo spísané 100 rokov po jeho smrti a prinášajúce dialógy, ktoré viedol kedysi so svojimi žiakmi. Konfucius sa až na sklonku života sa dočkal uznania a vrátil sa do vlasti. Žiaci a nástupcovia Konfucia rozvíjali a rozširovali Konfuciove učenie, ktoré si nachádzalo čoraz širší okruh prívržencov. Rozhodujúcim momentom vo vývine konfuciánstva bolo jeho uznanie za oficiálnu doktrínu čínskeho cisárstva v 2. stor. p.n.l., ktorá ňou bola prakticky až do r. 1911.

Veľkú úlohu v tomto procese zohrali pokračovatelia Konfuciovej tradície - Mencius (prelom 4. a 3. stor. p.n.l.) a Xun-zi (3. stor. p.n.l.). Cisári dynastie Chan využívali niektoré etické konfuciove zásady pri riadení a správe krajiny. Postupne sa konfuciánska doktrína stala istým druhom dogmy a absolútnej svätosti, pretože mala zabezpečiť stabilitu štátu a spoločnosti. Najdôležitejším elementom štátnej konfuciánskej ideológie sa stala predstava o mandáte Neba udelenom cisárovi, ktorý sa týmto stal synom Neba. Ďalším faktorom bola silná tendencia konfuciánskych mysliteľov rozpracovať učenie školy do všeobšahleho systému, poskytujúceho teoretický obraz kozmických procesov a ich transcendentnej dimenzie (Werner, 1995). Konfuciánstvo sa takto stalo modelom života vo vtedajšej Číne. Tieto úspechy konfuciánstva v období dynastie Chan a neskôr sa zaslúžili o vznik kultu vlastného Konfucia. V blízkosti jeho hrobu (v Qufu) bola postavená svätyňa, v ktorej boli sústredené mnohé pamiatky na jeho pôsobenie a život. V r. 195 p.n.l. cisár z dynastie Chan Liou Pang vlastnoručne zložil obeť na Konfuciovom hrobe, čím v podstate inicioval jeho celoštátny kult. Takto sa takmer 300 rokov po smrti Konfucia stalo pôvodne jeho filozoficko-etické učenie religiou. V ďalšom období sa konfuciánstvo na krátky čas v 3. - 5. stor. n.l. dostalo v Číne do úzadia, keď dočasne ustúpilo šíriacemu sa budhizmu. Neskôr nabral opäť veľký význam (neokonfucinizmus) a formoval čínsku kultúru až do 20. storočia. V tomto zmysle každý Číňan (aj budhista, taoista či marxista) bol svojim spôsobom trochu aj konfucianista. Konfuciánstvo sa nepodarilo v Číne vykoreniť ani komunistickým vládcom, ani kultúrnej revolúcii v 60. rokoch. Kontinuitu si zachoval najmä v HongKongu, na Tchaj-wane a v čínskych komunitách v USA.

Doktrína

Doktrínu konfuciánstva podávajú viaceré knihy. Ide o knihu Lun jü (Besedy a úvahy), Čuncju (letopis kniežatstva Lu), traktáty Dac-juz (Veľké učenie) a Čžun-jun (Učenie o strednej ceste).

V konfuciánstve je ťažko hovoriť o teológii, antropológii a kozmológii. Konfuciove myšlienky sa koncentrovali na problémy, späté s človekom a jeho životom v spoločnosti. Dominantnú úlohu v jeho učení má teda filozofia, etika a politika. Konfucius sa pritom inšpiroval dielami predkov a starou čínskou mytológiou. Vytvoril ideál šľachetného a dokonalého človeka (*qunzi*), ktorý sa mal vyznačovať najmä dvomi vlastnosťami - humánnosťou (*žen*) a spravodlivosťou (*yi*). Humánnosť pritom chápe ako schopnosť vidieť v každom človeku všetko hodnotné, ale aj schopnosť postrehnúť jeho zlé vlastnosti a odpútať ho od týchto zlých vecí. Takto chápaná humánnosť má garantovať správanie človeka v súlade s *dao* (cesta) a vedie k poriadku *dao*. *Dao* je pritom chápaná ako etická norma (etická cesta človeka a štátu). Idea spravodlivosti (*yi*) smeruje najmä v tom, že človek má byť verný a oddaný (vládcovi, otcovi alebo staršiemu človeku). Spojenie humánnosti a spravodlivosti má umožniť človeku stať sa *qunzi*. Ďalším príkazom Konfucia je *li* - metóda uskutočňovania najvyššieho etického práva. *Li* je vlastne rituál, ktorý je každý povinný dodržiavať v určenom

čase a určitých situáciách (gestá, skutky, ceremónie, obrady). Každú životnú situáciu konfucianistu teda sprevádzali presne stanovené normy správania (li). Konfucianstvo teda neurčuje človeku žiadny iný cieľ ako zdokonaľiť svoju ľudskosť (žen) plnením svojich povinností podľa toho, čo je vhodné a správne (li). Ľudská spoločnosť má teda byť riadená prostredníctvom vzdelávacieho hnutia, ktoré prichádza zhora a ktoré zodpovedá otcovskej láske a prostredníctvom hnutia úcty, ktorá prichádza zdola a rovná sa synovskej láske. Pre konfuciána je jediným určením hriechu nedodržanie pravidla úcty (k rodine, štátu, nadriadenému, staršiemu a pod.).

V konfucianstve sú však prítomné aj metafyzické elementy (predstavy o univerzálnom kozmicko-morálnom poriadku sveta a potrebe harmonického prispôsobovania sa tomuto poriadku). V tejto súvislosti Konfucius akceptoval kult predkov a niektoré lokálne kultúry. Konfucius a jeho nasledovníci uznával existenciu a výnimočný vplyv najvyššej sily regulujúcej veci na tomto svete - Neba. Všetky morálne poučky majú svoj pôvod v Nebi. Nebo ovplyvňuje aj osud sveta a jednotlivých ľudí. Hlavným reprezentantom spoločnosti pri kontaktoch s Nebom je vládca. Tým konfucianstvo učinilo z vládcu akéhosi poloboha. Iba vládca mal právo uctievať Nebo, prinášať mu obeť a vykonávať všetky obrady. V súvislosti s tým aj všetky spôsoby konania cisára (obliekanie, stravovanie, počet žien nevinímajúc) boli prísne určené Nebom. Okrem kultu Neba sa v konfucianstve uplatnil aj kult predkov, ktorý našiel výraz v mimoriadnej úcte voči starším občanom (rodičom), čo viedlo až k despotickým vzťahom v čínskych rodinách. Vnútorný život čínskych rodín charakterizovali teda rozličné závislosti (syna od otca, ženy od muža, mladších od starších). Neskôr v konfucianstve vznikol aj kult vlastného Konfucia. Už v 2. stor. p.n.l. mu postavili prvý chrám v jeho rodisku.

Kult

Konfucianstvo kladie veľký dôraz na kultovú stránku učenia. Nevyhnutné bolo prinášanie obety duchom predkov a uskutočňovanie mnohých sakrálnych činností. Veľmi bohatý je obetný rituál, pričom obeť Nebu skladal sám cisár. Veľmi zaužívané sú obrady späté so smrťou, obzvlášť keď zomrel otec rodiny. Hrobky boli okázalé a bohato zdobené. Pohrebné obrady trvajú spravidla niekoľko týždňov, pričom hlavným motívom je umožniť duši zosnulého dostať sa do sveta duchov. Smútok za zosnulých sa stal v konfucianstve povinným rituálom, ktorého pravidlá boli veľmi podrobne prepracované v závislosti od stupňa príbuzenstva k zomrelému.

Kult vlastného Konfucia započal v 2. stor. p.n.l. cisár Liou Pang z dynastie Chan. Kult Konfucia bol odvodený zo všeobecnejšieho kultu predkov. Spočiatku spočíval na skladaní obety na hrobe Konfucia. Neskôr bolo ustanovené, že v každom väčšom meste má byť postavená svätyňa, plniaca aj funkcie školy a miesta, v ktorom sú uložené Konfuciove diela. V r. 1906 bol Konfuciovi priznaný rang Boha. Konfuciov kult sa rozvíjal najmä vo veľkých mestských centrách. V každej svätyni sa nachádza oltár, ktorý je umiestnený v jeho severnej časti. Na oltári je tabuľka s napísanými menami majstra. Každú jar a jeseň sú pred oltárom kladené obety (pozostávajúce z zrna, vína, mäsa), pričom tieto slávnosti skladania obety sú sprevádzané spevmi, tancami a hudbou.

V konfucianstve je živo rozvinutá pútnická tradícia. Táto je spätá najmä s kultom Neba. Nebo je považované za najvyššieho vládcu, je morálnou silou konajúcou v súlade s ľudskou spravodlivosťou. Z týchto dôvodov sú hlavné pútnické miesta konfucianov (i taoistov) v pohoriach, sú teda späté so svätými horami. Tieto hory, najmä v pohorí Ťan-Šan sú akýmisi sprostredkovateľmi medzi Nebom a Zemou. Každá z piatich svätých hôr je pripisovaná jednej z piatich svetových strán (sever, juh, západ, východ a stred). Sú to **Nanyue** - svätá hora juhu, ktorá sa nachádza vo východnej časti provincie Honan, je to ochrankyňa suchozemských zvierat. Druhou horou je **Song-Šan**, nachádzajúca sa v pásme Funiu v západnej časti provincie Honan. Je to svätá hora strednej a ochrankyňa zeme a vegetačnej pokrývky. Treťou horou je **Heng-Šan** - svätá hora severu, nachádzajúca sa v severo-východnej časti provincie

Šansi, je ochrankyňou vodných živočíchov. Štvrtou horou je **Hua-Šan**, svätá hora západu (tiež nazývaná Taihua), ktorá sa nachádza vo východnej oblasti provincie Šensi, je ochrankyňou kovov. Piatou horou je **Tai-Šan** - svätá hora východu, nachádza sa v provincii Šantung. Je ochrankyňou ľudí a súčasne je táto hora (Dôstojná hora) najvýznamnejšou spomedzi svätých hôr. Pútnická cesta pozostáva zo 6 tis. schodov, vedúcich k Nebeskej svätyni. Hlavná pútnická sezóna pripadá na jar. Okrem hôr je významným konfuciánskym pútnickým miestom mesto **Qufu** (Cu.fu), nachádzajúce sa v juhozápadnej časti provincie Šantung. Je to bývalé hlavné mesto kniežatstva Lu. V tomto meste zomrel a bol pochovaný Konfucius. V súčasnosti sa tu nachádza komplex asi 50 svätýň a príbytkov potomkov Konfucia, zaberajúci plochu 20 ha. Najstaršia svätyňa tu bola vybudovaná už v r. 478 p.n.l.. Nachádza sa tu aj hrob Konfucia. Architektúra komplexu je podobná architektúre Zakázaného mesta v Pekingu. Je to labyrint veľkého množstva nádvorí, obklopených množstvom (450) pavilónov. Najvyšší je pavilón Veľkej dokonalosti (vysoký 32 m). Hlavná svätyňa je v severnej časti komplexu. Konfuciov hrob (hrobkový kopec) je pomerne skromný a nachádza sa na území obrovskej záhrady (20 tis. borovic a cyprusov). Svätyňa bola v r. 1948-1979 uzavretá. V súčasnosti je prístupná a konajú sa tu konfuciánske ceremónie.

Organizácia

O organizačnej štruktúre v konfuciánstve nemožno hovoriť. V konfuciánske neexistuje kňazská vrstva. Svätyne späté s kultom predkov boli vlastníctvom jednotlivých rodín. Úlohu kňaza plnil spravidla najstarší spomedzi príbuzenstva. Všetci ďalšie vetvy rodiny si zakladali vlastné svätyne a sakrálne a kultové aktivity v svätyni vykonával muž, ktorý bol hlavou rodiny. Takto boli hlavné rodové svätyne a vedľajšie rodinné svätyne. Neskôr po vzniku kultu vlastného Konfucia sa vykonávateľmiu rituálu stali *žu*, vzdelaní úradníci, ktorí na základe štátnej skúšky zastávali dôležité funkcie v štátnej správe. Túto praktiku zrušilo až republikánske zriadenie.

#4.7. Taoizmus

Taoizmus je čínsky filozofický a náboženský smer, ktorý má polyteistický charakter. Podľa štatistik sa k taoizmu hlási okolo 30 mil. ľudí (k taoizmu a konfuciánstvu 369 446 tis.). Tento počet je však stanoviť veľmi ťažko, pretože mnoho taoistov sa hlási k vyznávačom budhizmu alebo konfuciánstva. Teritoriálne sa taoizmus viaže na Čínu, (ostrov Lantau pri Hong-Kongu) a Tchaj-wan. Taoisti sa vyskytujú aj Kórei, Vietname a Japonsku.

Vývoj

Taoizmus sa vyvíjal v rovnakom časovom období ako konfuciánstvo. Podobne ako konfuciánstvo aj taoizmus vznikol v pol. 1. tisícročia p.n.l.. Kým konfuciánstvo, ktoré malo výraznejšie racionalistický charakter a vplývalo hlavne na sféru sociálno-rodinných vzťahov a usmerňovalo sociálny život, čím jeho vplyv na človeka bol jednostranný a netýkal sa hlbších vnútorných pocitov a ľudských potrieb s iracionálnym a mystickým charakterom. Túto medzeru vyplnil práve taoizmus, ktorý sa koncentroval na kult jednoduchosti a prirodzenosti. Najstarším smerom taoizmu sa stal *filozofický taoizmus*, ktorého zakladateľom bol podľa tradície Lao-c' - (Starý majster), - anonymný archivár žijúci na prelome 6. a 5. stor. p.n.l. v Luo-jangu. Jednoznačne vierohodné dôkazy o skutočnej existencii tejto osoby však neexistujú. Lao-c sa pokladá za autora traktátu Tao-te-king (Kniha cesty a cnosti), v ktorej zhrnul svoje učenie. Ďalším významným predstaviteľom taoizmu bol Čuang-c. V prvej fáze rozvoja sa v taoizme objavilo okrem volania po jednoduchosti a prirodzenosti aj hnutie pustovníkov-askétov, žijúcich ďaleko od ľudí a protestujúcich týmto proti vtedajšiemu spoločnému. Taoisti sa koncentrovali na problémy filozofie prírody, metafyziku a mystiku, teda na otázky, ktorým konfuciánstvo venovalo okrajovú pozornosť. Osobitnú úlohu pri

formulovaní koncepcie taoizmu zohrali teoretici zoskupení v rámci filozofickej akadémie Jixia (4. stor. p.n.l.) - napr. Song Xing, Tian Pian, Song Qian a ďalší.

Od filozofického taoizmu sa v literatúre striktno odčleňuje *náboženský taoizmus*. Ten vznikol omnoho neskôr ako filozofický taoizmus a bol výsledkom syntézy elementov filozofického taoizmu s prvkami tradičných staročínskych ľudových kultov. Z filozofického taoizmu si náboženský taoizmus privlastnil najmä tri prvky: učenie o tao (dao), učenie o relativnosti bytu, života a smrti (v spojitosti s tým aj učenie o možnosti dosiahnutia dlhého života až nesmrteľnosti) a učenie o wu-wei. Zakladateľom religiózneho taoizmu bol Čang Tao-ling (34-156 n.l.), ktorý je považovaný za prvého ten-šu (nebeského učiteľa). Obradová a kultová stránka taoizmu bola inšpirovaná staročínskymi kultovými praktikami. Tu si treba uvedomiť rivalitu medzi taoizmom a konfuciánstvom, kde taoizmus preberanie ľudových kultov používal aj z dôvodov získania si väčšieho počtu prívržencov (konfuciánstvo tieto ľudové praktiky odmietalo). Ďalším medzníkom vo vývine taoizmu bola jeho reforma v 5. stor. n.l., ktorú zrealizoval Qianzhi, pričom sa opieral pomerne výrazne o budhizmus a sčasti i o konfuciánstvo. Takto vznikol *neotaoizmus*, ktorý bol v r. 444 uznaný za oficiálnu religiu. Intelektuálny vplyv budhizmu spôsobil, že neotaoizmus sa vzdialil od jednoduchých praktík ľudového taoizmu. Taoizmus v tomto období prenikania budhizmu prijal aj panteón podobný panteónu čínskeho budhizmu. Týmto spôsobom došlo v Číne k takému prepleteniu taoizmu a budhizmu, že len veľmi erudovaní odborníci ešte dokázali rozlíšiť prvky jednotlivých religii. Väčšina jednoduchých obyvateľov Číny v praxi vyznávali zmiešané, synkretické učenie. Náboženský život Číňanov, najmä od 11. stor. ovláda intelektuálna syntéza troch religii (budhizmu, taoizmu a konfuciánstva), pričom jednotlivé náboženstvá boli rozlične preferované jednotlivými cisármi. Cisári uprednostňujúci budhizmus prenasledovali taoizmus a opačne. Taoizmus pod vplyvom budhizmu prevzal mníšsku tradíciu (taostické kláštory a ich činnosť boli subvencované štátom v r. 666-1911).

Doktrína

Učenie filozofického taoizmu obsahuje najmä traktát *Tao-te-king* (Kniha cesty a cnosti), pripisovaný Lao-c. Dielo sa skladá z dvoch častí a tvorí ho 81 rozlične dlhých a svojsky štylizovaných kapitoliek (pozostávajúcich z aforizmov) o podstate bytia, o človeku a jeho svete medzi Nebom a Zemou. Nosnými elementami tu podanej doktríny sú učenie o tao a učenie o wu-wei. *Tao* (=cesta) je nezachytiteľnou, nevysloviteľnou, večnou, všeobsiahlou a nemennou prapodstatou sveta, podliehajúcou len vlastným pravidlám pohybu. Tao označuje aj poriadok prírody, poriadok vecí, príčinu a prapodstatu života. Z termínom tao úzko súvisí termín *te*, ktorý v širšom slova zmysle vyjadruje základnú vlastnosť tao a v užšom slova zmysle označuje život v súlade s tao. Tao, ktoré je nepolapiteľnou existenciou sa prejavuje prostredníctvom te. Tao je zdrojom zrodu a vzniku, te je formou rozvoja materiálneho sveta, je životom v súlade s tao - životom jednoduchým a prirodzeným. Dôležitým prvkom doktríny je aj učenie o *wu-wei* (uvej=nečinnosť). Wu-wei je základný postoj taoistu k svetu. Spočíva v tom, že človek musí prijať realitu taká aká je, preto je potrebné odpozorovať všetky zákonitosti a stať sa ich rozumným vykonávateľom. Je potrebné pokojne splynúť s cestou Tao a nevytvárať v realite sveta nijaké neprirodzené, subjektívne rozhodnutia (čiže nečinnosť v tomto zmysle). Taoisti sa v dôsledku toho stali dobrými znalcami prírody a jej tajomstiev. Všetky časti sveta podľa taoistov podliehajú rytmických zmenám. Večná premena sveta sa prejavuje prechodom jin v jang alebo jang v jin. *Jin* a *jang* sú protikladné vzájomne komplementárne sily, sú to dve fázy večného pohybu prírody. Jin je ekvivalentom severu, doliny, zimy, temnoty a ženskosti, jang je ekvivalentom juhu, leta, vrchov, svetla, tepla, aktivity a mužskosti. Jin a jang v priestore sú komplementárne energie, tvoriace vonkajšie aspekty tao. Grafickým znázornením princípu jin a jang je osem trigrammov (používali ich už starovekí šamani pri veštení).- ide o nebo, vietor, vodu, horu, zem, hrmenie, oheň a jazero.

Taoisti prevzali mnohé prastaré staročínske mýty a čiastočne aj budhistický panteón. V taoistickom panteóne sa postupne ocitli mnohé kategórie božstiev - vyššie, stredné i málo významné. Do najvyššej skupiny sa zahrňali božstvá, ktoré nejakým spôsobom personifikovali najdôležitejšie pojmy taoizmu (tao, jin a jang). Spočiatku tieto božstvá mali abstraktný charakter, neskôr pod vplyvom ľudovej mytológie sa taoistický panteón doplnil aj antropomorfnými božstvami. Patrí k nim napr. obor Pangu, či legendárny Žltý cisár (Chuang Ti). Druhú skupinu božstiev tvoria božstvá-nesmrtelní. Sú to deifikovaní bohatieri, ktorí sa stali božstvami vďaka tomu, že dosiahli nesmrteľnosť. Tretiu skupinu tvorí početná ríša bohatierov, svätcov a duchov, ktorí majú zväčša lokálny význam.

U taoistov je ľudská civilizácia spájaná s degradáciou prirodzeného poriadku. Ideálom je pre nich návrat k prírode. Najväčšia múdrosť pritom spočíva na prispôsobení sa rytmu sveta a vesmíru. Taoisti hlásajú, že ak človek dokáže dokonale splynúť s prírodou (tao) a dokáže udržiavať správne prúdenie životnej energie (*čchi*), prostredníctvom správnej životosprávy a rozličných techník a tradičných metód, môže si vitálnu energiu udržať veľmi dlho ba dosiahnuť nesmrteľnosť, čo je hlavným cieľom taoizmu. Taoisti veria, že v tele človeka prebýva veľké množstvo duchov (36 tis.), ktoré majú rozhodujúci vplyv na normálny rozvoj organizmu. Taoisti rozlišujú v tele tri oblasti nazvané cinóbrové polia: prvé pole sa nachádza v mozgu, druhé v srdci a tretie v krajine pod pupkom. V týchto poliach žijú 3 démoni (červi), ktoré pozerajú vitalitu zasvätenca. Aby sa ich človek zbavil, musí sa zriecť bežnej potravy. Len dokonalé poznanie väzieb medzi skupinami týchto duchov a funkciami jednotlivých orgánov ľudského organizmu a zbavenie sa démonov môže viesť k dosiahnutiu nesmrteľnosti. V súvislosti s týmto sa v rámci taoizmu vyvinuli mnohé techniky dlhovekosti. Spôsoby dosiahnutia nesmrteľnosti sa členia do troch základných skupín - fyzicko-fyziologické, duševno-etické a alchymistické. Do skupiny *fyzicko-fyziologických prostriedkov* patria mnohé dietetické zásady (odmietanie mäsa, pikantných jedál, obilnín, ovocia, vína). Uprednostňovanie liečivých bylín a minerálov Najvyššou formou, ktorá sa v rámci dietetických zásad môže dosiahnuť je vyživovanie sa vlastnými slinami a vzduchom. Do tejto skupiny sa zaraďujú aj mnohé telesné a dychové cvičenia (napr. boj proti tieňu, zadržiavanie dychu, zárodočné dýchanie), meditácie a hygiena a pod. K fyzicko-fyziologickým technikám dosiahnutia nesmrteľnosti patria aj sexuálne praktiky (napr. známa je technika návratu esencií, spočívajúca v zadržiavaní ejakulácie pri súloží). Staroveký taoizmus uznával aj polygamiu a pripúšťal rituálne skupinové sexuálne orgie. K *duševno-etickým prostriedkom* patrí prísne dodržiavanie vykonávania skutkov (okolo 1200) - napr. dodržiavanie morálnych zásad, dobročinnosť a pod. Duševný pokrm sa pritom zabezpečoval prostredníctvom kontemplácie. *Alchymistické techniky* sa usilovali nájsť elixír nesmrteľnosti. Hľadanie elixíru nesmrteľnosti pritom bolo spojené s hľadaním vzdialených a tajomných ostrovov, na ktorých žijú nesmrteľní. Základom elixírov nesmrteľnosti bola rumelka (síran meďnatý) zmiešaná s medom. Inou technikou je Nej-tan, ide o ezoterickú techniku, pri ktorej sa elixír pripravuje priamo v tele alchymistu (na báze cirkulácie semena, dychu a kovov). V taoizme majú teda pôvod mnohé liečiteľské praktiky, prírodná medicína, akupunktúra, akupresúra a pod.

Kult

Taoistický kult je veľmi bohatý a rozmanitý. Vo svätyniach sa konajú obrady, počas ktorých sa skladajú obety (mäso, hydina, ryby, ovocie, zelenina) jednotlivým božstvám taoistického panteónu. Hlavný duchovný sa modlí za zvukov hudby. Obety sú pálené, pretože bohovia ich môžu zužitkovať len v netelesnej podobe. Taoizmus je známy aj mnohými magickými praktikami (zaklínanie démonov, odovzdávanie odkazov ľuďom od božstiev). Taoisti výrazne prispeli k rozvoju astrológie a geomancie (umenie nachádzania ideálneho miesta pre osídlenie človeka a jeho zomretých predkov a takého umiestnenia budov, ktoré umožní maximálne využiť vplyv okolitej prírody).

Najdôležitejším obradom v taoizme je *t'iao*. Pri tomto obrade sa má očistiť zem a zahnať zlí duchovia. Počas obradu sa taoisti snažia stotožniť s cestou tao.

Okrem každodenných obradov sú v taoizme zaužívané aj sviatky - napr. sviatok ohňa pri uctievaní boha Huo Kun, sviatok Nového roku, sviatok Jesenného splnu. V taoizme je podobne ako v konfucianstve živá aj pútnická tradícia. Podobne aj tu sú najvýznamnejšími pútnickými miestami vrchy - Tchaj-šan v provincii Šan-tung, Chua-šan v provincii Šan-t'í a Tchaj-šan v provincii S-čchuan. Každý adept taoizmu sa snaží dostať na uvedené miesta, aby sa stretol s nesmrteľnými.

Organizácia

V taoistickom náboženstve existuje cirkevná hierarchia. Predstavitelia taoistickej sekty Päť mier ryže založili v západnej Číne na rozhraní provincií Shaanxi a Sichuan vlastnú taoistickú cirkev a neskôr samostatný teokratický štát v 1.-2. stor.n.l. Tento štát si udržal určitú formu nezávislosti až do r. 1927. Na čele štátu stál taoistický pápež-patriarcha, pochádzajúci z rodu Zhang. Tento teokratický štát patriarchov z rodu Zhang sa stal základom organizácie taoizmu v celej Číne. Postupne sa v rámci taoizmu sformovalo 86 rozličných siekt. Cirkevnú hierarchiu taoizmu tvoria predstavitelia týchto taoistických siekt, biskupi a taoistický pápež. Niektorým z duchovenstva boli pripisované aj nadprirodzené sily. Celkove sa taoistické duchovenstvo člení na dve skupiny. Do prvej skupiny patria taoistickí mnísi, ktorý bývali vo veľkých kláštoroch, mali dôkladné vzdelanie a zaoberali sa neustálym štúdiom a prepisovaním taoistického učenia. Prísne dodržiavali celibát. Pod ich vedením sa mladí taoistickí kazatelia, mágovia, veštcí a liečitelia pripravovali a vzdelávali v špeciálnych kurzoch. Druhá skupina taoistických duchovných uspokojovala religiózne potreby obyvateľstva. Ich činnosť spočívala v obsluhu lokálnych kaplniek a svätýň. Celebrovali slávnosti a obrady, skladali obety božstvám, duchom a bohatierom. Plnili aj úlohy šamanov, zaklínačov a geomantov.

#4.8. Šintoizmus

Šintoizmus je japonské národné a polyteistické náboženstvo. Podľa štatistík má 2 672 tis. vyznávačov, avšak z dôvodu pomerne bezkonfliktného prepletania sa šintoizmu s budhizmom je tento počet nevýstižný. Mnohí Japonci sa totiž zúčastňujú aj šintoistického aj budhistického náboženského života. Ak by sme započítali všetkých, potom by počet šintoistov stúpil na 50 mil.. Ich výskyt sa viaže na územie Japonska.

Vývoj

V minulosti bol dominujúcim kultom na území Japonska *manaizmus*, ktorý pripisoval jednotlivým materiálnym predmetom bližšie nešpecifikovanú moc. Všetky prírodné úkazy a procesy boli považované za zduchovené resp. duchmi obývané. Títo duchovia sú nazývaní *kami*, pričom veriaci tvrdia, že môžu vplývať na ľudí. Tieto predstavy do značnej miery prevzal aj neskôr vzniknutý šintoizmus. Jeho korene siahajú k zdokonaleným náboženským predstavám, ktoré sa začali formovať v období existencie štátu Yamato (4. stor. p.n.l. - 8. stor. n.l.). V tomto období sa začal formovať panteón, ktorého základom sa stala bohyňa Slnka Amaterasu. Vládcovia Yamato sa dynasticky odvádzali práve od tejto bohyne. Religiózne predstavy a uctievanie božstiev bolo na území Japonska však rozdrobené a veľmi diferencované. Prenikanie budhizmu do Japonska z Číny v r. 552 spôsobilo na jednej strane zmiešanie sa budhistických a domácich religiózných praktík, na strane druhej však aj nacionalistickú obranu domácich japonských religiózných učení. Týmto spôsobom sa v 7. - 8. stor. začal organizovať šintoizmus, ktorý vznikol ako ujednotenie rozdrobených lokálnych kultov a praktík (šinto = božská cesta). Toto hnutie bolo sprevádzané rýchlou výstavbou svätýň a usilím o spísanie dávnych tradícií a ustanovenie oficiálnych obradov. V r. 645 bol zriadený Úrad pre správu kultu (Jingikan), ktorý mal dozeráť na dodržiavanie rituálu. V 8.

stor. bola kodifikovaná šintoistická mytológia. Vznikli aj dve základné diela, podávajúce doktrínu religie - *Kodžiki* v r. 712 a *Nihonšoki* v r. 720. Šintoizmus sa stal oficiálnou štátnou religiou. Neskôr došlo postupom času k oslabeniu vplyvu šintoizmu. V ére Hei-an vládcovia hľadali oporu v bojoch proti aristokracii vo vplyvných budhistických kláštoroch. Po prevrate v r. 1185 sa moc dostala do rúk vojenských vojvodcov-šogúnov, čím cisársky dvor prestal mať politický vplyv. Šogúnovia preferovali konfuciánstvo a šintoizmus bol uznávaný v jeho syntetickej podobe s budhizmom. Konfuciánske a budhistické vplyvy priniesli šintoizmu solídnu filozofickú bázu, avšak na druhej strane došlo k zanedbaniu starých tradícií. Reakciou na tento vývoj bolo objavenie sa úsilia po návrate k starým tradíciám v 17. stor. a vzniklo znovuzrodené šinto (tzv. *fukko-šinto*). Hnutie malo najmä politický charakter a zdôrazňovalo svätosť cisárskej dynastie a vyvyšovanie sa Japonska nad ostatné štáty. Súčasne sa objavili hnutia a novošintoistické sekty, ktoré si kládli výrazne religiózne ciele (*bratstvo Fuji*). V 19. stor. sa objavila cirkev *Kurozumi*, koncentrujúca sa na kult Amaterasu. V r. 1868 musel šogún Yoshinobu odovzdať moc do rúk cisára Mutsuhita, čím sa znovu šintoizmus stal štátnym náboženstvom. Bola zrealizovaná náboženská reforma Meidži. Podstatným sa stal kult imperátora - mikadoizmus. Šintoizmus nadobudol štyri rozličné formy: košicu - cisársky šintoizmus, džindža hončo- šintoizmus realizovaný v svätyniach, kjoa - sektársky šintoizmus (najznámejšia sa stala sekta tenrikyo) a minkan - ľudový šintoizmus. Po porážke japonského fašizmu v r. 1945 sa cisár Hirohito zriekol božského pôvodu a šintoizmus sa stal religióznou organizáciou podobnou iným cirkvám.

Doktrína

Doktrínu šintoizmu podávajú najmä dve knihy - *Kodžiki* (Kniha dávnych správ) a *Nihonšoki* (Japonská kronika). Tieto texty sú bohatou zbierkou vedomostí o hlavných rodoch ranného Japonska. Rituálne texty sú obsiahnuté v knihe *Norito*, ktorá vznikla v 10. stor.

Šintoizmus je polyteistické náboženstvo, pričom šintoistický panteón sa postupom času rozširoval. Celkove sa spomína veľké množstvo božstiev (cca 8 mil.), avšak nie všetky sú rovnako uctievané. Bohovia sa podľa šintoistických predstáv objavili súčasne so vznikom Neba a Zeme. Títo bohovia vznikli samo zo seba. Sprvu to boli 3 božstvá, neskôr sa spontánne objavovali ďalšie božstvá. Títo bohovia zrodili 8 hlavných japonských ostrovov. Osobitný význam má bohyňa Slnka Amaterasu Omikami, od ktorej sa odvodzuje neskorší rodokmeň japonských cisárov. Bohovia podľa šintoistických predstáv bývajú v nebi, odkiaľ riadia svet, najmä Zem a jej obyvateľov.

Antropologická časť doktríny šintoizmu odvodzuje pôvod ľudí od božstiev nebies a zeme. Japonci sú podľa tejto doktríny vyberanou rasou, blízkou bohom. Po vzore početných božských pokolení sa Japonci považujú za božských pomocníkov pri formovaní sveta a prijímajú ako normu svojho správania veľkú disciplinovanosť a pracovitosť. Šintoizmus sa nevenuje eschatologickým otázkam. Smrť sa považuje za niečo prirodzené, neexistuje tu ani predstava pekla. Duše mŕtvych sa dostanú na štíty hôr, odkiaľ majú možnosť účasti na riadení sveta. Život je považovaný za najvyššie dobro, ktorým človek disponuje. Zemská dočasnosť je pre šintoistu jediným cieľom existencie. Smrť je pre šintoistu tabu a v prípade stretnutia sa s mŕtvym alebo s pohrebom je sa potrebné očistiť.

Ideálom individuálneho života šintoistu je spôsob fungovania v spoločenstve, ktorý sa pričíní o jeho ďalší pokrok a rozvoj. Významné sú teda dôsledky činov individua. Ak sú pozitívne, znamená to, že čin bol harmonizovaný s aktuálnym stavom aktivít spoločenstva, bol teda dobrý a aj jednotlivец je dobrý. Na druhej strane ak sú dôsledky negatívne, potom vykonávateľ narazil na akúsi moc. V súlade s týmto, sú neúspechy interpretované ako určitý druh varovania, zoslaného na dotyčného nejakým božstvom, ktoré týmto človeka vyzýva k náprave.

Kozmologické predstavy šintoizmu vychádzajú z toho, že prvotným stavom sveta bol chaos (zodpovedá to taoistickej predstave). Postupne sa z tejto masy sa oddelila viac šľachetná a

čistá časť oddelila a a utvorila nebo. Hrubšie a ťažšie elementy spadli dole a vytvorili Zem. Osem japonských ostrovov stvoril boh Izanagi, ktorý neskôr spolu s Izanami vytvoril hory, rieky, lesy a pod.

Kult

Kult šintoizmu je veľmi bohatý. Zahŕňa rozmanité ceremónie a obrady, ktoré sa odlišujú aj podľa jednotlivých svätýň. V každom sanktuáriu tradične existuje niekoľko obradov, ktoré odzrkadľujú vegetačný cyklus prírody. Cieľom týchto obradov je mystické prebudenie prírody k aktivite. Súčasťou kultu sú aj obrady späté s udalosťami ľudského života (sobáše, zádušné obrady). V šintoizme sú zaužívané mnohé lokálne sviatky (festivaly). Najvýznamnejším miestom je Kjóto, kde sa nachádza 3000 svätýň, v každej z ktorých sa niekoľko dní v roku odohráva nejaký sviatok. Sviatky majú podobu pestrofarebných ľudových veselíc, spojených s tancami, spevmi a hostinami. Súčasťou sú modlitby, obety a predaj amuletov. Zo šintoizmu pochádza tradícia ikebany, čiže umenia ukladania kvetov. Kvety svojim uložením musia odrážať tri roviny: nebeskú, ľudskú a zemskú.

Po odobodí reformy Meidži, koncom 19. stor., bol šintoistický kult výrazne zjednodušený a výraznejšie sformalizovaný. Boli určené celoštátne sviatky, na ktorých sa veriaci majú zúčastňovať. Uctievanie jednotlivých kami spočíva na modlení a skladaní obety. Dnes sa už nevykonávajú krvavé obety zvierat a ľudí. V období yayoi však obety ľudí boli bežné (najmä v prípade úmrtia vládcu). Dnes sa obeta skladá najmä z poľnohospodárskych produktov - ryža, ryby, saké (ryžová vodka).

Dôležitou kultovou praktikou je rituálny kúpeľ (*misogi*), spočívajúci v odstránení znečistenia tela i duše. Okrem sprchy a kúpeľa sa používa aj vyplachovanie úst a oplachovanie rúk pred vstupom do svätyne alebo pred inou religióznou slávnosťou. Zaužívaný je spoločný kúpeľ mužov a žien *O-furo*. Duchovní vykonávajú rituálny kúpeľ nazývaný *harae*, prinášajúci očistenie od všetkých hriechov a zlých skutkov. Dva razy do roka (júl a január) sa vykonáva tzv. veľké očistenie, po ktorom celý japonský národ začína nový život v duchovnej čistote.

Náboženské obrady v šintoizme sú realizované čiastočne v domácnostiach a čiastočne vo svätyniach, nazývaných *miya*. Miya sú spravidla drevené budovy, ktoré pozostávajú z modlitebnej sály a hlavnej sály. Veriaci sa modlia pred sálou modlitby. V hlavnej sále je za záclonou ukryté pred zrakmi ostatných *shintai*, čiže vtelenie kami. V minulosti boli šintoizmu tieto sochy bohov cudzie, avšak pod vplyvom budhizmu sa začali presadzovať. Súčasťou šintoistických svätýň je aj *torii*, čiže jednoduchá vstupná brána, voľne stojaca pred svätyňou.

Veľmi populárnou kultovou praktikou v šintoizme sú *púte*. Pútnické miesta sú viazané najmä s kultom početných božstiev - kami (osobitnú úctu požívajú Amenominakanuši - vládca nebies, Izanagi a Izanami - prarodičia zeme, Amaterasu - bohyňa Slnka, Susano - boh búrky, vetra a mora). Hlavné pútnické miesta sú zvyčajne slávne svätyne a posvätné hory. K hlavným pútnickým miestam šintoizmu patria **Ise** (v prefektúre Mie na ostrove Honšú, severne od Nagoje) - je najvýznamnejšie japonské sanktuárium, kde sa nachádza komplex šintoistických svätýň Ise-jingú. Je tu svätyňa Amaterasu tzv. Naiku, postavená v 6. stor. p.n.l. a svätyňa Toyuke - bohyne ryže postavená v r. 478 n.l. Ku každej svätyni patria kultové budovy, početné kaplnky a hospodárske budovy, sústredené okolo niekoľkých nádvorí, ohradených drevenými zábradliami. Vo svätyni Amaterasu je uložené posvätné bronzové zrkadlo - jedna z troch najvýznamnejších cisárskych insígnií (substrát bohyne). Toto zrkadlo bohyňa Amaterasu darovala svojmu vnukovi Ninigi, od ktorého sa odvádza rodokmeň japonských cisárov. Svätyne sú každých 20 rokov rozoberané a nanovo postavené. Ako stavebný materiál sa používa drevo z hinoki - japonského bieleho cyprusu. Prvá takáto rekonštrukcia bola realizovaná v r. 685, ostatná v r. 1993. Materiál z rozobratej svätyne sa predáva pútnikom ako relikvia. Zaužívaný je taktiež predaj papierových amuletov. Ročne do Ise prichádza 4-5 mil. pútnikov, najmä na jeseň a na jar. Preto sa Ise nazýva aj japonská Mekka, či japonské Lurdy. Ďalším pútnickým miestom je **Izumo**, ležiace v prefektúre Simane

na ostrove Honšú. Tu sa nachádza svätyňa Izumo-Taisha, posvätená bohovi Okuninušimu. Je to jedno z najstarších sanktuárií v Japonsku, vzniklo v 1. stor. p.n.l. a od r. 550 je súčasne prestavovaná (naposledy v r. 1744). Podľa legendy sa vo svätyni každý október stretávajú všetky šintoistické božstvá. Významným pútnickým miestom je aj **Kjóto** na ostrove Honšú. Tu sa nachádza vyše 650 objektov kultu šinto. Najpopulárnejšia je svätyňa Yasaka-jinja, nazývaná aj Gion - svätyňa zemských bohov. Každý rok sa tu od 17. do 24. júla odohráva festival Gion (1 x bol v r. 869). Hlavným bodom programu festivalu je procesia. V pútnickom mieste **Nara** (v rovnomennej prefektúre na ostrove Honšú) sa nachádza veľký šintoistický chrám Kasuga-taisha. Býva tu okolo 20 festivalov ročne, najvýznamnejší sa koná v marci. Posvätným miestom je aj svätá hora **Fudži** (Fudžijama), kde oddávna putuje mnoho miliónov pútnikov. Je to vulkán a najvyšší vrchol Japonska (3776 m n.m.) ležiaci na juhozápad od Tokia. Kráter má priemer 600 m, hĺbku 150 m. Posledná erupcia bola zaznamenaná v r. 1707. Na úpätí sopky je mnoho šintoistických svätýň. Hora je považovaná za sídlo božskej trojky. Ročne tu prichádza okolo 3 mil. pútnikov, hlavná sezóna pripadá na 15. júl - 15. september.

Organizácia

Strediskami šintoistického náboženského života sú svätyne alebo náboženské skupiny. Prvé svätyne sa objavili v 1. stor. p.n.l. Spomedzi týchto najstarších svätýň je väčšina zasvätená dvom božstvám - bohovi búrky Susanoo a bohyni slnka Amaterasu. V minulosti boli svätyne považované za miesta prebývania bohov a boli navštevované len pri špeciálnych príležitostiach. Veriaci mali prístup len sály uctievania, vnútorná sála, v ktorej sú uložené šinto - predmet stelesňujúci boha bola neprístupná.

Šintoistické svätyne majú rozličné rangy. Najvýznamnejšie sú chrámy späté s tradíciou cisárskeho rodu, čiže zasvätené bohyni Amaterasu (Ise). V kulte Susanoo je to svätyňa v Izumo.

Náboženské skupiny majú dlhšiu históriu ako svätyne a ako organizačná forma religie sa udržali dodnes. Obyvatelia dedín sa spájajú v bratstvá či spolky, aby mohli praktizovať vybraný kult. Najčastejšie organizujú slávnosti pri príležitosti lokálnych božstiev ryžových polí alebo blízkej posvätej hory.

Šintoistické duchovenstvo, nazývané *kannusi* netvorí celoštátnu organizačnú štruktúru. Pri každej svätyni je hlavný duchovný, jeho zástupca, duchovný nižšieho stupňa a jeho pomocník. Duchovní sú svetskí ľudia, uzatvárajúci manželstvá a dediaci svoj úrad po predkoch. Existujú špeciálne kňazské rodiny (Imbe, Nakatomi). Doplnkové sakrálne funkcie plnia aj dievčatá (miko), ktoré vykonávajú ceremoniálne tance a asistujú pri ďalších obradoch. Vo svätyni v Ise existuje úrad najvyššej kapláanky, ktorá je zvyčajne kňaznou z cisárskej rodiny.

Celkove existuje v súčasnom šintoizme 13 siekt, ktoré sa ďalej členia na podsekyty.

#5. Univerzálne religie

#5.1. Budhizmus

Budhizmus je univerzálna religia indického pôvodu, ku ktorej sa hlási 353 141 tis. vyznávačov, t.j. 6 % svetovej populácie. Po kresťanstve, islame a hinduizme je to štvrté najväčšie náboženstvo sveta podľa počtu vyznávačov. Najviac z nich žije v Ázii (321,9 mil). V Európe žije 1,5 mil. budhistov a v Severnej Amerike 920 tis. budhistov. Najmenej budhistov žije v Afrike (len 38 tis.). Z celkového počtu budhistov 56 % vyznáva mahajánu (Nepál, Bhután, sev. Vietnam, Kórea, Japonsko), 38 % hinajánu (resp. theravádu - Srí Lanka, Barma, Thajsko, Laos, Kambodža a Vietnam) a 6 % vadžrajánu a lamaizmus (Tibet, Bhután, Sikkim, Mongolsko, Kórea). Zenbudhizmus je rozšírený v Číne a Japonsku. K štátom s najvyšším zastúpením vyznávačov budhizmu sa radia Thajsko (95 %), Kambodža (95 %), Myanmar (89 %), Bhután (75 %), Srí Lanka (70 %), Laos (60 %) a Vietnam (55 %).

Tabuľka č. 4: Štáty s najvyšším počtom budhistov

štát; počet budhistov (tis.); % podiel z celkového počtu obyvateľov

Čína; 102 000; 8,2 %
Japonsko; 89 650 ; 38,0 %
Thajsko; 55 480 ; 95,0 %
Vietnam; 49 690; 55,0 %
Myanmársko; 41 610; 89,0 %
Srí Lanka; 12 540; 70,0 %
Južná Kórea; 10 920; 47,0 %
Tchaj-wan; 9 150; 43,0 %
Kambodža; 9 130; 95,0 %
India; 7 000; 0,7 %

Prameň: www.adherents.com

Vývoj

Vznik budhizmu súvisí s určitou reakciou na dovtedy sa v Indii rozmáhajúci brahmanizmus. Dominancia brahmánov bola trňom v oku predstaviteľom varny kšátriiov, ktorí súčasne využili odpor predárijského obzvatel'stva indického subkontinentu proti védskému učeniu. Toto obyvateľstvo bolo vytláčané Árijcami na juh a východ a bráhmani ho nazývali nastikami (=neveriacimi) resp. *šrámanami*. Brahmanizmus však strácal na príťažlivosti aj pre svoju značnú komplikovanosť. Bežní ľudia nevedeli doceniť ezoterický ritualizmus bráhmanov. Na týchto skutočnostiach bol postavený úspech budhizmu. Jeho učenie bolo zrozumiteľnejšie jednoduchým ľuďom. Odmietanie véd viedlo k tomu, že si ho prisvojila skupina šrámanov. Vzhľadom na to, že budhistické učenie bolo univerzálne, t.j. neuznávalo výnimočnosť nejakého národa a umožňovalo uplatnenie sa rodných jazykov pri svojom šírení, stalo sa akceptovateľné i pre iné národy, čím sa stalo svetovým náboženstvom.

Zakladateľom budhizmu bol Siddhartha Gautam, syn kniežaťa a kmeňa Šakjov, žijúceho (dátum jeho narodenia sa pohybuje od 624 do 448 p.n.l.) na rozhraní dnešnej Indie a Nepálu. Bol vychovávaný v prepychovom sídle Kapilavastu. V 16 rokoch sa oženil s dvoma princeznami a viedol bezstarostný život v otcovom paláci. Keď však vyšiel trikrát z paláca, spoznal tri neodvratné zlá, ktoré sužujú ľudské pokolenie - starobu, utrpenie a smrť. Keď vyšiel z paláca štvrtýkrát, zahliadol liek v podobe tichého a pokoného rozjímania žobravého askétu. Po tomto zistení opustil vo veku 29 rokov rodinu a začal žiť asketickým spôsobom života. Po siedmych rokoch pri meditácii za májového splnu pod figovníkom posvätným (*Ficus religiosa*) v Uruvéle pri meste Gajā (dnešná Bodhgaja v Biháre) dosiahol pravé poznanie a stal sa *Budhom* (=prebudeným, preklad zo sanskritu). Svoje učenie vyhlásil piatim mníchom v lokalite Sarnath pri Benárese, čím započal svoju misionársku činnosť. Mnisi uznali Budhovu autoritu, ktorý týmto založil spoločenstvo (rád) - *sanghu*. Potom pôsobil so svojimi učenníkmi v severovýchodnej Indii. Budha zomrel v háji pri Kusinagare (dnes Kasia) vo veku 80 rokov, pričom po smrti dosiahol nirvánu. Telo Budhu bolo spálené a zvyšky jeho kostí boli rozdelené na 8 častí. Tieto relikvie boli uložené v mohylách (tzv. stúpach, po portugalsky nazývaných pagody). Po Budhovej smrti bol Budha predmetom úcty ako pamiatky na jeho osobu a pôsobenie. Bola to etapa tzv. prvotného budhizmu (*hinajány*, či *therawády*). Hlavnú úlohu v budhizme prevzali učeníci Budhu. Už v 4. stor. p.n.l. sa začínajú prejavovať prvé rozpory, ktoré viedli k formovaniu sa dvoch smerov budhizmu - hinajány a mahajány. Postupom času bol Budha uznávaný za nadprirodzenú bytosť a bola mu vzdávaná úcta ako bohu. Objavili sa sochy Budhu, ktoré sa stali objektom kultu (1.stor. n.l.). Prvotný

budhizmus bol teda ateistický. Neskorší budhizmus prijal početný panteón, čím sa stal polyteistickou religiou. Budhovo učenie sa začalo šíriť z indického subkontinentu do ostatných častí južnej, východnej a strednej Ázie. V dôsledku pôsobenia nových miestnych podmienok sa budhizmus začína diferencovať do mnohých smerov a siekt. Misionárski budhistickí mnísi boli už v 3. stor. p.n.l. za vlády Ašóku vyslaní do odľahlých častí indického subkontinentu a na Srí Lanku šíriť budhistické učenie. Takto sa v 2. pol. 3. stor. p.n.l. rozšíril z južného okraja indického subkontinentu na Cejlón. V tomto období sa mnísi objavili aj na územiach dnešnej južnej Barmy, Thajska a na ostrov Sumatra. V 1. stor. n.l. sa budhizmus šírilo zo severozápadnej Indie do Strednej Ázie a odtiaľ aj do západnej Číny a následne východnej Číny a na územie dnešného Laosu, Vietnamu a Kambodže (3. stor.). Šírenie prebiehalo najmä pozdĺž významných obchodných ciest (hodvábná cesta vedúca zo Stredomoria do Číny). Koncom 4. stor. sa podarilo uchytiť sa budhizmu aj v Kórei a v 6. stor. boli úspešné misie aj v Japonsku. V 7. stor. sa dostal budhizmus z Číny do Tibetu a Siamu.

Doktrína

Doktrínu budhizmu podáva literatúra, ktorá vznikla za vlády kráľa Ašóku v 3. stor. p.n.l. Dovtedy sa Budhovo učenie šírilo len ústnym podaním. Celkove sa rozlišujú texty južného budhizmu, spísané v jazyku páli a texty severného budhizmu, spísané v sanskrite. V mnohých veciach sa tieto texty zhodujú a nazývajú sa *Tripitaka* (trojitý kôš). Južný, tzv. pálijský kánon je základom hinajánového budhizmu (thervády) a bol spísaný na Cejlóne v 1. stor. p.n.l. Pozostáva z Koša kláštornej disciplíny (*Winajapitaka* - súbor predpisov a pravidiel týkajúcich sa mníšskeho života), Koša kázní alebo sútier (*Suttapitaka* - ide o výklad budhizmu v 5 súboroch - nikaja), Koša scholastickej dogmatiky alebo filozofie (*Abhidhammapitaka* - ide o neskoršie komentáre k doktríne, zozbierané v 7 knihách). Okrem toho existuje ešte mnoho ďalších kníh. Severný, tzv. sanskritský kánon je základom mahajánového budhizmu a zachoval sa len vo fragmentoch. Najvýznamnejšou časťou tejto Tripitaky je kniha *Saddharmapundarikasutra* (Lotosová sútra). Neskôr v Tibete vznikli dva súbory tibetských prekladov sanskritského kánonu - *Kandžur* a *Tandžur*, ktoré obsahujú celú literatúru severného budhizmu.

Budha vo svojom učení čiastočne nadviazal na brahmanizmus. Prevzal z neho najmä učenie o reinkarnácii a o oslobodení z nej, vieru v karmanový zákon. Budha odmietol vo svojom učení védsku autoritu, odmietol existenciu bohov a potrebu rituálu prostredníctvom kňazov. Budhizmus tiež odmietol kastovníctvo. Základné myšlienky Budhovho učenia sú zhrnuté v *štyroch vznešených pravdách*:

1. život a všetko na svete je utrpenie
2. utrpenie je výsledkom túžob po živote, krčovitom lipnutí na existencii, na pripútaní k svetu a rozkošiam
3. odstrániť toto utrpenie je možné tlmením túžob po živote, tlmením žiadostivosti a potlačením svojej existencie
4. toto tlmenie túžob je možné dosiahnuť sledovaním *osmorakej vznešenej cesty*, ktorá spočíva v pravom rozhodnutí a predsavzatí vzdať sa túžby a zlovôle a nechcieť ublížiť nijakému tvorovi, v pravej reči - takej, ktorá nie je lžou, ohováraním, hrubosťou, ale vyznačuje sa láskavosťou, v pravom konaní - ktoré nezabíja, nekradne a nedopúšťa sa nečistých skutkov, v pravom živote - ktorý sa nepokúša žiť nepoctivo, v pravej snahe - prejavujúcej sa úsilím potláčať všetko zlé a vyhľadávať dobré, v pravom uvažovaní - pri ktorom človek premýšľa o podstate tela, citov a ducha, o základoch učenia a zbavuje sa túžby po svete, v pravom sústredení, spočívajúcom v upnutí mysle na jeden bod a v meditácii sa oslobodiť od sveta a v pravom názore, spočívajúcom na presvedčení, že jedine Budhovo učenie ukazuje cestu k spáse.

Z toho vyplýva, že Budha sa nezaoberal problematikou teologickou a abstraktnými diskusiami na tému povahy bytia a prírody. Budha uznával brahmanistické koncepcie karmy a

sansáry. Z cyklu reinkarnácií sa možno oslobodiť dosiahnutím *nirvány* (=stav plameňa, ktorý zhasol, obdoba hinduistickej mokše). Podstatou Budhovho učenia je teda ovládnutie svojho bytia a pomocou špeciálnych techník ho zhasiť a stať sa *arhantom* (=ctihodným). Najznámejšou technikou v tejto súvislosti je joga. Budhizmus z jogy prevzal koncentráciu a meditáciu ako prostriedky vedúce k cieľu. Na druhej strane z jogy neprevzal v hinduizme vysoko cenenú askézu. Budhistická meditácia sa pritom vyvaruje intenzívneho sa sústreďovania na nejaký konkrétny problém, ale sa orientuje na odpútanie sa od všetkých myšlienok. Preto sa meditácie odohrávajú vo veľmi strohom prostredí (dívajúc sa na holú stenu, do neba alebo na kvapku vody). Cieľ dosiahnutia nirvány mal byť podľa prvotného budhizmu dosažiteľný len pre mníchov. Preto sa postupom času tento smer budhizmu začal nazývať *hinajána* (=malý voz), t.j. voz dostupný len pre málo početné spoločenstvo.

Už v prvotnom budhizme bolo ustanovených 5 základných prikázaní, ktoré sú povinné pre všetkých budhistov:

- a) zákaz zabíjania živých organizmov (princíp ahimsá)
- b) zákaz klamať
- c) zákaz kradnúť
- d) zákaz dopúšťať sa nedovolených pohlavných vzťahov
- e) zákaz pitia omamujúcich nápojov

K týmto základným prikázaniam sa pridružuje ďalších 5, ktoré sú povinné dodržiavať mnísi:

- f) zákaz jesť v zakázanom čase (popoludní)
- g) zákaz tancovať, zúčastňovať sa na predstaveniach a počúvať hudbu
- h) zákaz používať voňavky a bižutériu
- i) zákaz pohodlne ležať
- j) zákaz disponovať peniazmi

Táto prvotná, prísna a elitárna forma budhizmu (*hinajánový budhizmus*) dodnes pretrvala v Srí Lanke, Thajsku, Laose, Kambodži a v Barme (Mayanmarsku). Pre svoje geografické rozšírenie sa často nazýva aj južný budhizmus (tiež učenie starších = *theraváda*). Základnou črtou hinajány je to, že spasenie a dosiahnutie nirvány je prístupné len mníchom a mniškam. Preto v krajinách, kde je hinajána rozšírená je mnoho mníchov. Ostatní obyvatelia musia podľa theravády na nirvánu počkať do budúceho (alebo niektorého z budúcich) vtelení. Charakteristickou črtou prvotného budhizmu bolo aj to, že nepočítal s existenciou boha, t.j. bol v podstate ateistický. Aj keď sa prípadne o bohoch učenie zmienilo, boli to bohovia smretní a podliehajúci zákonu karmy.

Na prelome letopočtov sa z liberálneho hnutia mahasanghikov vyvinula ďalšia forma budhizmu *mahajána* (mahajánový budhizmus= veľký voz). Cieľom mahajány je priviesť k nirváne všetkých vyznávačov budhizmu. Ideál arhanta tu bol nahradený postavou *bodhisattvu* - čo je bytosť, ktorá má zakrátko dosiahnuť osvietenie, čiže je predurčená na to, aby sa stala Budhom. Na rozdiel od arhanta je bodhisattva bytosť milosrdná, altruistická a napomáhajúca ostatným priblížiť sa k spaseniu. Vďaka nej každý človek, teda nielen mních, môže dosiahnuť nirvánu. Mahajána zmenila aj obraz vlastného Budhu. Pod vplyvom helénskej kultúry sa objavili mnohé, dovtedy neprípustné, sochárske vyobrazenia Budhu. Začali sa rozvíjať predstavy o Budhovi ako nadprirodzenej bytosti a jej rozličných vteleniach (najmä pod vplyvom hinduizmu - avatary Višnu). Objavila sa aj idea o večnom Pra-Budhovi (Adibudha), ktorý sa objavil v mnohých podobách tzv. džinov - vládcov raja, nachádzajúcich sa v 5 stranách neba. Najvýznamnejším džinom sa stal Amitabha, vladnuci na západe v "kraji šťastia". Budhizmus sa v podstate začal prelínať s hinduizmom. Budhovia a bodhisattvovia začali pripomínať božstvá hinduizmu a ich vtelenia, napokon aj Budha začal byť považovaný za jedného z avatarov Višnu. Mahajána sa takto na rozdiel od hinajány viac zaoberala metafyzickými otázkami a znamenala výraznejšie priblíženie k skutočnej religii, uctievajúcej

nadprirodzené bytosti. Vznikol takto budhistický panteón, pozostávajúci z mnohých budhov a bodhisatvov. Mahajánový budhizmus, podľa svojho rozšírenia nazývaný aj ako severný budhizmus, sa zo severnej Indie šírila najmä rozličnými vetvami hodvábnickej cesty do Číny a odtiaľ do Vietnamu, Indonézie, Kórei a Japonska. Mahajána sa v dôsledku nových podmienok v týchto oblastiach ďalej diferencovala do učenia mnohých mahajánových škôl v Číne, Kórei a Japonsku.

Pod vplyvom prenikania magických praktík a snahy ľudového budhizmu o napodobnenie hinduizmu spôsobilo v 7. stor. vznik tretej základnej formy budhizmu - *vadžrajány* (=diamantový, bleskový voz), resp. v literatúre tiež uvádzaného ako *tantrizmus* alebo *mantrajána*, či *tantrajána*. Tantrizmus namiesto zdĺhavej a náročnej osmorakej cesty hinajány alebo pomoci u bodhisatvu mahajány, ako hlavné prostriedky k dosiahnutiu nirvány vidí rozličné magické techniky - a to obrady (tantry) a zaklínadlá (mantry), ktoré majú moc nad božstvami. Vadžrajána pripúšťa existenciu ženských bodhisatvov a Budhov a akceptuje orgistické sexuálne formy kultu. Tantrizmus vznikol v severozápadnej Indii, udomácnil sa najmä v Tibete a Číne, kde panovali matriarchálne sociálne vzťahy, pripúšťajúce polyandriu (1 žena má viacero manželov).

Šírenie budhizmu z Indie viedlo v nových podmienkach k vzniku ďalších nových smerov, ktoré boli zväčša výsledkom prispôbovania sa religióznym predstavám miestneho obyvateľstva. V Tibete sa postupne z mahajány a vadžrajány a pod vplyvom miestnych animistických predstáv (kult bonpo) začal od 8. stor. formovať *lamaizmus*. Indický učiteľ Padmasambhava (autor Tibetskej knihy mŕtvych) toto učenie zreformoval a založil prvý kláštor (r. 749). Po prechodnom období prenasledovania sa budhizmus v Tibete šírila najmä od 11. stor. V lamaizme existuje ešte viacero siekt - tzv. žlté čiapky -gelugba (15. stor.), červené čiapky (8. stor.) a čierne čiapky (prastaré bon-po). Hnutie žltých čiapok vedie Dalajláma, najvyšším predstaviteľom červených čiapok je Pančenláma. Pre lamaizmus je príznačný kult chubilganov (=prevtelenov). Podľa tohto učenia budhovia a bodhisattvovia schádzajú na zem v podobe vyšších lámov, teda živých budhov, aby spasili ľudstvo. Lamaizmus dáva týmto chubilganov úctu ako nadprirodzeným bytostiam. Podľa tejto tradície je Dalajláma vtelením bodhisatvaru Avalokitešvaru a Pančenláma Amitabhu. Po smrti Dalajlámu (či Pančenlámu) sa znovuzrodia v malom dieťati, ktoré vykazuje schopnosť rozoznať obľúbené predmety jeho zomretého predchodcu. Podľa tibetskej tradície prevtelenie prichádza 49 dní po smrti lámu. Podobným spôsobom sa reinkarnuje mnoho lámov, žijúcich v lamaistických kláštoroch. Lamaizmus sa okrem Tibetu uplatnil aj v Mongolsku, Bhutáne a v 17. stor. sa rozšíril aj do Buriatska a Kalmycka v Rusku. Hlavným centrom lamaizmu je Lhasa. Po pričlenení Tibetu k Číne v r. 1951 a najmä po tibetskom povstaní v r. 1959 boli lamaisti prenasledovaní. Najvyšší predstaviteľ 14. dalajláma Tändzin Gjamccho (od r. 1933) v r. 1959 z Lhasy emigroval a žije v exile v indickom meste Dharamsala.

Inou novou formou budhizmu sa stal *zen-budhizmus* (zenový, čchanový budhizmus). Ide o meditačnú sektu mahajánového typu, ktorá vznikla v 6. stor. Číne. V 12. stor. sa zen-budhizmus rozšíril aj do Japonska. Výrazne ovplyvnil morálku hnutia samurajov. Podľa zen-budhizmu možno vniknúť do prapodstaty všetkého meditáciami, pozorovaním a sebaopozorovaním. Rozjímaniu venujú zen-budhistickí mnísi celé roky, pričom dôraz kladú na rozličné meditačné techniky (správna poloha tela, dýchanie, pitie zeleného čaju, odrezanie očných viečok a pod.). Zen-budhizmus teda nemá vlastnú doktrínu, ani obrady, čo duchovenstvo.

Kult

V prvotnom budhizme bol kult veľmi jednoduchý. Ohraničoval sa na recitáciu textov Budhovho učenia a na vzdávanie úcty relikviám a predmetom, používaných Budhom. Jediným určeným kultovým aktom mníchov bol pôstny deň (*pošadha*), v ktorom sa veriaci spovedali zo svojich hriechov. Inou ceremóniou bola *pravarana* (zadosťučinenie), počas

ktorej sa budhistický mních na konci obdobia dažďov obracal na svojich spolubratov, aby vymenovali jeho hriechy, ktoré následne oľutoval. Vzhľadom na to, že Budhovo učenie nepočítalo s existenciou boha, v rannom budhizme nebola zavedená kultová praktika modlitby. Namiesto nej sa uplatnila meditácia- čiže cvičenie koncentrácie pozornosti, mysle, jej ovládnutie. Význam nadobudli aj rituálne posunky rúk - tzv. *mudry*. Kombinácia morálneho života a dobrej znalosti meditácie môže budhistovi zabezpečiť dosiahnutie konečného cieľa - nirvány. Neskôr, najmä so vznikom mahajány sa budhistický kult obohatil o nové prvky. Ku každodenným rituálom patria ranné a večerné bohoslužobné obrady v kláštoroch, svätyniach a domácnostiach. Pred Budhovu sochu sa položia kvety, zapáli sa sviečka a kadidlo. Mnísi spoločne recitujú a laická rodina sa modlí. Hlavným laickým obradom je obetovanie jedla. Hinajánoví budhisti túto obetu prinášajú mníchom, mahajánoví budhisti Budhovi. K hlavným sviatostiam patrí narodenie dieťaťa, dosiahnutie dospelosti, svadba, vstup do nového domu, smrť a zádušné obrady. V priebehu roka budhisti slávia Nový rok a Budhovo narodenie, osvietenie a smrť. V lamaizme má kult niektoré špecifické prejavy. Typické sú obrady s hudbou, tancom a pantomímou. Lamaisti sa modlia krútením modlitebných mlynčekov (tzv. *churde*). V dutom valci sú vložené papieriky s textami modlitieb. Lamaisti mlynček uvádzajú do pohybu kľučkou a veria, že dosahujú ten istý efekt, ako keby odriekali modlitby vložené do mlynčeka.

V budhizme existuje niekoľko základných kultových stavieb. Základnou stavbou je *stúpa*. Stúpa (termín zo sanskritu, v portugalcine sa nazýva *pagoda*) je vo svojej najstaršej podobe kopulovitá stavba. Jej pôvod je v pradávnych kráľovských kopčekovitých mohylách. Stúpa sa takto stala príbytkom relikvií Budhu. Ide teda o posvätné kopce nad relikviami. Kopula stúpy predstavuje nirvánu. Stĺp alebo ihlica na vrchole kopuly symbolizuje vesmírnu os, ale aj strom Budhu, pod ktorým dosiahol osvietenie. Štvorcová základňa stúpy symbolizuje striedmosť zvykov. Kult stúpy sa začal šíriť od 3. stor. p.n.l. počas panovania Ašóku. Mnoho stúp začalo byť vyzdobovaných reliéfmi a plastikami, znázorňujúcimi život Budhu a jeho predchádzajúcich vtelení. Neskôr stúpy nadobudli rozmanité tvary. Napr. v Nepále pozostávajú z 13 poschodí zužujúcich sa smerom k vrcholu a symbolizujúcich 13 stupňov poznania, či postupné približovanie sa k nirváne. V Barme sú stúpy v tvare zvonov alebo bubnov, v Thajsku (nazývajú sa váty) majú často tvar puku lotosového kvetu. Inými kultovými stavbami v budhizme sú *chaitja* - svätyne slúžiace na stretávanie sa veriacich a *vihara* - budhistické kláštory. V každej budhistickej svätyni je oltár, pri ktorom veriaci skladajú obety (jedlo, kvety) pri zvukoch spevov a hudby.

Budha ustanovil aj pútnickú tradíciu. Hlavné budhistické pútnické miesta sú pritom úzko späté s miestami Budhovo pôsobenia. Významnými pútnickými miestami sú aj lokality, v ktorých boli vybudované prvé stúpy nad zvyškami Budhu (Bodh Gaya, Sarnath, Kušinagara, Lumbini, kláštor Dževatana v Saheth-Maheth, Radžgir, Vajšiali, Sankasyja). Neskôr sa začali budovať ďalšie stúpy, ktoré sa stali centrami lokálnych pútí. Pri každej významnejšej stúpe vznikla budhistická obec, niekde aj kláštor (vihara). K hlavným pútnickým miestam budhizmu patria:

Bodh Gaya - je nevelké sídlo v indickom štáte Bihár, nachádzajúca sa 10 km od mesta Gaya, známeho pútnického mesta hinduistov. V Bodh Gayi 5 rokov žil Budha, kontemplujúc tu pod figovníkom až kým nedosiahol osvietenie. Súčasný figovník (*Ficus religiosa*) už nie je pôvodný, ale bol privezený z Anuradhapury v Srí Lanke (tam bol odnesený štep z pôvodného stromu). Pod stromo je kameň z červeného pieskovca (diamantový trón), na ktorom údajne sedel meditujúci Budha. Okrem figovníka sa tu nachádza svätyňa Mahabodhi, v ktorej je uložená socha Budhu. Súčasná svätyňa stojí na mieste pôvodnej svätyne, postavenej cisárom Ašókom v 3. stor. p.n.l. V Bodh Gayi sú viaceré budhistické kláštory. Ročne tu prichádza okolo 500 tis. pútnikov z celého sveta.

Sarnath leží v indickom štáte Uttarpradéš, asi 10 km od mesta Varanásí. Tu v parku Budha vyhlásil svoju prvú kázeň o štyroch vznešených pravdách. Ašóka tu dal vybudovať stúpu, ktorých výstavba pokračovala aj v ďalších obdobiach. Cenný komplex zničili moslimovia. Dnes pútnici smerujú k fragmentom stĺpov niekdajších stúp. Je tu múzeum s mnohými sochami Budhu.

Kušinagara v štáte Uttarpradéš sa nachádza 5 km od Gorakhpúru neďaleko hraníc Indie s Nepálom. Tu Budha zomrel. Je tu niekoľko sakrálnych stavieb.

Lumbini v Nepále je miestom narodenia Budhu. Dodnes sa tu zachoval stĺp s nápisom, pochádzajúcim z Ašókových čias. V 19. stor. tu postavili svätyňu namieste pôvodnej Ašókovej stavby. V jej blízkosti je jazierko, v ktorom mal byť Sidhartha Gautam po narodení vykúpaný.

Popri uvedených najvýznamnejších pútnických miestach sú známe napr. **Kryštalová hora** v Himalájach (Nepál) - posvätné miesto tibetského budhizmu (celá púť s náročným výstupom trvá 45 dní). V Srí Lanke je významným pútnickým miestom **Anuradhapura**, v severnej časti krajiny, s viacerými stúpami a relikviami Budhu (fragmenty obrovského kláštora - Lohapasada). V meste rastie posvätný strom "Bo" - vypestovaný z výhonku originálneho figovníka, pod ktorým dosiahol Budha osvietenie. Ďalším cejlónskym pútnickým miestom je **Kandi**, kde je vo svätyňi Dalada Maligava uložená vzácna relikvia - Budhov zub. V lete sa tu odohráva slávna procesia. V Barme je významným pútnickým miestom hlavné mesto **Rangún**, kde je stúpa (pagoda) Šve Dagon - jedna z najvýznamnejších barských architektonických pamiatok. Pozlátená pagoda dosahuje výšku 118 m. V pagode je uložená Budhova relikvia (8 vlasov). V Thajsku je taktiež významným centrom hlavné mesto **Bangkok**, kde sa nachádza okolo 400 budhistických svätýň. Hlavným pútnickým objektom je svätyňa Smaragdového Budhu (Wat Phra Keo), situovaná v komplexe kráľovského paláca. Pútnickým mestom je tiež **Nakon Patom**, ležiaci 50 km západne od Bangkoku, kde je najväčšia budhistická svätyňa na svete (vysoká 127 m). V Kambodži je významným pútnickým miestom **Angkor**, ležiaci severne od jazera Tonlé Sap, kde sú ruiny svätyne Angkor Wat (rozmery 1500x1300 m). Je to najväčší sakrálny komplex na svete (väčší ako celý Vatikán), postavený v 9. - 12. stor. Slúžil najmä pre potreby hinduistického, neskôr aj budhistického kultu. V 15. stor. po nájazde siamcov komplex spustol a zarástol džungľou. Od pol. 19. stor. sa tu začali archeologické výskumy a bol opäť sprístupnený. Nachádza sa tu asi 20 tis. sôch spätých s hinduistickou a budhistickou mytológiou (vtáci, zvieratá, ľudia). V Indonézii je pútnickým miestom **Borobodur**, svätyňa nachádzajúca sa v centrálnej časti Jávy. Je výrazom bohatého kozmologického symbolizmu mahajánového budhizmu. Celý komplex má byť symbolom kozmickej hory Meru, ktorej vrchol siaha do nezjaveného sveta a základňa do podzemného sveta. Zvislý pôdorys stúpy tvorí *mandalu* - svätú geometrickú štruktúru vesmíru s charakteristickou orientáciou do štyroch kardinálnych svetových strán. (*Mandala - mystický nákres z kruhových a štvorcových obrazcov s naznačenými božstvami, používaný ako meditačná pomôcka v tibetskom budhizme*). V Číne je v lamaizme najvýznamnejším pútnickým centrom **Lhasa**, ktorá leží v Tibete vo výške 3 630 m n.m. V Lhase sa nachádza 13-poschodový palácový komplex dalajlámu (z 17. stor.), postavený na návrší. Palác má byť inšpirovaný vzorom - mýtickým palácom bodhisattvu Avalokitešvaru na svätej hore Potala v južnej Indii. Palácový komplex je považovaný za vlastnú horu Potala. Pozostáva z Bieleho a Červeného paláca. Veriaci tu vykonávajú dve pútnické trasy - Lingkor (okolo celého mesta) a Barkor (okolo starého mesta). Hlavným sanktuáriom lamaistov je Džokhang.

Z uvedeného vyplýva, že postupom času v budhizme nadobudol veľký význam kult samotného Budhu (najmä od 1. stor. p.n.l.). Spočiatku to bol kult relikvií a sôch. Neskôr mahajánový budhizmus zaviedol mnoho obradov, týkajúcich sa budhov a bodhisattvov.

V textoch mantrajány sú opísané mnohé z nich (napr. meditácia pred mandalou, recitovanie mantier, či ezoterické obrady).

Organizácia a infraštruktúra

Jedinou organizačnou formou, ktorú uznával Budha bola *sangha* - čiže obec alebo rád. Odmietal členenie spoločnosti na varny a kasty. Sangha sa stala formou spoločenstva, do ktorého majú patriť všetci skutoční budhisti, pretože dharma je správnym sprievodcom po Budhovej smrti a je úzko spätá s obcou, ktorá dharmu autorizuje. V súčasnom theravádovom budhizme je sangha mníšskou obcou (spoločenstvo arhatov). Po absolvovaní noviciátu sú muži vysvätení za mníchov (najmä vo veku 10 - 18 rokov) - obrad je podobný ako birmovanie, či bar micva v judaizme (muži sa zrieknu svetského života, odložia staré šaty, oholia si hlavu, podrobia sa obradnému kúpeľu a dostanú nové meno). Ženy na vysvätenie právo nemajú. Môžu síce zložiť sľub novíciek a žiť v kláštoroch, ale nie sú považované za rovnocenne kvalifikované s mníchmi. Sangha v mahajánovom budhizme označuje všetkých, ktorí idú po Budhovej ceste, teda nezáleží, či ide o mníchov alebo laikov, mužov alebo ženy. V mahajáne sa vytvorilo mnoho sektárskych škôl, ktoré sa riadia aj špecifickými pravidlami vnútorného života.

V 20. storočí sa v budhizme zintenzívnila tendencia budhizmu smerom k laictvu. Dokonca aj theravádový mnísi v Barme a Thajsku začali podporovať laickú meditačnú prax. Aj oživenie budhizmu v Indii koncom 19. stor. prebiehalo v prostredí laikov. V Indii vznikla "Mahabodhi Society" (r. 1892) so sídlom v Kalkate. K budhistom konvertovali najmä tzv. nedotknutelní (asi 4 mil.). V Barme vzniklo medzinárodné meditačné centrum v Rangúne (r. 1952), ktoré aj prostredníctvom mnohých pobočiek v Thajsku a na Srí Lanke organizuje krátkodobé školenia. V Japonsku vznikla v r. 1937 "Spoločnosť tvorby hodnôt Ničirenovej pravej školy" (Sokka gakkai), ktorá má úspešné propagačné centrá aj v severnej a južnej Amerike. Dnes má Sokka gakkai v Japonsku 16 mil. stúpcov. V Japonsku sa vytvorila aj vetva mahajány "čistá zem", pre ktorú je príznačné uctievanie Amidu Budhu, ktorý nazhromaždil dostatok zásluh, aby spasil celý svet a založil "čistú zem". V kultovej praxi (nazývanej džódó) sa tu uplatňujú kňazi, školení v seminároch, avšak nie sú to mnísi. Od konca 19. stor. sa budhizmus "čistej zeme" rozšíril na Havajské ostrovy a odtiaľ aj do USA. Sídlom spoločnosti Budhistickej cirkvi Ameriky sa stalo San Francisco (r. 1944), v r. 1966 bol otvorený aj inštitút budhistických štúdií v Berkeley. Podobne ako v Japonsku aj v USA ide o laické spoločenstvo, vedené duchovnými, ktorí nie sú členmi kláštornej komunity.

Na báze budhizmu, so zohľadnením kresťanstva, konfucianstva, taoizmu a starovietnamskej mytológie, vzniklo v južnom Vietname synkretické náboženské hnutie kaodaizmus. Podnetom k jeho vzniku bolo zjavenie sa boha Kao-Daia (vietn. = Veľký palác) úradníkovi Ngo Van Chienovi v r. 1919-1925 na špiritistických seansách. Hnutie založil Le Van Trung v r. 1926, pričom prvé vystúpenie mal v meste Tai-Ninh, ležiacom 100 km na severozápad od Hočiminovho mesta (Saigonu). Le Van Trung sa stal pápežom kaodaistickej cirkvi. V kaodaizme vládne presvedčenie, že najvyšší Boh Kao-Dai, v svätyniach zobrazovaný ako oko vznášajúce sa nad zemským glóbusom, sa objavoval v histórii ľudskej civilizácie v rozličných podobách (Budhu a Lao-c na východe, Mojžiša a Ježiša Krista na západe). Vyznávači kaodaizmu veria v reinkarnáciu duší do ľudských alebo zvieracích tiel ihneď po smrti. Hlásajú všeobecné bratstvo a dodržiavajú princíp ahimsá. Príznačný je špiritizmus (vyvolávanie duchov). V kaodaistickej cirkvi sa uplatňuje podobná hierarchická štruktúra ako v katolicizme. Ženy však tiež môžu disponovať všetkými kňazskými funkciami. Hlavným centrom kaodaizmu je Tai-Ninh. Stúpenci cirkvi žijú najmä vo Vietname (1 mil.).

#5.2. Kresťanstvo

Kresťanstvo je najvýznamnejšou svetovou religiou. Ku kresťanstvu sa hlási 1 893 867 tis. ľudí, t.j. 32,4 % svetovej populácie. Kresťania tvoria 46,3 % obyvateľov Afriky, 8,2 %

obyvateľstva Ázie, 75,7 % obyvateľov Európy, 93,5 % obyvateľov Latinskej Ameriky, 73,3 % obyvateľstva Severnej Ameriky a 67 % obyvateľstva Austrálie a Oceánie. Z celkového počtu kresťanov sa ku katolicizmu hlási 1 040 354 tis. ľudí (t.j. 54,9 % kresťanov), k protestantizmu 333 913 tis. (17,6 % kresťanov), k anglikánskej cirkvi 69,1 mil. (3,7 % kresťanov), k pravosláviu 223 204 tis. (t.j. 11,8 % kresťanov) a k iným kresťanským cirkvám (iní katolíci, marginálni protestanti, starokresťanské cirkvi, všeobecní kresťania a kryptokresťania) 227 296 tis. (t.j. 12,0 % kresťanov). Kresťanstvo je teda rozšírené na všetkých kontinentoch.

Tabuľka č. 5: Štáty s najvyšším počtom kresťanov

štát: počet kresťanov (tis.)

USA: 224 457

Brazília: 139 000

Mexiko: 86 120

Rusko: 80 000

Čína: 70 000

Nemecko: 67 000

Filipíny: 63 470

Veľká Británia: 51 060

Taliansko: 47 690

Francúzsko: 44 150

Prameň: www.adherents.com

#5.2.1. Rané kresťanstvo

Kresťanstvo vzniklo v 1. pol. 1. stor. n.l. v Palestíne, ktorá pozostávala z dvoch krajín - úrodnej a veľmi husto zaľudnenej Galilee (situovanej na severe, na západ od Genezaretského jazera) a na juhu sa rozprestierajúcej Judee (ležiacej medzi Stredozemným a Mŕtvym morom). Obe krajiny boli oddelené Samáriou, kde žilo obyvateľstvo etnicky zmiešané majúce vlastný kult so strediskom na hore Garizim. Kresťanstvo sa vyvíjalo najmä na báze judaizmu (osobitne výrazný vplyv na jeho formovanie malo učenie esejcov). Kresťanstvo prebralo však aj niektoré prvky iných východných (napr. mitraizmu) a grécko-rímskych náboženstiev (napr. kult agapé - hostina lásky). Zakladateľom kresťanstva bol Ježiš Nazaretský, ktorý sa narodil Jozefovi a Panne Márii v Betleheme (v r. 6 alebo 7 p.n.l.), počas sčítania ľudu. Ihneď po svojom narodení bol prorokom Simeonom a prorokyňou Annou označený za Mesiáša a Vykupiteľa, čo potvrdili aj mudrci, ktorí prišli z východných krajín do Jeruzalema. Rodina sa vzhľadom na príkaz kráľa Herodesa vyvraždiť všetkých novorodencov v Betleheme a okolí utiahla do Egypta. Po Herodesovej smrti sa vrátila do Nazaretu v Galilei. Tu prežil Ježiš svoje detstvo. Keď mal 12 rokov strávil 3 dni v jeruzalemskom chráme a udivoval veriacich a rabínov svojimi znalosťami. Ďalšie roky prežil štúdiom v Jeruzaleme, Alexandrii a ďalších miestach mimo svojej vlasti. Tu sa vracia po 15 rokoch, pričom prvou správou o jeho pobyte je jeho stretnutie s Jánom Krstiteľom pri rieke Jordán, kde bol opäť označený za Mesiáša a nazvaný Synom Božím - Vykupiteľom. Ježiš toto poslanie prijal a odvtedy uskutočnil viacero zázrakov a vyslovil mnoho múdrych výrokov. Zhromaždil okolo seba 12 učeníkov - apoštolov, s ktorými putoval po starom Izraeli. Na Veľkú Noc v r. 30 predpovedal Ježiš svoje utrpenie a Nanebovstúpenie a pri Poslednej večeri ustanovil najsvätejšiu oltárnu slávnosť (eucharistická slávnosť). Potom vystúpil s učeníkmi na Olivetskú horu, aby oslávil veľkonočný sviatok. V Getsemanskej záhrade bol zajatý. Bol vypočúvaný a obvinený za to, že sa vydával za židovského kráľa a za šírenie nového učenia, ktoré bolo sčasti v rozpore

s judaizmom. Miestodržiteľ Pontius Pilatus ho pod tlakom odsúdil na smrť. Ježiš bol ukrižovaný na pahorku Golgota nad Jeruzalemom. Na tretí deň vstal s mŕtvych a ďalších 40 dní sa stretával so svojimi učeníkmi. Potom vystúpil na nebesia.

Skutky a učenie Ježiša Krista sa spočiatku tradovalo ústne. Neskôr bolo zapísané v štyroch evanjeliách (podľa Matúša, Marka, Lukáša a Jána), ktoré sa stali spolu so Skutkami apoštolov základom Nového Zákona. Postupne začali vznikať prvé kresťanské obce (zbory), ktoré tvorili židovskí obyvatelia, ktorí prijali Ježišovo učenie. Prvý kresťanský zbor vznikol v Jeruzaleme. Veľký význam malo v tomto zbore 12 apoštolov. Postupne sa kresťanstvo začalo výraznejšie oddeľovať od judaizmu. Už v tomto období v ňom existovali dve skupiny - hebrejci a helenisti. *Hebrejci*, ktorých reprezentuje 12 apoštolov. Boli rigorózní a menej otvorení k šíreniu kresťanstva medzi pohanmi. *Helenisti* boli židia z diaspóry alebo gréckofónny židokresťania. Boli misijne otvorenejší a výrazne prispeli k šíreniu kresťanstva v ostatných častiach Rímskeho impéria. Mali otvorenejší postoj voči pohanom ako hebrejci. Prvým významným misionárom bol Pavel z Tarsu. V 2. pol. 1. stor. sa kresťanstvo začalo výraznejšie šíriť. Spočiatku opornými bodmi tejto difúzie boli synagógy židovskej diaspory, postupom času sa však kresťanské obce od nich osamostatnili a vytvárali autonómne jednotky. Šírenie kresťanstva v tomto období prebiehalo 3 smermi:

- a) severozápadný smer od Palestíny cez prístavy Malej Ázie do Grécka a ďalej do Ríma (činnosť Pavla z Tarsu)
- b) južný smer z Palestíny cez Gazu do Alexandrie v Egypte (činnosť helenistov)
- c) severný smer z Palestíny cez Antiocheu k pobrežiu Čierneho mora.

Neskôr, v 2. - 3. stor. sa kresťanstvo rozšírilo aj vo vzdialenejších oblastiach (Etiópia, Iberský polostrov, Podunajsko, Germania a Írsko). Koncom 3. stor. začalo byť prijímané aj v Arménsku, Gruzínsku a Perzii. Koncom 3. stor. takto bolo na svete už 10 mil. kresťanov, čo viedlo k vzniku cirkevnej organizácie. Patriarcháty vznikli postupne v Ríme, Alexandrii, Antiochii, neskôr aj v Konstantinopole (r. 381) a Jeruzaleme (r. 451). Kresťania však boli v Rímskej ríši vystavení aj veľkému prenasledovaniu (už v 1. stor. za vlády Nera, neskôr za Trajána, Septimia Severa (193-211), Decia a Diokleciána v 3. stor.). Prenasledovanie skončilo za Konštantína Veľkého v r. 312, keď sa v podstate stalo štátnym náboženstvom a vytvorili sa dobré podmienky na jeho rozširovanie (Banek a kol., 1992, Malherbe, 1995, Filipi, 1998, Vouga, 1997, Frankielová, 1999).

Už v rannom kresťanstve sa však začali objavovať aj prvé rozpory a herézy. Už v 4. stor. sa objavil *arianizmus*, ktorý popieral božstvo Ježiša Krista. Toto učenie bolo odmietnuté na Nicejskom koncile v r. 325. V 5. stor. došlo opäť k prehĺbeniu teologických sporov, čo viedlo k vzniku viacerých samostatných smerov a cirkví. *Nestorianizmus* prišiel s predstavou, že v Ježišovi Kristovi sú prítomné dve osoby (božská a ľudská), ktoré nie sú fyzicky spojené v jednej božskej osobe. Preto Pannu Máriu nemožno považovať za Bohorodičku, ale za Kristorodičku. Nestorianizmus odsúdil snem v Efeze v r. 431. Inou orientáciou bol *monofyzitizmus*, podľa ktorého mal Ježiš Kristus len jednu prirodzenosť, vzniknutú splynutím božskej a ľudskej prirodzenosti. Monofyzitizmus odsúdil snem v Chalcedóne v r. 451. Na báze týchto učení vznikli starobylé východné cirkvi, ktoré sa od 5. stor. vyvíjajú samostatne mimo rámec ostatného kresťanstva. Ide o nasledovné cirkvi:

Apoštolská cirkev Východu (Východosýrska cirkev) - je cirkev, ktorá vznikla na báze nestorianizmu v prostredí sýrskych kresťanov na území Perzie. Strediskom cirkvi sa stala Seleucia (južne od dnešného Bagdadu). Cirkev sa zaslúžila o šírenie kresťanstva do Indie, na Cejlón, Javu, do strednej Ázie, Tibetu, Číny a Mongolska. V r. 766 sa sídlo cirkvi presunulo do Bagdadu. Aj po expanzii islamu s ním žila v pokojnej symbióze. Úpadok nastal v 14. stor. s nástupom Turkov. Vyznávači cirkvi sa udržali v hornatých oblastiach severnej Mezopotámie (dnešné východné Turecko). V r. 1553 väčšia časť vyznávačov nestoriánskej

cirkvi uzavrela úniu s rímskokatolíckou cirkvou a vytvorila chaldejskú cirkev. Zbytok stúpencov utvoril *asýrsku cirkev*, dodnes sa vyskytujúcu v Iraku, Iráne, Sýrii a Indii. *Chaldejská cirkev* má asi 115 tis. vyznávačov v Iraku, Iráne, Sýrii a Libanone. Hlavný patriarcha chaldejskej cirkvi sa v r. 1933 uchýlil pred prenasledovaním do USA a od r. 1954 sídlil v San Franciscu. V r. 1994 sa sídlom cirkvi stal Morton Grove v štáte Illinois. V liturgii týchto cirkví sa uplatňuje východosýrčina zmiešaná s aramejskými prvkami. Úrad patriarchu je dedičný (spravidla sa ním stáva jeho synovec, pretože sa dodržiava celibát) (Filipi, 1998, Roberson, 1998).

Sýrska (západosýrska) ortodoxná cirkev - je cirkev, ktorá vznikla v prostredí mníchov v Palestíne, Sýrie a Egypta najmä na báze monofyzitizmu. Jej stúpenci odmietli závery Chhalcedónskeho koncilu v r. 451. Od 8. stor. sú nazývaní *jakobiti*. Napriek stratám počas islamizácie sa cirkev udržala až do súčasnosti (pod názvom sýrska ortodoxná cirkev). Celkove má asi 500 tis. vyznávačov, najmä v Sýrii, Libanone, Iraku, Jordánsku, Turecku a USA. Sídlom patriarchu sa často menilo (Antiochea, Mar Barsauma, Der ez-Za'faran, Homs), dnes je v Damašku. Liturgickým jazykom je starosýrština a arabčina.

Indické ortodoxné cirkvi - vyvinuli sa na báze evanjelizačnej misie apoštola Tomáša (nazývajú sa aj Tomášovi kresťania), predovšetkým na juhozápadnom pobreží Indie. V 5. stor. bolo ich učenie ovplyvnené nestoriánstvom. Do r. 1599 išlo o útvar podliehajúci pod jurisdikciu nestoriánskeho patriarchu so sýrskym liturgickým jazykom. Po príchode Portugalcov bola indická cirkev podriadená rímskej jurisdikcii, avšak táto únia sa už v r. 1653 rozpadla. Časť indických kresťanov zostala verná Rímu a vytvorila *Sýrsku ortodoxnú cirkev malabarskú*. Táto cirkev má dnes 600 tis. členov a sídlom biskupa je Polatheen v Kérale. V r. 1874 sa malá skupina malabarských kresťanov prihlásila k pôvodnému nestoriánstvu, zriekla sa únie s Rímom a vytvorila novonestoriánsku cirkev (mellusini). Väčšia časť indických kresťanov v r. 1653 úniu s Rímom odmietla a vstúpila do zväzku Západosýrskej ortodoxnej cirkvi s určitým stupňom autonómie. Od r. 1958 je samostatným katolikátom s 12 metropoliami v Indii a jednou metropoliou v USA. Z týchto kresťanov sa v r. 1930 odčlenila malá skupina, ktorá sa prihlásila k únii s Rímom a vytvorila *Sýrsku ortodoxnú cirkev malankarskú*. Cirkev má 1,5 mil. členov, pridŕžiava sa jakobitskej liturgie a jej sídlom je Kottayam v Kérale (Filipi, 1998, Roberson, 1998).

Koptská cirkev - je cirkev, ktorá vznikla na báze monofyzitizmu v Egypte. Jej sídlom bola Alexandria. Napriek stratám v období islamizácie sa udržala do súčasnosti v Egypte (10 % obyvateľov štátu), Líbyi, Sudáne, Jordánsku a Alžírsku. Koptskí kresťania sa vyskytujú i v Ugande, Izraeli, Kuvajte, Libanone, Juhoafrickej republike, Austrálii a USA. Celkove k nim hlási asi 6 mil. veriacich. Koptskú cirkev charakterizujú kláštorné komunity. V súčasnosti je aktívnych 12 mužských (najväčší je v Moharakku pri Asijúte) a 6 ženských konventov. Kláštory sú koncentrované do oblasti Vadí Natrun, severozápadne od Káhiry. Mnoho mníchov žije mimo kláštorov v jaskyniach. Patriarcha koptskej cirkvi sídli v Káhire a podlieha mu 24 diecéz. Liturgickými jazykmi sú koptčina a arabčina (Roberson, 1998, Filipi, 1998, Hrabal, 1998).

Etiópska (abesínska) ortodoxná cirkev - je najpočetnejšia spomedzi starobylých (predchalcedónskych) východných cirkví. Vznikla tiež v 4. stor. pričom pod vplyvom koptskej cirkvi sa priklonila k monofyzitizmu. Má starobylú liturgiu. V kulte sa uplatňujú rituálne tance a niektoré judaistické praktiky (obriezka, stravovacie predpisy). Cirkev počas celých storočí až do r. 1959 spadala pod jurisdikciu koptského patriarchu. Dnes je úplne samostatnou cirkvou, ktorej počet stúpencov sa odhaduje na 16 mil. Vyskytujú sa najmä v Etiópii (14 domácich provincií a 2 zahraničné), Sudáne a Džibutsku. Metropolita sídli v Adis Abebe. Liturgickým jazykom je starobylý giúz a moderná amharčina (Roberson, 1998, Filipi, 1998). V r. 1993 sa od Etiópskej ortodoxnej cirkvi odčlenila (na základe vzniku

nezávislého štátu Eritrea) *Eritrejská ortodoxná cirkev*. Má 1,7 mil. členov a sídlom arcibiskupa je Asmara.

Arménska apoštolská (gregoriánska) cirkev - bola až do 4. stor. podriadená východnej kresťanskej (byzantskej) cirkvi. V r. 451 neprijala závery chalcedónskeho koncilu a osamostatnila sa na báze monofyzitizmu. V dôsledku pohnutých dejín Arménska, žije značná časť jej stúpcov mimo svoju vlasť. Arménsko-gregoriánska cirkev má dnes asi 6 mil. vyznávačov. Na čele je patriarcha-katholikos, sídliaci od r. 1439 v kláštore v Ečmiadzine. Podlieha mu 22 eparchií (Arménsko, Gruzínsko, Turkmenistan, Rumunsko, Irán, Irak, Egypt, Sudán, Etiópia, USA, Kanada, Austrália), nepriamo aj patriarchovia jeruzalemský (spravuje Izrael a Jordánsko) a istanbulský (spravuje Turecko a Krétu). Veľkú mieru samostatnosti má kilikijský patriarchát so sídlom v Antelias v Libanone (pod neho spadajú eparchie na Cypre, Libanone, Strednom Východe a v Amerike). Ten spravuje *arménskych katolíkov*, ktorí v r. 1740 podpísali úniu s rímskokatolíckou cirkvou (Roberson, 1998, Filipi, 1998).

Vývoj kresťanstva od 4. storočia prebiehal v dvoch formách - východnej a západnej. Spočiatku mali diferencie geografický charakter, pretože jedna forma sa vyvíjala v západnej časti Rímskej ríše a druhá vo východnej časti Rímskej ríše. Neskôr sa rozdiely začali prehlbovať ako v oblasti sociálnej, kultúrnej a teologicko-liturgickej. V západnej oblasti sa ako liturgický jazyk používala latinčina, vo východnej časti sa presadila gréčtina. Rivalita sa začala prejavovať aj medzi centrami oboch oblastí Rímom a Konstantinopolom. Konstantinopol bol oproti v Ríme v určitej nevýhode, pretože nebol apoštolským zborom. V západnej oblasti bol rímsky biskup uznávaný za hlavného predstaviteľa cirkvi, vo východnej časti bol patriarcha považovaný síce za hlavného duchovného predstaviteľa, nie však za nadriadeného ostatným biskupom. K definitívnemu rozkolu (veľkej schizme) došlo v r. 1054, keď sa v podstate pôvodne jednotná kresťanská cirkev rozdelila na rímskokatolícku cirkev a pravoslávnu cirkev. Vznikli týmto prvé dva základné prúdy kresťanstva - katolicizmus a pravoslávie. K týmto dvom základným vetvám pristúpil v 16. stor. protestantizmus (r. 1517), ktorého vznik sa viaže s aktivitami reformátorov v Nemecku a Švajčiarsku. Ďalší vývoj a charakteristiku kresťanstva je preto potrebné sledovať osobitne v týchto troch základných vetvách.

#5.2.2. Katolicizmus

Pojem katolícka cirkev sa používa v literatúre v dvoch významoch. Prvý význam je konfesionálny a označuje jeden z čiastkových cirkevných útvarov, ktorý vznikol zo západného kresťanstva v 16. stor. po vzniku reformácie. Vzhľadom na to, že príslušníci tejto cirkvi žijú v spoločenstve pod vedením rímskeho biskupa, nazýva sa táto cirkev rímskokatolícka. Druhý význam pojmu katolícka (=všeobecná) cirkev označuje Kristovu cirkev, ktorá existuje vo všetkých dobách vo všetkých častiach sveta (Filipi, 1998). V tejto subkapitole budeme venovať pozornosť katolíckej cirkvi v prvom slova zmysle. Tu treba upozorniť, že katolícka cirkev sa neobmedzuje len na západné kresťanstvo, ale patria k nej aj tie skupiny východokresťanských cirkví, ktoré uzavreli úniu s Rímom. Katolícka cirkev pozostáva teda z dvoch nerovnako veľkých častí: z rímskokatolíckej cirkvi (západného resp. latinského obradu) a z cirkví východných obradov, pokiaľ sú v únii s rímskym biskupom (byzantsko-slovanský, chaldejský, arménsky, alexandrijský a maronitský rítus).

Ku katolicizmu sa hlási 1 040 354 tis. vyznávačov, t.j. 17,8 % obyvateľov sveta. Katolicizmus je početne najvýznamnejšou vetvou kresťanstva, pretože sa k nemu hlási 54,9 % kresťanov. Najvyššie zastúpenie katolíkov registrujeme v Latinskej Amerike (90 %). Ku katolicizmu sa hlási značná časť obyvateľov Európy (39,3 %). V Austrálii tvoria katolíci 26,5 %, v Severnej Amerike 24,5 % a Afrike 15,6 % obyvateľov. Najnižšie zastúpenie katolíkov vykazuje Ázia

(3,1 %). Zo štátov sveta sa najvyššími počtami katolíkov vyznačujú Brazília, Mexiko, USA, Filipíny, Taliansko, Francúzsko, Španielsko a Poľsko.

Tabuľka č. 6: Štáty s najvyšším počtom katolíkov

štát; počet katolíkov (tis.); % podiel katolíkov z celkového počtu obyvateľov.

Brazília; 134 818; 86,5 %

Mexiko; 86 305; 95,3 %

USA; 61 000; 26,0 %

Filipíny; 58 735; 83,6 %

Taliansko; 55 599; 97,2 %

Francúzsko; 47 773; 82,1 %

Španielsko; 36 956; 94,2 %

Poľsko; 36 835; 95,4 %

Kolumbia; 32 260; 91,9 %

Argentína; 31 546; 90,7 %

Prameň: www.adherents.com

K štátom s najvyšším podielom katolíkov z celkového počtu obyvateľstva (nad 92 %) sa radia Vatikán, San Marino, Taliansko, Kapverdy, Poľsko, Mexiko, Írsko, Španielsko, Luxembursko, Paraguay, Ekvádor, Salvador, Kostarika, Honduras, Venezuela a Portugalsko.

Tabuľka č. 7: Štáty s najvyšším podielom katolíkov z celkového počtu obyvateľov

štát; počet katolíkov (tis.); % podiel katolíkov z celkového počtu ob.

Vatikán; 0,850; 100,0 %

San Marino; 24,714; 99,8 %

Taliansko; 55 599; 97,2 %

Kapverdy; 390; 96,0 %

Poľsko; 36 835; 95,4 %

Mexiko; 86 305; 95,3 %

Írsko; 3 372; 95,0 %

Španielsko; 36 956; 94,2 %

Luxembursko; 386; 94,0 %

Paraguay; 4 531; 93,8 %

Prameň: www.adherents.com

Podľa údajov, ktoré uvádza J. Tomko (1999, s. 157) mala rímskokatolícka cirkev na svete zriadených 2 898 provincií. Z toho bolo v Afrike 466 provincií, v Severnej Amerike 267, v Južnej Amerike 757, v Ázii 617, v Európe 714 a v Austrálii a Océánii 77 provincií. V cirkvi pôsobilo 4 257 biskupov, 404 461 diecéznych a rehoľných kňazov, 848 455 rehoľných sestier, 105 075 seminaristov vo veľkých seminároch (len pre diecézny klérus), 117 202 seminaristov v malých seminároch (podliehajú Kongregácii pre evanjelizáciu národov) a 427 940 katechétov.

#5.2.2.1. Vývoj

Vývoj kresťanstva koncom staroveku a v ranom stredoveku viedol k formovaniu kresťanstva v dvoch geografických oblastiach. V západnej oblasti s centrom v Ríme a vo východnej

oblasti s centrom v Konstantinopole (dnešnom Istanbule). Pokračovalo šírenie kresťanstva v západnej, strednej, severnej a východnej Európe.

Postupne však dochádzalo k prehlbovaniu liturgických, kultových, teologických, disciplinárnych, cirkevno-politických a kultúrnych rozdielov medzi západom a východom. Po chalcedónskom koncile v r. 451, ktorý umiestnil sídlo patriarchu do Konstantinopolu a povýšil ho na rovnakú úroveň s Rímom, začali rímski biskupi pociťovať ohrozenie svojej univerzálnej moci. Viaceré spory v 8. -11. stor. - napr. zasahovanie pápežov do sporu o obrazy, obojstranné nároky na južnú časť Apeninského polostrova (v období útokov Normanov) a teologický spor o filioque prispeli k postupnému zhoršovaniu vzťahov medzi západným a východným kresťanstvom. Spory vyvrcholili veľkou schizmou v r. 1054. Kresťanstvo sa od tohto momentu vyvíjalo v dvoch vetvách - katolicizmus a pravoslávie. Katolicizmus sa teritoriálne viazal na západnú, juhozápadnú, strednú a severnú Európu, čo možno považovať za sféru vplyvu latinskej kultúry. Rozvíjala sa tu idea kresťanského univerzalizmu, ktorej hlavou bol v náboženskej sfére rímsky pápež. Ten mal aj značný politický vplyv, najmä od 13. stor., keď si pápež Inocent III. podriadil nemeckých, francúzskych a anglických panovníkov.

Na druhej strane sa objavili heretické hnutia a skupiny horlivcov. Už v 10. stor. vzniklo v Bulharsku hnutie *bogomilov*, pomenované podľa zakladateľa popa Bogomila. Bogomilské učenie sa neskôr rozšírilo do Srbska, Bosny, Chorvátska, Talianska a Francúzska. Hnutie reprezentovalo záujmy roľníkov. Odmietalo cirkev a jej obrady. Uznávali len jedinú modlitbu - Otčenáš. Hnutie síce postupne zaniklo (do konca 14. stor.), avšak ideovo ovplyvnilo ďalšie západné heretické hnutia. V 12. stor. inicioval lyonský kupec Pierre Valdés vznik *hnutia valdenských*, ktoré odmietalo pápežský primát, zhromažďovanie majetkov v cirkvi, uctievanie obrazov a kríža, vzývanie svätých, učenie o očistci a zavrhovalo omšu. Od 30. rokov 13. stor. boli valdenskí prenasledovaní. Neskôr sa včlenili do protestantského prúdu a do súčasnosti sa udržali málo početné skupiny valdenských v talianskom Piemonte (sídlo cirkvi je však Rím) a francúzskom Savojsku. Vyskytujú sa aj v Uruguaji a Argentíne. Iným heretickým hnutím, ktoré na rozdiel od valdenských malo s katolicizmom málo spoločného, bolo *hnutie katarov* (albigenských). Objavilo sa v pol. 12. stor. zásluhou križiakov v južnom Francúzsku (pomenované podľa mesta Albi), ktoré ich myšlienky pochádzajúce z perzského manicheizmu priniesli do západnej Európy. Albigenski verili v sťahovanie duší, odmietali cirkevnú organizáciu a sviatosti. V r. 1209-1229 bolo hnutie potlačené a úplne zaniklo v 14. storočí (Kolektív, 1998). K ďalším hnutiam patrili *beghardi*, ktorých vznik sa datuje do 12. stor. v Liége. Zakladateľom bol Lambert le Begue. Verili, že hoci sa človek dopustí akýchkoľvek zmyselných hriechov, jeho duch sa tým nepoškvrní. Šírili sa na území Francúzska, Nemecka, Talianska, Rakúska a Čiech (tu ich nazývali pikardi). Po krutom prenasledovaní hnutie v 14. storočí zaniklo. Začiatkom 13. stor. sa v Paríži a ďalších mestách severovýchodného Francúzska rozšírilo hnutie *amalrikánov*. Jeho zakladateľom bol Amalrich z Beny. Amalrikáni vyznávali mystický panteizmus. Odmietali duchovenstvo, obrady a kult. Toto heretické učenie bolo odmietnuté na IV. lateránskom koncile v r. 1215. V polovici 13. stor. sa začali šíriť myšlienky Joachima z Fiore (Kalábria), ktoré boli namierené proti cirkevnému zriadeniu. Ich prívržencov nazývali *joachimiti*. V 2. pol. 13. a zač. 14. stor. sa v severnom Taliansku sformovalo kresťanské ľudové *hnutie apoštolských bratov*. Hlásalo majetkovú a sociálnu rovnosť. Sekta bola zakázaná na lyonskom koncile v r. 1274, avšak hnutie doznievalo až do 15. stor. V 14. stor. sa rozvinulo hnutie *flagelantov*, pre ktorých bola príznačná praktika sebabičovania. Hnutie sa vyskytovalo v Uhorsku, Nemecku, Poľsku a Švajčiarsku. Praktiku sebabičovania odmietla pápežská bula z r. 1349, po ktorej boli príslušníci hnutia prenasledovaní, čo viedlo k jeho zániku (Kryveljov 1981a, s. 221).

Cirkev sa snažila o udržanie jednoty a disciplíny. Pápež Inocent III. zriadil v r. 1198 komisiu pre skúmanie a prenasledovanie kacírov - tzv. inkvizíciu. V r. 1215 zvolal Inocent III. IV.

lateránsky koncil, ktorý prispel k upevneniu jednoty cirkvi, odsúdil hnutia valdenských a katarov a do cirkvi integroval nové rády - dominikánsky a františkánsky. Práve dominikáni prevzali od r. 1233 do svojej kompetencie inkvizíciu. Inocent III. oficiálne vyhlásil dogmu o transsubstanciácii (podľa nej sa chlieb a víno pri eucharistii skutočne stávajú svojou podstatou stávajú telom a krvou Krista). V stredoveku, najmä v 13. stor., došlo k významnému rozvoju vzdelanosti a katolíckej teológie, najmä zásluhou kláštorných a katedrálnych škôl. V teológii sa výrazne uplatnil dominikán Tomáš Akvinský (1225-1274), ktorý svojim dielom *Summa theologica* položil základy rímskokatolíckej teológie. V tomto období došlo k vzostupu prejavov úcty k Panne Márii (Kolektív, 1998, Frankielová, 1999).

Z hľadiska vzťahov s východným kresťanstvom mali význam križiacke výpravy v 11. - 13. stor., ktorých prvotným cieľom bolo pomôcť východným kresťanom v Byzancii v boji proti šíriacemu sa islamu. Križiacke výpravy však nezískali významnejší úspech a v r. 1204 dokonca napadli Konstantinopol, čo ešte zhoršilo vzťahy medzi katolíckou a pravoslávnu cirkvou (Frankielová, 1999). Zmenil sa aj vzťah kresťanov k židom. Dovtedy boli považovaní za cudzincov, ktorých prítomnosť sa tolerovala. Nový pohľad ich považoval za diabolských nevercov vnútri hradieb kresťanstva. Táto zmena postoja viedla k masovému prenasledovaniu a vyhánaniu židov (r. 1290 z Anglicka, r. 1305 z Francúzska, r. 1492 a 1497 zo Španielska a Portugalska). K triumfu kresťanskej kultúry v Európe takto patrila intolerancia a strach z odlišnosti (Frankielová, 1999).

Vo vývine katolicizmu v 14. stor. sa k významným udalostiam zaradila veľká západná schizma v r. 1378, ktorá dostala západné kresťanstvo do ťažkej cirkevnej krízy. V priebehu roka boli zvolení dvaja pápeži Urban VI., ktorý sídlil v Ríme a Klement VII., ktorý sa uchýlil do Avignonu. Celé západné kresťanstvo sa na 40 rokov rozdelilo na dva tábory. Situáciu vyriešila až voľba pápeža Alexandra V. na koncile v Pise v r. 1409 (Kolektív, 1998).

Postupom času sa začali rozvíjať laické zbožné hnutia, mysticizmus a narastali názorové rozdiely. Tieto procesy boli odzrkadlením rozčarovania z tradičnej autority cirkvi a snahou o zmenu praxe rímskokatolíckej cirkvi. Radikálni vodcovia začali spochybňovať zaužívanú cirkevnú prax. Koncom 14. stor. vyzýval anglický spisovateľ John Wycliffe k prekladu Biblie do jazyka ľudu, k prijímaniu laikov pod oboma spôsobmi a ďalším zmenám. Na jeho učenie nadviazali *lollardi*, ktorí sa zúčastnili Taylorovho roľníckeho povstania v r. 1381, čo viedlo k ich prenasledovaniu. Napriek tomu, že učenie J. Wycliffa bolo odmietnuté, zohralo dôležitú úlohu v tom, že ovplyvnilo myslenie ďalších predreformátorov a reformátorov. Lollardov možno považovať za predchodcov českých táboritov, nemeckých a švajčiarskych anabaptistov a anglických kvakerov. Ďalším významným predreformátorom bol Jan Hus, ktorý sa stal vedúcou osobnosťou českého predreformačného hnutia, kritizujúceho úpadok cirkvi a usilujúceho sa o jej nápravu. Od začiatku 15. stor. si svojou kazateľskou činnosťou získaval čoraz väčší počet prívržencov. Do značnej miery nadväzoval na učenie J. Wycliffa. Ostro vystúpil proti predávaniu odpustkov. Za svoje názory bol úpálený v r. 1415 v Kostnici, čo bol impulz pre aktivizáciu *husitského hnutia*, ktorého dvomi dominantnými vetvami boli táboriti a pražania. Husitské vojny trvali do r. 1434. Z umiernennej vetvy husitov sa vyvinuli *utrakvistí* (kališníci), z ktorých mnohí sa v r. 1457 stali členmi Jednoty bratskej.

Na prelome 15. a 16. stor. sa prehĺbil úpadok pápežstva. Najmä pápeži z rodiny Borgiovcov - Inocent VIII. (1484-1492) a Alexander V. (1492-1503) zanechali zlý príklad v podobe skazenosti, hrabivosti a korupcie. Osobitnú nevôľu si získalo predávanie odpustkov, kupčenie s cirkevnými úradmi. Ďalšie osobnosti cirkvi začali vystupovať s vážnou kritikou pomerov. Išlo napríklad o dominikánskeho mnícha Savonarolu z Florencie, humanistu Erasma Rotterdamského. Najväčší ohlas však vyvolalo vystúpenie Martina Luthera, ktorý v r. 1517 pribil na dvere zámockého chrámu vo Wittenbergu 95 výpovedí proti odpustkom. Začalo sa týmto reformačné hnutie, ktoré vyústilo do vzniku tretej vetvy kresťanstva - **protestantizmu** (Frankielová, 1999, Veselý, 1994).

Rímskokatolícka cirkev sa usilovala zastaviť rýchlo šíriacu sa reformáciu. Toto úsilie bolo spojené s volaním po vnútornej obnove cirkvi. Kľúčovú úlohu tu zohral Tridentský koncil (1545-1563), ktorý množstvom koncilných dekrétov vytvoril predpoklady pre rozvoj moderného katolicizmu. V podstate až počnúc Tridentským koncilom možno hovoriť o praktickej existencii katolicizmu v konfesionálnom slova zmysle. Od tohto momentu sa teda označenie "katolicizmus" začalo používať pre rímske kresťanstvo na jeho odlišenie od protestantizmu (Filipi, 1998). Dekrétom o prameňoch viery zrovnoprávnil Bibliu s katolíckou (apoštolskou) tradíciou. Upevnil pápežskú moc. Vyjasnil dovtedy otvorené dogmatické otázky - o dedičnom hriechu, o ospravedlnení, dobrých skutkoch a zásluhách, očistci a o siedmych sviatostiach (vylúčil možnosť ospravedlnenia hriechov vierou bez sviatostí), o omši ako obetnom akte. Koncil vytvoril predpoklady pre rozvoj teologického vzdelávania. Prijal zásadu prezenčnej povinnosti kňazov a biskupov a potvrdil celibát duchovenstva. V období pred a po Tridentskom koncile vznikli viaceré nové rehoľné kongregácie a viaceré staršie sa zreformovali. Osobitnú úlohu v protireformačnom úsilí zohrala Spoločnosť Ježišova (*jezuiti*), ktorú založil v r. 1534 sv. Ignác z Loyoly a jej vznik potvrdil pápež Pavol III. v r. 1540. Vzhľadom na značný vplyv, ktorí získali jezuiti v politike a obchode, bol rád v r. 1773 zrušený. Následne v r. 1814 bol však obnovený.

S rozvojom zámorských objavov a kolonializmom súvisela **pohanská misia**. Misionársku aktivitu až do 18. stor. zabezpečovali takmer výlučne katolíci. K šíreniu katolicizmu dochádzalo už od 16. stor. v Indii a Japonsku zásluhou Františka Xaverského. Pápež Gregor XV. založil v r. 1622 svätú kongregáciu pre rozširovanie viery. Jezuiti, kapucíni, lazaristi, augustiniáni prispeli svojou misionárskou činnosťou k šíreniu katolicizmu v Ázii a Amerike. Misie narážali na ťažkosti a odpor. V Japonsku boli síce kresťania spočiatku tolerovaní, neskôr však boli tvrdo prenasledovaní. V Číne boli potlačení po spore o ríty. V Indii a na ostrovoch Indonézie katolícke misionárske stanice zanikli po holandskej kolonizácii. V Latinskej Amerike sa misionári regrútovali spomedzi príslušníkov žobravých rádov a neskôr i jezuitov. Realizovali politiku zhromažďovania Indiánov v nových dedinách a mestách. Táto reorganizácia a oddelenie obyvateľstva umožňovala rýchlejšie šírenie katolicizmu v indiánskom prostredí. Jezuiti v Južnej Amerike (Paraguay) dokonca zriadili samosprávne indiánske komúny (*redukcie*), ktoré sa v r. 1610-1768 ocitli mimo portugalskej a španielskej ingerencie, rozkladali sa na ploche niekoľkých tisícov km² a mali vlastné súkromné armády. Zanikli po zrušení jezuitského rádu. Misie v subsaharskej Afrike boli zriaďované podľa rozdelenia kontinentu medzi jednotlivé koloniálne krajiny. Spravidla sa realizovali tak, že väčšie územie bolo zverené pod patronát niektorému rádu alebo kongregácii. Zintenzívnenie misionárskej činnosti nastalo v 19. storočí. Došlo k nárastu počtu rehoľných spoločenstiev a inštitúcií misijného zamerania. Pribúdali evanjelizačné projekty. Veľmi dôležitou novinkou bola účasť žien v misiách. Misijná politika sa oproti predchádzajúcim obdobiam líšila tým, že cirkev sa snažila zriaďovať nové diecézy hneď ako to bolo možné, budovala kňazské semináre a univerzity na výchovu domáceho kléru a získavala mladých domorodcov pre kňazské povolanie. Misionári sa dostali do území, ktoré boli do tohto obdobia pred kresťanstvom uzavreté - Thajsko, Kambodža a Kórea (Dué-Laboa, 1998). Značná diverzita kultúr, s ktorými sa misionári stretávali, viedla k mnohotvárnosti kresťanského života v jednotlivých kultúrnych regiónoch sveta. Nové kultury mali často synkretický charakter, keď misionári zámerne tolerovali určité rezíduá starých kultov (Frankielová, 1999, Veselý, 1998a, Johnston, 1999).

Upokojenie pomerov v katolicizme po Tridente vydržalo až do začiatku 19. storočia. Nový neklud prinieslo do cirkvi osvietenstvo a vývoj po francúzskej revolúcii. Liberálne myšlienkové smery a hnutia 19. stor. narazili v oficiálnej cirkvi na tvrdé odmietnutie v podobe encykliky *Quanta cura* pápeža Pia IX. z r. 1864, ku ktorej bol pripojený zoznam (Syllabus) osemdesiatych bludov modernej doby. Z týchto dokumentov sa ozval duch

ultramontanizmu - čiže úsilia o podriadenie všetkého politického a náboženského sveta hierarchii katolíckej cirkvi a Rímu (Kolektív, 1998). Ten bol namierený voči *galikanizmu* a ním inšpirovaného febronianizmu. V prvom prípade išlo o francúzske nábožensko-politické hnutie, ktorého korene siahali do 13. stor. Požadovalo väčšiu autonómiu francúzskej kráľovskej moci pri obsadzovaní cirkevných funkcií a podriadenosť duchovenstva svetskému súdniectvu. Hnutie zaznamenalo najväčší rozmach v 15. stor. a pretrvalo až do pol. 19. stor. *Febronianismus* bolo hnutie nemeckej katolíckej hierarchie, ktoré vzniklo v 2. pol. 18. stor. a požadovalo väčšiu autonómiu národných cirkví v rámci katolicizmu. Febronianizmus inšpiroval aj rakúskeho cisára Jozefa II. pri realizácii reforiem. Negatívny postoj zaujala cirkev aj voči myšlienkam predstaviteľom tzv. katolíckeho modernizmu, oficiálne odsúdenému v r. 1907 - dekrétom *Lamentabili* a encyklikou *Pascendi Domini gregis* pápeža Pia X.

Vývoj katolicizmu v ostatných dvoch storočiach ovplyvnili najmä vatikánske koncily. Prvý vatikánsky koncil (1869-1870) prijal dogmy o jurisdikčnom pápežskom primáte a o neomylnosti pápeža v otázkach viery a mravov. Ešte predtým, v r. 1854, bola prijatá dogma o nepoškvrnenom počatí Panny Márie. Časť katolíckeho kléru sa nestotožnilo s dogmou o pápežskej neomylnosti. V r. 1871 sa odporcovia I. vatikánskeho koncilu zišli v Mníchove a neskôr založili **starokatolícku cirkev**, ktorej prvý biskup bol zvolený v r. 1873 v Kolíne nad Rýnom. V r. 1889 sa starokatolíci združili do tzv. Utrechtskej únie. Tieto starokatolíckej cirkvi neuznávajú koncily konané po veľkej schizme v r. 1054, odmietajú povinný celibát duchovenstva, odpustky a primát pápeža. Už v 19. stor. zaviedli bohoslužby v národných jazykoch. K Utrechtskej únii sa okrem Utrechtskej cirkvi pripojili Starokatolícka cirkev v Nemecku (1889), Kresťanskokatolícka cirkev vo Švajčiarsku (1889), Poľská národno-katolícka cirkev v USA (1907), Starokatolícka cirkev v Rakúsku (1920), Starokatolícka cirkev v Československu (1924), Chorvátska národno-katolícka cirkev (1923), Poľsko-katolícka cirkev v Poľskej republike (1959). Do súčasnosti si starokatolíci (asi 500 tis.) udržali významnejšie pozície v Nemecku, Holandsku, Rakúsku, USA a Švajčiarsku. Vyskytujú sa aj v Česku, Poľsku a Srbsku. Do tejto skupiny sa zvyknú zaraďovať niektoré ďalšie nezávislé katolíckej cirkvi, ktoré zväčša vznikli na národnej báze. Ide napr. o Nezávislú katolícku cirkev na Filipínach (2,5 mil. vyznávačov) alebo Starokatolícku cirkev mariavitskú v Poľsku (25 tis.). Tieto cirkvi majú voľnejšiu väzbu na Utrechtskú úniu. (Hrabal a kol., 1998, Filipi, 1998). Druhý vatikánsky koncil (1962-1965) predstavuje významný prelom v dejinách katolicizmu. Pápež Ján XXIII. za hlavnú úlohu koncilu označil *aggiornamento*, čiže "sprítomnenie resp. obnova" cirkvi. Cirkev sa mala otvoriť v dvoch smeroch: k ostatným kresťanom a k celému svetu a ľuďom v ňom žijúcim. Koncil prijal liturgickú reformu, ktorá umožnila konať bohoslužby v národných jazykoch. Koncil zdôraznil mysteriózny charakter cirkvi oproti dovtedy akcentovanému právnemu a inštitucionálnemu aspektu. Cirkev chápal ako Boží ľud a uprednostnil spoločne vyznávané kresťanstvo pred rozlišovaním veriacich podľa stavu kňazského a laického. Učenie o primáte pápeža bolo doplnené vysokým ocenením biskupského úradu. II. vatikánsky koncil uznal náboženskú slobodu a uvoľnil cestu katolíckej cirkvi k spolupráci s ekumenickým hnutím a s príslušníkmi iných relígií (Kolektív, 1998).

Od 20. storočia vznikajú na pôde katolicizmu rozličné obnovné hnutia a nové spoločenstvá, ktorých cieľom je udržanie čistoty viery voči vonkajším a vnútorným liberálnym vplyvom a rigoróznym moralizmus. Už v r. 1928 vznikol v Španielsku tajný spolok *Opus Dei*, ktorý má okolo 80 tis. členov. Kňazi v tejto organizácii sú vyňatí z jurisdikcie diecéznych biskupov a tvoria osobitnú prelatúru podriadenú Svätej Stolicy. Spoločenstvo má univerzitu v španielskej Pamplone a má veľkú podporu pápeža Jána Pavla II. Jeho členovia sa angažujú najmä v otázkach boja proti ochrane pred počatím, umelému oplodneniu, umelému prerušeniu tehotenstva, prenatálnej diagnostike a euthanázii. V r. 1943 vzniklo hnutie *Focolare* a v r. 1964 *Neokatechumenát*. Tieto hnutia stoja mimo diecéznej štruktúry cirkvi a sú v niektorých

prameňoch kritizované za to, že vnášajú do jednotlivých kongregácií rozkol (Barret, 1998, Štampach, 1998). V krajinách tretieho sveta (v zmysle A. Sauvyho) sa v r. 1971 objavilo učenie pod názvo *teológia oslobodenia*. Hoci vznikla na pôde katolicizmu, zásluhou peruánskeho teológa Gustava Gutiérreza, hlásia sa k nej i protestantskí teológovia. Jej východiskovou témou je skúsenosť chudoby a zaostalosti, s ktorou sa človek obracia na Bibliu a cirkevnú tradíciu a hľadá tam inšpiráciu pre takú prax, ktorá by ho oslobodzovala od týchto nedôstojných pomerov. Teológia oslobodenia bola predmetom kritiky zo strany oficiálnej cirkvi za nekritické preberanie marxistických myšlienkových postupov (Kolektív, 1998).

V súčasnosti naďalej pokračuje misionárka činnosť katolíckej cirkvi. V krajinách tretieho sveta má cirkev vyše 900 misií, v ktorých pôsobí 200 tis. misionárov, z toho 150 tis. žien a 47 tis. kňazov a rehoľníkov. Ich činnosť podporuje 400 tis. katechétov (Dué-Laboa, 1998).

#5.2.2.2. Doktrína

Základným prameňom dogmatiky katolicizmu je *Biblia*. Tvorí ju Starý zákon a Nový zákon. Starý zákon bol napísaný v hebrejčine a niektoré časti v aramejčine. Nový zákon v starogréčtine, jej forme koiné. Pre katolicizmus je záväzná Biblia, ktorá má náležitosti predpísané Kódexom kanonického práva. Základom pre preklady Biblie do národných jazykov je latinská podoba Biblie - Vulgata. Kánon je záväzný zoznam kníh, ktoré má Biblia obsahovať. Starý zákon obsahuje 46 záväzných kníh a Nový zákon 27 kníh. Súčasťou Starého zákona je podľa Kódexu kanonického práva teda aj sedem deuterokanonických kníh, ktoré neuznávajú protestanti (nazývajú ich starozákonné apokryfy). Katolícka cirkev na úroveň Písma svätého postavila *tradíciu* (ktorú apoštoly prijali priamo z Kristových úst alebo od Ducha svätého) a za rovnako záväznú ako Bibliu považuje spisy cirkevných otcov, závery cirkevných koncilov, dekréty a encykliky pápežov. K dogmám, ktoré sa viažu k tejto tradícii patria učenia o očistci, uctievaní svätých, celibáte duchovenstva, o transsubstanciácii, o odpustkoch, o titule bohorodičky Panne Márii, trvalom panenstve Panny Márie, nepoškrvnenom počatí Panny Márie, nanebovzatí Panny Márie a neomylnosti pápeža vo veciach viery a mravov (Seberíni, 1998). Katolicizmus nechápe Bibliu a tradíciu za odlišné pramene dogmatiky, ale za dve médiá, ktorými sa spasiteľná pravda dostala do našej doby. Úlohou zachovávať, interpretovať a aktualizovať apoštolskú tradíciu je poverené magisterium, tvorené biskupmi, pričom najvyššou autoritou a neomylnosťou vo veciach učenia je vybavený rímsky biskup (Filipi, 1998).

Základom dogmatiky katolicizmu a ostatného kresťanstva je všeobecné kresťanské vierovyznanie. Ide o vieru v jediného Boha v troch osobách (najsvätejšia Trojica), v príchod Ježiša Krista, ktorý svojou mučeníckou smrťou vykúpil hriechy ľudstva, v jeho vzkriesenie a druhý príchod na svet, v posledný súd, ustanovenie kráľovstva nebeského a vo večný život. Najsvätejšiu Trojicu tvorí Boh-Otec, Syn - Ježiš Kristus a Duch svätý. Tieto tri Božské osoby sú rôznymi formami zjavenia jedného a toho istého Boha: ako Stvoriteľ a Vykupiteľ a Ducha, ktorý posväcuje svet. V Biblii (osobitne v deuterokanonických knihách) a v tradícii sú zmienky o existencii ďalších nadprirodzených bytostí, ktorým väčšiu pozornosť venuje kresťanská mytológia. Sú to anjeli, rozdelení do 9 rádiv (chórov) - cherubíni, serafíni, trónovia, panstvá, authority, mocnosti, kniežatá, archanjeli a anjeli. Sú to nesmrteľné bytosti od okamihu stvorenia, ktoré sa tešia z Božej slávy a slúžia ako prostredníci medzi Bohom a hmotným vesmírom (Watts, 1995). Najnižší chór - anjeli - majú na starosti ochranu jednotlivých ľudí. Každý človek má svojho strážneho anjela, ktorého úlohou je viesť ho a chrániť pred mocnosťami temnôt. Anjel je sprostredkovateľom Božej lásky a múdrosti a predkladá modlitby človeka Bohu (Watts, 1995). Osobitnú pozíciu medzi týmito bytosťami má padlý anjel - Lucifer (Svetlonos), ktorý sa odvrátil od Boha a spolu s ďalšími padlými

anjelmi sa premenili na diablov, ktorých kniežat'om sa stal Satan. Ich úlohou je pokúšať ľudí k hriešnemu konaniu (Watts, 1995).

Okrem najsvätejšej Trojice sú predmetom uctievania v katolicizme svätci. Ide o mužov a ženy minulosti, v ktorých živote sa mimoriadnym spôsobom prejavila Božia milosť. Svätci a svätice sú orientačnými postavami, vzormi viery, ktorých životný príklad podnecuje k nasledovaniu. Verejnú úctu je pritom možné prejavovať len tým svätcom, ktorých cirkev zahrnula do oficiálneho zoznamu. Predstupňom zaradenia do zoznamu je vyhlásenie za blahoslaveného (beatifikácia). Vyhlásenie za svätého je kanonizácia. Medzi všetkými postavami, ktorým sa v katolicizme prejavuje úcta má najvýznamnejšiu pozíciu Panna Mária - matka Ježiša Krista. K Panna Márii sa viažu štyri dogmy - Panna Mária je Bohorodička, Panna Mária je trvale pannou, o nepoškvrnenom počatí Panny Márie a o nanebovzatí Panny Márie (Filipi, 1998).

Základom kresťanskej etiky je dekalóg (desať Božích prikázaní), ktorý podľa Starého zákona prevzal Mojžiš od Boha na hore Sinaj. Prikázania sa týkajú zachovávanía monoteizmu, svätenia sviatkov, úcty k rodičom a upravujú základné normy spoločenského správania (zákaz zabíjania, kradnutia, cudzoložstva, krivého svedectva, ochrana súkromného vlastníctva a pod.).

#5.2.2.3. Kult

Kult v katolicizme nadobúda rozmanité formy. Poslaním katolíckej cirkvi je spostredkovať spásu všetkým ľuďom prostredníctvom zvestovania Božieho slova a sviatostí.

Základnou formou bohoslužobného života je *omša*. Jej poriadok nadväzuje na dvojčlennú starokresťanskú schému bohoslužby katechuménov a bohoslužby veriacich. Prvá časť (dnes nazývaná bohoslužbou Slova) je sústredená na zvestovanie Božieho slova (čítanie a výklad biblického textu - tzv. homília). Druhú časť omše tvorí eucharistická slávnosť (slávnostné stolovanie s Pánom). Eucharistiou sa zachováva a aktualizuje Kristova obeta na kríži, ide o tajomstvo viery, znamenie jednoty a predpoklad eschatologickej hostiny Božieho kráľovstva. Pri eucharistii konsekráciou chleba a vína dochádza k ich tajomnej premene (transsubstanciácii) na Kristovo telo a krv. Eucharistiu môže prijať každý katolícky kresťan, ktorý je v stave v milosti. Laickí členovia prijímajú len chlieb, kým kňazi prijímajú chlieb i víno. V dôsledku šírenia katolicizmu do rozličných kultúrnych oblastí sveta došlo k rozšíreniu diverzity obradov. Významnou kultovou praktikou je *denná modlitba*. Ide o súbor modlitieb a čítania, predpísaný (kňazom a rehoľníkom) alebo odporúčaný (ostatným veriacim) na modlenie v rozličných častiach jednotlivých dní (spravidla trikrát denne). Prameňom týchto modlitieb je breviár. Obsahuje rannú modlitbu (chvály), večernú modlitbu (nešpor), modlitbu na záver dňa (kompleta), modlitbu počas dňa. Modlitby sa majú vykonávať spoločne (v kláštorných spoločenstvách je to pravidlom), pripúšťa sa aj ich konanie v súkromí. Hlavnou časovou osnovou bohoslužobného života katolíkov je liturgický rok, ktorý rešpektuje základné časti Kristovho diela. Hlavné Kristovo dielo - jeho obeť a vzkriesenie sa opakovane slávi každú nedeľu a raz ročne počas Veľkej Noci. Do liturgického roka patrí slávenie vtelenie a narodenia Ježiša Krista (vianočný cyklus), nanebovstúpenia Ježiša Krista a zoslanie Ducha svätého (svätodušné sviatky). Okrem toho sa slávia mnohé sviatky súvisiace s mariánskym kultom a kultom ostatných svätých. Katolícka cirkev uznáva sedem sviatostí - krst, birmovanie, eucharistiu, sviatosť zmierenia (pokánia), pomazanie chorých, kňazská vysviacka a sviatosť manželstva. *Krst* je bránou večného života, včleňuje do cirkvi. Jeho náhradou môže byť len mučenícka smrť alebo votívny krst. U katolíkov sú krstené dojčatá i dospelí. Obrad spočíva v poliatí krstného vodou a formulou, že daná osoba je krstená v mene Otca i Syna i Ducha svätého. Krst môže vykonať kňaz, ale v núdzi aj pokrstený laik. *Birmovanie* sa udeľuje pokrstenému na prahu dospelosti. Úkon spočíva v naložení rúk na birmovaného, v pomazaní sväteným krizmou (zmes oleja a vonných látok) a vo

vyslovení trojičnej formuly. Sviatosť môže udeliť len biskup, v mimoriadnych prípadoch kňaz. Sviatosťou *zmierenia* cirkev zvestuje Božie milosrdenstvo previnenému človeku a zmieruje ho s Bohom a cirkvou. Rítus má formu osobnej spovede, po ktorej nasleduje rozhrešenie. Môže ho vysloviť len kňaz alebo biskup, ktorý zároveň uloží skutky nápravy. Sviatosť *pomazania chorých* spostredkúva posilňujúcu milosť osobám postihnutým chorobou alebo slabosťou. Rítus spočíva v tom, že kňaz recitujúc príslušné formulácie, pomazáva chorého olejom na čele a rukách. Sviatosť *kňazskej vysviacky* (ordinácie) patrí k sviatosťam stavu. Prostredníctvom sviatosti sa udeľuje príslušným spôsobom vyškoleným osobám mužského pohlavia osobitná milosť pre vykonávanie diakonského, kňazského alebo biskupského úradu. Udeľovateľom sviatosti je len biskup. Sviatosť *manželstva* si udeľujú snúbenci navzájom v prítomnosti kňaza alebo diakona a dvoch svedkov. Kňaz potvrdzuje a požehnáva uzavrenému zväzku. Súčasťou kultových praktík katolíkov sú sviatosťiny (sacramentalia) - ríty, ktorými cirkev kladie znamenie Božej prítomnosti nad osobami alebo objektami a prosí pre ne o Božiu priazeň a pomoc. Patrí tu napr. svätenie budov, zvonov a iných liturgických predmetov, kláštorov, cintorínov a pod. Tiež tu zahrňame požehnanie osôb alebo predmetov, ktorým je vyprosovaná Božia pomoc (Filipi, 1998).

V katolicizme je živá pútnická tradícia. *Púte* predstavujú jeden z verejných prejavov zbožnosti. Možno ich chápať ako cestu do akéhokoľvek posvätného miesta (loca sancta), ktorá sa realizuje z náboženských pohnútok. Posvätné miesta sú späté predovšetkým z postavami alebo udalosťami Starého a Nového zákona alebo miestom kultu svätých, či kultu relikvií (Jackowski a kol., 1999). Na základe kritéria cieľu a motivácie púte možno rozlíšiť 5 základných typov púti v katolicizme:

- a) púte do Svätej zeme - rozvíjali sa od 4. stor. a súviseli s túžbou pútnikov spoznať miesta spojené so životom a mučeníckou smrťou Ježiša Krista. Tento typ sa viaže na významné pútnické strediská v Palestíne - Jeruzalem, Betlehem, Nazaret, hora Tábor, Genezaretské jazero a rieku Jordán. Najvýznamnejším pútnickým centrom je **Jeruzalem**. Pútnici tu navštevujú Baziliku Svätého Hrobu, ktorá bola vybudovaná v r. 326-335. Neskôr bola viackrát poškodená a znovuobnovená. Do súčasnej podoby ju dostali prestavby v období križiakov (11. - 13. stor.) a františkánske prestavby v 16. a zač. 18. stor. Jej jadrom je rotunda Anastasis, v ktorej je umiestnený Svätý Hrob. Navštevované sú tiež kaplnka Nájdenia sv. Kríža a kaplnka sv. Heleny. V Jeruzaleme pútnici hojne navštevujú aj iné svätyne: kostol sv. Anny (tu sa nachádza miesto, kde sa narodila Panna Mária), večeradlo, rybník Betsata pri Ovčej bráne, Olivovú horu so svätyňou Nanebovstúpenia Ježiša Krista, bývalú dedinu Betánia (dnes časť mesta, kde Ježiš vskriesil Lazara), kostol Nanebovzatia Panny Márie (postavený nad prázdny hrobom Panny Márie) atď. **Betlehem** je pútnické miesto späté s narodením Ježiša Krista. Nachádza sa tu Bazilika Narodenia Pána, kde je jaskyňa, v ktorej sa narodil Ježiš Kristus.
- b) púte späté s kultom mučeníckej smrti Ježiša Krista a kultom relikvií a zázračných obrazov Ježiša Krista - tento typ púti sa priamo orientuje na udalosti mučeníckej smrti Ježiša Krista na Golgote (Kalvárii). Od 4. stor. prúdili veľké počty pútnikov na túto skalnú vyvýšeninu v **Jeruzaleme**, ktorá sa v Kristových časoch nachádzala mimo mestského opevnenia, asi 80 m od brány Ješana a 250 m od Záhradnej brány. Pútnici vyhľadávajú Krížovú cestu (Via Dolorosa) - úsek cesty, ktorú prešiel Ježiš Kristus od pretória na Kalváriu, nesúc si svoj kríž. Na ceste je deväť zastavení. Ostatných päť zastávok je v Bazilike Svätého Hrobu. Rozvoj kultu mučeníckej smrti Ježiša Krista sa prejavil aj mimo Jeruzaleme výstavbou kópií alebo jeruzalemskými stavbami inšpirovaných objektov. Najčastejšie kopírovaným objektom bola rotunda Anastasis. V Európe sa výstavba týchto kópií začala rozvíjať od 9. storočia - napr. kostol sv. Michala vo Fulde z r. 882. Celkove od 9. do konca 15. stor. vzniklo okolo 24 takýchto kópií. Ťažkosti realizovať púť do Jeruzalemu, po jeho ovládnutí islamskými vojskami, spôsobili, že na mnohých miestach sa začali budovať

miniatúrne krížové cesty a kalvárie. Boli určené pútnikom, ktorí sa nemohli zúčastniť púte do Jeruzalema. Prvé veľké kalvárie sa objavili v 15. stor. v Španielsku a Taliansku (sacri monti). V Nemecku vznikali pašiové cesty, ktorých záverečnou zastávkou bolo Ukrižovanie, obvykle vybudované na vyvýšenine za mestom. Od konca 17. stor. sa presadila forma kalvárie s 14 zastávkovou krížovou cestou. Celkove bolo v Európe vybudovaných v 13. - 20. stor. okolo 600 kalvárií. Najviac ich je na území Rakúska, Nemecka, Poľska, Maďarska a Slovenska. Napriek ich veľkému počtu, len malá časť z týchto kalvárií je pomenovaná po Pánovej Muke. Súvisí to s tým, že kalvárie stavané od pol. 18. stor. boli zasvätené rozvíjajúcemu sa mariánskemu kultu. K príkladom významnejších kalvárií pomenovaných po Pánovej Muke možno zaradiť Zebrzydowice a Wejherowo v Poľsku, Varallo Sesia a Domodossola v Taliansku, St. Radegund a Eisenstadt v Rakúsku. U nás sú to napr. Banská Štiavnica a Prešov (Jackowski a kol., 1999). V dôsledku zvýšeného záujmu o dejiny kresťanstva došlo k objaveniu *relikvií* sv. Kríža a iných predmetov spojených s Pánovou Mukou. Po objavení boli relikvie rozdelené a venované rozličným osobám. Následne vznikali svätyne, v ktorých boli relikvie uložené a začali byť predmetom uctievania. Nájdenie relikvií tradícia pripisuje sv. Helene, ktorá pravdepodobne v čase pobytu v Palestíne našla kríž, klince a kopiju. Relikvie sv. Kríža sú uložené v obelisku na Námestí sv. Petra v Ríme. Klince sú uložené v Bazilike sv. Kríža Jeruzalemského v Ríme, v katedrále v Trevíre, katedrále v Bambergu a katedrále v Benátkach. Kopija, ktorou rímsky vojak prebodol Ježišov bok bola rozdelená na dve časti. Jedna z nich je uložená v Bazilike sv. Petra v Ríme, druhá v zámku Hofburg vo Viedni. Tabuľka s nápisom INRI (Iesus Nazarenus - Rex Iudaeorum), ktorú podľa tradície umiestnil na kríž Pilát Pontský je uložená v Bazilike sv. Kríža Jeruzalemského v Ríme. Inou významnou relikviou je Veronikina šatka, do ktorej Veronika utrela tvár Ježiša Krista počas krížovej cesty. Dnes je uložená v Bazilike sv. Petra v Ríme. Trňová koruna a jednotlivé trne sú tiež predmetom uctievania. Kedysi bola uložená v katedrále Notre Dame v Paríži. Dnes sú niektoré trne z koruny uložené v Bazilike sv. Kríža Jeruzalemského v Ríme. Kristova tunika, ktorú mal Ježiš oblečenú pred ukrižovaním je uložená v katedrále v Trevíri. Veľmi cennou relikviou je plátno (sidon), do ktorého bolo zavinuté Ježišovo telo po smrti. Je uložené v kráľovskej kaplnke katedrály v Turíne (Jackowski a kol., 1999). Okrem týchto relikvií sa za vzácny považuje grál - nádoba, z ktorej, podľa kresťanskej mytológie, Ježiš Kristus jedol pri poslednej večeri a do ktorej zachytil Jozef z Arimatie krv z rán ukrižovaného Krista. Podľa jednej z hypotéz grál odniesli z Jeruzalema templári a uložili ho na ostrove Bornholm v Baltskom mori.

- c) púte späť s kultom pustovníkov a rozvíjajúcim sa kláštorným životom - rozvíjali sa od 3. storočia. Kult sa objavil v Egypte (zásluhou sv. Antona) a viazal sa s rozvojom kláštorného života vo východnom kresťanstve, ktorého ideovým východiskom bola samota, askéza a kontemplácia. Väčšina pustovní vznikla v jaskyniach v oblasti Wadi Natrum, asi 160 km západne od Káhiry. Toto hnutie potom preniklo do Palestíny, Sýrie a ďalších krajín Blízkeho východu. Pútnici začali navštevovať viaceré anachorétske lokality ako boli napr. Qalat Siman v severnej Sýrii. Veľmi živým ostal tento typ púti v pravoslávnej cirkvi. V rímskokatolíckej cirkvi sa rozvíjal len v obmedzenej miere v stredoveku a kult pustovníkov tu pretrval len do 13. storočia (Jackowski a kol., 1999).
- d) púte späť s kultom mučeníkov a ich relikvií - rozvíjali sa od 2. stor. Mučenícka smrť sa stala najvyššou formou kresťanskej svätosti. Na miestach mučeníckej smrti sa budovali špeciálne kostoly - martýriá. V prvej etape vznikali pútnické centrá predovšetkým na byzantskom Východe - Efez (hrob sv. Jána Apoštola a Evanjelistu), Antiochia (sv. Ignác, sv. Babylas, sv. Cyprián), Edessa (hrob sv. Tomáša Apoštola Indie) a pod. V západnom kresťanstve nadobudol špecifickú úlohu v kulte mučeníkov **Rím**. Už od 3. stor. sa stal centrom početných púti, smerujúcich k hrobom apoštolov sv. Petra a Pavla. V súčasnosti

pútnici smerujú do Baziliky sv. Petra vo Vatikáne, kde sa nachádza hrob sv. Petra a do Baziliky sv. Pavla v Ríme s hrobom sv. Pavla. Iným významným pútnickým strediskom je **Santiago de Compostela**, kde sa nachádza hrob sv. Jakuba. Po Jeruzaleme a Ríme je považované na tretie najvýznamnejšie pútnické centrum katolicizmu (Jackowski a kol., 1999).

- e) púte späť s mariánskym kultom a uctievaním zázračných sôch a obrazov Panny Márie - rozvíjali sa od 5. stor., po sobore v Efeze, kde bola prijatá dogma o Márii Bohorodičke. Mariánsky kult sa od prvopočiatkov viazal na uctievanie obrazov Panny Márie. V stredoveku k veľkým mariánskym pútnickým centrámi patrili Walsingham v Anglicku, Le-Puy-en-Velay a Rocamadour vo Francúzsku, Montserrat v Španielsku, Altötting v Nemecku, Mariazell v Rakúsku, Einsiedeln vo Švajčiarsku. Veľký rozvoj mariánskeho kultu nastal v období protireformácie. V pol. 17. stor. bolo len v Európe registrovaných okolo 1200 zázračných obrazov a sôch Panny Márie. Od 18. stor. sa pútnické strediská späť s mariánskym kultom objavili i v Amerike a Ázii. Významnú úlohu v rozvoji mariánskeho kultu zohrali miesta zjavení Panny Márie. Cirkev mnohé zo zjavení síce oficiálne neuznala, napriek tomu sú navštevované početnými skupinami pútnikov - napr. Medjugorie v Bosne a Hercegovine. V ostatných dvoch decéniách sa najznámejšími miestami zjavení Panny Márie stali Escorial v Španielsku, Betania vo Venezuele, Kibeho v Rwande, Damašek v Sýrii, Naju v Kórei a Akita v Japonsku. Zjavenia Panny Márie viedli k vzniku takých významných pútnických centier ako sú Lurdy vo Francúzsku a Fatima v Portugalsku. **Lurdy** (Lourdes) sú celosvetovým centrom mariánskeho kultu, ktorého genéza sa viaže na zjavenia Panny Márie v r. 1858. Miestom zjavení bola jaskyňa Massabielle, ktorá je najposvätejším cieľom púte. Okrem toho sa v Lurdách nachádzajú Bazilika Nepoškvrneného Počatia Panny Márie, Bazilika Ruženca, Bazilika Piusa X. a Bazilika sv. Bernadetty. Hojne tu putujú chorí, pretože mnohí veria v liečivé účinky tunajšieho prameňa. Lurdy ročne navštívi 5 mil. pútnikov, pričom hlavná sezóna tu trvá od marca do októbra. **Fatima** sa začala rozvíjať ako pútnické centrum od zjavení Panny Márie v r. 1917 na plošine Cova da Iria. V r. 1928-1953 tu vybudovali baziliku. Hlavné slávnosti sa tu konajú trinásť deň v každom mesiaci. V **Ríme** k najvýznamnejším pútnickým lokalitám späť s mariánskym kultom patria Bazilika Santa Maria Maggiore, kde sa nachádza známy obraz Panny Márie - Salus Populi Romani. K ďalším významným centrámi mariánskeho kultu patria Jasna Góra v Češtachovej v Poľsku, Guadalupe v Mexiku, Montserrat v Španielsku, Einsiedeln vo Švajčiarsku, Mariazell v Rakúsku, Altötting v Nemecku, Knock v Írsku, Loreto v Taliansku, La Salette vo Francúzsku, Ostrá brána v litovskom Vilniuse, Levoča na Slovensku a Aparecida v Brazílii (Jackowski a kol., 1999).

Z hľadiska počtu prichádzajúcich pútnikov sú najvýznamnejšími pútnickými centrami katolíkov Rím a Vatikán, Češtachowa (Poľsko), Lurdy (Francúzsko), Guadalupe (Mexiko), Luján (Argentína), Lisieux (Francúzsko), Montserrat (Španielsko), Aparecida (Brazília), Fatima (Portugalsko), Goa (India), Knock (Írsko) a Mariazell (Rakúsko). Do každého z týchto stredísk ročne prichádza v priemere viac ako 1 mil. pútnikov (Jackowski 1987a).

#5.2.2.4. Organizácia

V organizačnej výstavbe katolíckej cirkvi sa preplietajú dva princípy. Na jednej strane je cirkev organizovaná, pozemská spoločnosť. Na strane druhej je to duchovné spoločenstvo, vybavené prostriedkami milosti. Organizácia katolíckej cirkvi je prísne centralizovaná a hierarchizovaná v zmysle Kódexu kanonického práva. Správa prostriedkov milosti je vyjadrená hierarchiou trojitého svätenia: biskup - kňaz - diakon. Biskup je nositeľom najvyššieho svätenia a stojí na čele diecézy. Susediace diecézy sa môžu spojiť do vyššieho útvaru - cirkevnej provincie. Na jej čele stojí arcibiskup - metropolita, ktorého diecéza sa

nazýva arcidiecézou. Ostatné diecézy, ktoré patria do arcidiecézy sa nazývajú sufragánne diecézy. Biskupský chrám nachádzajúci sa v sídle biskupa sa nazýva katedrála. Diecézy sa členia na menšie jednotky - dekanáty a farnosti. Úlohou biskupa je posväcovať a učiť zverený ľud. Má tiež správnu a súdnu právomoc. Na lepší výkon úradu môže biskup navrhnúť pápežovi menovať pomocného (auxiliárneho) biskupa alebo pápež sám vymenuje biskupa-koadjutora. Pápež menuje kuriálnych biskupov, ktorí sú jeho pomocníkmi. Auxiliárni, kuriálni biskupi a koadjutori tvoria skupinu titulárnych biskupov, t.j. takých, ktorí nie sú viazaní ku konkrétnej diecéze. V oblastiach, kde nemôže byť biskupský stolec obsadený riadnym spôsobom sa zriaďuje úrad apoštolského administrátora (Filipi, 1998). Popri diecéze môžu existovať ešte iné základné jednotky partikulárnej cirkvi. Sú to územné opátstvo a územná prelatura. Ide o časť Božieho ľudu na určitom menšom území (kláštor, kapitula kanonikov) zverená do starostlivosti územného opáta. Do opátstva môže patriť aj presne určený počet farností, patriacich územne do diecézy. Územná prelatura je územie menšieho rozsahu, ktoré má na čele preláta. V misijnej oblasti sa môžu zriaďovať apoštolské prefektúry, neskôr po náraste počtu farností môžu tieto byť povýšené na apoštolské vikariáty. Osobitnými jednotkami cirkevného spoločenstva sú vojenský vikariát a personálna prelatura (Opus Dei) (Nemec, 1997).

Najvyšším predstaviteľom katolíckej cirkvi je rímsky biskup - *pápež*. Túto moc získava Božím právom. Jeho rozhodnutia nepodliehajú žiadnemu schváleniu a nie je možné sa proti nim odvolať. Rozhodnutie o osobe, ktorá sa má stať pápežom prináleží zboru kardinálov (mladších ako 80 rokov). Voľba sa koná v uzavretom a stráženom priestore (konkláve) bez komunikačných zariadení, ktoré sa najčastejšie nachádza v Sixtínskej kaplnke. Voľba sa považuje za inšpirovanú Duchom svätým. Pápež končí svoj úrad úmrtím alebo odstúpením. Nemôže byť odvolaný. Pápež svoje rozhodnutia vyhlasuje v niekoľkých ustálených formách. Osobitné závažné rozhodnutia sú vyhlasované formou buly. Otázky učenia sú vyjadrované formou encykliky alebo menej slávnostne formou apoštolského listu. Pre výkon svojich právomocí má pápež k dispozícii ďalšie inštitúcie a grémiá. Ide predovšetkým o zbor kardinálov, ktorý si pápež menuje spomedzi biskupov z rôznych cirkevných provincií. V prípade potreby sa konajú porady kardinálov - tzv. konzistória. Súbor úradov, ktoré má pápež k dispozícii pre riadenie cirkvi sa nazýva *kúria*. Kúria sa člení na rímske kongregácie (akési ministerstvá na čele s prefektom), pápežské rady, pápežské komisie, sekretariáty a súdne dvory. Pápež je zároveň najvyšším predstaviteľom štátu Vatikán, ktorý vznikol lateránskymi dohodami v r. 1929 ako samostatný subjekt medzinárodného práva. V oblasti medzinárodnej politiky zastupujú Vatikán pápežskí legáti. Ak sú zároveň doyenmi diplomatického zboru v príslušnom štáte, používajú titul nuncius (Filipi, 1998).

Pri rozhodovaní o vývoji katolíckej cirkvi sa uplatňujú ďalšie kolektívne orgány. Najstaršiu tradíciu medzi nimi majú *ekumenické koncily*. Zúčastňujú sa ich všetci biskupi západného i východného obradu. Môžu sa ich zúčastniť rehoľní predstavitelia a odborní teológovia. Posledný koncil bol II. vatikánsky koncil v 60. rokoch 20. storočia. Inou formou kolektívneho riadenia sú *biskupské synody*. Konajú sa ku konkrétnym témam buď ako celosvetové alebo regionálne. Novou formou kolektívneho riadenia sú *biskupské konferencie*. Tvoria ich biskupi a arcibiskupi v jednotlivých krajinách (Filipi, 1998).

Katolícka cirkev je ako Boží ľud členená do dvoch stavov - stavu duchovného (klérus) a stavu laického. Príslušníkom kléru sa v katolíckej cirkvi môže stať iba osoba mužského pohlavia. Vstupom do tohto stavu na sebe berie ordinand záväzok celibátu. V katolíckych cirkvách východného obradu môže diakonské a kňazské svätenie prijať aj ženatý muž. Osobitnú skupinu v katolíckej cirkvi tvoria *rehoľníci*. Ide o osoby, ktoré popri záväzkoch platiacich pre všetkých veriacich kresťanov, sa dobrovoľne formou celoživotného sľubu alebo dočasného záväzku, podujali dodržiavať ďalšie: chudobu, čistotu a poslušnosť. V súčasnom katolicizme

existuje množstvo mužských a ženských **rehoľných útvarov**. Podľa povahy záväzku ich členíme:

- a) inštitúty zasväteného života - ich členovia skladajú verejné rehoľné sľuby, žijú spoločným životom v kláštorech a používajú osobitný odlišujúci habit.
- b) spoločnosti apoštolského života - ich členovia neskladajú žiadne sľuby, žijú však v chudobe, čistote a poslušnosti, spoločným životom a používajú odlišný habit.
- c) sekulárne inštitúty zasväteného života - ich členovia skladajú menej rigorózne sľuby s ľahšou možnosťou vystúpenia, nežijú spoločne a používajú občianske oblečenie.

Z iného hľadiska členíme spoločenstvá zasväteného života na:

1. Mníšske rády - vyznačujú sa spoločným životom a väzbou k jednému miestu resp. kláštoru - napr. benediktíni, cisterci, kartuziáni.
2. Žobravé rády - dnes nazývané konventuálne - konajú svoju prácu tam, kde je to potrebné a nie sú prísne viazané na jedno miesto resp. kláštor. Patria tu napr. františkáni, dominikáni.
3. Kanonické rády - sú to prevažne kňazské rády, ktorých členovia sú aktívni vo vidieckej duchovnej správe - napr. augustiniáni, premonštráti.
4. Rády rehoľných klerikov - sú prevažne kňazské a venujú sa hlavne školskej službe - napr. jezuiti, piaristi.
5. Rehoľné kongregácie - vznikali na špeciálne účely - napr. starostlivosť o osamelých (redemptoristi), šírenie Písma a misie (verbisti), starostlivosť o mládež (saleziáni Dona Bosca).

Väčšina rádov a kongregácií, s výnimkou kňazských rádov, majú svoju ženskú obdobu. Z hľadiska cirkevného práva vznik alebo zrušenie rehole podlieha schváleniu Apoštolského stolca. Okrem reholí pápežského práva existujú aj rehole diecézneho práva, ktoré podliehajú pod správu diecézneho biskupa (Filipi, 1998).

Osobitnými organizačnými štruktúrami katolíckej cirkvi sú **východné cirkvi spojené s Rímom**. Ich vznik bol výsledkom snáh o znovuzjednotenie západnej (katolíckej) cirkvi s východnými cirkvami, buď predchalcedónskymi alebo klasickými pravoslávnyimi. Tieto snahy boli úspešné len čiastočne. Vo väčšine prípadov došlo k tomu, že úniu s Rómom akceptovala len časť cirkevného ľudu a kléru a zvyšok zotrval v pôvodnej cirkvi. Výnimkou je tu len únia s maronitmi v Libanone a na Cypre, ktorí od únie v r. 1181 v nej dodnes zotrvali. Podmienkou uzavretia podobných únií bol súhlas s katolíckym učením vo veciach viery a mravov a uznanie primátu rímskeho biskupa. Na druhej strane rímskokatolícka cirkev týmto cirkvám uznala ich liturgické tradície a zvyklosti, liturgický jazyk a niektoré zvláštnosti v organizácii cirkvi. V únii s Rómom je 18 miestnych cirkvi v piatich rítoch, ku ktorým patrí okolo 16,5 mil. veriacich (Filipi, 1998, Roberson, 1995):

1. *Byzantský (byzantsko-slovanský) rítus* - zahŕňa uniatov vo východnej Európe, na Balkáne, Grécku, južnom Taliansku, Blízkom východe a USA. Používa liturgiu Jána Zlatoústeho a Bazila Veľkého. Do tejto skupiny patrí:
 - a) Taliansko-albánska katolícka cirkev so 62 tis. veriacimi v južnom Taliansku - Kalábria, Sicília.
 - b) Melchitská katolícka cirkev so sídlom v sýrskom Damašku. Má 1 mil. veriacich v Sýrii, Libanone, Izraeli, Egypte, Jordánsku, USA a Austrálii.
 - c) Gréckokatolícka cirkev na Slovensku so sídlom v Prešove. Má 180 tis. veriacich, najmä na severovýchodnom Slovensku. Časť žije v emigrácii v USA a Kanade. Od r. 1996 sa z prešovskej eparchie vyčlenil samostatný gréckokatolícky exarchát v Českej republike pre tamjších 20 tis. veriacich. Podobnú samostatnú pozíciu má košický exarchát.
 - d) Maďarská gréckokatolícka cirkev so sídlom v Nyíregyháze. Má 279 tis. členov, žijúcich v severovýchodnom Maďarsku.

- e) Ukrajinská gréckokatolícka cirkev so sídlom v ukrajinskom Lvive. Má 5 mil. veriacich, ktorí žijú na Ukrajine, Poľsku, USA, Kanade, Brazílii, Argentíne a Austrálii.
- f) Rusínska gréckokatolícka cirkev so sídlom v Užhorode. Má 493 tis. veriacich na Ukrajine (Zakarpatská oblasť) a v USA.
- g) Rumunská gréckokatolícka cirkev so sídlom v Blaji v Rumunsku. Má 2 mil. veriacich. Okrem Rumunska (Sedmohradsko) sa vyskytuje v USA a Kanade.
- h) Grécka katolícka cirkev so sídlom v Aténach. Má 2,5 tis. členov. Väčšina z nich žije v Aténach, malá skupina žije v istanbulskej farnosti v Turecku.
- i) Gréckokatolícka cirkev v bývalej Juhoslávii so sídlom v chorvátskom Záhrebe. Má 50 tis. členov na území nástupníckych krajín po bývalej Juhoslávii.
- j) Bulharská gréckokatolícka cirkev so sídlom v Sofii. Má 20 tis. veriacich, najmä v Trácku.

2. *Východosýrsky (chaldejský) rítus* - zahŕňa pôvodne nestoriánskych kresťanov na Strednom východe

a v Indii. Patrí tu:

- a) Chaldejsko-katolícka cirkev so sídlom v irackom Bagdade. Má 350 tis. vyznávačov a vyskytuje sa v Iraku, Iráne, Sýrii, Libanone, Turecku, Izraeli, Egypte, Francúzsku a USA.
- b) Sýrsko-malabarská katolícka cirkev so sídlom v Ernamkulame v Indii. Má 3,1 mil. veriacich predovšetkým v indickom štáte Kerala.

3. *Západosýrsky a maronitský (antiochejský) rítus* - zahŕňa unionovaných maronitov a indických jakobitov.

- a) Maronitská katolícka cirkev so sídlom v Bkerke v Libanone, ktorá má 3,3 mil. vyznávačov v Libanone, Sýrii, Cypre, Egypte, Brazílii, USA, Kanade a Austrálii.
- b) Sýrsko-katolícka cirkev so sídlom v Bejrúte. Má 109 tis. členov a vyskytuje sa v Libanone, Sýrii a Iraku.
- c) Sýrsko-malankarská katolícka cirkev so sídlom v Trivandrome v Indii. Má 310 tis. veriacich v indickom štáte Kerala.

4. *Arménsky rítus* - zahŕňa Arménsko-katolícku cirkev so sídlom v libanonskom Bejrúte. Hlásia sa k nej 249 tis. veriacich, vyskytujúcich sa v Libanone, Sýrii, Iraku, Turecku, Egypte, Iráne a v diaspore po svete.

5. *Alexandrijský rítus* - zahŕňa koptských a abesínskych unionovaných kresťanov. Patria tu:

- a) Koptsko-katolícka cirkev so sídlom v Káhire. Má 190 tis. členov a vyskytuje sa v Egypte.
- b) Etiópsko-katolícka cirkev so sídlom v Adis Abebe. Má 141 tis. veriacich, ktorí sa vyskytujú v Etiópii a Eritrei.

Okrem uvedených cirkví pôsobia ešte východné katolícke cirkvi, ktoré nedisponujú hierarchiou. Ide o gréckokatolíkov v Rusku, Číne, Bielorusku, Gruzínsku a Albánsku (Roberson, 1995).

#5.2.3. Pravoslávie

Pravoslávie zahŕňa skupinu cirkví, ktoré vznikli vo východnej časti kresťanstva. Výraz pravoslávny resp. ortodoxný pri označovaní tejto skupiny netreba chápať ako pravoverný, ale skôr v zmysle pravej oslavy. Sebavedomie pravoslávneho kresťanstva totiž nie je založené na správnosti a úplnosti učenia, ale skôr na autenticite bohoslužobného života (Filipi, 1998). O

pravoslávii možno hovoriť od r. 1054, keď došlo k formálnemu rozdeleniu východnej a západnej cirkvi.

K pravoslávii sa v súčasnosti hlási 223 204 tis. osôb, t.j. 3,8 % svetovej populácie a 11,8 % kresťanov. Zo svetadielov má pravoslávie najvýznamnejšie postavenie v Európe, kde tvorí 22,9 % obyvateľov a kde sa sústreďuje až 74,8 % všetkých pravoslávnych. Podstatná časť pravoslávnych je pritom viazaná na východnú a juhovýchodnú Európu. K štátom s vyšším zastúpením pravoslávnych (nad 50 % celkovej populácie) patria Arménsko, Bielorusko, Bulharsko, Cyprus, Gruzínsko, Grécko, Macedónsko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Ukrajina a Juhoslávia.

#5.2.3.1. Vývoj

Vznik pravoslávia sa viaže k 16. júnu 1054. Tento deň sa v carihradskom chráme sv. Múdrosti objavila bula, vyslovujúca kľatbu nad vtedajším carihradským patriarchom Michaelom Kerulariom a jeho prívržencami. Bulu priniesli vyslanci rímskeho pápeža Leva IX., pričom očakávali, že carihradský patriarcha sa buly zľakne a dohodne sa s pápežom. Patriarcha však, opierajúc sa o svojich biskupov, kňazov a mníchov, odpovedal protikľatbou, čím bola zavŕšená veľká schizma. Tieto kľatby zostali v platnosti až do r. 1965, kedy boli na záver II. vatikánskeho koncilu zbavené účinnosti (Filipi, 1998).

Udalosti v r. 1054 boli však už len záverečným aktom dlhodobého divergentného vývoja v kresťanstve. Divergentné tendencie boli podmienené viacerými faktormi (Filipi, 1998):

- a) *politické faktory* - po prenesení kresťanského hlavného mesta ríše z Ríma do Konstantinopolu v r. 330 dochádza k postupnému politickému osamostatňovaniu sa oboch centier.
- b) *jurisdikčné faktory* - rímsky pápež a konstantinopolský patriarcha sa ocitli v konkurenčnom postavení. Konstantinopol sa s nevôľou pozeral na rastúce nároky rímskeho biskupa, ktorého primát bol podporovaný doktrínalne (výhoda statusu apoštolského zboru, nástupníctvo sv. Petra). Začali sa prejavovať i kompetenčné spory medzi Rímom a Konstantinopolom v oblasti misijných aktivít (napr. v období Veľkej Moravy).
- c) *kultúrne faktory* - postupne sa sformovala odlišná kultúrna klíma v západnej a vo východnej oblasti. Premietalo sa to do foriem cirkevného života a do metód misionárskej činnosti. Kým Západ zdôrazňoval pevnú organizáciu cirkvi a jasné vedenie, Východ mal sklon chápať cirkev ako neohraničený chór vykúpeného ľudu - spojeného tajomne s Kristom a v bohoslužbe prežívajúceho tajomstvo Božej lásky.
- d) *dogmatické faktory* - postupne sa začali prejavovať spory v doktrínalnej oblasti. Zásadný charakter mal najmä spor o "filioque", čiže o pôvod Ducha svätého. Východ sa nestotožnil s úpravou textu nicejsko-carihradského vyznania o pôvode Ducha svätého od Syna a nielen od Otca. Okrem toho sa objavili viaceré ďalšie spory - napr. o frekvencii a dĺžke trvania pôstu, o manželstve kňazov.

Neskôr v stredoveku došlo k dvom pokusom o reúnii kresťanstva. Iniciatíva vyšla z Carihradu, pričom v prvom prípade bola motivovaná mocenskými spormi a v druhom prípade blížiacim sa tureckým nebezpečenstvom. Prvý pokus sa realizoval na lyonskom koncile v r. 1274. Dohodu uzavreli vyslanci byzantského cisára Michaela Palaiologa. Uzavretie dohody bolo podmienené veľkými ústupkami pravoslávia a práve táto skutočnosť spôsobila odpor v pravoslávnej cirkvi a zrušenie dohody po nástupe nového byzantského cisára. Druhý pokus sa uskutočnil v r. 1438-39 na ferrarsko-florentskom koncile. Dohodu podpísali vyslanci cisára Joanessa VIII. Palaiologa. Na Východe sa však dohoda len ťažko presadzovala (oficiálne ju vyhlásili v r. 1452) a jej zánik súvisel s dobytím Byzancie Turkami v r. 1453 (Filipi, 1998). V ďalšom období sa úspešne uzavreli parciálne únie, na báze ktorých

vznikli východné cirkvi spojené s Rímom (Filipi, 1998). Nášho územia sa týkala Užhorodská únia v r. 1646, na základe ktorej vznikla dnešná gréckokatolícka cirkev.

Pravoslávie sa misijne šírilo smerom na sever, čo súviselo s tým, že západný smer bol zablokovaný Rímom a východný smer islamom. Pôsobením misií boli kristianizované slovanské kmene na Balkáne a v Kyjevskej Rusi. Východná misia sa vyznačovala úsilím o bohoslužbu v jazyku zrozumiteľnom ľudu, preto sa postarala o preklady bohoslužobných a teologických textov do miestnych jazykov. Po páde Carihradu v r. 1453 sa ťažisko pravoslávia presunulo do Ruska, najprv do Kyjeva a od 14. stor. do Moskvy. V r. 1589 sa ruská metropolia, ktorá bola dovtedy podriadená Carihradu, osamostatnila a vytvorila samostatný patriarchát. Podľa vzoru byzantského césaropapizmu sa ruskí cári snažili spojiť ruské pravoslávie čo najtesnejšie s mocenskou politikou svojho dvora. Postupne sa formovali ďalšie samostatné pravoslávne cirkvi, ktoré boli podriadené vlastným panovníkom. Tento vývoj viedol k tomu, že v pravoslávnej cirkvi sa nesformovalo svetové centrum, akým sa v katolicizme stal Vatikán. Pravoslávie tvorí 15 samostatných (autokefálnych) cirkví a 5 autonómnych cirkví. Osobitné postavenie má z hľadiska historickej tradície konstantinopolský ekumenický patriarchát (*primus inter pares* = prvý medzi rovnými), avšak nemá žiadne jurisdikčné právomoci voči autokefálnym cirkvám. Konstantinopolský patriarchát si vyhradzuje právo priznávať autokefáliu, avšak vyskytli sa prípady, keď moskovský patriarchát z vlastnej iniciatívy priznal autokefáliu dvom cirkvám (česko-slovenskej a americkej). K autokefálnym cirkvám sa zaraďujú (Filipi, 1998, Roberson, 1998):

1. **Ekumenický konstantinopolský patriarchát** - má sídlo v Istanbuli (Phanar). Teritoriálne zahŕňa Turecko, Krétu a niektoré iné grécke ostrovy (Dodekanézy), mníšsky štát Athos a početné metropolie a exarcháty v Európe a na ostatných kontinentoch okrem Afriky. Pod správou patriarchátu je okolo 3,5 mil. veriacich. Konstantinopolský patriarchát zabezpečuje kanonickú starostlivosť o viaceré ďalšie cirkvi. Tieto cirkvi sú považované za plnoprávne, avšak z hľadiska ich špecifickej situácie im patriarchát zabezpečuje sv. krizmu a potvrdzuje biskupov. Ide o tieto cirkvi:

- a) *Americká karpatoruská pravoslávna gréckokatolícka diecéza v USA* - ide o potomkov rusínskych emigrantov z územia východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny. Cirkev má sídlo v Johnstowne v Pensylvánii a tvorí ju 100 tis. veriacich.
- b) *Ukrajinská pravoslávna cirkev v Amerike* - ide o skupinu pôvodných členov ukrajinsko-katolíckej cirkvi, ktorí sa v r. 1929 nestotožnili s príkazom zachovávanía celibátu duchovenstva. Sídlo je Jamaica v štáte New York. K cirkvi sa hlási 35 tis. veriacich.
- c) *Ruská pravoslávna arcidiecéza v západnej Európe* - tvoria ju najmä potomkovia ruských emigrantov z r. 1917. Sídli v Paríži a hlási sa k nej 100 tis. veriacich.
- d) *Bieloruský sobor pravoslávneho kostola v severnej Amerike* - ide o skupinu 5 bieloruských farností v USA a Kanade. Sídlo má v New Jersey.
- e) *Ukrajinská pravoslávna cirkev Kanady* - bola vytvorená v r. 1918 skupinou kanadských ukrajinských gréckokatolíkov z Haliče a malou skupinou pravoslávnych z Bukoviny. Neskôr bola posilnená pravoslávnyimi imigrantmi z Ukrajiny. Sídlo cirkvi je Winnipeg a má 120 tis. veriacich.
- f) *Ukrajinská pravoslávna cirkev USA* - vytvorili ju pravoslávni imigranti z Ukrajiny ako aj časť ukrajinských gréckokatolíkov. Sídlo je South Bound Brook v štáte New Jersey.

2. **Alexandrijský patriarchát** - má sídlo v egyptskej Alexandrii. Pod jeho správu patrí 14 diecéz v Egypte a ostatnej zvyšok Afriky (najmä Keňa, Uganda a Tanzánia). Jeho základom sa stali grécki kresťania, ktorí sa stotožnili s výsledkami Chalcedónskeho koncilu v r. 451. Má 250 tis. veriacich, z toho asi 100 tis. tvoria negroidní pravoslávni (ako výsledok misijných aktivít pôvodného anglikána Rubena Spartasa v 30. rokoch 20. stor.).

3. **Antiochejský patriarchát** - má sídlo v Damašku. Pod jeho správu patrí 12 eparchií - Sýria, Libanon, Irak, Kuvajt a Arabský polostrov. Jeho základom sa stali Gréci a helenizovaní

domorodci, ktorí prijali závery Chalcedónskeho koncilu v r. 451. V súčasnosti ide najmä o arabských pravoslávnych, ktorých počet sa odhaduje na 750 tis. V dôsledku intenzívnej migrácie sa nové organizačné jednotky patriarchátu vytvárajú v USA, Kanade, Argentíne, Brazílii a Austrálii.

4. **Jeruzalemský patriarchát** - má sídlo v Jeruzaleme. Spravuje územie Izraelu a Jordánska. Vznikol po Chalcedónskom koncile v r. 451. V súčasnosti ho tvorí 260 tis. najmä arabských pravoslávnych veriacich.

5. **Ruská pravoslávna cirkev** - sídli v Moskve. Spravuje Rusko, Ukrajinu a niektoré ďalšie územia bývalého Sovietskeho zväzu. Moskovský patriarchát bol oficiálne ustanovený v r. 1589. V r. 1721 ho Peter Veľký zrušil a úplne podriadil štátnej moci. Patriarchát obnovili v r. 1917. V súčasnosti má 50 mil. veriacich.

6. **Srbská pravoslávna cirkev** - sídli v Belehrade. Pozostáva z 25 eparchií. Spravuje územie Juhoslávie a ostatných nástupníckych juhoslovanských štátov. Zahŕňa aj srbskú pravoslávnu diasporu v západnej Európe, severnej Amerike a Austrálii. Počiatky srbského patriarchátu siahajú do r. 1219, keď bol vysvätený prvý samostatný srbský arcibiskup. Autonomiu získala srbská cirkev v r. 1830 a v r. 1879 sa stala autokefálnou cirkvou. V súčasnosti má 8 mil. členov.

7. **Rumunská pravoslávna cirkev** - sídli v Bukurešti. Má 16 eparchií. Spravuje územie Rumunska a rumunskú diasporu v západnej Európe a severnej Amerike. Autokefálnou sa rumunská cirkev stala v r. 1885. V súčasnosti má 19,8 mil. členov.

8. **Bulharská pravoslávna cirkev** - sídli v Sofii. Má 12 eparchií. Spravuje územie Bulharska a malú diasporu v Európe a Amerike. Bulharský patriarchát vznikol už v r. 927. Po ovládnutí Turkami v r. 1393 stratil autokefálny charakter a stal sa súčasťou konstantinopolského patriarchátu. V r. 1945 vznikla bulharská autokefálna cirkev, ktorá má v súčasnosti 8 mil. vyznávačov.

9. **Gruzínska pravoslávna cirkev** - sídli v Tbilisi. Má 15 eparchií. Spravuje Gruzínsku a malú diasporu vo svete. Cirkev sa osamostatnila v r. 484. Gruzínsky katolikosát vznikol v r. 1008. Autokefalita gruzínskej cirkvi bola potvrdená v r. 1943 moskovským a v r. 1990 ekumenickým konstantinopolským patriarchátom. Cirkev má 3 mil. členov.

10. **Cyperská pravoslávna cirkev** - sídli v Nikózii. Má 6 eparchií. Zabezpečuje správu Cypru. Nezávislosť cirkvi bola deklarovaná už na Efezskom koncile v r. 431. V r. 1192-1571 došlo k útlmu pravoslávia a presadzovaniu latinského obradu. Pravoslávie sa na Cypre začalo rozvíjať po obsadení ostrova Turkami. V súčasnosti má cirkev 442 tis. členov.

11. **Grécka pravoslávna cirkev** - sídli v Aténach. Má 77 eparchií. Patrí k nej Grécko, okrem území spravovaných konstantinopolským patriarchátom. Za autokefálnu cirkev sa grécka vyhlásila v r. 1833, čo v r. 1850 potvrdil konstantinopolský patriarchát. V súčasnej dobe má cirkev 9 mil. členov.

12. **Poľská pravoslávna cirkev** - sídli vo Varšave. Má 4 eparchie. Zahŕňa územie Poľska. Cirkev získala autokefáliu v r. 1924. V súčasnosti má 570 tis. členov.

13. **Albánska pravoslávna cirkev** - sídli v Tirane. Spravuje Albánsko a malú diasporu v zahraničí (USA). Cirkev jednostranne vyhlásila autokefáliu v r. 1922. Konstantinopolský patriarchát ju uznal v r. 1937. V súčasnosti má cirkev 160 tis. členov.

14. **Pravoslávna cirkev v českých krajinách a na Slovensku** - sídli v Prešove na Slovensku. Má 4 eparchie. Spravuje Slovensko a Česko. Cirkev autonómiu ohlásila v r. 1925 a v r. 1932 ju potvrdil konstantinopolský patriarchát. V r. 1951 sa cirkev stala autokefálnou na základe uznania moskovským patriarchátom, čo však konstantinopolský patriarchát neuznal. V súčasnosti má cirkev 55 tis. členov.

15. **Americká pravoslávna cirkev** - sídli v Syossete v New Yorku. Má 12 eparchií. Zabezpečuje správu pre pravoslávnych v USA, Kanade a Mexiku a diasporu v Austrálii. Počiatky pravoslávia v Amerike súviseli s príchodom misionárov z kláštora Valaam na

Aljašku v r. 1794. V r. 1840 bola v rámci ruskej ríše vytvorená prvá eparchia pre Kamčatku, Kurily a Aleuty so sídlom v Sitke (od r. 1872 v San Franciscu). V r. 1970 získala americká cirkev status autokefálnej cirkvi na základe súhlasu moskovského patriarchátu. Doposiaľ sa nepodarilo získať súhlas konstantinopolského patriarchátu. Americká cirkev má 1 mil. členov (Roberson, 1998).

Okrem autokefálnych cirkví sú súčasťou pravoslávia autonómne cirkvi:

1. *Sinajská pravoslávna cirkev* - má sídlo v Káhire. Pod jej správu patrí kláštor sv. Kataríny a celé okolité územie Sinajského polostrova v Egypte. Autonómiu sinajskej cirkvi priznal konstantinopolský patriarchát v r. 1575. Cirkev má asi 900 členov a jurisdikčne podlieha jeruzalemskému patriarchátu.

2. *Fínska pravoslávna cirkev* - má sídlo v Kuopiu. Pozostáva z 3 eparchií a jurisdikčne podlieha konstantinopolskému patriarchátu. Fínski pravoslávni sa za autonómnych vyhlásili v r. 1918, ale až v r. 1957 túto autonómiu uznal moskovský patriarchát. Cirkev má 57 tis. veriacich na území Fínska.

3. *Japonská pravoslávna cirkev* - má sídlo v Tókiu. Tvoria ju 3 eparchie na území Japonska. Jurisdikčne podlieha ruskej pravoslávnej cirkvi. Autonómiu získala v r. 1970. Má 25 tis. členov.

4. *Čínska pravoslávna cirkev* - má sídlo v mandžuskom Harbine. Autonómny štatút má od r. 1957. Jurisdikčne podlieha ruskej pravoslávnej cirkvi. Má okolo 20 tis. členov.

5. *Estónska pravoslávna cirkev* - získala autonómiu v r. 1996. Jurisdikčne podlieha konstantinopolskému patriarchovi. Časť farností zostala pod vplyvom ruskej pravoslávnej cirkvi (Roberson, 1998).

Súčasťou pravoslávia sa stali mnohé cirkvi, ktorých status nebol legalizovaný. Z významnejších je možné spomenúť hnutie *staroobradovcov*, ktoré vzniklo v 17. stor. v ruskej pravoslávnej cirkvi. Jeho príslušníci odmietli liturgické reformy a korekcie náboženských spisov presadzované patriarchom Nikonom. Staroobradovci netvorili v dôsledku územnej rozdrobenosti jednotný celok ani v organizačnom ani v doktrínálnom zmysle. Už okolo r. 1666 sa rozdelili na dve vetvy - popovcov a bezpopovcov. *Popovstvo* uznávalo konanie obradov a bohoslužieb kňazmi, kým *bezpovstvo* odmietalo pravoslávnu cirkevnú hierarchiu a kňazov a ich bohoslužby viedli volení kazatelia. V 18. stor. pokračovala diferenciacia staroobradovcov do veľkého počtu prúdov (napr. beglopopovovské hnutie, bielokrynická hierarchia, bielovodská hierarchia, jednoverstvo, pomorské hnutie, fedosejevské hnutie, filipovské hnutie, spasovské hnutie). Staroobradovci boli prenasledovaní. Ich obce existovali v oblasti Uralu, Donu, Sibíri a vo veľkých mestách (Moskva, Sankt Peterburg, Nižnij Novgorod, Volgograd). V 19. stor. sa staroobradovci rozšírili aj do východného Poľska. V súčasnosti ich žije najviac na Sibíri, najmä v povodí Jeniseja (Roberson, 1998, Hrabal a kol., 1998). K iným príkladom nelegalizovaných štruktúr pravoslávia patria: Ruská pravoslávna cirkev za hranicami Ruska, Ukrajinská pravoslávna cirkev - kijeviský patriarchát a ukrajinská autokefálna cirkev, Bieloruská autokefálna pravoslávna cirkev, Macedónska pravoslávna cirkev a Pravoslávne cirkvi starého kalendára v Rumunsku a Grécku.

#5.2.3.2. Doktrína

Doktrínu pravoslávia podáva Biblia (Starý zákon a Nový zákon) a tradícia. Pri tradícii pravoslávie uznáva platnosť 7 ekumenických koncilov - Nicea v r. 325, Konstantinopol v r. 381, Efez v r. 431, Chalcedón v r. 451, Konstantinopol v r. 553, Konstantinopol v r. 680 a Nicea v r. 787. Neskoršie koncily západného kresťanstva odmieta pravoslávie uznať za ekumenické a ich uznesenia nepovažuje za záväzné. Podobne neuznáva viaceré dogmy, ktoré prijala katolícka cirkev po schizme v r. 1054 (napr. o pôvode Ducha svätého z Boha-Otca i Syna, o prvenstve apoštola Petra medzi ostatnými apoštolmi, o primáte pápeža, o

nepoškvrenom počastí Panny Márie, o očistci, o celibáte duchovenstva, o neomylnosti pápeža ex cathedra, o nanebovzatí Panny Márie). Okrem ekumenických koncilov majú dogmatický význam niektoré lokálne koncily (napr. palamistické v 13. stor.). Nižší stupeň autoritatívnosti v tradícii pravoslávia majú dve pravoslávne vyznania viery zo 17. stor. - Confessio orthodoxa od kyjevského metropolitu Petra Mogilu a Confessio Dosithei od jeruzalemského patriarchu Dosithea.

V učení o Bohu pravoslávie zdôrazňuje jeho trojičnú podstatu. Duch svätý podľa pravoslávnej dogmatiky pochádza z Boha-otca a nie z Boha-otca i Syna ako tvrdí katolícka dogmatika. Významné miesto v pravoslávnej dogmatike majú dogmy o Kristovej vykupiteľskej obeti, o všeobecnej hriešnosti ľudstva, o nevyhnutnosti osobnej spásy na základe poslušného plnenia cirkevných predpisov a horlivou účasťou na bohoslužobnom živote. Pravoslávie kladie mimoriadny dôraz na pôsobenie Ducha svätého. Má to dôsledok v tom, že pravoslávni sa spoliehajú na Boha a jeho riadenie, avšak aj v tom, že ochabol misijno-evanjelizačný charakter cirkvi (Veselý, 1994). Pravoslávna mariológia neuznáva dogmy o Panne Márie prijaté po siedmych ekumenických konciloch. Pokiaľ ide o svätých, pravoslávie nepozná formálne kanonizačné procesy a akty. Medzi svätými sú výraznejšie ako v katolicizme zastúpené postavy miestneho významu podľa tradícií jednotlivých autokefálnych cirkví (Filipi, 1998).

Zvláštnosťou pravoslávnej soteriológie je idea "obožnenia" (*théosis*), ktoré je cieľom a zmyslom vtelenia a celého Božieho diela vykúpenia. Spasenie neznamena len osvedčenie ospravedlnenia, nie je to len odpustenie viny, ale je to vstup do procesu skutočnej premeny človeka a celého stvorenia. Podľa pravoslávnej dogmatiky prítomný život vo viere nie je koncom Božích aktivít, ale je možné očakávať niečo omnoho väčšieho, čo presahuje všetky mysliteľné odhady a kalkulatelné predstavy (Filipi, 1998). Očakávanie druhého príchodu Krista nie je v pravosláví spojené s pocitom neistoty a strachu, pravoslávny kresťan naopak žije v radostnej istote, že proces obožnenia dôjde do cieľa (Filipi, 1998).

Pravoslávie nepozná dogmatickú definíciu cirkvi. Pravoslávna ekleziológia odmieta predstavu cirkvi ako antropomorfného útvaru, ale považujú ju za útvar teomorfný. Cirkev je naplnením Kristovho diela v dejinách. V tomto zmysle sa nemôže cirkev stať predmetom kritiky (ani sebakritiky) a nemôže byť volaná k pokániu. Jednotlivé rozhodnutia jej členov a predstaviteľov však podliehajú ľudskej omylnosti, to sa však nemôže dotknúť Božskej podstaty cirkvi (Filipi, 1998).

#5.2.3.3. Kult

Pravoslávie, podobne ako katolicizmus, za najdôležitejšiu kultovú praktiku považuje bohoslužbu. Jej základom je "božská liturgia" celebrowaná pravidelne v nedeľu a počas sviatkov. Bohoslužobným jazykom sa môže stať ktorýkoľvek národný jazyk. Pravoslávne cirkvi môžu používať niekoľko liturgických formulárov, dominantné sú však dva. Je to liturgia Jána Zlatoústeho a Basiliova liturgia. Obidve sú vybudované na báze kresťanskej bohoslužby z 1. stor. a pozostávajú z dvoch častí: liturgie katechuménov a liturgie veriacich. Predradené sú úvodné obrady, počas ktorých dochádza k príprave celebrantov (modlitby, oblečenie liturgického rúcha, umývanie rúk), príprave priestoru (kadidlom) a príprava sviatostných živlov (eucharistického chleba a vína). Liturgia katechuménov zodpovedá bohoslužbe Slova v katolicizme. Jej jadrom je čítanie evanjelia. Liturgia veriacich sa orientuje na eucharistiu. Eucharistia sa vysluhuje pod oboma spôsobmi spravidla tak, že sa do kalicha s vínom zriedeným vodou naláme prosfora (kysnutý pšeničný chlieb) a vzniknutá zmes sa komunikantom vkladá lyžičkou do úst. Pravoslávna bohoslužba je dianím plným symboliky, ktorá má niekoľko významových rovín. Hlavné liturgické akty koná kňaz a diakon v oltárnom priestore. Spoločný spev ľudu nie je obvyklý. Modlitebné aklamácie spieva spevácky zbor. Špecifikom pravoslávnej bohoslužby je absencia používania hudobných nástrojov (vrátane

organu). Okrem hlavnej liturgie sa konajú bohoslužobné zhromaždenia v predvečer alebo na úsvite veľkých sviatkov. Vrcholom liturgického roku je Veľká Noc - sviatok všetkých sviatkov a triumf všetkých triumfov, ako aj celý pašiový týždeň, ktorý vyplňa mnoho liturgických aktov. Kulminuje niekoľkohodinovou liturgickou slávnosťou na úsvite veľkonočnej nedele. Okrem Veľkej Noci pozná pravoslávie ešte 12 veľkých sviatkov (Filipi, 1998). V niektorých pravoslávnych cirkvách sa ešte udržalo používanie juliánskeho kalendára (jeruzalemský patriarchát, ruská pravoslávna cirkev, srbská pravoslávna cirkev a Athos). Znamená to posun jednotlivých sviatkov o 12 dní neskôr oproti územiám, kde sa používa gregoriánsky kalendár. V prípade Veľkej Noci a od nej časovo závisiacich sviatkov sa však väčšina pravoslávnych cirkví drží juliánskeho kalendára (Roberson, 1998).

Pravoslávny bohoslužobný priestor je prestúpený špeciálnou symbolikou, v ktorej sa stretávajú dve perspektívy. Je to nebeská perspektíva, vyjadrená pologulovou kupolou alebo kupolami a pozemská perspektíva, premietajúca sa do pôdorysu chrámu podlhovastým tvarom lode, v ktorej sa zhromažďuje ľud. Typický pravoslávny chrám je orientovaný vždy smerom na východ a pozostáva z troch častí: predsieni, chrámovej lode a oltárneho priestoru so svätým stolom. Medzi oltárnym priestorom a chrámovou loďou je umiestnená obrazová stena - ikonostas s tromi dverami - severnými, južnými a kráľovskými. Dôležitou súčasťou výbavy pravoslávneho chrámu sú ikony, pretože úcta k nim je neodmysliteľnou časťou pravoslávnej bohoslužby a zbožnosti. Ikony sú obrazy Ježiša Krista, Panny Márie a ďalších svätcov, ktoré sú vytvorené podľa kanonických pravidiel a sú posvätené predpísaným spôsobom. Sú chápané ako "okná do večnosti" (Filipi, 1998).

V pravoslávnej cirkvi sa slávi 7 sviatostí - krst, myropomazanie, pokánie, eucharistia, manželstvo, pomazanie nemocných a vysviacka k ordinovanému úradu. Krst sa spravidla koná trojitým ponorením do vody. Sviatosť udeľuje kňaz, výnimočne to môže urobiť laik. Myropomazanie, ktoré je obdobou birmovania v katolicizme, nasleduje ihneď po krste. Pokrstenému sa touto sviatosťou prepožičiavajú dary Ducha svätého a sila k duchovnému životu. Sviatosť udeľuje kňaz. Sviatosť pokánia má formu ústnej spovede, ktorá sa vyžaduje u dospelých pred každým prijímaním eucharistie. Eucharistia je vysluhovaná všetkým, ktorí boli pokrstení, teda aj malým deťom. Sviatosť manželstva spočíva vo vzájomnom sľube snúbencov pred kňazom. Na rozdiel od katolicizmu pravoslávie neodmieta cirkevné manželstvo rozvedeným. Sviatosť pomazania nemocných sa udeľuje aj ľahko chorým a deťom. Rítus spočíva v pomazaní rozličných častí tela olejom zmiešaným s vínom a vodou. Pravoslávie pozná tri typy ordinácie - k úradu diakona, k úradu kňaza a k úradu biskupa. Kňaz získava splnomocnenie k vysluhovaniu sviatostí (s výnimkou ordinácie a sväteniu myrónu). Podmienkou pre úrad diakona a kňaza nie je celibát ako v katolicizme. Manželstvo však ordinant môže uzavrieť len pred vysviackou (Filipi, 1998).

V pravoslávii sa podobne ako v katolicizme vytvorila pútnická tradícia. K najvýznamnejším pútnickým strediskám sa zaraďujú hora Athos, Sergijev a Počajov. **Hora Athos** (2033 m n.m.) leží na najvýchodnejšom výbežku (Agion Oros) polostrova Chalkidike v Grécku. Toto územie je pod autonómnou správou pravoslávnych mníchov ako teokratická republika. Prvotne bolo toto územie neutrálne a autonómne. V r. 1926 bolo pripojené ku Grécku. V súčasnosti tu žije na rozlohe 321 km² 1700 mníchov v 20 kláštoroch (17 gréckych a po 1 ruskom, bulharskom a srbskom). Okrem nich sú tu menšie kláštory (skitai) a pustovne. Mníšska vláda (epistassía) má sídlo v dedine Karyés. Hora Athos bola už v prvých storočiach existencie kresťanstva miestom koncentrácie pustovníkov. V 7. stor. toto územie cisár Konštantín Pogonat pridelené tam žijúcim mníchom. Od 10. stor. tu začali vznikať kláštory, pričom hlavný rozkvet ich rozvoja nastal v 11. stor. Sú tu cenné zbierky ikon a rukopisov. Deväť kláštorov je cenobitických - na severovýchodnom pobreží Zografu, Xenófontos, Kutlumusiu, Panteleímonos, Siminós, Pétra, Grigoriu, Dionysiu a Pavlú. V cenobitických (koinobitických) kláštoroch žijú mnísi v spoločenstve, pričom sú úplne podriadení doživotne

zvolenému opátovi. Nemajú žiadne súkromné vlastníctvo. Jedenásť kláštorov je idiorytmických: na severovýchodnom pobreží Chilandári, Vatopédi, Pandikrátoros, Ivíros, Filotheu a Mejísti Lávra; na juhozápadnom pobreží Docharíu a Xiropotámu (Kolektív 1992). V týchto kláštoroch sa nerealizuje spoločný kláštorný život. Mnísi žijú v izolácii, môžu disponovať súkromným majetkom a živia sa vlastnou prácou. Hora Athos sa stala prítlačivým miestom pre pútnikov. Pútnické aktivity sú tu však výrazne obmedzené. Príchod na územie mníšskeho štátu je možný len od mora a po predchádzajúcom súhlase úradov v Aténach a Solúne. Vstup je povolený len mužom starším ako 21 rokov. Od r. 1045 tu totiž platí absolútny zákaz vstupu žien, detí a eunuchov (platí to dokonca aj o živočíchoch ženského pohlavia). **Sergijev Posad** (v r. 1930-1991 Zagorsk) je najvýznamnejším pútnickým centrom v Rusku. Leží 100 km severovýchodne od Moskvy. Jeho vznik súvisí s aktivitami mnícha Sergeja z Radoneže, ktorý tu v r. 1330 začal viesť pustovnícky život. Založil Trojicko-sergijevskú lavru, ktorá sa stala symbolom národnej identity Rusov po mongolských nájazdoch. Sakrálné mesto sa sformovalo v 15. - 18. storočí. Tvorí ju súbor kláštorov. Hlavným objektom kultu je kópia ikony sv. Trojice (originál je v Treťiakovskej galérii v Moskve). Pútnici navštevujú hrob sv. Sergeja. Trojický sobor je zároveň sídlom ruskej pravoslávnej cirkvi. **Počajov** je pútnické centrum na západnej Ukrajine. Jeho počiatky siahajú do 12. stor., keď sa tu v r. 1198 zjavila Panna Mária. Materiálnou stopou zjavenia kamenný odtlačok. Spod skaly vyviera prameň vody s liečivými účinkami. Hlavné púte sa tu konajú 28. augusta. Ďalšími pútnickými centrami, spätými s mariánskym kultom, sú **Kyjev** (Pečerská lavra), **Vladimir** a grécky ostrov **Tinos**. V súvislosti s púťami do pustovní sa v pravosláví uplatnil najmä **Solovecký kláštor** na ostrove v Bielom mori, kde kon. 19. stor. prichádzalo ročne 1 mil. pútnikov. V Bulharsku si získal podobnú pozíciu **Rilský kláštor** v pohorí Rila (Jackowski a kol., 1999).

#5.2.3.4. Organizácia

Pravoslávie nemá centrálnu organizáciu. Najvyšším stupňom samostatnosti a samosprávnosti cirkvi je *autokefalita*. Autokefálna cirkev sama rozhoduje o tom, koho postaví na svoje čelo. Nepodlieha právomoci inej cirkvi. Autokefalita sa cirkvi priznáva po uznaní duchovnej a liturgickej zrelosti zo strany dovedy nadriadenej cirkvi a potvrdením zo strany ostatných autokefálnych cirkví. Nižším stupňom samostatnosti je *autonómia*. Základnou organizačnou jednotkou vnútri autokefálnych cirkví sú diecézy (*eparchie*). Správcom eparchie je biskup. Procedúry výberu biskupa sú odlišné v jednotlivých autokefálnych cirkvách. Odlišné sú aj právomoci *synody* - občasného alebo permanentného zasadnutia všetkých biskupov v rámci danej cirkvi. Eparchie sa členia na menšie administratívne útvary (arcidekanáty) a farnosti (Filipi, 1998).

Východné kresťanstvo sa stalo kolískou mníšstva. Mníšstvo sa v pravosláví vyvíjalo iným smerom ako v katolicizme. Nie je organizované do rozličných rádov a reholí s pevnými organizačnými štruktúrami a špecializovanými úlohami. Každá mníšska obec, či už mužská alebo ženská, je v pravoslávnej cirkvi nezávislou a samostatnou jednotkou, jurisdikčne podliehajúcou miestnemu biskupovi alebo patriarchovi. Jednotlivé kláštory majú vlastné pravidlá kláštorného života, hoci väčšina z nich vychádza z baziliánskeho modelu. Išlo o model, ktorý vytvoril Bazil Veľký (329-376), ktorý zmiernil anachorétsky prvok tým, že zdôraznil potrebu spoločného života v kláštornej komunite (koinóbion). Pravoslávne mníšstvo je v porovnaní s katolíckym menej aktívne a menej angažované vo vzťahu k vonkajšiemu svetu. Sústreďuje sa skôr na meditáciu, bohoslužbu, asketický život a cirkevné umenie (ikonomaľba, liturgický spev). Základnou jednotkou pravoslávneho koinóbitského mníšstva je kláštor (monastyr), kým voľnejšia kolónia pustovníkov (eremitov) sa nazýva *lavra*. V ruskom prostredí sa však lavra používa na označenie významného kláštora (Filipi, 1998).

#5.2.4. Protestantizmus

Protestantizmus zahŕňa kresťanské cirkvi a spoločenstvá, ktoré väčšinou vzišli priamo z európskej reformácie 16. stor. alebo na ňu nepriamo nadväzujú. Reformáciu je potrebné chápať ako široký a mnohotvárný prúd obnovy západného kresťanstva, ktorý bol jednak reakciou na úpadok v stredovekej západnej cirkvi a jednak výsledkom nového poznania o samostatných základoch kresťanskej viery. Reformácia prebiehala paralelne s európskym humanistickým hnutím a výrazne sa oň opierala. Cieľom reformácie nebolo zakladanie alternatívnych cirkví, ale premena existujúcej cirkvi. Ukázalo sa však, že táto premena musela byť natoľko veľká, že schodnejšie sa stalo budovanie nových cirkevných štruktúr (Filipi, 1998).

Na tomto mieste však treba upozorniť na vnútornú heterogenitu protestantizmu z hľadiska reformácie. Znamená to, že niektoré protestantské cirkvi nie sú priamo naviazané na európsku reformáciu. Vznikli na báze protestu a snáh o osamostatnenie spod jurisdikcie iných cirkví. Jedným z príkladov vnútornej heterogenity je anglikánska cirkev, ktorej jedna časť (tzv. high church) je prakticky nereformovaná a druhá časť (tzv. low church) je významne reformáciou modifikovaná a jej charakter sa blíži prebudeneckým cirkvám. Príkladom cirkvi, ktorej vznik bol iniciovaný protestom je Československá cirkev husitská.

K protestantizmu sa hlási 333 913 tis. obyvateľov, t.j. 5,7 % svetovej populácie. Niekedy sa za súčasť protestantizmu považujú aj ostatné kresťanské relígie. V tomto prípade by počet protestantov činil 630 309 tis. ľudí, čiže 10,8 % svetovej populácie a 33,3 % všetkých kresťanov. Protestantizmus sa vyskytuje na všetkých svetadieloch. Najvýznamnejšie postavenie má v Severnej Amerike (31,5 %) a Austrálii a Oceánii (21,5 %). Významné zastúpenie má v Európe (11,8 %) a Afrike (11,5 %). Pomerne málo je zastúpený v Latinskej Amerike (3 %) a Ázii (1,3 %).

Ku krajinám s vysokým zastúpením protestantov (nad 85 % z celkového počtu obyvateľov) patria Antigua a Barbuda, Dánsko, Fínsko, Grónsko, Island, Nórsko, Švédsko a Tuvalu. Protestanti tvoria väčšinu obyvateľstva (nad 50 % z celkového počtu obyvateľov) v štátoch a politických útvaroch: Bahamy, Barbados, Bermudy, Francúzska Polynézia, Jamajka, Malawi, Namíbia, Nauru, Nový Zéland, Juhoafrická republika, Samoa, St. Kitts a Nevis, St. Vincent a Grenadiny, Šalamúnove ostrovy, Svazijsko, Tahiti, Tonga, USA, Veľká Británia a Vanuatu.

#5.2.4.1. Vývoj

Protestantizmus vznikol v 16. stor. v dôsledku reformačného hnutia. Reformácia sa presadzovala ťažko a darilo sa jej v regiónoch, kde si získala priazeň politickej vrchnosti. Od snemu v Augsburgu v r. 1555 platila zásada *cuius regio eius religio*, podľa ktorej o cirkevnej príslušnosti poddaných rozhodoval ten, kto na danom území vládol. Z týchto dôvodov nebola reformácia jednotným hnutím, ale od prvopočiatkov bola reprezentovaná viacerými prúdmi a sprevádzaná vznikom mnohých cirkevných útvarov viazaných na konkrétny geografický priestor. Generalizovane možno od prvopočiatkov vo vývine protestantizmu identifikovať štyri prúdy - luteranizmus, kalvinizmus, anabaptizmus a anglikanizmus.

Luteranizmus: Za počiatok európskej reformácie sa považuje vystúpenie Martina Luthera (1483-1546) 31. októbra 1517, ktorý na dverách wittenberského chrámu zverejnil 95 výpovedí proti odpustkom. Podľa Luthera starosť o spásu človeka neleží v rukách cirkvi, ale je výlučne v rukách Božích. Ospravedlnenie hriechov nastáva podľa Luthera skrz vieru v Božiu milosť a nie skrz dobré skutky, čím sa v základoch otriasol celý dovtedajší systém predpisovania záslužných skutkov a distribúcie odpustkov. V r. 1530 bolo na ríšskom sneme v Augsburgu prijaté vyznanie viery (Confessio Augustana), ktoré pripravil Filip Melanchthon. Katolícka cirkev naň reagovala odmietnutím augsburského vierovyznania (Confutatio), čím bola roztržka v cirkvi zavŕšená (Filipi, 1998). Postupne sa začali formovať jednotlivé luteránske cirkvi s vlastnými bohoslužobnými poriadkami, katechizmami a organizáciou.

Luteranizmus sa rozšíril najmä v severnej a strednej Európe. Neskôr prenikol do Afriky a na iné svetadiely. V súčasnosti existuje 131 luteránskych cirkví s celkovým počtom 63 mil. členov. Od r. 1947 je väčšina z nich sústredená vo *Svetovom luteránskom zväze* so sídlom v Ženeve. K štátom s najvyšším podielom evanjelikov augsburského vyznania (luteránov) patria Island (98 %), Faerské ostrovy (97 %), Dánsko (97 %), Švédsko (97 %), Nórsko (96 %), Fínsko (94 %), Grónsko (80 %), Namíbia (50 %), Nemecko (30 %) a Estónsko (26 %). Z hľadiska absolútneho počtu žije najviac luteránov v Nemecku (14,3 mil.), USA (8,3 mil.), Švédsku (7,6 mil.), Fínsku (4,6 mil.), Dánsku (4,5 mil.), Nórsku (3,8 mil.), Indonézii (2,3 mil.) a Tanzánii (2,2 mil.).

Kalvinizmus: Iným vývojom prešla reformácia vo švajčiarskych a juhonemeckých mestách. Rozvíjala sa na báze učenia Ulricha Zwingliho (1484-1531) a jeho pokračovateľa Jána Kalvína (1509-1564), ktorý v r. 1541 vydal ženevský cirkevný poriadok. Jeho zásluhou sa podarilo v r. 1549 uzavrieť Zürišskú dohodu, čím sa vytvorila spoločná základňa reformačných skupín vo Švajčiarsku. Neskôr, v r. 1566, sa vďaka Bullingerovi podarilo sformulovať druhé helvétske vyznanie (*Confessio helvetica posterior*), ktoré sa stalo dogmatickou základňou kalvinizmu. Kalvinizmus sa pomerne rýchlo šírila do Francúzska (hugenoti), Anglicka (puritáni), Škótska (presbyteriáni), Holandska, Nemecka (Falcko, Hessensko a Lippe), Čiech a Uhorska. V súvislosti s vystáhovalctvom sa kalvinizmus šírila v Amerike, južnej Afrike, Ázii. V súčasnosti existuje 215 kalvínskych cirkví, ktoré sú od r. 1875 združené do *Svetovej aliancie reformovaných cirkví* so sídlom v Ženeve. Reformované cirkvi majú okolo 75 mil. členov. Ku krajinám s najvyšším zastúpením kalvínov patria Švajčiarsko, Holandsko, Veľká Británia (Škótsko), USA, Maďarsko a Nemecko.

Anabaptizmus: Popri luteranizme a kalvinizme bol ďalším prúdom v rámci reformácie anabaptizmus. Išlo o radikálny prúd, opierajúci sa najmä o učenie Thomasa Münzera (1490-1525). Najväčší rozmach zaznamenal anabaptizmus v 20. a 30. rokoch 16. stor. v Nemecku (východné Sasko), Švajčiarsku, Holandsku a na Morave. Anabaptisti boli prenasledovaní katolíckymi ako aj ostatnými protestantmi. V dôsledku toho sa mnohí uchýlili do Poľska a na územie južnej Moravy a západného Slovenska (habáni). Časť anabaptistov sa vystáhovala do Ameriky. Na báze anabaptizmu sa sformovali *mennoniti*. Cirkev založil holandský kazateľ Menno Simons v r. 1531. Mennoniti sa neskôr rozštiepili na umiernený a radikálny prúd. V 18. stor. došlo k integrácii roztrieštených skupín. Koncom 18. stor. sa veľká časť mennonitov vystáhovala do Ruska a v 70. rokoch 19. stor. odtiaľ do severnej Ameriky. V súčasnosti najviac mennonitských obcí existuje v USA, Kanade, Nemecku, Holandsku, Rusku, Brazílii, Paraguayi a Chile. Celkovo majú 0,5 mil. členov. Osobitným útvarom sú *amiši* - reprezentanti bigotnej mennonitskej sekty, žijúci v juhovýchodnom Ohio a priľahlej časti Pensylvánie. Za ďalších pokračovateľov anabaptizmu sú považovaní *hutteriti*. Sektu založil v r. 1528 Jacob Hutter. Jej členovia žili v uzavretých komunitách založených na kolektívnom vlastníctve a bratstve (hutteritské dvory). Z dôvodov prenasledovania sa presídlili do Tirolska, na Moravu a západné Slovensko (habáni), neskôr do Sedmohradska a na Ukrajinu. V 19. stor. sa hromadne usídlili v USA (Južnej Dakote), kde založili vlastné kolónie (brüderhof). Neskôr sa rozšírili do iných štátov USA, Kanady a najnovšie i do Japonska (Szöllös, 1998).

Anglikanizmus: Vznikol v Anglicku počas vlády Henricha VIII., ktorý v r. 1534 vyňal cirkev spod zvrchovanosti pápeža a podriadil ju svojej autorite. Impulzom pre túto udalosť bol jeho vzdor voči pápežovi za to, že odmietol zrušiť platnosť jeho manželstva. Za vlády jeho nástupcov Eduarda VI. a Alžbety I. vypracovala anglikánska cirkev, pod vedením canterburského arcibiskupa Thomasa Cranmera, svoju vlastnú náuku, ktorá stojí na rozhraní medzi katolicizmom a luteranizmom. Neskôr sa v rámci anglikanizmu sformoval prúd puritánov (prišli si dôkladnejšiu očistu anglikánskej cirkvi od katolíckych črt), ktorých učenie našlo výraz vo westminsterskej konfesii. Po r. 1658 sa však anglikanizmus vrátil k pôvodnej "strednej" ceste. Postupne sa šírila do ostatných území Britskej koruny, hoci snahy, aby sa stal

oficiálnym náboženstvom všetkých poddaných nikdy neboli úplne úspešné. V súčasnosti anglikanizmus reprezentuje 29 samostatných cirkví alebo provincií, rozmiestnených na teritóriu niekdajšieho koloniálneho vplyvu Veľkej Británie. Počet anglikánov sa odhaduje na 70 miliónov (Filipi, 1998). Ku krajinám s majoritným zastúpením anglikánov patria Veľká Británia (60 % obyvateľstva - Anglicko, Wales a Severné Írsko) a Antigua a Barbuda (75 % populácie). Veľkú časť obyvateľstva tvoria anglikáni v Barbadose, Bermudách, Bahamách, Kanade, Novom Zélande, Austrálii a Ugande. V USA je štátom s najvyšším podielom anglikánov Rhode Island.

Postupom času došlo v rámci protestantizmu k ďalšiemu štiepeniu.

Napríklad v prostredí talianskych humanistov v Taliansku, Švajčiarsku a Španielsku sa sformovali *unitári*. Išlo o kresťanské antitrinitárske hnutie, ktoré (podobne ako arianizmus) odmietalo dogmu o Božej trojjedinosti (učenie o sv. Trojici) a božskú podstatu Ježiša Krista. Krista považovali za človeka, ktorý sa priblížil k Bohu a bol ním poverený vykonať spasenie. Duchu svätý je považovaný za božiu silu. Hnutie založili v 16. stor. španielsky právnik, teológ a lekár Miguel Servet (1509 al. 1511-1553) a talianski učenci Juraj Blandrata a Laelius Socinus (1525-1562). Pred prenasledovaním (rímskokatolíckmi i kalvínmi) v západnej Európe sa unitári uchýlili do Poľska, Uhorska a Sedmohradska. V Poľsku sa odčlenili unitári od kalvinizmu na synode v r. 1565 v Piotrkove. Neskôr sa na ich čelo postavil Faustus Socinus (1539-1594), podľa ktorého sa nazývali *sociniáni*. Rozšírili sa aj na územie Litvy, Bieloruska a Ukrajiny. V r. 1658 boli z Poľska vyhnaní a usadili sa v Nemecku, Holandsku a Anglicku. V Sedmohradsku bol vodcom unitárov Dávid Ferenc a ich centrom bol Cluj (Koložvár). V r. 1568 sa im podarilo získať štatút štátom recipovanej konfesie a pretrvali aj počas rekatolizačného obdobia. Dodnes sa vyskytujú v rumunských dištriktoch Cluj, Harghita a Covasna. V 18. stor. založil unitárske hnutie vo Veľkej Británii Theophilus Lindsey a v 19. stor. vzniklo silné unitárske hnutie v USA. Tam sa jeho hlavným predstaviteľom stal William Channing (1780-1842), ktorý v r. 1825 založil Americké unitárske združenie. V 19. stor. sa unitárske hnutie zaradilo do prúdov modernizmu a liberalizmu v protestantizme. Dodnes sa zachovalo v Anglicku a USA (Čierny 1949, Hrabal 1998).

Na ďalšie štiepenie protestantizmu mali následne vplyv viaceré hnutia, reagujúce na jeho vývoj. Išlo predovšetkým o puritánov v rámci anglikanizmu, pietistov v rámci luteranizmu a prebudenecké hnutia v rámci európskeho protestantizmu. Na báze puritánskeho hnutia v anglikanizme vznikli:

Náboženská spoločnosť priateľov (kvakeri) - vznikla v 17. stor. na pôde anglikanizmu, pričom vychádzala z jeho puritánskeho smeru. Pri jeho vzniku sa uplatnili aj mysticko-spiritualistické vplyvy (prítomné najmä v skupinách hľadačov - tzv. seekers, ktorí odmietali vonkajškové prejavy viery a v mystickej odovzdanosti očakávali na priame pôsobenie Ducha svätého). Z obavy pred klerikalizmom sa kvakeri (Deti svetla) priklonili ku kongregacionalistickému systému organizácie cirkvi. Zakladateľom spoločnosti bol George Fox (1624-1691). Z Anglicka sa kvakerské hnutie rozšírilo do severnej Európy, Ameriky a Západnej Indie. V USA sa ako kvakerský štát profilovala Pensylvánia. V súčasnosti pôsobia kvakeri okrem Pensylvánie a iných oblastí USA aj v Nemecku, Holandsku, Škandinávii a vo východnej Afrike. Spoločnosť má asi 200 tis. členov a rovnaký počet priaznivcov.

Darbisti (Plymouthskí bratia) - sú spoločnosťou, ktoré založil v r. 1831 anglikánsky farár John Nelson Darby (1800-1882) v anglickom meste Plymouth. Koncom 30. rokov 19. stor. sa hnutie rozšírilo do Francúzska, Švajčiarska a Nemecka. Ich učenie je ovplyvnené kalvinizmom a anglikánskym puritanizmom. Krst nepovažujú za nutný k spaseniu. V súčasnosti majú okolo 700 tis. vyznávačov v rozličných autonómnych organizačných jednotkách. Vyskytujú sa vo Veľkej Británii, Holandsku, Nemecku, Švajčiarsku, USA, Burkine Faso, Česku i na Slovensku. U nás pôsobia pod názvom Kresťanské zbory.

Baptizmus - vznikol na pôde anglikanizmu začiatkom 17. storočia. Jeho historická súvislosť s anabaptistickým hnutím je stále predmetom sporov cirkevných historikov. Väčšina z nich sa prikláňa k myšlienke, že okrem krstu skupiny okolo Johna Smitha v mennonitskom zbore v Amsterdame, neexistuje medzi anabaptizmom a baptizmom priama historická nadväznosť (Szöllös, 1998). Vo väčšej miere baptizmus nadviazal na hnutie puritánov. Dôraz začal klásť na uvedomelú a aktívnu vieru. Baptisti preto neuznávajú krst detí, ale krst spájajú s uvedomelým osobným vyznaním a záväzkom viery po dosiahnutí dospelosti. Prvé baptistický zbor založil v r. 1609 v Amsterdame anglikánsky kazateľ John Smith (1554-1612), v r. 1610 vznikol aj zbor v Londýne. Baptisti si v 17. stor. získali významné postavenie v Anglicku. S kolonizátormi sa baptizmus dostal do Ameriky. Veľký rozmach zaznamenal baptizmus s rozvojom prebudeneckých hnutí. V tomto období sa rozšíril z britských ostrovov do Nemecka a potom ďalej na východ do Poľska, Rumunska a Ruska a na sever do Dánska a Švédska. Misionárskou aktivitou sa dostal aj do ostatných častí sveta, najmä Afriky, Latinskej Ameriky a Ázie. V súčasnosti sa k baptizmu hlási asi 40 mil. ľudí, z toho najviac v USA (33,1 mil. - najmä štáty Mississippi, Alabama a Georgia). Početní sú i v Indii (1,5 mil.), Brazílii (1,1 mil.), Nigérii (1 mil.), Konžskej demokratickej republike (720 tis.), Kórei (650 tis.). Z hľadiska podielu na celkovom obyvateľstve majú baptisti najvýznamnejšie zastúpenie na Bahamách (32 %), USA (12,1 %), Tanzánii (5,3 %), Rwande (4,7 %), Kórei (2,8 %) a Libérii (2,2 %). V Európe žije najviac baptistov v Nemecku, Veľkej Británii, Rusku a na Ukrajine. Vrcholným orgánom baptistického hnutia je Svetová aliancia baptistov.

Kongregacionalizmus vznikol v anglickom prostredí ako hnutie usilujúce o dôkladnejšiu reformáciu na britských ostrovoch. Vieroučne vychádza z kalvinizmu a anglikánskeho puritanizmu. Požadoval nezávislosť jednotlivých obcí a odmietal monarchiu. Kongregacionalisti (nazývaní aj independenti) boli nútení opustiť Anglicko, v ktorom boli prenasledovaní. Uchýlili sa do Holandska a v r. 1620 do Severnej Ameriky, kde vytvorili komunity (ako Otcovia pútnici, ktorí priplávali na lodi Mayflower do štátu Massachusetts a založili mesto Plymouth). Kongregacionalisti sa neskôr rozšírili do iných častí sveta, pričom na mnohých miestach sa spojili s kalvinistickými cirkvami (presbyteriánmi). V súčasnosti je vo svete evidovaných asi 1,2 mil. členov kongregacionalistických zborov.

Presbyteriáni - sú jednou z vetiev anglikánskeho puritanizmu, ktorá sa opierala o westminsterské vyznanie viery a kalvinizmus. Boli prívrženci demokratickej voľby cirkevných predstaviteľov a na rozdiel od kongregacionalistov pripúšťali dohodu s panovníkom. Neuznávali však cirkevnú hierarchiu. Koncom 17. stor. sa sformovali do samostatnej cirkvi, ktorá bola aktívna v Anglicku, Škótsku a USA. Od r. 1875 sú presbyteriáni začlenení do Celosvetovej aliancie reformovaných cirkví.

V rámci európskych reformačných cirkví sa v 17. - 18. stor. postupne reformačný dynamizmus vytratil a bol nahradený cirkevnickou zvykovosťou a strnulým lipnutím na princípoch pravého učenia. Na tieto trendy reagovalo nápravné hnutie - *pietizmus*. Pietisti si od hnutia sľubovali oživenie reformačného kresťanstva, pričom zdôrazňovali osobnú zbožnosť, biblické štúdium, modlitebné spoločenstvá a intenzifikáciu vzájomných kontaktov. Vyzdvihli úlohu laikov a dali podnet k misijným a evanjelizačným snahám a k rozvoju diakonickej a výchovno-vzdelávacej práci. Pietizmus sa spravidla prejavil ako hnutie v rámci existujúcich cirkví, kde vytváral krúžky intenzívnej zbožnosti a biblického štúdia. Napriek tomu prispel pietizmus aj k vzniku nových cirkevných útvarov (Filipi, 1998):

Jednota bratská (Unitas fratrum) - vznikla z potomkov niekdajšej Jednoty českých bratov - exulantov zo severnej Moravy, ktorí v r. 1722 našli útočisko na pozemkoch grófa Zinzendorfa v Hornej Lužici. Tu založili kolóniu Ochránov (Herrnhut), kde sa pokúsili vybudovať spoločenstvo spoločnej zbožnosti. Z Ochránova podnikali misionárske aktivity (Grónsko, stredná Amerika), neskôr aj do českých krajín a Afriky. V súčasnosti cirkev pôsobí pod rozličnými názvami. V Česku používa názov Jednota bratská. V anglofónnom prostredí

používa názov Moravian Church. Okrem Česka sa vyskytuje v Karibskej oblasti, Strednej Amerike (Kostarika, Nikaragua, Honduras), v Suriname, Guayane, Jamajke, USA, a Tanzánii. Má okolo 600 tis. členov.

Dankeri - Cirkev bratov je iným príkladom cirkevného útvaru, ktorý vzišiel z pietistického hnutia. Zakladateľom cirkvi bol Alexander Mack (1679-1735), ktorý v r. 1708 sústredil okolo seba prvý zbor veriacich v Nemecku. Vyznačovali sa prísnu disciplínou, pacifizmom a odmietaním účasti vo verejnom živote. Neskôr sa presídlili do Severnej Ameriky, kde založili mesto Germantown, ležiace neďaleko Memphisu v štáte Tennessee. Rozšírili sa na západe USA, najmä v Kalifornii. V súčasnosti majú 175 tis. členov.

Prebudenecké (evanjelikálne) hnutia predstavujú pomerne heterogénny konglomerát obrodných hnutí, ktorých vlna sa prejavila v európskom protestantizme v 2. pol. 18. stor. a 1. pol. 19. storočia. V mnohých prípadoch prebudenecké hnutia nadviazali na pietizmus, v mnohých si vybrali vlastnú cestu. K charakteristickým črtám prebudeneckých hnutí patrili (Filipi, 1998, s. 154):

- a) presun ťažiska náboženskej istoty na zážitok vnútornej premeny (obrátenie, znovuzrodenie), ktorý je jednoznačnou verifikáciou pravdy a správnosti viery,
- b) dôraz na posvätenie - ako trvalú a samostatnú etapu cesty ku spásu. Posvätenie môže mať viacero podôb - striedmy a morálny život, prejavy náboženského entuziazmu a iniciatíva v oblasti sociálnych projektov.
- c) rozmach misii a evanjelizačných aktivít s dôrazom na ľudové kazateľstvo, pričom išlo ako o vonkajšie misie (práca s neveriacimi v zámorí) ako aj o vnútorné misie (práca s deťmi, mládežou, sociálne ústavy).
- d) spoločenstvá znovuzrodených nerešpektovali hranice tradičných cirkví a etnické hranice, sú vedome nadkonfesijné a medzinárodné. Tu je možné zaregistrovať vznik novodobého ekumenizmu.

Pod vplyvom prebudeneckých hnutí sa takto formovali nové cirkevné útvary. Ich vznik súvisel predovšetkým s tým, že často sa im nedarilo realizovať svoje aktivity v rámci existujúcich cirkevných štruktúr, ktoré boli skôr prekážkou prebudeneckých snáh (Filipi, 1998). K novým útvarom sa zaradili:

Metodizmus - stal sa typickým prejavom prebudeneckého hnutia na pôde anglikanizmu. Jeho počiatky sa spájajú so snahami anglikánskych duchovných, bratov Johna Wesleya (1703-1791) a Charlesa Wesleya (1707-1788) a ich spolupracovníka Georga Whitefielda (1714-1770) o metodické budovanie (odtiaľ metodizmus) osobnej zbožnosti prostredníctvom modlitebných krúžkov. Pôvodne nemalo toto hnutie separatistické ciele, avšak pre obtiaže, ktorým muselo čeliť došlo k jeho vyčleneniu ako samostatnej cirkvi. Prvá metodistická cirkev vznikla v r. 1784 v USA. K veľkému rozmachu metodizmu došlo v 19. stor., kedy sa širil v celom svete. V súčasnosti pod koordináciu Svetovej metodistickej rady patrí 62 cirkví s 50 mil. členov. Najsilnejšie pozície má metodizmus v USA, Veľkej Británii, Kanade, Nemecku, Austrálii a Juhoafrickej republike. V niektorých krajinách sa metodistické cirkvi spojili s inými protestantskými cirkvami - napr. v južnej Indii (1947), severnej Austrálii (1956), Kongu (1970), Pakistane (1970), Taliansku (1979).

Armáda spásy (salutisti) má svoj pôvod v anglickom metodizme. Jej zakladateľom bol metodistický kazateľ Wiliam Booth (1829-1912), ktorý so svojou manželkou Catharinou rozvinul svojráznu evanjelizačnú stratégiu, opierajúcu sa o vojenské organizačné princípy. Jej cieľom je šírenie evanjelia a sociálna pomoc sociálne slabým vrstvám spoločnosti (bezdomovci, alkoholicy, prostitútky, narkomani, kriminálnici). Armáda spásy má svoje útvary mnohých krajinách na všetkých svetadieloch. Má 220 tis. dôstojníkov a 1 mil. vojakov v 82 krajinách sveta. Vyržiava viac ako 3 tis. sociálnych zariadení a škôl.

Pentekostalizmus - turičnicke (letničné) hnutia a cirkvi: jeho vznik súvisel jednak radikalizáciou prebudeneckých motívov ako aj s pôsobením ďalších faktorov. Korene turičnickeho hnutia siahajú do konca 19. stor. a súvisia s hnutím za posvätením v americkom metodizme. Jeho vyznávači zdôrazňovali osobné obrodenie Duchom svätým, pričom prijatie Ducha svätého je zvláštnou charizmatickou skúsenosťou (často spojenou s glosóliou, prorokovaním alebo charizmatickým vyzdravením). Prvé turičnicke zbory vznikli v USA zač. 20. stor., pričom za rozhodujúci okamih sa považuje zhromaždenie pod vedením kazateľa Williama Seymoura (1870-1922) v r. 1906. Hnutie sa zakrátko v USA etablovalo v dvoch cirkvách - Božia cirkev a Božie zhromaždenie. Na tomto mieste je potrebné v súlade s S. Frankielovou (1999, s. 80), že turičnicíky prúd sa stal populárnym aj v mnohých katolíckych komunitách (hispanoamerických) a v 60. a 70. rokoch 20. stor. prenikol do stredných vrstiev v rímskokatolíckej cirkvi. Presný súčasný počet turičnicíckych cirkví na svete nie je možné určiť pre ich neustály vývoj a pomerne nejasné vymedzenie voči ostatným cirkvám. Pentekostalizmus je totiž vedome nadkonfesionálny, čím by sa v podstate ani nemal zaradiť k protestantizmu. K známejším turičnicíckym sektám patria napr. päťdesiatnici, ktorí sa sformovali v r. 1905 v USA a neskôr sa cez Fínsko šírili najmä v Rusku, Ukrajine a Bielorusku a inde vo svete. Na africkom kontinente turičnicke cirkvi často splývajú s tzv. africkými nezávislými cirkvami (napr. kimbanguisti). Počet vyznávačov pentekostalizmu sa odhaduje na 35 mil. Na Slovensku sa k turičnicíckym cirkvám zaradila Apoštolská cirkev. Koordinačným orgánom cirkví je Svetová turičnicícka konferencia (Filipi, 1998, Hrabal, 1998). V 19. a 20. storočí dosiahlo štiepenie a formovanie nových cirkví a náboženských spoločností obrovské rozmery. Jednotlivé útvary často vznikali, zanikali, štiepili sa a následne sa spájali. Faktory, ktoré tento vývoj determinovali boli veľmi rozmanité. Často išlo o malicherné spory a osobné pohnútky. Z významnejších činiteľov je možné okrem evanjelikálnych hnutí uviesť dva motívy:

- a) snaha o návrat apoštolského kresťanstva v jeho pôvodnej podobe, ktorá by nebola deformovaná neskorším vývojom,
- b) eschatologické a apokalyptické motívy - prejavujúce sa očakávaním zásadného zlomu, konca dejín a príchodu Božieho kráľovstva.

Proces diferenciacie, integrácie a kryštalizácie náboženských útvarov trvá až do súčasnosti a najvýraznejšie sa prejavuje v Afrike. Mnohé útvary sa vieroučne od protestantizmu a celého kresťanstva dosť vzdialili a nadobudli synkretický charakter. Z uvedených dôvodov nie je možné podať ich kompletný prehľad a ani táto príručka túto ambíciu nemá. Podáme tu len výber významnejších hnutí, cirkví a náboženských spoločností.

Campbelliti - Učenci Kristovi: išlo pôvodne o viacero hnutí v americkom protestantizme v 19. stor., ktorých spoločným znakom bola nespokojnosť s roztrieštenosťou kresťanstva do mnohých denominácií. Najväčšiu váhu si získali dve hnutia vedené Thomasom Campbellom (1763-1854) a Bartonom W. Stoneom (1772-1844). V r. 1832 sa tieto hnutia spojili do Kresťanskej cirkvi - Učencov Kristových. Cieľom bolo vytvoriť jednotnú kresťanskú cirkev. Okrem USA (najviac Tennessee, Arkansas, Alabama, Oklahoma a Texas) sa cirkev rozšírila do Kanady, Veľkej Británie, Latinskej Ameriky, Afriky a Austrálie. V r. 1906 sa cirkev rozdelila na konzervatívnu Kresťanskú cirkev a liberálnejších Učencov Kristových. V súčasnosti sa k nim hlási asi 2 mil. ľudí.

Novoapoštolská cirkev - Katolícko-apoštolské zbory: ich vznik spadá do 30. rokov 19. stor. a viaže sa na pôsobenie londýnskeho kazateľa škótskej presbyteriálnej cirkvi Edwarda Irvinga (1792-1834). Išlo o snahu o obnovu apoštolského kresťanstva v jeho pôvodných formách a všeobecnosti (katolicite). Bol obnovený úrad charizmatických prorokov, ktorí zvolili dvanásť apoštolov. Tí v r. 1836 vykonali neúspešnú celosvetovú misijnú akciu. Po sporoch a smrti posledného apoštola v r. 1901 sa katolícko-apoštolské zbory prestali rozvíjať. Spory dali impulz na vznik Novoapoštolskej cirkvi v Nemecku, ktorá prevzala veľkú časť ideí a ktorá

obsadzuje úrad apoštolov novou voľbou. Oproti iným protestantským denomináciám majú tretiu sviatosť - tzv. Sväté zapečatenie - spočívajúce v prijímaní darov Ducha svätého. V súčasnosti sa k novoapoštolskej cirkvi hlási 10 mil. veriacich, združených v 55 tis. obciach v 190 krajinách sveta.

Adventisti: ide o najvýznamnejšiu a najpočetnejšiu cirkev, ktorá vznikla na báze apokalyptického očakávania v 1. pol. 19. stor. v USA. Zakladateľom adventizmu bol baptistický farmár a kazateľ William Miller (1782-1849), ktorý na základe analýzy Biblie určil presný dátum druhého Kristovho príchodu (pripadal na r. 1843). Po tom, čo sa príchod Krista neuskutočnil, sa doktrína adventizmu modifikovala a podľa nej žijeme v období posledného súdu, ktorý prebieha zatiaľ latentne. Adventisti sa rozdelili na dva prúdy: adventistov prvého dňa - svätia nedeľu a adventistov siedmeho dňa - svätia sobotu. Oba prúdy sa členia na celý rad cirkví. Z USA (Nebrasky) sa adventizmus rozšíril do Európy a neskôr do Austrálie, Oceánie a ďalších častí sveta a dnes sa vyskytuje v 190 štátoch. Celkový počet adventistov sa odhaduje na 4 mil. osôb.

Swedenborgiáni - sú vyznávači učenia švédskeho šľachtica a syna luteránskeho biskupa Emanuela Swedenborga (1688-1772), ktorý sa usiloval o vznik nového náboženstva, ktorého náplňou by bolo objasňovať ľudstvu skutočnú podstatu druhého príchodu Krista. Zaoberal sa ezoterickými výkladmi biblických textov. Jeho kresťansko-teozofické učenie neuznávalo telesné vzkriesenie, predestináciu ani učenie o najsvätejšej Trojici. Na báze jeho učenia sa sformovala Nová cirkev a Cirkev nového Jeruzalema. Swedenborgiáni sa vyskytujú v škandinávskych krajinách, Anglicku, Nemecku, Rakúsku a Juhoafrickej republike. Ich počet sa odhaduje na 100 tis. osôb.

#5.2.4.2. Doktrína

Podat' ucelenú charakteristiku doktríny protestantizmu je, vzhľadom na jeho značnú heterogenitu, prakticky nemožné. Pri charakteristike doktríny sa preto opierame o luteranizmus a kalvinizmus ako dominantné smery protestantizmu. Základným prameňom dogmatiky protestantizmu je *Biblia*. Bibliu tvorí Stará zmluva a Nová zmluva (protestanti uprednostňujú termín zmluva pred termínom zákon). Protestanti neuznávajú za súčasť Biblie starozákonné apokryfy (katolíci ich nazývajú deuterokanonické knihy). Považujú Písmo sväté za jediný prameň viery, teda neuznávajú tradíciu ani dogmy, ktoré sa k nej viažu. Protestantizmus odmieta kult svätých a kult Panny Márie a orientuje sa výlučne na kult najsvätejšej Trojice. V eschatológii protestantizmus odmieta učenie o očistci, argumentujúc nemožnosťou pomoci zomretým prostredníctvom odpustkov. Kľúčové je učenie o ospravedlnení hriechov vierou. Každý jednotlivец stojí obnažený pred Bohom, nechránený cirkevnou inštitúciou, a prijíma ospravedlňujúcu milosť aktom svojej viery. V tejto súvislosti sú určité rozdiely medzi luteranizmom a kalvinizmom. Aj kalvinizmus vychádza zo zvrchovanej, a z ľudskej strany ničím nepodmienennej Božej milosti, ktorá ospravedlňuje hriešneho človeka bez akejkoľvek jeho zásluhy. Kalvinizmus však rozvíjal úvahu o záväzných dôsledkoch prijatého ospravedlnenia. Podľa kalvinizmu sú dobré skutky vďačnou odozvou a nie predpokladom milosti. Pre kalvinizmus je príznačné učenie o dvojitej predestinácii, podľa ktorého je jedna skupina ľudí predurčená k spásu a druhá k zatrateniu.

Veľké rozdiely medzi protestantizmom a katolicizmom sú v oblasti ekleziológie. Protestantizmus neuznáva primát pápeža a cirkevnú hierarchiu. Pri výstavbe cirkvi hrá podstatnú úlohu zvestovanie Božieho slova. Protestantské cirkvi nepoznajú učiteľský úrad, zverený jednotlivcovi. Aktuálny výklad konfesí a katechizmov sa realizuje spoločnou poradou. Protestantské cirkvi nezavazujú kňazov a kazateľov celibátom a ponechávajú ho v obyčajných životných situáciách. Protestantizmus takto vrátil dôstojnosť nielen manželstvu a rodine, ale aj a práci v svetskom povolaní, čím položil základy nového vzťahu k práci vo všednom zamestnaní (katolicizmus v stredoveku užíval pojem povolanie len pre povolanie

k životu v duchovnom stave alebo rehoľnom spoločenstve). Podľa protestantizmu nie je kláštor, chrám a sviatostný mechanizmus, ale rodina, občianske zamestnanie a svetské poriadku sú domovským prostredím kresťana (Filipi, 1998).

#5.2.4.3. Kult

V kulte protestantizmu majú ústredné postavenie Služby Božie. Luteranizmus v bohoslužobnej reforme eliminoval to, čo bolo v rozpore s reformačným chápaním evanjelia. Najdôležitejšou časťou bohoslužby sa stalo zvestovanie Božieho slova na základe Písma svätého. Zdôraznila sa účasť ľudu na bohoslužbe tým, že sa konala v národnom, teda ľudu zrozumiteľnom, jazyku. Oproti omši bola z bohoslužby eliminovaná opakovaná obeta Ježiša Krista a eucharistická modlitba. Adoračný rozmer bohoslužby je zastúpený prevažne spoločným spevom žalmov. Protestantizmus však nevyžaduje liturgickú uniformitu, čo viedlo k uplatňovaniu rozmanitých foriem bohoslužieb. Luteranizmus bol v reforme kultu zdržanlivejší ako kalvinizmus. Zachovaná bola štruktúra cirkevného roka s mnohými sviatkami. V chrámoch zostali zachované oltáre (už v podstate nefunkčné), obrazy, sochy, sviece. Kalvinizmus realizoval bohoslužobnú reformu radikálnejšie. Rešpekt k cirkevnému roku sa obmedzuje len na hlavné sviatky (vianoce, veľkonočné sviatky a turíce). Priestory pre bohoslužby sú väčšinou jednoduché a strohé, bez oltárov, sviec a obrazov. Anglikánska liturgia si zachovala mnoho katolíckych elementov so zohľadnením kultu starovekých a stredovekých svätcov.

Protestantizmus uznáva len dve sviatosti - krst a večeru Pánovu s odôvodnením, že obe sviatosti boli ustanovené Kristom. Rozdiely medzi luteranizmom a kalvinizmom sú v chápaní spôsobu Kristovej prítomnosti pri večeri Pánovej. Luteranizmus má sklon spájať Kristovu prítomnosť so sviatostnými živlami (chlebom a vínom) tesnejšie, ako kalvinizmus. Luteranizmus odmieta transsubstanciáciu, ale rovnako odmieta kalvínsky názor, že živly sú iba podobenstvom a zobrazením neprítomného Krista. Kristus je podľa luteranizmu prítomný pri večeri Pánovej v živloch, pod živlami a so živlami (Filipi, 1998). Na rozdiel od katolicizmu sa v protestantizme presadilo prijímanie pod obidvoma spôsobmi pre všetkých veriacich, nielen pre kňazov (Filipi, 1998).

Z ďalších kultových praktík sa v protestantizme ujali spoločné a osobné modlitby. Veľmi rozšírené je samostatné štúdium Biblie. Na druhej strane sa v protestantizme nestretávame s púťami.

#5.2.4.4. Organizácia

Protestantizmus vykazuje veľké odlišnosti v učení o cirkvi v porovnaní s katolicizmom. Luteranizmus za základné znaky pravej cirkvi považuje dva: cirkev je spoločenstvo veriacich (svätých), v spoločenstve sa čisto zvestuje evanjelium a riadne sa vysluhujú sviatosti. Cirkev je tu teda vymedzené aktuálne a dynamicky - je to konkrétne zhromaždenie ľudí a nie ústav, inštitúcia, či hierarchická štruktúra. Odmietnutím kanonického poriadku sa pred protestantskými cirkvami otvorili možnosti vytvoriť si takú organizačnú podobu, aká najlepšie zodpovedala ich potrebám, dobovej a miestnej situácii.

V luteranizme sa spočiatku presadil konzistoriálny typ cirkevného zriadenia. Cirkev riadil a spravoval výbor, vymenovaný príslušnou vrchnosťou. Neskôr sa, v súvislosti s migráciou obyvateľstva medzi jednotlivými religiózne nerovnorodými územnými celkami, tento model ukázal ako nefunkčný. Vo väčšine prípadov bol nahradený systémom s prvkami episkopálneho a presbyteriálno-synodálneho zriadenia. Úrad ordinovanej služby je v luteranizme funkčne viazaný na zvestovanie evanjelia a vysluhovanie sviatostí. Ordinácia je však pozbavená sviatostnej povahy. Úrad biskupa nie je zásadne nadriadený kňazovi alebo kazateľovi. Bez biskupov môže cirkev existovať. Presbyteriálno-synodálny systém má aj Jednota bratská.

Cirkvi kalvinistického typu sa od prvopočiatkov budovali na princípoch presbyteriálneho a synodálneho zriadenia. Na čele miestnej obce stojí vedľa voleného pastora (farára) i volené presbyterstvo (staršovstvo), zložené s osvedčených laikov. Na vyšších úrovniach patria rozhodovacie právomoci kolektívnym orgánom volených delegátov, ktoré najmenej z polovice tvoria laici. V ordinovanej službe sa v kalvinizme uplatnili štyri typy: presbyter, pastor, doktor (učiteľ) a diakon.

Kongregacionalisti postavili svoju organizáciu na princípe, že bohoslužobne zhromaždená obec je cirkvou v plnom slova zmysle a je nezávislá na vyšších inštanciách cirkevnej a štátnej moci. Podlieha jedine Kristovi. Cirkevné zriadenie kongregačného typu sa neobmedzilo len na kongregacionalizmus, ale osvojili si ho aj iné cirkvi - napr. baptisti a dankeri.

Organizačná štruktúra anglikanizmu sa opiera o princípy episkopálneho zriadenia. Jednotlivé diecézy na čele s biskupom sa združujú do provincií na čele s arcibiskupom. V Anglicku sú dve provincie - Canterbury s 27 a York s 11 diecézami. Cirkvi ležiace mimo Anglicko majú buď postavenie samostatných provincií, ktoré jurisdikčne nepodliehajú materskej cirkvi alebo majú pozíciu samostatných cirkví. Historickým vývojom je daný štátny charakter anglikánskej cirkvi v Anglicku. Značná časť biskupov je členom Hornej snemovne britského parlamentu, biskupi sú menovaní premiérom, canterburský arcibiskup korunuje panovníka, uznesení synody podliehajú schváleniu panovníkom. Ostatné anglikánske cirkvi žiadne podobné väzby k svojim štátom nemajú (Filipi, 1998).

Organizačná štruktúra metodizmu je odvodená od konexionalistických princípov. Jednotlivé zložky a útvary sú navzájom prepojené tak, aby bolo možné uskutočniť zodpovednosť jedných za druhých v maximálne možnej miere. Miestny zbor je združením jednotlivých skupín (pre evanjelizáciu, službu, pastiersku starostlivosť a pod.). Táto línia pokračuje v systéme odstupňovaných konferencií (okrskových, dištriktuálnych, výročných, centrálnych a generálnych).

Organizácia Armády spásy sa opiera o vojenské princípy. Všetky funkcie sú prístupné mužom i ženám. Na čele celosvetovej organizácie je generál, volený najvyššou radou teritoriálnych veliteľov. Pomáha mu poradná rada a náčelník štábu. Národné jednotky sa následne delia na divízie, do ktorých sú združené miestne zbory a príslušné zariadenia.

Niektoré cirkvi sa dôsledne rozišli s organizovaným a inštitucionálnym cirkevnictvom. Nevedú si ani záznamy o svojich členoch - napr. darbisti (Filipi, 1998).

#5.2.5. Kresťanské nezávislé cirkvi

Ku kresťanským nezávislým cirkvám zaradujeme tie náboženské hnutia, ktoré sa odvolávajú na Ježiša Krista, avšak sú len v malej miere viazané na protestantizmus, či iné vetvy kresťanstva. Tieto cirkvi sa rozvíjajú najmä v Afrike. Stretnúť sa s nimi možno aj v Latinskej Amerike, Oceánii, na Filipínach a v USA (Malherbe, 1995). Charakteristickou črtou týchto nezávislých cirkví je ich rôznorodosť. Ich počet sa odhaduje na niekoľko tisíc, pričom viaceré sú efemérnym javom a ich existencia netrvá ani rok. Podľa Malherbeho (1995) je najviac týchto cirkví v Juhoafrickej republike (155), Nigérii (111) a Keni (78) a patrí k nim okolo 14,9 % obyvateľov Afriky. Malherbe (1995) rozlíšil tri veľké prúdy v rámci kresťanských nezávislých cirkví:

- a) cirkvi späté s niektorým druhom (afrického) nacionalizmu
- b) cirkvi späté s osobou svojho zakladateľa, uznávaného za proroka
- c) cirkvi s dominanciou liečiteľských praktík prostredníctvom modlitieb.

Cirkvi prvého typu sa rozvíjajú predovšetkým v anglofónnych oblastiach subsaharskej Afriky, najmä v Juhoafrickej republike. Niektoré sa odvolávajú na Etiópiu, ktorá je symbolom africkej krajiny so starou kultúrou, ktorá odolávala kolonizačným vplyvom. Tieto cirkvi kladú dôraz na sociálny a politický zápas, usilujúc sa o priznanie novej hodnoty tradičným africkým kultovým praktikám, ktoré je možné zosúladiť s kresťanstvom. Inou skupinou v rámci tohto

typu sú tzv. sionské cirkvi, ktorých vznik iniciovali negroidní pastori v USA, túžiaci vtlčiť svojim cirkvám výraznejšie africké zafarbenie. Predstavitelia týchto cirkví prirovnávajú černošské obyvateľstvo k hebrejskému ľudu a vracajú sa k niektorým starozákonným praktikám (polygamia). Cirkvi druhého typu sú často krátkodobým javom a ich existencia končí smrťou zakladateľa. K príkladom tohto typu cirkví patria kimbanguizmus (Konžská demokratická republika, Kongo, Angola, Zambia, Stredoafrická republika) a harrizmus (Ghana, Libéria, Pobrežie slonoviny a Burkina Faso). Posledná skupina cirkví je pomerne podobná turičnickým cirkvám. Rozvinula sa v anglofónnych regiónoch západnej Afriky (Nigéria, Togo, Benin, Ghana). K najznámejším príkladom patrí Cirkev cherubínov a serafínov a Cirkev Aladura (Malherbe, 1995).

Z mimoafrických cirkví je ešte potrebné spomenúť Iglesia ni Kristo na Filipínach, ktorá má 4 mil. vyznáčov. V Európe sme zaznamenali taktiež vznik kresťanských nezávislých cirkví. Príkladom z nášho územia je Československá cirkev husitská, ktorá vznikla v r. 1920 ako Československá cirkev. V súčasnosti je však chápaná ako protestantská cirkev.

#5.3. Islam

Islam je najmladšie svetové náboženstvo. Je to monoteistický religiózny systém, ktorého vznik sa viaže na oblasť Blízkeho Východu. V súčasnosti sa k islamu hlási 1 147,5 mil. ľudí, t.j. 19,6 % svetového obyvateľstva. Je druhým najvýznamnejším náboženstvom na svete podľa počtu vyznáčov. Najvyššie zastúpenie má v Afrike, kde sa k nemu hlási až 40,4 % obyvateľov. V Ázii je islam najvýznamnejším náboženstvom, hoci jeho podiel je len 22,7 %, čo svedčí o vysokom stupni diverzifikácie religióznej štruktúry obyvateľstva tohto svetadielu. V Ázii pritom žije až 70 % všetkých moslimov. V Európe dosahuje podiel islamského obyvateľstva 4,3 %. Pomerne malý význam má islam v Severnej Amerike (1,3 %), Austrálii a Oceánii (0,8 %) a Latinskej Amerike (0,3 %). Islamskými regiónmi sú najmä severná Afrika, juhozápadná, stredná a juhovýchodná Ázia a sčasti juhovýchodná Európa. Z rýdzo islamských krajín (podiel moslimov nad 98 %) je možné spomenúť z Ázie - Irán, Saudskú Arábiu, Afganistan, Jemen, Omán, Maledívy, Turecko, Tadžikistan a Katar, z Afriky - Alžírsko, Maroko, Somálsko, Tunisko, Mauretániu, Komory a Líbyu. V Európe majú výraznejšie zastúpenie moslimov Albánsko, Bosna a Hercegovina, Kosovo a Macedónsko (albánska menšina). Z hľadiska základných islamských smerov je dominantný sunnizmus (89 % moslimov). Menej početná skupina vyznáva šíizmus (10,6 %) a najmenšia skupina sa hlási k charidžizmu (0,4 %).

Tabuľka č. 8: Štáty s najvyšším počtom moslimov

štát:počet moslimov (tis.)

Indonézia: 170 310

Pakistan: 136 000

Bangladéš: 106 050

India: 103 000

Turecko: 62 410

Irán: 60 790

Egypt: 53 730

Nigéria: 47 720

Čína: 37 108

Alžírsko: 27 000

Prameň: www.adherents.com

Vývoj

Zakladateľom islamu bol prorok Muhammad ibn Abdallah ibn al-Muttalib, v Európe známy ako Mohamed (asi 570-632), pochádzajúci z mekkánskeho kmeňa Kurajš, tvoriceho jadro obchodnej oligarchie. V ranom detstve stratil oboch rodičov a vyrastal u starého otca a neskôr u strýka. Vo veku 25 rokov sa oženil s bohatou vdovou Chadídžou, s ktorou mal štyri dcéry (Zajnab, Ruqajja, Fatima a Umm Kulthúm) a žil s ňou až do jej smrti v r. 619. Vo veku 40 rokov začal Mohamed navštevovať jaskyňu na hore Híra neďaleko Mekky, kde sa modlil a rozjímal. V r. 610 sa mu tu zjavil archanjel Gabriel, ktorý mu kázal opakovať to, čo počuje. Tieto zjavenia dostali neskôr názov *Korán* (= to čo je určené k recitácii). V nasledujúcom období Mohamed získaval priaznivcov zjaveného učenia medzi príbuznými a priateľmi. Učenie hojne prijímali príslušníci nižších sociálnych vrstiev. Toto pokojné počiatkové obdobie sa skončilo v r. 614, kedy začal Mohamed výraznejšie vystupovať na verejnosti a počet vyznávačov islamu sa rýchle zvyšoval. Dostal sa do konfliktu s mekkánskou obchodnou oligarchiou, ktorá cítila ohrozenie pozície Mekky ako tradičného kultového strediska arabských kmeňov, prichádzajúcich tu k Čiernemu kameňu v svätyni Al-Kaba. V r. 622 preto Mohamed opustil Mekku a presídlil sa do osady Jathrib, ktorá dostala nový názov Medina. Emigrácia proroka Mohameda do Mediny (tzv. hidžra) sa stala počiatkom islamského letopočtu. Tu založil *ummu* - moslimskú obec, ktorá sa stala spojením cirkvi a štátu. Mohamed začal organizovať vojenské akcie proti Mekkáncom, ktoré označil ako *džihád* - boj za vieru. V r. 630 sa vrátil triumfálne do Mekky a starým symbolom dal nové významy. Al-Kaba sa stala Domom božím. Mohamedovi sa pomerne úspešne podarilo rozšíriť islam na území Arábie a zjednotiť jednotlivé arabské kmene. Po Mohamedovej smrti sa jeho najbližší druhovia usilovali zabezpečiť plynulé nástupníctvo. Zástupcami proroka sa stali kalifovia (v chronologickom poradí - Abú Bakr, Umar, Uthmán a Alí) (Banek a kol., 1992, Denny, 1999, Müller, 1997).

V období pôsobenia prvých štyroch kalifov (632-661) sa islam rýchle rozšíril po celom Arabskom polostrove a na východ až do Perzie a na územie dnešného Afganistanu. Na severe vplyv islamu siahal do Palestíny, Sýrie a Arménska, na západe do Egypta a severnej Líbye. Preto Alí presunul hlavné mesto z Mediny do Kufy, ktorá mala výhodnejšiu polohu v rámci islamských území. Alí sa stal vodcom významnej frakcie ší'á, ktorej príslušníci tvrdili, že Mohamed si pred smrťou za kalifa vybral Alího, čím neuznávali prvých troch kalifov. Väčšina moslimov (neskôr nazývaných *sunnitmi*) tieto tvrdenia *šiítov* odmietla. Na konci Alího éry sa preto umma rozdelila na umajjovcov a šiítov. Do tohto obdobia spadá aj vznik sekty cháridžovcov. Trvalo však ešte dve storočia, kým sa z týchto konfliktov vyvinuli špecifické doktríny. Proces štiepenia pokračoval aj v ďalších storočiach a z vieroučných sporov sa tvorili ďalšie sekty, najmä na strane šiítov (Müller, 1997).

V období vlády umajjovských kalifov s centrom v Damašku (661-750) sa hranice moslimského sveta rozšírili na celé severné pobrežie Afriky a v 8. stor. až na Iberský polostrov, na sever k Ferganskej kotline a Aralskému jazeru v strednej Ázii a na východe až k rieke Indus. Na území Iraku a v Iránskej vysočine si vplyv udržali šiíti. Ich snahy o opätovné získanie vplyvu boli zastavené v r. 680 porážkou pri Kerbele. V r. 750 po šiitskej vzbure prevzala moc dynastia Abbásovcov z Bagdadu. Umajjovci si vplyv udržali len v Andalúzii. V tomto období dosiahla islamská kultúra a veda najväčší rozkvet a bola nositeľkou vtedajšieho civilizačného pokroku. Okrem iného výrazne prispela k rozvoju geografie. Islamská ríša stratila rýdzo arabský charakter a nadobudla kozmopolitné črty. Islamské teritórium sa rozšírilo na niektoré ostrovy v Stredomorí (Sicília, Sardínia, Korzika, Baleáry, Kréta) a na územie severnej Indie. Vplyv bagdadských kalifov začal slabnúť už po r. 900. Prejavilo sa to vznikom viacerých nezávislých kalifátov. Okrem už spomínaného v andalúzskej Cordóbe to bol kalifát v egyptskej Káhire. Silnela moc tureckých sultánov a moc dynastií v Ifríqiji (na území Tuniska a Tripolska). Definívny koniec dynastie

Abbásovci priniesli dobytú Bagdadu Mongolmi v r. 1258 (Denny, 1999). Úrad kalifa bol v r. 1258 prenesený do mamlúckej Káhiry, v r. 1517 do Istanbulu až napokon v r. 1924 bol zrušený tureckým republikánskym reformátorom Mustafom Kemalom Atatürkcom, ktorý jeho úlohu obmedzil na symbol islamskej spolupatričnosti (Malherbe, 1995).

Inou črtou bol postupný úpadok islamskej kultúry, vedy a vzdelanosti. Viacerí autori sa domnievajú, že príčiny tohto úpadku majú korene vnútri islamského sveta. Za kľúčovú udalosť považujú rozhodnutie bagdadskeho kalifa al-Kádira v r. 1019, ktorý z obavy pred neposlušnosťou intelektuálov a pred výhradami šiítov voči legálnosti sunnitskeho kalifátu nariadil uzavrieť bránu *idžtihádu* (samostatnému úsudku). Zrušil takto právoplatnosť individuálnej intelektuálnej aktivity ako jedného z princípov, s ktorého pomocou je možné zblížovať dogmatickú teóriu s meniacou sa spoločenskou praxou. Týmto rozhodnutím kalif v podstate zamedzil na dlhé storočia právo kritiky a budúcnosť islamu zveril otrockému napodobňovaniu rozhodnutí a postupov najstarších znalcov práva - tzv. *taklidu* (=ustrnulý výklad, konzervativizmus) (Müller, 1997, s. 54).

Pôvodne jednotná islamská ríša sa síce v r. 1258 rozpadla, avšak šírenie islamu sa nezastavilo. Mongolské výboje vytvorili priaznivé podmienky pre expanziu Turkov, ktorých vplyv rástol od 15. stor., najmä po dobytí Konstantinopolu v r. 1453. Postupne prenikli na Balkán a v 16. - 17. stor. až do strednej Európy. Osmanský vplyv v juhovýchodnej Európe trval až do konca 19. storočia. Na západe, predovšetkým na Iberskom polostrove, bol síce islam vytlačený vďaka úspešne postupujúcej reconquiste, ktorá vyvrcholila v r. 1492 obsadením Granady. Avšak na východe a na juhu expanzia islamu pokračovala. Výraznejšie sa islam začal uplatňovať v severnej Indii už od 12. stor. Veľký význam v rozvoji islamu zohrala ríša mongolských Veľkých Mogulov v r. 1526-1658. V období druhej vlny šírenia islamu úlohu islamských vládcov prevzali islamskí obchodníci a misionári, vďaka ktorým sa islam v 12. - 13. stor. rozšíril do Malajzie, Bruneja, Indonézie a južných Filipín. V subsaharskej Afrike prenikal islam cez Etiópiu a Sudán na východ a z berberských oblastí severnej Afriky na západ. Šírenie islamu sa tu datuje najmä do obdobia od pol. 18. storočia, pričom sa do afrického vnútrozemia dostával prostredníctvom arabských a swahilských obchodníkov. V 20. stor. priniesla misionárska činnosť a migrácia obyvateľstva islam do západnej Európy a do Ameriky (Denny, 1999).

Doktrína

Doktrínu islamu podávajú Korán a Sunna. *Korán* vznikol v r. 610-632 na báze zapisovania učenia, ktoré získal Mohamed tajuplným procesom verbálneho vnuknutia od archanjela Gabriela. V r. 650 bola na príkaz kalifa Uthmana realizovaná konečná redakcia Koránu, ktorý pozostáva zo 114 súr (kapitol), pričom 90 súr pochádza z mekkanského a 24 z medinského obdobia. Súry sú usporiadané zostupne podľa svojej dĺžky. Korán je chápaný ako Božie slovo a preto je nestvorený a večný. Obsahuje rozmanité texty, ktoré majú dogmatický, etický a právny charakter. *Sunna* (= cesta, pravidlo) je súhrn Mohamedovej tradície, jeho výrokov a skutkov, ktoré sú zachytené v hadísoch. Spočiatku sa táto tradícia odovzdávala ústne, neskôr bola spísaná do podoby rozsiahleho materiálu. Za najlepšie sa považujú zbierky hadísov od al-Bucháriho a Moslima ibn al-Hadždža. Sunna poskytuje moslimovi konkrétny návod na to, v čo má veriť, čo má robiť, aby zachoval osobitý ráz ummy.

Islam je monoteistické náboženstvo, ktorého základom je viera v jediného Boha Allaha. Allah je zdrojom všetkej moci a spravodlivosti. Počas šiestich dní z ničoho stvoril svet a človeka (Adama). Allah stvoril aj anjelov, ktorí sú nebeskými bytosťami držiacimi Allahov trón a niektorí majú zvláštne poslanie (napr. archanjel Gabriel prenáša Allahove príkazy, Azraíl je anjelom smrti, Isráfíl oznámi príchod posledného súdu a pod.). Satan (Šajtán) je padlý anjel, ktorý zvädza človeka zhrešiť. Dôležitým elementom islamskej doktríny sú proroci, ktorých Allah vyslal medzi ľuďmi ako učiteľov a sprostredkovateľov zjavenia. Prvých prorokov vyslal Allah k židom, aby hlásali monoteizmus a šírili učenie medzi ostatnými národmi (Adam,

Abrahám, Mojžiš, Jakub, Dávid, Ján Krstiteľ a ďalší). Vzhľadom na to, že židia sa spreneverili svojmu poslaniu a vyhlásili sa za vyvolený národ, čím zamedzili iným národom prijať pravdivú vieru, vyslal Allah na zem proroka Ježiša. Ten splnil svoje poslanie, avšak kresťania sa odklonili od monoteizmu a vyhlásili Ježiša za Boha, preto Allah vyslal Mohameda ako posledného proroka, ktorý zabezpečil zachovanie monoteizmu a jeho šírenie medzi ostatné národy. Dôležitým prvkom islamskej dogmatiky je viera v deň posledného súdu, kedy všetci mŕtvi povstanú a ľudstvo sa zhromaždí pred Božou súdnou stolicou. Spravodliví budú spasení a odovzdaní večnej nebeskej blaženosti, neverci budú odsúdení a vrhnutí do pekiel. Poslednou základnou črtou dogmatiky je náuka o riadení prozreteľnosti a predestinácii (predurčení). Ich pôsobenie je pre človeka zahalené tajomstvom, ale ľudom je daná dostatočná miera slobody a zodpovednosti, aby mohli činiť mravné a duchovné rozhodnutia (Banek a kol., 1992, Denny, 1999). Korán neobsahuje mnoho úvah o stvorení a stavbe sveta. Allah stvoril zem v priebehu dvoch dní, potom na nej umiestnil hory a počas štyroch dní rozdelil potravu medzi všetky živé bytosti. Podľa neskorších vysvetlení bol svet stvorený z ničoho, mocou slova. Nad zemou sa týči nebo a ešte vyššie sa nachádza sedem stupňov raja. Na druhej strane pod zemou sa nachádza šesť pekiel. Svet bol stvorený s cieľom slúžiť človeku a všetko, čo sa v ňom odohráva sa deje z vôle Allaha (Banek a kol., 1992).

Islamská doktrína sa teda opiera v značnej miere o judaizmus a kresťanstvo a obsahuje vieroučné elementy ďalších religióznych systémov Blízkeho a Stredného Východu (napr. zoroastrizmu a manicheizmu). Markantný je taktiež podiel staroarabských prvkov, napr. implementácia kultu Čierneho kameňa v al-Kabe.

Islam má vo väčšej miere ako ostatné religie charakter právneho systému. Vďaka tomu existuje možnosť regulovania celého života moslima prostredníctvom predpisov, určených prorokom Mohamedom. Systém právnych predpisov sa nazýva *šari'a* (šariát). Šariát sa ako pojem podobá židovskému chápaniu Tóry. Zahŕňa v sebe skutočný zákon, ale zároveň ho presahuje tým, že celú oblasť vzťahov medzi Bohom a ľudstvom chápe ako zmluvný vzťah medzi Pánom a jeho služobníkmi. Ľudia sú Božimi služobníkmi a zároveň sú Božimi "kalifmi", povereními dozorcom nad správnym dianím vo svete a v dejinách. Keďže Korán a Mohamedovo učenie nebolo možné aplikovať bez formy a metód, došlo k ich vytvoreniu v rámci viacerých škôl islamskej právnej vedy (fikh), ktoré sa objavili v prvých troch storočiach existencie islamu. Vznikli viaceré sunnitské i šiítske školy.

Pre **sunnizmus** je rozhodujúce rešpektovanie tradície (sunna), spojenej s osobou proroka Mohameda. Za svoj ideál považujú skĺbenie viery so spoločenskou a ľudskou realitou a snaží sa vtiesnať islam do toku ľudských dejín. Sunnitu hľadajú v Koráne skôr skrytý zmysel a nie doslovný význam. Sunnitské školy považujú za hlavné zdroje právnej vedy Korán, sunnu, konsenzus obce (ummy) a analogické uvažovanie. K hlavným sunnitským právnym školám patria: hanafitská, málikovská, šáfiovská a hanbalovská škola. *Hanafitská škola* sa uplatňuje najmä v prostredí nearabofónnych moslimov - Turkov, Afgáncov, Pakistancov, Indov, Číňanov. Ide o najotvorenejší smer, ponechávajúci veľký priestor inividuálnemu úsudku a riešeniu (idžtihád). *Málikovská škola* sa rozšírila najmä v Afrike - horný Egypt, Maghrib, subsaharská Afrika. Kládie dôraz na súhlasnú mienku učencov a pripúšťa zvyky a miestne praktiky späté s poverami. *Šáfiovská škola* sa zachovala v dolnom Egypte, v časti Hidžázu na Arabskom polostrove, vo východnej Afrike, v časti Indie, juhovýchodnej Ázii a na Filipínach. Kládie dôraz na Mohamedovu tradíciu ako zdroj práva a namiesto súhlasu učencov tu hrá dôležitú úlohu konsenzus komunity. *Hanbalovská škola* sa praktizuje najmä v Saudskej Arábii vo forme wahhábizmu, čo je v podstate reformovaný hanbalizmus z 18. stor. Neodkazuje na žiadnu právnu autoritu. Wahhábizmus obnovil uplatňovanie idžtihádu (samostatného právneho úsudku). Ide o smer mravnej prísnosti a upätej zbožnosti (Müller, 1997, Denny, 1999).

Šíizmus neuznáva prvých troch kalifov za pravoverných nástupcov Mohameda a z tohto dôvodu neuznáva ani tú časť tradície, ktorá sa viaže na ich pôsobenie. Šíiti berú vieru viac emocionálne. Korán chápu doslovne. Kalifát šíiti nahradili imámátom. Imámovia sú potomkovia Alího a Fatimy a reprezentujú neomylných a vynikajúcich vodcov, ktorí jediní sú schopní naučiť veriacich preniknúť do skrytej podstaty vecí. Skrytý imám je v dobe neprítomnosti zastupovaný najvyššími duchovnými (mudžtahídami), z čoho vyplýva nadradený vzťah šíitskeho duchovenstva k svetskej moci. Otázka, kto z početných potomkov je skrytým imámom viedla k vzniku mnohých šíitských siekt. Dvomi najhlavnejšími sektami sú imámiti a izmailiti. *Imámiti* (tiež nazývaní dvanásťtníci) veria, že línia imámov sa zastavila u dvanásteho v poradí Mohameda al-Mahdího, ktorý záhadne zmizol v r. 878. Tento skrytý imám zostáva podľa nich prítomný v srdci veriacich a na konci historického času ľudstva sa vráti a ustanoví vládu Boha nad pozemským svetom. *Izmailiti* sa stotožňujú s imámami s postupnosťou imámov po šiesteho Džafara. Na miesto siedmeho však nekladú Músu, ale Izmaila. Delia sa na dve vetvy. Mustalíci (bohorovia) sa vyskytujú v Indii (Bombaj a okolie). Nizaríjci (chodžasovia) sa vyskytujú v Indii, Pakistane, Tadžikistane, Sýrii, Libanone, Egypte, Keni a Tanzánii (Malherbe, 1995). K ďalším šíitským sektám patria alaviti, zajdovci a drúzovia. *Alaviti* (vyznávači nusajríje) sú spoločenstvo extrémnych šíitov so synkretickým charakterom dogmatiky. Tá zahŕňa elementy astrálnych kultov a kresťanstva. Podľa nich Boh predstavuje nedeliteľnú jednotu trojitého výrazu božskej podstaty, ktorá sa voči pozemskému svetu prejavuje periodickým prevetľovaním trojice prorokov - Alího, Mohameda a Salmána al-Fárisího. Alaviti sa vyskytujú v severnej Sýrii, severnom Libanone, Iraku a Turecku. *Zajdovci* sú najumiernenejšou šíitskou sektou, ktorá popiera božský pôvod imámátu a úlohu skrytého imáma. Imáma volia z okruhu znalcov Mohamedovej rodiny. Rozšírení sú v Jemene (Denny, 1999). Špecifickú religióznu skupinu tvoria *Drúzovia*. Ide o mystickú sektu, považovanú za extrémnu vetvu izmailitov. Založená bola v 11. stor. v Egypte. Učenie drúzov je určitou formou ezoterického monizmu, ktorého základnou tézou je, že Boh sa zjavuje stále znova a znova na Zemi v rozličných ľudských podobách (inkarnáciách). Za poslednú z nich je považovaný Hamza. Drúzska vierouka má synkretický charakter a izmailitský základ mieša s niektorými gnostickými, novoplatónskymi, kresťanskými a židovskými prvkami. Spása je podľa drúzov vyhradená iba pre členov drúzskej obce, ktorá je endogamná a udržuje sa neustálymi reinkarnáciami svojich členov. Z tohto dôvodu nemajú drúzovia záujem obracať inovercov na svoju vieru. Drúzovia sa vyskytujú v Libanone, Palestíne a Sýrii (Hrabal a kol., 1998).

V súvislosti s nástupníckymi spormi sa sformovala aj sekta **cháridžitov**, ktorá sa pokladá za útvar stojaci mimo sunnizmu a šíizmu. Sú považovaní za islamských puritánov a moslimov tvrdej línie. Charakterizuje ich neústupčivosť, morálna prísnosť, odvaha a fanatizmus. Neuznávajú šíitsku tézu o božskej podstate imámátu. Držia sa zásady, že hlavou obce môže byť ktorýkoľvek pravoverný moslim a kalifov si volia spomedzi seba. Do súčasnosti sa z tejto sekty zachovala len umiernená vetva *ibádovcov*, vyskytujúca sa v Ománe a na Zanzibare. Vyskytuje sa tiež v berberskom prostredí v Líbyi (Džabal Nafúsa), Tunisku (Džerba), Maroku (Sidžilmasa) a v južnom Alžírsku (Mzab) (Malherbe, 1995, Müller, 1997, Denny, 1999).

Popri oficiálnom, legalizovanom a formálnom islame sa vyvíjal ľudový islam, ktorý medzi človekom a Bohom budoval podstatne citovejšie vzťahy. Ide o mystický islam - súfizmus. **Súfizmus** sa usiloval o iracionálne poznanie pravdy s využitím intuície a emocionálnych schopností, ktoré je možné dosiahnuť výukou pod dohľadom skúseného majstra. Väčší rozmach mystického islamu nastal v 10. - 12. stor., kedy sa objavili početnejšie *islamské bratstvá*, usadzujúce sa v kláštoroch, ktoré boli pomenované podľa oblasti - ibát, závija, chalva, tekkíja. Objavujú sa aj ženské rády a vojenské bratstvá. Najznámejšími bratstvami boli Bektašíja, Čištíja, Chalwatíja, Kadiríja, Kubráwíja, Mewlewíja, Nakšbandíja, Rifá'íja, Safawíja, Sanúsíja, Šadhilíja a pod. Neskôr došlo k úpadku vplyvu mystikov. Ich oživenie

nastalo v ostatných decéniách 20. stor. v súvislosti s globálnou krízou sekularizmu (napr. Nakšbandija v Turecku) (Müller, 1997, Pavlincová a kol., 1994). V súčasnosti pôsobí vo svete okolo 60 súfijských rádov. Pomerne výrazné aktivity islamských bratstiev (Nakšbandije) sú príznačné pre niektoré regióny v postsovietskom priestore (Turkmenistan, Čečensko, Inguško, Dagestan). Iným príkladom môže byť hnutie murídiv s centrom v senegalskej Toube.

V 19. a 20. storočí sa na báze islamu sformovalo mnoho ďalších siekt. Jedným z príkladov je sekta *ahmadija*, ktorá vznikla v 80. rokoch 19. stor. v indickom Pandžábe. Založil ju Mirza Ghulám Ahmad Kadiani, ktorý sa vyhlásil za mahdiho (mohamedánskeho mesiáša) a hlásal synkretické učenie snažiace sa zblížiť islam s hinduizmom a anglikanizmom. Okrem Indie sa sekta rozšírila v Pakistane, Afganistane, Iráne, Egypte a Indonézii. V r. 1914 sa rozdelila na kadiánsky a lahorský smer. Z ďalších siekt je možné uviesť radikálnu moslimskú sektu amerických černocho - *Hnutie čiernych moslimov* (Black Muslim Movement), založenú v r. 1931 v Chicagu. Vyznačovalo sa politickou orientáciou s rasistickým podtónom a cieľom, aby negroidi ovládli svet. V súčasnosti pôsobí niekoľko vetiev hnutia pod názvom *Národ islamu*.

Kult

Kult v islame je veľmi jednoduchý. Nevyskytujú sa v ňom žiadne religiózne obrazy a hudba. Zásadný význam má samotná viera, vernosť Allahovi a plnenie piatich základných povinností (filarov). Týchto päť pilierov islamu je záväzných pre každého moslima:

- a) *vyznanie viery (šaháda)* - spočíva na opakovaní formulky "Nie je božstvo okrem Boha Allaha. Vyznávam, že Mohamed je posol boží". Je to akt verejného vyznania viery. Islam je otvorený pre vstup vyznávačov iných religióznych systémov. Aby sa človek stal moslimom, stačí vykonať tento prvý pilier a s úprimným presvedčením vysloviť šahádu. Na druhej strane je islam reštriktívny voči svojim vyznávačom. Moslimské ženy majú zakázané vydávať sa za inovercov. Muži si môžu zobrať príslušníčku iného, ale len monoteistického náboženstva. Deti z akéhoto zväzku sa považujú za moslimov.
- b) *modlitba (salát)* - ide o najčastejšie vykonávaný úkon. Povinnosť modlitby je päťkrát denne a pri iných príležitostiach (napr. zatmenie, pohreb). K modlitbám veriacich vyzývajú muezíni z minaretov. Počas modlitby musí byť moslim v stave rituálnej čistoty (umyté ruky po lakte, nohy, tvár, uši a nosné dierky). Pokiaľ je výraznejšie znečistený (napr. pohlavným stykom alebo kontaktom s nečistou vecou - napr. ošipánymi alebo psími slinami) musí vykonať rituálny kúpeľ. Taktiež je dôležité, že sa musí modliť na čistom mieste (napr. koberčeku alebo rohoži) obrátený tvárou smerom k Mekke. Najvýznamnejšia je piatková modlitba na poludnie, ktorá sa obyčajne odohráva v mešite.
- c) *almužna (zakat)* - je povinnosť poskytnúť almužnu chudobným. Je to akási náboženská daň, ktorá sa odvádza z určitých druhov majetku a je povinná pre všetkých, ktorých majetok presahuje presne stanovené minimum. Almužna sa vyberá vždy koncom roka a slúži na podporu chudobných moslimov, konvertitov, moslimských dlžníkov, pútnikov, vojnových zajatcov.
- d) *pôst (saum)* - majú moslimovia dodržiavať počas pôstneho mesiaca - ramadánu. Je to deviaty z dvanástich lunárnych mesiacov islamského kalendára a trvá 29 alebo 30 dní. Od svitania do súmraku je zakázané jesť, piť, užívať lieky, fajčiť alebo oddávať sa rozkoši. Večer je dovolené jesť a mať pohlavný styk. Moslimovia jedia aj pred svitaním. Povinnosť pôstu sa nevzťahuje na deti, chorých a starých ľudí. Počas ramadánu sa moslimovia snažia pozdvihnúť svoj duchovný a mravný život. Zúčastňujú sa modlitebných zhromaždení. Niektorí strávia v mešite celých 10 posledných dní ramadánu. Na záver pôstu sa koná jeden z dvoch kanonických sviatkov islamského roku - Slávnosť prerušenia pôstu. Konajú sa špeciálne modlitby, ľudia sa stretávajú v rodinách pri osobitných jedlách a posielajú si pozdravy.

e) *veľká púť (hadždž)* - je povinnosťou, ktorú moslim musí absolvovať aspoň raz za život, hoci nie je celkom obligatórna, ak to moslimovi nedovoľujú finančné alebo iné okolnosti. Na púť do Mekky je určený osobitný mesiac. Počas púte sa moslim dostáva do zvláštneho rituálneho stavu (ihramu), je oddelený od každodenného života. Nesmie mať pohlavný styk, holiť sa, strihať si vlasy alebo ochlpenie, používať voňavku, nosiť drahé šperky, loviť zver ani trhať rastliny. V okolí svätyne al-Kaba dochádza počas púte k rituálne opakovaniu prvotných duchovných udalostí (napr. sedemkrát obídu al-Kabu tak ako to robievali prví vyznávači jedného Boha. Vrcholom púte je rituálne zhromaždenie na planine Arafát pri hore Milosrdenstva, východne od Mekky, kde mal Mohamed poslednú kázeň na rozlúčku. Rituálne státie začínajú na poludnie modlitbou a pokračujú až do večera. Pútnici celé odpolednie meditujú, prosia o odpustenie hriechov a zaväzujú sa, že zvyšok života strávia v obnovennej a usilovnejšej službe Bohu. Tohto ceremoniálu sa zúčastňujú naraz 3 mil. pútnikov. Po obrade státie prichádza sviatok obetovania. Moslimovia vykonávajú krvavú obeť zvierat na pamiatku Abrahámovej obety barana. V posledných dňoch púte pútnici postupne vystupujú zo stavu ihramu. Dajú sa ostrihať a oholiť a oblečú si všedné šaty. Pohlavný styk je zakázaný až po záverečné rituály - kameňovanie diabla a rituálne obchádzanie al-Kaby.

Päť filarov tvorí len základnú kosť kultovej praxe moslimov. V individuálnej i všeobecnej rovine existuje veľké množstvo ďalších úkonov, ktoré charakterizujú islamský spôsob života. Jednou z foriem služby Bohu v islame je *džihád*. Ide o usilovanie sa o to, čo sa páči Bohu. Najčastejšie nadobúda podobu ozbrojeného boja proti nepriateľom islamu, teda inovercom. Smrť v tomto boji sa považuje za priamu vstupenku do raja. V kultovom živote sa zdôrazňuje potreba zachovávať čistotu. Od moslima sa požaduje obriezka, epilácia ohanbia a podpazušia, zastrešovanie fúzov a strihanie nechťov. Doporučuje sa používanie voňaviek (aj u mužov). Pred vstupom do mešity sa majú vyhnúť konzumácii cibule a cesnaku. Ženy počas menštruácie nesmú vstupovať do mešity (Denny, 1999, Müller, 1997).

Islam obsahuje aj stravovacie predpisy. Moslimovia môžu konzumovať väčšinu potravín. Zakázané sú však bravčové mäso, krv, alkoholické nápoje, zdochliny a jedlo zasvätené modlám. Musí sa dodržať moslimský spôsob porážky zvierat. Zakázaná je konzumácia morských živočíchov, ktoré sú schopné prežiť na suchu (napr. obojživelníky) (Denny, 1999).

Vzťahy medzi mužom a ženou sa v hľadisku Koránu a beduínskej tradície nezakladajú na rovnocennom partnerstve. Ženy sú podriadené mužom, ktorí nad nimi držia ochrannú, poručnícku a opatrovnícku ruku. Islam toleruje polygamiu, pričom moslim môže mať až štyri manželky. V niektorých konzervatívnych islamských krajinách majú ženy povinnosť zahaľovať sa a nosiť čádor (Irán, Saudská Arábia) (Müller, 1997).

Špecifické kultové obrady sa viažu na jednotlivé štádiá životného cyklu moslimov. Ide o obrady pred počatím, pri a po narodení, pri dospievaní, svadobné a pohrebné obrady. Svadobný obrad je jednoduchý. Ide v podstate o uzavretie zmluvy medzi oboma partnermi. K obradu sa neviaže žiadny špeciálny rituál, zvykom je krátka recitácia z Koránu. Na všetko dohliada vládny úradník. Potom nasleduje svadobná veselica (na Jáve býva jej súčasťou predstavenie tieňového divadla). Pohrebný obrad je taktiež jednoduchý. Telo mŕtveho musí prejsť rituálnou očistou. Nesmie sa balzamovať. Vkladá sa do bieleho rubáša. Pohreb by mal prebehnúť v deň úmrtia. Pochovávať sa nesmie po západe slnka. Pri hrobe sa vykonáva pohrebná modlitba a recituje sa prvá súra Koránu. Telo mŕtveho sa do hrobu umiestňuje tak, aby hlava bola orientovaná k Mekke (Denny, 1999).

Pútnické centrá islamu

Púť je kultová praktika, ktorá je súčasťou piatich pilierov islamu. Moslimovia vykonávajú tri základné typy púťí: malá púť (umrah), veľká púť (hadždž) a púť k hrobom moslimských svätcov (ziyarah). Prvé dve púte sa viažu na Mekku a okolie, tretí typ sa vykonáva do viacerých pútnických miest.

Umrah je individuálna púť do Mekky, ktorú možno realizovať v ktoromkoľvek období roku, hoci tradícia odporúča jej vykonanie počas ramadánu. Má presne vymedzený poriadok rituálov.

Hadždž je jedným z piatich pilierov islamu. Púť sa vykonáva korporatívne v poslednom mesiaci islamského roka (dhu al-hidždža). Začína sa v siedmy deň mesiaca a končí 13. deň mesiaca. Pútnici dodržiavajú presný rituálny poriadok (Jackowski a kol., 1999).

Ziyarah je púť späť s návštevou hrobov a mauzólei (mazarov) islamských svätcov, ktorí sa nazývajú wali (= priateľ Boha). Za svätcov sú považovaní mystici, kalifovia, zakladatelia bratstiev a pod. V severnej Afrike sú wali nazývaní marabutmi. Tento kult marabutov je cudzí ortodoxnému islamu. Najviac je rozšírený v šíizme. V 19. stor. bolo známych 50 pútnických centier. Niektoré púte boli považované za rovnocennú náhradu púte do Mekky - napr. púť do Mashhadu v Iráne, tri púte do Kairouanu v Tunisku, či sedem púťí do Demaku v Indonézii (Jackowski 1987b). Pútnici tu prichádzajú s cieľom vyprosiť si pomoc Alaha. Pri mazaroch sa zvyknú grupovať derviši (sufistickí mnísi), ktorí sa zaoberajú rozjímaním, veštením a ľudovým liečiteľstvom.

Najvýznamnejšími pútnickými centrami (podľa A. Jackowského a kol., 1999) moslimov sú:

Mekka - leží v Saudskej Arábii. Bola významným religióznym a obchodným strediskom už v predislamskom období. Sídlo sa rozvíjalo v okolí prameňa Zamzam a staroarabského kultovného miesta al-Kaby. V súčasnosti má mesto 400 tis. obyvateľov, pričom plní religióznu, obchodnú a obslužnú funkciu. Pri rozvoji Mekky dôležitú úlohu zohráva susedná Džidda - hlavný saudsokarabský prístav, kde sa nachádza veľkú medzinárodné letisko. Svätyňu Al-Kaba vybudovali na nádvorí Veľkej mešity. Je to štvorcová budova zo sivého kameňa s plochou strechou, dĺžkou 13 m, šírkou 12 m a výškou 15 m. Do výklenku na jednej z vonkajších stien (blízko západnej hrany) je umiestnený posvätný Čierny kameň. Pozostáva z niekoľkých kúskov, ktoré sú spojené striebornou obrúčkou. Nádvorie obklopuje múr s 19 bránami a 7 minaretmí. Z vnútornej strany je nádvorie lemované stĺpovou galériou, ktorá je zaklenutá 152 kopulami. Veľká mešita bola postavená v r. 705-715, v r. 1630 bola rekonštruovaná. Do mešity sa zmestí 50 tis. ľudí. V Mekke pútnici navštevujú tiež rodný dom Mohameda, hrob Abu Taliba (otca Alího) a hlavný cintorín El Maala.

Medina - je druhým významným pútnickým strediskom moslimov. Leží 400 km severne od Mekky. Pôvodne to bola roľnícka osada, ktorá od čias Mohameda pretransformovala na mesto s religióznou funkciou. V súčasnosti má okolo 200 tis. obyvateľov. Pútnici tu prichádzajú k hrobom proroka Mohameda, jeho dcéry Fatimy a prvých kalifov Abu Bakra a Umhara, ktoré sú umiestnené v mešite al-Haram. Súčasná podoba mešity pochádza z r. 1481-1487.

Jeruzalem - je tretím najvýznamnejším pútnickým centrom moslimov. Pre pútnikov má význam návšteva mešít Qubbet as-Sachra (mešita Kopula skaly) a al-Aksa. Mešitu Kopula skaly vybudovali v r. 687-692. Podľa islamskej tradície z tohto miesta podnikol Mohamed cestu do siedmeho neba, kde mu Allah určil každodenné povinné modlitby. Tu sa majú odohrať významné udalosti počas dňa posledného súdu. V balustráde obklopujúcej skalu sa nachádza relikviár, v ktorom je uložený vlas z Mohamedovej brady. Mešita al-Aksa je druhá najväčšia mešita v Jeruzaleme, vybudovaná v r. 705-715.

Hebron - je pútnické miesto späté so životom a pôsobením Abraháma. Leží na území palestínskej samosprávy na západnom brehu Jordánu. Pútnici navštevujú Abrahámov hrob (Al-Chalil). V Mauzóleu patriarchov sa nachádzajú taktiež hroby Izáka, Rebeky, Sary, Jakuba a Lei.

Moulaj Idris je pútnické miesto v Maroku. Nachádza sa tam mauzóleum Moulaja Idrisa - zakladateľa moslimskej dynastie Idrisovcov, ktorá sa zaslúžila o šírenie islamu v berberskom prostredí.

Kairouan je považovaný za štvrté najvýznamnejšie pútnické centrum moslimov. Leží v Tunisku, asi 100 km na juh od hlavného mesta. Nachádza sa tu množstvo mešít (Sidi Ukba, Sidi Sahbi). Pútnici navštevujú najmä mešitu Sidi Sahbi, kde sú uložené tri vlasy z Mohamedovej brady.

Karbala je najvýznamnejším pútnickým centrom šiítov. Leží v Iraku, asi 80 km juhojuhozápadne od Bagdadu. Pútnici navštevujú v Karbale hrob Husajna - tretieho imáma. Ďalšou významnou svätyňou je hrobka Hassana. Neďaleko Husajnovho mauzólea sa nachádza jeden z najväčších islamských cintorínov na svete, kde sa pochovávali moslimovia z celého sveta, pretože byť pochovaný pri hrobkách Husajna a Hassana sa považuje za veľkú česť.

K ďalším významným pútnickým centrámi islamu sa radia Nefta v Tunisku, Nedžef, Bagdad a Samarra v Iraku, Kumm a Mashhad v Iráne, Mazari Šarif v Afganistane, Buchará a Samarkand v Uzbekistane, Konya v Turecku, Adžmer a Rauza v Indii (Jackowski a kol., 1999).

Organizácia

Islam nemá vlastné duchovenstvo, tak ako ho poznáme v kresťanstve. Duchovenstvo nie je prostredníkom medzi Bohom a moslimom. Všeobecne platí pre islam jednota duchovného a svetského a neexistuje tu vyhranená dualita štátu a cirkvi. Cirkev v islame ako inštitúcia neexistuje. Islam nemá preto ani hlavu cirkvi ani cirkevnú hierarchiu. Duchovenstvo sa v islame vyvinulo pod tlakom reality, pretože islam musel reagovať na vývoj súvisiaci s kalifátom. Takto sa vyvinula vrstva duchovných (*ulemov*), všeobecne uznávaných autorít, ktoré mali právo interpretovať a obohacovať doktrínu. Duchovenstvo sa zaoberalo exegézou Koránu a tradícií a systemizáciou šariátu. Pomerne dlhé obdobie v islame dôležitú úlohu hral kalif, čiže zástupca proroka. Bol najvyššou náboženskou autoritou. Od zrušenia kalifátu v r. 1924 v Turecku sa vodcami sunnitských moslimov stali imámovia.

V šiizme má významné postavenie imám, ktorý získava svoju hodnosť Božím predurčením. Stáva sa ním vďaka tajomnej emanácii, ktorá prechádza na neho od Alího. V zmysle tejto doktríny je svetský vládca v šiitskom štáte (napr. v Iráne) len námestníkom imáma a plní funkcie strážcu verejného poriadku. Najvyššou hodnosťou v rámci najznámejších šiitských znalcov právnej náuky (*mudžtahídov*) je ajatolláh. Autorita nositeľa tohto titulu je jednoznačná. Ním vydané právne rozhodnutia sú nezvratné a nie je možné ich posudzovať. Vyšším a ešte vzácnejším vyskytujúcim sa stupňom tohto titulu je ajatolláh al-uzmá (veľký ajatolláh). V období fyzickej neprítomnosti skrytého imáma preberá duchovnú a svetskú moc osoba, nazvaná *fakíh* (uznaný za najmúdrejšieho), ak nedôjde k zhode na tejto osobe, potom preberá moc skupina veľkých ajatolláhov.

V sunnitskom islame má imám inú pozíciu ako v šiizme. Je to osoba, ktorá vedie piatkovú spoločnú modlitbu v mešite alebo na inom rituálne čistom mieste. Teoreticky môže túto funkciu plniť ktorýkoľvek zbožný moslim, ktorý pozná rituál. Imám je chápaný aj ako synonymum kalifa, teda najvyššieho náboženského vodcu.

Islamská obec sa nazýva umma. Podľa Koránu je ummou každá náboženská obec. Islamská umma je súhrnom všetkých moslimov na svete v danom okamihu (Denny, 1999, Müller, 1997).

Dôležitými organizačnými štruktúrami islamu sú rozličné islamské hnutia, ktoré možno zahrnúť pod názov *islamizmus*. Tento pojem sa v 2. pol. 20. stor. stal ekvivalentom radikálneho islamu a znamená ideológiu, ktorá využíva náboženstvo na politické ciele. Korene islamizmu resp. celosvetového oživenia islamu však siahajú do 17. stor. k radikálnej reforme zahájenej puritánskym kazateľom Mohammadom ibn Abd al-Wahhábom. Reforma viedla k vzniku *wahhábizmu*, ktorý odmietol modloslužobníctvo a uplatňovanie taklídu a

vrátil sa k uplatňovaniu idžtihádu. Wahhábisti si uvedomili, že moslimovia sa musia vrátiť ku Koránu a sunne, čím sa stali vzorom pre ďalších reformátorov, ktorých aktivity sa začali rozvíjať vo výraznejšej miere koncom 19. stor. Okrem návratu ku Koránu a sunne a odmietania takľidu prišli s novým prvkom, ktorým bolo odmietanie európskeho kolonializmu. Dôležitým prúdom týchto snáh bol *panislamizmus*, ktorého hlavným ideológom bol Džamal ad-Din al-Afghani (1838-1897), ktorý svoje aktivity vyvíjal v Indii, Turecku, Afganistane, Egypte a Iráne. Panislamizmus sa stal základom pre vznik islamských hnutí v 20. stor. K významným moslimským organizáciám sa v 1. pol. 20. stor. stalo Moslimské bratstvo (Ichwán al-moslimín), založené v r. 1928 v Egypte, či Spoločnosť pre šírenie viery (Džamáat at-Tablígh), založená v r. 1927 v Indii. Vznik týchto organizácií bol reakciou na aktuálnu situáciu v 20. rokoch 20. storočia. Zakladatelia hnutí mali za cieľ postaviť hrádzu šíriacim sa negatívnym javom, ktoré bolo možné chápať ako dôsledky slabosti a úpadku moslimského sveta. V centre ich pozornosti sa ocitli materializmus západného sveta a ateizmus sovietskeho typu. Islamisti v týchto hnutiach presadzovali reislamizáciu veriacich, každodenného života, inštitúcií a spoločenských štruktúr. Ďalšími strediskami islamských hnutí sa stali Irán a neskôr Alžírsko, Sudán a Afganistan. Niektoré režimy sa snažia islamizmus násilne potlačiť (napr. v Iraku, Sýrii a Líbyi) alebo marginalizovať (napr. v Egypte, Tunisku a Turecku). Obmedzene sa islamizmu prispôbili Jordánsko, Jemen, Libanon a Kuvajt. V Maroku a Saudskej Arábii sa režimy snažili islamizmu predísť islamskou legitimizáciou vlastných režimov (Küng, 2000). Celkovo možno islamské organizácie, pôsobiace v súčasnom svete rozdeliť do dvoch skupín (Müller, 1997):

- a) organizácie a skupiny, ktoré sa usilujú získať politickú moc a neštítia sa pritom použiť násilné prostriedky (terorizmus). Zo sunnitských organizácií tu možno spomenúť skupiny Islamské spoločenstvo Džamáat v Pakistane, Hamás (Islamské hnutie odporu) v Palestíne, Islamský front spásy v Alžírsku, Taliban v Afganistane. Zo šiitských organizácií to sú Islamský džihád v Palestíne (Gaza), Hizballáh v Libanone a Misijná výzva (Da'wa) v Iraku.
- b) organizácie, ktoré nebojujú proti režimom pri moci priamo, ale snažia sa destabilizovať pomery a vytvoriť podmienky pre politický zvrät, ktorý by zodpovedal ich predstavám. Typické je napr. Moslimské bratstvo v Egypte.

Islamské krajiny vytvorili zoskupenie, ktoré sa nazýva *Organizácia islamskej konferencie* (OIC). Organizácia bola založená v r. 1971 a má 51 členských štátov. Jej hlavným cieľom je upevňovať hospodársku, sociálnu, kultúrnu, vedeckú a inú spoluprácu medzi členskými štátmi, vykoreniť kolonializmus, posilňovať boj moslimských národov za nezávislosť a národné práva, podporovať ľud Palestíny v úsilí za vlastný štát a vytvárať vhodné podmienky na spoluprácu členských krajín s inými štátmi (Krupa a kol., 1999).

#6. Synkretické relígie, ezoterické, novopohanské hnutia a hnutia osobného rozvoja

Popri charakterizovaných religióznych systémoch existujú vo svete mnohé synkretické relígie, ezoterické a novopohanské hnutia. Často bývajú spájané s tzv. novou religiozitou, ktorá je chápaná ako vlna nového záujmu o náboženské a duchovné hodnoty. Tento záujem sa spája s hľadaním alternatívnej cesty, ktoré vedie k vzniku religióznych útvarov, stojacich, aj napriek čerpaniu inšpirácií, mimo rámec ostatných religióznych systémov. Ezoterických, novopohanských hnutí a hnutí osobného rozvoja v dnešnom svete je veľmi mnoho. Ich existencia je často len efemérnym javom.

Niektoré **synkretické relígie** sme už spomenuli v predchádzajúcich častiach, najmä ak vykazovali užšie väzby na charakterizované religiózne systémy (kodaizmus). V tejto časti budeme venovať pozornosť len vybraným relígiám a hnutiam, pretože úplný prehľad by si

vyžiadal podstatne väčší priestor. Z kresťanských základov vychádzajú tri významné hnutia - Cirkev Ježiša Krista Svätých posledných dní, Cirkev zjednotenia a Svedkovia Jehovovi. Iným synkretickým náboženstvom je bahaizmus, ktorého korene siahajú do islamu. Zo šintoizmu vychádza tenrikjó.

Cirkev Ježiša Krista Svätých posledných dní (mormóni) založil jednoduchý Američan Joseph Smith (1805-1844) na základe vízií, ktoré mal od r. 1822. Pod ich dojomom napísal a v r. 1830 vydal spis Kniha Mormon. Základom vzniku mormonizmu je legenda, že jeden z 12 izraelských kmeňov sa okolo r. 586 p.n.l. usadil v Amerike. Z neho vznikli dva národy - predkovia Indiánov. Predtým ako boli tieto národy v 5. stor. n.l. vyhubené, ukryl jeden z ich učencov - Moroni zlaté doštičky so zaznamenanou históriou na mieste, ktoré sa potom zjavilo Smithovi. Smith doštičky vykopal a egyptské hieroglyfické písmo prečítal pomocou špeciálnych okuliarov a preložil do podoby spomínaného spisu. Po skončení prekladu anjel Moroni doštičky odniesol. Podľa mormónskeho učenia má pravá, autentická cirkev, svoj pôvod v Amerike. Americké kresťanstvo teda nie je odvodené od európskeho kresťanstva, ale je autochtónne. Kristus sa zjavil Američanom a pri svojom návrate príde do Ameriky, aby odtiaľ zo svojho chrámu v Salt Lake City začal svoj súd nad národmi a spreneverenými cirkvami (Filipi, 1998). Druhým pilierom mormónskej dogmatiky je učenie o trvalom pokroku, podľa ktorého je dôležité neustále sebazdokonaľovanie. Aj Boh bol podľa nich kedysi človekom, ale zdokonaľovaním dosiahol svoje nebeské postavenie (Filipi, 1998).

Na základe spisu vznikla v r. 1830 cirkev. Jej prívrženci sa sprvu sťahovali z miesta na miesto až sa napokon usadili v štáte Utah, kde založili mesto podľa mormónskych zásad - Salt Lake City. K ich zásadám spočiatku patrila i polygamia, od ktorej však v r. 1890 upustili, aby vyhovel americkým zákonom. Od 40. rokov 19. stor. začali mormóni vykonávať misijnú činnosť aj mimo USA a získavali nových členov. V súčasnosti registrujú okolo 10 mil. členov. Okrem Utahu (70 % obyvateľstva) sa vyskytujú aj v iných štátoch USA (spolu 4,9 mil.) - Idaho, Wyoming, Arizona, Nevada, Colorado, Hawai, ako aj v Mexiku (800 tis. - Juarez, Ciudad), Brazílii (650 tis.), Chile (400 tis.), Peru (300 tis.), Filipínach (389 tis.), Kanade (Alberta), Samoe, Tahiti a Tonga (Hrabal, 1998, Barrett, 1998).

Svedkovia Jehovovi - je to fundamentalistická organizácia vychádzajúca z kresťanstva, ktorú založil americký protetstant Charles T. Russell (1852-1916). Na základe laického štúdia Biblie určil niekoľko dátumov konca sveta. Celosvetový rozmach zaznamenalo hnutie pod vedením Jospheha F. Rutherforda (1869-1942), pričom v r. 1931 prijalo súčasný názov. Jehovisti veria, že v r. 1914 sa Ježiš Kristus ujal vlády nad svetom, satan bol vrhnutý na zem a všetky tragické udalosti vyvrcholia apokalyptickou armagedonskou bitkou. Svet bude súdený a potom Boh vyberie 144 tis. vyvolených spomedzi jehovistickej elity, ktorí budú vládnuť spolu s Kristom. Ostatní jehovisti budú môcť užívať výsady rajského života a ostatní ľudia podľaňnú skaze. Pre jehovistov je príznačné prísne plnenie povinností - abstinencia, dodržiavanie diétnych predpisov, odmietanie vojenskej služby, odmietanie transfúzie. Bohoslužobný život spočíva v nedel'ných zhromaždeniach, venovaných štúdiu Strážnej veže a modlitbám. Odmietané sú všetky kresťanské sviatky. Pôsobenie na okolie sa obmedzuje na oslovovanie ľudí hovoreným alebo tlačeným slovom. Svedkovia Jehovovi sú rozšírení po celom svete. Ich výskyt je zaznamenaný v 234 krajinách sveta, kde majú 89 985 zborov a asi 14,1 mil. členov. Najviac jehovistov žije v USA (1 mil.), Mexiku (518 tis.), Brazílii (487 tis.), Taliansku (232 tis.), Japonsku (223 tis.), Nigérii (222 tis.), Nemecku (171 tis.) a Veľkej Británii (131 tis.). Hlavné centrum je v New Yorku (Filipi, 1998, Hrabal, 1998, Barrett, 1998).

Cirkev zjednotenia (munisti) - je medzinárodné hnutie vychádzajúce pôvodne z kresťanstva, ktoré založil kórejský kazateľ Sang Myung Moon. Ten sa prehlásil za mesiáša. Cirkev založil v Soule v r. 1954 ako synkretické mesianisticko-chiliastické hnutie za záchranu sveta. Učenie munistov sa opiera o spis Božský princíp. Ide o kombináciu svojrázneho výkladu Biblie

s prvkami východnej filozofie. Ústredným princípom fungovania vesmíru je podľa munizmu polarita ženského a mužského aspektu. Pôvodne mal svätú rodinu vytvoriť Adam, ktorému v tom zabránil Satan, potom Ježiš Kristus, ktorému v tom zabránilo ukrižovanie. Preto je nevyhnutný príchod nového mesiáša, ktorý sa ožení s dokonalou ženou a splodí dokonalé deti. Je ním Moon, ktorý v r. 1960 založil ideálne manželstvo. Dôležitou kultovou praktikou munizmu je svätá svadba, konaná kolektívne, pričom manželské zväzky sú organizované cirkvou, ktorá určuje dvojice snúbencov. K ďalším kultovým praktikám patria obrady prípravy svätej soli a prípravy svätej pôdy. Munisti zavrhnú kresťanské sviatky a majú vlastné. Má asi 3 mil. členov v 100 krajinách sveta. Cirkev zjednotenia sa po svojom vzniku zakrátko rozšírila do Japonska a v r. 1979 do USA, kde má svoje hlavné stredisko v Tarrytowne. Má asi 3 mil. členov v 100 krajinách sveta. Cirkev zjednotenia má veľmi široké hospodárske aktivity - napr. medzinárodný obchod so žen-šňom, kozmetickými produktami, šperkami, zbraňami a podobne.

Bahaizmus založil perzský moslim Baháulláh (1817-1892), ktorý bol príslušníkom sekty šajchitov a neskôr vyznávačom iránskeho mesianistického hnutia bábizmu. Po poprave Bába založil okolo r. 1850 vlastnú sektu, ktorá postupne, aj vďaka misijným cestám Baháulláhovho syna Abbása Efendiho (1844-1921), prerástla do celosvetového hnutia. Doktrínu bahaizmu podáva Najsvätejšia kniha a Kniha potvrdení. Ide o synkretické náboženstvo, obsahujúce prvky ostatných religióznych systémov. Zdôrazňuje princíp jednosti Boha a ľudstva, ktoré vyzýva na mravnú obrodu a trvalý mier. Presadzuje rovnosť rás a pohlaví. Bahaizmus nemá kňazov a nevykonáva ani náboženské obrady. Základnými kultovými praktikami sú pôst a modlitba. Bahaisti sa vyhýbajú konzumácii alkoholu a fajčenia (zákaz konzumácie cibule zavedený Bábom už ustupuje). Centrom hnutia bola palestínska Akra. Neskôr sa ním stala Haifa, kde stojí Bábov chrám s jeho hrobom. Tu sídli najvyšší orgán Všeobecný dom spravodlivosti. Lokálnymi orgánmi hnutia sú Duchovné zhromaždenia. Významnejšie sviatky sú vo Wilmette pri Chicagu v USA, v Kampale v Ugande, v Sydney, v Delhi, v Paname a vo Frankfurte nad Mohanom. K bahaizmu sa hlási 7,6 mil. ľudí a je rozšírený po celom svete. Najviac vyznávačov bahaizmu žije v Indii (1,5 mil.). Bahaizmus sa rýchlo šíri v Latinskej Amerike a subsaharskej Afrike (Hrabal, 1998, Malherbe, 1995).

Tenrikjó je moderná cirkev s prvkami šintoizmu, šamanizmu, budhizmu a kresťanstva. Založila ju vizionárka Miki Nakayama (1798-1887). Jej učenie je založené na šamanských tradíciách a rituáloch, ktorých súčasťou sú magické praktiky, veštbá a extatické rituálne tance. Tenrikjó má 3 mil. vyznávačov v 38 tis. obciach. Okrem Japonska je rozšírená v USA (Hawaii), Južnej Kórei, Brazílii a na Tchaj-wane. Hlavným centrom cirkvi je mesto Tenri (Hrabal, 1998).

D. Barrett (1998) vo svojej príručke uvádza tieto **ezoterické hnutia**: satanizmus, teozofiu, antropozofiu, maitréju, Subud, rosikrucianstvo, Rád zlatého úsvitu, staviteľa Aadya, Spoločnosť vnútorného svetla, Služobníci sveta, londýnska skupina, Hnutie Ja som, Cirkev univerzálnu a víťaznú, emisárov, kultu lietajúcich tanierov, Spoločnosť Aetherius a raeliánov. Ezoterické hnutia predstavujú široké spektrum skupín, ktoré sa sformovali predovšetkým v 20. storočí. Napriek veľkej rozmanitosti majú niektoré spoločné črty. Niektoré hnutia sú syntézou západného a východného myslenia. Iné je možno charakterizovať ako mystické, či magické judeokresťanstvo. Mnoho z hnutí verí v existenciu tajných Majstrov. Ako príklady ezoterických hnutí je možné uviesť raeliánov a Subud.

Raelináni sú ezotericko-okultné hnutie, ktoré založil v r. 1973 francúzsky novinár Claude Vorilhon. Potom, čo sa údajne kontaktoval s mimozemšťanmi, začal vystupovať pod menom Rael. Podľa jeho učenia bolo ľudstvo stvorené pomocou manipulácie s DNA vyššou rasou zvanou Elohim, ktorá je vo vývoji 25 tis. rokov pred ľudstvom. Elohim s pozemskou civilizáciou komunikovali prostredníctvom prorokov - ako boli Lao'c, Budha, Mojžiš, Ježiš a Mohamed. Hnutie organizuje kurzy senzuálnej meditácie, ktorá umožňuje jedincom

dosiahnuť nadvádu nad svojim životom. Cieľom hnutia je vytvoriť jednotnú rodinu ľudstva. Hnutie má na Bahamách výskumnú organizáciu Clonaid, ktorá realizuje pokusy klonovania ľudí. Raeliáni majú asi 50 tis. členov v 85 krajinách sveta. Najviac ich žije v Kanade, Francúzsku, Japonsku, Kórei a Austrálii. Sídлом hnutia je Quebec.

Subud je sufijské islamsko-synkretické hnutie, vychádzajúce z tradície učenia Jurija Gurdijeva. V súlade s jeho víziou príchodu Prokroka Vedomia bol jeho žiakmi idetifikovaný prorok v osobe Bapaka Subuha (1901-1987) z Jávy. Ten založil v r. 1925 hnutie Subud. Hlavnou súčasťou rituálu hnutia je proces odovzdania sa do vôle Božej, spočívajúci v totálnej duchovnej očiste jedinca (trávi určitý čas v úplnej samote a tme). Subud sa vyskytuje v 70 krajinách sveta a má 10 tis. vyznávačov. Hlavným strediskom je Jakarta (Hrabal, 1998).

K **novopohanským hnutiam** Barrett (1998) zaradil: Wicca, Dom Bohyne, Cirkev všetkých svetov, Asociáciu Cymmry Wicca, druidov, Severnú tradíciu, Pohanské federácie, New Age, šamanizmus, Findhornskú komunitu, Bratstvo Isis, Cirkev univerzálneho života. Novopohanstvo je v podstate oživením a prepracovaním starobyklých prírodných religii a ich prispôsobenie modernému svetu. Vo Veľkej Británii sa od 50. rokov 20. stor. rozvíja najmä Wicca a druidizmus. Novopohanstvo v Severnej Amerike bolo spojené predovšetkým s hnutím hippies v 60. rokoch 20. storočia. Celkove je mimoriadne rozmanité a ťažko nájsť kritériá jeho klasifikácie. Uvádzame preto len tri príklady:

Wicca je súhrnné označenie pre čarodejnícke hnutie, ktorého základom je učenie, ktoré vládlo v Európe v predkresťanskom období - uctievanie prírodných síl a najvyššej bytosti - Matky Zeme. K hlavným wiccanským obradom patrí vzývanie Mesiaca. Wicca má mnoho vetiev, ktoré sú ovplyvnené slovanskými kultami, východnými náboženskými tradíciami, orfizmom alebo šamanskými tradíciami mimoeurópskych kultúr - Alexandriánska wicca, Cymmry wicca, Dianická wicca, Feministická wicca, Gardneriánska wicca (Hrabal, 1998).

Druidi tvoria novopohanskú komunitu, ktorá predstavuje modernú vieru založenú na najnovších vedeckých výskumoch a na tradíciách starovekého keltského druidizmu. Druidizmus bol v 1. stor. p.n.l. rozšírený na ostrovoch pri ústí Loiry, na pobreží Armoriky (Bretónsko a južná časť Normandie), vo Walese, na ostrove Anglesey a v Írsku. K počiatkom druidskej renesancie došlo v 18. a 19. storočí. Druidi sú polytetisti. Angažujú sa v environmentálnych hnutiach, v ľudovom liečiteľstve a v rozvíjaní psychických schopností. V súčasnosti sa s druidmi možno stretnúť v Bretónsku, Írsku, Veľkej Británii, USA a Austrálii (Hrabal, 1998, Barrett, 1998).

New Age je moderné synkretické filozoficko-náboženské hnutie, ktoré vzniklo v 60. rokoch 20. storočia v USA. Hnutie pripravuje a ohlasuje nástup Nového veku planetárneho vedomia, v ktorom prostredníctvom tolerancie, ohľaduplnosti a splývania s prírodou bude prekonaná dualistická podstata sveta. Hnutie reprezentuje mnoho prúdov, ktoré sa líšia dôrazom kladeným na duchovné tradície. Niektoré prúdy čerpajú z pohanských, ezoterických a šamanských tradícií, iné z hermeneutických, špiritistických a hinduistických tradícií. Základnými črtami hnutia sú dôrazy na ochranu prírody, ekologické poľnohospodárstvo, obmedzovanie konzumného spôsobu života, využívanie alternatívnych technológií a zdrojov energie, celostná medicína, prírodné lekárstvo a rozvíjanie techník rozširovania vedomia (Hrabal, 1998). New Age nemá jednotnú organizačnú štruktúru. Svoje učenie šíri prostredníctvom sieťových systémov New Age (ide o prepojené organizácie, nadácie, terapeutické centrá a podobne) (Keden, 1990).

Hnutia osobného rozvoja majú svoje korene v 19. storočí. Ide o rozličné sebazdokonaľovacie hnutia, ktoré rozvíjali predovšetkým v Severnej Amerike. Hnutia sa orientujú na prebudenie tzv. vnútornej energie, čo je podobný cieľ ako majú mnohé náboženstvá. V rámci prehľadu hnutí osobného rozvoja Barrett (1998) uvádza neurolingvistické programovanie, emin, transcendentálnu meditáciu a scientológiu. Ako príklad si možno uviesť scientológiu.

Scientológiu založil v r. 1954 Lafayette Ron Hubbard (1911-1986) - tvorca dianetiky. Základom jeho učenia je rozvoj intelektuálnych schopností a sebazpoznania. Podľa neho sa človek skladá zo štyroch zložiek: a) nesmrteľný duch, ktorý sa prevetľuje, b) fyzické telo, do ktorého duch vstupuje v okamihu počatia, c) vedomie a d) podvedomie. Scientológovia veria, že človek môže postupnou duchovnou očistou eliminovať engramy (traumy z minulosti a minulých životov) zo svojho podvedomia. Cirkvev má v súčasnosti okolo 700 stredísk v 65 štátoch. Celosvetovým ústredím cirkvi je zámok Saint Hill v anglickom Sussexe. Ďalšími dôležitými strediskami scientológie sú Hamburg, Berlín, Düsseldorf, Mníchov, Frankfurt nad Mohanom a Stuttgart (Keden, 1990).

#7. Vzťah religióznych systémov a geografickej sféry	107
#7.1. Relígie a prírodné prostredie	107
#7.1.1. Vplyv prírodného prostredia na relígie	108
#7.1.1.1. Odraz prírodného prostredia v primárnych religiách	108
#7.1.1.2. Prírodné posvätné objekty a areály v jednotlivých religióznych systémoch	109
#7.1.2. Vplyv religióznych systémov na postoje k prírode - religiózna environmentálna etika	113
#7.1.2.1. Environmentálna etika v primárnych religióznych systémoch	114
#7.1.2.2. Taoistická environmentálna etika	114
#7.1.2.3. Hinduistická environmentálna etika	114
#7.1.2.4. Kresťanská environmentálna etika	115
#7.1.2.5. Diskrepancia medzi ideálmi environmentálnych etík a skutočnosťou	117
#7.2. Relígie a obyvateľstvo	118
#7.2.1. Relígie a populačná dynamika	118
#7.2.1.1. Relígie a prirodzený pohyb obyvateľstva	118
#7.2.1.2. Relígie a migrácia	120
#7.2.2. Relígie a populačná statika	121
#7.3. Relígie a sídla	122
#7.3.1. Miesta kultov ako symboly náboženstiev v geografickom priestore	123
#7.3.1.1. Domáce svätyne	124
#7.3.1.2. Drobná sakrálna architektúra	124
#7.3.1.3. Chrámy a svätyne v jednotlivých religióznych systémoch	124
#7.3.2. Odraz religióznych vplyvov v názvosloví sídiel a krajinných objektov	135
#7.3.3. Religiózne determinované sídelné štruktúry	137
#7.3.3.1. Kresťanské kláštorné sídla	137
#7.3.3.2. Anabaptistické sídla	138
#7.3.3.3. Hinduistické dediny a mestá	140
#7.3.3.4. Islamské mestá	140
#7.3.3.5. Židovské sídelné formy	141
#7.3.4. Sídelné objekty a štruktúry spojené so smrťou a posmrtným životom	142
#7.3.4.1. Lokalizácia cintorínov	143
#7.3.4.2. Morfológia cintorínov	144
#7.3.4.3. Priestorová segregácia v cintorínoch	145

#7. Vzťah religióznych systémov a geografickej sféry

#7.1. Relígie a prírodné prostredie

Medzi relígiou a prírodným prostredím existujú rozmanité a obojstranné väzby. Na jednej strane náboženstvá pôsobia a spolufurmujú využívanie prostredia a na druhej strane sú pod jeho vplyvom.

#7.1.1. Vplyv prírodného prostredia na relígie

Vzťahmi medzi prírodným prostredím a religiami sa zaoberajú geografi a kultúrni antropolóvia už od konca 18. storočia. Koncom 19. stor. to viedlo k geodeterministickej koncepcii, ktorú predstavil F. Ratzel. Táto koncepcia absolutizovala vplyv prírodného prostredia na religiózne systémy. S podobnými pohľadmi sa stretávame u E.C. Sempleho (1911), pre ktorého bol človek so svojimi religióznymi predstavami produktom a dieťaťom Zeme. Semple a niektorí iní geografi sa pokúšali vysvetliť monoteizmus pomocou rozličných faktorov prostredia. Tak sa mala vyvinúť monoteistická židovsko-kresťansko-islamská tradícia obyvateľov púšte juhozápadnej Ázie. Aj lamaizmus, ktorý predstavuje k monoteizmu blízku podobu budhizmu, existuje v suchých oblastiach Tibetu a Mongolska. Vo všetkých prípadoch pri zrode religii stáli nomádi. E. C. Semple tvrdil, že nezakalený pohľad nomádov na súhvezdia na jarnej nočnej oblohe im sprostredkoval predstavu neustále sa pohybujúceho "prírodného organizmu". Na základe takýchto pravidelností sa domnievali, že za tento poriadok je zodpovedná jediná vedúca ruka. Semple z toho vyvodil, že obyvatelia púští sa cítili neústupne priťahovaní k monoteizmu (Rinschede, 1999, s. 89). Geodeterministické názory prezentoval W. Gebel (1922), ktorý považoval islam za púštné a stepné náboženstvo. Podľa neho formovali prírodné podmienky najdôležitejšie črty islamu - napr. fatalizmus, predstavy o nebi a pekle, nerovnoprávne postavenie ženy a pod. Výskumu vplyvu fyzickogeografických javov (najmä počasia a klímy) na duchovný život sa venoval aj W. Hellpach (1951), podľa ktorého u severovýchodných národov prevládajú triezvosť, rozum, vôľa, trpezlivosť, prísnosť, zdatnosť, naproti tomu u južných národov pohyblivosť, živostnosť, vášeň, náladovosť. Týmto vysvetľuje, že obyvatelia Severonemeckej nížiny sa priklonili k triezvejšiemu protestantizmu. Geograficko-deterministické elementy sú prítomné tiež v štúdiách E. Huntigtona (1945), ktorý hľadal tesné väzby medzi ľudskými kultúrami a klimatickými faktormi (Rinschede, 1999, s. 81).

V neskorších prácach bola geodeterministická koncepcia podrobená kritike. V prípade objasnenia monoteizmu sa napríklad poukázalo, že ho nie je možné spájať s púšťami, pretože na jednej strane existujú obyvatelia púští s polyteistickým náboženstvom a na druhej strane mnohí vyznávači monoteistických religii žijú v prostredí tropických dažďových pralesov (Bergman, 1995).

V ostatnom období sa skúmaniu vplyvu prírodného prostredia na formovanie náboženstiev venuje A. R. Gualtieri (1983), pričom osobitnú pozornosť obracia na prírodný vplyv na pocity a silu náboženských predstáv ľudí. Vo svojich prácach poukázal na vplyv vysokých pohorí na silnú religiozitu Tibeťanov.

Formujúca sila prírodného prostredia na myšlienkový obsah náboženstva je ťažko dokázateľná a preto je doposiaľ nevyjasnená. Nedá sa však ignorovať skutočnosť, že vzťah príroda-náboženstvo sa výrazne prejavil vo formovaní primárnych religii. U horských etník sídlili božstvá na horách, v lesoch a pri prameňoch, u morských národov vo vode, u nomádov v oblohe alebo na nekonečných stepiach a u loveckých etník medzi zvieratami. Faktory prostredia pri skúmaní rozšírenia religii boli dlho zaznávané kvôli strachu pred návratom geografického determinizmu. Novšie výskumy o predhistorických zmenách prostredia však opäť vyvolávajú potrebu uvažovať o ľudských dejinách a tým aj o formovaní religióznych systémov viac aj z environmentálneho aspektu, t.j. z hľadiska podmienenosti prírodným prostredím (Rinschede, 1999, s. 91).

#7.1.1.1. Odras prírodného prostredia v primárnych religiiach

Súčasný výskum vplyvu prostredia na relígie, sa orientuje najmä na relígie tzv. prírodných národov, ktoré sú ešte stále pod silnejším vplyvom prírody ako kultúrnych faktorov. D. Sopher (1967, s. 17) v súvislosti s vplyvom prírodného prostredia na relígie považoval rodové relígie za jednoduchú ritualizáciu prírody. Relígia je tu podľa neho sprostredkovateľom, ktorý

upokojuje, prekonáva prípadne hrozí prírode a prírodným procesom. Religie teda s prírodou manipuluje, aby zabezpečila človeku dosiahnutie jeho cieľov.

Podľa A. Hultkranza (1987) sa vplyv prírodného prostredia na náboženstvo môže sledovať podľa stupňa ich integrácie. V počiatočnom stupni sa náboženské prvky prispôbili hlavným elementom výživy a spôsobom jej zaobstarávania. Takto napr. v kultúre zberačov a lovcov vytvárajú náboženské znaky v spojení s lovom prvý integračný stupeň. V sekundárnej integrácii sa prispôbujú rituály a obsah viery sociálnej štruktúre. Prostredie teda najprv ovplyvní sociálnu štruktúru a potom prostredníctvom nej vplýva na náboženstvo.

Pri sledovaní vplyvu prírodného prostredia na religie má veľký význam komparatívne štúdium rozličných typov náboženstiev. Napríklad arktické lovecké náboženstvo a lovecké a zberačské náboženstvo obyvateľov polopúští nemajú nijakú vzájomnú kultúrno-historickú súvislosť, vznikli nezávisle od seba a predsa majú spoločné základné znaky. Podobajú sa v organizácii a štruktúre. Arktické lovecké spoločenstvo žije v arktických a subarktických regiónoch Euroázie a Severnej Ameriky. Jeho lovecká a rybárska kultúra je nielen z technického, ale aj nábožensko-rituálneho hľadiska prispôbená prírodným podmienkam Arktidy - napr. ceremoniálne lovenie, konzumovanie a pochovávanie ulovených zvierat. Pri túžbe o zvýšenie šťastia pri love sa príslušníci týchto religióznych systémov vo svojich rituáloch obracajú na zvláštne krajinné prvky - vrchy, kamene, jazerá a pod. Cieľom týchto rituálov je teda zabezpečenie výživy. Púštne a polopúštne, lovecké a zberačské spoločenstvá sú dobre vyvinuté v Kalahari a vo vnútrozemí Austrálie. Vzhľadom na podobnú sporadickú vegetáciu s arktickými loveckými spoločenstvami (čiže púštnu resp. severného okraja tundry) vykazujú s nimi niektoré spoločné znaky. Táto púštna resp. polopúštna, lovecká a zberačská kultúra sa vyznačuje zberom semien, plodov a koreňov a lovom bezstavovcov. Rituály sa tu tiež koncentrujú na zabezpečenie potravy a na vďakyvzdanie za rozmnožovanie. Ochranní duchovia zabezpečujú v týchto ťažkých prírodných podmienkach istotu. Prostredie zohráva dôležitú úlohu aj v náboženstvách nomádov v stepiach Afriky a Ázie. Stáda dobytky tu zohrávajú kľúčovú úlohu. Nadprirodzené bytosti majú za úlohu ich chrániť. Rituály sa orientujú na rozmnožovanie a na uctievanie súhvezdí a prírodných útvarov (Rinschede 1999, s. 82-83). Roľnícke etniká žijúce v tropických oblastiach praktizujú komplikované cyklické obrady, ktoré sú späté s vegetáciou. Dodržiavajú mnohé tabu, späté s ročnými cyklami. Prinášajú obety z plodov rastlín ako aj živočíšne obety (napr. ostrovy v juhovýchodnej Ázii) (Margul, 1986, s. 136).

#7.1.1.2. Prírodné posvätné objekty a areály v jednotlivých religióznych systémoch

V niektorých religiách sa stretávame s uctievaním rôznych prírodných objektov a javov. Významné je napr. uctievanie *posvätných vrchov*. Zväčša ide o nápadné vrchy, ktorých imponantnosť môže byť zvýraznená rozličnou farebnosťou (napr. snehové biele čiapky vo vrcholových častiach), častým zahalením oblačnosťou resp. ohňom (sopky). Uctievanie hôr má pôvod v terestrických a kozmických predstavách. V prvom prípade sú hory démonmi a božstvami, prípadne skrytými božstvami, ku ktorým sa veriaci obracajú a z ktorých božstvá hľadajú dolu na veriaciach. Existujú dobrí a zlí duchovia. Prví zapríčiňujú búrky, zemetrasenia, vulkanickú činnosť a iné prírodné katastrofy, druhí zase zoskupujú oblaky k výdatným a blahodarným dažďom. V druhom prípade ľudia vidia v horách nositeľov neba, most medzi nebom a zemou (Rinschede, 1999, s. 83).

Posvätné hory sú uctievané dvomi základnými spôsobmi. Prvý spôsob spočíva vo vyhľadávaní posvätných vrchov, výstavbe kultových objektov na vrcholoch a praktizovaní púťi na vrcholy hôr. Druhý spôsob sa prejavuje dodržiavaním odstupu, teda zákazom výstupu na vrchol posvätnéj hory (Fickeler, 1945). Výškový kult bol rozšírený v Európe, Ázii a Amerike. Dodnes sa udržal v horských oblastiach Ázie. V starom Babylone bola veža svätyně

symbolom svetovej hory. Kult hôr a dažďa u stredoamerických Indiánov bol spojený so stavbou májov. V hinduizme má centrálnu postavu hora "Meru" a podľa jej kozmologického postavenia sa zakladali svätyne a mestá. Posvätné hory zohrali dôležitú úlohu aj v judaizme (Sion, Karmel). Podobne kult hory Fudžijama ožil v šintoistickom Japonsku. V konfuciánsko-taoistickej a budhistickej Číne posvätné hory priťahujú stále väčšie počty veriacich. T.G. Jordan (1973) poukázal na pretrvávajúce uctievanie vyvýšených miest v pravoslávnom kresťanstve, ktoré sa prejavilo výstavbou mnohých kláštorov na vrcholoch pohorí v gréckom vnútrozemí a na ostrovoch v Egejskom mori. Ako príklad tu možno uviesť kláštory Metéora v blízkosti mesta Kalambaka a dediny Kastráki v gréckej Thessálii. Z pôvodného počtu 24 sa dodnes zachovalo 6 kláštorov (Ágios Nikólaos Anapaúsas, Megálon Meteóron, Varláam, Rusanu, Ajía Trias a Ágios Stéfanos). Kláštory sú umiestnené na vrcholoch zlepených tvrdošov, vyformovaných eróziou do podoby bizarných skalných ihiel a veží, ktoré sa týčia 300 m nad okolitým územím údolia rieky Piniós.

Príkladom uplatnenia sa druhého spôsobu uctievania hôr, a síce udržiavania si odstupu veriacich od posvätného vyvýšeniny, je zákaz výstupu na Ayers Rock vo vnútrozemí Austrálie. Domáci aborigéni ho, na rozdiel od turistov z iných častí sveta, dôsledne dodržiavajú. V rámci uctievania hôr sa s určitou osobitosťou možno stretnúť v oblasti Grand Canyonu v štáte Colorado v USA, kde sú vrcholy hôr pomenované podľa mien popredných božstiev alebo zakladateľov religii sveta (napr. Budha, Brahma, Zaratuštra, Višnu, Apolón). Vzniklo tu takto originálne mytologicko-geomorfologické múzeum (Margul 1986, s. 132). Príkladom kultového vrchu z nášho územia je Oblík v Slanských vrchoch, na ktorom sa vrcholovej časti nachádzajú kamene uložené v konfigurácii pripomínajúcej megalitické dolmeny.

Významnými prírodnými objektami, ktoré sa stali predmetom uctievania v mnohých religióznych systémoch sú *jaskyne*. Funkcie jaskýň sa v jednotlivých religiiach odlišujú. Jaskyňa môže byť posvätným miestom, označujúcim výskyt väčšej náboženskej štruktúry alebo mesta - napr. v mexickom Teotihuacane. Tu sa nachádza Slnecná pyramída umiestnená nad jednoduchou štvorcovou stavbou, ktorá pokrýva jaskyňu. Posvätné miesto bolo týmto spôsobom skryté, chránené a zachované. Jaskyňa môže byť niekedy považovaná za centrum sveta a býva úzko spájaná s mýtami o vzniku vesmíru a stvorením ľudstva. V taoizme je jaskyňa východiskom ľudského ducha a dýchania Zeme. Jaskyne už od paleolitu predstavujú miesta prechodov: sú vstupom do ríše tieňov, do ríše mŕtvych, bránou do raja (taoizmus), sú miestom počiatku a mladosti u šamanov v Austrálii a Inuitov v Severnej Amerike. Mnoho jaskýň zasvätených rozličným božstvám v predhelénskom období sa nachádzalo na Kréte. Známa bola Amnisoská jaskyňa pri Knóse, zasvätená Eileithyi, predhelénskej bohyni pôrodu. Ďalšia, jaskyňa v hore Dikté, sa stala známou tým, že v nej bol ukrytý Zeus ako malé dieťa, aby ho nezhlto jeho otec Kronos. Dlhú tradíciu posvätnosti má krétska jaskyňa Skoteino, v ktorej blízkosti stojí kaplnka sv. Paraskéve. Každé leto sa tu schádzajú na náboženské slávnosti obyvatelia z celého údolia Aposelemi (Eliade, 1995). Jaskyne majú význam aj v kresťanstve. Napríklad Lurdská jaskyňa symbolizuje prechod od choroby k zdraviu. V mnohých rímskokatolíckych kostoloch nachádzame jej repliky. V jaskyniach sa často stretávame s výtvarnými prejavmi, ktoré ponúkajú pohľad na kozmologické predstavy, na bežný život a hospodárenie ich tvorcov. V Indii a Číne sa našli početné umelecké jaskyne, vytesané do pieskovcových masívov a slúžiace ako obydlia pre mníchov. Na Blízkom Východe (napr. v Turecku) sa nachádzajú jaskynné kostoly, ktoré však vznikli z obranných dôvodov v obdobiach, keď sa kresťanská pospolitosť musela zhromažďovať v úkrytoch (Rinschede, 1999, s. 84-85).

Veľký náboženský význam sa pripisuje aj *skalným útvarom a kameňom*. To je prípad najsvätejšieho miesta islamu - posvätného čierneho kameňa Al Kaba v Mekke, ktorý je pravdepodobne meteorit a moslimovia veria, že ho na Zem zoslal sám Alah (T.G. Jordan- L. Rowntree, 1990, s. 204). Čierny kameň bol kultovým miestom už pred vznikom islamu a

Mohamed ho dodatočne zakomponoval do kultového rámca islamu. V hinduizme sa uplatňuje skala Shalagrama v Muktinathu v severozápadnom Nepále, ktorý symbolizuje boha Višnu. Veriaci získa veľké zásluhy, ak absolvuje vyčerpávajúcu púť k tomuto miestu (Rinschede 1999, s. 85-86). V Európe poznáme viaceré skalné útvary, ktoré boli posvätnými miestami už v dobe kamennej a v poslednom období sa revitalizuje o nich záujem, najmä zo strany znalcov predkresťanských prírodných religii. Ide napr. o Rabenovu skalu pri Neuhause v Durínskom lese, Maiovu skalu pri Neu-Essingu a Hohlestein pri Dörnbergu neďaleko Kassela. V dobe kamennej bol kult kameňa rozšírený takmer po celej ekuméne. Jeho charakteristickou črtou bolo, že bol určený mŕtvym, teda odzrkadľoval vieru v posmrtný život. Keďže proroci a mŕtvi boli mocnejší ako žijúci, megalitické náboženstvo vytváralo hroby trvácnejšie a honosnejšie ako boli obydlia pre žijúcich ľudí (Bellinger 1992). Príkladom kultového kameňa z nášho územia je Raslavkameň, nachádzajúci sa v Slanských vrchoch neďaleko Abranoviec. Ide o balvan s vydĺbanými jamkami, slúžiacimi na zachytávanie vody. Zachytená voda sa využívala pri magických praktikách (ich cieľom bolo eliminovať neplodnosť žien) a pravdepodobne i v ľudovej medicíne.

Veľký kultový význam má *voda*. Podľa druhu a posvätnosti sa stretávame s dvomi základnými kultovými prístupmi k vode. Je to zákaz dotýkať sa vody (napr. v niektorých primárnych religiiách) alebo naopak ponáranie sa do vody, ktorej sú pripisované magicko-očisťujúce vlastnosti (Fickeler 1947). Takýto vzťah k vode sa sformoval najmä v arídnych a semiarídnych oblastiach - napr. v islamskom Oriente. Kultový význam vody našiel najvýraznejšie vyjadrenie v hinduizme. V jeho mytológii je voda chápaná ako pôvod sveta, symbol života a prostriedok dosiahnutia mokše. Tečúca voda vo všeobecnosti a osobitne voda rieky Gangy je schopná šíriť požehnanie a pôsobiť zázračne. Tieto vlastnosti rieky sa najintenzívnejšie prejavujú na posvätných brodoch (tirthas), pričom najdôležitejší posvätný brod je v meste Varanasi. Pri rieke sa odohrávajú mnohé kultové praktiky, pozostávajúce z kúpania a pitia vody (Rinschede, 1999, s. 86-88). Sú tu umiestnené gháty, na ktorých sú spaľovaní zomretí a ich popol je potom rozptýlený do vody. V niektorých prípadoch vplývali na formovanie kultov minerálne pramene spojené s vývermi plynov. Známym je príklad vešteckého kultu v gréckych Delfách na úbočí Parnasu, kde významnú úlohu zohral Kastalský prameň. Jeho vode sa pripisoval očisťujúci účinok. Halucinogénne plyny vychádzajúce z otvoru v Apolónovej svätyni uvádzali Pýtiu do stavu extázy, v ktorom mohla veštiť.

Vo všetkých religiiách sa pre kultové a magické účely využívajú *rastliny a stromy*. Symbolický význam mal napr. lotos v starovekom Egypte, Babylone a Indii. V budhizme je lotosový kvet vyrastajúci z bahna a rozvíjajúci sa nad jeho hladinou je symbolom bytia v nirváne (Komorovský a kol., 1997, s. 197). Ešte dôležitejšie úlohu mali posvätné stromy - napr. breza v sibírskom prírodnom náboženstve, olivovník v kulte Athény Parthenos v Aténach, ihličnatý strom hinoki v šintoizme, figovník v brahmanizme, mangovník v budhizme, cintrónovník v stredomorskej oblasti (Isaac, 1959b). Ako prejav úcty zvykli ľudia zakladať posvätné háje. Boli známe u starých Slovanov, dodnes sa udržali v hinduizme. Tiež tvorili okolie hrobov, chrámov a kláštorov a slúžili ako ochrana pred démonmi a ostatnými nečistými a škodlivými silami. Dnes slúžia ako filter a ochrana pred hlučným svetom (Fickeler, 1947). V niektorých regiónoch používajú kresťania vždyzelené stromy (smrek, jedle, borovice) počas vianočných sviatkov a stálezelené rastliny na cintorínoch ako symboly večného života. Tieto zvyky sú reliktom predkresťanského uctievanie stromov, ktoré sa vyskytovali v lesnatých regiónoch strednej a severnej Európy (Rinschede, 1999, s. 88).

Aj rozličné druhy *zvierat* stimulovali náboženské predstavy. V jednotlivých kultúrach sa stali určité divé i domáce zvieratá, vtáci, ryby, hady a hmyz objektami uctievanie (zoolatrie). V starovekom Egypte bol uctievaný chrobák skarabeus ako symbol tvorivej sily boha Slnka. Medveď bol uctievaný v severnej Ázii a severnej Amerike, jaguár v južnej Amerike, leopard v Afrike, vlk v stredovekej Európe, tiger a kobra zasa v južnej Ázii. Sú názory, že práve

vd'aka uctievaniu divých zvierat, v rámci ktorého boli využívané na obety, sa postupne domestikoval hovädzí dobytok, ovce, ošípané a kone. Pre posvätné divé zvieratá sa stavali svätyne. Vo východnej Ázii vzniklo mnoho tigrích svätýň. Chovanie posvätných zvierat sa do súčasnosti udržalo napr. v Indii - kravy, hadie, opičie a potkanie svätyne v Indii, v stúpe v Swajambhunath v Nepáli alebo v záhradách svätýň v Japonsku. Podľa P. Fickelera (1947) mohla táto kultová báza podmieniť vznik zoologických záhrad a rezervácií (Rinschede, 1999, s. 88). Plastickým príkladom toho, ako uctievanie prírody môže nájsť odraz v hmatateľných zmenách poškodeníach vegetácie, je vývoj kultu kobyliiek v severovýchodnej Číne, ktorý opísali T.G. Jordan a L. Rowntree (1990). Táto oblasť bola opakovane poškodená zamorením kobyilkami. Postupom času sa tu objavilo osem náboženských kultov, ktoré prispeli k výstavbe 870 chrámov pre kobyľky a ich božstvá, v ktorých bolo nariadené uskutočňovať náboženské rituály s cieľom minimalizovať zamorenie kobyilkami. Priestorová distribúcia chrámov pritom zodpovedala frekvencii napadnutí kobyilkami (Park, 1994, s. 249).

Nebeské telesá, ako sú Slnko, Mesiac a hviezdy, boli hojne uctievané predkresťanskými kultúrami. Niektoré pôsobivé ceremoniálne štruktúry vzťahujúce sa k nebeským telesám sa zachovali dodnes na niektorých miestach Zeme. Archeologické vykopávky v centre Mexico City odkryli zvyšky veľkého aztéckeho chrámu v Tenochtitlane, ktorý Aztékovia považovali za stred vesmíru. Iným príkladom je Stonehenge v južnom Anglicku (Park, 1994, s. 249). V mezopotámskych náboženstvách sa kozmické vplyvy odzrkadľovali pri výstavbe chrámov a miest. Podľa sumerskej tradície potom, ako bol stvorený človek, jeden z bohov založil päť miest, postavil ich na čistých miestach, pomenoval ich a označil za strediská kultu. Neskôr bohovia už len oznamovali panovníkom plány miest a svätýň. Archetypy babylonských miest existovali v súhvezdiach - Sippar v súhvezdí Raka, Ninive v súhvezdí Veľkého voza a Aššur v súhvezdí Arcturus (Eliade, 1995, s. 71).

Výraznú kozmickú podmienenosť prejavuje *kalendár*, ktorého religiózny pôvod je nepochybný. Kalendár určuje dátumy jednotlivých sviatočných dní, počas ktorých sa realizujú predpísané kultové praktiky. Sakrálnosť kalendára a jeho kozmická podmienenosť sú natoľko trvácne, že ľudstvo sa doposiaľ neodhodlalo nahradiť ho iným matematickým spôsobom merania času, ktorý by bol odtrhnutý od astronomických úkazov. Na svete sa vyvinuli lunárne, solárne a lunisolárne kalendáre. Najstarším časomerným činiteľom bol Mesiac, u ktorého sa využívali pravidelné zmeny jeho osvetleného povrchu (fázy). Lunárny rok má 12 mesiacov, čiže 354 dní. Ten však nie je v súlade s ročným vegetačno-klimatickým cyklom a tropickým rokom (teda časom obehu Zeme okolo Slnka). Nezhoda medzi lunárnym a tropickým rokom narastá o 11 a štvrt' dňa ročne. Tento problém mali riešiť lunisolárne kalendáre, postupom času sa však presadili solárne kalendáre. Kresťanstvo uprednostnilo solárny kalendár, ktorého základy položili starí Egypťania. V tomto kalendári rok začínal, keď Sírius vychádzal pri svitaní - pred východom Slnka. Táto pozícia zodpovedala letnému slnovratu. Rok mal 360 dní a delil sa na obdobia záplav, siatia a žní. Koncom každého roku bol tzv. malý rok s piatimi dňami. Tento kalendár prevzali Rimania, ktorý bol v r. 46 p.n.l. upravený, čím vznikol juliánsky kalendár. Ten platil do r. 1582, v niektorých oblastiach až do 20. storočia. Juliánsky rok je dlhší ako tropický rok o 11 min. a 14 sekúnd, čo narástlo postupne do r. 1582 až na 10 dní, čím sa posúvali cirkevné sviatky. Z týchto dôvodov pápež Gregor III. nariadil reformu juliánskeho kalendára, čím vznikol v súčasnosti používaný gregoriánsky kalendár. Aby sa chyba neopakovala, bola stanovená dĺžka roka na 365 dní a každý štvrtý rok (priestupný) má 366 dní. Avšak roky zakončujúce storočie, ktoré končia na 00 sú len vtedy priestupné, keď prvé dve čísla sú deliteľné štyrmi (Škvarček-Seko, 1989, s. 145-146). Pravoslávie sa však naďalej riadi juliánskym kalendárom. Viaceré religie (judaizmus, islam, budhizmus a hinduizmus) používali lunárny kalendár. Islam dodnes za začiatok súčasného letopočtu považuje rok prest'ahovania sa proroka Mohameda z Mekky do Mediny, čiže r. 622. V islame dodnes na 100 kresťanských rokov pripadá 103 muslimských

rokov. Podľa islamského kalendára je teda ešte len 15. storočie, ktoré začalo v r. 1981 kresťanského kalendára (Margul, 1986, s. 138).

V tejto súvislosti je záujímavou otázkou lokalizácia určitých náboženských predstáv, ktorá tiež odráža vplyv prírodného prostredia, v ktorom sa predstavy formovali. Ako príklad tu možno uviesť predstavy o raji. Starovekí Sumeri raj lokalizovali na ostrov Dilmun-Bahrein v Perzskom zálive. Biblický Eden má geografickú lokalizáciu na východe - na mieste, z ktorého vytekala rieka, ktorá ho zavlažovala a odtiaľ sa rozvetvovala na štyri ramená. Exegéti stotožnili dve z týchto ramien s Eufratom a Tigrisom (ďalšie dve boli Gihon a Pison) (Watts, 1993). Pre Polynézanov bol raj Havaiki, odkiaľ prišli predkovia prvých objaviteľov tohto územia. Za Havaiki sa najčastejšie pokladá Tahiti (Komorovský, 1994).

#7.1.2. Vplyv religióznych systémov na postoje k prírode - religiózna environmentálna etika

Tak ako ovplyvňuje prírodné prostredie náboženské predstavy a správanie sa ľudí, môžu aj náboženské náhľady obyvateľstva meniť geografické prostredie. Náboženstvo ovplyvňuje najmä "pohľad na svet", obrazový svet ľudí, čo vedie k určitému étosu a z neho vyplývajúcejmu správaniu sa a aktivitám človeka, ktoré rozličnou mierou ovplyvňujú prírodné prostredie. Táto problematika sa stala doménou geografie religii (v jej rámci environmentálnej ekológie) a environmentálnej teológie i environmentálnej etiky (Kong, 1990, s. 365).

Kľúčovú úlohu tu hrajú predstavy ľudí o vzniku, zmenách a budúcom vývoji sveta. Tieto obrazy sveta (kozmológie) sú úzko spojené s pohľadmi na vznik sveta (kozmogónie). Kozmogonické mýty a teórie, vzťahujúce sa na vznik alebo stvorenie vesmíru, tvoria často základ určitých princípov, ktoré určujú využitie zdrojov a obmedzujú ľudskú aktivitu. Napriek tomu však nie je vzťah medzi štruktúrami a témami mýtických obrazov sveta na jednej strane a ľudskou etikou na strane druhej jednoznačný (Rinschede, 1999, s. 91-92).

Podľa symbolických elementov štruktúry sa rozlišuje: stvorenie z ničoho, stvorenie z chaosu, stvorenie pomocou rodičov sveta, procesom samovzniknutia, potopou sveta. Stvorenia z ničoho, chaosu a rodičov sveta nachádzame v mýtoch religii, ktoré vznikli v juhovýchodnej Ázii. V týchto mýtoch majú ľudia zvláštny význam, čo sa prejavuje v určitom správaní vo vzťahu k prírode. Toto zvláštne postavenie človeka chýba v stvorení pomocou procesu samovzniknutia, ktorý je často spájaný s mýtom pramatky. Výsledkom mýtov o stvorení a náboženských obrazov sveta sú štyri odlišné vzťahy medzi božstvom, človekom a prírodou.

V prvej vzťahovej konštelácii je príroda stelesnením Boha. Následkom je, že človek si prírodu váži a uctieva ju, čiže s ňou zaobchádza s prirodzeným rešpektom na základe jej božskosti. Tento vzťah, ktorý podriaďuje človeka prírode je charakteristický pre primárne religie.

V druhej vzťahovej konštelácii je božstvo nadriadené prírode a človeku. Ako zložky s rovnakou hodnotou, musia príroda a človek nasledovať božské pravidlá a zákony. V tejto situácii je teda človek nútený spolupracovať s prírodou, pretože je sám závislou časťou tohto systému. V rámci prírody má stále miesto a nepoužíva žiadne technické a civilizačné prostriedky, aby si vytvoril umelé prostredie, ktorým je príroda utláčaná. Tento postoj je príznačný napr. pre taoizmus.

V tretej konštelácii stojí stvoriteľ nad tvorstvom - božstvom, človekom a prírodou. Rozliční bohovia sú šťastnejší a mocnejší ako človek a príroda. Táto predstava je blízka hinduizmu.

Vo štvrtej konštelácii stojí Boh nad človekom a človek nad prírodou. Človek nie je súčasťou prírody, je od nej oddelený a je členom vzťahu Boh-človek-príroda. Je teda nadradený prírodnému prostrediu, ktoré je stvorené pre jeho potreby. Táto predstava je príznačná pre židovsko-kresťanskú tradíciu (Rinschede, 1999, s. 93).

#7.1.2.1. Environmentálna etika v primárnych religióznych systémoch

Všeobecné ohrozenie podmienok existencie človeka a vôbec života na Zemi v súčasnej situácii globálnej environmentálnej krízy spôsobilo, že primárne religie sa stávajú stredobodom záujmu medzinárodných environmentálnych hnutí. Dôvodom je tu skutočnosť, že príroda je centrom týchto náboženských systémov. Napríklad u indiánskych primárnych religii tvorí "matka Zem" spolu s "veľkým duchom" centrum kruhu života. Príroda a prostredie stelesňujú božstvo. U Siousov sú Zem a Slnko, vietor a dažď, kameň, stromy a zvieratá náboženskými symbolmi. Každá prírodná vec má svoju dušu. Výsledkom sú určité formy koexistencie a spoločenského usporiadania, z ktorých sa odvodzujú účinky na prírodné prostredie. Osobné vlastníctvo krajiny je vylúčené, pretože existuje úplná rovnoprávnosť medzi človekom a prírodou. Severoamerickí Indiáni sa cítia zjednotení s prírodou a vždy sa usilujú o vytvorenie náboženského vzťahu medzi človekom a prírodou - fajkou mieru, vyrobenou z prírodných materiálov a z nej k oblohe k "veľkému duchovi" stúpajúcim dymom je vytvorené spojenie medzi človekom ako časťou prírody a Bohom. Hlavný význam pri hľadaní harmónie s prírodou hrajú u Indiánov tanečné slávnosti - napr. slnečný tanec u préríjnych Indiánov a dažďové tance u Indiánov na juhozápade USA. Kanadskí Indiáni (Micmac a Ojibwa) mali s prírodou zmluvu. Zvieratá, ktoré lovili, mali podľa ich predstáv duševné sily a Indiáni s nimi zaobchádzali so zmiešanými pocitmi strachu a rešpektu. Lov bol posvätnou udalosťou a podliehal prísnyh kontrolám, predovšetkým vo vzťahu k ochrane pred zneužívaním. Ak by sa lovecké pravidlá porušili, zvieratá by sa im odplatili šírením chorôb (Rinschede, 1999, s. 96).

U brazílskych indiánskych národov sú nadprirodzené bytosti, ktoré sú v prírode, príkladmi ochrancov prostredia. Ochraňujú zvieratá a stromy lesa a potrestajú lovca, ktorý loví za iným účelom ako pre vlastné prežitie alebo stína stromy. Podobné náboženské predstavy existujú aj v prostredí primitívnejších etník žijúcich v južnej Ázii, Austrálii a subsaharskej Afrike. Spiritualita autochtónnych obyvateľov Ameriky a Austrálie je teda neoddeliteľne spätá s prírodou, čo viedlo ku konfliktom s novými kolonizátormi európskej proveniencie, ktorí im arogantne vzali pôdu a vnucovali im svoju vieru a kultúru. V 20. storočí sa mnohí autochtónni obyvatelia, najmä v severnej Amerike, stávajú prvými ľuďmi, u ktorých sa začalo prebúdať environmentálne povedomie a niekdajší arogantní kolonizátori sa stávajú v tomto smere ich žiakmi (Möllenberg, 1986).

#7.1.2.2. Taoistická environmentálna etika

V taoizme je človek rovnoprávny s prírodou. Žiadnej bytosti neprináleží prednostné právo pred inou. Túžba človeka prevziať zvláštne miesto v kozmose odporuje kozmickej harmónii taoizmu, ktorá spočíva v zásadnej rovnoprávnosti všetkých vecí. Taoizmus chápe vzťah medzi človekom a prírodou výrazne odlišne, ako sme zvyknutí v kresťanskej kultúre. V taoizme nemá človek žiadne práva, ale ani žiadnu zodpovednosť vo vzťahu k prírode, teda taoistov nemôže zaujať ak sa napr. chráni nejaký vzácny druh rastlín alebo živočíchov a pod. (Rinschede, 1999, s. 97). Taoizmus teda odmieta akékoľvek vonkajšie zasahovanie do prirodzeného chodu vecí a javov. Odsudzuje násilie, vojny, akumuláciu neprimeraného bohatstva a tie civilizačné trendy, ktoré spôsobujú narúšanie ideálu jednoduchého prirodzeného života (Hanušin et al., 2000, s. 132).

#7.1.2.3. Hinduistická environmentálna etika

V hinduizme svet pozostáva z božstiev, človeka, živej a neživej prírody. Božstvá, človek a príroda nie sú oddelené, ale sú súčasťou stvorenia. Aj Stvoriteľ musí najskôr vzniknúť sám, predtým ako zo seba vydá všetok zvyšok tvorstva. Napriek tomu existuje hierarchia medzi bytosťami: bohovia a stvorenia bohovia stoja nad človekom, človek nad zvieratami, rastlinami a neživou prírodou. Táto hierarchia sa vysvetľuje poradím vzniku (Van Dijk, 1986).

Hinduisti nemajú žiadny vzťah k prírode, pretože nepocitujú nutnosť úvah na túto tému, nakoľko je sám časťou prírody. Nemá pohnútky vidieť prírodu zvonka, zo vzdialenej perspektívy. Je časťou medzi množstvom vecí v kozme. Presvedčenie, že človek nie je ani tak pánom ako spoluvorcom vo svete, ktorý ho obklopuje sa prejavuje v *ahimse*, v postoji šetriť všetok život, v postoji, ktorý sa vytvoril v priebehu vývoja hinduizmu k priateľskému spolucítaniu všetkých živých bytostí. Učenie o nezraniteľnosti žijúcich bytostí patrí vedľa ochrany hovädzieho dobytku k základným pilierom hinduizmu. Toto viedlo v Indii sčasti k religiózne zakotvenému vegetariánstvu (Rinschede, 1999, s. 98).

V hinduizme sa ešte udržalo uctievanie stromov, ktoré sú reprezentantmi moci vegetácie a sú obdarené dušou a zmyslovými orgánmi ako zvieratá. Na dosiahnutie rozhodujúceho osvietenia pomocou svätých pod stromom, symbolom spojenia neba, sveta a podsvetia sa viaže mnoho posvätných legend (Rinschede, 1999).

Prikladom toho, ako môže náboženské spoločenstvo výrazne pozitívne vplývať na ochranu prírody v environmentálne citlivom regióne sú Bišnaviovia - príslušníci hinduistickej sekty, ktorá vznikla v 15. storočí. Bišnaviovia žijú v juhozápadnom Rádžastáne a v Haryane na okraji púšte Thar. Svojim konaním sa usilovali zabrániť šíreniu púšte. Sú prísni vegetariáni. Ich viera ich učí spolucítiť a ochraňovať všetko živé a nedovolí im zabíjať zvieratá alebo stíňať stromy. V 18. stor. ubránili tunajšie porasty pred výrubom pre výstavbu kráľovského paláca tak, že ich bránili vlastnými telami (Rinschede, 1999, s. 98).

#7.1.2.4. Kresťanská environmentálna etika

V kresťanstve stojí človek nad stvorenstvom (prírodou). Je zodpovedný za Božou vôľou ovládané stvorenstvo. Človek je podriadený Bohu, ale nadradený prírode. Základom pre túto predstavu je prvá kapitola knihy Genesis (Gn 1,28) "Plodte a množte sa, a naplňte zem, podmaňte si ju a panujte.... nad každým živočíchom, čo sa hýbe na zemi!" Človek má svätú povinnosť prekonať neskrotné sily prírody a dokončiť Božie dielo, čím vnesie poriadok do prírodného prostredia (White 1967). Stredovekí kresťanskí myslitelia prevzali názor, že človek pomáha Bohu dokončiť jeho dielo. Teológovia verili, že antropogénna modifikácia pôvodného prostredia je týmto Božím dielom (Rinschede 1999, s. 99). Následkom bolo rozšírenie poľnohospodárstva spojené s likvidáciou lesov a vysušovaním močiarov. Počas stredoveku, od 8. do 12. stor. sa rozloha lesov v Európe znížila na 20 % jej pôvodnej úrovne. Samozrejme, že transformácia pôvodného prírodného prostredia nebola len výsledkom pôsobenia náboženských faktorov. Nútil ich k tomu rast počtu obyvateľov, náboženstvo len povoľovalo tieto činy (Rinschede 1999, s. 100). Tento pohľad podnietil výraznú kritiku kresťanstva zo strany viacerých filozofov (počnúc L. Whitem, 1967), ktorí v židovsko-kresťanskej kultúre videli príčinu súčasnej environmentálnej krízy (Szöllös, 1998b, s. 29). Podľa týchto kritikov je súčasná veda a technika presiaknutá kresťanskou aroganciou voči prírode. Niektorí židovskí autori (Lancaster, 2000, s. 165) upozorňujú na nesprávnosť názoru, že židovsko-kresťanské dedičstvo nás oddeľuje od spirituality prírody. Podľa Lancastera (2000) žiadne židovsko-kresťanské dedičstvo neexistuje. Judaizmus je diametrálne odlišný ako kresťanstvo a od prírody nás neoddeľuje. Čo nás oddelilo od prírody je podľa Lancastera (2000) dualizmus, šírený kresťanským dedičstvom a osvietenstvom. Judaizmus mnohými aspektami svojho učenia vedie k úcte k prírodnému svetu (napr. oslavou ročných období formou sviatkov, osobitným Novým rokom pre stromy a pod.). Cesta halachy podľa Lancastera (2000) predstavuje spirituálnu ekológiu na najvyššej úrovni, pretože prináša zrelé uznanie náboženskej hodnoty ľudského konania v prírode.

Odlišný názor prezentoval T. Münz (1992), ktorý vidí príčinu environmentálnej krízy v zlyhaní kresťanov a nie v zlyhaní kresťanstva. Výraznejší podiel na environmentálnej kríze prisúdil protestantizmu, ktorý ako moderné náboženstvo podporuje rozvoj kapitalistickej priemyselnej výroby. Protestanti si podľa Münza výraznejšie osvojili biblický príkaz

podmaniť si zem a stvorenstvo, kým katolicizmu je bližší príkaz plodiť a množiť sa a naplniť zem (in Szöllös, 1998b, s. 30). Kritici kresťanskej environmentálnej etiky sa líšia aj tým, či pripúšťajú riešenie environmentálnych problémov vnútri kresťanstva (Münz) alebo kresťanstvo z riešenia vynechávajú a skôr sa spoliehajú na príklon k východným religiám alebo predkresťanským európskym religióznym systémom (Lisický, 1995) (Szöllös, 1998b, s.30).

L. White (1967) vidí možnosť riešenia buď v príklone k prístupu sv. Františka z Assisi alebo taktiež v úplnom odklone od kresťanstva k východným religiám, zdôrazňujúcim význam harmónie človeka s prírodou.

Do diskusie o kresťanskej environmentálnej etike vstúpili mnohí kresťanskí teológovia, ktorí poukazovali na to, že kresťanská etika je príliš komplexná na to, aby ju bolo možné označiť za nepriateľskú k prírodnému prostrediu. Upozorňujú na nesprávnu interpretáciu biblických textov. Napr. J.M. Lochman (1994) poukazuje na spojenie medzi stvorením a vykúpením. Mandát v Genesis je príchodom Ježiša Krista na zem upresnený a panovanie nad zemou znamená vlastne pastiersku službu, ide teda o vládu pri rešpektovaní spolustvorenstva, panstvo, ktorého cieľom je prospech, záchrana a vykúpenie celého stvorenstva. Človek stvorený na obraz Boží dostal dar kreativity a má spravovať stvorenstvo (Gn 2, 15). (Szöllös, 1998b, s. 31). Podobne J. Moltmann (1999, s. 32) uvádza, že konkrétna biblická predstava "podmanenia si zeme" nemá nič spoločné s príkazom panovania, ktorý teologická tradícia po stáročia učila ako dominium terrae, ale je to príkaz týkajúci sa výživy: ľudia majú spolu so zvieratmi žiť z toho, čo zem splodí prostredníctvom rastlín a živočíchov. Nebolo tým myslené uchopenie moci nad prírodou. Príkaz k vláde sa nachádza iba v Gn 1,26: "A povedal Boh: Učiniť človeka, aby bol našim obrazom podľa našej podoby. Nech ľudia panujú nad morskými rybami a nad nebeským vtáctvom, nad zvieratmi a nad celou zemou i nad každým plazom plaziacim sa po zemi." Tu je panovanie podľa Moltmanna (1999, s. 32) viazané na zodpovednosť ľudí Bohu, Stvoriteľovi a Živiteľovi sveta, ktoré je označovaná stvorením k obrazu Božiemu. Pretože sa majú ľudia a zvieratá živiť plodmi zeme, môže ísť v prípade vlády ľudí nad zvieratmi iba o mierové vládnutie bez "práva nad životom a smrťou". Človeku je teda určená úloha zmierovacieho sudcu (Moltmann, 1999). Moltmann zdôrazňuje, že kresťanská teológia musí oslobodiť vieru v stvorenie od moderných antropocentrických pohľadov na svet. Len tak môže nájsť múdrosť na zodpovedné zaobchádzanie s prírodou (Moltmann, 1999, s. 33).

Na potrebu spolupráce človeka s Bohom pri diele stvorenia namiesto snáh o zaujatie Stvoriteľovho miesta pri jej riadení, poukázal aj pápež Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus Annus* z r. 1991. Podobné postoje prezentoval U. Riedl (1991). Za základ východiska postoja k prírode považuje integrovanú antropológiu. Podľa Riedla (1991) si v trojuholníku Boh - človek - príroda, každý zachováva svoju odlišnú identitu a vo svojom vzájomnom vzťahu tvoria komunikatívny, konsenzuálny pomer zodpovednosti, ktorá vytvára mieru konania. Antropocentrizmus v tomto zmysle nemožno chápať subjektivisticky, lebo musí rešpektovať rozličnosti trojuholníka stvorenia. Hodnotové stanovisko tu nie je závislé od človeka, ani od prírody, ale od Boha. Ak človek ignoruje vzťah k Bohu ignorovaný, vzdáva sa vedomia spolustvorenstva, zodpovednosti k Bohu za stvorenie a zodpovednosti za prírodu. Dôsledkom je spustošenie mysle, spôsobujúce spustošenie prírody. Človek a príroda sú podľa Riedla (1991) vo vzťahu k Bohu rovnocenné. Z tejto rovnocennosti sa môže odvodiť zdôvodnenie ochrany prírody a jej spôsobov. Životné nároky rastlinných a živočíšnych druhov sú principiálne rovnocenné so životnými nárokmi človeka. Síce sa tu vynára problém konkurencie, ale ten možno riešiť kritickým posudzovaním, rozhodovaním a konaním. Integrovaná antropológia uznaním jednoty stvorenia ponúka mieru i potenciál konania človeka. Do miery zasadený antropocentrizmus môže dať návod na zodpovednosť za uznanie s mierou vo vzťahu k prírode i zodpovednosť za mieru pretvárania a využívania prírody (Riedl, 1991).

Podľa J. Szöllösa (1998b) zdrojom inšpirácie pre súčasných ekologov hľadajúcich kresťanské korene prístupu k riešeniu globálnych ekologických problémov je na katolíckej strane sv. František z Assisi a na protestantskej strane Albert Schweitzer. Poukazuje aj na ďalšie teologické práce, pričom spomedzi katolíckych autorov vyzdvihol francúzskeho prírodovedca a filozofa Teilharda de Chardina, spomedzi protestantských autorov už spomínaného J. Moltmanna a spomedzi pravoslávnych autorov indického metropolitu P. Mar Gregoriosa. Zhrňujúc tieto názory J. Szöllös (1998b, s. 38) poukazuje, že príčinou globálnych environmentálnych problémov je narušenie vzťahov a hierarchie v trojuholníku Boh - človek - stvorenstvo. Cestu k náprave vidí v obnove týchto vzťahov, ktorú Boh ponúka vo vykupiteľskom diele Ježiša Krista. Človek však pokračuje vo svojej vzbure proti Bohu a nedokázal zatiaľ plniť svoj Bohom zverený mandát správcu. Naďalej prírodu bezohľadne drancuje pre svoje sebecké ciele. V súčasnosti, vidiac už katastrofálne dôsledky svojho šafarenia, sa pokúša utiecť pred zodpovednosťou do sveta východných religii (Szöllös, 1998b, s. 38).

Naznačená zmena postoja kresťanskej teológie, prejavujúca v prekonávaní antropocentrického postoja človeka-vládca a jeho premene na postavenie človeka-správca je aj súčasťou novej paradigmy trvalo udržateľného rozvoja. Vyjadruje zmenu postoja príslušníka postmodernej spoločnosti k prírode a životnému prostrediu (Hanusin et al., 2000, s. 125).

Protirečivú diskusiu na tému viny alebo nevinu kresťanstva na súčasnej ekologickej kríze sveta zhrnul a zhodnotil E.C. Hargrove (1986). Zdôraznil potrebu upustiť od neproduktívnej debaty o vine a odporúčal koncentrovať sa na praktické východiská z ekologickej krízy.

#7.1.2.5. Diskrepancia medzi ideálmi environmentálnych etík a skutočnosťou

V mýtoch o stvorení a náboženských obrazoch sveta sa podľa J. Ki-Zerba (1997) spomínané vzťahy človeka a prírody redukujú v civilizačnej skutočnosti na dva veľké pohľady, v ktorých náboženstvá hrajú dôležitú úlohu: symbiôza s prírodou a obhospodarovanie prírody.

Prvý pohľad "*symbiôza s prírodou*" sa vyskytuje v taoizme, hinduizme, šintoizme a v primárnych religiiach. Človek nie je oddelený od prírody, považuje sa za jej spojenca a za jej súčasť, za mikrokozmos v symbióze s vesmírom. Človek sa pritom chápe ako bytosť medzi množstvom iných bytostí, ktoré musí získať pre seba ako partner a spojenec prostredníctvom vhodného etického zaobchádzania.

Druhý pohľad "*obhospodarovanie prírody*" je charakteristický oddelením človeka od prírody, chápe prírodu ako objekt využívania človekom. Tento dualizmus je prítomný v islame, judaizme a najmä v kresťanstve (Rinschede, 1999, s. 101).

Oba pohľady nie sú v skutočnosti celkom protikladné. Nachádzajú sa vo všetkých kultúrach, pričom podľa historickej epochy a kultúrneho priestoru prevažuje jeden alebo druhý aspekt. Vyplýva to z toho, že aj v náboženstvách, ktoré sa vo svojej doktríne vyznačujú priateľskými vzťahmi k prírodnému prostrediu, dochádza k jeho devastácii. H. Cancik (1979) upozornil na to v rímskych dejinách, kedy sa v čase kulminácie politickej a hospodárskej moci Ríma bez problémov spájali religiózne predstavy o posvätnosti "Matky Zeme" a svätých prameňov a hôr s agresívnym postojom voči prírode v každodennej praxi. G. Rinschede (1999, s. 102) uvádza výskumami získané pochybnosti o priateľskom postoji k prírode u severoamerických Indiánov. Magické indiánske rituály nezabránili nadmernému rybolovu, lovu živočíchov a decimovaniu flóry. Yi-Fu-Tuan (1968) vyjadril nesúlad medzi náboženskými ideálmi a skutočnosťou v súvislosti s vzťahmi človek-príroda v európskej a čínskej tradícii. Napriek tomu, že všetky čínske religie disponujú dlhou tradíciou v ochrane lesov, boli čínske lesy v minulých tisícročiach systematicky ničené. Rozličné environmentálne etiky nemali teda významný účinok na krajinu. Prírodné prostredie sa rovnako devastuje aj v územiach, pod vplyvom šintoizmu, hoci jeho učenie sa vyznačuje priateľskými vzťahmi k prírode.

Šintoizmus hlása, že živá aj neživá príroda nie sú jednoduché objekty, s ktorými môže človek neobmedzene disponovať. Príroda je oveľa viac v úzkom vzťahu so svetom Kami a je obzvlášť uctievaná, preto by sa mala chrániť a udržiavať čistá. Napriek tomu trpí Japonsko ako aj iné priemyselné krajiny výrazným zaťažením prírodného prostredia, ktoré bolo dlho ignorované japonskými vládami (Rinschede, 1999, s. 102).

Uvedené príklady ilustrujú, že náboženstvom ovplyvnené chápanie prírodného prostredia nikdy neponúkalo ochranu pred zničením prírody. Mnohé faktory (ako sú napr. jednostranný výklad posvätných textov, narastajúca sekularizácia a expanzia západnej kultúry) zredukovali, či dokonca sfaľovali vplyv relígií na riešenie vzťahov človeka a prírody. Náboženstvá, podobne ako rozum, môžu podľa H. Künga (2000, s. 290) zlyhať pri etickom zdôvodnení požiadavky trvalo udržateľného rozvoja. Náboženstvá sa však môžu podieľať na presadzovaní spoločného étosu ľudstva, ktorého cieľom je zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja.

#7.2. Relígie a obyvateľstvo

Vzťahy medzi obyvateľstvom a reliógiou sú obojstranné. V geografii reliógií sa však zameriame predovšetkým na pôsobenie reliógií na obyvateľstvo. Tento vplyv sa prejavuje napríklad v populačných procesoch (prirodzený pohyb obyvateľstva a migrácia), v celkovom sociálno-ekonomickom rozvoji obyvateľstva a napokon aj v politickom vývoji jednotlivých regiónov. Na druhej strane je potrebné zdôrazniť obtiažnosť izolácie reliógiózneho faktora spomedzi pestrej palety sociálno-ekonomických a kultúrnych faktorov, ktoré ovplyvňujú populačné procesy a štruktúry. V tejto časti sa preto nevyhneme určitému potlačeniu úlohy ostatných faktorov.

#7.2.1. Relígie a populačná dynamika

#7.2.1.1. Relígie a prirodzený pohyb obyvateľstva

Vplyv reliógií na obyvateľstvo je možné sledovať na vzťahu medzi reliógiou a demografickým rastom. Súvisí to s plánovaním početnosti rodiny, ktoré je v niektorých reliógiózných systémoch vylúčené, v iných sa však pripúšťa. Islam poskytuje zaujímavý príklad, pretože väčšina moslimských populácií má profily charakteristické pre včasné štádiá klasického (prvého) demografického prechodu - vysoká úroveň natality (42 ‰) a mierne nadpriemerná úroveň mortality (13,8 ‰), čoho výsledkom je nadpriemerná úroveň prirodzeného prírastku (28 ‰). Rovnako ako mnoho väčších náboženstiev, má islam špecifické postoje k plánovaniu rodiny, ktoré silne vplývajú na intenzitu a priestorovú charakteristiku populačného rastu v krajinách ako Bangladéš, Indonézia, Malajzia, Irán, Egypt, Bahrajn a pod. (Park 1994, s. 170). J. R. Weeks (1988) poskytuje komplexný prehľad demografickej situácie islamských národov, patriacich k najrýchlejšie rastúcim populáciám na svete. V r. 1988 to bolo 47 národov sústredených najmä v severnej a saharskej Afrike, juhozápadnej a juhovýchodnej Ázii. Rýchly rast počtu obyvateľov islamských krajín podľa Weeksovej prognózy spôsobí zdvojnásobenie tohto počtu (v r. 1988 činil 980 mil.) ešte pred r. 2020, čím podiel islamských populácií na celosvetovej populácii dosiahne 23 %. Islamské národy sa vyznačujú nadpriemernou úrovňou úhrnnej plodnosti (moslimská žena má priemerne 6 detí, kým napr. priemerná žena v iných rozvojových krajinách 5, vo vyspelých štátoch sveta menej ako 2). Túto vysokú fertilitu, príznačnú pre islamské populácie potvrdili detailnejšie výskumu na Srí Lanke. Vydaté moslimské ženy tu prejavili želanie mať rodinu s priemerne 4,2 deťmi, hinduistické ženy s 3,8 deťmi a kresťanské ženy s priemerne 3,4 deťmi (Weeks 1988). Iný detailný výskum na území Bombaja poukázal na podstatne vyššiu fertilitu moslimov oproti kresťanským a hinduistickým obyvateľom mesta (Rele a Kanithar 1977). Nadpriemerný rast obyvateľstva v islamských štátoch súvisí s pronatalitnou sexuálnou etikou islamu. Táto etika

ešte vždy pripúšťa polygamiu, ktorá potenciálne vedie k vysokej plodnosti. Pronatalitný charakter islamskej etiky zvyrazňuje odmietanie celibátu (Rinschede 1999)

V rámci religióznych systémov v USA sa vysokou fertilitou vyznačujú mormóni. Typickou črtou mormónskych rodín je nízky priemerný vek. Mormónske rodiny majú totiž viac detí ako ostatné priemerné americké rodiny. Napr. v r. 1977 mali mormóni dvojnásobný prirodzený prírastok ako bol celoštátny priemer. Základy vysokej fertility mormónskeho obyvateľstva je možné hľadať v historických skúsenostiach z obdobia kolonizácie a v mormónskej dogmatike. Mormónske učenie pripisuje rodine a deťom osobitný význam. Mormóni kedysi vyznávali polygamný model rodiny, ktorého sa museli vzdať po r. 1890 (zákon proti polygamii bol v USA prijatý v r. 1862). Napriek tomu si zachovali vysokú úroveň plodnosti (Rinschede 1999).

Mnohé štúdie skúmali vplyv katolicizmu na plodnosť. Obyvateľstvo rímskokatolíckych regiónov má tendenciu vyššej úrovne pôrodnosti ako nekatolícke regióny. Súvisí to okrem iného s prísnyim odmietaním antikoncepcie a interupcií v katolíckej etike. Dokumentovať to možno na príklade priestorovej diferenciácie fertility v Severnom Írsku, kde najvyššiu plodnosť mali ženy z katolíckych rodín (priemerný počet detí - 3,25), kým ženy z protestantských rodín (priemerný počet detí - 2,29) a neveriace ženy (priemerný počet detí - 2,16) ju mali značne nižšiu. Na Slovensku sa tradične poukazuje na nižší prirodzený prírastok obyvateľstva v regiónoch obývaných luteránmi a kalvínmi (najmä na juhu Slovenska) ako v ostatných rímskokatolíckych a gréckokatolíckych regiónoch. Potvrdil to J. Hromádka (1943, s. 169), ktorý sledoval prirodzený prírastok obyvateľstva na Slovensku v r. 1920-1930. Toto často v demografickej literatúre sa vyskytujúce zovšeobecnenie, a síce, že katolíci sa vyznačujú vyššou úrovňou fertility ako protestanti a židia, však nemusí byť nutne pravdivé. V 70 rokoch 20. storočia sa praktiky kontroly počatia u amerických i európskych katolíkov postupne sekularizovali, výsledkom čoho bol pokles fertility u katolíkov a jej priblíženie sa na úroveň fertility u nekatolíckeho obyvateľstva (Park 1994, s. 175). Na druhej strane tento jav nie je všeobecne rozšírený. Diferenciácia fertility u katolíkov je determinovaná mierou ich účasti na religióznom živote (pravidelnosť návštev bohoslužieb, účasť na svätom prijímaní a pod.).

Z príkladu islamu a mormonizmu je zreteľné, že dôležitým faktorom v dynamike populácií je model manželstva, ktorý upravujú etické pravidlá jednotlivých religióznych systémov. Monogamný model rodiny sa uplatnil v mnohých kultúrach a regiónoch - napr. v starovekej Sparte, starovekom Ríme, v ranom a stredovekom kresťanstve v Európe, hinduizme a pod.. K. MacDonald (1990) poukázal na pôvod a funkciu monogamného usporiadania. Napr. počas šírenia kresťanstva v Európe podľa MacDonalda (1990) dochádzalo k explozívnej difúzii monogamného modelu z vrstvy aristokracie k jednoduchému ľudu. Polygynické modely, ktoré sa uplatnili v určitom čase v mormonizme a naďalej sa s nimi stretávame v islame a viacerých afrických rodových relígiách, viedli k dosiahnutiu rýchlejšieho demografického rastu. Zriedkavo sa stretávame s polyandrickým modelom (lamaizmus). Prístup k formovaniu rodiny často ovplyvňuje aj rozvodovosť, ktorá nepriamo negatívne vplyva na pôrodnosť. Rozvod je ťažšie dosiahnuteľný v katolicizme ako napr. v protestantizme, judaizme a islame. Prakticky nedosiahnuteľný bol rozvod v hinduizme. Špecifický postoj k manželstvu a plodeniu detí mal manicheizmus. Toto zaniknuté synkretické náboženstvo viedlo k vyhýbaniu sa uzatváraniu manželských zväzkov a plodeniu detí a zaväzovalo vyznávačov vyššieho stupňa k životu v askéze (Margul 1986, s. 129).

Náboženské motívy môžu ovplyvniť demografický vývoj nielen všeobecne, ale aj v časopriestorovo ohraničenom rámci. Príkladom môže byť značný pokles pôrodov v Japonsku a iných východoázijských štátoch v r. 1966. Súvisel s faktom, že podľa čínskeho kalendára bol rok 1966 rokom ohnivého koňa. Podľa čínskej tradície, ktorá bola hojne preberaná v Kórei a Japonsku, dievčatá narodené v tomto roku boli veľmi ohnivé a panovačné

a preto mali neskôr ťažkosti nájsť si partnera pre manželstvo. To viedlo k zníženiu celkového prirodzeného prírastku (Rinschede 1999).

#7.2.1.2. Religie a migrácia

Existuje mnoho príkladov nábožensky motivovanej migrácie obyvateľstva. Migrácie boli späté jednak so šírením určitého religiózneho systému (misionárska činnosť) resp. núteným odchodom religióznych skupín s cieľom vyhnúť sa prenasledovaniu a nájsť bezpečné oblasti, ktoré by im umožnili svoje religiózne ciele lepšie realizovať. Migrácie však môže vyvolávať doktrína a kult religiózneho systému. Osobitný typ pohybu s religióznym motívom sú púte, ktoré však nemajú povahu migrácie.

Príkladom migrácie vyvolanej vplyvom náboženskej doktríny je migrácia Semangov na Malajskom polostrove. Ak zomrie člen spoločenstva, Semangovia sa po pohrebe z tohto miesta sťahujú do vzdialenosti mnohých kilometrov, kde si založia nový tábor. Sťahovanie je motivované tým, aby nebožtíkov duch neznepokojoval obyvateľov osady. Aby ich duch nebožtíka nevysledil, spravidla si volia polohu novej osady tak, aby medzi ňou a starým miestom pretekala rieka (Komorovský, 1994).

V ľudských dejinách sa vyskytuje mnoho príkladov migrácií religióznych skupín s cieľom rozšíriť teritórium svojho vplyvu. Misionársku činnosť vykonávali najmä univerzálne religie, u ktorých vlastná povaha učenia umožňovala jeho rozširovanie do prostredia rozličných kultúr. Príkladom môže byť šírenie kresťanstva, ktoré sprevádzalo kolonizáciu Ameriky. Spomedzi koloniálnych mocností sa najúspešnejšou stalo Anglicko s početnými anglikánskymi kolóniami. Katolícke koloniálne mocnosti sa viac presadili v Latinskej Amerike. Pri misionárskej činnosti zohrali dôležitú úlohu misijné stanice a kláštory, ktoré zakladali katolíci v odľahlých vidieckych oblastiach. Výstavba kláštorov bola vždy spojená s migráciou mníchov a mníšok do nových oblastí (napr. benediktíni v stredoveku).

Kvantitatívne výraznejší charakter mali migrácie späté s núteným odchodom religióznych skupín. Zväčša boli výsledkom intolerancie voči náboženským komunitám, ktoré si následne hľadali nové pôsobisko. Z mnohých príkladov je možné spomenúť židov, ktorí sa najprv dostali do egyptskej a potom babylonskej nevlády. Od začiatku nového letopočtu (r. 70) sa ocitli bez vlasti a žili v diaspóre po celom svete. Na židov boli v stredoveku organizované pogromy a boli vyhánaní zo svojich domovov - napr. z územia Nemecka v r. 1096 a v r. 1163-1478, v Anglicku v r. 1290, južného Francúzska v r. 1395. V r. 1492 museli sefardskí židia opustiť Španielsko a Sicíliu v dôsledku reconquisty. Usídlili sa v Solúne, Taliansku, Francúzsku, Holandsku a v Hamburgu. Aškenázski židia, vyhnaní z nemeckých území, našli útočisko v Litve, Haliči a Rusku. Po mnohých pogromoch v Rusku v r. 1870-1890 hľadali nový domov v Amerike. Po r. 1936 sa stali európski židia obeťou holokaustu. Po všetkých týchto peripetiách došlo po 2. svetovej vojne k vzniku štátu Izrael, ktorému predchádzala imigrácia židov do Palestíny už od konca 19. stor. Napríklad v r. 1895 žilo v Palestíne 41 tis. židov, v r. 1935 314 tis. židov a v r. 1980 už 3,4 mil. židov (Rinschede, 1999, s. 134).

Iným príkladom religióznych utečencov sú pársovia, ktorí ušli v 8. stor. z Perzie do Indie pred šíriacim sa islamom. Ukrutne zaobchádzali so svojimi kresťanskými menšinami osmanskí Turci. Monofyzitickí Arméni boli vystavení silnej perzekúcii a vraždeniu. V r. 1895/1896 a 1914/1915 ich takmer 900 tis. emigrovalo do ruskej časti Arménska, Gruzínska a ďalších 300 tis. do USA, Sýrie a Libanonu. Príslušníci chaldejskej cirkvi boli vytlačení z Turecka do Iraku, kde ich následne zmasakrovali Kurdi. V malej miere sa zachovali len ich emigranti v Paname a Paraguaji. Po vzniku nezávislosti Indie a jej rozdelení na Hindustan a Pakistan vzniknutá situácia donútila k masovej migrácii 5-8 mil. hinduistov a 4-6 mil. moslimov. Po anektovaní Tibetu Čínou v r. 1959 ušli tisíce Tibeťanov do Indie (Margul, 1986, s. 49-50).

Veľmi mnoho príkladov násilných a vynútených migrácií spôsobených náboženským prenasledovaním možno uviesť z kresťanského prostredia. Počiatky týchto procesov majú

korene v reformácii a následnej protireformácii. Príkladom z nášho územia môže byť príchod anabaptistických habánov na západné Slovensko v 16. stor. ako aj príchod českých protestantských exulantov v 17. stor. po bitke na Bielej hore. Mnoho protestantských skupín ušlo pred prenasledovaním v západnej Európe do USA (mennoniti, amiši a i.).

#7.2.2. Religie a populačná statika

Medzi štruktúrou obyvateľstva a jeho vzťahom k religiiam je úzky vzťah. Známym je príklad vyššieho príklonu k náboženstvu a teda vyššieho stupňa religiozity u obyvateľstva vidieckych oblastí ako u obyvateľstva urbanizovaných regiónov. Tento príklad dokumentuje vplyv obyvateľstva (populácie) na religie.

Vplyv religii na štruktúru obyvateľstva je možné dokumentovať na sociálnej stratifikácii obyvateľstva Indie, sformovanej pod vplyvom hinduizmu. Hinduizmus posvätil členenie indickej spoločnosti do veľmi zložitého a rôznorodého systému s viacerými regionálnymi špecifikami a odchýlkami. Základné členenie sa opiera o štyri varny (spoločenské stavy) - brahmani, kšatrijovia, vaišovia a šúdrovia. Tieto sa členili na množstvo kást a podkást (celkovo viac ako 3500). Mimo kastového systému stáli nedotknuteľní - najnižšia vrstva obyvateľstva. Kastový systém určil pravidlá, návyky a formality, ktoré museli príslušníci jednotlivých kást dodržiavať. Týkali sa spôsobu života, stravovania, náboženských a pracovných tradícií. Kastový systém sa premietol aj do sociálno-priestorovej štruktúry miest a iných sídiel. Aj keď bol v r. 1950 kastový systém oficiálne zrušený, nepodarilo sa ho zďaleka celkom vykoreniť z indickej spoločnosti. V Indii bolo realizovaných mnoho pokusov zákonmi odstrániť pozostatky kastovníctva. Išlo napríklad o opatrenie vyčlenenia kvót pre páriov a nižšie kasty pri zabezpečovaní pracovných miest z r.1990, ktoré sa stretlo s nesúhlasom príslušníkov vyšších kást (Rogers, 1994, s. 207).

Religiózna segregácia obyvateľstva býva zvyčajne v prípadoch, keď je spojená s etnickou príslušnosťou. Židovské komunity možno nájsť v mnohých významných mestách sveta skoncentrované na zreteľne vyčlenených plochách. Židia vo Veľkej Británii sa z veľkej miery podriaďujú tejto priestorovej mozaike. Výskumy obytných priestorových štruktúr v Londýne poukázali na pozoruhodnú priestorovú kohéziu medzi židovskými komunitami (Hackney, Redbridge, Barnet) a z toho vyplývajúcu stabilitu židovskej teritoriality (Park, 1994, s. 182).

Religióznou segregáciou obyvateľstva možno dobre sledovať v Severnom Írsku. Táto segregácia vznikala rozličnými cestami - dobrovoľným spôsobom, administratívnymi opatreniami a pod vplyvom napätia medzi rímskokatolíckimi a protestantmi. Dobrovoľná segregácia sa vyskytuje v prípadoch, keď ľudia sami preferujú bývať v areáloch s dominanciou obyvateľstva s totožnou konfesijnou príslušnosťou. Administratívna segregácia sa prejavuje tým, že lokálne samosprávy zámerne alokujú výstavbu domov katolíkov a protestantov do jednotlivých areálov ich dominancie. Táto segregácia sa odráža aj v školskom systéme, pretože to vedie k tendencii navštevovať školy výlučne určené len pre jednu z konfesijných skupín. Modelovým príkladom segregácie je Belfast, kde viac ako polovica ulíc mala podľa M. Poolea a F.W. Boala (1973) podiel obyvateľstva dominantnej denominácie vyšší ako 97 % z celkového počtu obyvateľov ulice. Protestanti prejavili menší záujem žiť na katolíckych uliciach ako katolíci na protestantských uliciach. Na katolíckych uliciach žilo menej ako 2 % protestantov, kým na uliciach s protestantskou väčšinou žilo až 25 % katolíckych domácností.

Zaujímavý príklad vplyvu religie na formovanie sociálnych a rasových vzťahov nachádzame na území dnešnej Juhoafrickej republiky v 17. - 19. storočí. Konkrétne ide o prejavy pôsobenia holandských reformovaných cirkví, v ktorých dogmatike, vychádzajúcej z kalvinizmu, hrá veľmi dôležitú úlohu učenie o predestinácii. Podľa neho je svet absolútne predurčený a človek sa rodí buď ako dobrý alebo zlý. Ten, ktorý sa narodil vo viere predstavuje vyššiu bytosť, ako ten, kto zostal pohanom. Týmto jednoduchým spôsobom

možno vysvetliť vzťahy medzi bielym (Búrmami) a negroidným obyvateľstvom v Juhoafrickej republike. Nemej významnú úlohu tu hrala dogma o vyvolenom národe - Afrikáncov a ich zasľúbenej krajiny - Južnej Afriky. Táto dogma umožnila Afrikáncom pretrvať a zachovať si identitu medzi ostatnými obyvateľmi Južnej Afriky. Religia im bránila v kontaktoch s Afričanmi a tým zakladala ich inakosť a výnimočnosť. Afrikánci vyrastali v prostredí ideológie panovania bieleho obyvateľstva nad čiernym, panovania kresťanstva nad pohanstvom. Verili, že sú vyvoleným národom, bojujúcim proti barbarským prenasledovateľom. Religia takto formovala svetozor a spôsob života Búrov, ktorí sa neseparovali len od farebného obyvateľstva, ale aj od Britov. Neskôr, po druhej svetovej vojne, boli tieto prístupy jedným z ideologických prameňov politiky apartheidu v JAR. Holandské reformované cirkvi zmenili podporné stanovisko k apartheidu až v 70. rokoch 20. stor. a v r. 1986 pripustili možnosť členstva v cirkvách aj pre príslušníkov iných rás (Žukowski, 1998).

#7.3. Religie a sídla

Formy a fyziognómia sídiel a sídelných objektov, priestorová štruktúra sídiel a sídelnej siete sú v mnohých územiach silne, či už skryte alebo otvorene, ovplyvnené religióznymi faktormi (Park 1994, p. 227). Bádania sa zhodujú v tom, že najstaršie mestské centrá tvorili kultové komplexy. Na náboženský zámer založenia a religióznu funkciu prvých miest v Číne, Mezopotámii, Egypte a strednej Amerike poukázal P. Wheatley. Najstaršie mestá boli vybudované okolo svätých, t.j. v blízkosti posvätného priestoru - "stredú sveta" - kde, ako sa súdilo, bolo možné spojenie medzi zemou, nebom a podzemím (Eliade, 1995, s. 120). Kultové miesta a objekty náboženstiev vytvárajú v sídlach osobitné areály, čím sa podieľajú na formovaní ich obrazu. Sú priamymi symbolmi a materiálmi prejavmi náboženstva. Pre každý religiózny systém sú príznačné iné typy kultových stavieb a objektov, slúžiacich náboženským potrebám. V niektorých prípadoch boli sídla čiastočne vytvorené podľa náboženských vzorov (napr. v islamských a hinduistických oblastiach). Základom pre všetky ľudské sídla sú určité vzory, podľa ktorých sa formoval ich priestor. Vzory sú duchovné formálne princípy, dominujúce v určitej vývinovej epoche a dávajúce charakter spoločenskému životu. Vzory určujú dlhodobý, predvídateľný a realizovateľný priestorový poriadok, vývoj a využitie. Najčastejšie sú to sekulárne ideály najvyššieho rangu ako sloboda, sociálna spravodlivosť, istota atď., ktoré ovplyvňujú náš spoločenský a ekonomický poriadok, a tým teda aj sídelný priestor. Religiózne vzory boli v minulosti často prepletené so svetskými ideálmi a zanechali svoje stopy v sídlach. Vzory pre rozvoj sídiel môžu pochádzať aj zo synkretických religióznych ideológií - ako je napr. antropozofia, ktorá prebrala prvky niektorých náboženstiev (budhizmu, hinduizmu, staroperzských religii, kresťanstva).

Známe sú mnohé príklady religiózne determinovaných vidieckych sídiel (sídlá hutteritov alebo amišov v severnej Amerike). Mestá majú na rozdiel od vidieckych sídiel, založených homogénnymi a relatívne uzavretými náboženskými komunitami, podstatne komplikovanejšiu štruktúru. Sú centrami väčších oblastí, strediskami politickej moci, administratívy, hospodárstva a kultúry. V ich priestorovej štruktúre sa často preplietajú vplyvy viacerých vzorov na relatívne malom priestore, preto nemožno očakávať v ich prípade identifikáciu jednotného religiózneho vzorca. Existuje len veľmi malý počet miest, ktoré sa formovali podľa priameho religiózneho plánu. Napriek tomu je možné poukázať na vplyv náboženských ideí na priestorovú štruktúru miest v rozličných kultúrno-geografických regiónoch sveta. Náboženské motívy sa odzrkadľujú aj v geografickom názvosloví sídiel a sídelných jednotiek.

#7.3.1. Miesta kultov ako symboly náboženstiev v geografickom priestore

Uctievanie božstiev tak ako iných nadprirodzených síl sa prejavuje v ritualizovaných spôsoboch správania, v kulte, ktorý sa konal na osobitných miestach. Na týchto miestach realizácie kultových potrieb vydávajú jednotlivé religiózne systémy svedectvo o svojej podstate. Podľa účelu sa kultové miesta svojou veľkosťou a formou výrazne odlišujú. Ich fyziognómia môže v značnej miere ovplyvniť krajinný obraz a vtlačiť regiónu charakteristický ráz. Na druhej strane sa niekedy môže charakter územia, najmä prírodné podmienky, odzrkadliť v stavebnom materiále, strešnej krytine alebo architektonickom stvárnení kultových stavieb.

Religiózne systémy majú relatívne veľký počet rozličných kultových miest. Závisí to od stupňa rozvoja náboženstva, od významu, ktorý religiózny systém prikladá kultu a jeho vonkajším prejavom a formám. V primárnych religióznych systémoch tzv. prírodných národov sa rituály konajú na miestach spojených s prírodou, kde môže človek prísť do kontaktu so sacrum. Tieto prírodné svätyne si človek vyčlenil vo svojom životnom priestore, pretože mu poskytovali intenzívny zážitok tajomnosti, vyššej moci, plnosti a krásy stvorenia. Prírodnými svätyňami bývali vrchy, háje, lesy, lokality pri výnimočných stromoch, prameňoch, jaskyniach alebo skalných útvaroch. Mnohé rodové religie, ktoré sa zachovali dodnes, disponujú prírodnými svätyňami. Napríklad aborigéni dodnes uctievať skalný monolit Ayers Rock v centrálnej Austrálii.

Sekundárne religie (národné a svetové) začali stavať na svoje kultové účely budovy, ktoré vysväcovali. Tieto v prvej fáze rozvoja (starovek) napodobňovali pôvodné prírodné útvary (megality, umelé jaskyne, labyrinty, umelé vyvýšeniny - zikkuraty, posvätné jazierka, lesy stĺpov (Kolektív 1996, s. 9). Megality sa hojne vyskytujú v západnej Európe (južná Škandinávia, Veľká Británia, Írsko, Holandsko, Belgicko, severné Nemecko, Francúzsko, Iberský polostrov a Maltu). Majú variabilnú podobu, pričom sa predpokladá ich šírenie z centra v Los Millares v provincii Almeria v južnom Španielsku (Eliade, 1995, s. 111). Rozlišujeme *dolmeny* (skalné platne postavené na viacerých vztýčených balvanoch rozložených tak, že tvoria akúsi ohradu alebo komoru), *tumuly* (obrovské umelé mohylovité návršia), *menhiry* (kamenné bloky vo forme obeliskov kolmo zasadené do zeme) a *kromlechy* (skupiny menhirov stojace v polkruhoch či kruhoch). Príkladom tumulov sú St. Michel pri Carnacu v Bretónsku, tumulus pri Gavrinose v Bretónsku, Silbury Hill pri Marlboroughu v Anglicku, tumulus pri New Grange v Írsku. K známym menhirom sa radia medzník na Champ Dolente v severnom Francúzsku či Diablove šípy pri Borough Bridge v Yorkshire. Príkladmi dolmenov sú Lanyon Quoit v Cornwalle v Anglicku, Lough Gur v západnom Írsku, dolmen v Sote pri Seville a pod. Najmonumentálnejším kromlechom je Stonehenge pri Salisbury v Anglicku. Megality pravekého a protohistorického pôvodu sa okrem Stredomoria, západnej a severnej Európy nachádzajú rozptýlené aj inde - v severnej Afrike, Palestíne, Etiópii, Assáme, Srí Lanke, Tibete a Kórei. Až do začiatku 20. stor. prežívali megalitické kultúry v Indonézii a Melanézii (Eliade, 1995).

Labyrinty sa uplatňovali ako kultové stavby nahrádzajúce náboženský význam jaskýň. Vstúpiť do labyrintu (alebo do jaskyne) sa rovnalo zostúpeniu do pekiel. Labyrinty plnili funkciu predovšetkým v súvislosti s iniciačnými skúškami. Znáмым príkladom bol labyrint kráľa Minoa v krétskom Knóse (Eliade, 1995).

Zikkuraty sa stavali najmä v Mezopotámii a neskôr v Babylonii a Asýrii. Mali podobu veľkých stupňovite usporiadaných veží, zužujúcich sa smerom hore. Predstavovali "stred sveta" a zaoštarávali spojenie s nebom a bohmi, pretože sa verilo, že ich základy stoja na pupku zeme a vrchol je v nebi. Keď kráľ alebo kňaz vystupoval po podlažiach zikkuratu, symbolicky prichádzal do neba (Eliade, 1995). Zikkuratom bola Babylonská veža. Dodnes sa zachoval napr. zikkurat v Džoga-Zambíle (Gojda, 2000).

#7.3.1.1. Domáce svätyne

Náboženský život vnútri rodiny sa koncentruje na rozličné posvätné miesta v okruhu bývania. V kresťanstve sa hojne používajú domáce oltáre, najmä v katolíckych a pravoslávnych oblastiach Európy a Latinskej Ameriky. Sú venované Kristovi, Panne Márii alebo iným svätým a slúžia k pobožnosti, modlitbe a meditácii. Často pozostávajú zo sôch kombinovaných s rodinnými fotografiami a náboženskými obrazmi. V hinduistických, budhistických a šintoistických bytoch mávajú podobné posvätné kútiky. V niektorých prípadoch slúži na tento účel osobitná miestnosť, väčšinou však ide o vyhradený priestor v obývacej izbe.

#7.3.1.2. Drobná sakrálna architektúra

Posvätné kultové miesta mimo priestoru na bývanie, nachádzajúce sa v bezprostrednej blízkosti alebo väčšej vzdialenosti od sídla, sa vyskytujú v jednotlivých relígiách v rozličnom rozsahu. V primárnych náboženstvách Afričanov sa kultové objekty v sídlach vyskytujú len zriedkavo. U amerických Indiánov a juhoázijských národov sa v sídlach uplatňujú výraznejšie - napr. totemové koly severoamerických Indiánov, ochrancovia, obetné oltáre na odháňanie zlých duchov a stĺpy spomienok na predkov v juhovýchodnej Ázii (Borneo, Sumatra, Nová Guinea). Podobné drevené koly s obrazmi sa nachádzajú v južnej Indii a pochádzajú ešte z predbrahmanského obdobia. V oblastiach dominancie sekundárnych relígií sa posvätné miesta zriaďujú pri domoch alebo na okrajoch ciest (napr. v katolíckych a pravoslávnych regiónoch). Ide o zmierčie kríže, Božie muky, sochy svätcov, kamenné obrazy a kaplnky. Najviac sú rozšírené v strednej a východnej Európe, južnom Nemecku, v oblasti Stredomoria, v Latinskej Amerike a v juhozápadnej časti USA.

Na území Slovenska možno vznik a šírenie drobnej sakrálnej architektúry spájať s účinkovaním sv. Vojtecha, pôsobiaceho v 10. stor. v Čechách a Uhorsku. Na jeho prianie vydalo knieža Boleslav nariadenie o stavení kamenných stĺpov so znázornením božieho umučenia v každej obci. Od obdobia protireformácie sa u nás možno stretnúť aj s výstavbou stĺpov a pilierov zavesených mariánskemu kultu a kultu svätých - ochrancov a patrónov. Neskôr (najmä od 19. stor.) nadobudli tieto architektonické prvky votívny charakter a nebudovali sa len na križovatkách ciest, ale aj na priedomiach, v poliach, záhradkách, na miestach nešťastia alebo historických udalostí (Sabadošová 1992, s. 71). Od obdobia baroka sa začali stavať trojičné piliere, morové stĺpy a iné súsošia, najmä v mestách (napr. trojičný stĺp v Banskej Štiavnici, morový stĺp sv. Trojice v Kremnici, mariánsky stĺp a stĺp sv. Floriána v Bratislave, mariánsky stĺp v Nitre, stĺp sv. Jozefa v Trnave, súsošie Immaculaty a súsošie sv. Rócha v Prešove a pod.).

#7.3.1.3. Chrámy a svätyne v jednotlivých religióznych systémoch

Najmarkantnejším vplyvom religióznych systémov na krajinu sú budovy, postavené ako prístrešia pre božstvá alebo objekty pre ochranu ich uctievaťel'ov. Tieto stavby sa odlišujú veľkosťou, funkciou, stavebným štýlom a materiálom, stupňom zdobenia a názvoslovím. Vzhľadom na to, že primárne relígie spravidla nemajú osobitné kultové budovy, budeme sa zaoberať len kultovými stavbami veľkých národných a svetových náboženstiev.

Už staroveké relígie mali početné kultové budovy, počnúc miestnymi svätostánkami, do ktorých prinášal ľud obetu, až po monumentálne pyramídové a chrámové stavby, ktoré boli postavené organizovanými štátnymi náboženstvami a teokraciami ako napr. v starovekom Egypte (chrámový komplex v Luxore, Amonov chrám v Karnaku, chrám Ramesseho II. pri Tébach), starovekom Grécku (Parthenón na aténskej Akropole, Hefaisteion na gréckej agore v Aténach, chrám Dia Olympského v Aténach, Diov chrám v Olympii, Poseidónov chrám na myse Sunion, Apolónov chrám v Delfách, chrám bohyně Héry v Selinunte), starovekom Ríme (Panteón v Ríme) a v predkolumbovskej Amerike (napr. svätyne v Cuzco v Peru, Pyramída

Slnka a Pyramída Mesiaca v Teotihuacáne v Mexiku, svätyne Tula, Palenque a Bonampak v Mexiku, Tikal v Guatemale a pod.).

Hinduistické svätyne

V hinduizme vznikol veľký počet vizuálne nápadných chrámov určených početným božstvám, hoci mnohé kultové praktiky sa môžu vykonávať aj v súkromí domácností. Každé indické mesto má aspoň jeden chrám. Veľkosť a počet chrámov zodpovedá hospodárskej sile a vôli miestnych feudálnych veľmožov. Chrámy sú výrazne štýlovo diferencované. Neexistuje žiadny jednotný plán stavby chrámu, okrem iného z dôvodu rozdielnej veľkosti a špecifikám historického vývoja. Chrám zvyčajne symbolizuje tradičnú brahmanskú kozmológiu a pozostáva z veže (sikhara), či veží (symbol hory Meru), pod vežou je sanktuárium (wimana), kde býva božstvo a obvykle je tam umiestnená jeho socha a mandapy (tam sa schádzajú veriaci). Chrámy sú bohato zdobené. Lemuje ich terasa resp. veranda (Humphrey - Vitebsky, 1998, s. 100-101). Pri každom chráme zvykne byť bazén, slúžiaci na rituálne umývanie. Chrám sa pokladá za identický so svetom a s božstvom. Brána symbolizuje chodidlá (gorupam). Jadro chrámovej stavby tvoria hlava, plecia a brucho. Hlava (garbhagrha) je tmavé miesto bez okien, kde je umiestnený symbol božstva. Svätyňa je pociťovaná aj návštevníkmi ako telo, ktoré je úzko spríbuznené s božskou podstatou. Návštevník chrámu tak prežíva svoje putovanie od východnej brány až po prah garbhagrha (hlavy) ako postupné uvedomovanie si samého seba. Putovanie je pre neho jógou - realizáciou jeho vnútornej príbuznosti s božským (Rinschede 1999).

Existujú dve hlavné tradície budovania hinduistických svätýň - nagara (sever) a dravida (juh). V severnej tradícii (nagara) hralo pri výstavbe chrámu dôležitú úlohu listie liečivej rastliny amala, symbolizujúcej plodnosť a zdravie. Touto trstinou boli sprvu zakrývané hlavice voľne stojacich stĺpov, neskôr sa stala hlavným materiálom strešnej krytiny hlavnej lode chrámu. Ostatné vežičky a kaplnky boli nižšie, tvoriac architektonickú podperu týchto symbolov plodnosti. V južnej, dravidskej tradícii, je prvotnou formou chrámu pavilón so stĺporadím a kopulovitou strechou. K najvyššiemu pavilónu sa družia nižšie, tvoriace stupňovité pyramídy. Migráciou indických obyvateľov sa ich kultové stavby rozšírili na viaceré kontinenty. Je zaujímavé, že najväčšie višnuistické a šivaistické chrámy sú mimo Indie, a to v komplexe Angkoru v centrálnej Kambodži. Ide o gigantickú sakrálnu stavbu s rozlohou 1,5 km x 1,3 km, ktorá bola koncipovaná ako sled troch plošín v tvare kríža, stúpajúcich zvonku dovnútra, čím symbolizovala horu Meru. Rohy oboch vnútorných plošín zdobili vysoké veže a uprostred bola postavená ústredná veža s výškou 65 m. Stavba bola projektovaná s cieľom dosiahnuť maximálny rozsah vonkajších plôch budov, pretože tieto slúžili na umiestnenie reliéfov s mytologickou tematikou (Paturi, 1993, s. 87).

Funkcia hinduistických chrámov sa časom modifikovala. Napríklad v Trinidade sa z prístrešia pre božstvo zmenila na zhromažďovacie miesto lokálneho spoločenstva (Rinschede, 1999).

Budhistické kultové stavby

V budhizme existuje niekoľko základných kultových stavieb. Základnou stavbou je *stúpa*. Ich budovanie sa začalo šíriť od 3. stor. p.n.l. počas vlády Ašóku. Vo svojej najstaršej podobe je to kopulovitá stavba. Pôvod má v pradávnych indických kráľovských kopčekovitých mohylách. Tie sa po Budhovej smrti vyvinuli do podoby špeciálnych budhistických svätýň, pričom do najdôležitejších z nich boli uložené Budhove relikvie. Stúpa sa tak stala príbytkom relikvií Budhu. Ide teda o posvätné kopce nad relikviami. Stúpa je obvyčajne masívna stavba bez okien a dverí s výhradne symbolickými funkciami - ako schránka na relikvie, ako pomník a ako votívny dar. Nemá žiadny prístupný vnútorný priestor. Os stúpy sleduje svetové strany.

Kopula predstavuje nirvánu. Stĺp alebo ihlica na vrchole kopuly symbolizuje vesmírnu os, ale aj strom Budhu, pod ktorým dosiahol osvietenie. Štvorcová základňa symbolizuje striednosť zvykov. Mnoho stúp začalo byť vyzdobovaných reliéfmi a plastikami, znázorňujúcimi život Budhu a jeho predchádzajúcich vtelení. Pred stúpami, ktoré sú postavené na miestach spojených s udalosťami zo života Budhu, boli vybudované pamätné stĺpy. Stúpy v neskoršom období nadobudli rozmanité tvary. Zo stúpy indického staviteľského umenia sa v Číne a Japonsku vyvinula pagoda, pri ktorej pôvodná forma kupoly postupne zaniká. Pagoda je stupňovite usporiadaná poschodová stavba s vežičkami, spojená s ostatnými budovami do jedného chrámového zariadenia. Podobne, pagody v Japonsku vytvárajú bohaté zoskupenie jednotlivých budov do stupňovitej štruktúry. Pagody sú síce formou značne vzdialené od indických stúp, avšak ich symbolická funkcia a kultový význam sa nezmenili. Najvýznamnejším prvkom pagody je centrálny stĺp, vytesaný z jedného kmeňa, ktorý symbolizuje svetovú os, centrum vesmíru. Pod stĺpom sú uložené relikvie. Okrem Číny a Japonska nachádzame charakteristické pagody v Kórei a Nepále.

Tvary stúp sú regionálne diferencované. V Nepále pozostávajú z 13 poschodí, zužujúcich sa smerom k vrcholu. V Barme sú stúpy v tvare zvonov alebo bubnov, v Sri Lanke majú niektoré stúpy (tu sa nazývajú dagoby) tvar prs, v Thajsku a Kambodži (nazývajú sa váty - napr. Wat Arun v Bangkoku, Angkor Wat v Kambodži) zvyknú mať tvar puku lotosového kvetu. Osobitnú formu predstavuje zlatá chrámová hala, vyskytujúca sa najmä v Číne, kde v strede na podstavci stojí Budhova socha spolu s inými sochami. Špecifické sú svätyne, ktorých architektúra odráža rituálny diagram - mandalu. Tieto sú ovplyvnené architektonickými vzormi hinduistických svätých. Najznámejšími komplexami tohto typu sú Borobodur na Jáve a Bhuvaněšvar v Indii (Jackowski a kol., 1999, s. 255-6).

Stúpy neslúžia na zhromažďovanie veriacich. Individuálne modlitby a meditácie sa spravidla vykonávajú v susedných chrámových budovách (chaitja), prípadne vo vzdialenejších kláštoroch (viharách) alebo doma. Pri niektorých kláštoroch vznikli významné budhistické univerzitné komplexy (napr. Nalanda a Odantapuri v Indii). V každej budhistickej svätyni je oltár, pri ktorom veriaci skladajú obety (jedlo, kvety) pri zvukoch spevov a hudby. Budhistické chrámy odrážajú nielen regionálne rozdiely, ktoré vznikli počas rozširovania zo severnej, východnej a západnej Indie, ale aj rozdiely medzi rozličnými budhistickými školami. Rozdiely sa vzťahujú na polohu, vnútornú stavbu chrámu a vybavenie záhrady. V čínskych a tchai-wanských chrámoch sa často preplietajú budhistické a taoistické prvky.

V lamaizme sa budujú aj čorteny. Sú to malé kultové stavby nad hrobmi miestnych svätcov. V lamaistických oblastiach sa možno stretnúť i s modlitebnými vodnými mlynmi.

Chrámy v konfuciánstve a taoizme

Pri realizácii kultu sú relatívne bezvýznamné. Zriedkavo sa vyskytujú siene predkov, schránky a dedinské chrámy v rámci intravilánov vidieckych sídiel. V období, keď bolo konfuciánstvo ešte štátnou doktrínou, každé administratívno-správne mestské centrum malo chrám, v ktorom sa úradníci zúčastňovali ceremónií k úcte ku Konfuciovi. V knižničnej sále, pripojenej k chrámu, sa uskutočňovali diskusie ku klasickým textom. Podobné chrámy sú aj vo Vietname, Kórei a Japonsku (Rinschede 1999).

Šintoistické svätyne

Šintoizmus v staršom vývinovom období nepoznal žiadne bohoslužobné objekty. Božstvá prebývali v prírode. Až pod vplyvom budhizmu sa začalo s výstavbou drevených svätých. Každá svätyňa (nazýva sa džindža) má špecifický dôvod svojej existencie. Môže to byť vrch, historická udalosť, prejav osobnej zbožnosti alebo politickej ochrany. Najčastejšie ide o malý

objekt, ktorý sa stavebným štýlom prispôsobuje pôvodným formám japonských domov. Svätyne sú preto kolové stavby so sedlovou strechou, umiestnené na vode, aby umožnili návštevníkom rituálnu očistu pred vstupom do svätostánku. Dnu sa vstupuje cez veľkú symbolickú bránu alebo viaceré za sebou stojace brány. Vo vnútri je veľká vodná nádrž, z ktorej veriaci drevenou lyžicou načerpe vodu a umyje si tvár a ruky. Svätyňa pozostáva z dvoch hál, ktoré sú spojené zastrešenou chodbou. V prvej väčšej hale (tzv. hajden) sa recitujú modlitby a prináša obeta. Menšia zadná hala (chonden) slúži ako svätostánok, príbytok božstva, do ktorého smú vstupovať len kňazi. Vchod do džindže je opatrený motúzom s kúskami látky alebo papiera (tzv. simenava), ktorého účelom je chrániť džindžu pred zlými duchmi. Najvýznamnejší komplex šintoistických svätýň je v Ise na ostrove Honšú. Zaujímavé je, že svätyňu každých 20 rokov postavajú nanovo (prvýkrát v r. 685, naposledy v r. 1993), vždy z dreva stromu hinoki (druh bieleho cyprusu), pričom materiál zo starej sa rozpredá pútnikom.

Synagógy

Sú miestami zhromažďovania židov. Ako ohnisko duchovného života Židov sa pôvodne používal miškan. Bol to prenosný stan, kde sa Boh stretával s vyznávačmi judaizmu. Miškan pozostával z troch priestorov - nádvorí, svätého miesta a svätyne svätých. Vo svätyni svätých bola umiestnená archa zmluvy s pozostatkami pôvodných kamenných dosák, ktoré dal Boh Mojžišovi na hore Sinaj. V priestore svätého miesta bol stôl s obetným chlebom a menora - sedemramenný svietnik. Na vonkajšom nádvorí stál bronzový oltár, kde sa prinášala obeta. Podľa vzoru miškanu bol neskôr postavený jeruzalemský chrám (Lancaster, 2000).

Synagóga, ktorá slúži na kultové účely židom v súčasnosti nie je, na rozdiel od hinduistických, šintoistických či budhistických svätýň, príbytkom Boha. Po zničení chrámu v Jeruzaleme v r. 70 sa synagógy stali jedinými centrami židovskej náboženskej obce. Vzhľadom na to, že obety smeli byť prinášané jedine v jeruzalemskom chráme, v synagógach sa rozvíjali iné kultové praktiky - modlitby, spev, čítanie svätých textov a učenie. Synagógy sú orientované smerom modlitby na miesto jeruzalemského chrámu. V strednej Európe preto smerujú na východ (tu je umiestnená archa zákona - svätá skriňa s uloženými zvitkami Tóry). Vzhľadom na potrebu realizácie rituálneho kúpeľa sa synagógy často stavali v blízkosti vody. Hlavnou časťou synagógy je rozsiahla modlitebná sála pre mužov, v strede sály sa nachádza vyvýšené pódium (almemar) s čítacím pultikom na Tóru (bima) (v neologických synagógach býva na východnej strane). V judaizme sú, podobne ako v islame, zakázané akékoľvek výjavy Boha, preto je interiérová výzdoba synagóg abstraktná s častým uplatnením geometrických vzorov a hebrejskej abecedy. V ortodoxných a konzervatívnych synagógach sú galérie, tvoriace oddelenia pre ženy, prípadne priestor pre ženy je v nich od mužskej časti oddelený mrežou alebo závesom. V liberálnych synagógach v Európe si muži a ženy sadajú do oddelených lodí hlavnej miestnosti. V amerických reformovaných synagógach je oddelené sedenie pohlaví zrušené. K synagóge bývajú pripojené budovy školy (talmud-tóra) s knižnicou a objekt rituálnych kúpeľov - mikve (musí byť napojený na vodu z prirodzeného zdroja, jeho minimálny objem má byť 762 l a hĺbka taká, aby sa doň ponoril dospelý človek). Synagógy nemajú predpísanú architektonickú formu. Môžu mať napr. tvar jednoduchého domu. Štýl sa zvykol prispôbovať miestnym podmienkam. Napríklad synagógy v Toledě a v Cordobe v Španielsku nesú pečať vplyvu štýlu mešit (Rinschede 1999). Príkladom modernej synagógy je Beth Sholom na predmestí Filadelfie.

Na Slovensku sa napriek značnej devastácii a asanácii po r. 1939 zachovalo viacero architektonicky pozoruhodných synagóg. Mnohé z nich však neslúžia pôvodným účelom, sú buď adaptované na novú funkciu (napr. neologická synagóga v Prešove slúži ako veľkoobchodný sklad, synagóga v Liptovskom Mikuláši ako kultúrne zariadenie) alebo úplne

zanechané (napr. neologická synagóga v Lučenci, veľká synagóga v Bardejove a pod.). Niektoré dodnes slúžia potrebám židovských náboženských obcí (napr. ortodoxná synagóga v Prešove, synagóga na Zvonárskej ul. v Košiciach, ortodoxná synagóga na Heydukovej ul. v Bratislave). Väčšina synagóg na Slovensku vykazuje eklektický orientálny maurský architektonický štýl -napr. Malacky, Vrbové, Nitra a pod. (Bárkány - Dojč, 1991).

Kresťanské chrámy

Sakrálne stavby v kresťanstve majú pre veriaceho väčší význam ako v iných relígiách. Je to dané jednak tým, že štruktúra a fyziognómia sakrálnych objektov je zreteľným výrazom náboženských pravidiel a zásad a tiež tým, že v protiklade k iným religióznym systémom sa účasti na spoločných bohoslužbách pokladá za osobitne dôležitú až povinnú.

Osobitné postavenie sakrálnych budov v kultúrnej krajine sa najvýraznejšie prejavuje v ich polohe a špecifickom stavebnom štýle. V stredoveku bol hlavný kostol tradične najväčšia, najvyššia a najdrahšia budova v sídle a umiestňoval sa na rozsiahlejšom pozemku, či na návrší. Hoci v súčasnosti už tieto znaky nie sú typické pre cirkevné stavby vo veľkých mestách, vo vidieckych sídlach sa vo veľkej miere zachovali. V minulosti bol typickým stavebným materiálom sakrálnych stavieb kameň, kým domy boli zväčša len z menej trvácneho dreva alebo hliny.

Podoba sakrálnych kresťanských stavieb podliehala v priebehu dvoch tisícročí vývojovým zmenám. Tento vývoj bol okrem historického faktora ovplyvnený aj konfesijnými a regionálnymi špecifikami. V prvotnom kresťanstve neexistovali žiadne špecifické budovy na bohoslužobné účely. Kresťanské obce sa stretávali v súkromných domoch, v období prenasledovania v katakombách. Misionárskou činnosťou sa postupne v Stredomorí, kontaktami s antickou kultúrou a štátnym uznaním kresťanstva Konštantínom, vytvorili podmienky na rozvoj kresťanského kultu a tým aj výstavby sakrálnych objektov. Pod vplyvom gréckeho heroického kultu vznikol kult martýrov, čím sa položil základ uctievania svätých, čo našlo svoj výraz v stavbe pohrebných a spomienkových kostolov. K výstavbe sakrálnej architektúry prispelo aj rozvíjajúce sa rehole, vyvinuté z východného asketizmu.

Prvé kresťanské kostoly sa stavali v Palestíne a Sýrii v tvare synagógy (Hanus, 1995, s. 87). Špecifickými boli ranokresťanské kruhové alebo polygonálne centrálné stavby - mauzóleá (napr. mauzóleum Santa Costanza v Ríme) a baptisériá (napr. San Stefano Rotondo v Ríme, baptisérium sv. Jána Krstiteľa vo Florencii, baptisérium v Pise). Baptisériá sa stavali najmä od 3. stor. n.l. ako osobitné budovy pri bazilikách a katedrálach určené na vykonávanie krstu ponorením do vody. Neskôr sa upustilo od tohto spôsobu krstenia, preto boli baptisériá nahradené krsťiteľnicami v interiéri kostolov. Postupne sa v sakrálnej výstavbe presadili stavby v tvare pravouhlej rímskej baziliky (napr. Santa Sabina na Aventine v Ríme) s jednou centrálnou loďou v strede a dvoma bočnými loďami, oddelenými radmi stĺpov (neskôr mohol byť počet lodí vyšší, vždy však nepárny). Baziliky mali pozdĺžnu a priečnu loď a pôdorys v tvare písmena T. Plán pôdorysu s apsidou bol orientovaný na východ (na Jeruzalem). V apside vyvýšený oltár, pri ktorom sa slávila eucharistia, vyslovovali modlitby, symbolizoval Kalváriu a Ježišovu krížovú cestu. Pri kostoloch sa sprvu stavali osobitne stojace zvonice (napr. šikmá veža v Pise). Od obdobia Karola Veľkého sa už stavali ako integrálna súčasť sakrálnej stavby (Rinschede 1999). Niektoré chrámy mali v stredoveku obrannú funkciu, preto boli opevnené múrmi, vnútri ktorých sa často nachádzal cintorín.

V byzantskej kultúrnej oblasti sa presadila výstavba veľkých centrálnych stavieb. Išlo o chrámy zaklenuté mohutnými kopulami nad pôdorysom rovnoramenného gréckeho kríža, čiže o tzv. centrálné kostoly (napr. chrám sv. Ireny v Istanbuli, chrám sv. Marka v Benátkach). Osobitným kombinovaným typom baziliky a centrálného chrámu je chrám sv. Múdrosti

v Istanbule. V interiéroch kostolov východného obradu oddeľuje priestor pre veriacich od oltára ikonostas.

V západnej Európe sa v 10. - 13. stor. rozvíjal románsky a v 12. - 14. stor. gotický sloh. Pôdorys kostolov sa opieral o latinský kríž (s jedným predĺženým ramenom), išlo teda o tzv. smerové kostoly. V smerových kostoloch teda našiel svoj komplexný výraz kresťanských Západ, v centrálnych kostoloch zasa kresťanský Východ (Hanus 1995, s. 113). V kresťanstve sa uplatnila nepísaná tradícia orientovať kostoly podľa osi východ-západ, pretože požiadavkou bohoslužby bolo s prvými slnečnými lúčmi od východu (okien apsidy) pozdraviť vzkrieseného Krista (Hanus 1995, s. 117). Západ zasa symbolizuje koniec cesty, koniec svetla, koniec času a všetkých vecí. V severnom ramene priečnej chrámovej lode (transeptu), spájanom so zlom, temnotou a chladom, sa zvykli umiestňovať výjavy zo Starého zákona, kým v južnom ramene, spájanom so svetlom, teplom, boli zdobené výjavmi z Nového zákona (Humphrey - Vitebsky, 1998).

V období dominancie gotiky sa rozšírilo budovanie veľkolepých katedrál - biskupských chrámov. Katedrály boli významovým stredom mesta a tomu zodpovedala aj ich architektonická veľkostná a estetická dominancia nad mestom a jeho okolím. Interiér katedrály sa preto oproti predchádzajúcemu obdobiu rozširuje do dĺžky i do výšky (napr. francúzske katedrály v Bourges, Notre Dame v Paríži, Beauvais, nemecké katedrály v Remeši, Kolíne, Viedni, u nás napr. košická katedrála sv. Alžbety). O niečo odlišnejší charakter mala výstavba katedrál v Anglicku. Tu sa nestavalo uprostred mesta v spleti uličiek, ale spravidla mimo mesta, na oddelenom a podľa možností mierne vyvýšenom mieste. Anglické katedrály sú oproti francúzskym sú nižšie a rozľahlejšie (napr. katedrála v Lincolne). V Španielsku sa pri výstavbe katedrál (najmä na juhu) odrazil vo výzdobe a v stavbe veží maurský vplyv (napr. giralda - zvonica pri katedrále v Seville je minaretom pôvodnej mešity). Z hľadiska použitého stavebného materiálu osobitný subtyp tvorí tzv. pálená gotika - gotické kostoly postavené z pálených tehál - rozšírené najmä na pobreží Baltského mora (napr. Gdaňsk, Lübeck, Stralsund). Do sakrálnej architektúry vniesli svojrázne črty aj jednotlivé mníšske rády. Ako príklad možno uviesť kostoly, postavené templárskym rádom (Chudobné rytierstvo Kristovho Šalamúnovho chrámu). Išlo o kostoly s okrúhlym pôdorysom (tzv. rondely) stavané na báze osemuholníkového geometrického plánu, ktorého predlohou bol chrám Božieho hrobu v Jeruzaleme. Takého stavby nachádzame napr. v Rennes-le-Chateau v južnom Francúzsku, či na ostrove Bornholm v Baltskom mori.

Renesancia sa vrátila k tradíciám antickej architektúry. Renesančné kostoly mali bazilikálnu, zväčša trojloďovú formu a boli zväčša smerové - napr. kostol San Lorenzo vo Florencii (Hanus 1995, s. 199). Na Slovensku máme viacero príkladov uplatnenia renesancie v sakrálnej architektúre. Sú to najmä štítkové atiky, ktorými sú zakončené veže kostolov a solitérne zvonice. Najhojnejšie sa vyskytujú na Spiši a Šariši (Kežmarok, Poprad, Vrbov, Strážky, Spišská Belá, Podolíne, Granč-Petrovce, Spišský Hrhov, Červenica pri Sabinove, Chminianske Jakobovany). Príkladmi celostných renesančných kostolov sú evanjelický kostol v Prešove, jezuitský kostol (bývalý nemecký ev. kostol) v Bratislave či rímskokatolícky kostol v Senici (Kolektív 1996).

Počas renesancie vznikali aj prvé stavby reprezentujúce duch protireformácie. Za modelový príklad sa považuje španielsky El Escorial - kláštorový komplex pri Madride zasvätený sv. Vavřincovi a slúžiaci ako kráľovská rezidencia. Je príkladom španielskeho dezornamentalizmu. Escorial sa stal slohovou predlohou výstavby mnohých stredoeurópskych kláštorov (Kolektív 1998, s. 268).

Svojbytný charakter mala výstavba sakrálnych objektov v Rusku. Tento originálny stavebný typ vznikol v 16. stor. v nadväznosti na drevené stavby, ktoré boli v tom období veľmi rozšírené. Pozostávali z centrálnej vežovej časti, ku ktorej sa pripájali vežové kaplnky s typickým cibulovitým zakončením. Prístavbami kaplniek postupne vznikala asymetrický

pôdorys. Pečať ruskej svojráznosti nesie napr. chrám Nanebevzatia v Kolomenskom a chrám Vasilija Blaženého v Moskve. Až koncom 17. stor. sa za cára Petra Veľkého začal výraznejšie uplatňovať vplyv západnej sakrálnej architektúry (Kolektív 1998).

Obdobie baroka prinieslo zvýraznenie členitosti a výzdoby chrámov. Pôdorys barokových kostolov spočítku nadviazal na smerový gotický pôdorys. Prototypom barokového kostola je prvý jezuitský kostol Il Gesú v Ríme. Kostol je jednolod'ový. Miesto bočných lodí vybočujú po oboch stranách výklenky pre kaplnky, ktoré sú spojené koridorom a spoločnou rímsou, ale sú relatívne samostatné. Medzi loďou a apsidou je najväčšie rozšírenie lode (krátka priečna loď s vyvýšenou kupolou na krížení). Pôdorys barokového kostola je teda syntézou latinského a gréckeho križa (Hanus 1995, s. 227). K barokovým stavbám patrí aj najvýznamnejší chrám katolíckeho kresťanstva - bazilika sv. Petra v Ríme. Napriek pôvodným projektom centrálného chrámu bol nakoniec postavený ako smerový. Barokové chrámy v Španielsku sa vyznačovali prebujnelou výzdobou, čo bol prejav ich odklonu od dezornamentalizmu renesančného obdobia. Týmto stavebným vývojom bola ovplyvnená sakrálna architektúra v Latinskej Amerike, ktorá však nesie taktiež domáce výzdobné elementy (napr. živá farebnosť štukatúr v Mexiku odráža indiánske tradície). Na Slovensku sa baroko prejavilo výstavbou kláštorných komplexov, ktoré hrali dôležitú úlohu v protireformačnom úsilí. Niektoré staršie kláštory sa barokovo prebudovali. Z mnohých príkladov barokových stavieb možno spomenúť františkánsky kostol sv. Jozefa v Prešove, kostol sv. Trojice v Bratislave, jezuitské kostoly v Trenčíne, Trnave a Košiciach, kostol Narodenia Panny Márie v Novom Meste nad Váhom, kostol a kláštor milosrdných bratov v Bratislave, premonštrátsky kláštor s kostolom v Jasove, piaristické kláštory v Prievidzi a Nitre, nový minoritský kostol v Levoči atď. Počas baroka sa rozšírila výstavba pamätných stĺpov a súsoší. Príkladmi sú morové stĺpy (na pripomenutie moru z r. 1708-1711 - Trenčín, Bratislava), trojičné stĺpy (Banská Štiavnica, Kremnica), mariánske stĺpy (Nitra, Prešov) alebo súsošia iných svätcov (stĺp sv. Floriána v Bratislave, súsošie sv. Rócha v Prešove a pod.). Oživenie pútnickej tradície odrážala výstavba kalvárií, ktoré spodobovali utrpenie Ježiša Krista. Symbolika kalvárie sa zo stredovekých obrazov a súsoší Ukrižovania presunula v tomto období do terénu, na svahy kopcov, s pomerne náročným výstupom, ktorý mal čo najvernejšie symbolizovať Kristovu cestu na Golgotu. K príkladom takýchto komplexov kaplniek a kostolov patria kalvárie v Banskej Štiavnici, Levoči, Prešove, Nitre, Košiciach, Bardejove a pod. (Kolektív 1996).

Špecifický charakter mala výstavba protestantských kostolov. Protestantské kostoly boli jednoduché, takmer bez výzdoby. V mnohých protestantských kostoloch je namiesto oltára exponovanejším elementom interiéru kazateľnica.

V období klasicizmu stratila sakrálna architektúra vedúcu úlohu v slohovom vývoji. Bol to odraz vplyvu osvietenstva. Opäť dochádza k návratu k antickým vzorom, preto mnohé kostoly postavené v tomto období vyzerajú ako antické chrámy (napr. kostol sv. Magdalény v Paríži, kostol sv. Mikuláša v Postupime, chrám Kazaňskej bohorodičky v Sankt Peterburgu). Na Slovensku klasicistickú sakrálnu architektúru dobre reprezentujú tolerančné bezvežové evanjelické kostoly (napr. Veľký kostol v Bratislave, kalvínsky kostol v Komárne, evanjelický kostol v Liptovskom Mikuláši), Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici, Levoči a pod). Neskôr si mohli stavať kostoly s vežou (napr. Modra) a k niektorým bezvežovým kostolom boli veže dodatočne pristavané. Špecifický charakter mali kostoly s centrálnou dispozíciou (okružlou alebo oválnou) s emporou, pričom kruhový priestor býva prekrytý kupolou (Banská Štiavnica, Zemianske Podhradie, Levoča, Košice, Banská Bystrica). Popri protestantských kostoloch nachádzame u nás príklady klasicistických sakrálnych objektov iných vyznaní - napr. katolícky kostol sv. Rozálie v Komárne, kostol Povýšenia sv. Kríža v Žiari nad Hronom, kostol sv. Margity v Čataji (Kolektív 1996).

Koncom 19. storočia sa pod vplyvom romantizmu začína v architektúre uplatňovať návrat k tradičným slohom (historizmus). Typické bolo dokončovanie stredovekých katedrál, realizované v neogotickom štýle (napr. dómy v Kolíne nad Rýnom, Regensburgu, Miláne, chrám sv. Víta v Prahe), prípadne výstavba nových kostolov v neogotickom štýle (votívny kostol vo Viedni, katedrála vo Washingtone D.C.). Popri neogotike sa uplatnil neorománsky sloh (napr. kostol sv. Ľudovíta v Mníchove), prípadne vznikali eklektické stavby - napr. podľa románsko-byzantských vzorov (chrám Sacré Cour v Paríži), románsko-gotických vzorov (katedrála v Marseille) a pod. Obdobie historizmu a eklektizmu sa prejavilo vo výstavbe kostolov aj na Slovensku. Neorománskymi stavbami sú Blumentálsky kostol a kalvínsky kostol v Bratislave. K príkladom neogotických kostolov sa zaradili kostol Ružencovej Panny Márie v Černovej, kostol Najsv. Trojice v Mošovciach, evanjelické kostoly v Púchove a Dolnom Kubíne. Eklektický neorománsko-neogotický charakter má evanjelický kostol vo Važci. Výrazne eklektický ráz s elementami orientálnej architektúry má nový evanjelický kostol v Kežmarku. Inými príkladmi eklektických stavieb sú gréckokatolícke chrámy v Jakubanoch, Vranove nad Topľou-Čemernom, Malých Zalužiciach, Stropkove a pravoslávna katedrála sv. Alexandra Nevského v Prešove.

Secesia sa odvrátila od historizmu a usilovala sa opäť vtlčiť stavbám jednotný štýl. Príkladom uplatnenia sa secesného štýlu v sakrálnej architektúre je kostol Sagrada Familia v Barcelone, či kostol sv. Leopolda vo Viedni (Kolektív 1998). Na Slovensku sú dobrými príkladmi rímskokatolícky kostol v Muli a kostolík sv. Alžbety Uhorskej v Bratislave (Kolektív 1996).

Po prvej svetovej vojne sa v architektúre presadil funkcionalizmus. Stavba kostolov sa stala avantgardou modernej architektúry, pretože kostol bol najvýznamnejším modelom pre monumentálnu architektúru. Uplatňujú sa nové materiály, najmä liatina, sklo a oceľobetón. K príkladom uplatnenia sa modernej architektúry patrí pútnická kaplnka Notre Dame-du-Haut v Ronchamp od Le Corbusiera. Iným je strohý kostol Kristovho tela v Aachene od Rudolfa Schwarza. Príkladom funkcionalistickej transkripcie konceptu baziliky je kostol sv. Václava v Prahe-Vršovicích (Hanus 1995). V severoeurópskych krajinách sa pod nemeckým a holandským vplyvom rozvinul expresionizmus. Príkladom jeho uplatnenia je Grundtvigov kostol v Kodani. Sakrálna architektúra v 2. pol. 20. stor. sa vyznačuje takou formovou rozmanitosťou, ktorá bola v predchádzajúcich storočiach neznáma. Architekti vytvárali výrazovo silné útvary, často asymetrické a imitujúce organické štruktúry (napr. katedrála v Brazílii, katedrála v Mityane v Ugande, benediktínsky opátsky chrám v St. Luis v USA, kryštálový evanjelický kostol v Los Angeles, katedrála v Evry pri Paríži a pod. Často vznikajú viacúčelové stavby, pretože kostol už neslúži len na bohoslužobné, ale aj kultúrne, vzdelávacie a spoločenské ciele (Kolektív 1998). Kostoly v novom svete napodňujú architektúru európskych chrámov. s uplatnením sa miestnych dekoratívnych prvkov a stavebných materiálov. Napríklad gigantická katedrála Panny Márie Kráľovnej Pokoja v Yamoussoukro v Pobreží slonoviny bola postavená v 80. rokoch 20. stor. podľa vzoru chrámu sv. Petra v Ríme. Značne ho však prekonáva svojimi rozmermi a je v nej 7 tis. miest na sedenie a 11 tis. miest na státie (Due-Laboa, 1998).

Protestantské sakrálne stavby nadobúdajú rozmanité formy. V tradičných protestantských regiónoch sa popri solitérnych objektoch uplatňujú religiózne objekty zakomponované do uličnej radovej zástavby. Ide zväčša o polyfunkčné stavby, v ktorých sa okrem bohoslužobných priestorov nachádzajú ďalšie časti, slúžiace sa administratívne, obytné alebo spoločensko-kultúrne účely.

Na Slovensku sa funkcionalizmus presadil v 30. rokoch 20. stor. Príkladmi jeho uplatnenia sú evanjelické kostoly na Legionárskej ul. v Bratislave, Prievoze, Trnave, Žiline, Pukanci, rímskokatolícky kostol Povýšenia sv. Kríža v Petržalke a rímskokatolícky kostol v Partizánskom.

Po r. 1989 nastal na Slovensku veľký rozmach výstavby sakrálnych objektov. Dokončené boli viaceré kostoly, rozostavané v predchádzajúcom období. Podstatne početnejšiu skupinu tvoria nové sakrálné stavby postavené v štýle modernistickom a postmodernistickom. Príkladmi sakrálnych stavieb z ostatného decénia sú evanjelický kostol v Petržalke, kostol Panny Márie v Bratislave-Dlhých Dieloch, modlitebňa Cirkvi bratskej v Starej Turej, kostol sv. Jozefa - robotníka vo Svite, exercičný dom Spoločnosti Ježišovej sv. Ignáca v Prešove, kostol Panny Márie - kráľovnej pokoja v Dudinciach, kňazský seminár sv. Františka Xaverského v Badíne, kostol Krista Kráľa v Prešove a pod.

Kalvárie v Európe

Kalvária (Golgota) je miesto v Jeruzaleme, kde bol ukrižovaný Ježiš Kristus. Je to však aj sakrálny objekt vybudovaný na lokalitách mimo Jeruzalema za účelom pripomenutia si pašii a Kristovej mučeníckej smrti. Pozostáva z kostolíkov a kaplniek situovaných vo voľnej krajine. Prvé kalvárie boli budované v Španielsku na začiatku 15. storočia. Predsa však za krajinu pôvodu tohto typu sakrálného objektu sa považuje Taliansko, kde boli budované v 15. stor. prvé sacri monti. V tomto storočí boli budované prvé pašiové cesty na území dnešného Nemecka. Ich konečné zastávky boli situované mimo miest, spravidla na pahorkoch alebo návršiach, ktoré sa nazývali kalvárie. V 18. stor. boli pašiové cesty nahrádzané 14 - zastávkovými krížovými cestami. Výsledkom je existencia pestrej variety sakrálnych objektov v súčasnom európskom geografickom priestore, ktorých spoločným znakom je pripomínanie si mučeníckej smrti Ježiša Krista (Bilska-Wodecka, 2000).

Podľa E. Bilskej-Wodeckej (2000) je možné v Európe rozlíšiť štyri základné typy kalvárií.

- A. Jeruzalemský typ - člení sa na ďalšie tri subtypy. Snaží sa v plnej miere rešpektovať pôvodnú jeruzalemskú topografiu. K tomuto typu radí napr. Varallo Sesia a San Vivaldo v Taliansku.
- B. Typ rýdzej kalvárie - centrálnym bodom celého vybavenia je návršie, nazývané Kalvária so svätostánkom alebo krucifixom na najvyššom mieste. Vrchol môže byť dostupný modlitebnou cestou, ktorej zastávky sa venujú udalostiam Ježišovej cesty po zajatí (čiže od Poslednej večere po Pilátovo zvolanie Ecce Homo) a Ježišovej krížovej cesty. Do tohto typu patrí značná časť európskych kalvárií (napr. Prešov, Banská Štiavnica).
- C. Typ krížovej cesty - v tomto type chýba priama inšpirácia topografickou alebo architektonickou situáciou v Jeruzaleme. Jedinou podobnosťou je tu realizovaný bohoslužobný program Krížovej cesty. Do tohto typu patrí najväčšia časť európskych kalvárií.
- D. Bretónsky typ - ide o typ, ktorý nezodpovedá Jeruzalemu v topografickom zmysle. Kalvária tu reprezentuje symbolické zobrazenie biblických udalostí so špeciálnym dôrazom na Pánovu muku a jej najdôležitejší moment - ukrižovanie. Patria tu napr. Briéc, Lanrivain, Pencran, Pontrieux.

Drevené kostolíky na Slovensku

Špecifickým príkladom sakrálnych stavieb, odrážajúcich čiastočne vplyv geografického prostredia, sú drevené kostoly na Slovensku. Slovensko sa tradične zaraďuje medzi najlesnatejšie regióny Európy s dostatkom dreva, ktoré bolo v minulosti významným stavebným materiálom. Stáročné skúsenosti práce s drevom umožnili ľudovým staviteľom postaviť do detailu premyslené drevené sakrálné stavby, ktoré sa zachovali na strednom, severnom a severovýchodnom Slovensku. Sú súčasťou širšieho regiónu výskytu drevených sakrálnych stavieb, ktorý zahŕňa juhovýchodné Poľsko, Zakarpatskú Ukrajinu a sedmohradskú časť Rumunska. Na Slovensku sa vyskytujú tri typy drevených kostolov,

líšiace sa obdobím výstavby, architektúrou exteriéru a interiéru a denomináciou. Najstarším typom sú kostoly, ktoré pôdorysne vychádzajú z princípu jednoloďových gotických kostolov s polygonálnou svätyňou na východe a vežou na západe. Pochádzajú z 15. storočia. Ide o rímskokatolícke kostoly v Hervartove, Trnovom pri Žiline, a Tvrdošíne. Mladším stavebným typom sú kostoly s centrálnou dispozíciou, v pôdorysnom tvare gréckeho kríža. Takmer všetky majú emporu, zodpovedajúce kazateľskému typu chrámu. Ide o evanjelické artikulárne kostoly zo 17. a 18. stor., ktorých pôvod je odvodený z renesančných architektonických princípov. Takéto kostoly nachádzame v Svätom Kríži (prenesený z Paludze), Hronseku a Kežmarku. Drevené artikulárne kostoly sú aj v Leštínach a Istebnom. Tieto sú staršie a tvoria prechodový stupeň vo vývoji od rímskokatolíckych kostolov. Majú obdĺžnikový pôdorys a orientáciu na kazateľnicu, situovanú na konci lode. Tretiu najpočetnejšiu skupinu tvoria najmladšie typy drevených kostolov východného rítu (gréckokatolícke a pravoslávne) na severovýchodnom Slovensku, pochádzajúce zo 17. a 18. storočia. Ich spoločnou črtou je trojpriestorovosť alebo trojzrubovosť. Všetky tri zruby sú položené na jednej osi, idúcej od západu na východ. Stredný zrub je najväčší a má tvar štvorca alebo obdĺžnika. Dva postranné zruby na východe (oltárna časť) a západe (babinec - priestor pre zhromažďovanie žien) sú menšie. Na Slovensku sa vyskytujú dva subtypy týchto stavieb - lemkovský a bojkovský. Lemkovské kostoly majú dominujúcu západnú vežu (nad babincom). Charakteristické sú barokové makovice (napr. Bodružal, Šemetkovce) alebo barokové báne (napr. Miroľa, Ladomírová). Stavebným materiálom je jedľa, borovica, zriedkavo červený smrek a buk. Lemkovské kostoly sú vo Fričke, Jedlinke, Kožanoch, Krivom, Lukove-Venécii, Tročanoch (okres Bardejov), Hrabovej Roztoke, Kalnej Roztoke, Ruskom Potoku, Topoli, Uličskom Krivom (okres Snina), Potokoch (okres Stropkov), Bodružali, Dobroslave, Hunkovciach, Korejovciach, Krajnom Čierne, Ladimírovej, Miroli, Príkrej a Šemetkovciach (okres Svidník). Viaceré kostolíky boli premiestnené do skanzenov alebo múzeí v Bardejovských Kúpeľoch, Humennom, Svidníku, Starej Ľubovni, Košiciach (Malá Poľana, Mikulášová, Zboj, Kožuchovce, Matysová, Nová Polianka a Nová Sedlica). Druhým subtypom je bojkovský, líšiaci sa od lemkovského dominanciou prostrednej veže. Jediný drevený kostol tohto typu na Slovensku sa nachádza v Nižnom Komárniku. Zjednocujúcou črtou lemkovských a bojkovských kostolov je bohatá výzdoba s citom pre harmóniu s okolitým prostredím. Dominantným funkčným a výtvarným elementom interiéru býva ikonostas. Jednotlivé zobrazenia ikon sú späté s konkrétnym spôsobom života tunajšieho obyvateľstva, ktoré vo svätcoch hľadalo patrónov svojej existencie a prosperity (Kovačovičová-Puškárová - Puškár 1971).

Poloha hlavných farských kostolov v slovenských mestách

Pri štúdiu polohy najvýznamnejšieho kostola v rámci morfolologickej intraurbánnej štruktúry sa na Slovensku stretávame najčastejšie s dvoma prípadmi:

- a) poloha kostola v strede námestia
- b) poloha kostola mimo námestia na samostatnom priestore, ktorý často vznikol dodatočne zrušením cintorína, ktorý obklopoval kostol

Prvý prípad je pomerne častý a nezávisí od morfologického typu mesta. Vyskytuje sa rovnako v mestách so šachovnicovým pôdorysom (Topoľčany, Rimavská Sobota, Smolník, Levoča, Hlohovec) i s vretenovitým pôdorysom (Košice, Prešov, Poprad, Sabinov, Spišská Nová Ves). V prípade miest so šachovnicovým pôdorysom sa stáva, že kostol stojí mimo námestia (Žilina, Nové Mesto nad Váhom, Prievidza, Brezno) alebo tvorí jednu celú stranu námestia (Bardejov, Liptovský Mikuláš). Mestá s nepravidelným pôdorysom mávajú kostol na námestí vtedy, ak je toto priestranejšie a má ucelený obrys (Zvolen, Skalica, Podolíne). V prípade banských miest s nepravidelným pôdorysom sa uplatnil druhý prípad polohy. Kostol je často

nad mestom a dominuje celému okoliu (Kremnica, Gelnica, Ľubietová). V niektorých prípadoch je kostol starší ako vlastné mesto, čo spôsobuje nesúrodosť jeho polohy v rámci mestského organizmu (Bratislava, Trnava, Kežmarok) (Mencl, 1938, s. 188).

Islamské mešity a iné kultové stavby

Mešita znamená “miesto vrhnutia sa na tvár a uctievania”. Mešita je skôr miestom modlitieb ako príbytkom Boha, pretože podľa islamu je Allah všade. Prvé mešity boli postavené podľa vzoru domu proroka Mohameda v Medine. Pôdorys teda vychádza z dispozície arabského statkárskeho domu, obohnaného múrom so zakrytou ochodzou a s miestnosťami pre proroka a jeho ženu. Rôzne funkcie Mohamedovho domu (miesto politických zhromaždení, súdu, učenia, hrobu atď) sa v ďalšom období preniesli do určených stavebných častí. Plán mešity s otvoreným nádvorím sa opiera o formu opevneného vojenského tábora, ktorého vojenský charakter sa v prísnom vyrovnaní do radov počas modlitby zachoval do súčasnosti. V neskoršom období sa mešity stavali podľa regionálnych zvyklostí. Obvykle však zachovávali členenie na vonkajšie nádvorie (často obklopené stĺpovými halami) a vnútorné sanktuárium alebo modlitebnú sálu. Na výstavbu mešít v Indii vplývali hinduistické svätyne, výstavbu mešít vo východnom Stredomorí ovplyvnili byzantské kostoly (napr. modrá mešita v Istanbuli). Islamskí Arabi po dobytí nových území často adaptovali už existujúce kultové stavby pre svoje bohoslužobné účely (napr. mešita Al-Aksa v Jeruzaleme, Hagia Sophia v Istanbuli, početné mešity v Indii). Lokalizácia a orientácia mešít vo svete rešpektuje islamské členenie sakrálneho priestoru. Na vnútornej stene modlitebnej sály sa nachádza výklenok (mihrab), umiestnený smerom k Mekke. Je to ukazovateľ smeru, kam má obrátiť tvár modliaci sa mohamedán. Vo veľkých tzv. piatkových mešitách sa pri tej istej stene nachádza kazateľnica (minbar), umiestnená na vyvýšenom mieste so schodišťom a baldachýnom. V mešitách nie sú žiadne zobrazenia Allaha a iných živých organizmov. Islam zakazuje ich zobrazovanie a často, najmä vo fundamentalistických islamských krajinách, sa prikračuje k ničeniu podobizní a sôch z iných kultúrnych období (napr. ničenie Budhových sôch v afgánskom Bamiyane v r. 2001). Výzdoba mešít má charakter geometrických vzorov, abstraktných ornamentov a nápisov z Koránu. Podlaha v mešite musí byť čistá a nesmie sa na nej nič povalovať. Nie sú tam stoličky ani lavice. Veriaci sa modlia na zemi na kobercoch alebo rohožiach. V súčasnosti má každé väčšie mesto v islamských regiónoch jednu veľkú, tzv. piatkovú, mešitu a viacero ďalších menších mešít a modlitebných miest (podmienkou pre výstavbu modlitebného miesta je minimálne 40 mužských veriacich). Mešity musia byť umiestnené v čistej lokalite (napr. v jej blízkosti nemôžu byť garbiarne alebo pivovar). V susedstve mešity sú priestory pre rituálnu očistu. Mešity sa aj v súčasnosti stávajú dominantnými architektonickými formami v nových mestách v islamských krajinách. Typickým príkladom je mešita Shah Fajsal v pakistanskom Islamabade, ktorá je najväčšou islamskou svätyňou na svete.

Pri mešitách sú veže (minarety), z ktorých päťkrát denne muezíni ohlasujú čas modlitby. V Sýrii a severnej Afrike sú minarety zväčša hranaté a poschodové, v Iraku sú široké a špirálovité, v Iráne a Turecku sú úzke a kužeľovité. Minarety sa stavajú na vonkajšom rohu komplexu mešity. Najviac minaretov na svete (7) má veľká mešita (al-Masjid al-Haram) v Mekke.

Okrem mešít je pre islam príznačná výstavba *mazarov*. Sú to mauzóea s charakteristickou kupolovitou strechou, v ktorých sú pochovaní islamskí svätci. Mazary sa takto stali pútnickými miestami, ktoré navštevujú mohamedáni s cieľom vyprosiť si pomoc u Alaha.

#7.3.2. Odraz religióznych vplyvov v názvosloví sídiel a krajinných objektov

Jedným z najtrvácnejších spôsobov vplyvu relígií na geografický priestor je topografické a geografické názvoslovie. V mnohých krajinách nie je nezvyčajné nájsť religiózne motivované názvy miest a topografických prvkov. T. G. Jordan a L. Rowntree (1990) poukazujú na to, že mená kresťanských svätcov sú bežne používané v názvosloví sídiel v katolíckych a pravoslávnych regiónoch, osobitne v zámorských krajinách kolonizovaných rímskokatolíckmi ako sú Latinská Amerika a francúzske oblasti Kanady. Omnoho menej bežné sú takéto pomenovania v protestantských regiónoch. Takúto klesajúcu frekvenciu sakrálnych toponým možno pozorovať v Európe, pohybujúc sa z katolíckeho juhu na protestantský sever.

S.D. Brunn a J.O. Wheeler (1966) identifikovali v USA tri typy názvov: názvy spomínané v Biblii, vlastné mená z Biblie a názvy obsahujúce rozličné podoby slova svätý. Títo autori vyčlenili dve pásma výskytu názvov s religióznymi motívmi - východocentrálne pásmo (tiahnuce sa od Pensylvánie na stredozápad) a juhozápadné pásmo (tiahnuce sa od Floridy až do Kalifornie).

Aj na Slovensku možno nájsť mnoho geografických a topografických názvov spojených s religióznymi motívmi. Mnohé obce majú vo svojich názvoch slovo svätý - napr. Svätý Jur, Moravský Svätý Ján, Svätý Kríž, Svätý Peter, Svätý Anton, Borský Svätý Jur a pod. Mnoho miestnych názvov má základ v slove kostol - napr. Kostol'any, Kostolec, Kostolná, Kostolište, Zemianske Kostol'any, Kostolný Šúr, Kostolné Moravce a pod. Hojne sa vyskytujú názvy so základom kláštor - Kláštor pod Znievom, Červený Kláštor, Kláštorisko. Niektoré pomenovania sú inšpirované názvami cirkevných sviatkov - napr. Kračúnovce (kračún = vianoce). Religiózne vplyvy odrážajú aj názvy, ktorých základom je slovo biskup - Podunajské Biskupice, Biskupice, Biskupová. Podobný charakter majú názvy so základom mních resp. fara - napr. Mníchova Lehota, Mníšany, Farský Dvor, Farná, Farské a pod. K religiózne motivovaným možno zaradiť aj názvy, ktorých základom je slovo peklo - napr. Ruské Pekľany, Kecerovské Pekľany, Peklanky, Pekelník a pod. Na strednom Slovensku sa frekventovane vyskytujú terénne názvy s rozličnými podobami slova púť (putovanie na nábožensky pamätne miesta) - ako sú napr. Púť, Púte, Putisko, Putište, Medzipútie, Pod púťou, Stará púť a pod. (Majtán, 1996, s. 61). Časté sú názvy sídiel a chatárne názvy so základom remeta (remata), čo boli v stredoveku pustovne mníchov - benediktínov - napr. Remetské Hámre, Blatné Remety, Remata.

Samostatným názvoslovným problémom sú patrocíniá. Už od počiatkov výstavby kresťanských chrámov u nás v 8. - 9. stor. boli tieto stavby zasväcované určitému patrónovi. Mohol ním byť Kristus, Panna Mária alebo svätí. Patrocíniá podľa toho členíme na a) soteriologické (salvatoriánske), b) mariologické (mariánske) a c) hagiologické. Existujú ešte patrocíniá, ktoré sa neviažu na osoby, ale na reálie (kríž, Božia krv, Božie telo a pod.). Tieto sa však vždy určitým spôsobom primkyňajú k nejakému nositeľovi a je možné ich zaradiť do jednej z uvedených skupín. Výnimkou sú len dve patrocíniá - sv. Ducha a sv. Trojice, ktoré pre svoj vzťah k soteriológii zaraďujeme do prvej skupiny (Hudák 1984, s. 15-16).

Patrocíniá výrazne ovplyvnili názvoslovie sídiel. Mnoho obcí na Slovensku má názov odvodený od patrocíniá svojho hlavného, farského kostola. Obce si potom patróna dávali aj do svojich pečatí, v súčasnosti aj do erbov. Na Slovensku je mnoho sídiel s názvami, kde sa názvotvornosť patrocínií uplatnila v čistej podobe - napr. Abrahám, Liptovská Anna, Hronský Beňadik, Ilija, Jakub, Moravský Svätý Ján, Liptovský Ján, Liptovský Mikuláš, Martin, Liptovská Mara, Turčiansky Michal, Ondrej nad Hronom, Borský Peter, Svätý Jur, Všetšvätých a pod. Časté sú odvodené formy - napr. Alžbetin Dvor, Rimavské Janovce (od Jána Krstiteľa), Jurské, Krížova Ves, Margecany (od Margita), Marianka, Ondrašová, Petrovce, Vavrišovo (od Vavrinca). Výnimkou nie sú ani skomolené názvy - Danišovce (od

Dionýza), Meretice (od Imricha), Kristy (od Kríža), Tročany (od Trojice), Lorinčík (od Vavrinca), Pôtor (od Petra) (Hudák 1984, s. 79).

Tabuľka č. 9: Najfrekvencovanejšie patrocíniá na Slovensku

Poradie; Patrocínium ; Počet výskytov

- 1.; Panna Mária Sedembolestná; 219
- 2.; Nanebevzatie Panny Márie; 211
- 3.; Michal; 196
- 4.; Narodenie Panny Márie; 191
- 5.; Kríž; 177
- 6.; Ján Nepomucký; 170
- 7.; Trojica; 154
- 8.; Panna Mária; 140
- 9.; Anna; 139
- 10.; Božské srdce; 126
- 11.; Martin; 103
- 12.; Ján Krstiteľ; 88
- 13.; Mikuláš; 86
- 14.; Všetkých svätých; 86
- 15.; Štefan Kráľ; 83
- 16.; Panna Mária Ružencová; 80
- 17.; Peter a Pavol; 76
- 18.; Navštívenie Panny Márie; 69
- 19.; Panna Mária Ochrankyňa; 68
- 20.; Jozef; 66

Prameň: Hudák (1984)

Patrocínium bolo odrazom sociokultúrnych podmienok svojej doby a územia. Jeho výber nebol náhodný, ale bol výsledkom synergického pôsobenia mnohých faktorov. Špecifikom patrocínií sú tendencia k nemennosti a k viazanosti na miesto, čo umožňuje často pomerne spoľahlivo predpokladať existenciu staršieho sakrálneho objektu a dokonca aj datovať dobu jeho postavenia. Ak má kostol patrocínium neadekvátne dobe svojho vzniku je možné predpokladať, že bolo prevzaté zo staršej zaniknutej sakrálnej stavby. Patrocínium často odrážalo funkciu sídla, pretože muselo byť v súlade s patrónmi prevládajúcej profesie, alebo aspoň nebyť s nimi v rozpore. Bolo napr. nepredstaviteľné, aby sa roľnícke patrocíniá Vendelín, Izidor uplatnili v mestskom prostredí. Vo vojenských pevnostiach a sídlach s výrazne obrannou funkciou sa uplatnilo patrocínium sv. Martina - ochrancu vojakov. Podobne to bolo aj s patrocíniom sv. Juraja, sv. Mórica ako ochrancu rytierstva, v malej miere aj sv. Leonarda ako ochrancu koní. Patrónom obchodníkov a remeselníkov bol sv. Mikuláš, patrónkou baníkov a hutníkov sv. Barbora, vinohradníkov sv. Urban. V mestských strediskách, kde existovali viaceré sakrálne objekty, sú patrocíniá odrazom sociálnej štruktúry obyvateľstva. Patricijskými patrocíniami bola Panna Mária, Katarína, patrónmi nižších sociálnych vrstiev zase Anna, Kríž, Michal a v novoveku aj Jozef (Hudák 1984). Niektoré patrocíniá sú nápomocné aj pri odhaľovaní priestorového vývinu sídiel. Viazali sa totiž na objekty, ktoré sa svojou povahou vylučovali z intravilánu sídiel a sú teda svedectvom o tom, že v čase ich vzniku hranice zastavaného územia k nim ešte nesiahali. Príkladom sú patrocíniá sv. Vendelína (zasväcovali sa mu malé objekty za sídlami na miestach, kde sa vyháňal

dobytok na pašu), sv. Rócha a sv. Rozálie (zasväcovali sa im pamätníky morových hrobov), sv. Urbana (zasväcovali mu kaplnky na okraji viníc).

#7.3.3. Religózne determinované sídelné štruktúry

#7.3.3.1. Kresťanské kláštorné sídla

Kláštory ako spoločné príbytky mníchov resp. mníšok sa okrem kresťanstva (najmä katolicizmu a pravoslávia) uplatňujú aj v budhizme, hinduizme a v určitom zmysle islame. Prvou fázou mníšstva bolo pustovníctvo, ktorého pohnútkou bol únik pred prenasledovaním resp. únik pred barbarským svetom (napr. v prípade pustovníkov v egyptskej púšti to bol únik z miest antickej civilizácie). V katolicizme a pravosláví mali kláštory veľký význam pri rozvoji európskeho osídlenia a civilizácie. Tvorili strategické body, z ktorých prebiehala difúzia osídľovania do okolitého priestoru. V západokresťanskej kultúrnej oblasti malo veľký význam založenie kláštora v Monte Cassino Benediktom z Nursie v r. 529, ktoré sa stalo počiatkom rozširovania kláštorov. Podľa príkladu tohto materského kláštora sa vybuďovalo mnoho benediktínskych kláštorov na návršiach a vyvýšeninách. Naproti tomu cisterciti uprednostňovali polohy v chránených údoliach v blízkosti existujúcich sídiel. Iné rády boli svojimi úlohami viazané na mestské sídla.

Všade, kde bol kláštor súčasťou sídla alebo jeho protosídelným jadrom, predstavoval svojou fyziognómiou, veľkosťou a štruktúrou mimoriadny fenomén. Súčasťou kláštora bol kláštorný kostol. Na kostol nadväzovali kláštorné budovy, ktoré vytvárali štvoruholníkový kláštorný dvor. Kláštorný dvor (spravidla so studňou) lemuje chodba s otvorenými oknami (prípadne arkádami), v ktorej sa obyčajne nachádza krížová cesta. Okolo vlastnej kláštornej stavby sa zokupovali ďalšie hospodárske a iné budovy.

Izolovane ležiace kláštory boli často východiskovým bodom pre rozvoj kláštorných dedín, v ktorých sa malé roľníckych usadlostí, závislé od kláštora, koncentrovali okolo kláštorného komplexu. Pri kláštoroch vznikali aj trhové osady, z ktorých sa vyvinuli v mnohých prípadoch mestá. Vo viacerých mestách sa kláštor uplatnil ako protosídelné jadro - napr. St. Gallen, Maulbronn. Mnohé kláštory boli následne prestavané na veľké hrady.

Kresťanské kláštorné sídla nepredstavovali osobitné sídla iba na základe ich polohy a štruktúry, ale rozhodujúcim spôsobom prispeli k osídľovaniu neosvojených území. To sa napríklad stalo v Odenwalde, východne od Labe, založením benediktínskeho kláštora Lorsch. Prvé sídla tu boli založené v 8. stor. a v ďalších 350 rokoch bolo v okolí založených spolu takmer 100 nových sídiel na vyklčovaných územiach pôvodne lesnatého priestoru (Rinschede 1999). Podobne, v severnom Anglicku, bol vývoj osídlenia úzko spätý s rozvojom kláštorov cistercítov (Park 1994, s. 229). Cisterciti zo svojho materského opátstva, založeného v r. 1098 v Cîteaux neďaleko Dijonu vo Francúzsku, podnikali cesty a zakladali kláštory najmä v odľahlých územiach v riečnych údoliach. Do r. 1152 založili 333 kláštorov po celej Európe od Sicílie na juhu po Švédsko na severe a od Poľska na východe po Portugalsko na západe, čím prispeli k rozšíreniu ekumény (Park 1994, s. 229). Aj na Slovensku zohrali kláštory dôležitú úlohu pri formovaní osídlenia - napr. Hronský Beňadik, Svätý Kríž nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom), Jasov, Červený Kláštor a pod.

Špecifickým príkladom sídla s religióznou funkciou na Slovensku je Spišská Kapitula, dnes administratívna súčasť Spišského Podhradia. Prvotná osada tu vyrástla v 11. stor. v susedstve opevneného benediktínskeho kláštora. V r. 1198 tu začalo svoju činnosť Kapitulské prepoštvstvo, čoskoro k nemu pribudla kapitula. Koncom 13. stor. si neustále lúpežné prepadnutia tunajšej cirkevnej komunity vynútili výstavbu opevnenia. Ovál kamenných hradieb s baštami takto vymedzil rozsah stredovekého sídla, rozdeleného na parcely pridelené jednotlivým kanoniám. V r. 1776 bolo prepoštvstvo povýšené na biskupstvo. Tento religiózny komplex sa zachoval v dobrom stave do súčasnosti. V západnej časti ho tvorí katedrála sv.

Martina, biskupský palác so sochou sv. Jána Nepomuckého pred západným priečelím, Hodinová veža a budova kňazského seminára s funkcionalistickou prístavbou. Východnú časť mestečka tvorí jedna ulica obklopená domami kanoniami kapitulských kanonikov. Vstup do mestečka umožňujú dve brány.

#7.3.3.2. Anabaptistické sídla

Religiózne vplyvy na formovanie sídiel a krajiny možno pozorovať aj na príklade troch anabaptistických skupín, ktoré sa formovali počas reformácie v západnej Európe, najmä na území Švajčiarska a Holandska a neskôr emigrovali do severnej Ameriky, kde si priniesli a zakonzervovali svoj životný štýl.

Hutteritské dvory

Veľmi dobrým príkladom vzťahu medzi religiou a stavbou sídla sú hutteritské osady v severnej Amerike. Hutteriti tvoria jednu zo skupín anabaptistov. Sformovali sa v 16. stor. vo Švajčiarsku, Holandsku a južnom Nemecku. Odtiaľ sa pred krutým prenasledovaním uchýlili na Moravu, kde našli tolerantné prostredie vytvorené husitským hnutím a súčasne sa zorganizovali zásluhou Jakuba Huttera. Hutteriti si zväčša na okrajoch existujúcich sídiel budovali svojrázne a relatívne uzavreté sídelné jednotky - habánske dvory (brüderhofs). Po r. 1546 prišli prvé skupiny hutteritov (habánov) aj na územie západného Slovenska. Po bitke na Bielej hore sa hutteriti na Morave ocitli v nemilosti a do r. 1622 museli územie Moravy opustiť (Szöllös 1998, s. 120). Ušli do Uhorska a Sedmohradska. V 18. stor. sa zvyšky hutteritov presídlili zo Sedmohradska na Ukrajinu a do južného Ruska. Po zavedení všeobecnej brannej povinnosti v Rusku v r. 1874, ktorú hutteriti z náboženských dôvodov odmietali, rozhodli sa emigrovať do severnej Ameriky. Usadili sa v Južnej Dakote a Montane v USA a v kanadských provinciách Manitoba, Saskatchewan a Alberta. V súčasnosti existuje na tomto teritóriu vyše stovky spoločných uzavretých fariem (Park 1994, s. 231).

V náboženskej doktríne hutteritov hrá spoločenstvo kľúčovú úlohu. Prispôbenie sa spoločenstvu a zaradenie sa doň predstavuje jedinú cestu k Bohu. Spoločenstvo je určené spojením Božích detí, spoločným majetkom, kolektívnym spôsobom života v rodinných zväzkoch pod patriarchálnym vedením. Životný štýl hutteritov sa zakonzervoval izoláciou od ostatného vonkajšieho sveta. Hutteritské komunity sformovali veľmi rázovitú sídelnú morfológiu, v ktorej sú duchovné aktivity výrazne fyzicky oddelené od svetských aktivít (hutteritský dvor). Budovy sú orientované podľa určujúcej línie axis mundi v severo-južnom smere. V centre sídla je kuchyňa so spoločnou jedálňou ako symbol rodinného krbu (obr. 37). Jedáleň slúži aj na konanie denných bohoslužieb. Po jej bokoch stoja dlhé drevené obytné budovy a materská škôlka. Tento centrálny komplex je primárne spájaný s každodenným a spirituálnym životom komunity a často býva ladený v modrej alebo bielo-modrej farbe. Na severnej strane sa k centrálnemu komplexu pripája dvor, ktorý tvorí prechod k hospodárskym budovám, tvoriacich akúsi štvoruholníkovú obrubu okolo centrálnej časti sídla. Takto vzniká uzavretý priestor, tvoriaci sakrálnu priestorovú jednotku bratského dvora. Vonkajší priestor reprezentuje ulica, pokladaná za profánny priestor, ktorý je hutteritmi vyhľadávaný iba z mimoriadnych dôvodov. Svetské budovy sú zafarbené inou farbou ako budovy v sakrálnej časti sídla. Pozoruhodnou črtou hutteritských sídiel je úplná absencia viacerých svetských zariadení ako sú napr. komerčné obchody, kiná, hostince alebo tančiarne (Park 1994, s. 231). Hutteriti praktizujú osobité spôsoby farmárskeho hospodárenia, charakteristické väčšou rozmanitosťou pestovaných plodín, dorábaných živočíšnych produktov a remeselnej výroby ako je typické pre blízke obyčajné farmy. Táto diverzifikácia je určená najmä pre vytvorenie väčšieho počtu pracovných príležitostí pre členov komunity a pre zníženie jej závislosti od obchodu s okolitým svetom.

Habáni na Slovensku postupne od konca 18. storočia splynuli etnicky a konfesiónálne s okolitým obyvateľstvom. Dodnes sa vak v oblasti Záhoria zachovalo viacero habánskych dvorov. Typickým príkladom je habánsky dvor vo Veľkých Levároch, ležiaci na juhozápadnom okraji obce pri ceste do Malých Levárov. Habáni sa tu usídlili v r. 1588. Kolektívne hospodárenie zaniklo v r. 1685 a levárska habánska obec v r. 1863. V súčasnosti je tu 22 objektov, zoskupených okolo štvorcovej návsi. Typické sú vysoké sedlové strechy s dvojpodlažným podkrovím, pokryté ohňuvzdornou slamenou hmotou. Habánske dvory sa vyskytujú aj v iných lokalitách na západnom Slovensku (najmä v okresoch Myjava, Senica, Skalica a Malacky) - Sobotište, Brodské, Čachtice, Chtelnica, Moravský sv. Ján, Dechtice, Stráže nad Myjavou (Kalesný, 1981).

Mennonitské sídla

Mennoniti sa do severnej Ameriky presťahovali z Ruska v 70. rokoch 19. storočia. Sú pokračovateľmi holandských anabaptistov, sformovaných v 16. stor. Menno Simonsom. V Kanade vytvorili úplne iný typ osídlenia ako sa tam dovtedy rozvíjal. Na rozdiel od disperzného farmárskeho osídlenia s pravouhlými ucelenými parcelami mennoniti zakladali kompaktné dediny s priestorovo fragmentovanou drážbou pozemkov (so sektormi ornej pôdy a lúk) a spoločným pasienkom. Zástavba vytvára dlhý rad pozdĺž ulice (ulicovka) s alejou. V strede ulice sa nachádza škola. Hospodárenie je vysoko intenzifikované, čo vyplýva z menšej rozlohy farmárskych usadlostí a väčšieho počtu členov farmárskych domácností ako u bežných farmárskych rodín v okolí. Tento typ sídiel sa nachádza napríklad v Manitobe. Mennonitské sídla v Kanade sú príkladom uplatnenia sa vplyvu vysokej súdržnosti religióznej komunity, ktorá sa prejavuje aj v sídelnej kompaktnosti (Park 1994, s. 232).

Amišské sídla

Pôvod amišov sa odvodzuje od švajčiarskych anabaptistických mennonitov. Ide o nasledovníkov Jakoba Ammana, ktorí sa v 90. rokoch 17. stor. odštiepili od mennonitov, rozptýlených v Porýní. Začiatkom 18. stor. emigrovali do severnej Ameriky a usadili sa v Pensylvánii. Neskôr sa sťahovali aj ďalej na západ. V súčasnosti amišov nachádzame vo viac ako 60 rozptýlených sídlach, najviac v Pensylvánii (Crowley 1978, Park 1994, s. 232). Podobne ako hutteriti aj amiši sú agrárnou subkultúrou. Amiši však na rozdiel od nich neakceptujú súčasné technológie a štátne školy. Stále žijú vo vlastných farmárskych usadlostiach a majú vlastné školstvo. Priestorové usporiadanie usadlostí a využitia zeme u amišov dodnes nesie religiózne podmienené črty. Ide predovšetkým o kľúčový princíp prísnej izolácie od nepravoverného sveta. Hospodárenie na farmách im umožňuje udržanie utiahnutého a pomerne nezávislého životného štýlu. Amiši sa doposiaľ držia starobylých postupov poľnohospodárskej výroby, nosia tradičné oblečenie, hovoria vlastným holandským dialektom, v domoch nemajú zavedenú elektrinu a telefón a ako dopravný prostriedok používajú koče (buggies) s koňmi. Amišské farmy sa vyznačujú veľkou variétou pestovaných rastlín a chovaných zvierat. Majú menšiu rozlohu ako bežné farmy, pretože absencia využívania mechanizácie limituje ich rozsah. Využitie zeme na teritóriu amišskej farmy vytvára neobyčajne pestrú mozaiku areálov. Amišské usadlosti vytvárajú kompaktné skupiny, čo si vyžaduje susedská výpomoc pri žatve a iných nárazových prácach. Často sa vyskytujú veľké viacgeneračné farmy, ktoré vznikli dedičským delením majetku, čo je dôsledok narastajúceho nedostatku pôdy - kľúčového faktora pre život amiša, pre ktorého je farmárske povolanie ideálom. Domy okrem bývania slúžia aj na bohoslužobné účely, pretože amiši nemajú kostoly. K hlavnej usadlosti často priliehajú menšie domy pre starých rodičov, spojené spoločnou verandou. Typickou črtou je záhradná kuchyňa, dobre viditeľná z cesty a

oplotenie z vápnom natretých dosiek. Vzdialený vzťah k moderným technológiám zhmotňujú veľké drevené stodoly, vodné a veterné kolesá na pohon mlynov. Mnohí amiši majú pri farme lesné pozemky a produkujú drevo a javorový sirup. Krajina v oblasti amišského osídlenia pôsobí dojmom akoby sa čas vrátil o dvesto rokov dozadu (Park, 1994, s. 235-236).

#7.3.3.3. Hinduistické dediny a mestá

Tradičné indické dediny poskytujú jeden z najplastickejších príkladov vplyvu religii na sídelné formy. Ako zdôraznil R. Mukerjee (1961, s. 396) indické dediny a mestá boli často plánované podľa religiózneho symbolizmu, čo ovplyvnilo schému uličnej siete a urbanistických blokov, lokalizáciu svätýň, kláštorov, verejných budov a priestorov. Višnuistická svätyňa s božstvami pri jej vchodoch sa tradične umiestňovala v centre sídelného organizmu, aby chránila sídlo pred chaosom a chorobami. Svätyňa bola spirituálnym zdrojom energie pre sídlo a slúžila na stretávanie sa obyvateľov. V blízkosti svätyne sa lokalizovali objekty, slúžiace pre potreby pútnikov a mnoho sídiel malo v centre aj štvoruholníkové námestie a ulice, kde obchodníci ponúkali svoj tovar. V hinduistickom meste náboženské princípy reflektovala aj ich sociálna intraurbánna štruktúra. V centre bývali príslušníci najvyššej kasty a s rastúcou vzdialenosťou od centra sa kastová pozícia obyvateľstva znižovala (Kielczewska-Zaleska, 1972, s. 207). Hinduistické chrámové mestá sa zachovali najmä v južnej Indii, pretože sever bol zasiahnutý islamskými vplyvmi. Majú šachovnicový pôdorys a jasnú koncentricko-zonálnu sociálnu intraurbánnu štruktúru. Táto koncentrická geometria sa dá vysvetliť hinduistickou kozmológiou tým, že hinduistické priestorové predstavy o svete sa prenášajú na mesto (Rinschede 1999).

P.T. Malshe a S.K. Ghode (1989) študovali religiózne vplyvy na štruktúru, funkcie a využitie zeme Pandharpuru - jedného z najuctievanejších miest štátu Maharáštra, ktoré priťahuje veľké množstvo hinduistických veriacich. Sídlo vzniklo na báze starovekej svätyne na vale nad úrovňou riekou zaplavovaného terénu. Neskôr sa tu vyvinula malá vidiecka osada a od 5. stor. sa postupne rozvinula na mesto. Tento historický vývoj sa odráža v zonálnom usporiadaní využitia zeme vnútri mesta s religióznym jadrom na brehu rieky. Tu sú koncentrované svätyne, rituálne kúpele, ghaty a predajne náboženských potrieb (kvety, vonné tyčinky a pod.).

#7.3.3.4. Islamské mestá

Islam je religiou mestského obyvateľstva prinajmenšom v tom zmysle, že hodnotí mestské obyvateľstvo pozitívnejšie ako nomádov. Sám Mohamed sa narodil ako príslušník rozvinutej mestskej society. Pre moslima bolo mesto od začiatku priestorom, kde si mohol plniť svoje náboženské povinnosti a dosahovať sociálne ideály. Aj keď sa každodenné modlitby mohli vykonávať pod holým nebom a bez minimálneho počtu zúčastnených, spoločná piatková modlitba sa smela vykonať len v pevnom sídle s tamojším stálym obyvateľstvom. Neskôr sa presadil princíp, že piatková modlitba sa výlučne vykonáva v mešite (Rinschede 1999).

Už z tohto osobitného významu mesta pre náboženské rituály je zrejmé, že islam ovplyvnil výstavbu, funkčnú a sociálnu štruktúru mesta. Jednoznačne religiózny vplyv nesie časť mesta v obvode mešity. Vo všeobecnosti je funkčné členenie islamského mesta charakterizované:

- a) veľkou mešitou ako náboženským, intelektuálnym, verejným a čiastočne hospodárskym centrom, kde sa schádzajú príslušníci rozličných etnických skupín k spoločnej modlitbe
- b) bazárom - ako hospodárskym centrom, usporiadaným do obchodných ulíc, zastrešených tržníc a komplexov vnútri dvorov, kde sa všetci obyvatelia bez rozdielu etnickej alebo skupinovej príslušníci stretávajú s cieľom materiálneho zaopatrenia
- c) mestské štvrte so špecifickými religióznymi črtami (rozličné etnické skupiny, sekty), vlastnými malými mešitami a lokálnymi bazármi
- d) vládnu budovu na okraji mesta, často priliehajúcou k mestskému opevneniu

e) cintoríny rozličných etnických skupín, nachádzajúce sa mimo mestských hradieb.

Pri rozmiestnení remesiel a sociálnych skupín na území mesta sa prejavuje vzťah k veľkej mešite. V štvrtiach, ležiacich najbližšie k mešite, sú napr. sústredené obchody s knihami, kvalitným koženým tovarom, zlatom a pod. Remeslá, ktoré nejakým spôsobom obťažujú svoje okolie (hlukom, znečistením ovzdušia) ako sú napr. kováčske dielne, sa lokalizujú vo väčšej vzdialenosti od veľkej mešity (Rinschede 1999)

Podľa podielu islamskej časti mesta na celkovej rozlohe mesta rozoznávame tri typy miest:

- a) rýdzo islamské mestá - ide o strediská náboženského života (Mekka) alebo centrá so starými islamskými tradíciami, ktoré sa zachovali dodnes (Fás, Marrakéš v Maroku, Kairuan v Tunisku a pod.).
- b) zmiešané mestá - v nich je islamské jadro (medína) ešte rozsiahle a doposiaľ hrá veľmi dôležitú úlohu v meste popri novovzniknutých moderných štvrtiach, vzniknutých najmä pod vplyvom európskej koloniálnej expanzie (napr. Káhira, Tunis, Alžír, Damašek).
- c) koloniálne mestá - ide o mestá, ktoré sa rozvíjali podľa moderných urbanistických koncepcií a úloha mediny je zredukovaná do maličkých štvrtí (napr. Casablanca, Istanbul, Bagdad) (Kiełczewska-Zaleska 1972, s. 206).

Vo viacerých prácach, zaoberajúcich sa vplyvom religióznych faktorov na formovanie islamských miest, sa okrem rozhodujúcej úlohy mešity objavujú úvahy o širokom spektre sociálnych, politických a právnych činiteľov, ktoré formovali tradičné islamské mesto. Viacerí autori obrátili svoju pozornosť na úlohu vakfov pri formovaní mestských organizmov. *Vakf* bola špecifická forma vlastníctva majúca charakter náboženskej nadácie, ktorá mala presne vymedzené určenie. Nevzťahovalo sa na ňu zdanenie a dedičské právo. Vakfy sa stali základom financovania kultových inštitúcií, mešít a ďalších zariadení. Vplyv vakfov na urbánny rozvoj je možné sledovať prostredníctvom troch aspektov - priestorového, sociálno-ekonomického a politického (Ehlers, 1992). Z geografického hľadiska je zaujímavý priestorový aspekt. Urbánny vývoj na území Osmanskej ríše bol vakfami ovplyvnený od 16. stor. Možno to ilustrovať na príklade Istanbulu. V 16. stor. bolo v Istanbule zriadených 13 náhijí (správnych jednotiek), z ktorých každá pozostávala z niekoľkých štvrtí (mahalles). Tých bolo v meste celkovo 219, pričom každá štvrť mala mešitu, ktorá bola podporovaná vakfami rozličného druhu a veľkosti. Vakfy financovali výstavbu mešít a ďalších objektov v ich susedstve (škôl, hospicov, fontán, kúpeľov, palácov, obchodov a podobne. Koncom 16. stor. pôsobilo v Istanbule 3180 vakfov. Morfologická a funkčná štruktúra viacerých štvrtí Istanbulu a ďalších islamských miest nesie je dodnes ovplyvnená investičnými aktivitami vakfov. Vakfy prispievali aj k zakladaniu nových miest. Typickým príkladom je iránske mesto Malayer, ktoré leží 350 km juhozápadne od Teheránu a bolo založené v r. 1807 (Ehlers, 1992).

#7.3.3.5. Židovské sídelné formy

Judaizmus mal vo všeobecnosti podstatne menší vplyv na fyziognómiu a morfologicko-funkčnú štruktúru sídiel ako napr. hinduizmus, avšak napriek tomu môžeme nájsť viacero pozoruhodných príkladov takéhoto vplyvu. Charakteristickou sídelnou formou, rozšírenou najmä vo východnej Európe boli malé mestečká alebo mestské štvrte, nazývané *štetel*. Mali synagógu, rituálny kúpeľ, školu (ješivu) a trh. Ulice boli úzke s nahustenými domami, ktoré sa vyznačovali vnútornou orientáciou do nádvorja. Veľké domy zahŕňali viaceré obytné jednotky. Vstup do nádvorja bol chránený a kontrolovaný. Každá jednotka bola vedená náboženským vodcom, okolo ktorého sa zoskupovali jej obyvatelia. Štetel predstavuje pokus o zachovanie religióznej identity a štýlu života osvojením si špecifického prístupu plánovania (Park 1994, s. 228).

Príkladom dodnes dobre zachovanej židovskej štvrte je východná časť Kazimierz v Krakove (urbanistické bloky v okolí Širokej ulice a Nového námestia). V slovenských mestách boli uzavreté areály židovských objektov, ktoré sa obvykle (pre odpor obyvateľov mesta) stavali mimo opevneného areálu mesta za hradbami. Príkladom je bardejovské židovské suburbium, nachádzajúce sa severozápadne od historického jadra mesta. Ide o súbor budov, ktoré boli plánovite a podľa talmudistických predpisov postavené koncom 18. stor. Suburbium dominuje veľká synagóga a budova zhromaždenia (Bet hamidraš), určená na štúdium. V ich susedstve stojí budova rituálnych kúpeľov (mikve), expanzná veža a kotolňa. Ďalšími úžitkovými budovami areálu boli rituálne jatky a obytné budovy (Barkány-Dojč, 1991). Podobné suburbium je v Prešove v okolí ortodoxnej židovskej synagógy. Iný charakter mali židovské sídla, stavané v blízkosti miest. Príkladom zo Slovenska sú Šarišské Lúky, ktoré sa sformovali ako osada židovských obchodníkov v 2. pol. 18. storočia. Keďže židia sa nemohli usadiť v meste Prešov, založili si osadu v jeho blízkosti. Vybrali si lokalitu v katastri Ľubotíc (vtedy Kelemeš), situovanú 3 km severovýchodne od Prešova. Koncom 18. stor. žilo v Šarišských Lúkach 765 obyvateľov, z toho 99,1 % židov (Kandráčová-Michaeli, 1998). Osada si zachovala svoj charakter až do r. 1939. Po druhej svetovej vojne sa pod vplyvom úbytku židovského obyvateľstva v dôsledku holokaustu a povojnovej emigrácie do Izraela funkčne pretransformovala a stratila obytný charakter. V súčasnosti tvorí severovýchodnú priemyselno-skladovú zónu Prešova a jej pôvodnú funkciu pripomína už len židovský cintorín a synagóga, dnes slúžiaca ako gréckokatolícky kostol.

Odlíšny charakter ako plánovitý štettel má Jeruzalem - najvýznamnejšie mesto pre vyznáčov judaizmu. V Jeruzaleme totiž nie je judaizmus jedinou reliquiou. Mesto pozostáva z troch hlavných častí. Staré mesto, ohraničené masívnym obranným múrom postaveným začiatkom 16. stor., zahŕňa arménske, kresťanské, židovské, islamské štvrte a Golgotu. Východný Jeruzalem, nachádzajúci sa za opevnením je väčšinou obývaný Arabmi (v r. 1949 - 1967 patril Jordánsku). Západný Jeruzalem, zahŕňajúci horu Sion, je väčšinou židovský. Príkladom zásahu do štruktúry mesta, motivovaným politicky i religiózne, bola rozsiahla asanácia palestínskych štvrtí po arabsko-izraelskej vojne v okolí mešity al-Aksa (jedno z najposvätejších miest moslimov) s cieľom odkryť západnú časť Šalamúnovho chrámu - Múr nárekov, ktorý je hlavným posvätným miestom židov (Short 1994, s. 173).

#7.3.4. Sídelné objekty a štruktúry spojené so smrťou a posmrtným životom

Dôležitou dimenziou religiózno-geografického záujmu sú sídelné objekty a štruktúry spojené so smrťou a posmrtným životom, ktoré tvoria integrálnu súčasť sídiel prípadne vytvárajú osobitné štruktúrne prvky v krajine. V tejto súvislosti niektorí autori (napr. Kniffen 1967 a Jordan 1973) používajú termín nekrogeografia na označenie subdisciplíny, zaoberajúcej sa problematikou týchto areálov (tzv. krajín mŕtvych). Pozornosť geografov sa orientuje najmä na priestorové aspekty praktík pochovávania a na areály pochovávania mŕtvych, teda najmä cintoríny.

Rozličné kultúry a religiózne systémy pochovávajú svojich mŕtvych rozmanitými spôsobmi. Kremácia, spaľovanie tiel zomretých, je starovekým zvykom, ktorý zažil revitalizáciu v modernej ére. Kremácia sa presadila predovšetkým v oblastiach s nedostatkom priestoru na pochovávanie mŕtvych alebo v oblastiach, kde k tomu vedú hygienické dôvody. Hinduisti a budhisti tradične spaľujú telá zomretých. Tradičné formy kremácie, pri ktorých sa stavajú pohrebné hranice a popol sa po kremácii rozptyľuje, obvykle nezanechávajú výraznú pečať v krajine. Skôr sa tu možno stretnúť s objektami, ktoré súvisia s prípravou na smrť. Príkladom môže byť Pašufatinath pri Káthmandú v Nepále. Je to špecifické sídlo, ktoré pozostáva z domovov pre starých ľudí, čakajúcich na smrť. Lokalizované je pri rieke Bāghmati, na brehu ktorej sú početné gháty na spaľovanie zomretých. Ich popol je potom rozptyľovaný do

vôd tejto posvätnéj rieky. V Pašufatinathe je aj mnoho chrámov a predajní náboženských potrieb a rituálnych predmetov. Moderné západné formy spaľovania mŕtvych sú založené na existencii krematórií - permanentných štruktúr, ktoré môžu zahŕňať kaplnky, pamätné parky, cesty a inú potrebnú infraštruktúru (Park 1994).

Pochovávanie je omnoho rozšírenejšie ako kremácia a prispieva k vzniku veľmi svojráznych štruktúr. Spomedzi najokázalejších foriem pochovávania je možné uviesť nadzemné hrobky, stavané obyčajne pre večný odpočinok významných ľudí. Famóznymi príkladmi hrobiek sú egyptské pyramídy v Gíze, západne od Káhiry. Najväčšia Cheopsova (Chufevova) pyramída pozostáva z vyše 2 mil. kamenných blokov a pôvodne mala rozmery 230x230x146 metrov. Aj dnes jej výška dosahuje ešte úctyhodných 137 m. V Egypte, na ľavom brehu Nílu, nachádzame aj ďalšie komplexy hrobiek - napr. v meste mŕtvych v Sakkare (nekropole Memfisu). Potom čo sa upustilo od výstavby pyramíd, sa v Egypte presadila hĺbenie podzemným hrobiek, skoncentrovaných najmä do Údolia kráľov, severozápadne od Karnaku a Údolia kráľovien, západne od Luxoru. Podobné hypogeum bolo objavené na Malte. Maltská nekropola Hal Saflieni sa skladá z niekoľkých hrobových komôr vytesaných do skaly, kde sa našli kosti asi 7 tis. osôb (Eliade, 1995). Príkladmi nadzemných hrobiek sú početné mauzóleá, budované s cieľom zachovať pamiatku členov význačných rodín. V islamskej kultúrnej oblasti sa vytvoril impozantný typ hrobiek (napr. Tadž Mahal v Agre v Indii). V európskej kultúrnej oblasti sú viditeľnými pozostatkami po pochovávaní v praveku mohyly. Sú markantnými elementami v otvorenej krajine napr. dolmeny v Bretónsku, Škandinávii a na britských ostrovoch (napr. Silbury Hill v Anglicku). Môžu byť tiež ukryté v lesoch (napr. mohylové polia v Nízkych Beskydách na severovýchodnom Slovensku). Mohyly môžu vystupovať solitérne alebo vytvárať skupiny - tzv. mohylníky. V zásade existujú dva pôdorysné varianty mohýl - centrálné (kruh prípadne štvorec) a longitudiálne (elipsa, obdĺžnik) (Gojda, 2000, s. 170). Vzhľadom na úzku súvislosť pohrebných zvyklostí a rituálnych praktík sa objekty spojené s nimi vyskytujú v tesnom susedstve. Príkladom môžu byť viaceré mohylníky okolo megalitického kromlechu Stonehenge v Anglicku (Gojda, 2000, s. 172). Celkove možno povedať, že v megalitických kultúrach je sakrálna kameňa valorizovaná predovšetkým v spojitosti s posmrtným životom (Eliade, 1995, s. 119). Z tohto dôvodu skutočné megalitické "mestá" boli postavené pre mŕtvych: boli to nekropoly.

Pre kresťanov, židov a moslimov je typické pochovávanie mŕtvych do hrobov, lokalizovaných na územiach, špeciálne k tomuto účelu vyčlenených, ktoré sa nazývajú cintoríny. V niektorých európskych mestách (napr. v Ríme a Paríži) boli telesné pozostatky ukladané do katakomb. Alternatívnou formou bolo, najmä v prípade významných občanov a hodnostárov, pochovávanie do krypt pod kostolmi (Park 1994).

#7.3.4.1. Lokalizácia cintorínov

K najrozšírenejším geografickým štúdiám o cintorínoch sú výskumy hodnotiace ich polohu a lokalizačné faktory, ktoré sa uplatňujú pri výbere areálu pre cintorín. Podľa J.T. Dardena (1972), ktorý uskutočnil jeden z mála mimoriadne detailných výskumov na území Pittsburgu, lokalizáciu a priestorovú mozaiku cintorínov ovplyvňujú tri dôležité faktory - blízkosť k väčšine potenciálnych užívateľov, ľahká dostupnosť a cena pôdy, hoci tá je odlišná pre jednotlivé typy cintorínov. Napríklad cena pozemku bola najdôležitejším faktorom pri lokalizácii komunálnych cintorínov, avšak najmenej dôležitým pri lokalizácii rodinných cintorínov. Blízkosť hrala najdôležitejšiu úlohu pri lokalizácii cirkevných cintorínov, dostupnosť bola dôležitá pri všetkých typoch cintorínov. Úplne iné prístupy aplikujú pri výbere lokality pre cintorín Číňania. Opierajú sa o geomanciu a miesta nevyberajú na základe praktických kritérií ako obyvatelia Pittsburgu, ale na báze spirituálnych a mystických faktorov. Každé pohrebné miesto musí byť prejavom princípu *feng-shui* - perfektnej kombinácie materiálnych a nemateriálnych elementov, ktoré ponechajú mŕtveho v harmónii

s okolím. Číňania veria, že v prípade zlého feng-shui bude pochovaný nepokojný a jeho potomkovia budú trpieť. Ideálne miesto pre umiestnenie hrobu by podľa Číňanov nemalo byť ani ploché, ale tiež ani strmé. Ideálne miesto by malo byť obklopené jin a jang - aktívnou a pasívnou energiou síl čínskej kozmológie (Boxer 1968, Park 1994).

#7.3.4.2. Morfológia cintorínov

Na základe Priceho (1966) výskumu 214 vidieckych cintorínov v juhovýchodnej časti štátu Illinois je možné si urobiť predstavu o priestorovej evolúcii cintorínov. Pred r. 1860 bol v skúmanom regióne najrozšírenejší najmenší typ s maximálne 10 hrobmi. V r. 1860-1880 bol najrozšírenejší typ malého rodinného cintorínu s maximálne 20 hrobmi. V r. 1880-1900 bol ďalšou vývojovou fázou tzv. cintorín ohniska vidieckej aktivity s maximálne 250 hrobmi. V r. 1900-1950 už dominoval tzv. cintorín sídelného strediska s počtom vyšším ako 250 hrobov. Takýto postupný vývoj je možné pozorovať aj v iných oblastiach USA. V prvej fáze osídlenia si väčšina rodín pochovávala mŕtvych na svojich individuálnych pozemkoch v blízkosti svojich farmárskych usadlostí. S postupným rastom sídiel sa pochovávanie presunulo do cirkevných cintorínov, často situovaných okolo kostola, alebo na verejné cintoríny. Mnohé cirkevné cintoríny sa zakrátko preplnili alebo sa stali hygienicky neúnosné, čím vznikla potreba založiť nové cintoríny na voľných pozemkoch na okrajoch mesta. Túto relokáciu cintorínov umožnil aj technologický pokrok v doprave (Park 1994). Jedným z príkladov relokácie je presun cintorínov v Krakove. Viaceré stredoveké cintoríny v centre mesta boli zrušené a v r. 1802 nahradené rozsiahlym Rakowickým cintorínom, v blízkosti ktorého bola neskôr situovaná konečná zastávka električkovej trate, zabezpečujúca pohodlný prístup obyvateľom mesta. Podobný vývoj sme zaznamenali aj vo viacerých slovenských mestách. Napríklad v Košiciach sa po cintoríne, ktorý do 70. rokov 18. stor. obklopoval terajší dóm sv. Alžbety, zachovala dodnes cintorínska kaplnka sv. Michala.

Prvým plánovite založeným a postaveným cintorínom na svete sa stal v r. 1796 cintorín v New Haven v štáte Connecticut. Založil ho James Hillhouse. Mal pravidelnú štvorcovú parcelizáciu. Bázu tvorili malé štvorce, určené na pochovávanie príslušníkov jednej rodiny. Jednotlivé štvorce boli ohraňované do radu vysadenými topolmi a niektoré mali uprostred vysadenú smútočnú vŕbu. Hroby mali rovnakú veľkosť a boli orientované v tom istom smere. Schéma tohto Hillhouseho cintorína sa aplikovala ako štandard v mnohých mestách USA (Park 1994). Monumentálne cintoríny Hillhouseho typu boli prvým krokom vo vývine moderných cintorínov. Nasledujúcim vývojovým štádiom sa stali trávnikové cintoríny. Boli to rozsiahle zatravnené areály, ktoré boli rozčlenené do individuálnych sekcií sochami a malými hájikmi. Vyznačovali sa veľkou pestrosťou pomníkov, sôch a vonkajšieho zariadenia. Neskôr sa vyvinuli súčasné pamätne parky. Formovanie tohto typu cintorína už určovali ekonomické faktory, pretože sledovalo zisk. Hroby sú nahustené tesne na seba na lacných pozemkoch na periférii veľkomiest. Krajinné úpravy sú minimálne a funkcionalistické, pozostávajú zväčša z plochých trávnikov s malými bronzovými tabuľkami a nádobami na kvety, zapustenými pod úroveň okolitého terénu (z dôvodu pohodlného kosenia trávniká) (Park 1994).

Podobnú diferenciaciu v časopriestore ako majú morfologické štruktúry cintorínov možno vysledovať aj v prípade ich architektonického stvárnenia. Najrozšírenejšími architektonickými štruktúrami sú náhrobné označenia a kamenné pomníky, ktoré poskytujú mnoho cenných informácií, využiteľných v historicko-geografickom bádani. Napríklad hroby v Británii sa označovali jednoduchými drevenými križmi alebo náhrobnými tabuľkami prakticky až do konca 17. stor. Potom sa začali používať náhrobné kamene. Sprvu boli robené z lokálnych materiálov a odzrkadľovali vznik prosperujúcej strednej vrstvy obyvateľstva, ktorá si mohla dovoliť dopravné náklady na prepravu ťažkého materiálu z miestnych lomov (Dove 1992 in Park 1994, s. 221). Dizajn náhrobných kameňov sa postupom času menil, rozvinúc sa z jednoduchých foriem do veľmi komplikovaných a prepracovaných tvarov

náhrobkov a ozdobných foriem, ktoré sa rozšírili koncom 18. stor. Počas 19. stor. sa vrátili do módy jednoduchšie formy, ktoré sa udržali do súčasnosti (Park 1994, s. 221). Podrobnú štúdiu vývinu náhrobných kameňov v Oregone predstavil R.V. Francaviglia (1971) V období éry priekopníckych osadníkov (1850-1879) mali pomníky hlavne gotickú, doskovitú a blokovú podobu a boli tesané z bieleho mramoru s malou výzdobou. Vo viktoriánskom období (1880-1905) sa udiala radikálna zmena, súvisiaca s príchodom kvetnatých architektonických štýlov. V cintorínoch sa stali populárne obelisky a stĺpy s ozdobnými kovanými oceľovými ohradami, oddeľujúcimi jednotlivé rodinné parcely. Konzervatívne obdobie (1906-1929) sa vyznačovalo jednoduchosťou, pričom populárne boli geometrické formy pomníkov. Mnoho z tejto jednoduchosti prevzala moderná epocha (1930-1970), kedy sa rozšírenejšími stali plakety na úrovni terénu, ktoré nahradili nadzemné náhrobné kamene (Park 1994, s. 222).

#7.3.4.3. Priestorová segregácia v cintorínoch

Podobne ako počas života, aj po smrti dochádza ku grupovaniu ľudí podľa sociálno-ekonomického statusu, rasy, konfesionalnej príslušnosti a iných znakov do areálov, kde sú pochovaní ľudia s podobnými charakteristikami. V cintorínoch sa takto stretávame s fenoménom priestorovej segregácie. Napríklad takmer všetky cintoríny v Chicagu (hlavne nekatolícke) sa vyznačujú dôslednou segregáciou príslušníkov europoidnej a ekvatoriálnej rasy. Napríklad v cintorínoch Oregonu boli negroidi pochovávaní zväčša na periférii cintorínu, ba dokonca v niektorých prípadoch vôbec nemali možnosť byť pochovaný na cintoríne s bielymi obyvateľmi. Okrem rasy je významným segregačným faktorom religia. Až 26 z celkového počtu 70 cintorínov v Chicagu vlastnila podľa Pattisona (1955) jednotlivé cirkvi, ktoré zabraňovali pochovávaniu príslušníkov iných náboženských vierovyznaní (Park 1994, s. 223). Segregáciu spôsobuje aj faktor zámožnosti obyvateľstva. Tento faktor pôsobí prostredníctvom ceny za pohrebné miesto. Rozdiely v zámožnosti sa prejavujú aj navonok vo veľkosti parciel, hrobov, vo veľkosti a honosnosti pomníkov, hrobiek a mauzóleí. Pri výbere miesta pochovania hrá dôležitú úlohu prestíž. Je to markantné na príklade vojenských sekcií mnohých amerických cintorínov, kde najžiadanejšími a najdrahšími miestami sú tie, ktoré sa nachádzajú v blízkosti hlavného stĺpu s vlajkou (Park 1994).

V minulosti sa výrazná konfesionalná segregácia uplatňovala aj v cintorínoch na Slovensku. Tradične boli cintoríny členené na katolícku a evanjelickú časť. Príkladom je hlavný cintorín v Prešove, ktorého juhozápadná časť bola vyhradená pre evanjelikov, kým severná a centrálna časť pre katolíkov. V severovýchodnej časti bol vojenský cintorín a v juhovýchodnej časti neologický židovský cintorín. Do cintorínov boli aj osobitné vchody. Do evanjelického sa vchádzalo cez zvonnicu a do katolíckeho cez objekt niekdajšieho chudobinca. Prísne priestorovo oddelené boli u nás židovské cintoríny, ktoré boli často situované na periférii sídiel ďaleko od ostatnej zástavby (napr. starý a nový ortodoxný židovský cintorín v Prešove, židovský cintorín vo Veľkom Šariši a pod.).

#7.4. Relígie a hospodárstvo	146
#7.4.1. Relígie a sektory hospodárstva	146
#7.4.1.1. Relígie a primárny hospodársky sektor	146
#7.4.1.2. Relígie a sekundárny i terciárny hospodársky sektor	148
#7.4.2. Relígie a ekonomický rozvoj	148
#7.4.3. Vzťahy náboženstva a hospodárstva v rozličných religióznych systémoch	149
#7.4.3.1. Primárne religiózne systémy a hospodárstvo	149
#7.4.3.2. Hinduizmus a hospodárstvo	150
#7.4.3.3. Budhizmus a hospodárstvo	150
#7.4.3.4. Konfuciánstvo a hospodárstvo	151
#7.4.3.5. Islam a hospodárstvo	151
#7.4.3.6. Kresťanstvo a hospodárstvo	152

#7.5. Relígie a politika	154
#7.5.1. Vplyv politiky na relígie.....	154
#7.5.2. Vplyv relígií na politiku a politicko-geografické štruktúry	155

#7.4. Relígie a hospodárstvo

Vzťahy medzi náboženstvom a hospodárstvom boli v ekonomických a sociálnych vedách už pomerne solídne preskúmané. Poukázali na to, že činnosť človeka sa viaže v konečnom dôsledku na prijímanie rozhodnutí. Pri rozhodovaní sa človek opiera o určité kritériá, ktoré sa odvíjajú od jeho hodnotového systému. Hodnotový systém jednotlivých ľudí a kultúr je do značnej miery podmienený religióznym systémom (Domachowski, 1991, s. 209).

Na rozdiel od sociológie geografia relígií zatiaľ nevenovala skúmaniu významu religióznym faktorom v hospodárskom vývoji priestoru primeranú pozornosť. Vo väčšej miere sa študovali väzby medzi relígiami a primárnym sektorom, čiže poľnohospodárstvom a rybným hospodárstvom. Fragmentárne štúdie boli vypracované aj z výskumov väzieb medzi relígiami a sekundárnou a terciárnou sférou. Najlepšie boli rozpracované v štúdiách o pútnických centrách, kde religiózna funkcia vtlačila pečať a podmienila rozvoj celej ekonomickej bázy pútnických stredísk (Jackowski, 1991, 1998).

#7.4.1. Relígie a sektory hospodárstva

#7.4.1.1. Relígie a primárny hospodársky sektor

V niektorých religióznym systémoch sú preferované určité poľnohospodárske produkty, rastliny a zvieratá. Iné produkty sú tabu, v dôsledku čoho sa buď chránia alebo je ich produkcia obmedzená. Týmto spôsobom môžu relígie vplývať na odvetvovú štruktúru poľnohospodárskej výroby.

Napríklad *víno* malo dokázateľný úzky vzťah k náboženským predstavám a rituálom už v staroveku (Mezopotámia, staroveký Egypt, antické Grécko a Rím). Osobitný význam si víno našlo v kulte Matky Zeme a v postavách Dionýza, či Bakchusa. Rozšírenie kultu umožnilo možnosti zárobku predajom vína, čím sa vďaka religióznemu faktoru rozvíjal obchod s vínom. Použitie vína v eucharistickej slávnosti v kresťanstve prispelo v ranom stredoveku k rozširovaniu pestovania viniča hroznorodého zo stredomorskej oblasti do kristianizovaných teritórií severne od Álp. Misionári priniesli kultúru vína v 16. a 17. stor. z Mexika do Kalifornie. Náboženský význam vína sa preniesol do pomenovania mnohých viníc, odrôd hrozna a druhov vín. Úzky vzťah medzi pestovaním viniča a náboženstvom možno ilustrovať na príklade Libanonu. Kým u židov a kresťanov sa vínu pripisuje kultový význam, moslimovia povoľujú vinič len vo forme ovocia. Preto došlo vo viacerých islamizovaných oblastiach v Libanone, ale aj v susednej Sýrii k úpadku pestovania viniča (Rinschede, 1999, s. 171). Do veľkých finančných ťažkostí sa v r. 1962 dostalo Alžírsko, ktoré bolo dovtedy jedným z najväčších svetových producentov a exportérov vína. Po získaní nezávislosti sa produkcia vína dostala do konfliktu so štátnym islamským náboženstvom, zakazujúcim konzumáciu alkoholu. Trvalo niekoľko rokov, kým sa prijalo rozhodnutie dovoliť alžírskemu hospodárstvu pestovať vinič. Napriek tomu plochy viníc a produkcia vína klesala (Sutton, 1990).

Aj niektoré kresťanské náboženské skupiny poznajú zákaz konzumácie alkoholu, pretože alkohol má negatívne účinky na zdravie, blahobyt a sociálne správanie. Iné kresťanské spoločenstvá používajú víno pri náboženských obradoch (katolíci, evanjelici augsburského vyznania). *Prohibíciu alkoholu* podporujú v USA napr. baptisti, metodisti, mormóni a adventisti siedmeho dňa. Hospodárske dôsledky týchto rozličných postojov sa prejavujú v existencii tzv. mokrych (wet) a suchých (dry) oblastí v USA. Vhodným príkladom je Texas.

Južná časť štátu, kde prevažujú luteráni a katolíci, je mokrá, kým severný Texas s prevahou baptistov a metodistov je suchý (Jordan-Rowntree, 1990).

Iným príkladom religiózne podmieneného rozšírenia rastliny je *citrónovník*. V staroveku bol rozširovaný, keď sa sadil na rituálne účely ako "ovocie dobrého stromu" na každoročný sviatok stánkov - Sukkot u židov. Citrusový plod (Ertrog) spolu s kyticou z myrty, potočnej vrby a palmových listov držia veriaci v rukách počas sviatočných modlitieb (Franek, 1993, s. 61). S narastajúcou židovskou diasporou sa týmto spôsobom citrónovník rozšíril v stredoveku do celého priestoru Stredomoria (Rinschede, 1999, s. 172).

Pôsobením náboženského faktora možno vysvetliť absenciu určitých druhov domácich zvierat v niektorých oblastiach. Príkladom je *absencia chovu ošípaných* v islamských krajinách, v židovských oblastiach a u príslušníkov koptskej cirkvi. Absencia chovu súvisí so zákazom konzumácie bravčového mäsa v týchto religiách. Tabuizovanie mäsa ošípaných bolo podmienené názorom, že ošípané sú nečisté zvieratá. Mohlo to byť spôsobené obavami pred črevnými parazitmi (svalovec špirálovitý), čo sa napokon prenieslo do náboženských prikázaní, ktoré následne ovplyvnili spôsoby hospodárenia. Iné vysvetlenie odvodzuje tabuizovanie mäsa ošípaných od ekonomických a prírodných podmienok monoteisticky orientovaných púšťových nomádov, obývajúcich perifériu intenzívne poľnohospodársky využívaných území v povodí veľkých riek (Níl, Eufrat, Tigris). Keďže v dôsledku nevhodných prírodných podmienok tu chov ošípaných zlyhal, spôsobil tento neúspech trpkú reakciu ústupu od chovu ošípaných ako od nežiadúcej činnosti aj v oblastiach intenzívneho poľnohospodárstva (Rinschede, 1999, s. 172) a zakotvenie tohto prístupu do náboženských predpisov. Na druhej strane sa stretávame s úplne opačným prístupom k ošípaným v prostredí primitívnych plemien v Melanézii a na území Novej Guinei. Tu sú ošípané považované za posvätné zvieratá, ktoré je potrebné prinášať ako obeť predkom a následne konzumovať počas veľkých sviatkov. Konajú sa veľké hostiny, počas ktorých sa zvyknú skonzumovať takmer všetky ošípané, ktoré sa v dedine chovajú (Wrona, 1992, s. 226).

E. Isaac (1962) upozorňuje, že domestikácia hovädzieho dobytku bola motivovaná primárne religióznymi a nie hospodárskymi dôvodmi. V predhistorickom období bol predchodca hovädzieho dobytku obetným darom bohyni Mesiaca. Dôvod výberu práve hovädzieho dobytku súvisel s tvarom rohov, ktorý sa podobal uhnutému kosáku mesiaca v I. a III. štvrti. Hospodárske využitie zvierat bolo takto podľa E. Isaaca (1962) vedľajším produktom religiózne motivovanej domestikácie.

Špecifickým prístupom k hovädziemu dobytku sa vyznačuje hinduizmus, v ktorom sa uplatňuje kult kravy ako posvätného zvieratá. Má to ďalekosiahle dôsledky na hospodárstvo Indie, ktorá disponuje najväčšími stavmi hovädzieho dobytku na svete (cca 200 mil. ks), avšak bez patričného ekonomického efektu. Historické korene zákazu zabíjania kráv siahajú do obdobia príchodu árijských kmeňov na indický subkontinent v 2. tisícročí p.n.l.. Hinduisti veria, že kravu nemožno zabiť, lebo by sa tým prerušil reinkarnačný cyklus nejakého človeka. Krava musí preto zomrieť prirodzenou smrťou. Zabitie kravy je veľkým hriechom, ktorého dôsledkom je, že hriešnik sa v nasledujúcom živote narodí v tele psa alebo príslušníka skupiny nedotknuteľných. Hospodárske využitie kráv sa preto obmedzuje na mliečne hospodárstvo, využívanie dobytku ako ťažnej sily, na využívanie trusu na hnojenie a sušeného trusu ako paliva. Využíva sa aj koža uhynutých zvierat. Konzumácia hovädzieho mäsa je vylúčená (Wrona, 1992, s. 225-226).

Tabuizovanie niektorých pokrmov mohlo podporiť produkciu iných. Tak napríklad došlo k rozvoju rybného hospodárstva v katolíckych oblastiach, pretože tu sa ryba stala tradičným piatkovým pokrmom, teda počas pôstneho dňa. T.G. Jordan a L. Rowntree (1990) v tom vidia súvislosť s faktom, že apoštol Peter bol pôvodom rybár a ryba bola prvým kresťanským symbolom a tajným znakom vierovyznania. Na druhej strane niektoré kresťanské denominácie odmietajú konzumáciu rýb a ošípaných. Patria k nim adventisti siedmeho dňa. Tí

napríklad pri misijnej činnosti na Pitcairne v južnej časti Tichého oceánu spôsobili zrušenie tunajšieho samozásobiteľského systému, pretože domorodí obyvatelia boli pred prijatím adventizmu silne závislí od rybieho a bravčového mäsa domácej proveniencie (Jordan - Rowntree, 1990). Ryby nekonzumujú ani brahmani a príslušníci ďalších kást s vysokým sociálnym statusom. Zákaz konzumácie rýb a mäsa z vodného vtáctva sa odôvodňuje v hinduizme posvätnosťou vody, ktorá má očisťujúci účinok (Rinschede, 1999, s. 174).

#7.4.1.2. Relígie a sekundárny i terciárny hospodársky sektor

Pôsobenie medzi religióznymi systémami a sekundárnym a terciárnym hospodárskym sektorom možno dokumentovať na príklade Singapúru. Singapúr sa napriek nedostatku vlastných prírodných zdrojov rozvinul v ostatných troch decéniách na dynamické hospodárske centrum Ázie. V religióznom obraze mesta hrajú dôležitú úlohu prelínajúce sa náboženské vplyvy a ideály. Začiatkom 90. rokov 20. storočia tvorili najväčšiu skupinu (53,9 %) vyznávači čínskych religii (konfucianstva, taoizmu a sčasti budhizmus). Zastúpení boli aj moslimovia (15,4 %), kresťania (12,6 %), hinduisti (3,5 %) a v menšej miere sikhovia, bahaisti a iní. Takmer 15 % obyvateľov tvorili bezkonfesijní (Baratta, 1996).

Vzťah medzi štátom a náboženstvom je v Singapúre ambivalentný. Na jednej strane sa štát správa k náboženským skupinám reštriktívne tým, že im nedovolí vyjadriť sa k ekonomickým otázkam, na druhej strane však štát využíva rozličné náboženské učenia na to, aby nabádal ich prívržencov k väčšiemu hospodárskemu úspechu. Takto napr. vyzývajú predstavitelia štátu príslušníkov islamských skupín, aby v súlade s Koránom tvrdo pracovali, cvičili sa v disciplíne a počas pôstneho mesiaca Ramadánu rozvíjali vytrvalosť a odhodlanosť. Podobne sa apeluje na budhistické učenie, v ktorom sú za dôležité pokladané hodnoty ako sebadôvera, oddanosť, sebadisciplína a tvrdá práca. V prejavoch politických vodcov sa náboženské hodnoty označujú za základ hospodárskych úspechov Singapúru (Kong, 1996).

Pozitívny vzťah náboženstva a hospodárskeho rozvoja sa prejavuje v podpore religióznych objektov ako turistických atrakcií. Singapúr, ktorý trpí na nedostatok prírodných a historických atrakcií v štruktúre lokalizačných predpokladov cestovného ruchu vynakladá veľké prostriedky na reklamu a propagáciu religióznych objektov, ktoré odporúča ako významné turistické lokality. Pri prezentácii mesta sa využívajú aj sviatky, z ktorých drvivá časť má náboženský pôvod. Postupne došlo ku komercializácii náboženských inštitúcií, ktoré využívajú kapitál multikonfesionálnych podnikateľov a investujú prostriedky do renovácie kostolov, kláštorov a iných objektov, ktoré následne prenajímajú na spoločenskovo-kultúrne podujatia. Religiózne objekty sa stávajú ohniskami, okolo ktorých sa rozvíja ďalšia infraštruktúra - ubytovacie a stravovacie zariadenia a obchod s náboženskými predmetmi. Religiózne inštitúcie sa v Singapúre čoraz viac správajú ako finančné inštitúcie a vedú finančnú politiku s cieľom maximalizovať zisky. S tým súvisí potreba efektívizácie ich manažmentu, čo tiež spôsobuje rozvoj ďalších aktivít. Príkladom tu môže byť softvérová firma Church Integrated Software (CIS), ktorá saturuje potrebu softvérov pre zabezpečenie kontroly a manažmentu cirkevných a religióznych inštitúcií (Kong, 1996).

#7.4.2. Relígie a ekonomický rozvoj

Mnohé teoretické a empirické práce poukazujú na tesný vzťah medzi religiami a hospodárskym rozvojom. Vzhľadom na špecifickú úlohu, ktorú má náboženstvo v rámci možností rozvojových opatrení rozlišujú C.K. Wilber a K.P. Jameson (1980) viaceré možnosti tohto vzťahu. Môžu sa prejaviť v rámci tradičného vzťahu medzi náboženstvom a individuálnym správaním sa osôb, ktoré majú osobitnú úlohu v rámci prijímania rozvojových opatrení a iniciatív. Týmto spôsobom môžu religiózne hodnoty a praktiky ovplyvniť a formovať priority a strategické rozhodnutia, ktoré sa týkajú napr. úsporných opatrení, zavádzania nových technológií, vzdelávania detí, štruktúrovania trhu práce a podobne.

Náboženské hodnoty môžu byť v závislosti od časopriestorového kontextu buď katalyzátorom alebo brzdou zmien a hospodárskeho rozvoja (Park, 1994, s. 176).

Význam religiózneho vplyvu na hospodársky rozvoj sa zvýraznil v súčasnom období globalizácie, v rámci ktorej dochádza k užšiemu prepojeniu krajín v rámci systému svetovej ekonomiky a politiky. Dôležitú úlohu tu hrajú medzinárodné inštitúcie a organizácie, medzi ktoré sa zaradili aj mnohé náboženské inštitúcie. Príkladom sú viaceré medzinárodné kresťanské a islamské dobročinné organizácie (napríklad katolícka dobročinná organizácia Caritas International so sídlom vo Vatikáne realizuje dobročinné akcie v 128 krajinách sveta). V islame sú dary a poplatky z almužny (zakat) vyplácané v lokálnych mešitách a sú pomocou siete islamských organizácií distribuované do miesta potreby. Peniaze sa dávajú na podporu utečencom z vojnami postihnutých území (v poslednom desaťročí napr. v Bosne, Kosove, Sudáne, Čechensku). Financie sa tiež investujú do projektov rozvoja v chudobných krajinách s moslimskými menšinami (napr. v Keni a Tanzánii) (Rinschede, 1999, s. 178).

Náboženské doktríny môžu ovplyvniť etiku ekonomiky a môžu predstavovať v rozličných súvislostiach buď katalyzátory ale aj prekážky v hospodárskom rozvoji. M. Weber (1930) zdôrazňoval pozitívne vplyvy kresťanstva, najmä protestantizmu na rozvoj kapitalistického podnikania a naproti tomu identifikoval negatívne vplyvy východných religii (bližšie pozri v časti 3.6).

Náboženstvo môže byť teda aj brzdou ekonomického rozvoja. W. Davis (1987) poukázal na názory mnohých ekonómov, že náboženstvo je významnou príčinou ekonomického zaostávania Myanmaru, ktoré viac ako 30 % regionálnych príjmov vynakladá na vydržiavanie státisícov budhistických mníchov a na udržiavanie a prevádzku kláštorov a svätýň (Rinschede, 1999, s. 178).

Ako upozorňuje G. Rinschede (1999, s. 180) je tento spôsobom uvažovania o vplyve náboženstva na hospodárstvo krajiny málo diferencovaný. Katolicizmus v Taliansku sa môže javiť ako konzervatívna sila, avšak v Brazílii ako revolučná a pokroková sila. Rozličné vetvy budhizmu sa tiež rozdielne prejavujú v reláciách s hospodárskym rozvojom. Zatiaľ čo budhistickí mnísi v Japonsku hrajú pozitívnu úlohu v ekonomických rozhodovacích procesoch tým, že zdôrazňujú a hlásajú ideály spravodlivej a pokrokovej spoločnosti, na Srí Lanke možno identifikovať úzky vzťah medzi vplyvom postojov sinhalských budhistických mníchov a hospodárskou zaostalosťou. Názory M. Webera (1930) relativizuje fakt, že škótske obyvateľstvo pohorí a maďarská aristokracia sa od reformácie hlásila tradične ku kalvinizmu, avšak nikdy sa nestali významnými kapitalistami, a talianski obchodníci boli tradične katolíci, avšak prispeli výrazne k budovaniu kapitalistickej spoločnosti (Rinschede, 1999, s. 181).

Relácie medzi religiou a hospodárstvom sa neprejavujú len tým, že náboženstvo ovplyvňuje hospodársky rozvoj, ale aj recipročne môže hospodárska situácia spätne účinkovať na religiu. Podľa Davisa (1987) prívrženci myslenia M. Webera sa prikláňajú k záveru, že vzostup životného štandardu sa prejavuje poklesom religiozity, kým hospodársky úpadok a bieda vedú k šíreniu mesiášskych a charizmatických hnutí (Rinschede, 1999, s. 181).

#7.4.3. Vzťahy náboženstva a hospodárstva v rozličných religióznych systémoch

#7.4.3.1. Primárne religiózne systémy a hospodárstvo

Pri výskumoch problematiky vzťahov medzi religiou a hospodárstvom u primárnych religióznych systémov narážame na viaceré problémy. U týchto religii neexistujú žiadni zakladatelia a literárne doktrínálne texty, z ktorých by sme mohli vychádzať. Zvyčajne sa učenie týchto religii zachovalo ústnym podaním a koncentruje sa do bájok, prísloví a porekadiel, ktoré poukazujú na hospodárske aspekty života. U primárnych religii sa do určitej miery ukazuje, že náboženstvo nemôžeme považovať za úplne nezávislý faktor. Napriek tomu

sa môžeme pokúsiť ilustrovať väzby medzi religiami a hospodárstvom na príklade Jorubov v západnej Nigérii a priľahlých územiach Beninu, Toga a Ghany. Jorubovia veria, že nebo a zem boli pôvodne úplne blízko spojené a ľudia si mohli brať potravu priamo z oblohy. Tento stav trval dovtedy, kým si nenásytní ľudia nezobrali príliš veľa potravy a jedna žena svojimi rukami pošpinila nebo. Preto sa nebo odtiahlo ďalej a ľudia musia na svoju obživu tvrdo pracovať. V jorubských predstavách neexistuje, na rozdiel od protestantskej etiky, žiaden prísľub spásy alebo lepšieho života po smrti, ale existuje “záchrana” už na tomto svete. Pomocou rituálnych aktivít je možné uľahčiť si zaobstrávanie obživy a zmeniť svoj osobný osud. Ten sa u Jorubov vzťahuje predovšetkým na povolanie a úspech, rodinu a smrť. Nahromadenie majetku u Jorubov neslúži na dosiahnutie osobných cieľov, ale na získanie si žien, detí a otrokov.

#7.4.3.2. Hinduizmus a hospodárstvo

Hinduizmus zahrňuje vo vzťahu k hospodárstvu pozitívne i negatívne hodnoty. Negatívny postoj hinduizmu k hospodárskeho pokroku sa viaže k raným brahmánskym textom, zostavovaným brahmánmi, ktorí sami stáli mimo hospodárskej činnosti. V hinduistickom učení sa sotva nájdu náznaky, ktoré by podporovali úsilie o zisk. Podnikateľský duch, pripravenosť na riziko a racionálne hospodárske myslenie je pod brzdiacim vplyvom viery v znovuzrodenie, odplatu za dobré činy a v dharmu. Na druhej strane príslušníci kasty obchodníkov (vaiššov) predstavujú výnimku, pretože sa vždy usilovali o zisk. Kastovníctvo sa považuje za brzdú ekonomického pokroku, pretože tento premyslený systém delby práce z predindustriálneho obdobia začal v industriálnom období brániť sociálnej a priestorovej mobilite obyvateľstva. Postavil sa do cesty modernému hospodárskemu rozvoju, ktorému neprospeľo ani to, že veľká časť obyvateľstva, a síce ženy, šúdrovia a nedotknutelní, bola úplne vylúčená zo vzdelávania. To viedlo k potlačeniu talentu a schopností u veľkých skupín obyvateľov (Rinschede, 1999, s. 184).

Okrem vaiššov predstavujú výnimku v indickom prostredí príslušníci mimohinduistických religióznych systémov - pársovia, sikhovia a džinisti. Najúspešnejší sú pársovia, ktorí prejavujú veľký záujem o problémy civilizácie a radi podnikajú vo finančníctve, obchode a priemysle. V pársizme je ten, kto je bohatý a žije v blahobyte, považovaný za “vyvoleného”. Tu možno hľadať podľa Weggela (1989) viaceré paralely s kalvinizmom (Rinschede, 1999, s. 185).

#7.4.3.3. Budhizmus a hospodárstvo

Pri štúdiu vplyvu budhizmu na hospodársky rozvoj by sme, pozorujúc hojný výskyt žobravých mníchov, mohli podľaňnúť dojmu, že práca a majetok nemajú v Budhovom učení miesto. Avšak úloha budhistických mníchov nespočívala vždy len v starostlivosti o duchovný život ľudu. Napríklad na Cejlóne v predkoloniálnom období riadili mnisi poľnohospodárske rozvojové programy. Boli lekármi, učiteľmi a boli veľmi angažovaní pri pomoci zabezpečiť základné potreby pre domorodé obyvateľstvo (Ariyaratne, 1980).

Podľa učenia raného budhizmu nebola práca ako taká prekážkou mníchov na ceste k spaseniu. Bola ňou zanepráznenosť a hektika, s ktorou by pracovali, čo by ich zotročilo a ochromilo ich sily, ktoré potrebovali na oslobodenie ducha (Gerlitz, 1985 in Rinschede, 1999, s. 186). Bezvýznamná je teda podľa tohto učenia práca, ktorá neslúži priamo na zabezpečenie živobytia, ale len na hromadenie majetku. Najvyšším cieľom veriaceho budhistu je postúpiť prostredníctvom náboženských zásluh o krok bližšie na dlhej ceste k nirváne. Medzi cnosťami sa zaraďujú veľkorysosť, priateľskosť, úcta k starším. Ide teda o sociálne a nie hospodárske cnosti. Hinajánoví budhisti (v Thajsku, Laose, Myanmarsku, Kambodži) však nepohrdajú materiálnym majetkom úplne. Ak sú majetní, zvyknú sa cvičiť a zdokonaľovať v štedrosti. Neakceptujú však posadnutosť majetkom a túžbu po zisku. Týmto postojom sú predurčení na

aktivitu v oblasti poľnohospodárstva alebo v úradníckych povolaniach. Na druhej strane obchod, priemysel a podnikanie v doprave prenechávajú skôr iným obyvateľom, najmä imigrantom z Indie, Číny a Vietnamu (Weggel, 1989).

Kým postoje raného a hinajánového budhizmu k práci boli pomerne kritické, postoje novovekých budhistických siekt sú nepomerne diferencovanejšie. V niektorých prípadoch sa práca dokonca považuje za katalyzátor na ceste k nirváne. Stáva sa dôležitá pre ľudí, ktorí žijú mimo mnišského prostredia. Vhodným príkladom je moderný japonský budhizmus. Dokazuje, že budhizmus sa môže prispôbiť problémom súčasnej spoločnosti. Pre novú etiku práce sú dôležité viaceré nové laické hnutia v Japonsku, ktoré medzi svoje rituály zaradili svätú prácu. Práca je podriadená cieľu, ktorým je dosiahnutie nirvány. Postupne takto dochádza k etizácii a spiritualizácii práce. Veľmi dôležitý je aj vzťah budhizmu k šintoizmu. Šintoizmus charakterizuje okrem iného výrazne sformované skupinové vedomie, ktoré vyžaduje od jednotlivca rešpekt pred staršími a ukladá mu povinnosti voči skupine. Takto sa japonské religiózne systémy, vyžadujúce striktnú skupinovú lojalitu, stali významným faktorom japonských hospodárskych úspechov (Rinschede, 1999, s. 187).

#7.4.3.4. Konfuciánstvo a hospodárstvo

Konfuciánska spoločnosť v Číne, Japonsku, Tchaj-wane a Singapúre sa snaží o skromnosť, korporáciu a usilovnosť. V konfuciánskom prostredí vládne hospodársky priaznivé nasadenie. Práca a uznávanie výkonu nie sú chápané ako záťaž, ale ako samozrejmosť súčasť života. Šetrnosť a reinvestícia ziskov viedli k tomu, že Číňania sa (najmä pokiaľ žijú v trhových ekonomikách) prepracovali k veľkému blahobytu.

Čínska hospodárska etika a kultúra sa nedá celkom pochopiť bez jasného porozumenia úlohy rodiny v čínskej kultúre. Konfuciánstvo je v podstate rodinnou filozofiou, ktorá smeruje k upevneniu rodiny prostredníctvom morálnej výchovy. Pojem rodiny je tu širšie chápaný a zahŕňa veľké rodiny a rozsiahle príbuzenské zväzky - ako sú napr. krvné príbuzenstvá a klany. Väčšina firiem je v rodinnom vlastníctve, preto nie sú veľké. Číňania neradi prijímajú na pozície manažérov do svojich firiem ľudí z mimorodinného prostredia, pretože bezpodmienečná dôvera je samozrejmosť len v rámci rodiny. Neosobné štruktúry podnikov, ktoré sú typické pre veľké firmy, sú prijímané len váhavo. Netýka sa to len podnikov v prostredí centrálne-byrokraticky riadenej ekonomiky Číny, ktoré sú v rukách štátu, ale rovnako sa to týka aj veľkých podnikov na Tchaj-wane, kde napriek existencii trhového hospodárstva sú veľké podniky zväčša v štátnom vlastníctve. Vzťahy v rámci rodinných klanov sú dôležité pre pochopenie súčasného ekonomického vývinu v Číne. Mnoho Číňanov, ktorí žijú v Singapúre, Malajzii, Indonézii a na Tchaj-wane pochádza z juhočínskych provincií Fuian a Guangdong. Dynamický ekonomický rozvoj tohto regiónu bol z veľkej časti financovaný kapitálom zahraničných Číňanov a prúdil tu cez rodinné a klanové siete. Príbuzenské väzby, ktoré sú vysoko cenené v konfuciánstve, sa takto stali významným dôvodom na to, aby sa zahraniční Číňania odvážili investovať vo svojej niekdajšej vlasti aj napriek absencii garancie súkromného vlastníctva a nestabilnej politickej situácii (Fukuyama, 1995).

#7.4.3.5. Islam a hospodárstvo

Vzťah islamu k úsiliu o zisk a hospodársky rozvoj je pozitívny. Čiastočne je však obmedzovaný viacerými zákazmi a príkazmi. V stredoveku zaznamenali islamské oblasti veľký hospodársky a kultúrny rozkvet a získali prevahu vo viacerých vedách a povolaniach (napr. v medicíne, algebre, geografii, astronómii, prírodných vedách, architektúre). Potom však došlo k všeobecnému úpadku a hospodárskej stagnácii. Natíska sa otázka, či to nebolo spôsobené určitými islamskými predstavami o hospodárskych aktivitách. M. Weber (1972) hodnotil islam ako náboženstvo brzdiace hospodársky rozvoj na rozdiel od aktívneho

kresťanstva. Podľa jeho názoru islam bojoval proti zmenám a tento jeho postoj vyplýval z islamského fatalizmu. Aj niektorí islamskí autori priznávajú, že zle pochopená dôvera v Allaha občas zapríčiňuje hospodársku pasivitu (Rinschede, 1999, s. 190). Na druhej strane je však potrebné poukázať na iné sociálne a kultúrne faktory, ktoré podmienili ekonomické zaostávanie islamských regiónov v porovnaní s Európou (napr. despotickej forma vlády).

Islamská hospodárska etika má v skutočnosti veľa spoločných črt s kresťanskými predstavami. Hlásia zásadne pozitívny postoj k hospodárstvu a k účasti na úsilí o zisk. Veľký význam sa prikladá osobnému výkonu, ktorý je považovaný za najdôležitejšiu bázu pre legitímny zisk materiálnych dohier a bohatstva. Allah je absolútnym vlastníkom, človek má, podobne ako v kresťanstve, len užívacie práva. Nemôže zmariť božie stvorenie. Nerovnomerné rozdelenie príjmov a majetku nesmie byť príliš veľké, pretože Allah dáva dobrá všetkým ľuďom. Právo chudobných na časť bohatstva spoločnosti sa uskutočňuje cez cirkevné dane a almužny. Zákonný zisk majetku je v islame možný len vlastným úsilím, preto sú zakázané iné spôsoby získavania majetku (krádež, hazardné hry, prostitúcia, veštestvo, úplatky, úroky, poisťenie). Tradičné hospodárstvo v islamských krajinách rešpektovalo napr. zákaz úrokov. Vyskytli sa však pokusy tento zákaz obchádzať právnymi trikmi. S postupným včleňovaním islamského sveta do západného kapitalistického spôsobu hospodárenia sa vytvorili k úrokom dva postoje. Prvá predstava vzťahuje zákaz Koránu len na úžerníctvo, druhý postoj zásadne odmieta všetky typy úročenia. Sporitelia, ktorí dnes dávajú svoje peniaze do islamskej banky, dostávajú namiesto úrokovej pohľadávky istý druh vkladovej dividendy, t.j. podieľajú sa na zisku a teoreticky i na krachu banky (Rinschede, 1999, s. 191). Prvé bezúrokové banky vznikli v 60. rokoch 20. stor. v Egypte. V súčasnosti existuje vyše 70 islamských bánk, pričom mnohé banky v iných krajinách (USA, Argentína, Veľká Británia, Dánsko, India, Thajsko) majú tzv. islamské produkty alebo celé islamské oddelenia. Napriek tomu je podiel islamských bánk na trhu na Blízkom Východe malý a neprevyšuje 10 %. Islamské banky majú veľké ťažkosti obstať v konkurencii západných bankových systémov (Rinschede, 1999).

Islam má odmietavý postoj voči západnému materiálnemu a konzumnému spôsobu života. Horliví moslimovia ho považujú za určitý druh modloslužobníctva. Využívanie prírodných zdrojov prostredníctvom vedy a techniky však považujú za prípustné (Denny, 1999).

#7.4.3.6. Kresťanstvo a hospodárstvo

Medzi najznámejších autorov, hodnotiacich vplyv kresťanstva na hospodársky rozvoj, sa zaradil M. Weber (1930) s prácami o účinkoch protestantskej etiky na rozvoj kapitalizmu. Weber hľadal vo svojej teórii odpoveď na otázku, prečo kapitalizmus vznikol práve v západnej Európe napriek tomu, že od zániku rímskej ríše boli po dobu takmer trinástich storočí mnohé civilizácie vyspelejšie ako európska (napr. čínska, indická, osmanská). Weber vysvetľoval enormný ekonomický rozmach Západu od 17. storočia novým postojom k majetku, aký nemal v dovtedajšej histórii obdoby. Tento postoj považoval za ducha kapitalizmu. Išlo o predstavy a hodnoty príznačné pre prvých kapitalistických obchodníkov a priemyselníkov. Tí mali síce, podobne ako mnohí pred nimi, sklon k hromadeniu osobného majetku, ale na rozdiel od bohatých osôb v iných kultúrach, nevyužívali svoje bohatstvo k pohodlnému a roztopašnému životnému štýlu. Naopak, ich životný štýl zostával skromný až asketický. Svoj majetok nerozhadzovali, ale ho znovu investovali do ďalšej expanzie svojich podnikov. Weber sa vo svojej teórii snažil poukázať, že tieto postoje mali náboženský základ. Kresťanstvo bolo pre rozvoj tohto postoja priaznivé, pričom skutočnú motiváciu preň priniesol protestantizmus, osobitne jeho puritánsky variant. Prví kapitalisti boli prevažne puritáni a mnohí sa hlásili ku kalvinizmu. Weber tvrdil, že niektoré kalvinistické doktríny boli priamym zdrojom kapitalistickej etiky. Jednou z nich bola myšlienka, že človek je nástrojom Božím na Zemi a Boh od neho očakáva, že bude naplňať svoje poslanie k väčšej sláve Božej.

Druhým významným aspektom kalvinizmu bolo učenie o predestinácii, podľa ktorého sú iba niektorí jednotlivci vopred vyvolení pre spásu a večnú blaženosť. Ostatní sú predurčení pre večné zatratenie. Podľa modifikovanej verzie tohto učenia je kľúčovým znakom vyvolenia pre spásu a nepriamym dôkazom Božej priazne úspech pri realizácii životného poslania a práce. Jeho prejavom je materiálna prosperita. Veriaci, ktorí vychádzali z týchto myšlienok boli teda výrazne motivovaní v úsilí dosiahnuť hmotné úspechy, pritom však museli žiť striedmo a odriekať si pôžitky. Puritáni totiž považovali akúkoľvek rozmarnosť a rozšafnosť za diablov nástroj (Giddens, 1999, s. 546-547). Weberova teória vyvolala mnoho kritických názorov. Jedna časť kritikov poukazovala na to, že prvé prejavy ducha kapitalizmu sa viazali na predreformačnú katolícku Európu - napr. na talianske, španielske, belgické a nemecké obchodné mestá. Napr. podľa M. Štefunka (2000) mala katolícka cirkev skeptický pohľad na obchod do 10. stor., pretože ho vnímala ako príležitosť na hriech. Neskôr sa tento postoj cirkvi zmenil pod vplyvom učenia scholastikov - napr. talianskeho kňaza San Bernardina zo Sieny. Podľa neho obchod nie je hriešny sám osebe, ale môže viesť k hriechu podobne ako ktorékoľvek iné zamestnanie. Ďalší scholastik Thomas de Vio - kardinál Cajetan na prelome 15. a 16. stor. poopravil názor Tomáša Akvinského, ktorý opovrhoval láskou k zisku. Poukázal na fakt, že ľudia by zostali uväznení vo svojich terajších povolaniach a s rovnakými príjmami a majetkom, čím by sa znemožnila spoločenská mobilita, typická pre vtedajšie talianske mestá (Štefunko, 2000, s. 17). Iní kritici zasa poukazovali na to, že pojem "povolania" k určitej činnosti, ktorý Weber spájal s protestantizmom existoval v aj katolicizme. Základné ideové súradnice Weberovho výkladu však mnohí autori dodnes akceptujú (Giddens, 1999, s. 547).

Katolicizmus a protestantizmus majú v jadre veľmi podobnú hospodársku etiku, ktorá je v súčasnosti pod vplyvom veľkej zmeny. Základným dokumentom, rozvíjajúcim sociálno-ekonomické učenie katolicizmu sa stala encyklika *Rerum novarum*, ktorú vydal pápež Lev XIII. v r. 1891. Encyklika sa postavila na ochranu súkromného vlastníctva, avšak nepovažuje ho za absolútne právo. Ako ľudské právo je zo svojej podstaty ohraničené. Právo a povinnosť starostlivosti o všeobecné dobro a verejné a súkromné blaho ľudí priznala encyklika štátu. Taktiež priznala pracujúcim právo na spravodlivú mzdu a vytváranie odborových združení (Dué-Laboa, 1998). Kritike podrobila dva sociálno-ekonomické systémy - socializmus a liberalizmus. Pápež Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus Annus* z r. 1991, vydanéj pri príležitosti 100. výročia vydania encykliky *Rerum novarum*, konštatuje prevahu kapitalizmu nad socializmom. Voľné trhové hospodárstvo je podľa neho najvýznamnejší prostriedok využívania zdrojov, ktorý efektívne reaguje na dopyt a uspokojuje potreby spoločnosti. Encyklika poukázala na určujúcu úlohu kreatívnej a disciplinovanej ľudskej práce pri vytváraní spoločenského bohatstva. V rámci nej vyzdvihla iniciatívu a podnikavosť. Uznala pozitívnu úlohu zisku ako ukazovateľa dobrého fungovania firiem. Avšak zároveň poukázala na to, že zisk nie je jediným indikátorom dobrého fungovania firmy. Môže sa totiž ukázať, že ľudia, ktorí sú najcennejším kapitálom firmy, sú ponížovaní a pošliapovaná je ich dôstojnosť. Preto je popri zisku potrebné zohľadňovať aj morálne a ľudské faktory. Pápež Ján Pavol II. teda v encyklike vyzýva, aby sa kapitalizmus miernil bráním ohľadu na sociálnu spravodlivosť a ľudskú dôstojnosť (Rinschede, 1999, s. 195). Zdôrazňuje zabezpečenie základných potrieb človeka tak, aby nebola ohrozená ľudská existencia. Encyklika považovala za významné poskytovanie pomoci ľuďom pri zapájaní sa do systému sociálno-ekonomických vzťahov, pri získavaní vedomostí a pri rozvíjaní návykov, ktoré im umožnia lepšie využívať vlastné schopnosti a zdroje. Encyklika *Centesimus Annus* sa dotkla aj problematiky splácania dlhov. Na jednej strane podporila zásadu, že dlhy sa musia splácať. Na druhej strane však poukázala, že sa to nemôže diať za cenu vyhľadovania a zbedačovania obyvateľov najchudobnejších krajín, ktoré spravidla patria k najviac zadlženým štátom sveta. Tu navrhla iné riešenie - napr. odpustenie alebo odročenie splácania dlhov. Nový katolícky

katechizmus z r. 1992 zdôrazňuje siedme prikázanie “nepokradneš”. V tejto súvislosti katechizmus kladie mnoho otázok o úsilí o zisk, označuje finančné špekulácie ako vykorisťovanie a využívanie núdze iných a zdôrazňuje, že voľný obchod nekráča vždy v ústrety ľudským záujmom. Preto trvá na tom, aby vlády regulovali obchod. Katechizmus vyžaduje, aby každý robotník dostal spravodlivú odmenu za prácu. Katolícka cirkev v katechizme vyjadruje znepokojenie nad účinkami kapitalizmu na jednotlivcov, hoci všeobecne hodnotí jeho schopnosť dosiahnuť bohatstvo ako pozitívnu. Tieto postoje katolíckej cirkvi môžu podľa Bergmana (1995) ovplyvniť správanie sa jednotlivých katolíkov a vlády katolíckych krajín, čo sa následne môže prejaviť rozhodnutiami s výraznými priestorovo-diferenciačnými efektami.

V ostatnom období sa objavili mnohé snahy, reflektujúce globalizáciu ekonomiky, o projekt globálneho svetového étosu v ekonomike. Podrobne sa nimi zaoberá H. Küng (2000). Ide o projekt nájdenia všeobecných etických princípov v ekonomike, ktoré sú spoločné všetkým významným religióznym systémom a ich následného presadenia do spoločensko-ekonomického života. Kooperáciu medzi rozličnými náboženstvami ako aj neveriacimi naznačujú dve deklarácie - *Interfaith Declaration*, ktorá vznikala v r. 1988-1993 a zahŕňa základné etické pravidlá medzinárodnej ekonomiky pre kresťanov, židov a moslimov. Druhá deklarácia *Principles for Business* vznikala pri okrúhlym stole reprezentantov religiií v Caux v r. 1986-1994. V deklaráciách sa zdôrazňuje, že vlastnou úlohou podnikania nie je len zisk, ale aj zodpovednosť za všetkých jeho aktérov. Teda podniky majú svoju funkciu plniť tak, že zlepšujú život všetkým aktérom ekonomiky - vlastníkom, veriteľom, zákazníkom, dodávateľom, zamestnancom, štátu, národnej ekonomike a spoločnosti (Küng, 2000, s. 298-299).

#7.5. Relígie a politika

Relígie vplývajú na rozličné aspekty ľudskej činnosti, politiku nevynímajúc. Relígie často vstupujú výrazne do vnútropolitického vývoja mnohých štátov a ovplyvňujú medzinárodné vzťahy. To vedie v niektorých prípadoch ku konfliktom a následne zmenám na politickej mape sveta. Úloha náboženstiev sa podľa J. Naisbitta a P. Aburdenovej (1992) bude na začiatku tretieho milénia ešte zvyšovať. Veľmi dôležitú úlohu tu zohrá podľa nich extrémna forma náboženskej ideológie - fundamentalizmus (Ištok-Matlovič, 1993). Na druhej strane je možné registrovať mnohé vplyvy politiky na relígie.

#7.5.1. Vplyv politiky na relígie

Vplyv politiky na relígie môžeme podľa jeho účinku rozčleniť na: nepriateľský, neutrálny alebo zjednocujúci (politická a náboženská moc v štáte splyvajú).

Nepriateľský vplyv politiky na relígie je možné ilustrovať na príklade vývoja religiózneho života v komunistických krajinách v priebehu 20. storočia. Komunistické vlády ideologicky čerpali z marxizmu, podľa ktorého je náboženstvo považované za ópium ľudstva. Voči relígiám a ich organizačným štruktúram zaujali nepriateľský postoj. Napríklad v sovietskom Rusku (neskôr v Sovietskom zväze) bola po revolúcii v r. 1917 uplatňovaná reštriktívna politika proti dominujúcej pravoslávnej cirkvi. Ostatné cirkvi pôsobiace na území Sovietskeho zväzu mali ešte horšiu pozíciu. Stalin nechal v r. 1930 zavrieť vidiecke kostoly a v r. 1937 takmer všetky ostatné kostoly. Tisíce kňazov putovalo do pracovných táborov. Z niekdajších 65 pravoslávnych biskupstiev, zostali v r. 1939 len štyri. V kostoloch sa zriaďovali múzeá ateizmu alebo boli využívané na hospodárske účely. Činnosť cirkví bola podriadená prísnej kontrole štátu. Násilná ateizácia spôsobila postupný odklon obyvateľstva od náboženstva, hoci komunistickým vládam sa nepodarilo zd'aleka dosiahnuť želateľnú úplnú ateizáciu. Napríklad v r. 1937 sa ešte 70 % vidieckeho obyvateľstva ZSSR hlásilo ku kresťanstvu (Kolektív, 1998). Iným príkladom hrubého zásahu do náboženského života bolo násilné

zrušenie gréckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku ako aj iných komunistických krajinách. V Česko-Slovensku boli po Prešovskom sobore v r. 1950 gréckokatolícki veriaci a duchovenstvo nútení prestúpiť na pravoslávie. Cirkev sa obnovila v r. 1968, avšak k úplnej revitalizácii jej činnosti došlo až v 90. rokoch 20. storočia. Podobne boli zrušené únie v haličskej Ukrajine a Poľsku po Ľvovskom sobore v r. 1946, v Zakarpatsku po Užhorodskom sobore v r. 1949 a v Rumunsku po Bukureštianskom sobore v r. 1948 (Šturák, 1999).

V krajinách, kde je garantovaná sloboda vyznania a náboženská sloboda zaujíma štát neutrálnu pozíciu voči religiám, pokiaľ sa tieto nesnažia o narušenie demokratického poriadku štátu. V niektorých krajinách sa princíp religióznej neutrality pomerne zložito dodržiava a presadzuje, najmä ak sú náboženské problémy ťažko oddeliteľné od ostatných spoločenských problémov. Ako príklad možno uviesť Indiu, kde je náboženská sloboda síce súčasťou ústavných práv, ale ťažko sa tam presadzuje rovnoprávne postavenie všetkých náboženských skupín. Dominujúcim hinduizmom sa tu cítia byť poškodení moslimovia, kresťania, sikhovia a príslušníci ostatných menších religióznych skupín (Rinschede, 1999).

Najvyšší stupeň štátnej a politickej podpory majú tie reliéie, ktorých učenie sa stáva súčasťou štátnej doktríny. V týchto prípadoch nedochádza k žiadnym konfliktom medzi štátnou a religióznou mocou. Reliégia má pozíciu štátneho náboženstva. V ostatných decéniách je možné registrovať výrazný prienik náboženských inštitúcií do mocensko-politického systému viacerých islamských štátov (napr. Irán, Afganistan). Vyústením zjednotenia politickej a náboženskej moci môže byť vznik teokratického štátneho zriadenia. V priebehu dejín vzniklo mnoho teokratických štátov (napr. Tibet, Japonsko v r. 1868-1945, Utah). V súčasnosti je typickým príkladom štátu s teokratickým zriadením Vatikán (Rinschede, 1999).

Vplyv politiky na reliéie je možné sledovať aj prostredníctvom modelov vzťahov štátu a cirkvi. Podľa Nemca (1997) sa v rámci konfesného a interkonfesného práva uplatňuje jeden zo štyroch teoretických modelov: separačný systém, konvenčný systém, konfesijný systém a subordinačný systém.

Separáčný systém je charakterizovaný odlukou cirkvi od štátu. Štát sa neidentifikuje so žiadnou cirkvou, je konfesne neutrálny. Postavenie cirkvi nie je inštitucionalizované, čiže štát neupravuje postavenie cirkvi a náboženských spoločností ako osobitných subjektov vo vzťahu k štátu v žiadnej oblasti práva, prípadne len v niektorých oblastiach (Nemec, 1997).

Konvenčný systém je charakterizovaný spoluprácou štátu s cirkvami v oblastiach, v ktorých vyvíjajú činnosť a pôsobia oba subjekty - napr. školstvo, zdravotníctvo a sociálna starostlivosť, vznik a zánik manželstva. Duchovní môžu byť v týchto záležitostiach zároveň v postavení úradných osôb (Nemec, 1997).

Konfesijný systém je charakterizovaný tým, že štát určité náboženstvo vyhlási za štátne, pričom jeho vyznávači alebo členovia štátnej cirkvi majú privilégia a výsady na úkor ostatných cirkvi. Hlava štátu môže byť v niektorých prípadoch zároveň najvyššou autoritou cirkvi vo svetských záležitostiach (Nemec, 1997).

Subordinačný systém je charakterizovaný tým, že štát úplne alebo čiastočne podriaďuje vnútorné a vonkajšie aktivity cirkvi svojmu dozoru. Každé opatrenie alebo rozhodnutie cirkevného orgánu si vyžaduje predbežný alebo dodatočný súhlas štátnych orgánov (Nemec, 1997).

#7.5.2. Vplyv reliéii na politiku a politicko-geografické štruktúry

Reliégie majú prinajmenšom taký silný vplyv na politický vývoj krajín, aký má politika na reliéie. Dôsledky tohto vplyvu majú podobu národných emancipačných pohybov a im zodpovedajúcich zmien politickej mapy sveta a vnútorného usporiadania štátov. Osobitne silný je vplyv reliéii v krajinách so štátnym náboženstvom, fundamentalistickými režimami alebo v štátoch s teokratickým zriadením. Reliégie môžu vplývať na politiku prostredníctvom svojich vyznávačov ako voličov rozličných politických strán.

Príkladom dôsledku religiózneho vplyvu na národno-emancipačné snahy je írsky nacionalizmus. Opiera sa o tradičný írsky katolicizmus, ktorý prežil lepšie dlhé obdobie anglickej nadvlády ako starý írsky jazyk, patriaci do skupiny keltských indoeurópskych jazykov. Katolicizmus sa stal jedinou možnosťou pre Írov ako sa odlíšiť od anglického protivníka. Ďalšou dôležitou bázou hnutia za nezávislosť bola nenávisť Írov voči anglickým dobyvateľom, ktorá mala korene vo veľkých sociálno-ekonomických rozdieloch a diferenciách v životnej úrovni medzi protestantskými regiónmi a regiónmi obývanými katolíckym obyvateľstvom. Politické konflikty medzi v Írsku žijúcimi katolíckymi Írmi, anglikánskymi Angličanmi a presbyteriánskymi Škóťmi začali v 18. storočí. Viedli k vzniku nezávislého Írska v r. 1921. Konflikt medzi katolíckymi a protestantmi na území Ulsteru (Severného Írska) však od konca 60. rokov 20. stor. pretrváva dodnes. Viacerí katolícki vodcovia žiadajú pripojenie tohto územia k Írskej republike, čo sa prieči záujmom protestantskej väčšiny (2/3 obyvateľstva), ktorá by v Írsku nadobudla minoritnú pozíciu (Rinschede, 1999, Ištok-Matlovič, 1993). Teroristické akcie si vyžiadali za 30 rokov 3500 obetí (Tomeš, 2000).

Iným príkladom aplikácie religiózneho faktora pri vytýčení štátnych hraníc bolo rozdelenie Britskej Indie na dva samostatné štáty - Indiu a Pakistan. V Britskej Indii existoval veľký počet religii, pričom dominantnú úlohu hral hinduizmus, ku ktorému sa pripájali islam, kresťanstvo, sikhizmus, budhizmus, džinizmus, pársizmus a iné. Situáciu pritom ešte komplikovali značné priestorové rozdiely v úrovni sociálno-ekonomického a kultúrneho života obyvateľstva. V 1. pol. 20. stor., keď sa začali rysovať možnosti získania nezávislosti, vytvorila sa v rámci Moslimskej ligy skupina politikov, presadzujúca vytvorenie samostatného islamského štátu. Pri akceptovaní tejto požiadavky sa pred britskou správou vynoril problém, ktoré oblasti pripojiť k moslimskému Pakistanu, keď popri regiónoch s výraznou moslimskou väčšinou tam existovali rozsiahle územia, pre ktoré chýbali hodnoverné údaje o religióznej štruktúre obyvateľstva. Nová hranica teda nezodpovedala skutočnému stavu a v podstate ani nemohla rozdeliť moslimov a hinduistov. Nové štáty zahŕňali vo svojom územnom vymedzení rozsiahle náboženské menšiny (v Indii bolo cca 40 mil. moslimov a v Pakistane cca 20 mil. hinduistov). Výsledkom rozdelenia Indie boli obrovské problémy, prejavujúce sa v tejto oblasti dodnes. Ilustruje to konflikt v Kašmíre (Ištok-Matlovič, 1993).

Príkladom krajiny s vnútornými religióznymi konfliktmi je Nigéria. Problémy pretrvávajú už vyhlásenia nezávislosti tejto krajiny v r. 1960. Rozpory sú medzi islamským severom a kresťanským juhom štátu. Islamský sever si zachoval konzervatívny charakter a snaží sa petrifikovať feudálne štruktúry a rozšíriť svoj vplyv do južných regiónov. Religiózny faktor je takto v Nigérii jedným z dôležitých činiteľov (popri etnických, ekonomických a historických faktoroch) zložitého politického vývoja krajiny (Ištok-Matlovič, 1993). Podobné znaky má vnútorný konflikt v Sudáne.

Náboženský podtext mala občianska vojna v Bosne a Hercegovine v r. 1993-1995. Na jej území žili tri konfesijné skupiny - moslimskí Bosňania (44 % obyvateľstva), pravoslávni Srbi (32 %) a katolícki Chorváti (17 %). Počas bojov došlo k etnickým a religióznym čistkám, pričom najväčší rozsah mala genocída moslimského obyvateľstva vo východobosnianskom meste Srebrenica. Situáciu čiastočne vyriešila Daytonská mierová zmluva z r. 1995, ktorá rozdelila územie Bosny a Hercegoviny na Republiku srbskú a na Chorvátsko-moslimskú federáciu. Problémy však pretrvávajú dodnes, o čom svedčia snahy hercegovinských Chorvátov o vyšší stupeň autonómie, prípadne o pripojenie k Chorvátsku.

Istý stupeň religióznej homogenity etnicky heterogénnych území sa môže stať zjednocujúcim faktorom, ktorý využívajú regionálne politické hnutia so separatistickými cieľmi. Takúto úlohu zohral islam v Eritrei, ktorá sa v r. 1994 osamostatnila od Etiópie. Moslimovia v Eritrei tvorili väčšinu obyvateľstva na rozdiel od vnútrozemia Etiópie s dominujúcim kresťanstvom.

Islam sa tu stal spoločným menovateľom, ktorý zjednotil rozličné etnické skupiny žijúce na tomto území a viedol k úspešnému završeniu emancipačných snáh (Ištok-Matlovič, 1993). Nová hranica však nevyriešila problémové vzťahy medzi Eritreou a Etiópiou a v r. 1998 vypukol medzi nimi ozbrojený konflikt, ktorý si vyžiadal viac ako 100 tis. obetí (Šedivý, 2000). Podobnú úlohu hrá islam na Filipínach, kde sa moslimovia koncentrujú do južných častí štátu (ostrovy Mindanao, Palawan a Suluské súostrovie). Príslušníci viacerých etnických skupín vyznávajúcich islam (tzv. Morovia) tu od 70. rokov 20. storočia vedú ozbrojený boj proti ústrednej vláde za osamostatnenie, pričom sledujú obmedzenie intenzívnej kolonizácie kresťanov zo severnej časti Filipín (Ištok-Matlovič, 1993). V tejto súvislosti je tiež zaujímavá skupina sikhov v Indii, ktorí sú etnicky zväčša súčasťou pandžábskeho národa. Záujmy sikhov reprezentuje nábožensko-politická strana Akálí dal, ktorej extrémistické krídlo požaduje vznik samostatného štátu Chálistanu. Sikhský separatizmus má vplyv na krehkú vnútornú stabilitu Indie (Ištok-Matlovič, 1993).

V oblasti prenikania religii do mocensko-politických štruktúr štátu hrajú vedúcu úlohu vo svete viaceré islamské štáty. Príkladom štátu, budovaného podľa zásad Koránu je Irán. Je baštou šiitskeho islamu. Po revolúcii v r. 1979, počas ktorej bola zvrhnutá monarchia, začalo hrať v štáte najvýznamnejšiu úlohu šiitske duchovenstvo. Najvyšší cirkevný predstaviteľ ajatolláh Chomejní bol až do svojej smrti v r. 1989 neoficiálnou hlavou štátu. Islamizácia štátu totálne zmenila jeho charakter. Nádeje obyvateľstva, že viera bude sama osebe stačiť na konanie zázakov, sa nenaplnili. Hrubý národný produkt Iránu klesol v r. 1979-1989 o polovicu. Irán napriek svojej veľkosti nedokázal vyhrať vojnu s Irakom. Domáce platidlo rijál stratilo voči ostatným menám hodnotu o 1800 % a nezamestnanosť dosiahla 48 % ekonomicky aktívnych obyvateľov (Müller, 1997).

Inou krajinou, v ktorej má islam silné postavenie, je Saudská Arábia. Ide o absolutistickú teokratickú monarchiu. Ústavu nahrádza Korán. Islam stál už pri vzniku krajiny v r. 1932, keď sa rozličné kmene a kniežatsvá zjednotili na báze vahabizmu. Ten sa stal oficiálnou ideológiou štátu a základom jeho vnútornej a zahraničnej politiky. Význam náboženstva v krajine zvyšuje postavenie kráľa, ktorý má status strážcu svätých miest islamu - Mekky a Mediny. Zaujímavé je, že dynastia Saudovcov uskutočnila v krajine neobyčajný technický prokrok, najmä vďaka ťažbe a predaju ropy. Niekdajšie púštne kráľovstvo je dnes sebestačné v produkcii obilia. Inštitucionálne a sociálne štruktúry však nezaznamenali takmer žiadne zmeny. Prvou lastovičkou bolo zriadenie konzultatívnej rady v r. 1993, ktorá sa stala akýmsi parlamentom (Ištok-Matlovič, 1993, Müller, 1997).

Príkladom cirkevného štátu je Vatikán. Pápežský štát sa začal formovať na Apeninskom polostrove už v 4. stor. n.l. a postupne menil svoj rozsah. Zanikol len nakrátko v období napoleonských vojen. Na súčasný rozsah sa jeho územie zredukovalo po zjednotení Talianska v r. 1870. Fungovanie dnešného Vatikánu je upravené tromi dokumentami (lateránske zmluvy), uzavretými medzi Svätou stolicou a Talianskom v r. 1929. Vatikán má rozlohu 44 ha a 749 obyvateľov (r. 1990). Vatikánsky mestský štát je zosobnením vrcholnej moci ústrednej administratívy svetového spoločenstva katolíckych veriacich. Je štátnym útvarom so všetkými atribútmi: najvyšším predstaviteľom, administratívou, armádou, stálym obyvateľstvom, vlajkou a diplomatickým zborom. Ide o volebnú teokratickú monarchiu. Špecifikom tohto štátu je, že väčšina jeho aktivít smeruje do zahraničia. Pramení to z celosvetového pôsobenia a medzinárodný význam a autorita Vatikánu ďaleko prevyšuje jeho postavenie na politickej mape sveta (Ištok-Matlovič, 1993).

Hodnotením významu religii v teritoriálnych konfliktoch na svete sa zaoberali viacerí autori. Inšpiratívne sú tu práce T.R. Gurra (1993), T.R. Gurra a B. Harffa (1994) a atlas O'Briena a Palmera (1994). Títo autori rozlíšili 3 typy religióznych konfliktov:

a) konflikty, v ktorých sú religie veľmi aktívne zapojené

- b) konflikty, v ktorých sú relígie dôležitým faktorom popri územných, politických a etnických činiteľoch
- c) konflikty, v ktorých sú relígie v pozadí a ustupujú svojim významom iným faktorom

Podľa tejto klasifikácie identifikovali nasledovné religiózne konflikty vo svete začiatkom 90. rokov 20. storočia:

Tabuľka č. 10: Významnejšie religiózne konflikty vo svete v 90. rokoch 20. storočia

Typ; Krajina; Zúčastnené relígie
 A; Sudán; kresťanstvo/islam/primárne relígie
 A; Nigéria; kresťanstvo/islam
 A; Egypt; koptská cirkev/islamskí extrémisti
 A; Izrael/Palestína; judaizmus/islam
 A; Irán; islam/bahaizmus
 A; Afganistan; islamskí fundamentalisti/moslimovia
 A; India; sikhizmus/hinduizmus
 A; Čína/Tibet; budhizmus/ateizmus
 B; Severné Írsko; katolicizmus/protestantizmus
 B; Bosna; katolicizmus/pravoslávie/islam
 B; Libanon; kresťanstvo/judaizmus/islam/drúzovia
 B; Severné Osetsko; kresťanstvo/islam
 B; Horný Karrabach; kresťanstvo/islam
 B; Kašmír; islam/hinduizmus
 B; India; hinduizmus/islam
 B; Srí Lanka; budhizmus/hinduizmus/islam
 B; Mjanmarsko; budhizmus/kresťanstvo/islam
 C; Moldavsko; rozličné kresťanské konfesie
 C; Čečensko; pravoslávie/islam
 C; Irak; šiíti/sunniti
 C; Filipíny; kresťanstvo/islam
 C; Východný Timor; islam/kresťanstvo

Prameň: Rinschede, 1999, s. 115

V tejto súvislosti však treba upozorniť, že konflikty uvedené v predchádzajúcej tabuľke nie sú vždy rýdzo religiózne. Religiózny podtón tieto konflikty nadobújú často z dôvodu afilácie zúčastnených strán konfliktu k určitému religióznemu systému. Veľká časť týchto konfliktov má teda okrem religióznych aj politické, etnické, sociálne a ekonomické príčiny.

Úlohu religiózneho faktora pri rozčlenení súčasného sveta a vzniku potenciálnych konfliktov zohľadnil S. P. Huntington (1993) vo svojej koncepcii stretu civilizácií. Podľa neho je súčasný svet multipolárny a multikultúrny. Po skončení studenej vojny bola rivalita supervelmocí nahradená rivalitou civilizácií. Nadväzujúc na teóriu kultúrnych okruhov A. Toynbeeho Huntington vyčlenil na svete 8 civilizácií: západná (euroatlantická), slovansko-ortodoxná, islamská, hinduistická, konfuciánska, japonská, atinskoamerická a africká. Tieto sa ešte členia na subcivilizácie (napr. západná na európsku a severoamerickú). Pod civilizáciou pritom Huntington rozumie takú kultúrnu jednotku, ktorá už nie je súčasťou vyššieho kultúrneho celku a predstavuje najvyššie kultúrne spoločenstvo ľudí a najvšeobecnejšiu úroveň ich kultúrnej identity. Civilizácie sú do značnej miery vymedzené na základe náboženstva a ďalších kultúrnych špecifik. Tvoria ich buď viaceré štáty alebo len jeden štát

(japonská). Sú dynamickým fenoménom, t.j. vznikajú, rozvíjajú sa, upadajú a zanikajú. Svet podľa Huntingtona vstupuje do obdobia, keď sa vďaka zdokonaleniu komunikačných možností kontakty medzi civilizáciami zintenzívňujú, čím sa formuje multipolárny a multicivilizačný systém. Mocenské vzťahy medzi jednotlivými civilizáciami sa podľa Huntingtona pomaly presúvajú od jednoznačnej prevahy západnej civilizácie k posilneniu islamskej a čínskej civilizácie. Konflikty, určujúce svetový vývoj, budú podľa Huntingtona prebiehať medzi štátmi a ich zoskupeniami, patriacimi do odlišných civilizácií, t.j. svet ovládne stret civilizácií. Najpravdepodobnejšími ohniskami napätia budú miesta a územia, kde sa dotýkajú odlišné civilizácie (Huntington, 1993, Ištók, 1997). Vyplýva to z rozdielov medzi civilizáciami, ktoré nie sú len reálne, ale základné a často prastaré a všeobjímajúce. Siahajú od výchovy detí cez chápanie štátu až k chápaniu prírody a Boha. Mnohí ľudia sa na základe kultúrneho odcudzenia a sklamaní zo Západu, spôsobeného sociálno-ekonomickými procesmi modernizácie a globalizácie, stále výraznejšie rozpomínajú na svoje vlastné náboženské korene (Huntington, 1993, 1996). Globálnemu konfliktu sa podľa Huntingtona dá vyhnúť vtedy, keď politici prijmu takú politiku, ktorá bude rešpektovať rozličné kultúrne a civilizačné hodnotové predstavy a náhľady. Podľa tohto autora je základnou úlohou západných politikov - namiesto úsilia o prereformovanie iných civilizácií podľa západného vzoru - úsilie o zachovanie jedinečných kvalít západnej civilizácie, ich ochrana a rozvoj.

Väzba medzi religiou a politikou sa výraznejšie prejavuje v nábožensky heterogénnych regiónoch. V novodobých heterogénnych spoločenstvách je možné identifikovať tri procesy, ktoré môžu zmierňovať konflikty vznikajúce okolo základných hodnôt. Sú to sekularizácia, kompartmentalizácia (rozškatuľkovanie) a homogenizácia. Sekularizácia sa prejavuje všeobecným oslabovaním náboženských vierovyznaní. Kompartmentalizácia sa prejavuje oddeľovaním sa religii od ostatných oblastí spoločenského života. Homogenizácia sa prejavuje zblížovaním mnohých religii s cieľom dosiahnuť zhodu v oblasti dogmatiky a kultu (Alford 1963).

Vplyv religii na formovanie politickej scény v konkrétnom štáte je možné sledovať na príklade Slovenska. Na základe výskumu sociológa V. Krivého (2001), realizovaného na základe výsledkov parlamentných volieb v r. 1992, 1994 a 1998 bolo zistené:

- a) *rímskokatolícky elektorát* sa vyznačoval nadpriemernou akceptáciou HZDS a KDH vo voľbách 1992, v r. 1994 posilnenou pozíciou HZDS a oslabeným nadpriemerom KDH a v r. 1998 výrazným nadpriemerom HZDS a nadpriemerom SNS. Na druhej strane tento elektorát sa vyznačoval podpriemernými pozíciami SĎL v r. 1992, Spoločnej voľby a DÚ v r. 1994 a SĎL a SDK v r. 1998. Trendom v celom období bolo posilňovanie orientácie na HZDS a SNS, stabilným bol postupný odklon od SĎL (Krivý, 2001).
- b) *gréckokatolícky elektorát* sa vyznačoval výraznou akceptáciou SĎL vo voľbách v r. 1992, nadpriemernou akceptáciou Spoločnej voľby, ZRS a KDH v r. 1994 a veľmi výraznou akceptáciou SOP v r. 1998 (čo však bolo podmienené regionálne). Podpriemerné výsledky dosiahlo v gréckokatolíckom prostredí v r. 1992 HZDS a SNS. Tieto strany tu dosiahli podpriemerný výsledok aj vo voľbách v r. 1994 a 1998, avšak čoraz menej podpriemerný. Hlavným trendom tu teda bolo oslabovanie odporu voči HZDS a oslabovanie podpory pre SĎL. (Krivý, 2001).
- c) *evanjelický elektorát* sa vyznačoval nadpriemernou podporou pre HZDS a SĎL v r. 1992, SĎL a ZRS v r. 1994 a SĎL v r. 1998. Na druhej strane odmietal KDH a SNS vo voľbách v r. 1992 a 1994 a SDK vo voľbách v r. 1998. Trendom tu bolo zreteľné oslabovanie podpory HZDS a dlhodobá silná podpora SĎL. Stabilné bolo odťahovanie sa od KDH a s ním spätých strán (Krivý, 2001).

d) *ateistický elektorát* sa vyznačoval nadpriemernou podporou SDL, ODÚ a DS-ODS v r. 1992, DÚ, DS a Spoločnej voľby v r. 1994 a SDK v r. 1998. Tento elektorát vyjadril podpriemernú podporu HZDS a KDĽ v r. 1992 a 1994 a HZDS aj v r. 1998. Najsilnejším trendom tu bolo oslabovanie podpory HZDS a silnejúca podpora občianskym stranám (Krivý, 2001).

Relevantné výsledky pri skúmaní ideovej orientácie jednotlivých religióznych skupín v SR priniesol výskum latentných ideových typov (t.j. typov, ktoré vyplynuli z odpovedí respondentov na otázky, týkajúce sa ich postojov ku konkrétnym otázkam). Bolo zistené, že rímskokatolíci sú prevažne národnári a konzervatívci. Gréckokatolíci sú prevažne komunisti, národnári a socialisti. Evanjelici sú prevažne socialisti, liberáli a komunisti. Obyvatelia bez vyznania sú prevažne liberáli a socialisti (Krivý, 2001).

#8. Geografické aspekty religióznych systémov vo svete

Najvýznamnejšími religióznymi systémami na svete sú kresťanstvo (32,4 %), islam (19,6 %), hinduizmus (12,8 %), taoizmus a konfuciánstvo (6,3 %) a budhizmus (6 %). V rámci kresťanstva je dominantnou vetvou katolicizmus, nasledovaný protestantizmom, ostatnými kresťanskými vyznaniami a pravoslávím. Pomerne početnú skupinu obyvateľov sveta tvoria bezkonfesijní (15,5 %).

Tabuľka č. 11: Počet vyznávačov jednotlivých religiií vo svete v r. 1997

Religija; Počet vyznávačov (tis.); % podiel z počtu obyvateľov

Kresťanstvo; 1 893 867; 32,4 %

Katolicizmus; 1 040 354; 17,8 %

Protestantizmus; 333 913; 5,7 %

Pravoslávie; 223 204; 3,8 %

Ostatné kresťanské religie ; 296 396; 5,1 %

Islam; 1 147 494; 19,6 %

Budhizmus; 353 141; 6,0 %

Judaizmus; 14 890; 0,3 %

Hinduizmus; 746 797; 12,8 %

Džinizmus; 4 016; 0,1 %

Sikhizmus; 22 518; 0,4 %

Zoroastrizmus; 272; 0,0 %

Šintoizmus; 2 672; 0,0 %

Taoizmus a konfuciánstvo; 369 446; 6,3 %

Primárne religie a špiritizmus; 232 135; 4,0 %

Nové religie; 98 699; 1,7 %

Bahaizmus; 7 666; 0,1 %

Bez vyznania a ateisti; 906 895; 15,5 %

Ostatní; 48 321; 0,8 %

Počet obyvateľov; 5 848 739; 100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

Pri porovnaní so stavom na začiatku 20. storočia je možné konštatovať, že vzostup podielu zaznamenali islam (z 12,4 % v r. 1900) a hinduizmus (z 12,4 % v r. 1900). Mierny pokles zaznamenali kresťanstvo (34,4 % v r. 1900), budhizmus (7,8 % v r. 1900). Väčší pokles bol zaznamenaný u čínskych religiií (23,5 % v r. 1900) a primárnych religiií (7,4 % v r. 1900). Celkove došlo k poklesu miery religiozity obyvateľstva sveta vplyvom sekularizácie a

v niektorých oblastiach násilnej ateizácie. Kým v r. 1900 sa k bezkonfesijným a ateistom zaradilo 0,2 % obyvateľov sveta, v r. 1997 to bolo už 15,5 % obyvateľov sveta (Park, 1994, Rinschede, 1999).

Rozmiestnenie jednotlivých religióznych systémov vo svete nie je rovnomerné. Z tohto dôvodu je potrebné osobitne sledovať jednotlivé svetadiely a v ich rámci religiózno-geografické regióny, ktorých sme vyčlenili 23.

Tabuľka č. 12: Religiózno-geografické regióny sveta

Svetadiel/región; prevládajúce a významne zastúpené religiózne systémy

EURÓPA; kresťanstvo

Severná Európa; protestantizmus

Západná a juhozápadná Európa; katolicizmus, protestantizmus

Stredná Európa; katolicizmus, protestantizmus, pravoslávie

Juhovýchodná Európa; pravoslávie, katolicizmus, sunnitský islam

Východná Európa; pravoslávie

AFRIKA; kresťanstvo, islam, primárne religie

Severná Afrika; islam

Transsaharský región; islam, primárne religie

Rovníková a južná Afrika; kresťanstvo, primárne religie

Ostrovná Afrika; kresťanstvo, islam

ÁZIA; islam, hinduizmus, taoizmus a konfuciánstvo, budhizmus, kresťanstvo

Juhozápadná Ázia; islam, kresťanstvo, judaizmus

Stredná Ázia; islam, pravoslávie

Južná Ázia; hinduizmus, islam, budhizmus, sikhizmus

Juhovýchodná Ázia; budhizmus, kresťanstvo

Austronézia; islam, kresťanstvo

Východná Ázia; budhizmus, konfuciánstvo, taoizmus, šintoizmus

AUSTRÁLIA a OCEÁNIA; protestantizmus, katolicizmus, primárne a miestne kulty

Austrália a Nový Zéland; protestantizmus, katolicizmus, primárne religie

Papua a Melanézia; protestantizmus, katolicizmus, primárne religie

Mikronézia a Polynézia; protestantizmus, katolicizmus, primárne religie

SEVERNÁ AMERIKA; protestantizmus, katolicizmus

Kanada; katolicizmus, protestantizmus

USA; protestantizmus, katolicizmus, judaizmus

LATINSKÁ AMERIKA; katolicizmus, protestantizmus, miestne kulty

Stredná Amerika; katolicizmus

Karibský región; katolicizmus, protestantizmus, miestne kulty

Južná Amerika; katolicizmus

#8.1. Geografické aspekty religii v Európe

Európa je zväčša kresťanským svetadielom. Ku kresťanstvu sa hlási 75,7 % obyvateľov Európy (vrátane Ruska). Okrem toho je pre Európu príznačný najvyšší podiel bezkonfesijných a ateistov (18,8 %) spomedzi všetkých svetadielov. V rámci jednotlivých

základných prúdov kresťanstva sa najvýraznejšie uplatňuje katolicizmus, ku ktorému sa hlási 39,3 % obyvateľov. K pravoslávii sa hlási 22,9 % a k protestantizmu 11,8 % obyvateľov. Z mimokresťanských cirkví má výraznejšie zastúpenie islam (4,3 %) a judaizmus (0,4 %). Z hľadiska konfesijnej štruktúry obyvateľstva je možné Európu rozdeliť na 5 religiózno-geografických regiónov: severnú, západnú a juhozápadnú, juhovýchodnú, východnú a strednú Európu.

Tabuľka č. 13: Počet vyznávačov jednotlivých religii v Európe (vrátane Ruska) v r. 1997

Religia; Počet vyznávačov (tis.); % podiel z počtu obyvateľov

Kresťanstvo; 552 183; 75,7 %
Katolicizmus; 286 902; 39,3 %
Protestantizmus; 85 924; 11,8 %
Pravoslávie; 166 908; 22,9 %
Ostatné kresťanské religie ; 12 449; 1,7 %
Islam; 31 347; 4,3 %
Budhizmus; 1 478; 0,2 %
Judaizmus; 2 932; 0,4 %
Hinduizmus; 1 520 ; 0,2 %
Sikhizmus; 497; 0,1 %
Taoizmus a konfucianstvo; 226; 0,0 %
Primárne religie; 1 220; 0,2 %
Nové religie; 122; 0,0 %
Bahaizmus; 104; 0,0 %
Bez vyznania a ateisti; 137 203; 18,8 %
Ostatní; 337; 0,0 %
Počet obyvateľov; 729 169; 100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

V *Severnej Európe* dominuje protestantizmus. Jej vymedzenie je širšie ako určujú geografické hranice. K protestantským krajinám patria (Filipi, 1998, s. 117) Island (98 % obyvateľov), Faerské ostrovy (97 %), Nórsko (96 %), Švédsko (97 %), Dánsko (97 %), Fínsko (94 %) a Estónsko (26 %). V týchto krajinách (vrátane Grónska) majú prevahu evanjelici augsburského vyznania (luteráni). V menšej miere sú tu zastúpené ďalšie protestantské cirkvi - baptisti (Švédsko, Nórsko), metodisti (Nórsko), adventisti siedmeho dňa (Dánsko, Nórsko), členovia armády spásy (Švédsko). Na krajnom severe a v Grónsku sa možno stretnúť so šamanizmom (Laponci, Eskimáci). Z ďalších mimokresťanských cirkví sa vyskytujú moslimovia a budhisti (najmä vo Švédsku). Do tohto protestantského regiónu možno zaradiť aj Veľkú Britániu (anglikáni) a severnú časť Holandska (provincie na sever od Rýna). Vo *Veľkej Británii* sa popri anglikanizme stretávame s kalvinizmom (presbyteriáni v Škótsku a menej v Anglicku a Walese), metodizmom (severné Anglicko a Cornwall), baptizmom a v malej miere aj s ostatnými protestantskými denomináciami (Pučkov, 1978). Severné Írsko (Ulster) má zložitú religióznu štruktúru, v ktorej dominujú protestanti (63 %), početná je katolícka menšina (35 %). Stret záujmov týchto skupín viedol k eskalácii napätia a od r. 1969 v Ulsteri prebieha občianska vojna, ktorá si vyžiadala v r. 1969-1994 vyše 3 tisíc obetí teroristických útokov (konflikt odráža okrem religióznych aj sociálne a ekonomické napätia). Katolicizmus sa vyskytuje aj v iných častiach Veľkej Británie, najmä na severe a juhovýchode. Popri tom, vďaka intenzívnym imigračným vlnám po druhej svetovej vojne sú medzi prisťahovalcami hojne zastúpený hinduisti (1 %), sikhovia (1 %), judaisti (1 %),

moslimovia a budhisti. V *Holandsku* tvoria protestanti 25 % obyvateľstva, pričom tu dominuje kalvinizmus. Protestantkými regiónmi sú všetky provincie ležiace severne od Rýna a provincia Zeeland v juhozápadnej časti krajiny. V severnej Európe pomerne výrazne pokročil sekularizačný proces. V tomto smere je potrebné opatrne interpretovať štatistiky o religióznej príslušnosti obyvateľstva, pretože v mnohých prípadoch ide len o formálnych príslušníkov jednotlivých cirkví, ktorí nie sú praktizujúcimi členmi cirkví. Vysoké zastúpenie majú ateisti v Estónsku.

V *Západnej a juhozápadnej Európe* dominuje katolicizmus. Do tohto regiónu zaraďujeme Írsko, juhovýchodné Holandsko, Belgicko, Luxembursko, Francúzsko, Španielsko, Andorru, Portugalsko, Maltu, Monaco, Taliansko, San Marino a Vatikán. Vo všetkých uvedených krajinách predstavujú rímskokatolíci rozhodujúcu väčšinu obyvateľstva.

V *Írsku* tvoria katolíci 95 % obyvateľstva. Protestantnú menšinu tvoria anglikáni a presbyteriáni (najmä pri hraniciach so Severným Írskom a južne od Dublinu), žije tu aj nepočetná skupina judaistov. Katolíckymi provinciami v *Holandsku* sú Severné Brabantsko a Limbursko. Okrem rímskokatolíkov tu žijú malé skupiny starokatolíkov. V *Luxembursku* tvoria katolíci 95 % obyvateľov, v *Belgicku* 75 % (tu je početná skupina bezkonfesijných a malá skupina židov - obmedzuje sa na Brusel a Antverpy). Vo *Francúzsku* sa ku katolicizmu hlási 82 % obyvateľov štátu. Pomerne početná je skupina bezkonfesijných, ktorá je výsledkom sekularizačných procesov. Protestantská menšina je vo Francúzsku pomerne málo významná (1,4 %). Prívrženci kalvinizmu žijú v Paríži a v niektorých okrajových územiach (Normandia, Pyreneje, okolie Marseille), luteráni sú sústredení v Alsasku a Lotrinsku. V Paríži a okolí (v menšej miere aj v iných veľkých mestách - Marseille, Lyon, Nice a Toulouse) žije početná judaistická menšina (1,3 % - cca 600 tis., čo je najviac spomedzi európskych krajín). Vďaka imigrácii rastie podiel moslimov (4,5 %), ktorí pochádzajú najviac z Alžírsku, Tuniska a Maroka. Silné pozície má katolicizmus v *Španielsku* (94,2 %) a *Portugalsku* (92 %, najmä na severe). Protestantov v oboch krajinách je veľmi málo, podobne omnoho menej pokročilá je sekularizácia v porovnaní s Beneluxom a severnou Európou. Špecifický charakter má *Gibraltar*, kde sú rímskokatolíci síce v prevahe (77 %), ale pomerne výrazné zastúpenie majú anglikáni (7 %), moslimovia (7 %), židia (2,5 %) a iní. *Taliansko* je taktiež výrazne katolícka krajina (97,2 %). Vo vysoko industrializovanej a urbanizovanej severnej časti krajiny sa prejavili efekty sekularizačného procesu. Protestantov je málo, v Piemonte žije známa, ale málo početná valdenská sekta. Grécka a albánska menšina, žijúca najmä v Apúlii a južnej Kalábrii a sčasti na Sicílii, sa hlási ku gréckokatolíkom. V krajine žije malá židovská menšina (cca 30 tis.). *Vatikán* (100 %) a *San Marino* (99,8 %) patria k štátom s najvyšším podielom rímskokatolíkov na svete.

Stredná Európa má pomerne pestrú religióznu štruktúru obyvateľstva. Väčšina obyvateľstva sa hlási ku katolicizmu, avšak významné pozície má protestantizmus a vo východných regiónoch sa vyskytuje aj pravoslávie. V niektorých častiach regiónu sa prejavili výrazné sekularizačné tendencie, ktoré mali v postkomunistických krajinách silnú väzbu na násilnú ateizáciu spoločnosti. Stredná Európa je teda z religiózno-geografického hľadiska, najmä vo svojej východnej časti, prechodným územím medzi západo a východokresťanskou kultúrou. Do tohto regiónu možno zaradiť Švajčiarsko, Lichtenštajnsko, Nemecko, Rakúsko, Slovinsko, Maďarsko, Česko, Slovensko, Poľsko a dve pobaltské krajiny - Litvu a Lotyšsko.

Švajčiarsko je krajinou s miernou prevahou katolicizmu (47 %) nad protestantizmom (43,5 %). Protestanti (kalvinizmus) prevládajú v kantonoch Bern, Appenzel Ausser-Rhoden, Schaffhausen, Vaud, Zürich, Neuchatel, Basel-vidiek, Basel-mesto, Thurgau a Glarus. Katolíci prevládajú v kantonoch Unterwalden-Obwalden, Valais, Appenzell Inner-Rhoden, Uri, Schwyz, Unterwalden-Nidwalden, Ticino, Freiburg, Luzern, Zug, St. Gallen, Solothurn, Ženeva, Graubünden a Aargau. Vďaka diferencovaným parametrom prirodzeného pohybu obyvateľstva sa v ostatných decéniách zvyšuje zastúpenie katolíkov na úkor protestantov. Vo

Švajčiarsku pôsobia aj iné menšie protestantské cirkvi (metodisti, adventisti), židia a starokatolíci. Ich počet však nie je vysoký. V *Lichtenštajnsku* dominujú katolíci (86 %), protestanti tvoria 8 % obyvateľov. Pomer medzi katolíkmi (34 %) a protestantmi (39 %) v *Nemecku* je vyrovnaný. Značný podiel majú bezkonfesijní. Z iných religióznych systémov je tu zastúpený islam (3 %) a judaizmus (0,1 %). Protestanti dominujú v Šlezvicku-Holštajnsku, Meklenbursku a Prednom Pomoransku, Berlíne-Brandenbursku, Sasku-Anhaltsku, Sasku, Durýnsku, Dolnom Sasku, Brémach a Hessensku. Protestanti v Nemecku sa hlásia k luteranizmu (celkom 30 %), menej ku kalvinizmu (najmä na severe v Dolnom Sasku, Hessensku, Falcku, Lippe a Bádensku). V niektorých oblastiach vznikli spojené luteránsko-kalvínske cirkvi (napr. vo Vestfálsku, Porýní, Brémach, Hessensku a Nasavsku, Sasku, Sasku-Anhaltsku, Berlín-Brandenbursku). Katolíci sú rozšírení najmä v západnom a južnom Sársku, Bavorsku, Porýní-Falcku, Severnom Porýní-Vestfálsku, Bádensku-Württembersku a v oblasti Hornej Lužice na východe Saska. Okrem katolíkov a protestantov žije v Nemecku početná moslimská menšina, tvorená najmä imigrantami z Turecka. Religiózny obraz Nemecka dotvárajú starokatolíci a židia. V *Rakúsku* majú prevahu katolíci (85 %). Protestanti (5,7 %) sú rozmiestnení po malých skupinkách v celej krajine. Kompaktnejšie územie zaberajú (luteráni) v mestečku Hallstatt a okolí pri rovnomennom jazere juhovýchodne od Salzburgu. V *Rakúsku* žijú aj starokatolíci (32 tis.) a židia (10 tis.). *Slovinsko* je prevažne katolícke (70,8 %), v malej miere sú tu zastúpení protestanti (1 %), moslimovia (1 % - imigranti z Bosny) a pravoslávni a gréckokatolíci (2 % - najmä príslušníci srbskej menšiny). Početnú skupinu tvoria bezkonfesijní. *Maďarsko* sa vyznačuje prevahou katolicizmu (64 %), avšak výrazné zastúpenie má aj protestantizmus (25 %). V zadunajskej časti Maďarska majú prevahu katolíci, na území medzi Dunajom a Tisou sú katolíci premiešaní s protestantmi, v Zátisi žijú prevažne protestanti. Najvýraznejšie zastúpenie majú v župe Hajdú-Bihar. Ide prevažne o kalvínov (20 %), v menšej miere sa v Maďarsku vyskytujú luteráni (5 %). Ostatné protestantské skupiny majú malý počet vyznáčov (baptizmus, adventizmus, metodizmus). Vo východnej časti Maďarska je zastúpené pravoslávie (0,5 %), ku ktorému sa hlási aj srbská menšina (žijúca v okolí Moháča a tiež v Szentendre pri Budapešti). V severovýchodnej časti krajiny sa vyskytujú gréckokatolíci (župy Szabolcs-Szatmár-Bereg a Borsod-Abauj-Zemplén). Židia (80 tis.) žijú najmä v Budapešti. *Česko* je krajina s výrazným zastúpením obyvateľstva bez vyznania (40 %), najmä v severnej polovici Čiech. Vyššia religiozita je v južných Čechách, na Morave a Sliezsku. Medzi jednotlivými konfesijnými skupinami majú najvyšší podiel katolíci (39,2 %). Najvyššie zastúpenie majú rímskokatolíci na južnej Morave (Zlínsky, Jihlavský a Brněnský kraj). Protestanti tvoria len menejpočetnú menšinu (4,1 %). Tvoria ich vyznávači luteránsko-kalvínskej Českobratskej evanjelickej cirkvi (stredné a východné Čechy, severozápadná Morava), vyznávači Československej cirkvi husitskej (východné Čechy), luteráni (Sliezsko) a málopočetné skupiny príslušníkov ostatných protestantských cirkví. V Českej republike žijú aj pravoslávni (Podbořansko a okolie Uničova) a v malej miere i židia (Daněk-Štěpánek, 1992). *Slovensko* je krajina s prevahou katolicizmu (60 %). Rímskokatolíci žijú na celom území štátu. Úplnú dominanciu majú na Kysuciach, hornej Orave, Záhorí, Ponitří, okolí Trnavy). Protestanti tvoria 8 % obyvateľstva krajiny. Väčšinu z nich tvoria luteráni, tvoriaci viaceré oblasti koncentrácie, ktoré sú rozptýlené po celom štáte (Myjavská pahorkatina, stredné Považie, Turiec, horný Liptov, dolná Orava, Zvolenská kotlina, Hont, Novohrad, Gemer a Malohont, stredné Potoplie). Na juhu Slovenska žijú kalvíni, zväčša príslušníci maďarskej menšiny. V severovýchodnej časti (východná a severná časť Prešovského kraja) žijú gréckokatolíci (3,4 %) a pravoslávni (0,7 %). K bezkonfesijným sa hlási takmer 10 % obyvateľstva štátu, žijúca v mestách a industrializovaných oblastiach. Pre *Poľsko* je charakteristická dominancia katolicizmu (95,4 %). Popri rímskokatolíkoch, žijú v krajine gréckokatolíci (cca 300 tis.), predovšetkým v juhovýchodnom Poľsku. Je tu aj starokatolícka

(poľskokatolícka) cirkev (Kielecké a Lublinské vojvodstvo). K pravoslávii sa hlási 1,5 % obyvateľov štátu. Ide najmä o príslušníkov bieloruskej a rusínsko-ukrajinskej menšiny vo východnom a juhovýchodnom Poľsku (bialystocké a rzeszowské vojvodstvo) a sčasti aj v západnom Poľsku (napr. v zielenogorskom, legnickom, wroclawskom a gorzowskom vojvodstve, kde boli pravoslávni násilne presídlení po druhej svetovej vojne v rámci akcie "Wisła"). Osobitnú skupinu tvoria staroobradníci (okolie Suvaliek). Protestantnú menšinu predstavujú luteráni (Sliezsko, Lodž, časť Mazurov a Kašubov na severe Poľska). Málopočetné skupiny tvoria ďalšie protestantské denominácie (metodisti, baptisti, adventisti). K moslimom sa hlásia polonizovaní Tatári (okolie Sokolki na severovýchode krajiny) a malú skupinu tvoria židia (8 tis. - Krakov, Varšava, Vroclav). *Litva* je prevažne katolícka (80 %). Protestantnú menšinu (4,5 %) tvoria najmä luteráni, žijúci na juhozápade krajiny. Pravoslávie (5 %) reprezentujú príslušníci ruskej, bieloruskej a ukrajinskej menšiny. V *Lotyšsku* sú protestanti (30 %), tvorení prevažne luteránmi a rímskokatolíci (38 %) takmer početne vyrovnanými konfesijnými skupinami. Tretou skupinou sú pravoslávni (14 %), ku ktorým sa hlásia príslušníci početnej ruskej, bieloruskej a ukrajinskej menšiny. Evanjelici žijú najmä na severe a západe krajiny, rímskokatolíci na juhu a východe (latgalské obyvateľstvo). Pravoslávne obyvateľstvo je viazané na mestá.

Juhovýchodná Európa má pestrú religióznu štruktúru obyvateľstva. Prevalu má pravoslávie. V menšej miere je zastúpený katolicizmus a v minimálnej protestantizmus. Okrem kresťanstva sa v tomto regióne výraznejšie presadzuje islam. Náboženské rozdiely sú tu jednou z príčin politických napätí a religiózny faktor možno označiť za významnú príčinu vojnových udalostí na území bývalej Juhoslávie v 90. rokoch 20. storočia. Do regiónu zaraďujeme krajiny na Balkáne - Chorvátsko, Bosnu a Hercegovinu, Juhosláviu (tvorenú Srbskom a Čiernou Horou), Macedónsko, Albánsko, Rumunsko, Bulharsko a Grécko.

Chorvátsko je štátom s prevahou katolicizmu (76,5 %). K pravoslávii (11,1 %) sa hlási srbská menšina, žijúca hlavne vo východnom Slavónsku. Malú časť obyvateľia tvoria moslimovia (1,2 %), pochádzajúci z Bosny a protestanti (1,4 %). V Záhrebe žije malá skupina židov. *Bosna a Hercegovina* predstavuje z religiózneho hľadiska pestré územie. Pred občianskou vojnou (1992-1995) tu boli najpočetnejšou skupinou moslimovia (40 %), tvorení islamizovaným slovanským obyvateľstvom (Bosniakmi). Druhú skupinu tvorili pravoslávni Srbi (31 %) a tretiu katolícki Chorváti (15 %). V malej miere sa tu vyskytovali protestanti (4 %). Po prijatí Daytonskej mierovej zmluvy v r. 1995 žijú pravoslávni Srbi v Republike srbskej, ktorá teritoriálne pozostáva z dvoch území, zahŕňajúcimi severnú a východnú časť štátu, spojenú oblasťou Brčka. Moslimovia žijú v strednej časti krajiny a katolíci žijú v Hercegovine a v ostatných regiónoch na juhozápade štátu (Bosniansko-chorvátska federácia). *Juhoslávia* je štátom s dominanciou pravoslávia (65 %). K pravoslávii sa hlásia obyvateľia Srbska a Čiernej Hory. Zastúpený je katolicizmus (4 %). Spolu s protestantizmom (1 %) je rozšírený najmä vo Vojvodine. K luteránstvu sa hlásia príslušníci slovenskej menšiny, maďarská menšina sa hlási ku kalvinizmu. Početnú skupinu tvoria vyznávači islamu (19 %), reprezentovaní albánskym obyvateľstvom v Kosove. Religiózny obraz Juhoslávie dotvárajú bezkonfesijný (10 %). *Macedónsko* je taktiež prevažne pravoslávne (67 %). K islamu (30 %) sa hlásia príslušníci albánskej a tureckej menšiny, žijúci najmä na severozápade krajiny (v okrskoch Tetovo, Gostivar, Kičevo a Debar). *Albánsko* je popri európskej časti Turecka jedinou európskou krajinou, v ktorej sú kresťania v menšine. Väčšina obyvateľov štátu vyznáva islam (65 %). Dve tretiny z nich sa hlásia k sunnitskému islamu, tretinu obyvateľov tvorí šiitska sekta bektašov. Islam prevláda v strednom Albánsku. Na severe krajiny je rozšírený katolicizmus (10 %), na juhu Albánska žijú pravoslávni (20 %). V *Rumunsku* prevláda medzi veriacimi pravoslávie (86,8 %), pričom najvýraznejšie dominuje vo valašskej, moldavskej časti štátu, v Bukovine a Dobrudži. Gréckokatolíci (1 %) sa vyskytujú vo viacerých dištriktoch v Sedmohradsku - Cluj, Maramures, Satu Mare, Bihor a

Alba. V Harghite sa vyskytujú aj arménskokatolíci. Rímskokatolicizmus (5,1 %) je rozšírený v prostredí maďarskej a málopočetnej nemeckej menšiny v Sedmohradsku (dištrikty Hargita, Arad, Bihor, Covasna, Timis, Satu Mare). V Sedmohradsku a Banáte žijú aj protestanti, predovšetkým maďarskí kalvíni (3,5 %) (dištrikty Mures, Cluj, Harghita, Covasna, Bihor a Satu Mare), v okolí Brašova, Sibine a medzi slovenskou menšinou v Banáte sa vyskytujú luteráni (0,2 %). K protestantom sa radia baptisti (0,5 %), adventisti (0,3 %) a päťdesiatnici (1,0 %). Unitári (0,3 %) žijú v dištriktoch Harghita, Covasna a Cluj. Z ďalších menšín žijú v Rumunsku staroobradníci, príslušníci arménskej apoštolskej cirkvi, moslimovia (0,2 %) a židia. Moslimovia sa vyskytujú najmä na hraniciach s Besarábiou (časť Moldavska) a na Dobrudži (Snagov, 1998). *Bulharsko* je pravoslávnu krajinou (84 %). Islam (13 %) vyznávajú príslušníci tureckej menšiny a turkizovaní Bulhari (Pomaci), ktorí žijú predovšetkým vo východných Rodopoch (Kardžali, Smoljan, Chaskovo) a v severovýchodnej časti Bulharska (okolie Šumenu a Ruse). Neveľké skupiny katolíkov (1,5 %) žijú v okolí Plovdivu a na strednom Dunaji. Malá časť obyvateľstva sa hlási ku gréckokatolíkom (0,2 %) a protestantom (baptisti, adventisti, päťdesiatnici a metodisti). *Grécko* je pravoslávna krajina (97,6 %). Rímskokatolíci sú tu vo výraznej menšine (0,4 %) a žijú na viacerých ostrovoch (Korfu, Kréta, Chios, Tinos, Naxos, Syros, Santorin). Gréckokatolíkov je veľmi málo a vyskytujú sa v Aténach a v gréckej časti Macedónska. Protestanti tvoria 0,1 % obyvateľov štátu - ide o presbyteriánov a päťdesiatnikov. Sú tu i jehovisti. Moslimovia (1,5 %) žijú v Thrákii a na ostrove Rhodos.

Východná Európa je regiónom, ktorý tradične patrí do oblasti pravoslávneho kresťanstva. Vývoj regiónu bol poznačený dlhodobou náboženskou neslobodou a ateizáciou počas existencie Sovietskeho zväzu. Okrem pravoslávia sa tu možno stretnúť aj s malými skupinami katolíkov, príslušníkov starobylých východných cirkví, rozličnými protestantskými skupinami, islamom a ďalšími východnými religiami. Do tejto oblasti možno zaradiť Ukrajinu, Bielorusko, Moldavsko a Rusko. Vzhľadom na geografické vymedzenie Ruska, región zahŕňa aj značnú časť Ázie.

Ukrajina je prevažne pravoslávna krajina. Komplikovaným vývinom organizácie pravoslávia tu v súčasnosti existujú tri osobitné jurisdikcie: a) Ukrajinská pravoslávna cirkev, ktorá je napojená na Moskovský patriarchát a teda Ruskú autokefálnu pravoslávnu cirkev - 5364 farností v r. 1993, b) Kyjevský patriarchát Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi - 1989 farností v r. 1993, c) Ukrajinská autokefálna pravoslávna cirkev (s 905 farnosťami najmä na západnej Ukrajine), ktorej autokefality však neuznala ani jedna z autokefálnych pravoslávnych cirkví (Roberson, 1995). Okrem pravoslávnych žijú na Ukrajine gréckokatolíci (10 % obyv., 2087 farností) (najmä v západnej časti územia - v oblastiach ľvovskej, ivanofrankovskej, tarnopoľskej a zakarpatskej). K rímskokatolíkom (517 farností) sa hlásia najmä príslušníci maďarskej menšiny v zakarpatskej oblasti a poľskej menšiny v ľvovskej, žitomirskej a chmielnickej oblasti. V ostatných rokoch je možné zanemanáť príklon k rímskokatolicizmu aj u ukrajinského obyvateľstva. Na Ukrajine sa vyskytujú aj židia (0,8 % - cca 400 tis., čo je po Francúzsku a Rusku tretí najvyšší počet v Európe), najmä v Kyjeve a Odesse. K protestantom sa hlási časť maďarského obyvateľstva (kalvíni) v Zakarpatsku a časť nemeckého (luteráni) obyvateľstva (žijúca na Čiernomorskej nížine, Doneckej panve a v Zakarpatsku na hornom Poteresví severne od Mukačeva). Okrem toho sa tu vyskytujú baptisti, päťdesiatnici a jehovisti. K islamu sa hlásia Tatári na Kryme (cca 500 tis.). Vzhľadom na dlhú ateizáciu sa značná časť obyvateľov Ukrajiny hlási k bezkonfesijným. V *Bielorusku* dominujú pravoslávni (80 %). Ku katolicizmu sa hlási 8 % obyvateľov. Ide o príslušníkov poľskej (okolie Grodna a Lidy) a litovskej menšiny. Význam majú i gréckokatolíci (cca 100 tis., najmä bieloruská vlastenecky orientovaná inteligencia) a staroobradníci. Pomerne početnou skupinou zostávajú židia (60 tis.). V malej miere sa v Bielorusku vyskytujú protestanti (päťdesiatnici, jehovisti, metodisti). Pomerne veľká časť obyvateľstva sa hlási k bezkonfesijným (30 %). *Moldavsko* je

prevažne pravoslávne (98 %). Okrem Moldavanov sa k pravoslávniu hlásia aj Gagauzi a početné skupiny ruskej, ukrajinskej a bulharskej menšiny. V Moldavsku žijú tiež staroobradníci a molokáni - prívrženci pravoslávnej sekty. Určitý význam si udržali kedysi omnoho početnejší židia (1,5 % - 30 tis.). *Rusko* predstavuje z religiózneho hľadiska veľmi diferencované územie. Značný podiel majú bezkonfesijní. Z veriacich sa až 82 % hlási ku kresťanstvu. Dominuje pravoslávie, hoci v ostatných rokoch sa mnohí obyvatelia deklarujú ako všeobecní kresťania. Okrem väčšiny etnických Rusov sa k pravoslávniu hlási väčšina Karelov, Komov, Udmurtov, žijúcich na severe európskej časti Ruska a severnom Urale. V Povolží sa k pravoslávniu hlásia Marijci, Mordvania a Čuvaši. Na Sibíri je pravoslávna väčšina Jakutov a značná časť Altajcov a Buriatov a menších etník (Nenci, Chantovia, Mansovia, Evenkovia, Evenovia, Čukčovia, Korjati a pod.). Medzi pravoslávnyimi je mnoho staroobradníkov (Moskovská oblasť, Rostovská oblasť, Kalužská a Kirovská oblasť), prívržencov beglopopovstva (Brianská oblasť, Kujbyševská oblasť a Čitská oblasť) a bezpopovcov (západná Sibír, Ural, Kirovská a Rostovská oblasť, Pskovská oblasť, Tatarstan, Vladimírská a Kostromská oblasť). Ku katolicizmu sa hlásia príslušníci nemeckej menšiny (západná Sibír, Omská oblasť). K protestantizmu sa hlásia príslušníci fínskej menšiny v Karélii, okrem toho sa protestantizmus uplatnil aj u malých skupín ruského obyvateľstva (baptisti, päťdesiatníci, adventisti). Značný počet veriacich v Rusku vyznáva islam. Sunnitskí moslimovia sú predovšetkým Tatári (Povolžie, západná Sibír), Baškirci (Ural), Adygejci, Čerkesi, Karačajevci, Kabardynci, Osetínci, Dagestanci, Čečenci a Inguši (severný Kaukaz). Šiiti žijú v Dagestane a v mestách na dolnom Povolží. K islamu sa hlásia aj príslušníci menšín, pochádzajúcich z Azerbajdžanu a krajín strednej Ázie (Kazachovia, Turkméni, Uzbekovia, Tadžici, Kirgizi). Naďalej si určitú pozíciu udržali židia (550 tis., po Francúzsku druhý najvyšší počet v Európe), žijúci najmä vo veľkých mestách (Moskva, Sankt Peterburg) a v Birobidžanskej oblasti na Ďalekom východe. Z ostatných religii je možné spomenúť lamaistický budhizmus (Buriatsko a Kalmycko).

#8.2. Geografické aspekty religii v Afrike

Afrika je svetadielom, kde sa prejavuje vplyv dvoch univerzálnych religii - kresťanstva (46,3 %) a islamu (40,4 %, z drvivej väčšiny sunniti). Popri nich sa pomerne výrazne oproti iným častiam sveta možno v Afrike stretnúť s primárnymi religiami (11,9 %). Medzi kresťanskými vetvami má výrazné pozície katolicizmus (15,6 %) a protestantizmus (11,5 %). Ich priestorové rozmiestnenie bolo determinované príslušnosťou území k jednotlivým koloniálnym mocnostiam (protestantské sú bývalé britské a holandské kolónie, katolícke sú bývalé španielske, francúzske a portugalské kolónie). Uplatňujú sa aj ostatné kresťanské a starobylé východné cirkvi (14,9 %). V ich rámci majú pomerne veľký význam kresťanské nezávislé cirkvi, afrokresťanské sekty a synkretické religie, ktoré sú často výsledkom spájania a prelínania prvkov kresťanstva s domácimi primárnymi religiami (napr. viac ako 10 % obyvateľstva tvoria v Benine, Keni, Svazijsku, Juhoafrickej republike a Zimbabwe). Z religiozno-geografického hľadiska možno Afriku rozdeliť do štyroch regiónov: severná Afrika, transsaharská zóna, rovníková a južná Afrika a ostrovná Afrika.

Tabuľka č. 14: Počet vyznávačov jednotlivých religii v Afrike v r. 1997

Religia; Počet vyznávačov (tis.); % podiel z počtu obyvateľov

Kresťanstvo; 350 892; 46,3 %

Katolicizmus; 117 990; 15,6 %

Protestantizmus; 87 190; 11,5 %

Pravoslávie; 32 880; 4,3 %

Ostatné kresťanské religie ; 112 832; 14,9 %

Islam; 306 606; 40,4 %
Budhizmus; 136; 0,0 %
Judaizmus; 290; 0,0 %
Hinduizmus; 2 378; 0,3 %
Džinizmus; 65; 0,0 %
Sikhizmus; 52; 0,0 %
Taoizmus a konfuciánstvo; 28; 0,0 %
Primárne relígie; 90 365; 11,9 %
Nové relígie; 27; 0,0 %
Bahaizmus; 2 263; 0,3 %
Bez vyznania a ateisti; 5 221; 0,7 %
Ostatní; 71; 0,0 %
Počet obyvateľ'ov; 758 394; 100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

Severná Afrika sa vyznačuje dominanciou islamu. Do regiónu patrí Egypt, Líbya, Tunisko, Alžírsko, Maroko so Západnou Saharou, Mauritánia a moslimské enklávy na východe Afriky - Džibutsko, Eritrea a Somálsko. Vo väčšine uvedených krajín tvoria moslimovia 96-99 % obyvateľ'stva, len v Egypte (90 %) a Eritrei (72 %) je ich podiel menší. Všade si vedúcu pozíciu udržiava sunnitský islam, reprezentovaný malikovskou právnou školou (horný Egypt, krajiny Maghribu) resp. šáfiovskou právnou školou (dolný Egypt, Somálsko, Eritrea a Džibutsko). V regióne pôsobia vplyvné islamské rády - senúsi v Líbyi a oáze Siva v Egypte a cháridžskí ibaditi vo viacerých oázach v Alžírsku a Líbyi s berberským obyvateľ'stvom. Vo všetkých štátoch tohto regiónu žije kresťanská menšina, ktorá je početnejšia na území Západnej Sahary (13 % - takmer všetko rímskokatolíci), Eritrei a Egypte. Žije zväčša v mestách na pobrežiach. V Egypte tvoria kresťania 10 % obyvateľ'ov. Ide predovšetkým o vyznávačov koptskej cirkvi, koptských katolíkov, koptských evanjelikov, rímskokatolíkov, gréckokatolíkov, arménskych katolíkov a maronitov. Okrem toho tu žijú pravoslávni, najmä prílušníci gréckej menšiny (Alexandria a okolie). V Eritrei žijú vyznávači etiópskej cirkvi. Rímskokatolíci sa vyskytujú aj v ďalších štátoch oblasti a zväčša sú etnicky spätí s obyvateľ'stvom bývalých koloniálnych mocností, ovládajúcich kedysi tieto územia. Ide o Francúzov (Alžírsko, Tunisko, Mauritánia, Egypt, Džibutsko), Talianov (Eritrea, Džibutsko, Somálsko, Tunisko) a Španielov (Maroko, Západná Sahara). Protestanti tvoria malé skupiny v Egypte (presbyteriáni) a ostatných štátoch. V Maroku žije najpočetnejšia skupina sefardských židov spomedzi severoafrických krajín (cca 8 tis. vo veľkých mestách). Geograficky do regiónu severnej Afriky patrí aj *Etiópia*, ktorá má však úplne špecifickú religióznú štruktúru obyvateľ'stva a nedá sa zaradiť ani k jednému z vyčlenených regiónov. Veľká časť obyvateľ'stva (Amharovia, Gallovia a niektorí príslušníci iných etník) sa hlási k monofyzitickej Etiópskej cirkvi (40 % - najmä v Adis Abebe a okolí a na väčšom území severne a severozápadne od hlavného mesta). Vo východnej a severnej časti krajiny je rozšírený sunnitský islam (45 %), ku ktorému sa hlásia Somálci, niektorí Gallovia a ďalšie národy. Z väčšej časti ide o vyznávačov hanafitskej vetvy sunnizmu. K primárnym religiám animistického typu sa hlási 12 % obyvateľ'ov krajiny, žijúceho v juhozápadných oblastiach krajiny. Okrem týchto skupín žijú v Etiópii arménski gregoriáni, etiópski uniati, pravoslávni, rímskokatolíci a luteráni. Skupina etiópskych židov (falašov) bola začiatkom deväťdesiatych rokov presídlená do Izraelu.

Transsaharský región leží južne od severoafrického regiónu. V tejto oblasti dominuje islam, avšak značný vplyv si udržali primárne relígie. Vyznáva sa sunnitský islam malikovského právneho smeru. Malý význam má kresťanstvo, pretože s výnimkou Čadu v žiadnej z krajín

regiónu neprekračuje 10 % podiel na počte obyvateľov. Do regiónu patrí Senegal, Gambia, Guinea-Bissau, Guinea, Sierra Leone, Libéria, Pobrežie slonoviny (Côte d' Ivoire), Mali, Burkina Faso, Niger, Čad a Sudán. Celý región pritom môžeme rozdeliť na dva subregióny: severný a južný. V severnom subregióne prevláda islam a značne rozšírené sú primárne religie. Do tohto subregiónu zaraďujeme Senegal (92 % moslimov), Gambiu (90 %), Guineu (85 %), Mali (90 %), Niger (80 %), Čad (50 %) a Sudán (70 %). Primárne religie sú tu, podobne ako v iných častiach subsaharskej Afriky, reprezentované jednak religiami animistického typu ako aj religiami afrických národov (napr. Bambarov, Dogonov, Edov, Ašantov, Fonov, Jorubov a pod.). Vyznávači tradičných primárnych religii sú sústredení v južnej časti Senegalu (tvoria celkove 6 % obyvateľov štátu), západnej časti Gambie, juhovýchode Guinei a v južných častiach Mali (Dogonovia), Nigeru, Čadu a Sudánu. V ostatných častiach týchto krajín má prevahu sunnitský islam. Početnejšia kresťanská menšina žije v Čade (25 % - v južnej časti štátu). Kresťania v týchto krajinách sú zväčša katolíci, len v Gambii je počet katolíkov a protestantov vyrovnaný. Pravoslávni a uniati (maroniti, gréckokatolíci, koptskí katolíci) sa vyskytujú v Sudáne (najmä v Chartúme a Atbarahu). V južnom subregióne majú islam a tradičné primárne religie vyrovnanejšie zastúpenie, pričom v rozsiahlejších územiach týchto krajín primárne religie významom islam predstihujú. Súčasťou južného subregiónu sú Guinea-Bissau, Sierra Leone, Libéria, Pobrežie slonoviny, Burkina Faso a Nigéria. Islam má väčší vplyv vo východnej časti Guinei-Bissau, severozápadnej a južnej časti Sierra Leone, na pravom brehu rieky Loffa na severozápadnom okraji Libérie, v severozápadnej časti Pobrežia slonoviny a na severe Burkiny Faso. V ostatných častiach krajín dominujú primárne religie, ktorých podiely na náboženskej príslušnosti obyvateľstva sú v najvýraznejšie v Guinei-Bissau 51 %, Sierra Leone 30 %, Libérii 40 %, Pobreží slonoviny 18 % a v Burkiné 45 %. V uvedených krajinách žijú tiež kresťania, ktorí sa zväčša hlásia ku katolicizmu, v Sierra Leone a Libérii je viac protestantov (baptisti, metodisti, päťdesiatnici, anglikáni). V niektorých krajinách pôsobia synkretické afrokresťanské sekty (napr. Aladura v Nigérii, Pobreží slonoviny, Libérii), v Nigeri sú i afromoslimské sekty. *Nigéria* má z hľadiska religióznej štruktúry obyvateľstva prechodný charakter a čiastočne inklinuje k rovníkovej a južnej Afrike. Pestrá etnická štruktúra štátu podmienila vysokú náboženskú a kultúrnu diverzitu. Najväčšiu časť obyvateľov krajiny tvoria moslimovia (50 %), ku kresťanstvu sa hlási 40 % a k primárnym religiam 10 % obyvateľov. Moslimovia (Hausovia a Fulbovia) žijú v severnej časti krajiny, kresťania v juhovýchodnej časti krajiny a vyznávači primárnych religii (Edovia a Jorubovia) v juhozápadnej časti Nigérie. Medzi kresťanmi (Ibovia) prevládajú protestanti (metodisti, presbyteriáni a baptisti). Ku katolicizmu sa hlási 5 % obyvateľov štátu. Rastie význam synkretických siekt (napr. Aladura, Cirkev cherubínov a serafínov a pod.).

Rovníková a južná Afrika je regiónom, v ktorom sa preplietajú vplyvy primárnych religii s kresťanstvom. Primárne religie sú pritom na ústupe, kresťanstvo vďaka misionárskym aktivitám si neustále posilňuje svoje pozície. Región sa rozprestiera južne od Transsaharského regiónu. Zahrňa aj územnú enklávu pri pobreží Guinejského zálivu, tvorenú Ghanou, Beninom a Togom (tu kresťania žijú najmä v pobrežnom páse pri Guinejskom zálive). Okrem toho do regiónu patrí Kamerun, Svätý Tomáš a Princov ostrov, Stredoafrická republika, Rovníková Guinea, Gabun, Kongo, Konžská demokratická republika, Angola, Namíbia, Juhoafrická republika, Lesotho, Svazijsko, Botswana, Zimbabwe, Zambia, Malawi, Mozambik, Tanzánia, Burundi, Rwanda, Uganda, Keňa a Madagaskar. Kresťanstvo prevyšuje význam primárnych religii v nasledovných štátoch: Rovníková Guinea (89 % kresťanov), Svätý Tomáš a Princov ostrov (80 %), Gabun (75 %), Angola (53 %), Keňa (66 %), Tanzánia (45 %), Zambia (72 %), Namíbia (80 %), Juhoafrická republika (68 %), Lesotho (80 %), Svazijsko (60 %), Malawi (75 %), Rwanda (74 %), Burundi (67 %), Uganda (66 %) a Ghana (63 %). Druhú skupinu tvoria štáty s prevahou primárnych religii nad kresťanstvom: Togo (70

% vyznávačov primárnych religii), Benin (70 %), Stredoafriická republika (57 %), Botswana (51 %), Zimbabwe (74 %), Mozambik (50 %), Madagaskar (52 %) a Kamerun (40 %). Vyrovnaný pomer medzi kresťanstvom a primárnymi religiami je v Kongu a Konžskej demokratickej republike. Z kresťanských vetiev je v rovníkovej a južnej Afrike zastúpený katolicizmus a protestantizmus. Protestanti prevládajú v Ghane, Namíbii, Juhoafrickej republike (najmä v západnej časti krajiny), Svazijsku, Botswane, Zimbabwe, Malawi a na Madagaskare. V ostatných krajinách majú prevahu katolíci. Medzi protestantmi majú prevahu vyznávači kalvinizmu (Juhoafrická republika, Kamerun, Ghana, Malawi, Madagaskar, Zimbabwe, Konžská demokratická republika a Togo). Anglikáni sú najmä v Ugande, Juhoafrickej republike, Keni, Burundi, Rwande, Zimbabwe a Tanzánii. Luteráni sú v Juhoafrickej republike, Tanzánii, Konžskej demokratickej republike, Namíbii (50 %). Žijú tu aj kongregacionalisti (Madagaskar, JAR), baptisti (Konžská demokratická republika, Tanzánia, Rwanda), päťdesiatnici (JAR), adventisti (Konžská demokratická republika), kvakeri (Keňa a Madagaskar) a iní. Malý počet pravoslávnych žije v Ugande, Konžskej demokratickej republike (v mestách Kinshasa a Lumumbaši), Tanzánii a Keni. Vo väčšine uvedených krajín pôsobia afrokresťanské sekty. Zo synkretických religii ako príklad možno uviesť kimbanguizmus (Kongo, Konžská demokratická republika). V mnohých krajinách je zastúpený sunnitský islam. Moslimovia žijú v Tanzánii (Zanzibar a pri pobreží Indického oceánu), Keni (pobrežie), Kamerune (pri hraniciach s Nigériou), Benine a Ghane (pri severných hraniciach), Malawi (na juhovýchode), Ugande (na juhovýchode v okolí Kampaly), Zambii (na severovýchode pri hraniciach s Tanzániou), Madagaskare (západné pobrežie) a Mozambiku (v severnej časti pobrežia Indického oceánu). Zväčša ide o sunnitov šáfiovského smeru, na Madagaskare sa vyskytujú aj šiitski izmailiti. V Juhoafrickej republike (Durban a okolie), Keni, Tanzánii a na Madagaskare (v mestách) žijú menšie skupiny hinduistov a v JAR sa vyskytujú židia (najmä v Johannesburgu a Pretorii). Príslušníci čínskej menšiny na Madagaskare vyznávajú budhizmus a konfucianstvo (žijú v Antananarive a Fianarantsoe).

Ostrovná Afrika zahŕňa ostrovné časti, ktoré patria k africkému svetadielu a vyznačujú sa prevahou kresťanstva alebo islamu. Do tohto regiónu patria Kapverdské ostrovy, Svätá Helena, Réunion, Seychelské ostrovy, Maurícius, Komory a Mayotte. Na Kapverdách, Réunione a Seycheloch prevládajú rímskokatolíci. Protestantov je veľmi málo. Na Réunione a Seycheloch žije neveliká skupina sunnitských moslimov šáfitského smeru a hinduistov. Na *Svätej Helene* dominujú anglikáni, v menšej miere sa vyskytujú baptisti, adventisti siedmeho dňa a katolíci. Špecifickú pozíciu majú Komory a Maurícius. Pestrá religiózna štruktúra obyvateľstva *Maurícia* (spolu s ostrovom Rodriguéz a ďalšími ostrovčekmi) je podmienená etnickou diferenciaciou obyvateľstva. Najväčšiu skupinu obyvateľstva tvoria hinduisti (52 %), reprezentovaní indomauricijcami. Kresťania (28,3 %) sú tvorení zväčša katolíkmi, ku ktorým patria frankomauricijci. Protestantov (2,3 %) reprezentujú anglikáni (Angličania). Žije tu aj čínska menšina, ktorej členovia sa hlásia k budhizmu a konfucianstvu. Obyvatelia ostrova Rodriguéz sú zväčša katolíci. Na *Komorách* sa väčšina obyvateľstva hlási k sunnitskému islamu šachiitského smeru (99,4 %). Malá skupina Peržanov a Jemenov vyznáva šiitsky islam (0,2 %), ku katolicizmu sa hlásia Francúzi (0,4 %). Zastúpení sú aj bahaisti (0,1 %). Na ostrove *Mayotte* (patrí Francúzsku) sú v prevahe moslimovia (96 %), menšinou sú rímskokatolíci (4 %).

#8.3. Geografické aspekty religii v Ázii

Ázia je svetadielom s najpestrejšou religióznou štruktúrou obyvateľstva. Táto pestrosť je podmienená najmä tým, že v Ázii vznikli takmer všetky súčasné religiózne systémy, z ktorých mnohé sa rozšírili z Ázie na iné svetadiely (judaizmus, kresťanstvo, islam), iné zostali typickými ázijskými religiami. Ani jedna z religii nemá v Ázii výraznejšiu dominanciu. Svedčí o tom fakt, že najvyšší počet vyznávačov má islam, ku ktorému sa však hlási len 22,7

% obyvateľov Ázie. Na druhom mieste je hinduizmus (20,9 %), nasledujú taoizmus a konfuciánstvo (10,4 %), budhizmus (9,8 %) a kresťanstvo (8,2 %). Kresťanstvo má teda v Ázii najnižšie zastúpenie v kontexte ostatných svetadielov. Pomerne veľká skupina (20,2 %) sa hlási k bezkonfesijným (najmä v dôsledku ateizačnej politiky v Číne a Severnej Kórei). V Ázii možno zaznamenať relatívne vysoký podiel nových religii (2,7 %). Z hľadiska geograficko-religiózneho diferenciacie možno Áziu rozčleniť do šiestich regiónov: juhozápadná Ázia, stredná Ázia, južná Ázia, juhovýchodná Ázia, Austronézia a východná Ázia.

Tabuľka č. 15: Počet vyznávačov jednotlivých religii v Ázii (bez Ruska) v r. 1997

Religia; Počet vyznávačov (tis.); % podiel z počtu obyvateľov

Kresťanstvo;	289 784;	8,2 %
<i>Katolicizmus;</i>	111 215;	3,1 %
<i>Protestantizmus;</i>	44 654;	1,3 %
<i>Pravoslávie;</i>	15 403;	0,4 %
<i>Ostatné kresťanské religie ;</i>	118 512;	3,3 %
Islam;	803 605;	22,7 %
Budhizmus;	348 559;	9,8 %
Judaizmus;	4 497;	0,1 %
Hinduizmus;	740 633;	20,9 %
Džinizmus;	3 946;	0,1 %
Sikhizmus;	21 464;	0,6 %
Zoroastrizmus;	268;	0,0 %
Šintoizmus;	2 611;	0,1 %
Taoizmus a konfuciánstvo;	368 091;	10,4 %
Primárne religie;	138 469;	3,9 %
Nové religie;	97 263;	2,7 %
Bahaizmus;	3 606;	0,1 %
Bez vyznania a ateisti;	715 593;	20,2 %
Ostatní;	65;	0,0 %
Počet obyvateľov;	3 538 454;	100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

Juhozápadná Ázia zahŕňa územie s dominanciou islamu, ktorý má výraznú prevahu vo všetkých krajinách s výnimkou Cypru, Libanonu, Izraelu, Gruzínska a Arménska, kde je zastúpené kresťanstvo a judaizmus. Do regiónu patria tieto ďalšie krajiny: Turecko, Sýria, Jordánsko, Palestína, Saudská Arábia, Jemen, Katar, Omán, Spojené arabské emiráty, Kuvajt, Bahrajn, Irak, Azerbajdžan, Irán, Afganistan, Pakistan a Maledivy.

Na *Cypre* majú prevahu pravoslávni (78 %), ktorých reprezentuje grécka väčšina obyvateľstva, obývajúca južnú a západnú časť ostrova. Na severovýchode žije turecká menšina, vyznávajúca sunnitský islam hanafitského smeru (18 %). Okrem toho sa na ostrove vyskytujú maroniti (Arabi), rímskokatolíci (potomkovia talianskych imigrantov) a arménski gregoriáni. *Turecko* patrí k rýdzo islamským krajinám (99,5 %). Prevažuje tu sunnizmus hanafitského smeru. K šíizmu a jezidizmu sa hlásia Kurdi (sekta Ahle hakk), žijúci na juhovýchode krajiny ako aj Kizilbaşovia v Anatólii (aleviti). Malá časť obyvateľov (0,2 %) patrí ku kresťanstvu (pravoslávni, arménski katolíci a gréckokatolíci) a judaizmu. Špecifický charakter má religiózna štruktúra v dvoch zakaukazských štátoch. V *Arménsku* dominujú vyznávači arménskej gregoriánskej cirkvi (94 %). Menšia časť obyvateľstva sa radí k uniatom (arménskym katolíkom). Islam (5 %) vyznávajú príslušníci azerbajdžanskej a kurdskej

menšiny. Prikláňajú sa k sunnitskému islamu šafiovského smeru a sčasti jezidizmu, u Azerbajdžancov sa vyskytuje aj šiizmus. V *Gruzínsku* majú prevahu pravoslávni (75 %), ktorí sa z väčšej časti hlásia ku gruzínskej pravoslávnej cirkvi (65 %), menšia časť k ruskej pravoslávnej cirkvi (10 %). Sunnitský islam hanafitského smeru (10 %) vyznávajú Adžarovia (etnická skupina žijúca v juhozápadnej časti štátu) a Abcházci (žijúci na severozápade). K sunnitskému islamu šafiovského smeru sa hlásia Osetinci (žijú severozápadne od Tbilisi v oblasti Kaukazu). Pri hraniciach s Arménskom sú rozšírení arménski gregoriáni (8 %). *Azerbajdžan* je islamská krajina (93,4 %). K šiitskému islamu sa hlásia dve tretiny Azerbajdžancov, časť Kurdov a Talyšov (na juhu krajiny). Menšia časť Azerbajžancov sú sunniti. K pravoslávnym (2,5 %) patria príslušníci ruskej menšiny. V oblasti Náhorného Karabachu (na juhozápade štátu) žijú Arméni, ktorí sú príslušníkmi arménskej gregoriánskej cirkvi (3 %). Religióznym obrazom krajiny dotvárajú židia (0,4 % - 30 tis.). Veľmi pestrú religióznu štruktúru obyvateľstva má *Libanon*. K islamu sa hlási 53 % obyvateľov a ku kresťanstvu 40 %. Avšak ani libanonskí kresťania, ani moslimovia nie sú jednotliatymi celkami, ale členia sa množstvo cirkví a siekt. Medzi kresťanmi sú najpočetnejší maroniti (21 %), žijúci na pobreží Stredozemného mora severne od Bejrútu a sporadicky aj južne od hlavného mesta. Gréckokatolíci (3 %) žijú v južnom Libanone (na východ od Sidonu). Vyznávači pravoslávia (5 %) sú v severnom Libanone a Bejrúte. Arménski gregoriáni (2,5 %) sú reprezentovaní Arménmi, medzi ktorými sa vyskytujú aj arménski katolíci a protestanti a sú zväčša koncentrovaní do Bejrútu a jeho okolia. Malé percento obyvateľstva tvoria rímskokatolíci, jakobiti, presbyteriáni, anglikáni a adventisti siedmeho dňa. Libanonskí moslimovia sa delia na štyri skupiny: sunniti žijú na severe štátu ako aj južne a juhovýchodne od Bejrútu, šiiti na juhu krajiny a v jej severovýchodnej časti, drúzovia žijú východne od Bejrútu v pohorí Šúf a alaviti (šiitska sekta) v severnom Libanone. Okrem týchto skupín žije v Libanone málo početná židovská komunita. V *Izraeli* je štátnym náboženstvom judaizmus (80,1 %). Okrem ortodoxných judaistov žije v krajine mnoho chasidov a karaitov. Arabské obyvateľstvo vyznáva sunnitský islam (14,6 %), len malý počet patrí k drúzom. Zastúpení sú aj kresťania (2,1 %), medzi ktorými je najviac gréckokatolíkov (žijú v Haife a Jaffe). Menej je rímskokatolíkov a maronitov. Ku kresťanom patria tiež pravoslávni, arménski gregoriáni a kopti. Na území Palestíny (pásma Gazy, západný breh Jordánu a východný Jeruzalem) prevládajú sunniti (95 %), vyznávači judaizmu tvoria 5 % obyvateľov. *Sýria* je islamská krajina (88 %) s pomerne významnou kresťanskou menšinou (12 %). V štruktúre moslimského obyvateľstva dominujú sunniti šafiovského smeru (70 %). V menšej miere sa vyskytujú šiitski alaviti (12 % v Lázikiji a okolí) a drúzovia (3 %). Medzi kresťanmi sú zastúpení gréckokatolíci, arménski katolíci, príslušníci asýrskej cirkvi, chaldejskej cirkvi, pravoslávni a jakobiti. *Jordánsko* má podobnú štruktúru. Väčšina obyvateľstva sa hlási k islamu (96 %), zväčša k hanafitskému smeru sunnizmu. K šiizmu inklinujú imamskí čečenski imigranti. Kresťania (4 %) sú reprezentovaní gréckokatolíkmi, arménskymi katolíkmi, rímskokatolíkmi, pravoslávnymi a v malej miere protestantmi. *Saudská Arábia* je doménou sunnitského islamu (99,5 %) a to najmä reformovaného hanbalovského smeru - wahhábizmu, rozšírenému v centrálnej a východnej časti krajiny a šafiovského smeru na západe krajiny. Neveľká časť šiítov žije v Medine (imámiti) a v Mekke (zajdovci). Kresťanskú minoritu tvoria najmä pravoslávni a protestanti. V *Jemene* sú sunnitskí (53 %) a šiitski (46,9 %) moslimovia takmer rovnako zastúpení. V južnom Jemene majú prevahu sunniti šafiovského smeru, v severnom a severovýchodnom Jemene šiitski zajdovci. Žijú tu malé skupiny židov, kresťanov a hinduistov. *Omán* je islamskou krajinou (99 %), pričom najrozšírenejší je cháridžovský smer a jeho umiernennejšia ibádovská vetva. Štvrtina obyvateľov sa hlási k sunnitom hanbalovského a šafiovského smeru. Žijú tu aj šiitski imámiti (perzská menšina), izmailiti (pakistanskí imigranti) a v malej miere hinduisti. V *Spojených arabských emirátoch* dominuje sunnizmus (81 %), reprezentovaný wahhábizmom a

málikovskou vetvou. K šiítom (14 %) sa hlásia imámiti (chazarské a berberské obyvateľstvo). Žije tu aj kresťanská minorita (3 %) a hinduisti. *Katar* sa vyznačuje prevahou sunnitského wahhábizmu (95 %), v malej miere sa tu vyskytujú šiítски imámiti. Okrem toho tu žije kresťanská (3 %) a hinduistická (2 %) menšina. V *Bahrajne* majú väčšinu šiíti (75 %), reprezentovaní imámitmi. K sunnitom málikovského smeru patrí 25 % obyvateľov, zväčša kočovníkov a imigrantov z Pakistanu. *Kuvajt* je väčšinou islamský (85 %). Tesnú prevahu majú sunniti málikovskej vetvy (45 %) na šiítmi (40 %) - imámitmi (zväčša imigranti z Iránu a Iraku) a izmailitmi (imigranti z Indie a Pakistanu). V Kuvajte žijú aj kresťania (8 %) - najmä pravoslávni, jakobiti a protestanti. Okrem nich sú tu hinduisti. *Irak* je islamská krajina (97 %) s prevahou šiítov (65 %), z veľkej časti imámitov, ktorí sú koncentrovaní v juhovýchodnej časti krajiny. Sunniti hanafitského smeru (32 %) žijú vo veľkých mestách a na východe a severe krajiny, vrátane Kurdistanu. Malá časť obyvateľstva (3 %) sa hlási ku kresťanstvu (Asýrčania a časť Arabov) - sýrski katolíci, chaldejci, maroniti, arménski katolíci a rímskokatolíci a vyznávači asýrskej cirkvi. Religiózný obraz dotvárajú jezidi a vyznávači mandeizmu (Kurdi na severe krajiny). V *Iráne* majú šiíti výraznejšiu prevahu (89 %) ako v Iraku. Ide o imámitov, alílahov a izmailitov. K sunnitom (10 %) patria Kurdi, Arabi, Beludžovia a Turkméni. V krajine žije väčší počet judaistov (25 tis.), jezidov (časť Kurdov) a vyznáčov zoroastrizmu (najmä v mestách Teherán, Kermán, Yazd a Širáz). *Pakistan* má prevahu sunnitov hanafitského a v menšej miere málikovského smeru (77 %). K šiizmu inklinuje 20 % obyvateľov, pričom ide o imámitov a izmailitov (časť Pandžábčanov, Gudžarátčanov a Belúdzanov). Nachádzajú sa tu i vyznávači zoroastrizmu a hinduizmu (1,5 %). Protestantizmus reprezentujú prívrženci pakistanskej cirkvi, ktorá združuje presbyteriánov, anglikánov, metodistov a luteránov. *Afganistan* sa vyznačuje prevahou sunnitov hanafitského smeru (84 %). Šiizmus (15 %) reprezentujú Hazarovia a niektoré iné menšie etnické skupiny, žijúce v centrálnej časti krajiny na západ, severozápad a juhozápad od Kábulu. V menšom počte tu žijú hinduisti. *Maledívy* sú charakterizované úplnou dominanciou sunnitského islamu.

Stredná Ázia zahŕňa územie štátov, ktoré boli do r. 1991 súčasťou Sovietskeho zväzu. Sú to zväčša islamské krajiny s významným podielom kresťanstva (pravoslávia) a s menším výskytom ďalších religiií a bezkonfesijných. Tí sú produktom procesu násilnej ateizácie počas komunistického obdobia. Do tohto regiónu zaraďujeme Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan a Tadžikistan. *Kazachstan* je krajina s miernou prevahou moslimského obyvateľstva (47 %) nad pravoslávnym obyvateľstvom (44 %). Moslimovia prevažne inklinujú k sunnitskému islamu hanafitského smeru. Pravoslávie vyznávajú príslušníci početnej ruskej a ukrajinskej menšiny, ktorí sú koncentrovaní v severnej a severovýchodnej časti krajiny a v Alma-Ate. K protestantom (2 %) sa hlásia najmä príslušníci nemeckej menšiny, tiež zväčša osídlení na severe Kazachstanu. V krajine možno zaregistrovať aj židovskú komunitu (15 tis.). *Uzbekistan* sa vyznačuje výraznejšou prevahou moslimského obyvateľstva (88 %). Podobne ako v Kazachstane, aj tu dominujú sunniti hanafitského smeru. K pravosláviiu (9 %) sa zaraďujú príslušníci ruskej menšiny, koncentrujúci sa do Taškentskej kotliny. Žije tu početná skupina židov (35 tis.). *Turkmenistan* má veľmi podobné proporcie medzi sunnitmi (89 %) a pravoslávnymi (9 %). Pravoslávni sú aj tu reprezentovaní Rusmi, žijúcimi v Ašchabade a iných väčších mestách. Časť turkménskych Kurdov vyznáva šiizmus. K židom sa hlási len veľmi malá skupina obyvateľov (1,2 tis.) Turkmenistanu. *Kyrgyzstan* je prevažne islamská krajina (75 %). Moslimovia inklinujú k sunnizmu hanafitského smeru. K pravosláviiu (20 %) sa hlásia príslušníci ruskej a ukrajinskej menšiny, žijúci v mestách v severnej časti v predhoriach Tan-Šanu (Biškek, Tokmak). Počet židov nie je veľmi vysoký (4,5 tis.). *Tadžikistan* je charakterizovaný dominanciou sunnitského islamu (85 %). Časť Tadžikov sa hlási k šiizmu (5 %), najmä sekte izmailitov, ktorá má prívržencov žijúcich na úpätí Pamíru. V Tadžikistane je ruská menšina

početne najmenšia spomedzi krajín strednej Ázie. Jej príslušníci (3,5 %) sa hlásia k pravoslávii. Väčšina z nich žije v Dušanbe.

Južná Ázia je regiónom, v ktorom dominuje hinduizmus. Čiastočne sa však o vplyv delí s budhizmom, džinizmom, sikhizmom a islamom. V regióne sa vyskytuje aj kresťanstvo, pársizmus a iné religie. Zaraďujeme do neho Indiu, Nepál, Bhután, Bangladéš a Srí Lanku. *India* je kolískou viacerých religióznych systémov, čo sa odzrkadľuje v pestrej konfesijnej štruktúre obyvateľstva. Väčšinu obyvateľov tvoria hinduisti (79 %). Hinduizmus prevláda vo väčšine indických štátov. V menšine je len v štátoch Džammú a Kašmír, Nagaland, Pandžáb a Meghálaj. V rámci hinduistických smerov je najviac rozšírený višnuizmus. V Tamilnáde, Uríse a Ássáme prevláda šivaizmus, ktorý vyznáva aj značná časť obyvateľov Karnátaky, Kéraly a Biháru. V týchto štátoch sa uplatňuje aj šaktizmus. Moslimovia (14 %) sú rozptýlení v celej krajine. Najvyšší podiel majú v štáte Džammú a Kašmír, kde tvoria 2/3 obyvateľstva. Značné zastúpenie majú aj v Ássáme, Západnom Bengálsku, Kérale, Uttarpradéši a na Laccadivoch. Viac ako 90 % indických moslimov inklinuje k hanafitskému smeru sunnizmu, v Kérale dominuje šáfiovský smer a v niektorých oblastiach Uttarpradéšu a Západného Bengálska sa možno stretnúť s wahhábizmom. V Indii jestvujú viaceré sunnitské sekty. Šiítov je menej a sú sústredení do miest (Hajdarábad, Bombaj), v menšej miere žijú v Gudžaráte, Uttarpradéši a Kašmíre. Kresťania (2,4 %) zaznamenávajú najhojnejší výskyt na juhu Indie, najmä v štátoch Kérala, Tamilnád a Andhrapradéš. Ďalšou oblasťou kresťanov je východná India (Nagaland, Mizoram a Meghálaj), Andamanské a Nikobarské ostrovy. Kresťania v Indii sa členia do dvoch základných skupín. Prvú tvoria potomkovia raných indických kresťanov - dnes príslušníkov uniatskej chaldejskokatolíckej sýrsko-malabarskej cirkvi a sýrskokatolíckej sýrsko-malankarskej cirkvi, ako aj príslušníkov viacerých jakobitských (monofyzitických) cirkví a neonestoriánskej chaldejsko-sýrskej cirkvi. Druhá skupina kresťanov sa sformovala nedávno (19. - 20. storočie) a združuje Indov, ktorí sa priklonili ku kresťanstvu. Patria k nim rímskokatolíci (žijúce v regiónoch Goa, Daman a Diu, Dádra a Nagarávali - teda na bývalých portugalských koloniálnych územiach a v Sikkime). V Indii žijú aj protestanti (severoindická cirkev, juhoindická cirkev, luteráni, mennoniti, baptisti a päťdesiatnici). Ďalšou religiou Indie je sikhizmus (2 %). Sikhovia sú sústredení v Pandžábe a sčasti i v Harijáne, Rádžastáne, Himačalpradéši a Uttarpradéši. Džinisti (0,5 %) sú usídlení v Gudžaráte, Maharáštře a Rádžastáne. Pársovia sa vyskytujú v Bombaji a okolí. K budhizmu sa hlási len 0,7 % obyvateľov Indie. Najviac budhistov (0,7 %) žije v Arunačalpradéši a Maharáštře. V Sikkime a pri tibetskej hranici v Kašmíre sa vyskytuje lamaizmus, kde ho vyznávajú Ladakovia. V Indii žije aj malý počet židov (6 tis.). Vyznávači primárnych religii tvoria väčšie podiely v Meghálaji a Arunačalpradéši. *Nepál* je krajina s najvyšším podielom hinduistov na svete (89 %) a jediným štátom, kde je hinduizmus oficiálnym štátnym náboženstvom. Menšia časť obyvateľov (Bhutiovia a časť Šerpov) vyznávajú mahajánový budhizmus (5 %). K lamaizmu inklinujú Gurangovia a určité skupiny Šerpov. K islamu sa hlásia 3 % obyvateľov, zväčša na juhu krajiny. V Nepále žije malý počet kresťanov a vyznávačov primárnych religii. V *Bhutáne* prevláda lamaizmus (75 %) nad hinduizmom (25 %). *Bangladéš* sa vyznačuje prevahou islamu (88 %). Moslimovia sú zväčša prívržencami hanafitského smeru sunnizmu, v malej miere tu žijú aj členovia sunnitskej sekty ahmadie a šiítski imámiti. K hinduizmu inklinuje 11 % obyvateľov štátu. Mahajánový budhizmus je religiou tibetsko-barmských etník, žijúcich na juhovýchode krajiny pri hraniciach s Mjanmárskom. Malá skupina obyvateľstva vyznáva kresťanstvo (katolicizmus i protestantskú bangladéšsku cirkev). *Srí Lanka* sa vyznačuje prevahou budhizmu (70 %). Hinajánový budhizmus vyznáva sinhálska väčšina obyvateľstva, sústredená v centrálnej a južnej časti ostrova. Druhú početnejšiu skupinu tvoria šivaistickí hinduisti (15 %), ktorých reprezentujú Tamilci, žijúci na severe a severovýchode. Medzi týmito skupinami dochádza k častým politickým i ozbrojeným konfliktom. V štáte je zastúpený islam (7 %), ku ktorému inklinujú cejlónski Mauri a Malajci

(žijú v Kolombe a okolí). V hlavnom meste a jeho okolí a na západe a severozápade ostrova je sústredené aj kresťanské obyvateľstvo (8 %), ku ktorým sa hlási časť Sinhálcov a Tamilcov (rímskokatolíci) ako aj Burgheri - miešanci domáceho obyvateľstva s kolonistami z Holandska (protestanti) a Portugalska (rímskokatolíci). Malá skupina pôvodného veddoidného obyvateľstva (1 tis.) v strednej časti ostrova si udržala primárne reliógie.

Juhovýchodná Ázia je regiónom, v ktorom má prevahu budhizmus nad ostatnými relióznymi systémami (kresťanstvom, islamom, hinduizmom a primárnymi reliógiami). Zaraďujeme sem Myanmarsko, Thajsko, Laos, Kambodžu a Vietnam.

Mjanmársko sa vyznačuje prevahou hinajánového budhizmu (89 %), ku ktorému sa hlásia Mjanmári (Barmčania - žijúcich v nížinatých oblastiach štátu v povodí Iravadi), Moni, južní Šanovia a väčšina Karenov. Kresťanstvo (4 %) je reprezentované najmä baptistami a rímskokatolíkmi (Kajaovia, Kačjinovia, časť Karenov a Čjini). Islam (4 %) vyznávajú obyvatelia na hraniciach s Bangladéšom (Arakanské hory). Hinduizmus (1 %) vyznáva indické obyvateľstvo, žijúce najmä v Rangúne. U izolovaných etník, žijúcich v horách na severe krajiny (časť Monov, Karenov a Kačjinov) a na Merguiskom súostroví (Myeik) na krajnom juhu sa možno stretnúť s animizmom (1 %). *Thajsko* je štátom s dominanciou hinajánového budhizmu (95 %). Na severe žijú horské etniká, ktoré sa hlásia k mahajánovému budhizmu. Určitý význam majú synkretické sekty, ktoré vznikli na báze mahajány a ostatných východných reliógií a sčasti aj kresťanstva. Islam (3,8 %) vyznáva obyvateľstvo v najjužnejších oblastiach krajiny pri hraniciach s Malajziou (Malajci a Čamovia). V krajine žijú malé skupiny kresťanov (0,5 %), hinduistov (0,1 %) a vyznávačov konfucianstva a taoizmu. V severných horských územiach sa možno stretnúť s animizmom (u horských Khmérov, Miaov a Jaov). V *Laose* je prevaha hinajánového budhizmu (60 %) menej výrazná ako v predchádzajúcich krajinách. Značná časť obyvateľstva vyznáva primárne reliógie animistického typu (34 %). Ide najmä o obyvateľov horských území na severe a severovýchode (horskí Khméri, Miaovia). Malá časť obyvateľstva sa hlási ku kresťanstvu (2 %) a islamu (1 %). Títo sa sústreďujú do hlavného mesta Vientiane (Wieng Čan) a jeho okolia. V *Kambodži* rovnako ako v predchádzajúcich troch krajinách prevláda hinajánový budhizmus (95 %). Malá časť obyvateľstva sa hlási k islamu (2,5 %). Ide najmä o Čamov, žijúcich na dolnom Mekongu. Zastúpení sú aj kresťania (1 %), zväčša rímskokatolíci. *Vietnam* sa líši od predchádzajúcich krajín tým, že tu má prevahu mahajánový budhizmus (55 %). V severnej časti krajiny sa značná časť obyvateľstva hlási k bezkonfesijným. Kresťanstvo (7 %) je reprezentované najmä rímskokatolíkmi, ktorých väčšina žije na juhu štátu. K islamu (1 %) inklinujú západní Čamovia, vyskytujúci sa na juhu krajiny v prímorskom pásme provincie Thuan Hai, kým východní Čamovia (stredný Vietnam) sú hinduisti. Niektorí príslušníci čínskej menšiny (žijú najmä v štvrti Cho Lon v Hočiminovom meste) sa hlásia ku konfucianstvu a taoizmu. Na náhornej plošine Tay Nguyen sa možno stretnúť s primárnymi reliógiami animistického typu. V južnom Vietname sa vyskytuje aj synkretický kaodaizmus (centrum v Tay Ninh) a sekta Hoa Hao (jej príslušníkmi sú Vietovia).

Austronézia je regiónom s pomerne rôznorodou náboženskou štruktúrou obyvateľstva. Najvýznamnejšie postavenie majú islam a kresťanstvo, avšak zastúpené sú aj ďalšie reliózne systémy - budhizmus, hinduizmus, konfucianstvo, taoizmus a animizmus. Do regiónu zahŕňame Malajziu, Indonéziu, Singapúr, Brunei, Filipíny a malé ostrovy v Indickom oceáne - Vianočný ostrov a Kokosové ostrovy.

Malajzia sa delí na dve odlišné časti - západnú Malajziu, rozprestierajúcu sa na Malajskom polostrove a východnú Malajziu, rozkladajúcu sa v severnej časti ostrova Kalimantan (Borneo). Celkove má prevahu islam (53 %), pričom ide najmä o sunnizmus šáfiovského smeru. Islam dominuje v západnej Malajzii, najmä v štátoch Kelantan a Terengganu. V západnej Malajzii sa výrazne uplatňujú aj konfucianstvo a taoizmus (11 %) a budhizmus (17 %), reprezentované početnou čínskou menšinou (30 % obyvateľov západnej Malajzie)

žijúcou v západnej časti Malajského polostrova, vo veľkých mestách a na ostrove Penang. Treťou veľkou skupinou obyvateľstva západnej Malajzie sú hinduisti (6 %), tvorení tamilskými imigrantmi, ktorých najvyššie zastúpenie možno nájsť v štáte Selangor na sever od Kuala Lumpur. Časť z nich vyznáva sikhizmus. Malá časť obyvateľstva inklinuje ku kresťanstvu (6 %), pričom dominujú katolicizmus a z protestantských smerov metodizmus a baptizmus. Vo východnej Malajzii tvoria najväčšiu časť vyznávači primárnych religii animistického typu (5 % v celom štáte) - Dajakovia, Ibani a pod (viac v Sabahu). Viac ako štvrtinu obyvateľstva východnej Malajzie tvoria budhisti, konfuciáni a taoisti (čínske obyvateľstvo v Sarawaku). Moslimskí Malajci tvoria 10 % obyvateľstva východnej Malajzie. Malá časť obyvateľov sa hlási ku kresťanstvu (anglikáni, metodisti, luteráni a rímskokatolíci). *Indonézia* sa vyznačuje výraznejšou prevahou moslimov (88 %) ako Malajzia. Väčšina indonézskych moslimov vyznáva sunnitský islam šáfiovského smeru. K šiizmu inklinuje len malá časť prisťahovalcov z Pakistanu a Indie. Islam vyznávajú všetky väčšie indonézske národy (Javánci, Sundovia, Madurania, Minangkabaovia, Malajci a väčšina národov Sumatry). Hinduizmus (2,5 %) vytvára enklávu svojej dominancie na ostrove Bali (93 % obyvateľov ostrova) a sčasti aj na Lomboku. Vo východnejšie položených územiach (súostrovie Moluky, na Kalimantanane, juhu Sulawesi, západnom Iriane a vo východnom Timore) sa udržali primárne religie animistického typu (1 %), ktoré sú však postupne vytláčané misionárskou aktivitou kresťanov. Z kresťanstva sa v Indonézii uplatnil najmä protestantizmus (5 %) v podobe kalvinizmu a luteranizmu. Obe skupiny sú reprezentované regionálnymi protestantskými cirkvami (najväčšia je bataká luteránska cirkev na severnej Sumatre). K protestantizmu sa hlásia viaceré indonézske etniká - Toragejci a Minahasovia (severovýchod Sulawesi), Talaudi (Talaudské ostrovy), obyvatelia západného Timoru, obyvatelia ostrovov Ceram a Sangehe, obyvatelia západného Irianu a Ambonovia. Katolicizmus (3 %) je rozšírený vo východnom Timore a v strednej a východnej časti ostrova Flores. K budhizmu (1 %) inklinujú príslušníci čínskej menšiny. V Indonézii sa uplatňujú aj niektoré ezoterické hnutia (Subud). V *Singapure* sa najväčšia časť obyvateľstva (54 %) hlási k budhizmu, konfuciánstvu a taoizmu. Tieto religiózne systémy reprezentujú príslušníci dominantnej čínskej skupiny obyvateľstva. Moslimovia tvoria 15,4 % obyvateľov štátu a sú zastúpení Malajcami a imigrantmi z Indonézie, Pakistanu a Bangladéša. Malajci a Indonézania vyznávajú sunnitský islam šáfiovského smeru, Pakistanci a Bengálci sunnitský islam hanafitského smeru. V *Singapure* žijú tiež hinduisti (3,8 %), zväčša prívrženci šivaizmu. Niektorí Indovia sa hlásia k sikhizmu. Ku kresťanstvu (12,5 %) sa hlásia imigranti z Filipín, časť Číňanov, Európania euročínski miešanci. Najviac z nich inklinuje k protestantizmu (metodisti, anglikáni, presbyteriáni), menšiu časť tvoria rímskokatolíci a nepočetnou skupinkou sú arménski gregoriáni. *Brunei* je zväčša islamská krajina (67 %), reprezentovaná domácim brunejským obyvateľstvom. Druhú skupinu tvoria budhisti (13 %), zväčša čínski imigranti. Ku kresťanom sa hlási 10 % obyvateľstva štátu (anglikáni, metodisti a katolíci). Zvyšná časť obyvateľov (10 %) vyznáva primárne religie animistického typu. *Filipíny* sú jedinou krajinou v regióne s prevahou kresťanstva (92 %). V rámci kresťanských vierovyznaní hrá najdôležitejšiu úlohu katolicizmus (83,6 %). Menšia časť obyvateľov inklinuje k protestantizmu (9 %), medzi ktorými sú najpočetnejší aglipajáni (príslušníci Filipínskej nezávislej cirkvi). Islam (5 %) je rozšírený v južnej časti Filipín, najmä na ostrovoch Mindanao a Sulu. Ide o sunnitských moslimov šáfiovského smeru, ktorí sú v ostrých konfliktoch s centrálnou vládou. Malá časť obyvateľstva, najmä čínskeho pôvodu (žijúca v Manile a okolí), sa hlási k budhizmu (1 %). V prostredí horských etník vo vnútrozemí Luzonu a Mindanaa sa udržali ešte primárne religie animistického typu (2 %). *Vianočný ostrov* (pod správou Austrálie) sa vyznačuje prevahou budhizmu (55 %). Menšiu časť obyvateľstva tvoria kresťania (15 %), moslimovia (10 %) a iné religiózne skupiny. Na

Kokosových ostrovoch (pod správou Austrálie) dominujú sunnitskí moslimovia (57 %). Kresťania tvoria 22 %. Zastúpené sú i iné religie.

Východná Ázia sa vyznačuje silným vplyvom budhizmu, ktorý sa tu preplieťa s vplyvom pôvodných miestnych religii (konfucianstvom, taoizmom a šintoizmom) a v jeho západnej časti aj s vplyvom islamu. Do regiónu zaraďujeme Čínu, Tchaj-van, Mongolsko, Kórejskú ľudovo-demokratickú republiku, Južnú Kóreu a Japonsko.

V Číne sú rozšírené najmä tri religiózne systémy - budhizmus, konfucianstvo a taoizmus. Typickou črtou čínskeho obyvateľstva je multikonfesionalita, čiže jeden človek často vyznáva a vykonáva obrady v rámci viacerých religii. To problematizuje štatistické podchytenie náboženskej štruktúry obyvateľstva Číny. Vzhľadom na to, že oficiálne sa v Číne realizuje ateizačná politika, značná časť obyvateľstva (podľa niektorých odhadov až 71 %) sa hlási k bezkonfesijným. Konfucianstvo a taoizmus vyznávajú takmer výlučne Číňania, kým mahajánový budhizmus okrem Číňanov aj kórejská menšina (provincie Ťi-lin a Chej-lung-ťiang). Lamaizmus sa vyskytuje v Tibete a vyznávajú ho taktiež Mongoli (Vnútorne Mongolsko na severe a Ujgurská autonómna oblasť na severozápade), Tajovia a ďalšie etniká v južnej Číne (provincie Jün-nan). Sunnitský islam je rozšírený najmä v severozápadnej a západnej časti Číny (Ujgurská autonómna oblasť). K šíizmu inklinujú pamírski Tadžikovia (izmailiti). Určitý význam má kresťanstvo, pričom dominujú rímskokatolíci (2 mil.), protestantov je menej (700 tis.). Ku kresťanstvu sa hlásia hlavne Číňania - príslušníci národnosti Chan, ale vyšší stupeň kristianizácie je možné zaregistrovať aj v juhozápadnej Číne (Kačjinovia, Miaovia), v Hongkongu a Macau. V prostredí etník južnej Číny sa zachovali mnohé tradičné primárne religie (Čuangovia, niektorí Miaovia a Jaovia, Iovia, Tchu-ťiaovia, Chanovia, Kaošanovia). V severnej časti krajiny sa vyskytuje šamanizmus (Mandžuovia, Dahurovia). Malá skupina hinduistov žije v kozmopolitnom Hongkongu. Podobnú štruktúru obyvateľstva ako Čína má *Tchaj-van*. Ku konfucianstvu a taoizmu (48,5 %) a budhizmu (43 %) sa hlási drvivá väčšina obyvateľov ostrova. Žijú tu aj menšie skupiny kresťanov (7,4 %) a moslimov (0,5 %). *Mongolsko* sa vyznačuje podobne ako Čína dlhotrvajúcou ateizačnou politikou, čo sa odzrkadľuje v existencii početnej skupiny bezkonfesijných. Z veriacich obyvateľov štátu najviac inklinuje k lamaizmu (90 %). V západnej časti štátu sa vyskytujú sunniti (4 % - Tuvania a Kazachovia). V malej miere sa v Mongolsku uplatňuje šamanizmus. *Kórejská ľudovo-demokratická republika* je známa prísnu ateizačnou politikou, ktorá neumožňuje slobodnú aktivitu náboženských spoločností a cirkví. Existujúce a vládou podporované cirkvi (napr. Juche) majú zväčša len propagandistický charakter a majú vytvárať ilúziu náboženskej slobody. Najpočetnejšia je skupina bezkonfesijných (68 %). Tradične sa na tomto území uplatňuje mahajánový budhizmus (1,7 %), konfucianstvo a taoizmus (15 %) a v malej miere i kresťanstvo (0,9 %). Špecifický charakter majú rozličné kórejské synkretické sekty (14 %), ktoré vznikla na báze šamanizmu, konfucianstva, taoizmu, budhizmu a kresťanstva. Najznámejšie sú sekty čchondogjo a taečengjo. *Južná Kórea* má zmiešaný charakter, pričom takmer rovnaký vplyv tu má kresťanstvo (49 %) a mahajánový budhizmus (47 %). Okrem mahajány sa uplatňuje aj zen-budhizmus a rozličné sekty (wonpulgjo, chongtogyo). Vyskytuje sa aj konfucianstvo (3 %) a šamanizmus. Medzi kresťanmi prevládajú protestanti (presbyteriáni, metodisti a baptisti), menej je rímskokatolíkov. Značnú úlohu hrajú synkretické sekty (čchondongjo, taečengjo). a wonpulgjo). *Japonsko* je územím, kde sa prelína vplyv šintoizmu (39,5 %) a budhizmu (38 %), pričom podobne ako v Číne sa možno stretnúť s multikonfesionalitou. Veľkú úlohu tu hrajú aj šintoistické sekty, z ktorých mnohé sú dosť vzdialené od ortodoxného šintoizmu a majú synkretický charakter. K najväčším patria sekta Tenrikjó, ktorá je od r. 1970 považovaná za samostatnú cirkev a ďalej sekty Sekai Kjuseikjó, Tzumo Ojaširo a pod. V rámci budhistických siekt je najväčšia Džódošinšú. Populárne sú zen-budhistické sekty. Kresťanstvo (4 %) má v Japonsku menšie zastúpenie. Pomer katolíkov a protestantov je

zhruba vyrovnaný. Veľmi malá skupina obyvateľov vyznáva pravoslávie. Medzi protestantmi majú najvyššie zastúpenie Zjednotená Kristova cirkev v Japonsku (združuje presbyteriánov, metodistov, kongregacionalistov a baptistov). Tradičné primárne religie sa zachovali na ostrove Hokkaidó, kde žije malá skupina Ainuov (šamanizmus) - pôvodných obyvateľov japonského súostrovia.

#8.4. Geografické aspekty religii v Austrálii a Oceánii

Územie Austrálie a Oceánie sa z väčšej časti stalo oblasťou rozšírenia kresťanstva (67 %). Spomedzi jednotlivých kresťanských vetiev je vplyv katolicizmu (26,5 %) takmer vyrovnaný s vplyvom protestantizmu (21,5 %) a ostatných kresťanských religii a synkretických učení a siekt (16,6 %). Malý význam má pravoslávie (2,4 %). Ostatné náboženstvá nemajú vplyv porovnateľný s kresťanstvom. Značná časť obyvateľstva je bez vyznania (12,4 %) alebo sa hlási k iným religiam. Z hľadiska religiózne-geografickej diferenciacie možno vyčleniť tieto regióny: Austrália a Nový Zéland, Papua a Melanézia, Mikronézia a Polynézia.

Tabuľka č. 16: Počet vyznávačov jednotlivých religii v Austrálii a Oceánii v r. 1997

Religia; Počet vyznávačov (tis.); % podiel z počtu obyvateľov

Kresťanstvo;	19 480;	67,0 %
<i>Katolicizmus;</i>	7 710;	26,5 %
<i>Protestantizmus;</i>	6 253;	21,5 %
<i>Pravoslávie;</i>	695;	2,4 %
<i>Ostatné kresťanské religie ;</i>	4 822;	16,6 %
Islam;	238;	0,8 %
Budhizmus;	191;	0,7 %
Judaizmus;	94;	0,3 %
Hinduizmus;	361;	1,2 %
Taoizmus a konfucianstvo;	85;	0,3 %
Primárne religie a špiritizmus;	256;	0,9 %
Nové religie;	27;	0,1 %
Bahaizmus;	73;	0,3 %
Bez vyznania a ateisti;	3 610;	12,4 %
Ostatní;	4 660;	16,0 %
Počet obyvateľov;	29 075;	100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

Austrália a Nový Zéland - v tomto regióne prevláda kresťanstvo a v jeho rámci protestantizmus. Pomerne významná skupina obyvateľov sa hlási k bezkonfesijným. *Austrália* je prevažne kresťanská krajina (73 %), pričom prevahu má protestantizmus (47 %) nad katolicizmom (26 %). Pomerne veľká skupina obyvateľstva sa zaradila medzi bezkonfesijných (12,7 %). Medzi protestantmi sú najpočetnejší anglikáni (34 % celkového počtu obyvateľov štátu). Nasledujú metodisti a presbyteriáni. Ostatné protestantské skupiny sú menej početné. Austrália je typickým príkladom krajiny s veľkým prílivom imigrantov, u ktorých je náboženské vierovyznanie výrazne späté s etnickým pôvodom. K anglikanizmu a metodizmu inklinujú potomkovia imigrantov z Anglicka (anglikáni majú dominantné postavenie v Novom Južnom Walese, Západnej Austrálii a Tasmánii, kým metodisti sú početnejší v Južnej Austrálii). Imigranti zo Škótska sa hlásia k presbyteriánom (najmä Victoria a Queensland). K luteránstvu majú blízko potomkovia nemeckých imigrantov (Južná Austrália), k pravoslávii potomkovia gréckych imigrantov. Rímskokatolíci sú zväčša

potomkovia írskych imigrantov. Kozmopolitný charakter Austrálie dotvárajú hinduisti, moslimovia, budhisti a vyznávači ďalších religii (13,6 %). V rámci tejto skupiny žije v Austrálii početná židovská komunita (100 tis.). Primárne religie (0,7 %) si udržali svoje pozície v prostredí pôvodných obyvateľov Austrálie (Aborigénov), ktorí sa koncentrujú do centrálnej a severozápadnej Austrálie. Ide zväčša o religie animistického typu a totemizmus. Aborigéni žijúci v hustejšie osídlených a urbanizovaných územiach boli už kristianizovaní. *Nový Zéland* je podobne ako Austrália predovšetkým kresťanskou krajinou (80 %). Pomerne vysoké zastúpenie majú bezkonfesijní (19,7 %). V rámci kresťanstva dominuje protestantizmus. Najviac protestantských veriacich sa hlási k anglikánom (22 %), presbyteriánom (16 %) a metodistom (4 %). Menší počet vyznávačov má baptizmus a ostatné protestantské denominácie. Vyskytuje sa tu i mormonizmus. Rímskokatolíci tvoria 14,8 % obyvateľstva. Pôvodné obyvateľstvo Nového Zélandu (Maori) vyznávajú zväčša kresťanstvo. Časť z nich inklinuje k mormonizmu a k tichomorsko-kresťanským synkretickým sektám a hnutiam (Ratana a Ringatu).

Papua a Melanézia je regiónom, kde sa popri dominujúcom kresťanstve možno stretnúť s vyznávačmi miestnych kultov, tichomorsko-kresťanských synkretických hnutí a siekt a nových religii. Oblasť zahŕňa Papuu-Novú Guineu, Šalamúnove ostrovy, Vanuatu, Novú Kaledóniu, Fidži a Norfolk. *Papua-Nová Guinea* sa vyznačuje prevahou kresťanstva (97,6 %). V rámci kresťanstva dominuje protestantizmus, ktorý je reprezentovaný luteranizmom (16 %), anglikanizmom (5 %), evanjelickou alianciou (4 %) a inými, zväčša unionovanými protestantskými cirkvami. K rímskokatolíckej cirkvi sa hlási 22 % obyvateľov štátu. Vo vnútrozemí žijú značne rozdrobené skupiny etník (2,5 %), vyznávajúce miestne kulty (animizmus, manaizmus, totemizmus, kargo a pod.). Na *Šalamúnových ostrovoch* dominujú kresťania (96,7 %). Z veľkej časti ide o protestantov (77,5 %), pričom zastúpení sú unionovaní protestanti, anglikáni a adventisti siedmeho dňa. Rímskokatolíci (19,2 %) žijú najmä na ostrovoch Guadalcanal a Choiseul. Malá časť obyvateľstva inklinuje k miestnym kultom (manaizmus, animizmus) a určitá časť sa hlási k bahaizmu (0,4 %). Na *Vanuatu* (Nové Hebridy) majú prevahu protestanti (61,7 %), z ktorých najviac pripadá na presbyteriánov (36,7 %), anglikánov (15 %) a adventistov siedmeho dňa (6,2 %). Rímskokatolíci tvoria 15 % obyvateľstva. Udržali sa tu miestne kulty (animizmus, manaizmus, kargo a pod.), ku ktorým inklinuje 22 % obyvateľov. Čínska a vietnamská menšina sa hlási k budhizmu. *Nová Kaledónia* sa ako zámorské teritórium Francúzska vyznačuje prevahou rímskokatolíkov. Protestanti (kalvíni) žijú na súostroví Loyauté. Menšie skupiny tvoria moslimovia (Javánci) a budhisti (Vietnamci). Vyskytuje sa i kult kargo. *Fidži* vzhľadom na svoju pestrú etnickú štruktúru obyvateľstva má aj značne diferencovaný religiózny obraz. Väčšinu obyvateľov tvoria kresťania (52 %), z ktorých je najviac metodistov (37 %) a rímskokatolíkov (9 %). Veľkú skupinu obyvateľov tvoria imigranti z Indie, ktorí vyznávajú hinduizmus (38 %) a v menšej miere sikhizmus (1 %). Menší počet indických imigrantov a ich potomkov inklinuje k islamu (8 %). Na ostrove *Norfolk* (austrálske teritórium) majú prevahu anglikáni (39 %), menšinou sú rímskokatolíci (11 %), adventisti siedmeho dňa (4,4 %), kongregacionalisti (16 %) a iní.

Mikronézia a Polynézia tvorí rozsiahly región, zahŕňajúci viaceré súostrovia v Tichom oceáne, na ktorých zväčša prevláda protestantizmus, ktorý sa delí o vplyv s katolicizmom. Zastúpenie katolíkov je výraznejšie v Mikronézii, kým v Polynézii je prevaha protestantizmu omnoho výraznejšia. Do regiónu zaraďujeme Palau, Severné Mariany, Guam, Marshallove ostrovy, Federatívne štáty Mikronézie, Nauru, Kiribati, Tuvalu, Tokelau, Samoa, Americká Samoa, Wallis a Futuna, Tonga, Niue, Cookove ostrovy, Francúzsku Polynéziu, Pitcairnove ostrovy, Veľkonočný ostrov a Havajské ostrovy. Na *Palau* dominujú kresťania (65,4 %), z ktorých najviac pripadá na rímskokatolíkov (40 %). K protestantom (24,7 %) patria najmä adventisti siedmeho dňa. Zastúpení sú Svedkovia Jehovovi. Štvrtina obyvateľov inklinuje

k primárnym relígiám (modekneizmus). *Severné Mariany* sú zväčša rímskokatolícke. Menšinu tvoria protestanti (anglikáni) a vyznávači miestnych kultov. Na ostrove *Guam* (podobne ako Severné Mariany pod správou USA) taktiež prevládajú rímskokatolíci nad protestantmi (baptistami). *Marshallove ostrovy* sa vyznačujú výraznou dominanciou protestantov (90,1 %). Rímskokatolíci tvoria 8,5 % a ostatní 1,4 % obyvateľov republiky. *Federatívne štáty Mikronézie* (zahŕňajú členské štáty Chuuk, Yap, Pohnpei a Kosrae) sa vyznačujú miernou prevahou katolicizmu (50 %) nad protestantizmom (47 %). Na *Nauru* je pomer opačný. Viac je protestantov (60 %) ako rímskokatolíkov (30 %). Okrem toho tu žije čínska menšina, inklinujúca k budhizmu, konfucianstvu a taoizmu (8 %). Malá časť obyvateľov vyznáva miestne kulty. *Kiribati* sa vyznačuje miernou prevahou rímskokatolíkov (53 %). Protestantizmus (40 %) reprezentujú kongregacionalisti a adventisti siedmeho dňa. Žijú tu aj vyznávači bahaizmu (2,4 %), mormonizmu (2 %) a budhizmu (čínska menšina). *Tuvalu* je doménou protestantizmu (97 %), pričom dominantné postavenie má kongregacionalistická tuvalská cirkev (96 %). Minoritami sú adventisti siedmeho dňa (1 %), bahaisti (1 %) a rímskokatolíci (0,2 %). Na *Tokelau* (polynézské zámorské teritórium Nového Zélandu) tvoria väčšinu protestanti (70 %), kým katolíci sú v menšine (28 %) a žijú na ostrovoch Nukunonu a sčasti Fakaofu. *Západná Samoa* je prevažne protestantská (71 %), pričom ide o kongregacionalistov (Londýnska misijná spoločnosť), metodistov a adventistov siedmeho dňa. Rímskokatolíci (22,3 %) tvoria významnú skupinu obyvateľov. Zastúpení sú tiež mormóni a vyznávači iných relígií. *Americká Samoa*, ktorá zahŕňa východnú Samou a patrí pod správu USA, je prevažne tiež protestantská (80 %) s dominantným podielom kongregacionalistov. Rímskokatolíci tvoria 20 % obyvateľstva. Francúzske zámorské teritórium *Wallis a Futuna* sa od okolitých teritórií líši úplnou dominanciou rímskokatolíkov (100 %). V kráľovstve *Tonga* prevládajú protestanti (77 %), najmä metodisti. Ku katolicizmu sa hlási 15 % obyvateľov. Zastúpení sú vyznávači bahaizmu (4 %), mormóni a iní. Na *Niue* (voľne asociované územie s Novým Zélandom) žijú protestanti (85 %), z ktorých najviac tvoria kongregacionalisti, späť s aktivitami Londýnskej misijnej spoločnosti. Z iných vyznaní tu žijú rímskokatolíci, mormóni, Svedkovia Jehovovi a adventisti siedmeho dňa. *Cookove ostrovy* (voľne spojené s Novým Zélandom) sa vyznačujú prevahou protestantov nad katolíkmi. *Francúzska Polynézia* je územím s prevahou protestantizmu (54 %). Pomerne početní sú rímskokatolíci (30 %). V menšej miere tu žijú mormóni, budhisti a konfuciáni (príslušníci čínskej menšiny). *Pitcairnove ostrovy* (patriace Veľkej Británii) sú okrem Adamstownu neosídlené. V Adamstowne (46 obyv. v r. 1998) žijú potomkovia vzbúrencov z anglickej lode Bountu a dovezených polynézskych žien, ktorí sú výlučne adventistami siedmeho dňa. *Veľkonočný ostrov* (patriaci Chile) je obývaný rímskokatolíkmi. *Havajské ostrovy* (dnes jeden zo štátov USA) majú pestrú religióznu štruktúru. Zastúpení sú rímskokatolíci a protestanti. Pomerne početní sú budhisti (Japonci a Číňania), šintoisti (Japonci) a konfuciáni (Číňania).

#8.5. Geografické aspekty relígií v Severnej Amerike

Severná Amerika patrí k územiám s prevahou kresťanstva (73,3 %). V jeho rámci sa výraznejšie uplatňuje protestantizmus (31,5 %) ako katolicizmus (24,5 %). Pomerne hojne sú zastúpené aj ostatné kresťanské vyznania (15,2 %) a pravoslávie (2,2 %). Ostatné religiózne systémy sa uplatňujú v obmedzenej miere. Významnejšiu pozíciu má judaizmus (2 %). Početná skupina obyvateľstva sa zaradila k bezkonfesijným (9,1 %). Severnú Ameriku tvoria Kanada, Spojené štáty americké (USA), Bermudy a St. Pierre a Miquelon.

Tabuľka č. 17: Počet vyznávačov jednotlivých relígií v Severnej Amerike v r. 1997

Religia; Počet vyznávačov (tis.); % podiel z počtu obyvateľov

Kresťanstvo; 221 381; 73,3 %
Katolicizmus; 73 880; 24,5 %
Protestantizmus; 95 063; 31,5 %
Pravoslávie; 6 698; 2,2 %
Ostatné kresťanské religie ; 45 740; 15,2 %
Islam; 4 066; 1,3 %
Budhizmus; 2 132; 0,7 %
Judaizmus; 5 904; 2,0 %
Hinduizmus; 1 129; 0,4 %
Džinizmus; 5; 0,0 %
Sikhizmus; 491; 0,2 %
Šintoizmus; 54; 0,0 %
Taoizmus a konfuciánstvo; 886; 0,3 %
Primárne religie a špiritizmus; 479; 0,2 %
Nové religie; 649; 0,2 %
Bahaizmus; 740; 0,2 %
Bez vyznania a ateisti; 27 512; 9,1 %
Ostatní; 36 290; 12,0 %
Počet obyvateľov; 301 718; 100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschede, 1999, s. 52.

Kanada má vyrovnanější podiel medzi katolicizmom (42 %) a protestantizmom (40 %), pričom miernu prevahu má katolicizmus. Zastúpení sú pravoslávni (4 %), judaisti (1,2 %) a sikhovia (0,6 %). Pomerne početná je skupina bezkonfesijných (7,5 %). Rímskokatolíci majú najvýraznejšiu prevahu vo frankofónnych oblastiach Kanady (Quebec, New Brunswick a ostrov Princa Edwarda). Hojnejší sú tiež v severnom Saskatchewan. Pravoslávni sú výraznejšie zastúpení v oblastiach, ktoré osídľovali ukrajinskí imigranti (Manitoba a Saskatchewan). Tu žije aj početná skupina gréckokatolíkov. Kanadskí protestanti sa delia na viacero cirkví a siekt. Najväčšia je Zjednotená cirkev (20 % obyvateľstva), ktorá vznikla spojením kongregacionalistov, metodistov, časti presbyteriánov a zjednotených bratov). Najviac rozšírená je v provinciách Saskatchewan, Alberta a Britská Kolumbia. Početní sú anglikáni (Britská Kolumbia - ostrov Vancouver, New Foundland), baptisti (New Brunswick a Nové Škótsko). Luteráni sú viazaní najmä na imigrantov z Nemecka, ktorých sa najviac usadilo v Saskatchewan, Alberte a Manitobe. Židia (360 tis.) žijú predovšetkým vo veľkých mestách (Toronto, Montreal). Sikhovia (225 tis.) žijú najmä v Britskej Kolumbii. V oblastiach s výraznejším výskytom Indiánov a Eskimákov (Nanavut, Severozápadné teritórium, Yukon) sa možno stretnúť so šamanizmom (2 %).

USA majú pestrejšiu religióznu štruktúru obyvateľstva ako Kanada. Je to dané vysokým počtom náboženských spoločností a siekt, v ktorom USA vynikajú nad ostatnými štátmi sveta. Prevahu majú protestanti (56 %) nad katolíkmi (26 %). Malá časť kresťanov sa hlási k pravoslávniu. Popri nich tu žijú vyznávači judaizmu (2 %), ktorých absolútny počet 5,8 mil. je vyšší ako v Izraeli. Náboženský obraz USA dotvárajú moslimovia (1,9 %) a príslušníci iných religii. K bezkonfesijným sa hlási 7,5 % obyvateľov. Rímskokatolíci sú výraznejšie zastúpení v severovýchodnej časti USA. Jediným štátom, kde majú prevahu je Rhode Island (63 %). Pomerne významné podiely dosahujú v štátoch Massachusetts, Connecticut, New Jersey, Pennsylvania, v severnej časti štátov New York a New Hampshire a na západe Vermontu. Okrem tejto oblasti sa územie koncentrácie rímskokatolíkov viaže na severozápad štátu Illinois, východný Michigan a Wisconsin. Ďalším areálom ich koncentrácie je juhozápad USA, najmä južná časť Luisiany a pás územia pozdĺž mexickej hranice v Texase, Novom

Mexiku, Arizone a južnej Kalifornii. Vo väčšine štátov USA majú prevahu protestanti, ktorí sú diferencovaní do mnohých cirkví, náboženských spoločností a siekt. Z najvýznamnejších protestantských smerov treba spomenúť baptizmus (12,1 %), ktorý je rozšírený najmä juhovýchodnej časti USA (Južná Karolína, Georgia, Alabama, Mississippi, južný Arkansas, severná Luisiana, východný Texas, juhovýchodná Oklahoma, Tennessee, juhozápadná časť Severnej Karolíny, juhovýchod Kentucky a severozápadná Florida). Ďalším protestantským smerom je metodizmus (11 %), rozšírený v strednej časti USA (Kansas, Nebraska, severozápadná Oklahoma, severná časť Missouri, Iowa, severozápadný Illinois, južná Indiana, južné Ohio, Západná Virgínia, Virgínia, Maryland a Delaware). Luteráni (6 %) sú výraznejšie koncentrovaní do severnej časti USA, najmä štátov Severná Dakota, Minnesota, severozápadnej časti Wisconsinu, severnej časti Južnej Dakoty a severozápadnej časti Iowy. V severozápadnej časti USA sú protestanti výrazne diverzifikovaní a žiadna zo skupín nemá dominanciu. Pravoslávni majú väčšie zastúpenie (od 0,6 do 0,9 %) v štátoch New Hampshire, New Jersey, New York, Connecticut, Massachusetts a Vermont. K pravoslávny patria niektorí obyvatelia Aljašky a Aleutských ostrovov. Mormóni sú sústredení do štátu Utah a južnej časti Idaho. Žijú aj v Arizone, Wyomingu, Nevade a Colorade. Najvyššie zastúpenie judaistov má štát New York (6,9 %). Početnejšie židovské komunity žijú najmä v mestách štátov New Jersey, Florida, Massachusetts, Maryland, Connecticut, Kalifornia, Colorado, Pennsylvania a vo Washingtone D.C. Z iných religii sa uplatňujú budhizmus, konfucianstvo a taoizmus (najviac medzi imigrantmi z Ázie v Kalifornii a v New Yorku) a viaceré nové synkretické religie (napr. krišnaizmus, misie Božieho svetla, spoločenstvo nezávislých misijných zborov Rodina, santeriánstvo - Florida a pod.). *Bermudy* (kolónia V. Británie) sa vyznačujú prevahou anglikánov. Menšie skupiny tvoria metodisti a katolíci. *St. Pierre a Miquelon* sa ako francúzske územie charakterizuje prevaha katolíkov (99,3 %).

#8.6. Geografické aspekty religii v Latinskej Amerike

Latinská Amerika je svetadielom s prevahou katolicizmu (90 %). Popri katolicizme sa iné vetvy kresťanstva uplatňujú síce v menšej miere, avšak podiel protestantizmu (3 %) začal v ostatných deceniách 20. stor. postupne narastať. Religiózný obraz Latinskej Ameriky dotvárajú primárne religie a miestne kulty (0,3 %). Nižšie zastúpenie ako v Severnej Amerike majú bezkonfesijní (3,6 %). Z geograficko-religiózneho hľadiska je možné celé územie Latinskej Ameriky rozčleniť do troch oblastí: Stredná Amerika, Karibský región a Južná Amerika.

Tabuľka č. 18: Počet vyznávačov jednotlivých religii v Latinskej Amerike v r. 1997

Religia; Počet vyznávačov (tis.); % podiel z počtu obyvateľov

Kresťanstvo; 460 147; 93,5 %

Katolicizmus; 442 657; 90,0 %

Protestantizmus; 14 829; 3,0 %

Pravoslávie; 620 ; 0,1 %

Ostatné kresťanské religie ; 2 041; 0,4 %

Islam; 1 632; 0,3 %

Budhizmus; 645; 0,1 %

Judaizmus; 1 173; 0,2 %

Hinduizmus; 776; 0,2 %

Šintoizmus; 7; 0,0 %

Taoizmus a konfucianstvo; 184; 0,0 %

Primárne religie ; 1 220; 0,3 %

Nové religie; 611 ; 0,1 %

Bahaizmus; 880; 0,2 %
Bez vyznania a ateisti; 17 756; 3,6 %
Ostatní; 6 898; 1,4 %
Počet obyvateľov; 491 929; 100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

Stredná Amerika je región s pomerne homogénnou religióznou štruktúrou obyvateľstva, v ktorej dominuje katolicizmus. Určitá časť obyvateľstva sa hlási k protestantizmu, ktorého úloha v ostatných decéniách rastie. Do regiónu patrí Mexiko, Belize, Guatemala, Honduras, Salvador, Nikaragua, Kostarika a Panama. *Mexiko* je charakterizované prevahou katolicizmu (95,3 %). Z protestantov (4 %) tu žijú baptisti a presbyteriáni. Početní sú Svedkovia Jehovovi (cca 526 tis.). Okrem toho sa možno stretnúť s judaizmom (0,1 %) a inými religiami. Určitú skupinu tvoria bezkonfesijní Indiáni, ktorí žijú najmä na juhu Mexika (Oaxaca, Chiapas) sú zväčša kristianizovaní. V *Belize* nie je dominancia rímskokatolíkov (62 %) taká výrazná. Pomerne značný podiel tu majú protestanti (30 %), najmä anglikáni, metodisti, mennoniti a advenisti siedmeho dňa. Vyskytujú sa tu Svedkovia Jehovovi. *Guatemala* sa vyznačuje prevahou katolíkov (75 %) nad protestantmi (24 %). Časť indiánskeho obyvateľstva sa pridrižava primárnych religii Mayov. Pre *Honduras* je typická výrazná prevaha katolíkov (97 %). Malá je protestantská minorita (3 %). *Salvador* má podobnú štruktúru. Okrem dominantných katolíkov (94 %) tu žije protestantská menšina (6 %). Určitú časť obyvateľstva tvoria mormóni a Svedkovia Jehovovi. V *Nikaragve* tvoria katolíci 91 % obyvateľov. Protestanti (9 %) sú reprezentovaní baptistami, metodistami a Moravskou cirkvou (moravskí bratia), ktorej vyznávači sú koncentrovaní na atlantickom pobreží štátu (Costa de Mosquitos). *Kostarika* je prevažne katolícka (89 %). Protestanti tvoria 7,5 % obyvateľov štátu. Malá časť obyvateľstva (imigranti z Ázie) vyznávajú budhizmus, konfucianstvo a taoizmus. *Panama* má podobnú štruktúru s prevažujúcimi rímskokatolíkmi (92 %) nad protestantmi (6 %) a vyznávačmi ostatných religii (2 %).

Karibský región má heterogénnejšiu religióznu štruktúru obyvateľstva v porovnaní so Strednou a Južnou Amerikou. Preplietajú sa tu vplyvy katolicizmu, protestantizmu, miestnych religii a synkretických kultov. Dominancia katolicizmu resp. protestantizmu súvisí s koloniálnou minulosťou regiónu. Tie územia, ktoré boli pod koloniálnou nadvládou Francúzska a Španielska sú katolícke, kým bývalé anglické a holandské kolónie majú prevahu protestantského obyvateľstva. Do regiónu zahrňame okrem ostrovných krajín v širšej oblasti Karibiku a príľahlej oblasti Atlantiku aj guyanský región na severovýchodnom pobreží Južnej Ameriky. Ide teda o Guyanu, Surinam, Francúzsku Guyanu a z ostrovných štátov a k nemu patria Bahamy, Kuba, Kajmanské ostrovy, Jamajka, Turks a Caicos, Haiti, Dominikánska republika, Portoriko, Americké Panenské ostrovy, Britské Panenské ostrovy, Anguilla, Svätý Kitts a Nevis, Antigua a Barbuda, Montserrat, Guadeloupe, Dominika, Martinique, Svätá Lucia, Barbados, Svätý Vincenc, Grenada, Trinidad a Tobago, Aruba a Holandské Antily. *Bahamy* sa vyznačujú prevahou protestantov (76 %). Z nich je najviac baptistov (32 %), anglikánov (20 %) metodistov (6 %) a príslušníkov letničnej Cirkvi Božej (6 %). K rímskokatolíkom sa hlási 19 % obyvateľstva. *Kuba* má výnimočnú pozíciu v rámci krajín regiónu, pretože vďaka ateizačnej politike režimu sa väčšina obyvateľov (55 %) deklaruje ako bezkonfesijná. V rámci veriacich majú najvýznamnejšiu pozíciu rímskokatolíci (40 %). Malú časť obyvateľov tvoria protestanti a Svedkovia Jehovovi (spolu 3 %). Žijú tu aj vyznávači afro-karibského kultu Santerie - kubánskeho náboženského hnutia, ktoré je obdobou haitského wúdzimu. *Kajmanské ostrovy* (patriace V. Británii) sú zväčša obývané presbyteriánmi, anglikánmi a v menšej miere katolíkmi. *Jamajka* je charakterizovaná prevahou protestantov (61,3 %). Z nich najviac pripadá na príslušníkov letničnej Cirkvi Božej (21,2 %), baptistov (9

%), anglikánov (5,5 %), adventistov siedmeho dňa (9 %) a pentekostalistov (7 %). Početná je skupina Svedkov Jehovových (1,6 %). Rímskokatolíci tvoria 4 % obyvateľov. Z iných religii má význam santeriánstvo a rastafarianizmus (5 %) - synkretické judaisticko-kresťanské učenie (jeho vyznávačov volajú Čierni židia). Zaujímavý je pomerne vysoký podiel bezkonfesijných (11 %). *Turks a Caicos* (britská kolónia) je obývaný najmä protestantmi (80 %), najmä baptistami, metodistami a anglikánmi. *Haiti* sa vyznačuje prevahou rímskokatolíkov (80 %). Menšia časť obyvateľstva inklinuje k protestantizmu (16 %) - najmä baptizmu, pentekostalizmu a adventizmu siedmeho dňa. Zhruba polovica obyvateľov súbežne praktizuje afro-kresťanský wúdzimus. *Dominikánska republika* je prevažne rímskokatolícka (91 %). Zvyšná časť obyvateľstva inklinuje k protestantizmu. Podobne ako v susednom Haiti sa praktizuje wúdzimus. V *Portoriku* (pod správou USA) má prevahu katolicizmus (85 %). Protestanti a ostatní tvoria 15 % menšinu obyvateľstva. Vyskytuje sa aj santeriánstvo. *Americké Panenské ostrovy* majú prevahu protestantského obyvateľstva (59 %), ktoré sa zväčša hlási k baptizmu. Katolíci tvoria 34 % obyvateľstva. Na *Britských Panenských ostrovoch* majú protestanti výraznejšiu prevahu (86 %). V rámci jednotlivých protestantských cirkví sa najviac uplatňujú metodisti (45 %), anglikáni (21 %) a letničná Cirkev Božia (7 %). Žijú tu aj adventisti siedmeho dňa a baptisti a zo synkretických religii Svedkovia Jehovovi. Rímskokatolíci tvoria 6 % obyvateľstva. *Anguilla* (britské závislé územie) je dominantne protestantská (85 %). Najviac je anglikánov, metodistov a adventistov siedmeho dňa. Ku katolicizmu sa hlásia 3 % populácie. *Svätý Kitts a Nevis* má prevahu protestantského obyvateľstva (76,5 %), najmä anglikánov. Menšia časť obyvateľov inklinuje ku katolicizmu (10,5 %) a iným religiam. *Antigua a Barbuda* sa vyznačuje dominanciou protestantov (86 %), predovšetkým anglikánov. Rímskokatolíci tvoria 10 %, rastafariáni 1 % a vyznávači ostatných religii 3 % populácie. Na *Montserrat* (britská kolónia) žijú najmä anglikáni. V menšej miere sa tu možno stretnúť s metodistami, rímskokatolíkmi, pentekostalistami a adventistami siedmeho dňa. *Guadeloupe* (francúzsky zámorský departament) sa vyznačuje dominanciou rímskokatolíkov (95 %). Okrem nich tu žijú hinduisti a vyznávači afrického paganizmu (novopohanstva). *Dominika* je štátom s prevahou rímskokatolíkov (77 %). Protestantov (15 %) reprezentujú metodisti, pentekostalisti, adventisti siedmeho dňa a baptisti. *Martinique* je francúzsky zámorský departament s prevahou rímskokatolíkov (95 %). Okrem toho tu žijú hinduisti a vyznávači afrického paganizmu. *Svätá Lucia* má prevahu rímskokatolíkov (90 %). K protestantizmu sa hlási 10 % populácie. *Barbados* sa vyznačuje prevahou protestantov (67 %), z nich sa tu najviac uplatňujú anglikáni, pentekostalisti a metodisti. Rímskokatolícke obyvateľstvo nie je veľmi početné (4 %). Pomerne značná časť populácie (17,5 %) je bez vyznania. *Svätý Vincent a Grenadiny* je prevažne protestantský štát (81 %). Medzi protestantskými cirkvami majú najvyššie podiely anglikáni, metodisti a adventisti siedmeho dňa. Rímskokatolíci tvoria 13 % obyvateľstva. Okrem nich sa tu možno stretnúť s hinduistami a malým počtom príslušníkov iných religii. Na *Grenade* majú prevahu rímskokatolíci (59,3 %) nad protestantmi (34,5 %). Najväčšiu časť z nich tvoria anglikáni. *Trinidad a Tobago* sa svojou religióznou štruktúrou odlišuje od ostatných krajín regiónu. Náboženský obraz krajiny je pestrý. Najväčšiu skupinu tvoria rímskokatolíci (29,4 %). Na druhom mieste sú hinduisti (23,8 %, zväčša potomkovia imigrantov z Indie). Anglikáni tvoria 10,9 % obyvateľstva a presbyteriáni 3,4 %. Vyskytujú sa tu aj moslimovia (5,8 %) a vyznávači iných religii. V *Arube* (pod správou Holandska) sa väčšina obyvateľov hlási k rímskokatolíkom (82 %). Menšia časť inklinuje k protestantizmu (7 %). Vyskytujú sa tu aj židia, moslimovia, hinduisti a konfuciáni. *Holandské Antily* sú zväčša protestantské. Veľká časť obyvateľstva sa hlási k rímskokatolíkom. Žijú tu aj židia a moslimovia. V *Guyane* má miernu prevahu kresťanstvo (52 %), z toho väčšia časť pripadá na protestantizmus (34 %, najmä anglikáni) a menšia na katolicizmus (18 %). Veľmi početnú skupinu populácie tvoria indickí imigranti, ktorí vyznávajú hinduizmus (34 %) a islam (9 %). V malej miere sa v Guyane vyskytujú aj iné

religie. *Surinam* má tiež pestrú religióznu štruktúru obyvateľstva. Kresťania sú v prevahe (39,6 %). K rímskokatolíkom inklinuje 21 % a k protestantom 18,6 % populácie, z toho najviac je príslušníkov Moravskej cirkvi a kalvínov. Veľmi početnú skupinu obyvateľstva tvoria hinduisti (26 % - potomkovia indických imigrantov) a moslimovia (18 % - potomkovia prisťahovalcov z Indie a Indonézie). Určitá časť populácie vyznáva primárne religie animistického typu. *Francúzska Guyana* má na rozdiel od susedných území pomerne homogénnu religióznu štruktúru obyvateľstva. Väčšina populácie inklinuje k rímskokatolíkom (90 %). Okrem katolíkov sa tu možno stretnúť s protestantmi a vyznávačmi primárnych religii animistického typu.

Južná Amerika je regiónom, v ktorom výrazne dominuje katolicizmus. V niektorých odľahlých oblastiach sa udržali primárne religie animistického typu a šamanizmus. Súčasťou regiónu sú Kolumbia, Venezuela, Ekvádor, Peru, Bolívia, Brazília, Paraguay, Uruguay, Argentína, Chile a Falklandy.

V *Kolumbii* tvoria rímskokatolíci 91,9 % obyvateľstva krajiny. K ostatným religiam sa hlási 7,3 %. Ide o malé skupiny protestantov, ktoré netvoria kompaktné územia výskytu, ale sú rozptýlené. V krajine žije aj malá skupina judaistov (5,6 tis.). V odľahlých územiach na východe a juhovýchode krajiny sa možno stretnúť s animizmom a šamanizmom. *Venezuela* má podobnú štruktúru. Rímskokatolíci tvoria drvivú väčšinu (96 %) obyvateľstva. Náboženský obraz štátu dotvárajú protestanti (2 %) a malá skupina judaistov (35 tis., t.j. 0,1 %). *Ekvádor* je tiež takmer rýdzo katolícka krajina (95 %). Malá časť obyvateľstva sa hlási k protestantizmu, prípadne k miestnym kultom animistického typu a šamanizmu. V *Peru* čini podiel rímskokatolíkov 92,5 % z celkového počtu obyvateľov. V religióznej štruktúre obyvateľstva krajiny sa uplatňujú aj protestanti (5,5 %). V Lime a okolitej aglomerácii žije nepočetná skupina (0,3 %) vyznávačov východných religii (budhizmus, konfucianstvo, taoizmus a šintoizmus), ktorá je spätá s potomkami imigrantov z Japonska a Číny. V krajine žije len malá skupina judaistov (3 tis.). Zaznamenať možno aj výskyt miestnych kultov a šamanizmu (v povodí Amazonky). Väčšina obyvateľov *Bolívie* sú rímskokatolíci (95 %). Časť obyvateľov sa hlási k animizmu a šamanizmu. Početnejšiu skupinu tvoria bahaisti (2,4 %). Z protestantov sú najpočetnejší metodisti. *Brazília* má o niečo pestrejšiu náboženskú štruktúru obyvateľstva ako predchádzajúce krajiny. Najväčšia časť obyvateľstva sa hlási k rímskokatolíkom (86,5 %). Protestanti (6,1 %) sú reprezentovaní mnohými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Ide najmä o baptistov, päťdesiatnikov, presbyteriánov, metodistov, kongregacionalistov, mennonitov a luteránov. Zväčša sú rozptýlení po celej krajine. Výraznejšia koncentrácia protestantov je v južnej časti štátu (spolkový štát Santa Catarina), kde kompaktné areály výskytu tvoria mennoniti nemeckého pôvodu. V povodí Amazonky sa udržali ešte tradičné kulty animistického typu a šamanizmus (štáty Mato Grosso a Goiás). Určité skupiny obyvateľstva (3,7 %) sa hlásia k špiritizmu. Populárne sú synkretické afro-americké kulty (kandomble v štáte Bahia). V Brazílii žije početná skupina židov (130 tis.) a vyskytujú sa tu i vyznávači budhizmu a šintoizmu (Japonci v Sao Paulo) a Svedkovia Jehovovi. *Paraguay* sa vyznačuje drvivou prevahou rímskokatolíkov (93,8 %). Protestanti (2,1 %) sú reprezentovaní najmä mennonitmi. Malá časť obyvateľov vyznáva primárne religie animistického typu a šamanizmus. *Uruguay* sa od ostatných latiskoamerických krajín líši výraznejšou sekularizáciou. Podľa údajov až 31,2 % obyvateľov sa hlási k bezkonfesijným. Medzi veriacimi majú najvyšší podiel rímskokatolíci (66 %). Malé skupiny obyvateľstva tvoria protestanti (2 %) a židia (0,8 %), ktorí žijú hlavne v Montevideu. *Argentína* sa vyznačuje dominanciou katolicizmu (90,7 %). Protestanti (2 %) sú reprezentovaní širokou paletou cirkvi a náboženských spoločností. V krajine žije najpočetnejšia židovská komunita (250 tis.) v Južnej Amerike. Židia sa koncentrujú do Buenos Aires. Určitá časť obyvateľstva Argentíny je sekularizovaná (5 %). *Chile* má popri katolíkoch (88 %) pomerne početnú protestantskú menšinu (11 %). Protestanti sú reprezentovaní viacerými cirkvami, z ktorých

väčší význam majú mennoniti, koncentrovaní v južnej časti krajiny. Žijú tu aj luteráni, päťdesiatnici, metodisti, adventisti siedmeho dňa a baptisti. V krajine taktiež žije malá skupina judaistov (15 tis.). Okrem kontinentálnej časti geograficky k regiónu Južnej Ameriky patria niektoré ostrovné územia. Ide o *Falklandy* (britské územie), na ktorých majú prevahu anglikáni nad rímskokatolíkmami. Sú tu tiež iné protestantské skupiny (luteráni, adventisti siedmeho dňa a pod.) a Svedkovia Jehovovi.

#9. Geografické aspekty religii v Slovenskej republike

#9.1. Vývoj religióznych pomerov na území Slovenska

#9.1.1. Proces kristianizácie a religiózne pomery na území Slovenska do 16. stor.

Formovanie religióznych pomerov na našom území možno sledovať od obdobia prvých pokusov o kristianizáciu starých Slovanov, ktorí vyznávali ľudové náboženstvá animistického typu. Osobitnú úlohu v nich zohrávali kult predkov a viera v existenciu nadprirodzených bytostí ovládajúcich rozličné sféry života. Kristianizácia územia Slovenska prebiehala misiami z viacerých centier v niekoľkých etapách. Prvým kontaktom nášho územia s kresťanstvom bol pobyt vojakov 12. légie z kappadóckej Mitylény (ktorí boli kresťanmi východného obradu) počas vojenskej výpravy Marka Aurélia proti germánskemu kmeňu Kvádov v r. 172-174. Za prvú kresťanskú misiu na naše územie sa považuje úsilie neskoršieho biskupa Amanda z Maastrichtu okolo r. 629, ktorý mal zámer kristianizovať panónskych Slovienov. Jeho účinkovanie však neprineslo trvalejšie výsledky (Korec, 1994, s. 23). Neskôr sa naše územie dostalo do sféry vplyvu misií zo sirmijskej provincie. Po zničení Sirmia Avarmi táto úloha pripadla aquilejskému patriarchátu a salzburskému biskupstvu (Veselý, 1994). Významná bola predovšetkým misia írsko-škótskych mníchov, ktorí k nám prišli v 7. stor. z Bavorska. V neskoršom období dochádzalo k vyhraničovaniu misijných území medzi jednotlivými cirkevno-správnymi oblasťami. Po vzniku bavorskej cirkevnej provincie so sídlom v Salzburgu v r. 796 sa naše územie postupne dostávalo do sféry vplyvu salzburského arcibiskupstva a v jeho rámci pasovského biskupstva. K definitívnemu sformovaniu sfér vplyvu misijných centier došlo v r. 811, kedy sa ustálili hranice záujmových regiónov medzi aquilejským patriarchátom a salzburským arcibiskupstvom. V r. 829 sa oficiálne stalo územie Slovenska misijnou sférou pasovského biskupstva, ktoré bolo sufragánnym biskupstvom salzburského arcibiskupstva (Korec, 1994). Napriek tomu k nám i naďalej prichádzali misie z Aquilei, Dalmácie a Grécka.

Prvý kresťanský kostol na území Slovenska bol vysvätený salzburským arcibiskupom Adalramom v r. 828 v Nitre. Archeologickým výskumom bola zistená existencia kresťanských kostolov v 9. stor. v Nitre, Bratislave, Devíne a Ducovom (Marsina 1992). V období existencie Veľkej Moravy mala v procese kristianizácie územia Slovenska kľúčový význam misia Konštantína a Metoda z byzantského Solúna v r. 863. Solúnski bratia zaviedli písmo - hlaholiku a staroslovienčinu ako liturgický jazyk. V r. 869 bola obnovená panónska provincia (starobylá sirmijská provincia sv. Andronika, do ktorej bola začlenená aj Morava, Nitriansko, Panónia, Sirmium a od r. 873 Srbsko). Panónskym a moravským metropolitom sa stal Metod. V r. 880 bolo zriadené prvé sufragánne biskupstvo so sídlom v Nitre. Diecéznym územím nového biskupstva sa stalo Nitrianske kniežatstvo. V tomto období sa na našom území paralelne uplatňovala latinská i staroslovienska liturgia. Po Metodovej smrti v r. 885 sa viac presadila latinská liturgia. So zánikom Veľkej Moravy v r. 907 súvisel rozvrat veľkomoravskej cirkevnej organizácie. Naše územie sa postupne začleňovalo do uhorského štátu. Vzhľadom na izoláciu nášho územia od Byzancie po príchode starých Maďarov, jeho kristianizácia pokračovala, po jej dočasnom utlmení v 1. - 3. štvrtine 10. stor., zo západnej

oblasti s latinským liturgickým jazykom. Cirkevnú správu začalo okolo r. 1001 vykonávať ostrihomské arcibiskupstvo (Marsina 1992). Začiatkom 12. stor. bolo obnovené nitrianske biskupstvo (avšak v iných hraniciach ako za čias Veľkej Moravy) a neskôr boli zriadené prepoštvá v Bratislave a Spišskej Kapitule. Východné Slovensko bolo začlenené do jágerskej diecézy. O upevnenie kresťanstva sa v tomto období zaslúžila rehoľa benediktínov. Benediktíni pôsobili na území Slovenska od 9. do 12. stor. ako jediný mníšsky rád. Postupne si zriadili na našom území pomerne hustú sieť opátstiev a rezidencií. K významnejším lokalitám pôsobenia benediktínov sa zaradili Zobor pri Nitre, Svätý Beňadik (Hronský Beňadik), Skalka pri Trenčíne, Krásna nad Hornádom, Jánošovce (Rimavské Janovce), Lekír (Hronovce), Biňa, Klížske Hradište, Ludanice, Ilija, Diakovce, Pohranice pri Nitre, Bzovík, Veľký Šariš a Jasov. Koncom 12. stor. a v 13. stor. prišli na územie Slovenska príslušníci ďalších reholí - premonštráti, cisterciti, dominikáni, kartuziáni, františkáni a minoriti (Babjak 1998, Kováč a kol. 1998).

Celé nasledujúce obdobie až do 16. stor. bolo charakterizované pomerne homogénnou religióznou štruktúrou obyvateľstva územia Slovenska. Väčšina z nich boli rímskokatolíci (Nemci, Maďari, Slováci), iba na krajnom východe a severovýchode Slovenska sa časť obyvateľstva hlásila k pravoslávii (Rusíni). Východný obrad bol tolerovaný za vlády Arpádovcov (Vasiľ, 2000, s. 44). Niektoré pramene dokonca predpokladajú existenciu biskupstva východného obradu na Spišskej Kapitule až do 13. storočia (Šturák, 1999, s. 11). Za Anjouovcov bol preferovaný západný obrad, čo súviselo s uvedením si cirkevného rozkolu z r. 1054. Východný obrad strácal svoje pozície a koncom 13. stor. sa už na našom území vyskytoval len v rudimentárnej podobe (Halaga, 1947, s. 77). Posilnenie pravoslávia priniesla imigrácia obyvateľstva počas valašskej kolonizácie, ktorá v 14. - 16. stor. zasiahla najmä severovýchodné Slovensko, severný Spiš, Oravu a vyššie položené územia v Slovenskom rudohorí.

Z ostatných religii sa na Slovensku ešte vyskytoval judaizmus. Prví židovskí obchodníci prišli na naše územie s rímskymi légiami. Prvá väčšia osídľovacia vlna židovského obyvateľstva sa datuje do 13. stor., kedy k nám prišli židia z Moravy a Rakúska a vytvorili väčšie komunity v Bratislave, Hlohovci, Trnave, Komárne, Trenčíne, Pezinku a Nitre-Párovciach (Kovačevičová, 1998, s. 60). Imigrácia židov súvisela s relatívne priaznivými pomermi, ktoré nachádzali pre svoju existenciu v Uhorsku. Motívom pre masívnejšiu imigráciu bolo aj privilégium kráľa Bela IV. z r. 1251, ktorým im priznal status služobníkov kráľovskej komory (Kónya, 1997). Priaznivé obdobie pre židovské obyvateľstvo sa skončilo nástupom Anjouovcov na uhorský trón v r. 1301. Pozícia židov sa zlepšila za vlády Mateja Korvína. Po bitke pri Moháči v r. 1526 a nástupe Habsburgovcov na uhorský trón sa priaznivá situácia pre rozvoj židovského osídlenia na našom území prerušila (Kónya, 1997).

#9.1.2. Od počiatkov reformácie do vydania tolerančného patentu v r. 1781

Náboženské pomery sa na našom území výrazne zmenili počas 16. storočia. Bolo to podmienené prenikaním reformácie z nemeckých oblastí. Rýchlemu šíreniu reformácie napomáhali tesné kontakty obyvateľov našich miest s nemeckými mestami. Reformácia bola prijatá aj vďaka podobnosti jej učenia s myšlienkami predreformačného husitského hnutia. K ďalším podmieňujúcim faktorom šírenia reformácie patrili úpadok autority katolíckej cirkvi a neusporiadané politické pomery (najmä po bitke pri Moháči). Reformácia sa najskôr ujala vo východoslovenských slobodných kráľovských mestách a stredoslovenských banských mestách. S prvými ohlasmi na reformáciu sa u nás možno stretnúť v novembri 1517 v Bardejove. Prvým evanjelickým cirkevným zborom sa stal v r. 1521 zbor v Slovenskom Novom Meste /vtedy časť Nového Mesta pod Šiatrom/ (Veselý, 1994). Slovenské a nemecké

obyvateľstvo prijímalo reformačné učenie Martina Luthera, na báze ktorého vzniklo evanjelické augsburské vyznanie. Maďarské obyvateľstvo sa zväčša priklonilo k učeniu Jána Kalvína, ktoré sa stalo základom evanjelického helvétskeho vyznania. Ku kalvinizmu, šíriacemu sa zo Sedmohradska, sa prihlásila aj malá časť Slovákov na strednom a južnom Zemplíne a v Užskej stolici (Uličný, 1998). V druhej polovici 16. stor. sa už väčšina obyvateľov (cca dve tretiny) na území Slovenska hlásila k protestantizmu, pričom väčšia časť z nich vyznávala luteranizmus. Na jeho báze boli sformulované tri vierovyznania - Confessio Pentapolitana v r. 1549 (Levoča, Prešov, Bardejov, Sabinov a Košice), Confessio Heptapolitana (Montana) v r. 1559 (Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Ľubietová, Pukanec, Banská Belá a Nová Baňa) a Confessio Scepusiana v r. 1569. Na základe výsledkov Viedenského mieru v r. 1606 si evanjelici vytvorili vlastnú cirkevnú organizáciu a definitívne sa aj formálne vyčlenili z katolíckej cirkvi (v r. 1610 na synode v Žiline a v r. 1614 na synode v Spišskom Podhradí). Popri luteranizme a kalvinizme sa na území Slovenska v malej miere uplatnil aj anabaptizmus. Už v 20. rokoch 16. stor. existujú zmienky o anabaptistoch v Šariši, Košiciach a Levoči. Títo nehutteritskí anabaptisti sa postupne asimilovali a včlenili do dominantného luteránskeho prostredia. Početnejšiu skupinu anabaptistov tvorili hutteriti. Prvé skupiny hutteritov (habánov) prišli z Moravy v r. 1546. Usadili sa v severnej časti Záhoria a na východnom úpätí severnej časti Malých Karpát, kde vytvorili vlastné uzavreté komunity - tzv. habánske dvory (Szöllös, 1998).

Popri protestantizme sa v religióznom obraze Slovenska na začiatku 16. stor. naďalej uplatňovalo pravoslávie. Počet pravoslávnych narastal v dôsledku pokračujúcej valašskej kolonizácie. Okrem toho sa v Komárne začiatkom 16. stor. usadila väčšia komunita pravoslávnych Srbov. V r. 1511 si tu Srbi založili vlastnú cirkevnú obec (Gerka, 1999, s. 130).

Rímskokatolícka cirkev reagovala na rozmach protestantizmu protireformačnou aktivitou, ktorú výdatne podporovali Habsburgovci. Dôležitú úlohu v protireformačnom úsilí zohrali jezuiti, ktorí začali u nás pôsobiť v Trnave v r. 1559. Trnava bola dôležitým centrom katolicizmu. V r. 1531 tu bolo presťahované ostrihomské arcibiskupstvo (zostalo tu takmer tri storočia), pretože Ostrihom bol okupovaný tureckým vojskom. Intenzívnejšia rekatolizácia sa začala realizovať od 20. rokov 17. stor. Spočiatku nezaznamenala také úspechy ako napr. v Čechách a vo Francúzsku. V tomto období sa uplatňovala zásada *cuius regio, eius religio* (čia je zem, toho je náboženstvo), čím sa vierovyznanie obyvateľstva regiónu odvíjalo od vierovyznania zemepána. Na území Slovenska boli významnými podporovateľmi evanjelického vyznania Révayovci a Benickovci v Turci, Thurzovci na severozápadnom Slovensku, Radvanskovci na Pohroní, kapitán Oravy Mikuláš Kostka, Ballassovci v Trenčianskej stolici (Bokes, 1946). Po bitke na Bielej hore v r. 1620 sa na územie Slovenska prisťahovali početné skupiny česko-moravských protestantských exulantov. Utravisti sa rozptýlili na strednom a východnom Slovensku. Príslušníci Jednoty bratskej sa usadili v blízkosti slovensko-moravských hraníc na strednom Považí. Keďže im snem nepovolil zriadenie samostatného dištriktu, pripojili sa v r. 1647 k reformovaným (kalvinizmu) (Veselý, 1994).

Výraznejšie úspechy protireformačné úsilie rímskokatolíckej cirkvi zaznamenalo až v 2. polovici 17. storočia, osobitne počas desaťročia 1671-1681 za vlády Leopolda I. Rímskokatolícka cirkev postupne nadobudla naspäť dominanciu. Protestanti stratili svoje predchádzajúce pozície a stali sa z nich prenasledovaní obyvatelia. Na základe výsledkov Šopronskeho snemu v r. 1681 si mohli postaviť v každej stolici len dva chrámy z dreva (artikulárne chrámy), na ktoré sa mohol obmedziť náboženský život počas nasledujúcich sto rokov. Napriek krutému prenasledovaniu (napr. prešovský krvavý súd v r. 1687) sa evanjelici udržali v niektorých odľahlejších a horských regiónoch - na Myjavskej pahorkatine, hornom Liptove, dolnej Orave, strednom Pohroní, Gemeri a Novohrade.

Okrem oživenia rímskokatolíckej cirkvi, vznikla v 17. stor. u nás nová cirkev. Jej vznik bol čiastočne podmienený procesom rekatolizácie. Časť pravoslávneho duchovenstva podpísala v r. 1646 v Užhorode úniu s katolíkmi, čím vznikla uniatská (od r. 1773 gréckokatolícka) cirkev. V ďalších desaťročiach sa drvivá väčšina pravoslávneho obyvateľstva priklonila ku gréckokatolíckej cirkvi. V dôsledku toho sa už v polovici 18. stor. pravoslávni stratili z religiózneho obrazu východného Slovenska. Udržali sa len v prostredí srbských komunit v Komárne, Holíči a Sekuliach.

V 18. stor. pokračoval rozvoj rímskokatolíckej cirkvi, čo sa odzrkadlilo vo vzniku nových územno-správnych jednotiek. V r. 1776 boli zriadené nové diecézy so sídlami v Banskej Bystrici, Rožňave a Spišskej Kapitule. Prvá z nich bola súčasťou ostrihomskej arcidiecézy (sídlom bolo dnešné maďarské mesto Esztergom), ďalšie dve boli začlenené do jágerskej arcidiecézy (sídlom bolo dnešné maďarské mesto Eger). Katolíci boli až do vydania tolerančného patentu Jozefa II. v r. 1781 jedinou recipovanou cirkvou v Uhorsku.

Vývoj náboženských pomerov v poslednej štvrtine 18. stor. výrazne ovplyvnili jozefínske reformy. V r. 1781 vydal Jozef II. tolerančný patent, ktorý zaručoval kresťanským nekatolíckym vierovyznaniam (evanjelikom augsburského a helvétskeho vyznania a pravoslávny) nerušený výkon ich bohoslužieb, zriaďovanie cirkevných zborov a výstavbu kostolov na základe zjednodušených podmienok (tzv. tolerančné kostoly - nesmeli mať vežu, ani priamy vchod z ulice). Hoci nedošlo k úplnému zrovnoprávneniu katolíkov a nekatolíkov, tolerančný patent bol významným príspevkom k nastoleniu náboženskej slobody na území Slovenska. Podobný tolerančný patent vo vzťahu k židom vošiel do platnosti v r. 1783. Podľa neho sa židia mohli usadiť už aj v slobodných kráľovských mestách (okrem banských miest) (Bokes, 1946, Kónya, 1997). Reformy Jozefa II. sa dotkli aj života katolíckych reholí. Panovník zrušil veľký počet kláštorov, ktorých príslušníci sa venovali iba kontemplatívne životu a ponechal len tie kláštory, ktoré mali poslanie v oblasti sociálnej práce, vedy a vzdelávania (Hrušovský, 1939, Bokes, 1946).

Židia žili v tomto období najmä na západnom Slovensku, kde pôsobili na vidieckych majetkoch pod ochranou niektorých magnátskych rodov (Pálfiovcov, Zičiovcov, Esterháziocov a Baťániovcov). Počty židov boli posilnené imigráciou z Rakúska, Čiech a Moravy po vydaní rezolúcie Karola III. z r. 1726 (Kónya, 1997, s. 32). Židia z Rakúska osídľovali najmä západné Slovensko, židia z Moravy prichádzali na severozápadné a severné Slovensko. V 2. pol. 18. stor. začali židia výraznejšie osídľovať aj východné Slovensko. Imigrácia židov z Haliče sa zintenzívnila po jej pričlenení k habsburskej monarchii v 70. rokoch 18. storočia.

#9.1.3. Vývoj religióznych pomerov na území Slovenska v 19. - 20. storočí

V 19. storočí sa v religióznom obraze Slovenska uplatňovali naďalej rímskokatolíci, gréckokatolíci, evanjelici a.v., reformovaní kresťania (kalvíni) a vyznávači judaizmu. Počas 19. stor. sa posilnilo zastúpenie židov (v neskorších štatistikách sú uvádzaní ako izraeliti). Izraeliti prichádzali na naše územie naďalej predovšetkým z Haliče a Podkarpatskej Rusi. Pristáhovalectvo a dynamický vývoj židovského obyvateľstva podmienili vnútornú diferenciaciu judaizmu. Kým na vidieku sa udržal ortodoxný judaizmus, v mestách sa objavil jeho reformný prúd. Na východné Slovensko prenikol z Poľska chasidizmus. Rozkvet židovstva nastal najmä po r. 1862, keď došlo k úplnému zrovnoprávneniu judaizmu s ostatnými vierovyznaniami v Uhorsku. Po r. 1867 sa židia rozdelili na ortodoxných a kongresových (neologických).

Rímskokatolíkom patrila v religióznej štruktúre obyvateľstva naďalej najvýznamnejšia pozícia. V r. 1804 bola zriadená košická diecéza, s cieľom skvalitniť výkon cirkevnej správy vo východnej časti Slovenska. Podobne sa rozvíjala cirkevná správa gréckokatolíkov. V r. 1818 bola z mukačevskej eparchie vyčlenená prešovská eparchia. Koncom 19. a začiatkom

20. stor. sa opäť oživilo pravoslávie. Bolo to zásluhou pravoslávneho hnutia, ktoré sa rozvinulo vďaka reemigrantom zo severnej Ameriky a Ruska. Viacerí gréckokatolíci pod vplyvom reemigrantov konvertovali na pravoslávie a to aj napriek prenasledovaniu uhorskou vládou. Pravoslávne hnutie podnietil i prechod gréckokatolíkov na gregoriánsky kalendár a snaha biskupa Štefana Nováka o zavedenie používania latinky namiesto cyriliky, s čím sa viacerí veriaci nestotožnili. Do r. 1920 sa pravoslávie presadilo v Becherove, Chmeľovej, Stebníku, Varadke a Nižnej Polianke. Skutočným strediskom pravoslavia sa stal Svidník a kláštor v Ladomirovej. Po r. 1918 sa pravoslávne hnutie opieralo aj o podporu československých vládnych kruhov, ktoré boli známe svojim antikatólickym duchom. V r. 1935 bolo v regióne už 18 pravoslávnych kostolov so 6 000 farníkmi. Tento úspech pravoslavia bol dôsledkom nových politických podmienok. Dominantnosť gréckokatolíckej cirkvi sa spájala so starým režimom za Uhorska, zatiaľ čo pravoslávie sa považovalo za pravú vieru Rusi, ktorá uchráni východné náboženské zvyklosti pred západným vplyvom. Napomáhal tomu aj duch antikatólicizmu, ktorý prevládal v niektorých československých vládnych kruhoch (Magocsi 1994). K posilneniu pravoslavia v medzivojnovom období prispela aj imigrácia bulharského obyvateľstva (pestovateľov zeleniny) do slovenských miest. O religióznej štruktúre obyvateľstva územia Slovenska existujú od 2. pol. 19. stor. už presnejšie štatistické informácie. Podrobnejšie údaje sú k dispozícii od sčítania ľudu v r. 1880, hoci náboženské vierovyznanie sa zisťovalo už pri cenzu v r. 1857. Orientačný obraz o náboženskej štruktúre poskytuje nasledovná tabuľka, v ktorej sú údaje podľa 16 slovenských žúp (teda nie celkom za dnešné územie Slovenska). Kým v r. 1857 sú do prepočtov zahrnutí všetci obyvatelia, v r. 1880 a 1890 neboli do neho zahrnutí vojaci (bližšie pozri Brezák, 1996, s. 20).

Tabuľka č. 19: Religiózna štruktúra obyvateľstva slovenských žúp Uhorska v r. 1857, 1880 a 1890

vierovyznanie/rok; 1857; 1880; 1890
 rímskokatolícke; 63,72 %; 63,86 %; 64,76 %
 gréckokatolícke; 8,40 %; 8,77 %; 8,84 %
 evanjelické augsburské; 15,40 %; 14,20 %; 13,71 %
 evanjelické reformované; 6,75 %; 6,80 %; 6,76 %
 izraelitské; 5,71 % ; 6,31 %; 5,87 %
 iné; 0,02 %; 0,07 %; 0,03 %

Prameň: Brezák, 1996, s. 20

Ako vyplýva z predchádzajúcej i nasledujúcej tabuľky religiózna štruktúra obyvateľstva na Slovensku bola v 2. pol. 19. a na zač. 20. stor. pomerne stabilizovaná.

Tabuľka č. 20: Religiózna štruktúra obyvateľstva Slovenska v r. 1900 - 1940

vierovyznanie/rok; 1900; 1910; 1921; 1930; 1940 na území vtedajšieho Slovenského štátu (čiže bez území okupovaných Maďarskom a Nemeckom)
 rímskokatolícke; 68,3 %; 69,5 %; 70,9 %; 71,6 %; 74,1 %
 gréckokatolícke; 7,1 %; 6,8 %; 6,5 %; 6,4 %; 6,9 %
 evanjelické augsburské; 14,1 %; 13,5 %; 12,8 %; 12,0 %; 14,6 %
 evanjelické reformované; 5,4 %; 5,4 %; 4,8 %; 4,4 %; 0,5 %
 pravoslávne; 0,0 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,3 %; -
 izraelitské; 5,1 % ; 4,8 % ; 4,5 %; 4,1 %; 3,3 %

iné a bez vyznania; 0,0 % ; 0,1 % ; 0,4 %; 1,2 %; 0,6 %

Pramene: Brezák, 1996, s. 20, 26, Očovský, 1993, s. 167 a 168.

V prvých decéniách 20. storočia sa religiózna štruktúra obyvateľstva Slovenska zmenila len nevýrazne. Mierny nárast podielu zaznamenali rímskokatolíci a pravoslávni (vďaka spomínanému pravoslávne hnutiu a imigrácii Bulharov), kým ostatné vierovyznania charakterizoval mierny pokles. Nárast rímskokatolíkov bol spôsobený ich odlišným demografickým správaním (model viacdetej rodiny) oproti evanjelikom a izraelitom, u ktorých sa skôr uplatňoval model menejpočetnej rodiny.

Na túto diferenciu v demografickom správaní príslušníkov jednotlivých konfesíí upozornil A. Štefánek (1944, s. 196). Zistil, že napr. v r. 1930 bol podiel rímskokatolíkov na počte obyvateľov 71,61 %, avšak ich podiel na počte narodených detí bol až 75,51 %. U evanjelikov a.v. bol podiel na počte obyvateľov 12,02 %, na počte narodených detí však len 9,5 %. U reformovaných kresťanov bol podiel na počte obyvateľov 4,38 %, na počte narodených detí iba 3,16 % a u izraelitov bol podiel na počte obyvateľov 4,11 %, ale ich podiel na počte narodených detí bol len 2,6 %. Evanjelici a izraeliti zaznamenali v r. 1921-1930 väčší pokles natality ako katolíci. Pri úrovni natality v r. 1921 = 100 % dosiahli rímskokatolíci v r. 1930 úroveň 81,83 %, ale evanjelici a.v. len 73,93 %, izraeliti 75,9 % a reformovaní kresťania dokonca len 68,31 % (Štefánek, 1944).

V období prvej čs. republiky sa už v štatistike religii objavujú obyvatelia bez vyznania (v r. 1930 mali 0,5 % podiel), najmä zásluhou prílevu českého obyvateľstva. S imigráciou českého obyvateľstva na Slovensko súvisel výskyt nových vyznaní - českobratských evanjelikov (0,2 % v r. 1930) a príslušníkov československej cirkvi (0,3 % v r. 1930). Priestorová diferenciácia jednotlivých vierovyznaní na Slovensku bola v r. 1930 charakterizovaná plošnou prevahou rímskokatolíkov a menšími areálmi koncentrácie ostatných minoritných vierovyznaní. Rímskokatolíci mali najvyššie zastúpenie na severozápadnom a západnom Slovensku. Gréckokatolíci a pravoslávni sa vyskytovali na severovýchodnom a východnom Slovensku. Evanjelici a.v. (luteráni) boli skoncentrovaní do viacerých území. Išlo o ostrovy, ktoré sa zachovali z obdobia reformácie. Boli to jednak územia obývané nemeckou menšinou (Spiš, Štiavnické vrchy). Iným typom boli podhorské a horské územia. Tu sa zemepánom, v zmysle zásady *cuius regio, eius religio*, podarilo lepšie čeliť protireformácii (Myjavská pahorkatina, Turiec, dolná Orava, stredný a horný Liptov, stredné Pohronie, Novohrad, Gemer a Malohont, stredné Potoplie). Reformovaní kresťania (kalvíni) sa koncentrovali na zmiešanom slovensko-maďarskom alebo maďarskom etnickom území v južnej časti Slovenska. Izraeliti žili najmä v mestách a v okresoch východného Slovenska. Českobratskí evanjelici a príslušníci československej cirkvi sa sústreďovali do miest.

Vo vzťahu k národnostnej štruktúre obyvateľstva možno v r. 1930 zaznamenať prevahu rímskokatolíkov u všetkých národností s výnimkou Židov (99,9 % z nich sa hlásilo k izraelitom) a Rusínov (91,7 % sa hlásilo ku gréckokatolíkom). Napríklad z Nemcov sa k rímskokatolíkom prihlásilo 70 %, k evanjelikom a.v. 22 % a k izraelitom 6,4 % (Očovský, 1993).

Koncom 30. rokov a v 40. rokoch 20. storočia došlo k markatným zmenám religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska. Spôsobili ich vojensko-politické udalosti súvisiace s druhou svetovou vojnou, ktoré mali za následok rozsiahle migračné presuny obyvateľstva a vynútené odklonenie sa od určitého náboženského vierovyznania (najmä u izraelitov). Z migračných pohybov je možné uviesť vynútenú emigráciu českého obyvateľstva po vzniku Slovenského štátu, ktorá zapríčinila pokles podielu príslušníkov niektorých protestantských vyznaní a obyvateľov bez vyznania. Násilné deportácie židovského obyvateľstva do koncentračných táborov sa odrazili v prudkom znížení podielu izraelitov. Do koncentračných

táborov bolo počas r. 1942 deportovaných 58 tis. židov. Útrapy a masové vyvražďovanie v týchto táboroch prežila len nepatrná časť z nich. Ďalších 20 tis. židov bolo zavraždených na území Slovenska alebo vyvezených do nacistických táborov v druhej polovici r. 1944. Po skončení druhej svetovej vojny do vývoja konfesionalnej štruktúry obyvateľstva zasiahol odsun karpatských Nemcov v dôsledku záverov Postupimskej konferencie v r. 1946-1947, ktorý sa podieľal na úbytku evanjelikov a.v. v niektorých oblastiach Slovenska (napr. na Spiši a mnohých mestách). Zmeny náboženskej štruktúry spôsobila aj výmena obyvateľstva medzi Slovenskom a Maďarskom. V jej dôsledku z nášho územia odchádzali najmä reformovaní kresťania a prichádzali evanjelici a.v. (pretože repatrianti z južných oblastí Maďarska boli zväčša luteráni), čo v konečnom dôsledku spôsobilo nárast podielu evanjelikov a.v. v r. 1950 oproti r. 1930. K zníženiu počtu reformovaných kresťanov prispelo aj osídľovanie českého pohraničia po odsune Nemcov maďarským obyvateľstvom z južného Slovenska. Pokles izraelitov pokračoval aj v povojnovom období. Po skončení vojny žilo na Slovensku takmer 20 tis. izraelitov. Mnohí z nich v ďalších rokoch emigrovali do USA a novovytvoreného štátu Izrael (Očovský, 1993).

Tabuľka č. 21: Vývoj religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska v r. 1930 – 2001

vierovyznanie/rok; 1930; 1950; 1991; 2001
rímskokatolícke; 71,6 %; 76,2 %; 60,3 %; 68,9 %
gréckokatolícke; 6,4 %; 6,5 %; 3,4 %; 4,1 %
pravoslávne; 0,3 %; 0,2 %; 0,7 %; 0,9 %
evanjelické augsburské; 12,0 %; 12,9 %; 6,2 % ; 6,9 %
evanjelické reformované; 4,4 %; 3,3 %; 1,6 %; 2,0 %
českokobratské evanjelické; 0,2 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,0 %
československé; 0,3 %; 0,1 %; 0,0 %; 0,0 %
izraelitské; 4,1 %; 0,2 %; 0,0 %; 0,0 %
iné; 0,0 %; 0,0 %; 0,6 %; 1,2 %
bez vyznania; 0,5 %; 0,4 %; 9,7 %; 13,0 %
nezistené; 0,2 %; 0,2 %; 17,5 %; 3,0 %
počet obyvateľov spolu (tis.); 3 324; 3 442; 5 269; 5 379

Prameň: Očovský, 1993, s. 168.

Religiózna štruktúra obyvateľstva v 2. pol. 20. stor. sa u nás zisťovala pri sčítaní ľudu v r. 1950 a potom až v r. 1991. Výsledky sčítania ľudu z r. 1950 poskytli zaujímavý obraz o vzťahu medzi religióznou a národnostnou štruktúrou obyvateľstva. Väčšina národností inklinovala k rímskokatolíkom (Slováci 77,6 %, Česi 75,2 %, Maďari 75 %, Nemci 81,5 %, Poliaci 73,4 %, Chorváti 77,4 %). Výnimkou boli Židia (88,3 % k izraelitom), Rusíni a Ukrajinci (89,2 % ku gréckokatolíkom) a Bulhari (70,6 % k pravoslávny). Rómovia sa prispôbovali vyznaniu majoritného obyvateľstva regiónu, v ktorom žili (Brezák, 1996).

Po r. 1950 došlo k výrazným zmenám religióznej štruktúry obyvateľstva. Najvýznamnejšou zmenou bol pokles celkového stupňa religiozity obyvateľstva a nárast počtu bezkonfesijných a nábožensky nevyprofilovaných obyvateľov. Kým v r. 1950 sa podiel bezkonfesijných pohyboval na úrovni 0,4 %, v r. 1991 to bolo už 9,7 %. Táto zmena súvisela predovšetkým s ateizačnou politikou komunistického režimu v r. 1948-1989, hoci určitý vplyv tu mali aj všeobecné sekularizačné trendy v Európe. Pôsobenie cirkví bolo oslabené prenasledovaním duchovenstva a aktívnych laických príslušníkov, konfiškáciou majetku a obmedzením ich výchovného pôsobenia na mladú generáciu. Osobitne drasticky sa mocenský zásah dotkol gréckokatolíckej cirkvi. Na Prešovskom sobore v r. 1950 bola táto cirkev zrušená a jej

príslušníci boli prinútení prestúpiť na pravoslávie. Aj to bol jeden z dôvodov, že pravoslávie bolo jediným vyznaním, ktoré zaznamenalo v r. 1950-1991 nárast podielu na počte obyvateľov. Kým v r. 1950 žilo na Slovensku 7 925 pravoslávnych (0,23 % obyvateľov SR), v r. 1991 to bolo už 34 264 pravoslávnych (tvorili 0,65 % z celkového počtu obyvateľov SR). Na druhej strane v r. 1950 žilo na Slovensku 225 495 gréckokatolíkov (6,55 %) a v r. 1991 len 179 623 gréckokatolíkov (3,41 % z celkového počtu obyvateľov) (Šturák, 1999, s. 82). K čiastočnej obnove gréckokatolíckej cirkvi došlo v r. 1968, avšak plnú revitalizáciu cirkevného života sa podarilo dosiahnuť až po r. 1989. V 90. rokoch 20. stor. sa usporiadali aj majetkové vzťahy gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi. Z hľadiska absolútneho počtu vyznávačov jednotlivých vyznaní je možné v r. 1950-1991 zaznamenať rast počtu rímskokatolíkov (v r. 1991 ich bolo 121,2 % početnej úrovne z r. 1950) a pravoslávnych (425 %). U ostatných vierovyznaní došlo k poklesu absolútneho počtu vyznávačov. Evanjelikov a.v. bolo v r. 1991 len 73,6 % početnej úrovne z r. 1950, gréckokatolíkov 80 %, reformovaných kresťanov 75,9 % a izraelitov 12,8 % (Očovský, 1993).

#9.2. Súčasná religiózna štruktúra Slovenska

Slovenská republika patrí k štátom s pomerne vysokým stupňom religiozity obyvateľstva. V r. 1991 sa len 9,8 % z celkového počtu obyvateľov prihlásilo k bezkonfesijným. Vzhľadom na vysoký počet nezistených (17,4 %) miera religiozity dosiahla 72,8 %. Znamená to, že takmer tri štvrtiny obyvateľov Slovenska sa prihlásilo k určitému náboženskému vierovyznaniu a možno ich považovať za veriacich.

Bezkonfesijní majú výraznejšie zastúpenie na strednom a juhozápadnom Slovensku. Nízke zastúpenie bezkonfesijných je na východe Slovenska (okrem Košíc), v severnej časti stredného Slovenska (Kysuce, Orava) a v niektorých okresoch s prevahou vidieckeho obyvateľstva na západnom Slovensku (Hlohovec, Topoľčany, Bánovce nad Bebravou, Zlaté Moravce a Žarnovica). Najnižší podiel bezkonfesijných na celkovom počte obyvateľov je v okresoch Námestovo (0,8 %), Čadca (1,2 %), Bytča (1,4 %), Stropkov (1,5 %), Sobrance (1,6 %), Stará Ľubovňa (1,9 %), Sabinov (1,9 %), Tvrdošín (2,2 %), Bardejov (2,5 %) a Kysucké Nové Mesto (2,8 %). Ide zväčša o územie s nízkym stupňom urbanizácie a industrializácie. Väčšina z týchto okresov má pomerne homogénnu konfesijnú štruktúru obyvateľstva s výraznou dominanciou katolicizmu. Na druhej strane, ako podrobnejšie zdôvodníme v ďalšej časti, najvyššie zastúpenie bezkonfesijných je príznačné pre urbanizované a industrializované regióny a pre oblasti s heterogénnejšou konfesijnou štruktúrou obyvateľstva, v ktorej mali v minulosti výraznejší podiel protestanti. Ukazuje sa, že protestanti sa v ostatných decéniách výraznejšie sekularizovali ako katolíci. K okresom s najvyšším podielom bezkonfesijných patria Banská Bystrica (20,4 %), Bratislava - V (20,3 %), Rožňava (19,8 %), Bratislava - IV (19,2 %), Košice - II (19,0 %), Martin (18,7 %), Revúca (18,4 %), Bratislava - I (17,8 %), Košice - III (17,5 %), Bratislava - III (17,4 %), Bratislava - II (17,1 %), Zvolen (16,6 %), Liptovský Mikuláš (15,6 %), Košice - I (15,5 %) a Rimavská Sobota (15,5 %).

Z celkového počtu obyvateľov miest sa 62,9 % prihlásilo k určitému náboženskému vierovyznaniu. K obyvateľom bez vyznania sa v r. 1991 prihlásilo 14,5 % obyvateľov miest. Pri sledovaní religiozity slovenských miest identifikoval F. Podhorský (2000) tri typické črty. Prvou je fakt, že absolútna väčšina miest SR (92,6 %) má viac ako 50 % veriaceho obyvateľstva. Druhou črtou je prevaha rímskokatolíckych veriacich v 93 mestách, t.j. v 68,4 % ich celkového počtu. Treťou črtou je pribúdanie religiozity obyvateľstva miest s narastajúcim podielom rímskokatolíkov a narastanie religiozity obyvateľstva v mestách v smere od západu na východ a od juhu na sever (Podhorský, 2000, s. 248). Z miest má najnižší podiel veriacich Dobšiná (35,8 %), naopak mestom najvyššou religiozitou je Rajec (89,3 % veriacich). Do skupiny s vysokou religiozitou (nad 80 % veriacich z celkového počtu

obyvateľov) sa zaradili mestá z dvoch regiónov. Prvým sú Orava, Kysuce a priľahlá časť Považia (Nemšová, Trstená, Námestovo, Tvrdošín, Čadca, Turzovka, Bytča, Rajec, Rajecké Teplice). Druhým regiónom je územie Prešovského kraja (Podolínec, Spišská Stará Ves, Spišská Belá, Spišské Vlachy, Spišské Podhradie, Veľký Šariš, Sabinov, Lipany, Bardejov, Giraltovce, Stropkov, Hanušovce na Topľou). Mimo týchto regiónov sú mestami s vysokou religiozitou Šahy, Leopoldov, Hriňová a Sečovce (Podhorský, 2000). Popri Dobšinej k mestám s nízkou religiozitou (menej ako 50 % veriacich z celkového počtu obyvateľov) zaradili Banská Bystrica, Prievidza, Handlová, Liptovský Mikuláš, Martin, Hnúšťa, Tisovec, Rožňava a Revúca (Podhorský, 1996).

Vidiecke oblasti sa vyznačujú vyšším stupňom religiozity ako mestá. V r. 1991 sa až 85,9 % obyvateľov vidieka prihlásilo k určitému náboženskému vierovyznaniu. Miera religiozity vidieka bola teda až o 23 % vyššia ako v mestách. Len 3,6 % obyvateľov vidieka sa prihlásilo k bezkonfesijným, čo bolo o 10,9 % menej ako v prípade obyvateľov miest. Najvyššiu religiozitu rurálneho obyvateľstva mali okresy Námestovo (95 %) a Humenné (94,9 %). Úroveň 90 % prekročili aj okresy Čadca, Bytča, Považská Bystrica, Bánovce nad Bebravou, Tvrdošín, Dolný Kubín, Ružomberok, Zlaté Moravce, Krupina, Levoča, Stará Ľubovňa, Bardejov, Prešov, Svidník, Stropkov a Vranov nad Topľou. Najnižší stupeň religiozity vidieckeho obyvateľstva bol v okrese Rožňava (63,3 %). Úroveň 71 % neprekročili okresy Revúca, Poltár a Žiar nad Hronom (Podhorský 1999, s. 184).

Priestorová diferenciacia obyvateľov, ktorí sa k otázke svojej religioznej príslušnosti nevyjadrili (17,4 %) je veľmi podobná priestorovej diferenciacii bezkonfesijných. V oblastiach s vyšším zastúpením ateistov možno pozorovať oblasti zvýšeného výskytu nezistených osôb (Poláčik, Š., 2000).

Tabuľka č. 22: Počet vyznávačov jednotlivých cirkví a náboženských spoločností na Slovensku podľa sčítania ľudu, domov a bytov v r. 1991 a vybrané údaje o počte príslušníkov podľa vnútornej evidencie cirkví a náboženských spoločností

Cirkev a náboženská spoločnosť; Počet vyznávačov(r. 1991); % podiel z celkového počtu obyv.; Počet vyznávačov (vlastná evidencia cirkví)*

Rímskokatolícka cirkev; 3 187 383; 60,432 %; 3 393 027
 Gréckokatolícka cirkev; 178 733; 3,389 %; 247 679
 Starokatolícka cirkev; 882; 0,017 %; X
 Pravoslávna cirkev; 34 376 ; 0,652 %; 75 183
 Evanjelická a.v. cirkev na Slovensku; 326 397; 6,188 %; 440 000
 Reformovaná kresťanská cirkev na S.; 82 545; 1,565 %; 85 000
 Evanjelická metodistická cirkev; 4 359; 0,083 %; 1 100
 Bratská jednota baptistov; 2 465; 0,047 %; 3 000
 Cirkev bratská; 1 861 ; 0,035 %; 2 181
 Cirkev adventistov siedmeho dňa; 1 721; 0,033 %; 3 045
 Apoštolská cirkev na Slovensku; 1 116; 0,021 %; 2 850
 Kresťanské zbory na Slovensku; 700; 0,013 %; X
 Cirkev československá husitská ; 625; 0,012 %; 3 000
 Náboženská spol. Jehovovi svedkovia; 10 501; 0,199 %; 24 016
 Novoapoštolská cirkev; 189; 0,004 %; X
 Jednota bratská; 116 ; 0,002 %; X
 Náboženská spol. čs. Unitárov; 13; 0.000 %; X
 Českobratská evanjelická cirkev; 811; 0,015 %; X
 Sliezka evanjelická a.v. cirkev; 128; 0,002 %; X

Ostatné kresťanské cirkvi; 3 625; 0,069 %; X
 Ústredný zväz židovských náb. obcí; 912; 0,017 %; 2 160
 Ostatné mimokresťanské cirkvi; 1 491; 0,028 %; X
 Nezistení; 917 835; 17,402 %; X
 Bez vyznania; 515 551; 9,775 %; X
 SPOLU; 5 274 335; 100,00 %; X

Prameň: Poláčik, Š. (ed.), 2000, s. 62.

Ministerstvo kultúry SR.

*Macháčková-Dojčár, 2000, resp. internet - www.cirkvi.sk

X - nezistené údaje, kurzívou sú uvedené štátom nerecipované cirkvi a náboženské spoločnosti

Z pohľadu geografie religii je zaujímavejšie sledovať priestorovú diferenciáciu a rozmiestnenie obyvateľstva, ktoré sa prihlásilo k určitému vierovyznaniu. V súčasnosti pôsobí na území SR 15 štátom recipovaných cirkví a náboženských spoločností. Religiózný život na Slovensku dotvárajú mnohé rehole a kongregácie, ktoré zväčša odvodzujú právnu subjektivitu od niektorej z registrovaných cirkví alebo náboženských spoločností. Poslednú skupinu tvoria štátom neregistrované cirkvi a náboženské spoločnosti.

Tabuľka č. 23: Religiózná štruktúra veriacich obyvateľov SR podľa okresov v r. 1991*

Okres/**Kraj**; RKAT; GKAT; PRAV; EVAN; REF; SVJE; OST; VERIACI*
 Bratislava - I; 83,8 %; 1,1 %; 0,3 %; 12,0 %; 0,4 %; 0,4 %; 2,0 %; 28 699
 Bratislava -II; 87,8 %; 0,9 %; 0,4 %; 8,8 %; 0,5 %; 0,4 %; 1,2 %; 63 225
 Bratislava- III; 87,5 %; 0,9 %; 0,4 %; 9,3 %; 0,3 %; 0,3 %; 1,3 %; 37 619
 Bratislava-IV; 89,5 %; 0,8 %; 0,2 %; 7,8 %; 0,3 %; 0,4 %; 1,0 %; 43 913
 Bratislava-V; 90,2 %; 0,8 %; 0,2 %; 7,0 %; 0,4 %; 0,4 %; 1,0 %; 57 308
 Malacky; 98,4 %; 0,2 %; 0,0 %; 1,2 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,2 %; 42 923
 Pezinok; 88,3 %; 0,2 %; 0,0 %; 11,2 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,3 %; 37 357
 Senec; 89,9 %; 0,2 %; 0,1 %; 7,3 %; 1,2 %; 0,2 %; 1,1 %; 38 021
Bratislavský; 89,6 %; 0,7 %; 0,2 %; 7,9 %; 0,4 %; 0,3 %; 0,9 %; 349 065
 Trnava; 97,5 %; 0,1 %; 0,0 %; 2,0 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,3 %; 94 142
 Dun.Streda; 87,8 %; 0,1 %; 0,0 %; 2,2 %; 8,9 %; 0,1 %; 0,9 %; 83 036
 Galanta; 91,0 %; 0,1 %; 0,0 %; 6,8 %; 0,6 %; 0,1 %; 1,4 %; 68 438
 Hlohovec; 94,8 %; 0,1 %; 0,0 %; 4,3 %; 0,2 %; 0,1 %; 0,5 %; 35 230
 Piešťany; 93,3 %; 0,2 %; 0,1 %; 5,8 %; 0,0 %; 0,4 %; 0,2 %; 49 800
 Senica; 85,1 %; 0,1 %; 0,0 %; 14,5 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,2 %; 43 972
 Skalica; 93,8 %; 0,1 %; 0,1 %; 5,7 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,2 %; 32 887
Trnavský; 92,1 %; 0,1 %; 0,0 %; 5,2 %; 1,9 %; 0,1 %; 0,6 %; 407 505
 Trenčín; 90,9 %; 0,2 %; 0,1 %; 8,3 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,4 %; 83 516
 Bánovce n.B.; 83,1 %; 0,1 %; 0,0 %; 16,3 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,4 %; 30 519
 Ilava; 97,4 %; 0,2 %; 0,0 %; 2,0 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,3 %; 44 047
 Myjava; 16,4 %; 0,1 %; 0,0 %; 81,4 %; 0,0 %; 1,3 %; 0,9 %; 20 424
 N.Mesto n.V.; 69,3 %; 0,1 %; 0,0 %; 29,0 %; 0,0 %; 0,2 %; 1,4 %; 46 244
 Partizánske; 97,8 %; 0,2 %; 0,0 %; 1,8 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,1 %; 36 714
 Pov.Bystrica; 97,6 %; 0,1 %; 0,0 %; 2,0 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,3 %; 49 327
 Prievidza; 96,5 %; 0,2 %; 0,0 %; 1,9 %; 0,0 %; 0,4 %; 1,0 %; 84 674
 Púchov; 85,1 %; 0,1 %; 0,0 %; 14,3 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,5 %; 36 779
Trenčiansky; 87,1 %; 0,2 %; 0,0 %; 11,9 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,6 %; 432 244

Nitra; 97,0 %; 0,2 %; 0,1 %; 2,4 %; 0,1 %; 0,1 %; 0,1 %; 120 118
 Komárno; 75,0 %; 0,1 %; 0,0 %; 5,5 %; 18,0 %; 0,4 %; 1,0 %; 77 463
 Levice; 82,2 %; 0,2 %; 0,0 %; 9,4 %; 6,8 %; 0,3 %; 1,1 %; 89 341
 Nov.Zámky; 94,7 %; 0,1 %; 0,0 %; 1,8 %; 2,7 %; 0,2 %; 0,5 %; 117 805
 Šaľa; 85,6 %; 0,1 %; 0,0 %; 4,1 %; 7,8 %; 0,2 %; 2,2 %; 38 437
 Topoľčany; 96,2 %; 0,1 %; 0,0 %; 3,3 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,3 %; 62 132
 Zl.Moravce; 98,9 %; 0,1 %; 0,0 %; 0,7 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,1 %; 37 735
Nitriansky; 90,2 %; 0,1 %; 0,0 %; 4,0 %; 4,9 %; 0,2 %; 0,6 %; 543 031
 Žilina; 96,9 %; 0,2 %; 0,0 %; 2,4 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,4 %; 115 723
 Bytča; 96,8 %; 0,0 %; 0,0 %; 2,9 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,3 %; 26 618
 Čadca; 99,6 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,1 %; 80 476
 Dol.Kubín; 77,0 %; 0,1 %; 0,0 %; 22,6 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,3 %; 29 998
 Kys.N.Mesto; 99,4 %; 0,1 %; 0,0 %; 0,3 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,1 %; 27 301
 Lipt.Mikuláš; 47,1 %; 0,5 %; 0,1 %; 51,1 %; 0,0 %; 0,5 %; 0,7 %; 46 171
 Martin; 62,4 %; 0,5 %; 0,1 %; 36,4 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,6 %; 54 698
 Námestovo; 99,6 %; 0,1 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,1 %; 46 151
 Ružomberok; 95,0 %; 0,3 %; 0,0 %; 4,3 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,4 %; 47 573
 Okres/**Kraj**; RKAT; GKAT; PRAV; EVAN; REF; SVJE; OST; VERIACI.
 Turč.Teplice; 57,0 %; 0,3 %; 0,0 %; 42,4 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,3 %; 12 455
 Tvrdošín; 99,2 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,6 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,2 %; 29 071
Žilinský; 87,4 %; 0,2 %; 0,0 %; 11,9 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,4 %; 516 235
 Ban.Bystrica; 71,3 %; 0,9 %; 0,1 %; 26,2 %; 0,0 %; 0,3 %; 1,2 %; 62 532
 Ban.Štiavnica; 86,8 %; 0,4 %; 0,0 %; 12,2 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,5 %; 12 100
 Brezno; 89,7 %; 4,6 %; 0,2 %; 5,1 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,2 %; 48 742
 Detva; 94,6 %; 0,1 %; 0,0 %; 4,8 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,4 %; 27 042
 Krupina; 78,2 %; 0,0 %; 0,0 %; 21,2 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,6 %; 19 791
 Lučenec; 80,9 %; 0,2 %; 0,1 %; 16,6 %; 0,7 %; 0,4 %; 1,1 %; 51 112
 Poltár; 71,6 %; 0,1 %; 0,0 %; 27,5 %; 0,1 %; 0,3 %; 0,4 %; 16 265
 Revúca; 58,7 %; 0,8 %; 0,2 %; 29,2 %; 9,1 %; 1,1 %; 0,9 %; 23 608
 Rim.Sobota; 69,1 %; 0,2 %; 0,0 %; 17,4 %; 12,2 %; 0,6 %; 0,5 %; 54 675
 Veľ.Krtíš; 80,7 %; 0,2 %; 0,1 %; 18,5 %; 0,1 %; 0,1 %; 0,3 %; 37 773
 Zvolen; 67,6 %; 0,4 %; 0,1 %; 30,9 %; 0,0 %; 0,3 %; 0,7 %; 40 602
 Žarnovica; 98,2 %; 0,2 %; 0,0 %; 1,3 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,2 %; 21 486
 Žiar n. Hron.; 95,9 %; 0,3 %; 0,0 %; 3,3 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,4 %; 32 209
Ban-bystrický; 79,1 %; 0,8 %; 0,1 %; 17,0 %; 2,1 %; 0,3 %; 0,6 %; 447 937
 Prešov; 83,8 %; 8,3 %; 0,8 %; 6,4 %; 0,0 %; 0,1 %; 0,6 %; 120 465
 Bardejov; 64,8 %; 19,7 %; 4,6 %; 10,4 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,3 %; 63 281
 Humenné; 77,8 %; 17,9 %; 3,2 %; 0,4 %; 0,1 %; 0,2 %; 0,4 %; 51 935
 Kežmarok; 92,4 %; 3,6 %; 0,2 %; 3,2 %; 0,0 %; 0,3 %; 0,3 %; 47 881
 Levoča; 92,5 %; 6,0 %; 0,3 %; 0,9 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,1 %; 24 762
 Medzilaborce; 14,5 %; 61,1 %; 23,3 %; 0,2 %; 0,0 %; 0,8 %; 0,1 %; 10 587
 Poprad; 83,8 %; 2,9 %; 0,9 %; 11,3 %; 0,0 %; 0,1 %; 1,0 %; 69 832
 Sabinov; 86,4 %; 11,1 %; 1,0 %; 1,4 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,1 %; 41 934
 Snina; 50,5 %; 26,3 %; 22,0 %; 0,1 %; 0,0 %; 0,9 %; 0,2 %; 30 197
 St.Lubovňa; 66,0 %; 31,4 %; 2,0 %; 0,1 %; 0,0 %; 0,0 %; 0,5 %; 41 219
 Stropkov; 51,2 %; 40,1 %; 8,2 %; 0,2 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,1 %; 18 122
 Svidník; 34,2 %; 37,5 %; 19,9 %; 7,4 %; 0,0 %; 0,5 %; 0,5 %; 27 166
 Vranov n.T.; 62,9 %; 22,3 %; 0,2 %; 13,8 %; 0,1 %; 0,3 %; 0,4 %; 61 863
Prešovský; 73,1 %; 16,5 %; 3,9 %; 5,8 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,5 %; 609 244
 Košice - I; 79,3 %; 8,6 %; 0,9 %; 6,9 %; 2,7 %; 0,5 %; 1,1 %; 38 779

Košice - II; 79,6 %; 9,9 %; 1,4 %; 5,2 %; 2,2 %; 0,4 %; 1,3 %; 47 735
 Košice - III; 80,9 %; 9,0 %; 1,2 %; 5,5 %; 2,4 %; 0,4 %; 0,6 %; 18 643
 Košice - IV; 79,9 %; 9,3 %; 1,0 %; 5,5 %; 3,1 %; 0,5 %; 0,7 %; 40 018
 Košice-okolie; 82,0 %; 4,5 %; 0,1 %; 4,8 %; 7,6 %; 0,3 %; 0,7 %; 84 549
 Gelnica; 82,8 %; 10,8 %; 0,8 %; 5,0 %; 0,1 %; 0,1 %; 0,3 %; 22 301
 Michalovce; 57,2 %; 22,8 %; 4,0 %; 3,6 %; 11,0 %; 1,0 %; 0,4 %; 84 499
 Rožňava; 51,5 %; 0,6 %; 0,1 %; 32,1 %; 14,2 %; 0,8 %; 0,7 %; 34 146
 Sobrance; 44,0 %; 37,9 %; 6,7 %; 1,7 %; 7,6 %; 1,7 %; 0,4 %; 20 950
 Sp.Nová Ves; 91,4 %; 3,8 %; 1,6 %; 2,4 %; 0,0 %; 0,2 %; 0,6 %; 62 500
 Trebišov; 56,2 %; 24,3 %; 1,2 %; 2,7 %; 13,8 %; 1,4 %; 0,4 %; 81 568
Košický; 71,2 %; 12,9 %; 1,6 %; 5,9 %; 6,9 %; 0,7 %; 0,8 %; 535 688
Slovensko; 83,0 %; 4,6 %; 0,9 %; 8,5 %; 2,1 %; 0,3 %; 0,6 %; 3 840 949

* za veriacich obyvateľov považujeme celkový počet obyvateľov znížený o počet obyvateľov bez vyznania a počet obyvateľov s nezisteným vierovyznaním

Okrem údajov zo sčítania ľudu v r. 1991 sa pri hodnotení religióznej štruktúry obyvateľstvo možno oprieť o viaceré sociologické výskumy. Tieto výskumy zachytili aj niektoré vývinové tendencie v 90. rokoch 20. stor. Sumarizáciu ich výsledkov podal V. Krivý (2001) a sú v tabuľke č. 24.

Tabuľka č. 24: Vývin religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska podľa cenzu v r. 1991 a výberových šetrení v r. 1992-2000

Mesiac a rok; rímskokatolíci; gréckokatolíci; evanjelici a.v.; iné; bez vyznania; nezistení
 1991; 60,3 %; 3,4 %; 6,2 %; 2,8 %; 9,7 %; 17,5 %
 01 1992; 59,8 %; 3,0 %; 9,0 %; 3,4 %; 24,8 %; -
 03 1993; 59,2 %; 5,0 %; 11,4 %; 3,0 %; 21,3 %; -
 12 1994; 63,3 %; 3,6 %; 8,2 %; 3,9 %; 19,7 %; 1,4 %
 10 1997; 65,6 %; 4,6 %; 8,8 %; 4,0 %; 16,7 %; 0,3 %
 07 1998; 64,8 %; 4,1 %; 12,4 %; 2,3 %; 16,1 %; 0,4 %
 01 1999; 64,2 %; 4,5 %; 9,4 %; 3,5 %; 16,0 %; 2,5 %
 07 1999; 59,0 %; 4,9 %; 9,2 %; 3,6 %; 23,2 %; -
 03 2000; 64,1 %; 3,5 %; 9,0 %; 2,8 %; 17,7 %; 2,8 %

Prameň: Krivý (2001, s. 9)

Z výberových šetrení vyplynul nárast podielu ľudí hlásiacich sa k niektorej cirkvi (z úrovne 73-75 % z dospelaj populácie začiatkom 90. rokov na úroveň 77-84 % koncom 90. rokov 20. storočia). Nárast zaznamenal podiel rímskokatolíkov, evanjelikov a.v. a gréckokatolíkov. Podiel obyvateľov bez vyznania a nezistených klesol (Krivý, 2001). Presnejšie informácie o týchto zmenách by mali priniesť výsledky sčítania ľudu, domov a bytov, ktoré sa uskutočnilo v máji 2001.

#9.3. Geografická charakteristika štátom registrovaných cirkví v SR

#9.3.1. Rímskokatolícka cirkev

Rímskokatolícka cirkev je z hľadiska počtu členov a priestorového rozsahu najvýznamnejšou cirkvou v Slovenskej republike. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 3 187 383 obyvateľov, t.j. 60,4 % z celkového počtu obyvateľov a 83 % z celkového počtu veriacich obyvateľov Slovenska.

Podľa vnútornej evidencie má 3 393 027 veriacich (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 16). Rímskokatolíci sú rozmiestnení po celom území štátu. Až v 2129 obciach (74,4 % ich celkového počtu) majú dominantné postavenie. V ďalších 583 obciach sú druhým najvýznamnejším vierovyznaním. Výskyt rímskokatolíkov bol zaznamenaný v 2838 obciach, čo je 99,2 % z celkového počtu 2860 obcí SR. To znamená, že len v 22 slovenských obciach sa nevyskytol žiadny rímskokatolík Rímskokatolícke obce majú prevahu aj v skupine monokonfesionálnych obcí (vyskytuje sa v nich len jediné vierovyznanie). Takýchto obcí je v SR 158, pričom až 154 je rímskokatolíckych (Poláčik, Š., 2000, s. 71).

Pri sledovaní priestorovej diferenciacie jednotlivých vierovyznaní a posudzovaní významu ich pozície v jednotlivých regiónoch SR sa možno oprieť o čistú religióznu štruktúru, čiže o konfesionálnu štruktúru veriaceho obyvateľstva SR. Z nasledujúcich úvah a prepočtov sú teda vylúčení nezistení a obyvatelia bez vyznania. Z jednotlivých krajov sa najvyšším podielom rímskokatolíkov z celkového počtu veriacich vyznačuje Trnavský kraj (92,1 %). Najnižší podiel rímskokatolíkov je v Košickom kraji (71,2 %). Medzi okresmi majú najvyššie zastúpenie Námestovo, Čadca, Kysucké Nové Mesto, Tvrdošín a Zlaté Moravce. Absolútne najvyššie počty rímskokatolíkov majú okresy Nitra (116 485), Žilina (112 174), Nové Zámky (111 541) a Prešov (100 999).

Tabuľka č. 25: Okresy s najvyšším zastúpením rímskokatolíkov v r. 1991

okres; podiel rímskokatolíkov z počtu veriacich; počet rímskokatolíkov; podiel z celkového počtu rímskokatolíkov v SR

Námestovo; 99,6 %; 45 991; 1,4 %
 Čadca; 99,6 %; 80 179; 2,5 %
 Kysucké Nové Mesto; 99,4 %; 27 138; 0,8 %
 Tvrdošín; 99,2 %; 28 852; 0,9 %
 Zlaté Moravce; 98,9 %; 37 339; 1,2 %
 Malacky; 98,4 %; 42 216; 1,3 %
 Žarnovica; 98,2 %; 21 104; 0,7 %
 Partizánske; 97,8 %; 35 898; 1,1 %

Najnižšie zastúpenie rímskokatolíkov majú okresy Medzilaborce, Myjava, Svidník, Sobrance a Liptovský Mikuláš. Absolútne najnižšie počty rímskokatolíkov majú okresy Medzilaborce a Myjava.

Tabuľka č. 26: Okresy s najnižším zastúpením rímskokatolíkov v r. 1991

okres; podiel rímskokatolíkov z počtu veriacich; počet rímskokatolíkov
 Medzilaborce; 14,5 %; 1 539
 Myjava; 16,5 %; 3 343
 Svidník; 34,2 %; 9 278
 Sobrance; 44,0 %; 9 211
 Liptovský Mikuláš; 47,1 %; 21 726
 Snina; 50,5 %; 15 249
 Stropkov; 51,2 %; 9 283
 Rožňava; 51,5 %; 17 593

Rímskokatolíci dominujú v 74 okresoch (94,9 % ich celkového počtu) SR. Prevahou iného vierovyznania ako rímskokatolíckeho sa vyznačujú štyri okresy: Medzilaborce (tu sú

rímskokatolíci tretí za gréckokatolíkmi a pravoslávnyimi), Myjava (tu sú druhí za evanjelikmi a.v.), Svidník (tu sú druhí za gréckokatolíkmi) a Liptovský Mikuláš (tu sú druhí za evanjelikmi a.v.). Celkove možno konštatovať, že územia s najvýraznejšou dominanciou rímskokatolíkov sú centrálna časť západného Slovenska (okresy Zlaté Moravce, Topoľčany, Nitra, Hlohovec, Piešťany, Trnava), severozápadné Slovensko (horná Orava, Kysuce a okresy Žilina, Bytča, Považská Bystrica, Púchov a Ilava), dolný Liptov (okres Ružomberok), stredný Spiš (okresy Kežmarok, Levoča a Spišská Nová Ves). Relatívne nižšie zastúpenie rímskokatolíkov je príznačné pre oblasť Myjavskej pahorkatiny (okresy Senica, Myjava a Nové Mesto n. Váhom), Turiec (okresy Martin a Turčianske Teplice), stredný a horný Liptov (okres Liptovský Mikuláš), Gemer a Malohont (okresy Rimavská Sobota, Revúca a Rožňava), severovýchodné Slovensko (okresy Svidník, Medzilaborce, Stropkov) a južný Zemplín (okresy Trebišov, Michalovce a Sobrance) (Poláčik, 2000). Pokiaľ by sme sledovali len mestá, katolícke obyvateľstvo má prevahu v 126 z celkového počtu 136 miest. Najnižší podiel zaznamenali rímskokatolíci v Medzilaborciach (8,9 %), najvyšší v Nemšovej (87,7 %). Vo veľkých slovenských mestách predstavuje podiel rímskokatolíkov z celkového počtu obyvateľstva v Trnave 62,6 %, Žiline 61,8 %, Nitre 61,5 %, Prešove 57,8 %, Trenčíne 56 %, Poprade 54,1 %, Košiciach 49,2 %, Prievidzi 46,9 %, Bratislave 46 %, Banskej Bystrici 36,7 % a Martine 33,5 % (Podhorský, 1996, s. 73).

Cirkevná územná organizácia rímskokatolíkov na Slovensku prešla zložitým vývojom. Najstaršou jednotkou bolo nitrianske biskupstvo, založené v r. 880, ktoré sa stalo súčasťou moravsko-panónskej cirkevnej provincie (založenej v r. 869). Neskôr, po rozpade Veľkej Moravy, sa územie Slovenska postupne začleňovalo do uhorskej cirkevnej provincie so sídlom v Ostrihome. Výnimkou bola severozápadná časť Slovenska, ktorá až do konca 11. stor. podliehala jurisdikcii vratislavských biskupov (ich sídlom bolo dnešné poľské mesto Wrocław). V r. 1100 sa obnovilo nitrianske biskupstvo, ktoré spravovalo územie severozápadného Slovenska. Východné Slovensko bolo začlenené pod správu jagerského biskupstva. V r. 1776 boli zriadené nové diecézy - banskobystrická, spišská a rožňavská. V r. 1804 bola, v súvislosti s povýšením jagerskej diecézy na arcidiecézu, zriadená košická diecéza a územie na krajnom juhovýchode sa dostalo pod správu satumarskej diecézy. Po vzniku ČSR bola v r. 1922 zriadená apoštolská administratúra v Trnave, čím sa Slovensko dostalo pod priamu správu Svätej Stolice. V r. 1977 pápež Pavol VI. definitívne oddelil územie trnavskej administratúry od Ostrihomu a povýšil ju na arcibiskupstvo a začiatkom r. 1978 Svätá stolica oznámila vznik samostatnej slovenskej cirkevnej provincie. V r. 1995 boli založené na Slovensku dve samostatné cirkevné provincie: Bratislavsko-trnavská arcidiecéza so sufragánnymi diecézami nitrianskou a banskobystrickou a Košická arcidiecéza so sufragánnymi diecézami spišskou a rožňavskou.

Tabuľka č. 27: Základné údaje o rímskokatolíckej cirkevnej správe na Slovensku v r. 1999.

Diecéza/arcidiecéza; Počet dekanátov; Počet farností; Počet duchovných; Počet kostolov
 Bratislavsko-trnavská; 32; 446; 675; 722
 Banskobystrická; 12; 115 ; 186; 350
 Nitrianska; 14; 159; 311; 277
 Košická; 15; 202 ; 343; 560
 Rožňavská; 8; 92; 134; 176
 Spišská; 5; 172; 299 ; 377
 SPOLU; 86; 1 186; 1 948; 2 462

Prameň: Poláčik, Š., 2000, s. 21.

Celkove má rímskokatolícka cirkev v SR k dispozícii 1 948 duchovných, 2 017 katechétov a 2 462 kostolov (v r. 1999). V r. 1998 zaznamenala 44 152 pokrstených detí, 16 194 cirkevných sobášov a 811 427 bohoslužieb.

Bratislavsko-trnavská arcidiecéza má 446 farností a 32 dekanátov. Sídлом arcidiecézy je Trnava, kde sa nachádza metropolitný a súčasne katedrálly chrám - Univerzitná bazilika sv. Jána Krstiteľa. Konkatedrálou je Dóm sv. Martina v Bratislave. Arcidiecéza zabezpečuje cirkevnú správu územia juhozápadného Slovenska od Záhoria až po oblasť Veľkého Krtíša s výnimkou Nitry a úzkeho pásma, ktoré sa tiahne z Nitry na sever. Sídlami dekanátov sú Veľký Krtíš, Šahy, Dudince, Banská Štiavnica, Levice, Zlaté Moravce, Nevidzany, Šurany, Želiezovce, Nové Zámky, Štúrovo, Hurbanovo, Komárno, Lužianky, Topoľčany, Hlohovec, Sereď, Šaľa, Galanta, Dunajská Streda, Šamorín, Senec, Bratislava, Pezinok, Trnava, Boleráz, Piešťany, Nové Mesto nad Váhom, Senica, Skalica, Šaštín a Malacky.

Nitranská diecéza má 159 farností a 14 dekanátov. Sídлом diecézy je Nitra, kde sa nachádza katedrálly chrám sv. Emeráma. Diecéza sa územne rozprestiera na na strednom Považí a severozápade Slovenska. Patrí k nej úzky pás, ktorý toto územie spája s Nitrou. Sídlami dekanátov sú Nitra, Skačany, Nitrianske Rudno, Bánovce nad Bebravou, Trenčín, Nemšová, Ilava, Púchov, Považská Bystrica, Bytča, Rajec, Žilina, Kysucké Nové Mesto a Čadca.

Banskobystrická diecéza má 115 farností a 12 dekanátov. Jej sídlom je Banská Bystrica, kde sa nachádza katedrálly chrám sv. Františka Xaverského. Diecéza sa rozprestiera v centrálnej časti Slovenska. Sídlami dekanátov sú Banská Bystrica, Slovenská Ľupča, Brezno, Detva, Zvolen, Žiar nad Hronom, Nová Baňa, Partizánske, Prievidza, Bojnice, Kláštor pod Znievom a Martin.

Rožňavská diecéza má 92 farností a 8 dekanátov. Sídлом diecézy je Rožňava, v ktorej je katedrálly chrám Nanebovzatia Panny Márie. Diecéza sa rozprestiera na území Novohradu, Gemera a Malohontu a zasahuje na Horehronie, južný Spiš a do bývalej Turnianskej stolice. Sídlami dekanátov sú Heľpa, Lučenec, Rimavská Sobota, Rožňava, Turňa nad Bodvou a Krompachy. Muránsky dekanát je spravovaný z Rožňavy a Jasovský dekanát z Turne nad Bodvou.

Spišská diecéza má 172 farností, 5 dekanátov a 13 subdekanátov. Sídлом diecézy je Spišská Kapitula (časť mesta Spišské Podhradie), kde sa nachádza katedrálly chrám sv. Martina. Diecéza spravuje územia Oravy, Liptova a veľkej časti Spiša. Sídlami dekanátov (zároveň subdekanátov) sú Dolný Kubín (so subdekanátmi Námestovo a Trstená), Ružomberok (so subdekanátmi Partizánska Ľupča a Liptovský Mikuláš), Poprad (so subdekanátmi Kežmarok, Spišská Stará Ves a Spišský Štiavnik), Spišská Nová Ves (so subdekanátmi Levoča a Spišské Podhradie) a Stará Ľubovňa.

Košická arcidiecéza má 202 farností a 15 dekanátov. Sídлом arcidiecézy sú Košice, kde sa nachádza katedrála sv. Alžbety. Teritoriálne zabezpečuje cirkevnú správu vo východnej časti Slovenska. Sídlami dekanátov sú Košice, Čečejevce, Ruskov, Sečovce, Veľké Kapušany, Sobrance, Michalovce, Humenné, Vranov nad Topľou, Prešov-Solivar, Prešov, Sabinov, Lipany, Bardejov a Kračúnovce.

Koordinácnym orgánom biskupstiev rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi je Konferencia biskupov Slovenska (KBS). Ide o stálu inštitúciu, ktorá je zhromaždením biskupov slovenskej cirkevnej provincie pre riešenie spoločných otázok pastorácie a úloh cirkvi v spoločnosti (Mulík, 1998, s. 4). Katolícka cirkev má hierarchickú štruktúru. Rímskokatolícka cirkev na Slovensku je priamo podriadená rímskemu biskupovi - pápežovi, ktorý vymenúva biskupov a potvrdzuje všetky zásadné rozhodnutia KBS. Najdôležitejšie vieroučné a pastoračné otázky rieši koncil na čele s pápežom.

Púte patria k významným kultovým praktikám rímskokatolíkov na Slovensku. Pútnické miesta na Slovensku je možné rozdeliť podľa zasvätenia:

- a) *pútnické miesta späté s uctievaním Pánovej Muky* - ide najmä o početné kalvárie a krížové cesty, ktoré sa začali budovať od začiatku 16. storočia na pamiatku ukrižovania Ježiša Krista. Ich účelom bolo napodobniť pomery v Jeruzaleme, ktorý bol významným pútnickým centrom. Výstavba kalvárií mala umožniť zúčastniť sa púte podstatne väčšiemu počtu pútnikov. Púť do Jeruzalema bola totiž v tomto období výrazne limitovaná pre veľkú vzdialenosť a nepriaznivé vojensko-politické pomery. K najväčšiemu rozmachu budovania kalvárií došlo po tridentskom koncile. Bolo to obdobie protireformácie, v ktorom sa katolícka cirkev usilovala získať späť svoje stratené pozície. Veľmi aktívnu úlohu pri výstavbe kalvárií zohrali jezuiti, ktorí v tejto činnosti nadviazali na františkánov. Počas 17. a 18. stor. bolo na Slovensku vybudovaných 17 kalvárií (napr. Banská Štiavnica, Bardejov, Košice, Prešov). Výstavba pokračovala aj v 19. a 20. storočí a dokončených bolo ďalších 7 kalvárií. Tieto, na rozdiel od starších kalvárií, boli zväčša zasvätené mariánskemu kultu.
- b) *pútnické miesta späté s kultom Panny Márie* - ide o najpočetnejšiu skupinu pútnických miest na Slovensku Kult Panny Márie sa viazal od prvopočiatkov na uctievanie jej podobizní, najmä zázračných obrazov a sôch (Levoča, Staré Hory, Šaštín, Nitra a pod.). V 20. stor. začali hrať dôležitú úlohu miesta zjavení Panny Márie.

Tabuľka č. 28: Prehľad pútnických miest rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku

Pútnické miesto; Význam; Diecéza; Dátum konania púte

Andač; L; BT; Nanebovzatie P.M.
 Banská Štiavnica; L; BT; Povýšenie sv. Kríža
 Bardejov; L; KE; Povýšenie sv. Kríža
 Bôrka; L; RV; Škapuliarska P.M.
 Bratislava; L; BT; mariánske sviatky
 Bobrov; L; SP; Nanebovzatie P.M.
 Buková hôrka; L; PO; Zoslania Ducha svätého, Povýšenia sv. Kríža
 Čierna Hora; L; RV; *
 Čirč; L; PO; nedeľa po 28. auguste
 Divín; L; RV; *
 Doľany; L; BT; sv. Leonard
 Dubnica; L; NR; Narodenie P.M.
 Dunajská Lužná; L; BT; Nanebovzatie P.M.
 Gaboltov; D; KE; Škapuliarska P.M.
 Holíč; L; BT; *
 Hronský Beňadik; L; BT; Turíce, sv. Bož. Srdca, sv. Krista Kráľa
 Humenné; L; KE; Škapuliarska P.M.
 Jasov; L; RV; *
 Kláštor pod Znievom; L; BB; Nanebovzatie P.M.
 Klokočov; L; PO; Nanebovzatie P.M.
 Kluknava; L; SP; sv. Anny
 Košice; L; KE; Povýšenie sv. Kríža
 Kráľová pri Senci; L; BT; *
 Krásna Hôrka; L; RV; Narodenie P.M.
 Krásny Brod; L; PO; Zoslania sv. Ducha a Ochrany Presv. Bohorodičky
 Lednické Rovne; L; NR; *
 Levoča; M; SP; Navštívenie P.M.
 Lutina; D; PO; Nanebovzatie P.M.
 Malá Vieska; L; KE; Nanebovzatie P.M.

Marianka; D; BT; Narodenie P.M.
 Modranka; L; BT; 2. májová nedeľa
 Nitra; C; NR; Nanebovzatie P.M., Narodenie P.M.
 Nitrianske Pravno; L; BB; Škapuliarska P.M.
 N.Baňa- Kohútovo; L; BB; Narodenie P.M.
 Obišovce; L; KE; 1. októbrová nedeľa
 Oščadnica; L; NR; *
 Pohorelá; L; RV; *
 Prešov; L; KE; Povýšenie sv. Kríža
 Prievidza; L; BB; Narodenie P.M.
 Prihradzany; L; RV; *
 Rafajovce; L; PO; Narodenia P.M., Zoslania Ducha Sv.
 Rajecká Lesná; D; NR; Narodenie P.M., Najsvätejšia Trojica
 Rudník; L; RV; *
 Selce; L; BB; sv. Cyril a Metod
 Skalka pri Trenčíne; L; NR; Škapuliarska P.M.
 Sokolovce; L; BT; Sedembolestná P.M.
 Staré Hory; C; BB; Turíce
 Stropkov; L; KE; Škapuliarska P.M.
 Šašová; L; PO; 9. augusta
 Šaštín; C; BT; Sedembolestná P.M.
 Šulerloch pri Sp.N.Vsji; L; SP; Škapuliarska P.M.
 Topoľčianky; L; BT; Škapuliarska P.M.
 Topoľčany; L; BT; Sedembolestná P.M.
 Trenčianska Závada; L; NR; 13. mája a 13. okt.
 Trnava; D; BT; Obetovanie P.M.
 Trstená; L; SP; Škapuliarska P.M.
 Uhorná; L; RV; *
 Veľké Uherce; L; BB; Nanebovzatie P.M.
 Veľký Šariš; L; KE; Škapuliarska P.M.
 Vidiná; L; RV; *
 Višňové; L; NR; mariánske sviatky
 Vlkolíne; L; SP; Navštívenie P.M.
 Vráble; L; BT; *
 Vranov nad Topľou; L; KE; *
 Zakámenné; L; SP; Nanebovzatie P.M.
 Zvolen; D; BB; Ružencová P.M.

Kurzívou sú označené gréckokatolícke pútnické miesta

Význam: L - lokálny, D - diecézny, C - celoštátny, M - medzinárodný

Diecézy: BB - Banskobystrická, BT - Bratislavsko-trnavská, NR - Nitrianska, RV - Rožňavská, KE - Košická, SP - Spišská, PO - Prešovská gréckokatolícka diecéza a Košický gréckokatolícky exarchát

* - chýba údaj.

Pútnické miesta sa vyznačujú hierarchickou štruktúrou. Význam pútnického miesta určuje počet pútnikov, ktorí sa priemerne púte zúčastňujú a spádový región, z ktorého pútnici prichádzajú.

Najvýznamnejším pútnickým miestom je Levoča, ktorá má medzinárodný význam. Celoštátny význam majú Šaštín, Staré Hory a Nitra. Diecézny význam majú Gaboltov, Ľutina,

Marianka, Rajecká Lesná, Trnava a Zvolen. *Levoča* leží v Hornádskej kotline na južnom úpätí Levočských vrchov, 56 km na západ od Prešova. Hlavné pútnické sanktuárium sa nachádza na vyvýšenine (Mariánska hora) severovýchodne od centra mesta. Predmetom kultu je Milostivá socha Levočskej Panny Márie, ktorej pôvod nie je známy. Objektom uctievania však bola socha už na začiatku 14. storočia. Dnešný chrám bol postavený zač. 20. storočia. Ide o baziliku minor Navštívenia Panny Márie. Hlavná púť tu býva na sviatok Navštívenia Panny Márie (začiatkom júla) a tiež na Turíce. Priemerný ročný počet pútnikov je 1,3 mil., počas hlavnej púte dosahuje 500 tisíc. Pútnici pochádzajú nielen zo Slovenska, ale aj zo susedných krajín, najmä Poľska. *Šaštín* leží na rozhraní Borskej nížiny a Chvojnickej pahorkatiny, 18 km na západ od Senice. Impulz pre vznik pútnickej tradície súvisí so sochou Sedembolestnej Panny Márie z r. 1564, ktorú dala zhotoviť Angelika Bakičová za záchranu a urovnanie manželstva. Púte sa začali vo väčšom meradle od 18. stor., pričom sa soche pripisovali zázračné uzdravujúce účinky. V 18. stor. tu bola postavená bazilika Sedembolestnej Panny Márie a kláštor paulínov. V súčasnosti komplex spravujú saleziáni. Hlavná púť sa koná na sviatok Sedembolestnej Panny Márie. Inak sa púte konajú od mája do septembra. Vzhľadom na to, že Sedembolestná Panna Mária je patrónkou Slovenska, púte do Šaštína nadobudli celoštátny význam. *Staré Hory* ležia 15 km na sever od Banskej Bystrice v Starohorských vrchoch. Korene pútnickej tradície tu siahajú do 15. storočia, pričom základom bolo zjavenie Panny Márie pri novom prameni Studnička východne od farského kostola. Hlavným pútnickým kostolom je kostol Navštívenia Panny Márie, kde je na hlavnom oltári umiestnená zázračná socha Panny Márie Starohorskej. Púte sa konajú na Turíce a v nedeľu po sviatku Navštívenia Panny Márie. Najväčší počet pútnikov počas dňa tu bol zaregistrovaný dňa 7. mája 1994, kedy tu prišlo 25 tis. veriacich (Čuka, 1998, s. 101). Najviac prichádzajú z okresov Ružomberok a Banská Bystrica. Výnimkou však nie sú pútnici z Nitrianskeho a Prešovského kraja. *Nitra* leží na styku Podunajskej nížiny a Trúbča. Hlavným pútnickým miestom je nitrianska kalvária, pričom pútnický kostol je zasvätený tajomstvu Nanebovzatia Panny Márie. Od 18. stor. sa začala konať pravidelná celomestská púť na toto miesto. Púte sa v súčasnosti konajú na sviatok Nanebovzatia Panny Márie a na sviatok Narodenia Panny Márie. Osobitný význam má celoslovenská púť mládeže. Osobitný charakter majú pútnické miesta s krátkou tradíciou, ktoré nie sú oficiálne uznané cirkvou. Napriek tomu tu možno pozorovať čulú aktivitu pútnikov. Ich vznik sa dáva do súvisu so zjaveniami Panny Márie. K najvýznamnejším pútnickým miestam tohto typu patria Dechtice, Turzovka a Litmanová. *Dechtice* ležia 16 km severne od Trnavy. Počiatky pútnických aktivít siahajú do r. 1994 kedy sa miestnemu chlapcovi na vrchu Boričky zjavila Panna Mária. Postupne sa okruh vizionárov rozšíril na ďalších šesť detí. Posledný kontakt s Pannou Máriou bol zaznamenaný v r. 1996. Je tu studnička s požehnanou vodou. Lokalite sa pripisujú zázračné uzdravenia. Najväčšie procesie sa na Boričky konajú v nedeľu po prvom piatku v mesiaci. Rozvíja sa tu primitívna religiózna infraštruktúra, najmä stánkový predaj náboženských predmetov. *Litmanová* leží v Ľubovnianskej vrchovine, 10 km severozápadne od Starej Ľubovne. Počiatky pútnickej tradície sa datujú do r. 1990, kedy sa na hore Zvir zjavila Panna Mária dvom mladým dievčatám. Zjavenia pretrvávali počas deväťdesiatich rokov. Gréckokatolícky prešovský diecézny biskup povolil konanie svätých omší. *Turzovka* leží v Turzovskej vrchovine, 14 km západne od Čadce. Počiatky pútnickej tradície tu siahajú do r. 1958, kedy sa tunajšiemu hájnikovi na hore Živčák zjavila Panna Mária. Lokalite sa pripisujú zázračné uzdravenia.

Rímskokatolícku cirkev reprezentujú na našom území **mnohé rehole a kongregácie**, ktoré svoju právnu subjektivitu zväčša odvádzajú od rímskokatolíckej alebo gréckokatolíckej (Baziliáni, Baziliánki, Redemptoristi východného obradu) cirkvi.

Tabuľka č. 29: Rehole, kongregácie a sekulárne inštitúty pôsobiace na Slovensku

Rehoľa/kongregácia/sekulárny inštitút; Sídlo generálneho predstaveného; Sídlo provinciálneho predstaveného v SR; Počet obcí výskytu

- Albertínky** - Spoločnosť sestier Albertínok; Kraków; Brezno; 1
Alžbetínky - Rád sv. Alžbety; Rím; Bratislava; 1
Anglické panny - Inštitút preblahoslavenej Panny Márie; Rím; Bratislava; 12
Augustiniáni - Rehoľa sv. Augustína; Rím; Košice; 1
Baziliáni - Rád svätého Bazila Veľkého; Rím; Prešov; 7
Baziliánky - Rád sestier sv. Bazila Veľkého; Rím; Prešov; 5
Bazilánky (slovenské) - Delegatúra sv. Cyrila a Metoda Rádu sv. Bazila Veľkého; Rím; Sečovce; 3
Benediktíni - Rád svätého Benedikta; Rím; Komárno; 1
Cyrilky - Kongregácia sestier sv. Cyrila a Metoda; Prostějov; Bratislava; 4
Dehoniáni - Kongregácia kňazov Najsvätejšieho Srdca Ježišovho; Rím; Turčianske Teplice; 1
Dominikáni - Dominikánska rehoľa; Rím; Bratislava; 4
Dominikánky - Kongregácia sestier Dominikánok; Dunajská Lužná; Dunajská Lužná; 7
Františkáni - Rehoľa menších bratov františkánov; Rím; Bratislava; 7
Františkánky - Kongregácia dcér sv. Františka Assiského; Bratislava; Bratislava; 15
Jezuiti - Spoločnosť Ježišova; Rím; Bratislava; 8
Kamiliáni - Rehoľa kamiliánov; Rím; Kremnica; 1
Kapucíni - Rád menších bratov kapucínov; Rím; Bratislava; 8
Kapucínky - Inštitút sestier kapucínok Najsvätejšieho Srdca Ježišovho; Rím; Bratislava; 1
Karmelitáni - Rád bosých bratov pre -blahoslavenej Panny Márie z hory Karmel; Rím; Selce; 1
Karmelitánky - Rád bosých karmelitánok preblahoslav. Panny Márie z hory Karmel; ; Košice; 1
Klarisky kapucínky - Rád klarisiek kapucínok; ; Kopernica; 1
Kongregácia sestier Nepoškvrneného počatia Panny Márie III. rádu sv. Františka z Assisi; Králiky, Česká republika; Ľubica; 2
Kongregácia sestier Panny Márie Útechy; Rím; Nitra; 1
Kongregácia sestier služobníčok najsvätejšej Panny Márie nepoškvrnene počatej; Wrocław; Svit; 1
Kongregácia sestier služobníčok Nepoškvrneného počatia Panny Márie; ; Prešov; 1
Malé sestry Ježišove - Fraternita malých sestier Ježišových; Rím; Bratislava; 1
Mariáni - Rehoľná spoločnosť kňazov mariánov Nepoškvrneného počatia Panny Márie; Rím; Kláštor pod Znievom; 2
Mariánky - Kongregácia dcér Božskej lásky; Rím-Grottaferrata; Trnava; 11
Máriine sestry - Spoločnosť Máriiných sestier zázračnej medaily; Ljubljana; Teplička nad Váhom; 1
Milosrdné sestry - Rád milosrdných sestier Panny Márie Jeruzalemskej; Wien; Topoľčany; 2
Milosrdní bratia - Hospitálska rehoľa sv. Jána z Boha; Rím; Bratislava; 3
Minoriti - Rehoľa menších bratov konventuálov minoritov; Rím; Levoča; 3
Misijné sestry - Kongregácia misijných sestier Kráľovnej apoštolov; Wien; Nitra; 1
Misionári Matky Božej Lasallettskej; Rím; Považské Podhradie; 3
Misionárky - Misijná kongregácia služobníčok Ducha Svätého; Rím; Ivanka pri Nitre; 6
Misionárky lásky - Sestry matky Terezy z Kalkaty; Kalkata; Čadca; 2
Mníšky kazateľského rádu; Rím; Košice; 1

Notrdamky - Kanonistky sv. Augustína rehole Notre Dame; Rím; Bratislava; 4
Obláti sv. Jozefa - Kongregácia oblátov sv. Jozefa; Rím; Martin-Priekopa; 1
Pallotíni - Spoločnosť katolíckeho apoštolátu ; Rím; Hronský Beňadik; 4
Pavlíni - Rád sv. Pavla prvopustovníka; Częstochowa; Vranov nad Topľou; 2
Piaristi - Rehoľa piaristov; Rím; Svätý Jur; 5
Premonštráti - Kanonický rád premonštrátov; Rím; Jasov; 11
Premonštrátky - Kongregácia sestier premonštrátok; Bílá Voda u Javorníka; Vrbové; 9
Redemptoristi (východného obradu) - Kongregácia Najsvätejšieho Vykupiteľa; Rím; Michalovce; 3
Redemptoristi (západného obradu) - Kongregácia Najsvätejšieho Vykupiteľa; Rím; Bratislava; 5
Resurrectionisti - Zhromaždenie zmŕtvychvstania nášho Pána Ježiša Krista; Rím; Veľké Leváre; 4
Salezjáni - Saleziáni dona Bosca; Rím; Bratislava; 15
Salezjáanky - Inštitút dcér Márie Pomocnice; Rím; Bratislava; 8
Satmárky - Kongregácia milosrdných sestier sv. Vincenta; Ružomberok; Vrúcko; 16
Sestry sv. Kríža - Kongregácia milosrdných sestier sv. Kríža; Brunnen; Trnava; 16
Služobnice - Kongregácia sestier služobníc Nepoškvrnenej Panny Márie; Rím; Prešov; 10
Sociálne sestry - Spoločnosť sociálnych sestier; Buffalo, USA; Košice; 6
Spasiteľky - Kongregácia dcér Najsvätejšieho Spasiteľa; Bratislava; Kláštor pod Znievom; 9
Školské sestry (notrdamky) - Školské sestry de Notre Dame; Hradec Králové; Nové Mesto nad Váhom; 13
Školské sestry (františkánky) - Kongregácia školských sestier III. regulovaného rádu sv. Františka; Rím; Žilina; 12
Školskí bratia - Inštitút školských bratov; Rím; Bratislava; 5
Tešitelia - Kongregácia bratov tešiteľov z Getsemani; Marianka; Mariánka; 4
Tešiteľky - Kongregácia sestier tešiteľiek Božského Srdca Ježišovho; Rajhrad u Brna; Bratislava; 3
Uršulínky - Rímska únia rádu sv. Uršule; Rím; Bratislava; 6
Verbisti - Spoločnosť Božieho Slova; Rím; Nitra; 4
Vincentíni (lazaristi) - Misijná spoločnosť sv. Vincenta de Paul; Rím; Bratislava; 4
Vincentky - Spoločnosť dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta de Paul; Paris-Cedex; Nitra; 18
Vykupiteľky - Kongregácia sestier Božského Vykupiteľa; Rím; Spišská Nová Ves; 16
Vykupiteľky - Rehoľa Najsvätejšieho Vykupiteľa - gréckokatolícka vetva; Rím; Stropkov; 1
 Laické združenie Pro Deo et Fratribus - Rodina Márie Spoluvykupiteľky; Rím; Stará Halič; 2
 Laické združenie sestier Nepoškvrneného Srdca Panny Márie Fatimskej; Michalovce; Michalovce; 1
Urbanky - Sestry Apoštolátu III. rádu sv. Františka; Praha; Bratislava; 3
 Sekulárny inštitút Betánia; Stupava; Stupava; 1
 Sekulárny inštitút don Boscových dobrovoľníčok; Rím; Banská Bystrica; 2
 Sekulárny inštitút Fatima; Bratislava; Bratislava; 3
 Sekulárny inštitút Karmelitánsko-tereziánska únia; Capannori-Lucca, Taliansko; ;
 Sekulárny inštitút Krista Veľkňaza; Dolná Strehová; Dolná Strehová; 4
 Sekulárny inštitút Nepoškvrnenej Matky Cirkvi; Podolíne; Podolíne; 2
 Sekulárny inštitút Panny Márie Prícestnej; Dolný Kubín; Dolný Kubín; 1
 Sekulárny inštitút sv. Angely Merici Spoločnosť sv. Uršule; Brescia, Taliansko; Košice; 1
 Františkánsky svetský rád; Rím; Bratislava; 1
 Svetský rád bosých karmelitánov; Rím; Bratislava; 1
 Misijné združenie Ducha Svätého; Zlaté Moravce; Zlaté Moravce; 1
 Národné združenie spolkov kresťanskej lásky; Nitra; Nitra; 1

Komunita Ján Krstiteľ; Rím; Košice; 1
Komunita Kráľovnej Pokoja; Radošina; Radošina; 1

Prameň: Babjak, 1998, www.culture.gov.sk/SL/SKD/rehole.html.

Celkove pôsobí na území SR 81 reholí, kongregácií a sekulárnych inštitútov. Z hľadiska počtu ich pôsobenia sa k najvýznamnejším centráram radia väčšie slovenské mestá: Bratislava (38), Košice (23), Trnava (13), Nitra (12), Prešov (10), Banská Bystrica a Žilina (8) a Humenné (6).

Rímskokatolícke chrámy obyčajne bohato zdobené. Majú presne vymedzené súčasti interiéru. Dominantný je oltár. V lodi sú lavice pre duchovenstvo a pre laikov. Súčasťou interiéru je organ, krstiteľnica, kazateľnica a spovednice. Vo väčších chrámoch je viacero oltárov, v katedrálach je biskupský trón. Oficiálnym symbolom rímskokatolíckej cirkvi je štvorramenný kríž (Černý, 1989).

Okrem spomínanej religióznej infraštruktúry majú rímskokatolíci k dispozícii mnohé **vzdelávacie inštitúcie**. Najvýznamnejšou z nich je Katolícka univerzita v Ružomberku s filozofickou a pedagogickou fakultou. Vysokoškolské vzdelanie poskytuje aj Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, teologické inštitúty v Košiciach, Badíne, Nitre, Bratislave a kňazský seminár v Spišskom Podhradí-Spišskej Kapitule. Rímskokatolícke gymnáziá sú v Bratislave (4), Malackách, Trnave, Nitre (2), Piešťanoch, Novom Meste nad Váhom, Trenčíne, Novej Dubnici, Topoľčanoch, Prievidzi, Rajci, Žiline, Kolárove, Šahách, Banskej Bystrici, Ružomberku, Levoči, Prešove (2), Košiciach (2) a Humennom. Rímskokatolícke odborné stredné školy sú v Bratislave (3), Trnave, Topoľčanoch, Žiline (2), Čadci (2), Ružomberku, Podolínci, Košiciach (2) a Svidníku. K významným cirkevným inštitúciám patrí Slovenská katolícka charita v Bratislave ako aj jednotlivé diecézne charity. Z vydavateľstiev je to napr. Svätý Vojtech v Trnave, Lúč a Don Bosco v Bratislave.

#9.3.2. Gréckokatolícka cirkev

Gréckokatolícka cirkev je z hľadiska významu treťou najvýznamnejšou cirkvou na Slovensku. Ide o katolícku cirkev byzantského obradu. Pri populačnom cenzu v r. 1991 sa k nej prihlásilo 178 733 obyvateľov. Podieľa sa 3,4 % na celkovom počte obyvateľov a 4,6 % na počte veriacich obyvateľov SR. Podľa vnútrocirkevnej evidencie má cirkev 247 679 členov (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 17). Cirkev patrí podľa Poláčika (2000) do typu cirkví s významným postavením v niektorých regiónoch Slovenska. Výskyt jej členov bol zaznamenaný v 1683 obciach (58,8 % celkového počtu obcí). Vôbec sa nevyskytli v 1177 slovenských obciach. Dominantní sú v 254 obciach, v ďalších 529 obciach sú druhým najvýznamnejším vierovyznaním a v 572 obciach sú tretím najpočetnejším vyznaním. Dve monokonfesionálne obce na Slovensku sú gréckokatolícke (Poláčik, 2000, s. 71).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú gréckokatolíci najvyšší podiel v Prešovskom kraji (16,5 %) a potom v Košickom kraji (12,9 %). V ostatných krajoch ich podiel nedosahuje ani 1 %. Najmenší je v Nitrianskom a Trnavskom kraji (po 0,1 %). Z okresov sa najvyšším podielom gréckokatolíkov vyznačujú okresy Medzilaborce (61,1 %), Stropkov (40,1 %), Sobrance (37,9 %) a Svidník (37,5 %). Absolútne najvyšší počet gréckokatolíkov žije v okrese Trebišov (19 841), potom v okresoch Michalovce (19 236), Vranov nad Topľou (13 822), Stará Ľubovňa (12 935) a Bardejov (12 476). Gréckokatolíci sú dominantným vierovyznaním v dvoch okresoch SR, a to Medzilaborce a Svidník.

Tabuľka č. 30: Okresy s najvyšším zastúpením gréckokatolíkov v r. 1991

okres; podiel gréckokatolíkov z počtu veriacich; počet gréckokatolíkov; podiel z celkového počtu gréckokatolíkov v SR

Medzilaborce; 61,1 %; 6 464; 3,6 %
Stropkov; 40,1 %; 7 263; 4,1 %
Sobrance; 37,9 %; 7 950; 4,4 %
Svidník; 37,5 %; 10 197; 5,7 %
Stará Ľubovňa; 31,4 %; 12 935; 7,2 %
Snina; 26,3 %; 7 955; 4,5 %
Trebišov; 24,3 %; 19 841; 11,1 %
Michalovce; 22,8 %; 19 236 ; 10,8 %

Najnižší podiel majú gréckokatolíci v okresoch Bytča, Čadca, Krupina, Námestovo a Tvrdošín. Absolútne najnižšie počty sú zistené v okresoch Bytča a Krupina.

Tabuľka č. 31: Okresy s najnižším zastúpením gréckokatolíkov v r. 1991

okres; podiel gréckokatolíkov
z počtu veriacich; počet gréckokatolíkov
Bytča; 0,034 %; 9
Čadca; 0,036 %; 29
Krupina; 0,045 %; 9
Námestovo; 0,054 %; 25
Tvrdošín; 0,055 %; 16
Topoľčany; 0,071 %; 44
Zlaté Moravce; 0,077 %; 29
Kysucké Nové Mesto; 0,088 %; 24

Celkove možno konštatovať, že gréckokatolíci majú významné postavenie na území severovýchodného Slovenska. Ide predovšetkým o severnú časť okresov Kežmarok a Stará Ľubovňa, západnú a severnú časť okresu Bardejov, severnú časť okresu Svidník, východnú a južnú časť okresu Stropkov, okresy Medzilaborce, Snina a Sobrance. Výrazne zastúpenie gréckokatolíkov však možno zaznamenať aj v ostatných častiach východného Slovenska, najmä vo vyššie položených obciach v Slovenskom rudohorí (v okresoch Gelnica, Košice-okolie a Spišská Nová Ves), na južnom úpätí Levočských vrchov v okrese Levoča a na Horehroní v okrese Brezno. Najnižšie zastúpenie gréckokatolíkov registrujeme na juhozápade Slovenska (Podunajská nížina), v severnom Záhorí a na severozápadnom Slovensku (Kysuce, horná Orava a okresy Bytča, Považská Bystrica a Púchov). Pri sledovaní religióznej štruktúry obyvateľstva miest zisťujeme, že najvyšším podielom gréckokatolíkov sa vyznačujú Medzilaborce 35,3 %, Svidník 31,8 %, Sobrance 27,4 %, Stropkov 21,3 % a Trebišov 20,1 %ň. Z väčších miest má najvyšší podiel gréckokatolíkov z celkového počtu obyvateľstva Prešov 7,2 %, potom Košice 5,7 % a Poprad 2,5 %. Absolútne najvyšší počet gréckokatolíkov žije v Košiciach (13 429), potom v Prešove (6 351) (Podhorský, 1996).

Cirkevná územná organizácia gréckokatolíkov sa vyvíjala postupne. Cirkev vznikla po podpísaní Užhorodskej únie v r. 1646, kedy časť pravoslávnych veriacich uznala primát pápeža, pričom si zachovali špecifický byzantsko-slovanský obrad. Cirkev sa však hlási k tradícii veľkomoravskej misie sv. Cyrila a Metoda. V prvom období cirkevno-administratívne podliehalo naše územie pod správu mukačevskej eparchie, ktorá bola

kanonicky ustanovená v r. 1771. V r. 1815 bolo vyhlásené zriadenie prešovskej eparchie, ktorá sa vyčlenila z územia mukačevskej eparchie v r. 1818 potom, čo bola kanonicky erigovaná. Stredný a južný Zemplín zostal súčasťou mukačevskej eparchie. 28. apríla 1950 bola gréckokatolícka cirkev na Prešovskom sobore násilne zlikvidovaná a jej duchovenstvo a členovia boli nútení prestúpiť na pravoslávie. K obnoveniu cirkvi došlo 13. júla 1968. Plnohodnotná revitalizácia aktivít cirkvi nastala až po r. 1989. V r. 1997 boli farnosti na území Košického kraja vyňaté spod správy prešovského biskupstva a zaradené do novovytvoreného košického apoštolského exarchátu. Prešovské biskupstvo a košický exarchát podliehajú priamo Svätej Stolicy (Kongregácii pre východné cirkvi) a sú navzájom nezávislé. Gréckokatolícka cirkev má na Slovensku k dispozícii 396 duchovných, 114 katechétov a 464 kostolov (v r. 1998). V r. 1998 zaregistrovali v jej rámci 2 799 pokrstených detí, 1 148 sobášov a 105 590 bohoslužieb.

Prešovská diecéza (eparchia) sa člení na 15 dekanátov a 187 farností. Sídлом diecézy je Prešov, kde sa nachádza katedrálny chrám sv. Jána Krstiteľa. Jej územie zahŕňa teritórium Slovenska bez Košického kraja. Väčšina farností je koncentrovaná do Prešovského kraja. Mimo jeho územia sú farnosti v Žiline, Martine, Ružomberku, Liptovskom Mikuláši, Brezne, Šumiaci, Telgarte, Revúcej, Banskej Bystrici, Zvolene, Prievidzi, Trenčíne, Topoľčanoch, Nitre, Trnave a Bratislave.

Košický apoštolský exarchát sa člení na 6 protopresbyterátov a nachádza sa v ňom 87 farností. Sídлом exarchátu sú Košice, kde sa nachádza katedrálny chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky Márie. Exarchát je jurisdikčne podriadený priamo Svätej Stolicy a zabezpečuje výkon cirkevnej správy na území Košického kraja.

Tabuľka č. 32: Základné údaje o cirkevnej správe gréckokatolíkov na Slovensku v r. 1999

Územná jednotka: Počet farností (r. 1999)

Košický apoštolský exarchát: 87

Protopresbyterát Košice: 12

Protopresbyterát Michalovce: 23

Protopresbyterát Sobrance: 16

Protopresbyterát Spišská Nová Ves: 6

Protopresbyterát Trebišov: 20

Protopresbyterát Veľké Kapušany: 10

Prešovská diecéza: 187

Dekanát Banská Bystrica: 2

Dekanát Brezno: 4

Dekanát Kežmarok: 11

Dekanát Medzilaborce: 17

Dekanát Sabinov: 7

Dekanát Snina: 17

Dekanát Stropkov: 13

Dekanát Žilina: 4

Dekanát Bardejov: 21

Dekanát Bratislava: 5

Dekanát Humenné: 11

Dekanát Prešov: 13

Dekanát Stará Ľubovňa: 18

Dekanát Svidník: 25

Dekanát Vranov nad Topľou: 19

Prameň: Poláčik, 2000, s. 27.

Najvýznamnejším pútnickým strediskom slovenských gréckokatolíkov je *Lutina*. Leží v Spišsko-šarišskom medzohorí na úpätí Čergova, 8 km na severozápad od Sabinova. Korene pútnickej tradície tu siahajú k udalostiam v r. 1851, keď sa miestnej obyvateľke Zuzane Feckovej zjavil sv. Mikuláš. Na dôkaz zjavení daroval sv. Mikuláš Zuzane mariánsku ikonu. V r. 1878-1930 tu boli postavené viaceré kaplnky - Uspenia Presvätej Bohorodičky, sv. Anny, sv. Kríža a sv. Mikuláša. Zdokumentovali tu taktiež viaceré zázračné uzdravenia. V r. 1988 bol chrám Nanebovzatia Panny Márie povýšený na Baziliku Minor. Hlavná púť sa koná v poslednú augustovú nedeľu a priemerne sa na nej zúčastňuje 350 tis. pútnikov z celého Slovenska i okolitých krajín (Kandráčová, 1996). K ďalším významným pútnickým strediskám gréckokatolíkov patria Klokočov, Krásny Brod, Buková hôrka, Šašová, Čirč a Rafajovce (Székely, Mésaroš, 1997).

Gréckokatolícke chrámy (cerkov) sú bohato zdobené. Sú obyčajne členené do troch častí - predsieň, loď a svätyňa. Loď od svätyne oddeľuje ikonostas s tromi vchodmi. Postranné sa nazývajú diakónské. Uprostred je kráľovský vchod, ktorým môže do svätyne vchádzať iba kňaz. Vo svätyni sa nachádza oltár (prestol) a žertveník (obetný oltár). V lodi sú lavice, zástavy, kazateľnica (ambon), stojan s ikonou (tetrapod), stojan na čítanie evanjelia, bočná lavica (kliros) a večné svetlo. V gréckokatolíckych chrámoch nie je organ. Namiesto organu sa počas liturgie používa zborový spev (Černý, 1989). Ako symbol cirkvi sa používa šesťramenný alebo osemramenný kríž.

Gréckokatolícka vzdelávacia infraštruktúra je sústredená do Prešova. Tu sa nachádza Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity a Gréckokatolícky kňazský seminár biskupa Petra Pavla Gojdiča. Stredné gréckokatolícke cirkevné školy sú v Prešove, Trebišove a Humennom. Základné školy sú v Tichom Potoku a Svidníku. K významným účelovým zariadeniam cirkvi patria Gréckokatolícka diecézna charita v Prešove, vydavateľstvá Petra v Prešove, Slovo a Byzant v Košiciach.

#9.3.3. Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku

Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku je druhou najvýznamnejšou cirkvou, pôsobiacou na našom území. K evanjelikom a.v. sa v r. 1991 prihlásilo 326 397 obyvateľov, t.j. 6,2 % obyvateľov SR a 8,5 % veriacich obyvateľov SR. Podľa iných prameňov je počet členov cirkvi 440 000. Evanjelici a.v. sú rozmiestnení po celom území štátu. Ich výskyt bol zaznamenaný v 2194 obciach, čo predstavuje 76,7 % všetkých obcí SR. V 324 obciach (11,3 %) boli evanjelici a.v. dominantní, v ďalších 1157 obciach boli druhým najpočetnejším vierovyznaním. Žiadny evanjelik a.v. sa nevyskytol v 666 obciach. Dve monokonfesijné obce na Slovensku sú evanjelické (Poláčik, 2000, s. 71).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú evanjelici a.v. najvyššie zastúpenie v Banskobystrickom kraji (17 %), Trenčianskom a Žilinskom kraji (po 11,9 %). Najnižšie zastúpenie evanjelikov a.v. je príznačné pre Nitriansky kraj (4 %) a Trnavský kraj (5,2 %). Medzi okresmi sa najvyšším podielom evanjelikov a.v. vyznačujú okresy Myjava (81,4 %), Liptovský Mikuláš (51,1 %), Turčianske Teplice (42,4 %) a Martin (36,4 %).

Tabuľka č. 33: Okresy s najvyšším zastúpením evanjelikov a.v. v r. 1991

okres; podiel evanjelikov a.v. z počtu veriacich; počet evanjelikov a.v.; podiel z celkového počtu evanjelikov a.v. v SR

Myjava; 81,4 %; 16 635; 5,1 %

Liptovský Mikuláš; 51,1 %; 23 609; 7,2 %
 Turčianske Teplice; 42,4 %; 5 284; 1,6 %
 Martin; 36,4 %; 19 921; 6,1 %
 Rožňava; 32,1 %; 10 968; 3,4 %
 Zvolen; 30,9 %; 12 538; 3,8 %
 Revúca; 29,2 %; 6 898; 2,1 %
 Nové Mesto nad Váhom; 29,0 %; 13 417; 4,1 %

V dvoch slovenských okresoch majú evanjelici a.v. dominanciu - Myjava a Liptovský Mikuláš. Absolútne najvyššie počty evanjelikov a.v. boli zaznamenané v okresoch Liptovský Mikuláš (23 609), Martin (19 921), Myjava (16 635), Banská Bystrica (16 376) a Nové Mesto nad Váhom (13 417).

Najnižší podiel majú evanjelici a.v. v okresoch Stará Ľubovňa (0,1 %), Snina (0,1 %), Medzilaborce (0,2 %) a Čadca (0,2 %). Absolútne najnižší počet evanjelikov a.v. bol zaznamenaný v okrese Medzilaborce (17).

Tabuľka č. 34: Okresy s najnižším zastúpením evanjelikov a.v. v r. 1991

okres; podiel evanjelikov a.v. z počtu veriacich; počet evanjelikov a.v.

Stará Ľubovňa; 0,12 %; 52

Snina; 0,14 %; 41

Medzilaborce; 0,16 %; 17

Čadca; 0,17 %; 138

Námestovo; 0,22 %; 101

Stropkov; 0,23 %; 41

Kysucké Nové Mesto; 0,3 %; 81

Humenné; 0,4 %; 214

Celkove možno konštatovať, že územia s vyšším zastúpením a koncentráciou evanjelikov a.v. sú región kopaničiarskeho osídlenia v Myjavsko-bielokarpatskej oblasti (okresy Senica, Myjava a Nové Mesto nad Váhom), územie na hornom toku rieky Bebravy a jej prítoku Radiše (v severnej časti okresu Bánovce nad Bebravou), územie v podmalokarpatskom páse od Bratislavy po Modru (okres Pezinok), údolie Bielej Vody (okres Púchov), Turiec (okresy Martin a Turčianske Teplice), dolná Orava (okres Dolný Kubín), stredný a horný Liptov (okres Liptovský Mikuláš), oblasť Zvolenskej kotliny (okresy Zvolen a Banská Bystrica), južná časť stredného Slovenska - Hont, Novohrad, Gemer a Malohont (okresy Krupina, Poltár a severné časti okresov Lučenec, Veľký Krtíš, Rimavská Sobota, Revúca a Rožňava), západný Spiš (okres Poprad), stredné Potoplie (okresy Bardejov, okolie Giraltoviec v okrese Svidník a severozápadná časť okresu Vranov nad Topľou), juhovýchodná časť Košickej kotliny (okolie Rankoviec a Červenice).

Nízke zastúpenie evanjelikov a.v. je príznačné pre oblasť hornej Oravy a Kysúc (okresy Tvrdošín, Námestovo, Čadca a Kysucké Nové Mesto), stredné Záhorie (okres Malacky), Ponitrie a stredný Tekov (okresy Zlaté Moravce, Nitra, Žarnovica, Žiar nad Hronom, Prievidza a Partizánske), severovýchodné Slovensko (okresy Stropkov, Medzilaborce, Humenné, Snina a Sobrance), stredný a severný Spiš (okresy Stará Ľubovňa, Levoča a Spišská Nová Ves). Z miest majú najvyšší podiel evanjelikov a.v. z celkového počtu obyvateľov Myjava (44,4 %), Brezová pod Bradlom (39,9 %), Stará Turá (37,8 %), Hanušovce nad Topľou (33,2 %), Liptovský Hrádok (34,3 %), Tisovec (26,8 %), Turčianske Teplice (26,1 %) a Dudince (25,9 %). V najväčších mestách Slovenska je zastúpenie evanjelikov a.v. pomerne variabilné. Najvyšší podiel evanjelikov a.v. vykazujú Martin (12,8

%) a Banská Bystrica (11,5 %). V ďalších mestách sú podiely menšie - Poprad 6,1 %, Trenčín 5,5 %, Košice 5,2 %, Bratislava 4,7 %, Prešov 4,4 %, Žilina 3,1 %, Trnava 2,4 %, Nitra 1,9 % a Prievidza 1,7 % (Podhorský, 1996).

Cirkevná územná organizácia evanjelikov a.v. na Slovensku prešla viacerými vývinovými etapami. S prenikaním reformácie na naše územie sa začali formovať cirkevné zbory. Zakrátko sa začali združovať do zväzov, z ktorých sa vyvinuli senioráty. Od polovice 16. storočia sa datuje úsilie o zakladanie vyšších správnych útvarov - superintendencií. Evanjelici a.v. boli vyňatí spod jurisdikcie katolíckych biskupov na základe ustanovení Viedenského mieru v r. 1606. Na synodách v Žiline v r. 1610 a Spišskom Podhradí v r. 1614 boli sformované superintendencie - trenčianska, banská, nitrianska, piatich slobodných kráľovských miest a spišsko-šarišská (od r. 1619 sa zlúčili do predtisskej). Samostatnú správu mali maďarskí evanjelici a.v. v rámci matúšovskej (levickej) superintendencie a obyvatelia Gemera a stredoslovenských banských miest. V období protireformácie väčšina zo superintendencií zanikla, pričom k čiastočnej obnove došlo po synode v Ružomberku v r. 1707 a k trvalejšej obnove po Karolovej rezolúcii v r. 1734. Vytvorili sa preddunajská, banská a potisská superintendencia. Toto členenie pretrvalo s prechodnými zmenami v r. 1859-1867 (patentálna superintendencia) a po korektúrach v r. 1893 až do r. 1918. Po vzniku ČSR sa evanjelici a.v. na Slovensku osamostatnili od uhorskej cirkvi a v r. 1921 boli na synode v Trenčianskych Tepliciach zriadené dva dištrikty - východný s 9 seniorátmi a západný s 8 seniorátmi. V r. 1951-1954 došlo k reorganizácii cirkvi, kedy sa počet seniorátov znížil zo 17 na 14, bol zriadený úrad generálneho biskupa a nové kňazské stanice na juhu Slovenska (Matlovič, 1995a).

Základnou organizačnou jednotkou cirkvi je cirkevný zbor. Cirkevné zbory sa združujú do seniorátov a senioráty do dištriktov. Najvyšším orgánom zboru, seniorátu a dištriktu je konvent. Ich výkonným orgán tvorí zborové, seniorátne resp. dištriktuálne presbyterstvo, volené konventom. Najvyšší zákonodarný a správny orgán cirkvi je synoda. Najvyšším predstaviteľom je generálny biskup. Na čele dištriktov stoja dištriktuálni biskupi.

Tabuľka č. 35: Základné údaje o cirkevnej správe evanjelikov a.v. na Slovensku

Seniorát/**dištrikt**; Počet zborov; Počet členov*; Sídlo (r. 1999)

Bratislavský; 28; 39 160; Vrbové

Dunajsko-nitriansky; 35; 18 543; Levice

Hontiansky; 26; 12 537; Devičie

Myjavský; 16; 26 018; Myjava

Novohradský; 32; 20 269; Lučenec

Považský; 19; 29 473; Stará Turá

Rimavský; 22; 14 415; Klenovec

Zvolenský; 18; 30 173 ; Očová

ZÁPADNÝ DIŠTRIKT; 198; 190 588; Zvolen

Gemerský; 32; 15 320 ; Vlachovo

Košický; 10; 11 186; Rankovce

Liptovsko-oravský; 28 ; 35 498; Dovalovo

Šarišsko-zemplínsky; 21; 26 313; Vranov nad Topľou

Tatranský; 17; 10 805; Štrba

Turčiansky; 21; 40 226; Považská Bystrica

VÝCHODNÝ DIŠTRIKT; 129; 139 348; Prešov

Prameň: Matlovič, R., 1995, s. 217.

*údaje podľa vnútornej evidencie ECAV v schematizme z r. 1989.

Západný dištrikt má 198 zborov, 8 seniorátov a 222 kňazských staníc. Sídлом dištriktuálneho biskupa je Zvolen. Teritoriálne zasahuje na západné a južné Slovensko. Jeho súčasťou sú Bratislavský seniorát, Dunajsko-nitriansky seniorát, Hontiansky seniorát, Novohradský seniorát, Rimavský seniorát, Zvolenský seniorát, Myjavský seniorát a Považský seniorát. Sídla seniorátov sú premenlivé, prispôsobujú sa miestu pôsobenia farára, zvoleného za seniora. Podľa počtu členov sú najväčšími zbormi Bratislava, Myjava, Banská Bystrica, Zvolen a Stará Turá.

Východný dištrikt má 129 zborov, 6 seniorátov a 148 kňazských staníc. Sídлом dištriktuálneho biskupa je Prešov. Územie dištriktu zaberá severné a východné Slovensko. Jeho súčasťou je Turčiansky seniorát, Liptovsko-oravský seniorát, Tatranský seniorát, Gemerský seniorát, Šariško-zemplínsky seniorát a Košický seniorát. Sídla seniorátov sú premenlivé, prispôsobujú sa miestu pôsobenia farára, zvoleného za seniora. Podľa počtu členov sú najväčšími zbormi Martin, Liptovský Mikuláš, Košice, Turany, Sučany a Prešov.

Hlavným správnym centrom Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku (ECAV) je Bratislava, kde sídli Generálny biskupský úrad ECAV. Celkove má cirkev 327 zborov, 1188 filií, 14 seniorátov a 370 kňazských staníc. Cirkev má 312 duchovných, 20 laických kazateľov, 180 katechéto, 752 kostolov a modlitební (v r. 1998). V r. 1998 bolo v rámci cirkvi pokrstených 5 945 detí, uzavretých 1 816 sobášov a vykonaných 41 600 bohoslužieb. Evanjelická cirkev a.v. na Slovensku je členskou cirkvou Ekumenickej rady cirkví v Slovenskej republike.

Evanjelické chrámy sú zariadené jednoducho. V interiéri je oltár s obrazom zo života Ježiša Krista. Súčasťou zariadenia sú kazateľnica, krstiteľnica a organ (zvykne byť na chóre). V niektorých kostoloch má ústrednú pozíciu na čelnej stene kazateľnica. Na vonkajšie označenie evanjelických kostolov (na veži) sa používa kríž alebo hviezda. Významným symbolom cirkvi je Lutherova ruža.

Okrem spomínanej religióznej infraštruktúry majú evanjelici a.v. na Slovensku k dispozícii viaceré vzdelávacie inštitúcie. Základné školy sú v Bratislave (3), Trenčíne, Liptovskom Mikuláši. Evanjelické gymnáziá sú v Bratislave (2), Banskej Bystrici, Prešove, Tisovci a Košiciach (protestantské). Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského sídli v Bratislave. V Martine pôsobí Biblická škola. Okrem toho k školským zariadeniam sa radí Evanjelická pomocná škola internátna pre hluchoslepé deti v Červenici pri Prešove. Významným účelovým zariadením cirkvi je vydavateľstvo *Tranoscus, a.s.*, v Liptovskom Mikuláši a zaradenie *Agapé* vo Svätom Juri. O sociálnu starostlivosť sa stará Evanjelická diakonia so sídlom v Bratislave.

#9.3.4. Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku

Reformovaná kresťanská cirkev je z hľadiska početného zastúpenia veriacich štvrtá najvýznamnejšia na Slovensku. K reformovaným kresťanom sa v r. 1991 prihlásilo 82 545 veriacich, t.j. 1,6 % obyvateľov SR a 2,1 % veriacich v SR. Podľa vnútornej cirkevnej evidencie má 85 000 veriacich (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 19). Reformovaní kresťania (kalvíni) sú rozšírení najmä v južnej časti štátu. Z väčšej časti ide o obyvateľstvo maďarskej národnosti (78 %), k slovenskej národnosti sa hlási 22 % kalvínov. Kalvíni sa vyskytli sa v 883 obciach Slovenska, čo predstavuje 30,87 % celkového počtu obcí. Najpočetnejším vierovyznaním boli reformovaní kresťania v 83 obciach, druhým najpočetnejším v 239 obciach a tretím najpočetnejším v 252 obciach (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú reformovaní kresťania najvyššie zastúpenie v Košickom kraji (6,9 %) a Nitrianskom kraji (4,9 %). Najnižšie zastúpenie reformovaných kresťanov je príznačné pre Trenčiansky, Žilinský a Prešovský kraj (0,0 %). Medzi okresmi sa najvyšším podielom reformovaných

kresťanov vyznačujú okresy Komárno (18,0 %), Rožňava (14,2 %), Trebišov (13,8 %), Rimavská Sobota (12,2 %) a Michalovce (11,0 %). Absolútne najvyšší počet kalvínov žije v okrese Komárno (13 911) a potom v okresoch Trebišov (11 245), Michalovce (9 311) a Dunajská Streda (7 375).

Tabuľka č. 36: Okresy SR s najvyšším zastúpením reformovaných kresťanov v r. 1991

okres; podiel reformovaných kresťanov z počtu veriacich; počet reformovaných kresťanov; podiel z celkového počtu reformovaných kresťanov v SR

Komárno; 18,0 %; 13 911; 16,8 %
Rožňava; 14,2 %; 4 833; 5,8 %
Trebišov; 13,8 %; 11 245 ; 13,6 %
Rimavská Sobota; 12,2 %; 6 661; 8,1 %
Michalovce; 11,0 %; 9 311; 11,3 %
Revúca; 9,1 %; 2 155; 2,6 %
Dunajská Streda; 8,9 %; 7 375; 8,9 %
Šaľa; 7,8 %; 2 991; 3,6 %

Najnižší podiel majú reformovaní kresťania v okresoch na severe Slovenska. Ani jeden reformovaný kresťan sa nevyskytol v piatich okresoch: Myjava, Dolný Kubín, Námestovo, Tvrdošín a Žarnovica. K okresom s jedným kalvínom sa zaradili okresy Bytča, Čadca, Detva, Medzilaborce, Sabinov, Stará Ľubovňa a Stropkov.

Celkove možno konštatovať, že územia s vyšším zastúpením a koncentráciou reformovaných kresťanov je územie v juhovýchodnej časti okresu Dunajská Streda, južnej časti okresu Šaľa, južnej a juhovýchodnej časti okresu Komárno, juhovýchodnej časti okresu Nové Zámky, južnej časti okresu Levice, južnej časti okresov Rimavská Sobota, Revúca a Rožňava, južnej a východnej časti okresu Košice-okolie, na juhu okresu Trebišov a Michalovce (okolie Veľkých Kapušian) a v južnej časti okresu Sobrance.

Cirkevná územná organizácia reformovaných kresťanov na Slovensku prešla zložitým vývojom. Reformovaná kresťanská cirkev sa na území Uhorska konštitovala v r. 1567 na krajinskej synode v Debrecíne. Postupne sa sformovala jej cirkevná organizácia, tvorená zbormi, seniorátmi a dištriktmi. Podobne ako u evanjelikov a.v. aj u kalvínov sa na cirkevnom živote negatívne odrazila protireformácia. Do r. 1907 sa cirkev nazývala Evanjelická cirkev helvétskeho vyznania v Uhorsku, potom Uhorská reformovaná cirkev. Po vzniku ČSR sa v r. 1922 Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku organizačne osamostatnila.

V súčasnosti má cirkev synodálno-presbyteriálnu organizáciu. Základnými organizačnými zložkami sú matkocirkevné zbory (majú kňazskú stanicu). K matkocirkevným zborom sú pripojené združené (dcérocirkevné) zbory a diaspory. Celkove má cirkev 204 matkocirkevných, 124 dcérocirkevných zborov a 76 diaspor. Cirkevné zbory sú združené do seniorátov. Cirkev má na území SR 9 seniorátov v dvoch priestorovo nesúvisiacich (oddelených oblasťou Veľkého Krtíša) regiónoch: juhozápadnom (3 senioráty) a juhovýchodnom (6 seniorátov). Ostatné územie je považované za teritórium diaspory. Najvyšším zákonodarným orgánom cirkvi je synoda, najvyšším riadiacim orgánom je synodálna rada a najvyšším duchovným predstaviteľom je biskup. Úrad predsedníctva synody a biskup sídli v Komárne.

Tabuľka č. 37: Územno-správna organizácia reformovaných kresťanov na Slovensku

Seniorát; Sídlo seniorátu (1999); Počet matkocirkevných zborov
Bratislavský; Dunajská Streda; 22

Komárňanský; Modrany; 25
Barš; Levice; 32
Gemerský; Lučenec; 30
Západokošický; Moldava nad Bodvou; 27
Východokošický; Bačka; 23
Užský; Kapušanské Kľačany; 14
Michalovský; Pinkovce; 13
Ondavsko-hornádsky; Čaňa; 17

Prameň: Poláčik, 2000, s. 36.

V juhozápadnom regióne sa nachádzajú tri senioráty (Bratislavský, Komárňanský a Barš). Teritoriálne k nim patrí 39 % z celkového počtu cirkevných zborov v SR. Je to územie Podunajskej nížiny a administratívne územie Bratislavy. V juhovýchodnom regióne je šesť seniorátov (Gemerský, Západokošický, Ondavsko-hornádsky, Východokošický, Užský a Michalovský) s celkovým počtom 126 matkocirkevných zborov (61 %). Ide o pás územia pozdĺž južných hraníc SR od Lučenca na západe až po hranice s Ukrajinou, ktorý na severe siaha po líniu Lučenec - Skerešovo - Rožňava - Košice - Vajkovce - Tušice - Michalovce - Jenkovce. Vo väčšine seniorátov sa ako bohoslužobný a rokovací jazyk používa maďarčina, len v dvoch (Michalovskom a Ondavsko-hornádskom) sa používa slovenčina (Poláčik, 2000). Reformovaná kresťanská cirkev má na Slovensku 148 duchovných, 69 katechetov, 341 kostolov a modlitební (v r. 1998). V r. 1998 bolo v cirkvi pokrstených 1 231 detí, uzavretých 474 sobášov a realizovaných 29 246 bohoslužieb.

Kalvínske chrámy sú zariadené v duchu reformačnej triezvosti. V interiéri sa nachádzajú lavice, stôl Pána, organ a kazateľnica. Nemajú oltár a nepoužívajú sa ani sviečky (Maretta, 2000). Kalvínsky kostol môže mať na veži znak hviezdy (symbol mudrcov z východu), kohúta (symbol zapretia Ježiša Krista sv. Petrom) alebo zriedkavo polmesiacom (za ochranu kalvínov pred protireformáciou v období osmanskej okupácie Uhorska).

Okrem tejto religióznej infraštruktúry má k dispozícii viaceré školské zariadenia. V Komárne sídli Teologický inštitút Jána Kalvína. Katechetické semináre pôsobia v Komárne a Košiciach. Cirkev participuje pri aktivitách protestantského gymnázia J.A. Komenského v Košiciach a má aj cirkevné základné školy v Dolnom Štáli a Rožňave. Študijné a misijné centrá sú v Jelke, Drahňove a Dolnom Štáli.

#9.3.5. Pravoslávna cirkev

Pravoslávna cirkev je piatou najvýznamnejšou cirkvou, pôsobiacou na území SR. K pravoslávii sa v r. 1991 prihlásilo 34 376 obyvateľov, t.j. 0,7 % obyvateľov SR a 0,9 % veriacich obyvateľov SR. Podľa vnútornej cirkevnej evidencie má cirkev 75 183 členov (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 20). Pravoslávni sú rozšírení najmä v severovýchodnej časti Slovenska. Ich výskyt bol zaznamenaný v 805 obciach SR, t.j. v 28,2 % ich celkového počtu. Z toho v 70 obciach bolo pravoslávie najvýznamnejším vierovyznaním, v 83 obciach bolo na druhom mieste a v 204 obciach na treťom mieste (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú pravoslávni najvyššie zastúpenie v Prešovskom kraji (3,9 %) a v Košickom kraji (1,6 %). Nevýrazný je podiel pravoslávnych v Trnavskom, Trenčianskom, Nitrianskom a Žilinskom kraji (0,0 %). Medzi okresmi sa najvyšším podielom pravoslávnych vyznačujú okresy Medzilaborce (23,3 %), Snina (22,0 %) a Svidník (19,9 %). Absolútne najvyšší počet pravoslávnych žije v okrese Snina a potom v okrese Svidník.

Tabuľka č. 38: Okresy s najvyšším zastúpením pravoslávnych v r. 1991

okres; podiel pravoslávnych z počtu veriacich; počet pravoslávnych; podiel z celkového počtu pravoslávnych v SR

Medzilaborce; 23,3 %; 2 469; 7,2 %

Snina; 22,0 %; 6 629 ; 19,3 %

Svidník; 19,9 %; 5 412; 15,7 %

Stropkov; 8,2 %; 1 478; 4,3 %

Sobrance; 6,7 %; 1 402; 4,1 %

Bardejov; 4,6 %; 2 903 ; 8,4 %

Michalovce; 4,0 %; 3 424 ; 10,0 %

Humenné; 3,2 %; 1 674; 4,9 %

Nízke zastúpenie majú pravoslávni v okresoch na západnom a strednom Slovensku. V každom okrese žije aspoň jeden pravoslávny veriaci. Menej ako 5 vyznávačov pravoslávia žije v okresoch Bytča, Dolný Kubín, Tvrdošín, Banská Štiavnica, Detva, Krupina a Poltár.

Celkove možno konštatovať, že oblasťami najvýraznejšej koncentrácie pravoslávnych sú severná, severovýchodná a severozápadná časť okresu Bardejov, severná časť okresu Svidník, centrálna a severná časť okresu Medzilaborce, severná a východná časť okresu Snina a severovýchodná časť okresu Sobrance. Ostrovčekom koncentrácie vytvárajú viaceré vyššie položené obce vo východnej časti Slovenského rudohoria a niektoré obce v južnom Zemplíne.

Cirkevná územná organizácia pravoslávnych prešla komplikovaným vývojom. Po podpísaní Užhorodskej únie v r. 1646 a následnom odlive veriacich do gréckokatolíckej cirkvi mala len veľmi málo vyznávačov. Tí v rámci Uhorska pôsobili ako súčasť Gréckej nezjednotenej cirkvi, jurisdikčne podriadenej srbskej pravoslávnej cirkvi. Po vzniku ČSR vznikla v r. 1925 autonómna pravoslávna cirkev v Československu a v r. 1929 sa sformovala podkarpatoruská (mukačevsko-prešovská) eparchia, pod správu ktorej boli zahrnutí pravoslávni veriaci z územia Slovenska. V r. 1945 boli pravoslávni jurisdikčne podriadení ruskej pravoslávnej cirkvi. Po odstúpení Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu sa v r. 1947 konštituovala prešovsko-slovenská eparchia. Po Prešovskom sobore v r. 1950 a príchode nových veriacich z násilne zrušenej gréckokatolíckej cirkvi bola pôvodná prešovsko-slovenská eparchia rozdelená na prešovskú eparchiu a michalovskú eparchiu. Administratívny vývoj pravoslávia bol zavŕšený v r. 1951, keď sa československá pravoslávna cirkev stala autokefálnou pravoslávnou cirkvou, čím bola vyňatá spod jurisdikcie ruskej pravoslávnej cirkvi.

V súčasnosti je hlavným administratívnym centrom cirkvi Prešov, kde sídli Úrad metropolitnej rady Pravoslávnej cirkvi na Slovensku a metropolita českých krajín a Slovenska. Cirkevnú správu zabezpečuje prešovská eparchia a michalovská eparchia, ktoré sa členia na arcidekanáty a tie na cirkevné obce. Pravoslávna cirkev má na Slovensku celkove 100 cirkevných obcí, 73 duchovných, 48 katechetov a 166 kostolov a modlitební (r. 1998). V r. 1998 bolo v cirkvi pokrstených a myropomazaných 1 317 osôb, uzavretých bolo 248 sobášov a realizovaných 46 320 bohoslužieb.

Tabuľka č. 39: Územno-správna organizácia pravoslávnych na Slovensku

Eparchia/arcidekanát; počet farností; Sídlo biskupa / arcidekana (r. 1999)

Prešovská; 75; Prešov

Humenský; 16; Snina

Medzilaborecký; 8; Čabiny

Svidnícky; 17 ; Vyšný Mirošov

Bardejovský; 9; Bardejov
Prešovský; 8; Prešov
Popradský; 8; Vernár
Banskobystrický; 2; Telgárt
Bratislavský; 7; Komárno
Michalovská; 25; Michalovce
Michalovský; 9; Markovce
Trebišovský; 6; Zemplínske Hradište
Košícký; 3; Košice
Sobranecký; 7; Úbrež

Prameň: Poláčik, 2000, s. 41.

Prešovská eparchia územne zahŕňa väčšinu územia Slovenska s výnimkou časti územia Košického kraja a južnej časti Banskobystrického kraja. Sídлом eparchie je Prešov, kde sídli úrad eparchiálnej rady, arcibiskup a nachádza sa katedrálne chrám sv. Alexandra Nevského. Eparchia sa člení na 8 arcidekanátov (Humenský, Medzilaborecký, Svidnícky, Bardejovský, Prešovský, Popradský, Banskobystrický a Bratislavský). Väčšina cirkevných obcí sa nachádza na území Prešovského kraja, kde leží prvých šesť vymenovaných arcidekanátov. Mimo tohto územia sú dve farnosti v Banskobystrickom arcidekanáte - Telgárt a Šumiac a 7 cirkevných obcí v Bratislavskom arcidekanáte - Komárno, Bratislava, Nová Baňa, Topoľčany, Bánovce nad Bebravou, Piešťany, Trnava a Brezová pod Bradlom.

Michalovská eparchia zaberá podstatnú časť Košického kraja (bez okresov Gelnica a Spišská Nová Ves) a južnú časť Banskobystrického kraja. Sídлом eparchie sú Michalovce, kde sa nachádza úrad eparchiálnej rady, sídlo biskupa a katedrálne chrám Svätého Ducha. Eparchia sa člení na 4 arcidekanáty (Michalovský, Trebišovský, Košícký a Sobranecký). Väčšina z cirkevných obcí sa nachádza na východe v oblasti Zemplína a bývalej Užskej stolice. Mimo tohto priestoru sú cirkevné obce v Košiciach, Revúcej a Sklabinej (Poláčik, 2000).

Pravoslávne chrámy sú bohato zdobené. Majú krížový, kruhový alebo obdĺžnikový pôdorys. Typickým prvkom sú kopuly (1, 3, 5, 7, 9 alebo 13 kopúl). Na ich označenie sa používa tzv. ruský kríž (osemramenný) s 3 priečnymi brvnami, pričom najspodnejšie z nich je šikmé (symbol opierky pre nohy Ukrižovaného). Chrámy pozostávajú z 3 častí - predsieň, chrámová loď a oltár. Súčasťou interiérov je ikonostas s 3 dverami, prestol, žertveník. Oltár je od ostatného chrámu oddelený niekoľkostupňovým schodiskom (soleja). Za svätými dverami (uprostred) je záclona, ktorá je mimo bohoslužby zatiahnutá. Pred svätými dverami je ambona (kazateľnica) (Maretta, 2000).

Okrem tejto religióznej infraštruktúry má cirkev k dispozícii viaceré vzdelávacie inštitúcie a školské zariadenia. Najvýznamnejším je Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove s kňazským seminárom. V Prešove sídlia aj ďalšie účelové zariadenia - Filantropia pravoslávnej cirkvi na Slovensku a redakcie pravoslávnych periodík. V Michalovciach je cirkevné stredné odborné učilište a v Medzilaborciach základná a materská škola. Sociálne zariadenia má cirkev vo Svidníku a Medzilaborciach. V Komárne sa nachádza Monastier Položenia rúcha Presvätej Bohorodičky.

#9.3.6. Evanjelická cirkev metodistická

Evanjelická cirkev metodistická sa radí k menej početným cirkvám z hľadiska počtu vyznávačov. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 4 359 vyznávačov, t.j. 0,08 % obyvateľov SR a 0,11 % z celkového počtu veriacich. Podľa vnútornej cirkevnej evidencie má 1 200 členov (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 22). Tento rozdiel sa vysvetľuje omylom pri vyplňovaní sčítacích listov niektorými evanjelikmi a.v., ktorí sa nesprávne prihlásili k metodistom.

Metodisti sa vyskytujú síce zriedkavo, ale majú svoje zbory vo všetkých častiach Slovenska, najmenej na strednom Slovensku. Ich výskyt bol zaznamenaný v 185 obciach (6,47 % z ich celkového počtu), z toho v 3 boli metodisti druhým najpočetnejším vierovyznaním a v 31 obciach boli tretím najpočetnejším vyznaním (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú metodisti najvyššie podiely v Trnavskom kraji (0,27 %), Košickom kraji (0,18 %) a Nitrianskom kraji (0,14 %). Najnižší podiel majú v Žilinskom kraji (0,02 %). Medzi okresmi sa najvyšším podielom metodistov vyznačujú okresy Šaľa (1,51 %), Galanta (0,84 %) a Nové Mesto nad Váhom (0,6 %). Absolútne najvyšší počet metodistov žije v okrese Šaľa a potom v okrese Galanta.

Tabuľka č. 40: Okresy s najvyšším zastúpením metodistov v r. 1991

okres; podiel metodistov z počtu veriacich; počet metodistov; podiel z celkového počtu metodistov

Šaľa; 1,51 %; 582; 13,4 %
Galanta; 0,84 %; 577; 13,2 %
Nové Mesto nad Váhom; 0,60 %; 278; 6,4 %
Dunajská Streda; 0,53 %; 439; 10,1 %
Myjava; 0,52 %; 105; 2,4 %
Košice-okolie; 0,47 %; 398; 9,1 %
Bratislava I; 0,36 %; 103; 2,4 %
Stará Ľubovňa; 0,34 %; 142; 3,3 %

Metodisti sa vôbec nevyskytujú v 10 okresoch (Senica, Dolný Kubín, Námestovo, Tvrdošín, Ružomberok, Považská Bystrica, Púchov, Banská Štiavnica, Brezno a Sabinov).

Zvýšený výskyt metodistov je možné zaregistrovať v oblasti Myjavskej pahorkatiny (tu však môže ísť o dôsledok omylov pri sčítaní), v západnej časti Podunajskej nížiny, v juhovýchodnej časti Hontu a na južnom Zemplíne.

Evanjelická cirkev metodistická začala na území Slovenska pôsobiť v r. 1924 šírením literatúry. Strediskami tejto práce boli Bratislava, Vrútky, Trnava, Sereď a Košice. Počas slovenského štátu (1940-1945) bola činnosť cirkvi zakázaná. Oživenie jej aktivít priniesol príchod repatriantov z Maďarska v r. 1948, ktorý prispel k vzniku kazateľských staníc v Sklennom, Senci a Leviciach. V súčasnosti je cirkev členkou Konferencie evanjelickej cirkvi metodistickej v Slovenskej republike a Českej republike, pričom sídlom superintendenta je Praha. Rada slovenskej oblasti má na čele predsedu, ktorý sídli v Bratislave. Cirkev je členom Združenia evanjelikálnych cirkví na Slovensku. Na území SR má cirkev 6 zborov - Bratislava (s misijnými stanicami Banská Bystrica a Petržalka), Trnava (misijná práca vo väznici v Hrnčiarovciach), Partizánske, Sereď, Jenkovce a Michalovce (s misijnými stanicami v Slavkovciach, Lastomíre a Tibave). V cirkvi pôsobí 18 duchovných. Modlitebne sú jednoduché bez väčšej výzdoby. V interiéri sa nachádzajú lavice alebo stoličky. V čele je kazateľnica, kríž alebo biblický citát (Maretta, 2000). Pri zboroch pôsobia biblické školy. Vyššie teologické vzdelávanie poskytuje členom cirkvi katedra evanjelikálnej teológie a misie na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici.

#9.3.7. Bratská jednota baptistov

Bratská jednota baptistov patrí k malým protestantským cirkvám v rámci slovenského kontextu. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 2 465 vyznávačov, t.j. 0,047 % obyvateľov SR a 0,064 % veriacich obyvateľov SR. Podľa vnútornej evidencie má 2 038 veriacich ((Macháčková-

Dojčár, 2000, s. 23). Podobne ako metodisti, aj baptisti sa vyskytujú síce zriedkavo, ale majú svoje zbory vo všetkých častiach Slovenska s výnimkou severozápadu a severovýchodu krajiny, stredného Považia a Oravy. Baptisti boli zaznamenaní v 234 obciach SR, t.j. v 8,18 % ich počtu. Z toho v 20 z nich boli baptisti na druhom mieste medzi vierovyznaniami a v 40 obciach boli tretím najpočetnejším vierovyznaním.

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú baptisti najvyššie podiely v Bratislavskom kraji (0,17 %), Banskobystrickom kraji (0,13 %) a Nitrianskom kraji (0,11 %). Najnižšie zastúpenie majú v Trenčianskom kraji (len 37 vyznávačov) a Trnavskom kraji (43 vyznávačov). Medzi okresmi sa najvyšším podielom baptistov vyznačujú okresy Senec (0,54 %), Komárno (0,53 %) a Revúca (0,52 %). Absolútne najvyšší počet dosahujú baptisti v okrese Komárno a potom v okrese Lučenec.

Tabuľka č. 41: Okresy s najvyšším zastúpením baptistov v r. 1991

okres; podiel baptistov z počtu veriacich; počet baptistov; podiel z celkového počtu baptistov
Senec; 0,54 %; 206; 8,4 %
Komárno; 0,53 %; 407; 16,5 %
Revúca; 0,52 %; 124; 5,0 %
Lučenec; 0,41 %; 209; 8,5 %
Liptovský Mikuláš; 0,31 %; 143; 5,8 %
Poprad; 0,29 %; 205 ; 8,3 %
Bratislava I; 0,22 %; 64; 2,6 %
Bratislava II; 0,21 %; 138; 5,6 %

Výskyt baptistov nebol zaznamenaný v 17 okresoch (Hlohovec, Turčianske Teplice, Námestovo, Kysucké Nové Mesto, Tvrdošín, Čadca, Bytča, Levoča, Stropkov, Medzilaborce, Snina, Svidník, Stará Ľubovňa, Púchov, Zlaté Moravce, Topoľčany a Sobrance).

Prví krstenci (ostatnými kresťanmi nazývaní anabaptisti) prišli na naše územie v 16. stor. a usadili sa na západnom Slovensku (habáni). Postupne emigrovali alebo etnicky i konfesionalne splynuli s väčšinovým obyvateľstvom. Druhá vlna baptistickej misie sa viaže na 80. roky 19. stor. a súvisela so šírením ideí baptizmu liptovskými a spišskými murármi. Prvý liptovsko-spišský zbor vznikol vo Vavrišove - Kežmarku). Tretia vlna rozvoja aktivít baptistov bola spojená s príchodom slovenských repatriantov z Maďarska v r. 1945-1947, ktorí sa usadili na južnom Slovensku. Hlavnou organizačnou jednotkou cirkvi sú zbory, ktoré majú svojich kazateľov. Veriaci však nie sú hierarchicky odstupňovaní. V cirkvi pôsobí 20 duchovných. Cirkev je členom Združenia evanjelických cirkví na Slovensku. V súčasnosti sa na území Slovenska nachádza 19 zborov Bratskej jednoty baptistov, ktoré od r. 1995 vytvárajú štyri oblasti - západoslovenskú, juhoslovenskú, stredoslovenskú a severovýchodoslovenskú. V *západoslovenskej oblasti* je 5 zborov (tri v Bratislave, Bernolákove a Miloslavove), ku ktorým patria misijné stanice v Chvojnici, Malackách, Čataji, Kvetoslavove, Dunajskej Strede a Dolných Salibách. Najväčšia koncentrácia baptistov je v rámci oblasti v Bratislave a v priľahlej časti Podunajskej nížiny. V *juhoslovenskej oblasti* je 5 zborov (Komárno, Nesvady, Tekovské Lužany, Banská Štiavnica a Svätý Peter), ku ktorým patria misijné stanice v Uhrovci, Žiari nad Hronom, Leviciach, Šali, Nedeďi, Nových Zámkoch, Hurbanove, Marcelovej a Novej Vieske. Diaspory sú v Krásnej Vsi, Prievidzi, Zemberovciach a Štúrove. Najväčšia koncentrácia baptistov je tu v južnej časti Podunajskej nížiny. V *stredoslovenskej oblasti* sú štyri zbory (Banská Bystrica, Klenovec, Lučenec a Revúcka Lehota). Patria tu tiež misijné stanice vo Veľkom Krtíši, Panických Dravciach, Rimavskej Sobote, Čučme, Jelšave, Revúcej, Muránskej Dlhej Lúke a Rimavskej Píle. Diaspory sú v Martine, Slovenskej Ľupči, Hronci, Valaskej, Brezne, Strelníkoch, Sliaci, Dúbravách,

Lubeníku a Silickej Jablonici. Najväčšia koncentrácia baptistov je tu na Horehroní, v severnej časti Gemera a v okolí Lučenca. Plošne najrozsiahlejšia je *severo-východoslovenská oblasť*, do ktorej patrí 5 zborov (Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Vavrišovo, Poprad a Košice). Misijné stanice sú vo Vranove nad Topľou, Batizovciach, Štôli, Mengusovciach, Važci a Liptovskom Hrádku. Diaspory sú v Svätom Kríži, Závažnej Porube, Pribyline, Gelnici, Prešove a Čiernej nad Tisou. Najväčšia koncentrácia baptistov je v rámci tejto oblasti na strednom a hornom Liptove a v priľahlej časti západného Spiša (Ira-Szöllös, 2000). Baptisti majú jednoduché chrámy, ktorých súčasťou je kazateľnica, harmónium (vo Vavrišove a Lučenci sú klasické organy), lavice alebo stoličky. Súčasťou interiéru zvyknú byť verše z Biblie. Niekde je súčasťou interiéru kríž a baptisérium (Maretta, 2000). K religióznej infraštruktúre baptistov patrí účelové zariadenie v Pribyline-Račkovej doline. Vyššie teologické vzdelávanie poskytuje baptistov katedra evanjelikálnej teológie a misie na UMB v Banskej Bystrici.

#9.3.8. Cirkev bratská

Cirkev bratská je malou protestantskou cirkvou. Je typom prebudeneckej (evanjelikálnej) cirkvi s kongregačno-presbyteriálnym zriadením. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 1 861 vyznávačov, t.j. 0,035 % obyvateľov SR a 0,049 % veriacich obyvateľov SR. Podľa vnútornej cirkevnej evidencie má 2 132 členov (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 24). Podobne ako metodisti a baptisti sa vyznávači Cirkvi bratskej vyskytujú síce zriedkavo, ale majú svoje zbory vo všetkých častiach Slovenska. Ich výskyt bol zaznamenaný v 121 obciach, t.j. v 4,23 % ich celkového počtu. V 1 obci boli príslušníci Cirkvi bratskej druhým napočetnejším a v 10 obciach tretím najpočetnejším vierovyznaním (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú príslušníci Cirkvi bratskej najvyšší podiel v Nitrianskom kraji (0,11 %) a Prešovskom kraji (0,10 %). Najnižší podiel vyznávačov Cirkvi bratskej má Trnavský kraj (len 8 príslušníkov) a Žilinský kraj (41 vyznávačov). Medzi okresmi sa najvyšším podielom vyznačujú okresy Levice (0,64 %), Bardejov (0,26 %) a Prešov (0,22 %). Absolútne najvyšší počet vyznávačov Cirkvi bratskej žije v okrese Levice (569) a potom v okrese Prešov (266).

Tabuľka č. 42: Okresy s najvyšším zastúpením príslušníkov Cirkvi bratskej v r. 1991

okres; podiel príslušníkov Cirkvi bratskej z počtu veriacich; počet príslušníkov Cirkvi bratskej; podiel z celkového počtu členov Cirkvi bratskej

Levice; 0,64 %; 569; 30,6 %
 Bardejov; 0,26 %; 164; 8,8 %
 Prešov; 0,22 %; 266; 14,3 %
 Vranov nad Topľou; 0,20 %; 125; 6,7 %
 Nové Mesto nad Váh.; 0,20 %; 92; 4,9 %
 Bratislava I; 0,20 %; 57; 3,1 %
 Bratislava III; 0,12 %; 47; 2,5 %
 Poltár; 0,10 %; 16; 0,9 %

V 26 okresoch Slovenska nebol výskyt vyznávačov Cirkvi bratskej zaznamenaný. Sú to okresy Hlohovec, Galanta, Púchov, Prievidza, Ilava, Bánovce nad Bebravou, Medzilaborce, Stará Ľubovňa, Kežmarok, Veľký Krtíš, Krupina, Žarnovica, Žiar nad Hronom, Banská Štiavnica, Rimavská Sobota, Revúca, Nitra, Zlaté Moravce, Topoľčany, Námestovo, Tvrdošín, Čadca, Bytča, Ružomberok, Gelnica a Rožňava.

Počiatky aktivít Cirkvi bratskej u nás siahajú do obdobia prenikania myšlienok prebudeneckých prúdov začiatkom 20. storočia. Prvé zbory Jednoty českobratskej sa sformovali v Prešove (r. 1923) a Bratislave (r. 1926). Po r. 1948 do Cirkvi bratskej vstúpila značná časť členov rozpusteného abstinentného spolku Modrý kríž so sídlom v Starej Turej a časť repatriantov z oblasti Nyíregyházy, ktorí prišli do Levíc v r. 1946. Od r. 1967 nesie cirkev súčasný názov. Základnými organizačnými jednotkami cirkvi sú zbory, ktorých činnosť koordinuje Rada Cirkvi bratskej v SR so sídlom v Leviciach. Každý zbor je spravovaný voleným staršovstvom na čele s kazateľom alebo predsedom. Cirkev je členom Združenia evanjelických cirkví na Slovensku. V súčasnosti tvorí Cirkev bratskú 9 zborov (Banská Bystrica, Bardejov, Bratislava, Košice, Levice, Michalovce, Prešov, Stará Turá a Žilina). V ich okolí sa nachádza 30 zborových staníc, z toho najviac (až 10) má zbor v Prešove. V cirkvi pôsobí 26 duchovných. Pre veriacich slúžia modlitebne a zborové domy. Sú jednoducho zariadené. Obyčajne sa v nich nachádza kazateľnica, stôl Pána, organ a lavice (Maretta, 2000). Cirkev má k dispozícii základnú školu v Bratislave. Vzdelávanie katechétov zabezpečuje katedra evanjelikálnej teológie na Univerzite M. Bela v Banskej Bystrici (Poláčik, 2000).

#9.3.9. Cirkev adventistov siedmeho dňa

Cirkev adventistov siedmeho dňa patrí k malým protestantským cirkvám. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 1 721 osôb, t.j. 0,033 % obyvateľov SR a 0,045 % veriacich obyvateľov SR. Podľa vnútornej evidencie má 2 300 členov (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 22). Ide o cirkev so zriedkavým výskytom, avšak na celom území SR s výnimkou jeho severovýchodnej časti. Adventi siedmeho dňa boli zaznamenaní v 208 obciach, čo predstavuje 7,27 % všetkých obcí SR. V 6 z nich boli adventisti siedmeho dňa druhým a v 39 obciach tretím najpočetnejším vyznaním (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú adventisti siedmeho dňa najvyšší podiel v Banskobystrickom (0,1 %) a Trenčianskom kraji (0,061 %). Najnižší podiel majú v Trnavskom (0,013 %) a Nitrianskom kraji (0,015 %). Medzi okresmi sa najvyšším podielom vyznačujú okresy Banská Bystrica (0,42 %) a Banská Štiavnica (0,27 %). Okresom s absolútne najvyšším počtom adventistov siedmeho dňa je Banská Bystrica (260). Areálmi koncentrácie adventistov siedmeho dňa sú teda oblasť Myjavskej pahorkatiny a stredného Považia v okolí Nového Mesta nad Váhom, Banská Bystrica a okolie, severovýchodná časť Hontu a podtatranská oblasť.

Tabuľka č. 43: Okresy s najvyšším zastúpením adventistov siedmeho dňa v r. 1991

okres; podiel adventistov siedmeho dňa z počtu veriacich; počet adventistov siedmeho dňa ; podiel z celkového počtu adventistov siedmeho dňa

Banská Bystrica ; 0,42 %; 260; 15,1 %
 Banská Štiavnica; 0,27 %; 33; 1,9 %
 Krupina; 0,14 %; 27; 1,6 %
 Košice IV; 0,14 %; 55; 3,2 %
 Liptovský Mikuláš; 0,14 %; 63; 3,7 %
 Kežmarok; 0,13 %; 65; 3,8 %
 Lučenec; 0,13 %; 64; 3,7 %
 Poprad; 0,12 %; 87; 5,1 %

Adventisti siedmeho dňa sa vôbec nevyskytujú v 13 okresoch SR: Hlohovec, Senica, Zlaté Moravce, Námestovo, Tvrdošín, Medzilaborce, Bardejov, Levoča, Humenné, Stropkov, Snina, Svidník.

Počiatky aktivít adventistov siedmeho dňa na území Slovenska súvisia s príchodom nemeckých misijných pracovníkov v r. 1896. Prvé zbory vznikli v Košiciach a Bratislave. V súčasnosti má cirkev 43 zborov. Správnym orgánom cirkvi je Slovenské združenie, ktoré je súčasťou Česko-slovenskej únie adventistov siedmeho dňa a tá je začlenená do Euroafrického oddelenia celosvetovej generálnej konferencie. Základnými jednotkami cirkvi sú zbory, o ktoré sa duchovne stará 40 kazateľov. Na území SR sú tieto zbory: Bratislava I., Bratislava II., Trnava, Nové Zámky, Topoľčany, Myjava, Vaňovce, Trenčín, Dvorec-Osada, Košeca, Považská Bystrica, Prievidza, Zlaté Moravce, Levice, Banská Štiavnica, Krupina, Slovenské Ďarmoty, Lučenec, Filákov, Zvolen, Banská Bystrica I., Banská Bystrica II., Badín, Martin, Žilina, Liptovský Mikuláš, Východná, Gerlachov, Poprad, Kežmarok, Spišská Nová Ves, Revúca, Markuška, Rožňava, Poproč, Košice I., Košice II., Prešov, Červenica, Rankovce, Čakanovce, Michalovce a Blatné Remety. Skupiny adventistov siedmeho dňa pôsobia v Horných Salibách, Komárne, Seredi, Nitre, Brezne, Pribyline a Rimavskej Sobote (Poláčik, 2000). Sídлом predsedu slovenského združenia je Bratislava. Na bohoslužobné účely využívajú modlitebne s jednoduchým interiérom.

#9.3.10. Apoštolská cirkev na Slovensku

Apoštolská cirkev na Slovensku je turičnickou (letničnou) protestantskou cirkvou s kongregačno-presbyteriálnym zriadením. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 1116 osôb, t.j. 0,021 % obyvateľov SR a 0,029 % veriacich obyvateľov SR. Podľa svojej vnútornej evidencie má 2 850 veriacich (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 25). Je to cirkev so zriedkavým výskytom na celom území SR. Príslušníci Apoštolskej cirkvi na Slovensku boli zaznamenaní v 134 obciach SR, čo predstavuje 4,69 % z celkového počtu obcí. V 5 obciach boli druhou najpočetnejšou a v 18 tretou najpočetnejšou náboženskou skupinou (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú príslušníci apoštolskej cirkvi najvyšší podiel v Bratislavskom kraji (0,069 %), Trnavskom (0,049 %) a Košickom kraji (0,041 %). Najnižšie zastúpenie majú v Žilinskom kraji (len 10 osôb) a Banskobystrickom kraji (54 osôb). Medzi okresmi sa najvyšším podielom vyznačujú okresy Košice II (0,27 %), Galanta (0,21 %) a Nové Mesto nad Váhom (0,15 %). Absolútne najvyšší počet príslušníkov Apoštolskej cirkvi na Slovensku žije v okrese Galanta (146) a potom v okrese Košice II (130).

Tabuľka č. 44: Okresy s najvyšším zastúpením príslušníkov Apoštolskej cirkvi na Slovensku v r. 1991

okres; podiel príslušníkov apoštolskej cirkvi z počtu veriacich; počet príslušníkov apoštolskej cirkvi ; podiel z celkového počtu príslušníkov apoštolskej cirkvi

Košice II; 0,272 %; 130; 11,6 %
Galanta; 0,213 %; 146; 13,1 %
Nové Mesto nad Váhom.; 0,147 %; 68; 6,1 %
Bratislava II; 0,133 %; 84; 7,5 %
Komárno; 0,103 %; 80 ; 7,2 %
Senec; 0,100 %; 38; 3,4 %
Svidník; 0,092 %; 25; 2,2 %
Košice I; 0,090 %; 35; 3,1 %

V 22 slovenských okresoch v r. 1991 výskyt príslušníkov apoštolskej cirkvi nebol zaregistrovaný. Ide o okresy Hlohovec, Považská Bystrica, Námestovo, Tvrdošín, Dolný Kubín, Kysucké Nové Mesto, Ružomberok, Turčianske Teplice, Čadca, Poltár, Žarnovica, Brezno, Revúca, Veľký Krtíš, Banská Štiavnica, Bardejov, Levoča, Sabinov, Stropkov, Trebišov, Michalovce a Sobrance. U viacerých z týchto okresov možno očakávať zmenu situácie, pretože v nich boli po r. 1991 zriadené zbory (Hlohovec, Turčianske Teplice a Trebišov).

Počiatky aktivít Apoštolskej cirkvi na Slovensku siahajú do 20. rokov 20. stor., pričom prvá skupina veriacich sa sformovala v Golianove (vtedy Lapašské Ďarmoty). Ďalšími oblasťami aktivít apoštolskej cirkvi bol Uhrovec a okolie, Bratislava, podtatranská oblasť a východné Slovensko. Po prerušení aktivít počas existencie slovenského štátu sa činnosť zaktivizovala príchodom príchodom repatriantov, ktorí sa usadili najmä na juhozápadnom Slovensku. V r. 1948-1956 bola cirkev zakázaná. V r. 1956-1968 boli letniční veriaci registrovaní v rámci Novoapoštolskej cirkvi, hoci táto cirkev bola postavená na inej vieroučnej báze. Od r. 1968 existuje ako Apoštolská cirkev, pričom konštituovanie jednotnej organizácie cirkvi sa realizovalo až v r. 1977. Po r. 1989 došlo k rozšíreniu aktivít cirkvi a vzniku nových zborov. Základnou jednotkou cirkvi je zbor, ktorý spravuje staršovstvo na čele s pastormom. Cirkev ako celok je spravovaná uzneseniami celocirkevnej konferencie, výkonným orgánom je rada cirkvi, ktorá sídli v Bratislave. Hlavným predstaviteľom cirkvi je biskup. Cirkev je členom Združenia evanjelikálnych cirkví na Slovensku. V súčasnosti má Apoštolská cirkev na Slovensku 50 zborov a kazateľských staníc, 33 duchovných. Zbory sú začlenené do 8 oblastí, ktoré zodpovedajú krajom. V Bratislavskej oblasti je zbor v Bratislave. V Nitrianskej oblasti sú zbory v Nesvadoch, Nových Zámkoch a Topoľčanoch. V Trenčianskej oblasti sú zbory v Bánovciach nad Bebravou, Dubnici nad Váhom, Novom Meste nad Váhom a Púchove. V Trnavskej oblasti pracujú zbory v Galante, Hlohovci, Piešťanoch a Senici. V Banskobystrickej oblasti sú zbory v Banskej Bystrici, Lučenci a Zvolene. V Žilinskej oblasti nachádzame zbory v Martine, Turčianskych Tepliciach a Žiline. V Prešovskej oblasti sú zbory v Humennom, Poprade, Prešove a Vranove nad Topľou. V Košickej oblasti sú zbory v Košiciach, Rožňave a Trebišove (Poláčik, 2000). K religióznej infraštruktúre sa radí základná škola v Trenčíne (ktorej zriaďovateľom je Združenie evanjelikálnych cirkví na Slovensku). Vyššie vzdelávanie zabezpečuje katedra evanjelikálnej teológie a misie na Univerzite M. Bela v Banskej Bystrici. Veriaci sa stretávajú v sálach s jednoduchým interiérom.

#9.3.11. Kresťanské zbory na Slovensku

Kresťanské zbory na Slovensku predstavujú malú protestantskú náboženskú spoločnosť (tzv. darbistov), ku ktorej sa v r. 1991 prihlásilo 700 obyvateľov, t.j. 0,013 % z celkového počtu obyvateľov SR a 0,018 % z počtu veriacich v SR. Vnútornú evidenciu príslušníkov nemajú, pretože príslušnosť k zboru je neformálna. Je to cirkev so zriedkavým výskytom v niektorých oblastiach SR. Takmer vôbec sa nevyskytuje na východnom Slovensku. Jej príslušníci boli zaznamenaní v 95 obciach SR, t.j. v 3,32 % všetkých obcí. V 3 z nich boli kresťanské zbory druhým a v 14 tretím najpočetnejším vierovyznaním (Poláčik, 2000). Ide teda o spoločenstvo s výraznou koncentráciou členskej základne.

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú príslušníci kresťanských zborov najvyšší podiel v Bratislavskom (0,039 %) a Trenčianskom kraji (0,038 %). Najnižšie zastúpenie majú v Košickom kraji (7 členov). Medzi okresmi sa najvyšším podielom vyznačujú okresy Prievidza (0,13 %), Poprad (0,12 %) a Zvolen (0,11 %). Absolútne najvyšší počet príslušníkov Kresťanských zborov na Slovensku žije v okrese Prievidza (106) a potom v okrese Poprad (80).

Tabuľka č. 45: Okresy s najvyšším zastúpením príslušníkov Kresťanských zborov na Slovensku v r. 1991

okres; podiel príslušníkov kresťanských zborov z počtu veriacich; počet príslušníkov kresťanských zborov ; podiel z celkového počtu príslušníkov kresťanských zborov

Prievidza; 0,125 %; 106; 15,1 %
Poprad; 0,124 %; 87; 12,4 %
Zvolen; 0,106 %; 43; 6,1 %
Púchov; 0,087 %; 32; 4,6 %
Galanta; 0,061 %; 42; 6,0 %
Martin; 0,059 %; 32 ; 4,6 %
Bratislava III; 0,058 %; 22; 3,1 %
Bratislava IV; 0,055 %; 24; 3,4 %

Príslušníci Kresťanských zborov na Slovensku sú teda sústredení najmä do podtatranskej oblasti, hornonitrianskej oblasti, severného Turca, zvolenskej oblasti, púchovskej oblasti a do bratislavskej oblasti.

Príslušníci kresťanských zborov sa vôbec nevyskytujú v pomerne vysokom počte - až 33 okresov SR. Ide o okresy Senec, Nové Zámky, Topoľčany, Šaľa, Zlaté Moravce, Bánovce nad Bebravou, Námestovo, Tvrdošín, Dolný Kubín, Bytča, Čadca, Banská Štiavnica, Žarnovica, Detva, Krupina, Veľký Krtíš, Rimavská Sobota, Levoča, Sabinov, Bardejov, Snina, Stará Ľubovňa, Medzilaborce, Prešov, Vranov nad Topľou, Svidník, Michalovce, Sobrance, Košice II, Košice III, Košice-okolie, Gelnica a Spišská Nová Ves.

Kresťanské zbory sa sformovali u nás na báze bratského hnutia, ktoré vzniklo z dvoch na sebe nezávislých zdrojov - zahraničného a domáceho. Prvým bolo bratské hnutie, ktoré vzniklo na britských ostrovoch v prvej tretine 19. stor. Predstavitelia tohto prúdu prišli v r. 1900 do Bratislavy a v r. 1905-1915 iniciovali vznik zborov v Bratislave, Rači, Modre a Pezinku. Druhým zdrojom boli aktivity domácich evanjelistov, ktorí šíрили svoje myšlienky kolpoltérskou činnosťou po území Slovenska. Iniciovali vznik zborov v Martine, Batizovciach, Banskej Bystrici, Zvolene a Môťovej (v r. 1907-1918). Veľký rozvoj hnutia bol zaznamenaný v medzivojnovom období (1918-1939). Počas Slovenského štátu bola jeho činnosť zakázaná. Od r. 1956 existuje pod súčasným názvom (predtým sa používal názov Zbory veriacich v Krista). V súčasnosti sa na Slovensku nachádza 23 kresťanských zborov, z toho väčšina z nich je na západnom (20) a strednom (12) Slovensku. Na východnom Slovensku sú len 3 miestne zhromaždenia v Košiciach, Prakovciach a Gemerskej Hôrke, patriace veľkému strediskovému zboru v Batizovciach. Ďalšími strediskovými zbormi sú Martin, Žilina, Zvolen, Prievidza, Nimnica, Nové Mesto nad Váhom, Nitra, Sered' a Bratislava. Menšie zbory sú v Bratislave-Devínskej Novej Vsi, Bratislave-Rači, Šamoríne, Pezinku, Modre, Galante, Trnave, Holíči, Leviciach, Zemianskych Kostol'anoch, Lehote pod Vtáčnikom, Lučenci a Krpeľanoch. Cirkevná organizácia kresťanských zborov sa opiera o charismaticko-organický princíp, čiže slobodné uplatňovanie duchovných darov pri službe (Maretta, 2000). Navonok ich zastupujú dvaja predstavitelia, bývajúci v Bratislave. Majú vlastné zariadenie sociálnej starostlivosti pre dôchodcov vo Zvolene (Poláčik, 2000). Veriaci v menších zbormi sa zhromažďujú v súkromných bytoch, vo väčších zbormi majú k dispozícii zborové domy s jednoduchým interiérom. Na čelnej stene zvykne byť citát z Biblie, prípadne kríž alebo gloriola so zakomponovanou alfou a omegou. Súčasťou vybavenia je elektronický organ, harmónium alebo iné hudobné nástroje (Maretta, 2000).

#9.3.12. Cirkev československá husitská na Slovensku

Cirkev československá husitská na Slovensku je liturgickou cirkvou s prebyteriálno-episkopálnym zriadením. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 625 obyvateľov, t.j. 0,012 % obyvateľov SR a 0,016 % veriacich. Podľa vnútrocirkevných podkladov má 622 členov (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 27). Ide o cirkev so zriedkavým výskytom na Slovensku. Príslušníci cirkvi sa v r. 1991 vyskytli v 198 obciach, t.j. 6,92 % všetkých obcí SR. V 3 z nich boli druhým a v 19 tretím najpočetnejším vierovyznaním (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú príslušníci kresťanských zborov najvyšší podiel v Bratislavskom kraji (0,044 %) a Košickom kraji (0,017 %). Najnižší podiel majú v Nitrianskom kraji (0,01 %) a Prešovskom kraji (0,01 %). Medzi okresmi majú príslušníci československej husitskej cirkvi najvyšší podiel v okresoch Bratislava I (0,1 %) a Bratislava III (0,08 %). Absolútne najvyšší počet príslušníkov tejto cirkvi žije v okrese Bratislava II (42).

Tabuľka č. 46: Okresy s najvyšším zastúpením príslušníkov Cirkvi československej husitskej na Slovensku v r. 1991

okres; podiel príslušníkov cirkvi československej husitskej z počtu veriacich; počet príslušníkov cirkvi československej husitskej ; podiel z celkového počtu príslušníkov cirkvi československej husitskej

Bratislava I; 0,097 %; 28; 4,5 %
Bratislava III; 0,077 %; 29; 4,6 %
Bratislava II; 0,066 %; 42; 6,7 %
Bratislava IV; 0,061 %; 23; 3,7 %
Košice I; 0,046 %; 18; 2,9 %
Martin; 0,044 %; 24; 3,8 %
Banská Bystrica; 0,040 %; 25; 4,0 %
Poprad; 0,036 %; 25; 4,0 %

Žiadny príslušník cirkvi československej husitskej nebol zaznamenaný v piatich slovenských okresoch - Banská Štiavnica, Žarnovica, Bardejov, Snina a Medzilaborce.

Vznik Cirkvi československej husitskej sa viaže k Vianociam v r. 1919, kedy sa prvýkrát slúžila v rámci mnohých farností rímskokatolíckej cirkvi v Čechách omša v českom jazyku. Organizačné zriadenie cirkvi sa uskutočnilo v r. 1920. Na Slovensku začala cirkev pôsobiť v r. 1921, pričom vzniklo 16 obcí s 56 bohoslužobnými miestami. V r. 1938 bola cirkev na Slovensku zakázaná. Jej činnosť sa už plne neobnovila. Od r. 1971 nesie súčasný názov (predtým sa nazývala Československá cirkev). V r. 1988 bol po takmer polstoročí inštalovaný farár pre Bratislavu. V súčasnosti je cirkev na Slovensku vedená generálnym vikárom, ktorý je zástupcom patriarchu. Sídlo generálneho vikariátu je Bratislava. Na území Slovenska má 3 zbory - Bratislava, Košice a Liptovská Osada (Poláčik, 2000). Väčšina jej členov žije vo väčších mestách (najmä v Bratislave a Košiciach). Cirkev má na Slovensku 3 duchovných. Chrámy zvyknú byť označené znamením kalicha. V interiéri sa v čele nachádza kríž. Pred ním je stôl Pána s bielou prikrývkou, na ktorom je uložený kalich s vínom a miska (patena) s nekvaseným chlebom. V interiéri je okrem toho kazateľnica, krstiteľnica a organ. Výrazné špecifikum predstavuje kolumbárium, určené na uloženie urien s popolom zosnulých (Černý, 1989). Vyššie teologické vzdelávanie poskytuje pre cirkev Husitská teologická fakulta Karlovej univerzity v Prahe (Maretta, 2000).

#9.3.13. Starokatolícka cirkev

Starokatolícka cirkev sa hlási k pôvodnému katolíckemu učeniu. Ide o cirkev s episkopálno-synodálnym zriadením. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 882 osôb, t.j. 0,017 % obyvateľov SR a 0,023 % veriacich obyvateľov SR. Podľa vnútrocirkevnej evidencie má 902 členov (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 26). Ide o cirkev so zriedkavým výskytom v SR. V r. 1991 sa starokatolíci vyskytovali v 305 obciach, t.j. v 10,66 % všetkých obcí SR. V 21 obciach boli druhým a v 56 tretím najpočetnejším vierovyznaním (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú starokatolíci najvyšší podiel v Košickom kraji (0,051 %) a Banskobystrickom kraji (0,029 %). Najnižší podiel majú v Bratislavskom kraji (0,01 %) a Žilinskom kraji (0,012 %). Medzi okresmi majú starokatolíci najvyšší podiel v okresoch Spišská Nová Ves (0,3 %) a Trenčín (0,1 %). Absolútne najvyšší počet príslušníkov tejto cirkvi žije v okrese Spišská Nová Ves (163, čo predstavuje až 18,5 % všetkých starokatolíkov). Územiami s výraznou koncentráciou starokatolíkov sú stredný a južný Spiš a okres Trenčín.

Tabuľka č. 47: Okresy s najvyšším zastúpením starokatolíkov na Slovensku v r. 1991

okres; podiel starokatolíkov z počtu veriacich; počet starokatolíkov ; podiel z celkového počtu starokatolíkov

Spišská Nová Ves; 0,261 %; 163; 18,5 %

Trenčín; 0,092 %; 77; 8,7 %

Gelnica; 0,081 %; 18; 2,0 %

Levoča; 0,077 %; 19; 2,2 %

Šaľa; 0,060 %; 23; 2,6 %

Košice I; 0,059 %; 23; 2,6 %

Banská Bystrica; 0,054 %; 34; 3,9 %

Zvolen; 0,054 %; 22; 2,5 %

Starokatolíci sa vôbec nevyskytli v piatich okresoch - Banská Štiavnica, Krupina, Medzilaborce, Snina a Sobrance.

Starokatolíci sa v Rakúsko-Uhorsku sformovali v r. 1877, pričom väčšina veriacich bola nemeckej národnosti. Počas vzniku ČSR tvorili starokatolíci na Slovensku jeden zväzok s českou starokatolíckou cirkvou so sídlom vo Varnsdorfe, pričom podliehali správe farnosti v Brne. Oslabenie počtu starokatolíkov priniesol odsun Nemcov po druhej svetovej vojne. V r. 1995 sa starokatolíci na Slovensku osamostatnili na synodálnom zhromaždení v Bratislave. Zriadenie cirkvi je episkopálno-synodálne. Riadiacim orgánom je synodálna rada, ktorej predsedom je biskup. Hlavným sídlom cirkvi je Nitra. Na Slovensku existujú štyri cirkevné obce - Bratislava, Nitra, Žilina a Košice, ktoré spravujú 4 duchovní (Mulík, 1998). Vlastné chrámy cirkev nemá. Bohoslužby slúžia v prenajatých objektoch. V symbolike bohoslužobných priestorov sa vyskytujú znaky katolíckej cirkvi východného i západného obradu. Používajú organ (Maretta, 2000).

#9.3.14. Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia

Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia sú pomerne početným spoločenstvom. V r. 1991 sa k nemu prihlásilo 10 501 obyvateľov, t.j. 0,2 % obyvateľov SR a 0,27 % veriacich v SR. Podľa vnútornej evidencie sa k spoločnosti hlási až 24 016 veriacich (Macháčková-Dojčár, 2000, s. 21). Ide o religióznu spoločnosť s malým výskytom v SR. V r. 1991 sa jehovisti vyskytli v 726 obciach, t.j. 25,38 % všetkých obcí SR. V 44 z nich boli druhým a v 200 druhým najpočetnejším vierovyznaním (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú Svedkovia Jehovovi najvyšší podiel v Košickom kraji (0,7 %), Bratislavskom a Banskobystrickom kraji (0,3 %). Najnižší podiel majú v Žilinskom a Trnavskom kraji (po 0,1 %). Medzi okresmi majú Svedkovia Jehovovi najvyšší podiel v okresoch Sobrance (1,7 %), Trebišov (1,4 %), Myjava (1,3 %), Revúca (1,1 %) a Michalovce (1,0 %). Absolútne najvyšší počet príslušníkov tejto spoločnosti žije v okresoch Trebišov (1 124) a Michalovce (810). Výraznejšia koncentrácia Svedkov Jehovových je na Zemplíne, Above, Gemeri, strednom a hornom Liptove, Myjavskej pahorkatine a v Bratislave.

Tabuľka č. 48: Okresy s najvyšším zastúpením Svedkov Jehovových na Slovensku v r. 1991

okres; podiel Svedkov Jehovových z počtu veriacich; počet Svedkov Jehovových ; podiel z celkového počtu Svedkov Jehovových

Sobrance; 1,7 %; 360; 3,4 %
 Trebišov; 1,4 %; 1 124; 10,7 %
 Myjava; 1,3 %; 261; 2,5 %
 Revúca; 1,1 %; 252; 2,4 %
 Michalovce; 1,0 %; 810; 7,7 %
 Snina; 0,9 %; 262; 2,5 %
 Rožňava; 0,8 %; 287; 2,7 %
 Medzilaborce; 0,8 %; 83; 0,8 %

Nízke (menej ako 0,1 %) je zastúpenie Svedkov Jehovových v okresoch Krupina, Sabinov, Dolný Kubín, Námestovo, Pezinok, Stará Ľubovňa, Považská Bystrica, Turčianske Teplice, Ružomberok, Malacky, Púchov, Bytča a Tvrdošín (Poláčik, 2000).

Činnosť Svedkov Jehovových na Slovensku začala v r. 1912 na východnom Slovensku, najmä zásluhou reemigrantov z USA, ktorí tu priniesli myšlienky spoločnosti Bádateľov Biblie. Začiatkom 20. rokov 20. stor. vznikli skupiny Svedkov Jehovových aj na západnom Slovensku (Krajné, Kuchyňa). V 30. rokoch 20. stor. vznikla v Košiciach pobočka Biblickej a traktátnej spoločnosti Strážna veža a Medzinárodného združenia bádateľov Biblie. Od r. 1931 používajú súčasný názov Svedkovia Jehovovi. Ich aktivity sa počas Slovenského štátu dostali do útlmu a výraznejšie sa nerozvinuli ani po r. 1945. V r. 1960 sa jehovisti rozčlenili na skupinu radikálov a skupinu umiernených. Náboženská spoločnosť Svedkov Jehovových bola oficiálne zaregistrovaná v r. 1993. Základnou organizačnou zložkou spoločnosti je zbor, ktorý sa člení na študijné skupiny (do 20 členov). Každý zbor má pridelený územný obvod. Dvadsať zborov tvorí kraj. Kraje vytvárajú oblasť a oblasti sa začleňujú do zón. Zóny riadi vedúci zbor v Brooklyne v New Yorku. Na Slovensku sa nachádza 183 zborov, začlenených do 11 krajov, ktoré vytvárajú slovenskú oblasť. Oblasť riadi Výbor odbočky. Koordinátor výboru odbočky sídli v Bratislave. Spoločnosť má v SR 1686 duchovných. (Maretta, 2000, Mulík, 1998).

#9.3.15. Židovské náboženské obce

Ide o zväz náboženských obcí, ktoré združujú vyznávačov judaizmu, početne najdôležitejšieho mimokresťanského náboženstva, vyskytujúceho sa na území Slovenska. V r. 1991 sa k judaizmu prihlásilo 912 obyvateľov, t.j. 0,017 % obyvateľov SR a 0,024 % veriacich v SR. Podľa vnútornej evidencie žije na Slovensku 2 160 židov. Judaizmus je religiou so zriedkavým výskytom na celom území SR. V r. 1991 sa židia vyskytli v 154 obciach, t.j. 5,38 % všetkých obcí SR. V 5 obciach boli druhým a v 6 tretím najpočetnejším vierovyznaním (Poláčik, 2000).

Pri sledovaní čistej religióznej štruktúry obyvateľstva (bez nezistených a bezkonfesijných) majú židia najvyššie podiely v Bratislavskom (0,065 %) a Košickom kraji (0,038 %). Najnižšie podiely židov sú príznačné pre Trenčiansky (0,008 %) a Prešovský kraj (0,009 %). Medzi okresmi majú židia najvyšší podiel v okresoch Košice I (0,25 %) a Bratislava I (0,22 %). Absolútne najvyšší počet židov žije v okresoch Košice I (98) a Bratislava I (63). Výraznejšia koncentrácia židov je v slovenských veľkomestách (Košiciach a Bratislave) a na juhozápadnom Slovensku.

Tabuľka č. 49: Okresy s najvyšším zastúpením židov na Slovensku v r. 1991

okres; podiel židov z počtu veriacich; počet židov ; podiel z celkového počtu židov

Košice I; 0,253 %; 98; 10,7 %

Bratislava I; 0,220 %; 63; 6,9 %

Bratislava III; 0,127 %; 48; 5,3 %

Košice IV; 0,117 %; 47; 5,2 %

Bratislava II; 0,092 %; 58; 6,4 %

Galanta; 0,060 %; 41; 4,5 %

Košice II; 0,054 %; 26; 2,9 %

Komárno; 0,050 %; 39; 4,3 %

K okresom, v ktorých sa v r. 1991 nevyskytol príslušník židovskej náboženskej obce sa zaradili Senica, Myjava, Partizánske, Tvrdošín, Žarnovica, Stará Ľubovňa, Medzilaborce a Snina. V ďalších 16 okresoch žil len jeden žid.

Židovské náboženské obce boli koncom druhej svetovej vojny početne zdecimované v dôsledku holokaustu. Počet ich členov sa znižoval aj v povojnových rokoch emigráciou židov do USA a Izraelu. V súčasnosti sú príslušníci jednotlivých židovských komunit členmi židovských náboženských obcí. Tie zastrešuje Ústredný zväz židovských náboženských obcí v SR so sídlom v Bratislave. Na Slovensku existuje 12 židovských náboženských obcí - Bratislava, Dunajská Streda, Galanta, Nitra, Nové Zámky, Komárno, Lučenec, Banská Bystrica, Žilina, Prešov, Košice a Michalovce. Z toho len dve obce majú rabínov (Bratislava, Košice). Na čele každej obce je predsedníctvo a predseda, ktorý je volený. Menšie židovské komunity pôsobia v Šali, Leviciach, Hlohovci, Vrbovom, Novom Meste nad Váhom, Trenčine, Prievidzi, Rimavskej Sobote, Bardejove a Humennom (Poláčik, 2000). Okrem synagóg sú súčasťou religióznej infraštruktúry kôšerné jedálne v Bratislave a Košiciach. Významnou inštitúciou je Múzeum židovskej kultúry v Bratislave a expozícia judaík zo zbierky E. Barkányiho v Prešove. Na Univerzite Komenského v Bratislave pôsobí inštitút judaistiky. Rabíni sa vzdelávajú v rabínskom učilišti v Budapešti.

#9.4. Geografická charakteristika štátom neregistrovaných cirkví a náboženských spoločností v SR

Popri 15 štátom registrovaných cirkvách a náboženských spoločnostiach pôsobí na území Slovenskej republiky mnoho ďalších cirkví a náboženských spoločností. K týmto zoskupeniam sa prihlásilo v r. 1991 6 373 obyvateľov, t.j. 0,12 % obyvateľov SR a 1,7 % veriacich obyvateľov SR. V tejto časti si všimneme len významnejšie z týchto cirkví a religióznych spoločností.

Ku *kresťanským resp. z kresťanstva vychádzajúcim* cirkvám a náboženským spoločnostiam patria Českobratská evanjelická cirkev, Novoapoštolská cirkev, Sliezska evanjelická cirkev augsburského vyznania, Jednota bratská, Cirkev Manna, Medzinárodné združenie obchodníkov plného evanjelia, Kresťanské spoločenstvá, Cirkev veriacich v Ježiša Krista

nazaretských, Nové zjavenie, Slovo života International, Spoločnosť priateľov Ježiša Krista - Meč ducha (Oáza viery) , Slobodná ľudová misia a Skupina N. Makedonovej.

K *mimokresťanským a synkretickým* cirkvám a náboženským spoločnostiam, pôsobiacim na území Slovenska patria: Všeobecný zväz moslimských študentov na Slovensku, Ánanda Marga, Hnutie Haré Krišna, Joga v dennom živote, Osho, Sahadža Joga, Šambaola Slovakia, Šrí Činmoj, Zazen International Slovakia, Zenové centrum - Myo Sahn Sah, Náboženská spoločnosť československých unitárov, Cirkev Ježiša Krista svätých posledných dní, Cirkev Kristova, Učeníci Ježiša Krista, Združenie univerzálneho života, Cirkev zjednotenia, Scientologická cirkev, Hnutie posvätného grálu a Spoločenstvo Bahá'í.

Českobratská evanjelická cirkev

Ide o protestantskú cirkev registrovanú v Českej republike. Českobratská evanjelická cirkev vznikla na generálnej synode českých evanjelických cirkví augsburského a helvétskeho vyznania v Čechách, Morave a v Sliezske v r. 1918. Ide teda o protestantskú cirkev luteránsko-reformovaného typu. Jej začiatky na území Slovenska súviseli s príchodom českého obyvateľstva po vzniku ČSR. V 30. rokoch 20. stor. mala cirkev na území Slovenska štyri malé zbory. V období existencie Slovenského štátu bola zakázaná. Po r. 1945 sa jej činnosť na Slovensku neoživila v takej miere ako v predvojnovom období. Neobnovil sa žiadny zbor. Cirkev má synodálno-presbyteriálne zriadenie. Základnou jednotkou cirkevnej štruktúry je farský zbor. Najvyšším predstaviteľom cirkvi je synodný senior, sídlaci v Prahe. V r. 1991 sa k cirkvi prihlásilo 811 obyvateľov, t.j. 0,015 % z celkového počtu obyvateľov SR a 0,021 % veriacich. Výskyt českobratských evanjelikov bol zaznamenaný v 7,1 % obcí SR.

Novoapoštolská cirkev

Ide o protestantskú cirkev registrovanú v Českej republike. Považuje sa za súčasť novodobého prebudeneckého smeru. Jej pôsobenie na našom území sa spája s prítomnosťou nemeckého obyvateľstva. V Čechách vznikol prvý zbor v r. 1901 v Nejdeku pri Karlových Varoch (Černý, 1989). Na Slovensku boli príslušníci dnešnej Apoštolskej cirkvi registrovaní v r. 1956-1968 ako členovia Novoapoštolskej cirkvi, hoci medzi týmito cirkvami boli a dodnes sú značné vieroučné rozdiely. V súčasnosti je Novoapoštolská cirkev na Slovensku málopočetným spoločenstvom. V r. 1991 sa k nej prihlásilo 189 osôb, t.j. 0,004 % obyvateľov SR. Ich výskyt bol zaznamenaný v 3 % obcí SR (Poláčik, 1996). Pravidelné bohoslužby sa konajú v Bratislave (Mulík-Bednárík, 1998).

Sliezska evanjelická cirkev augsburského vyznania

Ide o protestantskú cirkev luteránskeho smeru, ktorá je registrovaná v Českej republike. Jej korene siahajú do obdobia reformácie v 16. stor. na území Sliezska. Po rozličných organizačných zmenách sa cirkev sformovala do dnešnej podoby v r. 1921. Terajší názov používa od r. 1948. Cirkevné zriadenie sa opiera o synodálno-presbyteriálny princíp. Základnými organizačnými jednotkami cirkvi sú zbory (Černý, 1989). Na Slovensku sa k cirkvi prihlásilo v r. 1991 128 obyvateľov, t.j. 0,002 % obyvateľov SR. Sliezske evanjelici žijú v 2,2 % obcí SR (Poláčik, 1996). Sídлом cirkvi je Český Těšín.

Jednota bratská

Je protestantská cirkev registrovaná v Českej republike. Bola založená v r. 1457. Po porážke českých stavov na Bielej hore v r. 1620 museli jej príslušníci emigrovať z Čiech. Časť z nich prišla na Slovensko a usadila sa Púchove, Senici, Skalici a Trenčine. Potomkovia emigrantov, ktorí založili obec Ochránov v Saskej Lužici v r. 1772 sformovali novú cirkev, pôsobiacu pod názvom Moravská cirkev (moravskí bratia). Títo sa na územie Čiech dostali v r. 1880 a pôsobili tu pod názvom Ochránovská cirkev bratská. Od r. 1921 používajú tradičný názov

Jednota bratská. Zriadenie cirkvi je synodálno-presbyteriálne s episkopálnymi prvkami. Základnými organizačnými jednotkami cirkvi sú miestne zbory. Najvyšší orgán je synoda, ktorá volí tzv. úzku radu. Sídлом cirkvi je Praha. Na Slovensku sa k Jednote bratskej prihlásilo v r. 1991 116 veriacich, t.j. 0,002 % obyvateľov SR. Ich výskyt bol zaznamenaný v 1,5 % obcí SR (Poláčik, 1996).

Cirkev Manna

Je charizmatickým zoskupením neoprotestantského typu, ktorého jadro vzniklo začiatkom 90. rokov 20. storočia v Banskej Bystrici. Táto skupina sa oddelila od Apoštolskej cirkvi v SR. Vierouka je založená na osobnom zážitku prijatia krstu v Duchu svätom. Cirkev vyvíja intenzívnu misijnú činnosť. Centrum má v Portugalsku (Mulík, Bednárík, 1998).

Medzinárodné združenie obchodníkov plného evanjelia

Ide o spoločenstvo, ktoré je súčasťou turičných hnutí. Vzniklo v USA v r. 1901. Prezentuje sa ako laické spoločenstvo mužov zo všetkých kresťanských konfesií, čo prežili stretnutie s Ježišom Kristom. Na Slovensku vyvíja činnosť od r. 1990. Prvá miestna skupina vznikla v Bratislave. Súčasnú kontaktnú miesto je v Partizánskom (Mulík-Bednárík, 1998).

Kresťanské spoločenstvá

Ide o charizmatické neoprotestantské zoskupenie samostatných zborov, ktoré vzniklo v Čechách oddelením od Českobratskej evanjelickej cirkvi. Má teologické postoje podobné ako letničné hnutie. Na Slovensku misijne pôsobí v mestách. Je registrované ako občianske združenie so sídlom v Bratislave (Mulík-Bednárík, 1998).

Nazaréni

Cirkev veriacich v Ježiša Krista nazaretských vznikla ako sekta v 20. rokoch 19. stor. v Uhorsku. Väčšina jej príslušníkov bola maďarskej národnosti. Neskôr zväčša splynuli s baptizmom. O pôsobení nazarénov na Slovensku existujú zmienky zo 60. rokov 20. stor. Tvorili malé spoločenstvo v Bacúrove pri Zvolene. V súčasnosti vyvíjajú činnosť malé skupinky v Bratislave a Bernolákove (Mulík-Bednárík, 1998).

Nové zjavenie

Ide o sektu združujúcu stúpcov kresťansko-teozofického učenia švédskeho mystika E. Swedenborga (swedenborgiánov), ktorý pôsobil v prvej polovici 18. stor. Nové zjavenie v písomnej podobe zachytil američan rusínskeho pôvodu P. D. Francuch. Tieto texty majú nadväznosť na Swedenborgove práce. Na Slovensku pôsobia dve skupiny swedenborgiánov bez akejkoľvek organizačnej štruktúry (Mulík-Bednárík, 1998).

Slovo života International

Ide o charizmatické zoskupenie neoprotestantského pôvodu, ktoré je radikálnou vetvou letničného hnutia so sídlom v švédskej Uppsale. Okrem iného je pre neho príznačné, že glosoláliu a exorcizmus považuje za neoddeliteľnú súčasť praxe novozákonnej cirkvi (Hrabal, 1998). Na Slovensku pôsobí od r. 1995. Modlitebné zhromaždenia sa uskutočňujú v Bratislave (Mulík-Bednárík, 1998).

Spoločnosť priateľov Ježiša Krista - Meč Duchu (Oáza viery)

Je charizmatická skupina neoprotestantského pôvodu. Centrom jej aktivít na Slovensku sú Košice (Mulík-Bednárík, 1998). Od r. 2000 pôsobí pod názvom Oáza viery.

Slobodná ľudová misia

Je medzinárodným kresťanským hnutím, ktoré založil v r. 1959 v nemeckom Krefelde kazateľ Ewald Frank. Hnutie sa usiluje o návrat k ideálom raného kresťanstva a hlása učenie amerického protestantského uzdravujúceho evanjelizátora W. Branhama (preto sa členovia hnutia nazývajú branhamisti). Na Slovensku pôsobili ako neformálne spoločenstvo už v 60. rokoch 20. stor. Po r. 1990 utvorili dve línie - ortodoxnú a frankovskú. Prednáškovú činnosť vyvíjajú v Bratislave.

Moslimovia

Vyznávačov islamu na Slovensku reprezentuje Všeobecný zväz moslimských študentov na Slovensku. Prvé moslimské modlitebné stredisko bolo zriadené v r. 1993 v Bratislave. Moslimovia nemajú u nás k dispozícii mešitu. Schádzajú sa v modlitebniach v Bratislave, Martine a Košiciach. V Bratislave na Patrónke sa má v najbližších rokoch vybudovať islamské kultúrne stredisko. Odhaduje sa, že na Slovensku žije asi tisíc moslimov.

Budhizmus

Na Slovensku pôsobia meditačné skupiny vádzajúce v Banskej Bystrici, Bratislave, Košiciach, Nových Zámkoch, Partizánskom, Piešťanoch, Starej Turej, Trenčíne a Žiline.

Ánanda Marga

Ide o novohinduistické hnutie, ktoré založil v r. 1955 guru Šrí Šrí Ánandamúrti v indickom štáte Bihár. Cieľom hnutia je nastoliť nový svetový poriadok vedený duchovnou elitou. Učenie je založené na jogovej filozofii a meditačných cvičeniach. Ústredie hnutia je v Ánandnagare v Západnom Bengálsku (Hrabal, 1998). Na Slovensku sa hnutie začalo aktivizovať v r. 1996. Aktivity majú charakter meditácií a cvičení. Činnosť sa realizuje v Bratislave (Mulík-Bednárík, 1998).

Hnutie Haré Krišna

Ide o medzinárodné hinduistické hnutie prívržencov bhaktijogy, ktoré založil v r. 1966 Bhaktivédanta Svámí Prabhupáda. Hlavnou črtou hnutia je hlásanie všeobecnej lásky a požiadavka na mravnú očistu jednotlivcov a spoločnosti. Členovia sú pacifisti, abstinenti a vegetariáni. Odmietajú glorifikáciu sexu (Hrabal, 1998). Na Slovensku pôsobí Slovenská spoločnosť pre vedomie Kršnu a Centrum pre védské štúdiá. Aktivity sa vyvíjajú predovšetkým v Bratislave a Dunajskej Lužnej, kde je aj Krišnov chrám. Ďalšími strediskami Slovenskej spoločnosti pre vedomie Kršnu sú Abranovce a Prešov. V Poľnom Kesove pri Nitre má hnutie vlastnú farmu Guaranga - Haré Krišna (Mulík-Bednárík, 1998).

Joga v dennom živote

Ide o systém, ktorý vytvoril Paramhans Svámí Mahéšváranda a od r. 1972 sa začal aplikovať v Európe. Vo Viedni založil Rakúsko-indickú spoločnosť joga-védanta. Od r. 1973 vyvíjal z Viedne aktivity aj na územie Česko-Slovenska. Spoločnosť organizuje cvičenia jogy, pričom ich účastníci si nenúteným spôsobom osvojujú aj myšlienkový a náboženský systém jogy. V súčasnosti sa cvičenia podľa tohto systému organizujú v Bratislave, Nitre, Trnave, Novom Meste nad Váhom, Starej Turej, Žiline, Martine, Dolnom Kubíne, Banskej Bystrici, Zvolene, Poprade, Prešove, Levoči a Spišskej Novej Vsi (Mulík-Bednárík, 1998).

Osho

Osho je hnutie indického mystika a tantrika Bhagavána Šrí Radžníša (1931-1990). V jeho učení sa preplietajú prvky džinizmu, rozličných škôl hinduizmu (napr. tantrizmu ľavej ruky - podporuje slobodné sexuálne zážitky) a západnej humanistickej psychológie. Základom je

dynamická meditácia, zahŕňajúca dychové cvičenia, extatický tanec a spev. Aktivity hnutia na území Slovenska sú koordinované z českého centra v Lažanoch.

Sahadža joga

Sahadža joga je hinduistická spoločnosť šíriaca po celom svete učenie indickej náboženskej učiteľky Šrí Matadží Nirmala Devi. Vznikla v r. 1970. Ide o vetvu višnuistického tantrizmu, ktorý využíva meditačné techniky a sexuálny potenciál k duchovným účelom (Hrabal, 1998). Hnutie kritizuje západnú civilizáciu ako nemorálnu a príliš liberálnu. Na Slovensku pôsobí v Bratislave, kde je ášram. Bratislavská skupina je podporovaná z Viedne (Mulík-Bednárík, 1998).

Šrí Činmoj

Hnutie Šrí Činmoj je časťou hinduistického hnutia neovédanta, ktoré sa opiera o učenie Šrí Činmoja Kumára Ghóša. Je založené na jogovej filozofii, ktorá je doplnená hathajogovými cvičeniami, vegetariánstvom, meditačnými a dychovými cvičeniami. V r. 1964 prišiel Šrí Činmoj šíriť svoje učenie do USA (Hrabal, 1998). Pôsobenie hnutia u nás sa začalo v r. 1993. V Bratislave má meditačné centrum, ktorého pobočky sú v Prešove, Košiciach, Banskej Bystrici, Žiline, Trenčíne, Trnave a Nitre. V Bratislave má aj niekoľko obchodných zariadení (napr. Madal Bal, s.r.o., Sewa) (Mulík-Bednárík, 1998).

Zazen International Slovakia

Ide o organizáciu spätú s japonskou budhistickou sektou Sótó, ktorá bola založená v r. 1227 Majstrom Dógenom. Základom učenia je meditácia v sede (zazen) spojená s kontrolou dychu, ktorá je považovaná za základnú cestu k osvieteniu (Hrabal, 1998). Činnosť na Slovensku sa realizuje organizovaním meditácie v sede. Centrom aktivít je Bratislava. Meditácie sa organizujú aj v Košiciach.

Zenové centrum - Myo Sahn Sah

Ide o mezinárodnú zen-budhistickú spoločnosť hlásiacu sa ku kórejskej tradícii. Slovenská zenová škola Kuan Um bola založená v r. 1990. Bratislavské zenové centrum pracuje od r. 1994. Ojedinele sa organizujú prednášky aj v Košiciach a Považskej Bystrici.

Náboženská spoločnosť československých unitárov

Ide o malú náboženskú spoločnosť registrovanú v Českej republike, ktorá má antitrinitárske zameranie (odmieta učenie o sv. Trojici), čím sa zaradila k mimokresťanským spoločnostiam. Vznikla v r. 1921 ako výsledok misie americkej unitárskej asociácie. Za samostatnú náboženskú spoločnosť bola uznaná v r. 1930. V r. 1951 sa jej súčasťou stala Spoločnosť slobodného bratstva. Základnými organizačnými jednotkami sú náboženské obce (Černý, 1989). Sídlo cirkvi je v Prahe. Na Slovensku sa prihlásilo v r. 1991 k unitárom 13 osôb, žijúcich v 0,2 % obcí SR (Poláčik, 1996).

Cirkev Ježiša Krista svätých posledných dní

Cirkev Ježiša Krista svätých posledných (neskorších) dní (mormónska cirkev) sa riadi synkretickým učením J. Smitha. Bola založená v r. 1830 a jej hlavným centrom je Salt Lake City. Na Slovensku začali mormóni misijne pôsobiť po r. 1989. V r. 1991 sa k cirkvi prihlásilo asi 50 osôb. Ich výskyt bol zaznamenaný v 1,6 % obcí SR (Poláčik, 1996). Pravidelné bohoslužby sa konajú v Bratislave-Petržalke. Tu pôsobí misijný zbor, pričom organizačne patrí do československej misie so sídlom v Prahe. Odbočky cirkvi pracujú aj v Trenčíne a Žiline.

Cirkev Kristova

Cirkev Kristova je autonómnu vetvou mormónskeho hnutia. Založená bola na protest proti mormónskym doktrínam o polygamii a krste mŕtvych v r. 1852 (Hrabal, 1998). Na Slovensku pôsobia jej spoločenstvá v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici a Košiciach (Mulík-Bednárík, 1998).

Učeníci Ježiša Krista

Sú náboženskou skupinou vyznávajúcou synkretické kresťansko-judaistické učenie. Toto americké protestantské hnutie vzniklo zač. 19. stor. Ako svoj znak používajú šesťramennú hviezdu prekrytú križom. Na území SR pôsobia v Lučenci (Mulík-Bednárík, 1998).

Združenie univerzálneho života

Vzniklo v 70. rokoch 20. stor. vo Würzburgu pod názvom Dielo návratu Ježiša Krista. Išlo o špiritisticko-náboženskú skupinu pôsobiacu v katolíckom prostredí. V r. 1985 sa združenie premenovalo na Univerzálny život. Jeho učenie má synkretický charakter. Preplietajú sa v ňom kresťanská ezoterika s gnostickými náukami a prvkami budhizmu. Počiatky aktivít združenia na Slovensku siahajú do r. 1988. Centrum pre územie SR sa nachádza v Ziari nad Hronom. Malá skupina pracuje aj v Bratislave.

Cirkev zjednotenia

Je to medzinárodné hnutie, známe aj pod názvom Moonova sekta. Vzniklo na báze synkretického mesianisticko-chiliastického učenia svojho zakladateľa, kórejského kazateľa Sun Myung Moona v r. 1954. V súčasnosti používa oficiálny názov Spoločenstvo Ducha svätého pre zjednotenie svetového kresťanstva. Na Slovensku je zaregistrované ako občianske združenie (Mulík-Bednárík, 1998).

Scientologická cirkev

Ide o náboženskú sektu, ktorú založil v r. 1954 tvorca dianetiky Lafayette Ron Hubbard. Základom učenia je rozvoj intelektuálnych schopností a sebapoznávania. Ústredie cirkvi je na zámku Saint Hill v anglickom Sussexe (Hrabal, 1998). Na Slovensku fungujú scientologické strediská v Bratislave (od r. 1996) a Martine (od r. 1999). Patria pod rakúsku vetvu cirkvi (Mulík-Bednárík, 1998). Podľa internej evidencie cirkvi žije na Slovensku okolo 2 000 scientológov.

Hnutie posvätného grálu

Je to medzinárodné hnutie, ktoré vzniklo v r. 1927 na báze učenia nemeckého mystika Oskara E. Bernhardta, známeho pod menom Abd-ru-shin (Syn svetla). Ide o svojrázny religiózny systém vychádzajúci z kresťanstva a gnosticko-ezoterických zdrojov, pričom je situovaný do moderného svetonázoru. Sídlom hnutia je Osada Grálu v tirolskom Vompbergu (Hrabal, 1998). Na Slovensku hnutie vyvíja od r. 1997 prednáškovú činnosť.

Spoločenstvo Bahá'í

Spoločenstvo založil perzský moslim Baháulláh v r. 1850, ktorý bol predtým vyznávačom bábizmu. Bábizmus bol islamským mesianistickým hnutím, ktoré založil Sajjid Alí-Muhammadom (nazývaný Báb). Centrum bahaizmu sa v r. 1868 stala Akra. Neskôr sa ním stala Haifa, kde bol postavený Bábov chrám. Bahaizmus je synkretické náboženstvo, pričom zahŕňa prvky vierouky svetových religiií (Hrabal, 1998). Spoločenstvo Bahá'í vytvára jeden celok v Česku a na Slovensku. Začiatky jeho činnosti na našom území siahajú do r. 1990. Dvakrát ročne sa organizujú stretnutia jeho priaznivcov. V Bratislave sídli Bahá'í centrum (Mulík-Bednárík, 1998). Najvyšším orgánom v rámci SR je Národná duchovná rada bahajov

SR so sídlom v Bratislave. Miestne duchovné rady pôsobia v Banskej Bystrici, Prešove, Košiciach, Trenčíne a Nových Zámkoch. Odhaduje sa, že spoločenstvo má na Slovensku niekoľko stoviek členov.

Okrem týchto cirkví, náboženských spoločností a siekt pôsobia na území SR aj ďalšie. Vzhľadom na obmedzenú dostupnosť informácií o nich, nie je možné podať ani ich stručnú charakteristiku. Spomenúť možno Calvary Chapel v Prešove alebo aktivity v rámci nadácie Šambaola Slovakia, realizujúce sa Bratislave, Trnave, Trenčíne, Žiline, Nitre, Starej Turej, Piešťanoch, Dubnici nad Váhom a Nových Zámkoch. Celkove sa odhady počtu hnutí a náboženských spoločností pôsobiacich na území Slovenska pohybujú od 180 do 200.

Pre väčšinu týchto spomínaných hnutí je Slovensko misijným územím. Na Slovensku pracujú pobočky, pričom centrá sú zväčša v Česku alebo Rakúsku. Ojedinelým príkladom originálneho slovenského hnutia je spoločnosť, ktorú založila v 2. pol. 90. rokov 20. storočia **Natália de Lemeny Makedonová**. Napísala tri zväzky kníh pod názvom Večné zákony. Jej učenie vychádzalo z Hnutia posvätného grálu, ktoré doplnila o učenie o narodení pravého mesiáša Imanuela. Ten sa mal narodiť v r. 1998 na Slovensku, čím sa Slováci mali stať vyvoleným národom. Vyvolenosť Slovákov Makedonová odvodzovala od štátneho znaku. Trojvršie podľa nej malo symbolizovať Božiu trojicu a dvojkriž mal byť symbolom dvoch Božích vyslancov - Božej matky a Mojžiša. Matkou Imanuela sa mala stať Praprkráľovná - Božia matka, pričom mala pochádzať z vyvoleného národa. Touto Božou matkou sa mala stať sama Natália de Lemeny Makedonová. Skupina okolo Makedonovej očakávala narodenie mesiáša koncom r. 1998. V novembri r. 1998 však Makedonová zahynula pri automobilovej nehode neďaleko Slovenskej Lupče. Po jej smrti hnutie pokračuje v rozvíjaní učenia. Odhaduje sa, že má niekoľko desiatok členov.

#9.5. Diverzifikácia religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska a typológia okresov podľa významnosti zastúpenia jednotlivých religii v r. 1991

Analýzu miery diverzifikácie (rozmanitosti) religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska realizoval Š. Poláčik (1996), pričom sa opiera o výpočet indexu diverzifikácie (bližšie pozri Poláčik 1996, s. 186). Index diverzifikácie sledoval v okresoch podľa územno-správneho členenia z r. 1991, pričom zohľadnil 22 cirkví a náboženských spoločností. Z kartografickej interpretácie indexu diverzifikácie vyplynulo, že rozmanitejšiu religióznu štruktúru obyvateľstva má juhozápadné a juhovýchodné Slovensku. Najmenej rozmanitú štruktúru malo severozápadné Slovensko. Z okresov mali najvyšší stupeň diverzifikácie Bratislava-mesto, Košice-mesto, Galanta a Trebišov. Najnižší index diverzifikácie mali okresy Topoľčany, Veľký Krtíš a Dolný Kubín.

Š. Poláčik (2000, s. 70) spracoval typizáciu okresov Slovenska (podľa územno-správneho členenia z r. 1996), pričom zohľadnil poradie počtu veriacich jednotlivých cirkví a náboženských spoločností vo vzťahu k celkovému počtu obyvateľov. Vyčlenil 12 typov:

- a) *rímskokatolícky typ* - patria tu okresy na severozápade Slovenska (Námestovo, Tvrdošín, Čadca, Kysucké Nové Mesto) a okres Zlaté Moravce.
- b) *rímskokatolícko-evanjelický typ* - ide o najpočetnejší typ, do ktorého patrí 30 okresov na západnom a strednom Slovensku - Malacky, Senica, Skalica, Pezinok, Trnava, Piešťany, Topoľčany, Nitra, Žarnovica, Partizánske, Prievidza, Bánovce nad Bebravou, Trenčín, Ilava, Púchov, Považská Bystrica, Bytča, Žilina, Martin, Turčianske Teplice, Dolný Kubín, Ružomberok Žiar nad Hronom, Banská Štiavnica, Krupina, Zvolen, Detva, Veľký Krtíš a Poltár.
- c) *rímskokatolícko-evanjelicko-minoritný typ* (tu popri rímskokatolíkoch a evanjelikoch a.v. majú význam aj malé cirkvi) - patria tu bratislavské okresy a skupina okresov na východ a

severovýchod od Bratislavy (Senec, Galanta, Hlohovec a Nové Mesto nad Váhom) ako aj okresy Banská Bystrica a Lučenec.

- d) *rímskokatolícko-evanjelicko-kalvínsky typ* - patria tu okresy na juhu strednej časti Slovenska (Rožňava, Revúca, Rimavská Sobota a Levice).
- e) *rímskokatolícko-evanjelicko-gréckokatolícky typ* - je reprezentovaný okresmi Brezno a Poprad.
- f) *rímskokatolícko-gréckokatolícko-evanjelický typ* s nezanedbateľným významom pravoslávnych - vyskytuje sa v centrálnej časti východného Slovenska (okresy Košice I-IV, Prešov, Vranov nad Topľou, Bardejov, Sabinov, Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves a Gelnica).
- g) *rímskokatolícko-gréckokatolícko-kalvínsky typ* s nezanedbateľným významom pravoslávnych a evanjelikov - sa vyskytuje na juhovýchode Slovenska na Východoslovenskej nížine (okresy Sobrance, Michalovce a Trebišov).
- h) *rímskokatolícko-gréckokatolícko-pravoslávny typ* - sa vyskytuje na severovýchodnom Slovensku (okresy Stará Ľubovňa, Stropkov, Humenné a Snina).
- i) *rímskokatolícko-kalvínsko-evanjelický typ* - je zastúpený predovšetkým na Podunajskej nížine a v zázemí Košíc (okresy Dunajská Streda, Šaľa, Nové Zámky, Komárno a Košice-okolie).
- j) *evanjelicko-rímskokatolícky typ* - je reprezentovaný okresmi Liptovský Mikuláš a Myjava.
- k) *gréckokatolícko-rímskokatolícko-pravoslávny typ* s nezanedbateľným významom pravoslávnych - reprezentuje ho okres Svidník.
- l) *gréckokatolícko-pravoslávno-rímskokatolícky typ* - reprezentuje ho okres Medzilaborce.

Zoznam použitej a odporúčanej literatúry

- ALEŠ, P. (1993): Pravoslavná církev u nás. Přehled dějinné cesty. Brno, 54 s.
- ALFORD, R. R. (1963): Religion and Politics: In: Party and Society. The Anglo-American Democracies. London, s. 49-58.
- ANDĚL, J. (1998): Kulturní geografie. UJEP, Ústí nad Labem, 146 s.
- ARCHER, J. (1975). Puritan town planning in New Haven. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 34, 140-149.
- ARIYARATNE, A.T. (1980): The Role of Buddhist Monks in Development. *World Development*, vol. 8., No. 7/8, 587-589.
- BABJAK, J. (ed.) (1998): Rehole a kongregácie na Slovensku. Dobrá kniha, Trnava, 367 s.
- BALY, D. (1957). The Geography of the Bible. Guildford, London.
- BANEK, K. - DRABINA, J. - HOFFMANN, H. (1992): Religie wschodu i zachodu. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 210s.
- BARATTA, M. von (1996) (ed.): Der Fischer Weltalmanach 1997. Fischer Taschenbuch, Frankfurt.
- BÁRKÁNY, E. - DOJČ, Ľ. (1991): Židovské náboženské obce na Slovensku. Vesna Bratislava, 461 s.
- BARRETT, D.V. (1998): Sekty, kulty, alternativní náboženství. Ivo Železný, Praha, 411 s.
- BEAUJEU-GARNIER, J. - CHABOT, G. (1971): Zarys geografii miast. PWE Warszawa, 535 s.
- BELLINGER, G.J. (1992): Knauer's Grosser Religionsführer. Droemer, München.
- BENEVOLO, L. (1995): Miasto w dziejach Europy. Krag, Warszawa, 250 s.
- BERGMAN, E.F. (1995): Human Geography. Cultures, Connections and Landscapes. Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- BĚLKA, L. - KOVÁČ, M. (eds.) (1999): Normativní a žité náboženství. MU Brno a Chronos Bratislava, 160 s.

- BILSKA, E. (1996): Przemiany kulturowych i religijnych funkcji kalwarii w Polsce. In: Jackowski, A. (red.): *Przestrzeń i sacrum*. IG UJ Kraków, s. 201-220.
- BILSKA-WODECKA, E. (2000): Typology of European Calvaries. *Peregrinus Cracoviensis*, 10, 143-164.
- BOHDANOWICZ, J. (1999): Wierzenia religijne w dziejach ludzkości. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 216 s.
- BOHDANOWICZ, J. - DZIĘCIELSKI, M. (1996): Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji. Podstawy metodologiczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 288 s.
- BOKES, F. (1946): Dejiny Slovákov a Slovenska. In: *Slovenská vlastiveda*, IV., SAVU Bratislava, 441 s.
- BOROWNIK, I. - SZYJEWSKI, A. (1993): Religie i kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych. Nomos, Kraków, 276 s.
- BOURGEY, A. (1970): Islam et géographie. *Revue de Géographie de Lyon*, 45, 75-104.
- BOXER, B. (1968). Space, change and feng-shui in Tsuen Wan's urbanization. *Journal of African and Asian Studies*, 3, 226-240.
- BREZÁK, J. (1996): Prehľad vývoja náboženskej príslušnosti obyvateľov Slovenska vo svetle štatistických čísiel. Pax Christi Slovakia, Bratislava, 89 s.
- BRONK, A. (1989): Geografia religii. In: *Encyklopedia Katolicka*. Tom V., Lublin, s. 982-984.
- BRUNN, S.D. - WHEELER, J.O. (1966): Notes on the geography of religious town names in the United States. *Names, Journal of the American Name Society*, 14, 197-202.
- BUDIL, I. T. (1998): Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Triton, Praha, 260 s.
- BUNČÁK, J. (2001): Religiozita na Slovensku a v európskom rámci. *Sociológia*, 33, 1, 47-70.
- BÜTTNER, M. (1973). Neue Strömungen in der Religionsgeographie. *Zeitschrift f. Missions- und Religionswissenschaft*, 57, 39-59.
- BÜTTNER, M. (1974). Religion and geography: impulses for a new dialogue between "Religionswissenschaftlern" and geography. *Numen*, 21, 165-196.
- BÜTTNER, M. (1976). Von der Religionsgeographie zur Geographie der Geisteshaltung. *Die Erde*, 107, 300-329.
- BÜTTNER, M. (1980a). Survey article on the history and philosophy of the geography of religion in Germany. *Religion*, 86-119.
- BÜTTNER, M. (1980b): Geosophie, geographisches Denken und Entdeckungsgeschichte, Religionsgeographie und Geographie des Geisteshaltung. *Die Erde*, III., 37-55.
- BÜTTNER, M. (1985): Zur Geschichte und Systematik der Religionsgeographie. *Geographia Religiozum*, Band I., Dietrich Reimer Verlag, Berlin, s. 13-122.
- BÜTTNER, M. (1987): Kasche and Kant on the physicotheological approach to the geography of religion. *National Geographical Journal of India*, 33, 218-228.
- BYSTRON, J.S. (1939): Czynniki magiczno-religijne w osadnictwie. *Przegląd Socjologiczny*, z. 1-2.
- CANCIK, H. (1979): Römische Rationalität. Religions- und Kulturgeschichtliche Bemerkungen zu einer Frühform des technischen Bewusstseins. In: Eicher, P. (Hrsg.): *Gottesvorstellung und Gesellschaftsentwicklung*. München, s. 67-92.
- CIA - The World Factbook 2000. Internetový zdroj: **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**
- COSGROVE, D. - JACKSON, P. (1987). New directions in cultural geography. *Area*, 19, 95-101.
- CROSS, S. (2000): Hinduizmus. Media klub, Praha, 167 s.
- CROWLEY, W. K. (1978). Old Order Amish settlement: diffusion and growth. *Annals of the Association of American Geographers*, 68, 249-264.

- ČAPLOVIČ, J. (1997): Etnografia Slovákov v Uhorsku. SPN, Bratislava, 301 s.
- ČERNÝ, P. (1989): Círky a náboženské společnosti v ČSSR. Sekretariát vlády ČSR pro věci církevní, Praha, 252 s.
- ČIČO, M. (1992): Kalvarienberge in der Slowakei. In: Brunner, W. a kol.: Calvaria. Tod und Leben. Graz, s. 173-191.
- ČIERNY, J. (1949): Skúmanie duchov. Transocius, Liptovský Mikuláš, 117 s.
- ČUKA, P. (1998): Analiza geograficzna ośrodka pielgrzymkowego Staré Hory (w Górach Starohorskich w Środkowej Słowacji). *Peregrinus Cracoviensis*, 6, 99-110.
- DANĚK, P. - ŠTEPÁNEK, V. (1992): Územní diferenciace náboženského vyznání obyvatel českých zemí 1930-1991. *Sborník České geografické společnosti*, 97, 3, 129-145.
- DANIEL, D.P. (2000): Konfesionalizácia reformácie a spoločenský význam augsburského vyznania v strednej a východnej Európe. In: Kónya, P. (ed.): Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov. *Acta Collegii Evangelici Prešoviensis*, V., BÚ VD ECAV Prešov, s. 15-24.
- DARDEN, J.T. (1972): Factors in the location of Pittsburg's cemeteries. *The Virginia Geographer*, 7, 3-8.
- DEFFONTAINES, P. (1948). Géographie et religions. Gallimard, Paris, 444 s.
- DEFFONTAINES, P. (1953): Valeur et limites de l' explication religieuse en géographie humaine. *Diogenes*, 2, 64-79.
- DENNY, F. M. (1999): Islám a muslimská obec. Prostor, Praha, 194 s.
- DOMACHOWSKI, R. (1991): Przykłady wpływu wierzeń religijnych na działalność gospodarczą człowieka. *Geografia w szkole*, XLIV., 4, 209-213.
- DUÉ, A. - LABOA, J.M. (1998): Obrazový atlas dějin křesťanství. Portál, Praha, 322 s.
- DURKHEIM, E. (1915): The Elementary Forms of the Religious Life. George Allen&Unwin, London.
- EHLERS, E. (1992): The City of the Islamic Middle East. In: Ehlers, E. (ed.): Modelling the City - Cross Cultural Perspectives. Colloquium Geographicum, Band 22, 89-107.
- EISENSTADT, S.N. (1967): The Protestant Ethic Thesis in Analytical and Comparative Context. *Diogenes*, 59, 25-56.
- ELIADE, M. (1959): The Sacred and the Profane: the Nature of Religion. Harcourt, Brace and World, New York.
- ELIADE, M. (1960): Myths, Dreams and Mysteries. Harvill Press, London.
- ELIADE, M. (1995): Dejiny náboženských predstáv a ideí I. Od doby kamennej po eleusínske mystériá. Agora, Bratislava, 398 s.
- ELIADE, M. (1997a): Dejiny náboženských predstáv a ideí II. Od Gautamu Buddha po víťazstvo kresťanstva. Agora, Bratislava, 424 s.
- ELIADE, M. (1997b): Dejiny náboženských predstáv a ideí III. Od Muhammada po reformy. Agora, Bratislava, 294 s.
- FEKETE, Š. (1947). Vznik, rozloženie a význam slovenských pútnických miest. (Príspevok ku kultúrnej geografii Slovenska). *Národopisný zborník*, 8, 125-144.
- FELLMANN, J. - GETIS, A. - GETIS, J. (1997): Human Geography. Landscapes of Human Activities. McGraw Hill, San Fransisco, 545 s.
- FICKELER, P. (1947). Grundfragen der Religionsgeographie. *Erdkunde*, 1, 121-144.
- FILIPI, P. (1998): Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. CDK Brno, 195 s.
- FILIPI, P. (2000): Církev a církve. Kapitoly z ekumenické eklesiologie. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 187 s.
- FISCHER, E. (1956). Some Comments on a Geography of Religions. *Annals of the Association of American Geographers*, 46, 1-246.

- FRANCAVIGLIA, R.V. (1971): The cemetery as an evolving cultural landscape. *Annals of the Association of American Geographers*, 61, 501.
- FRANEK, J. (1993): Judaizmus. Archa, Bratislava, 216 s.
- FRANKIELOVÁ, S. S. (1999): Křesťanství. Cesta spásy. Prostor, Praha, 191 s.
- FRANZEN, A. (1992): Malé církevní dejiny. Zvon, Praha, 333 s.
- FRICK, H. (1943): Regionale Religionskunde. Georeligiöse Erwägungen zum Zusammenhang zwischen Boden und Religion. *Zeitschrift für Geopolitik*, 20, 281-291.
- FRIEDRICH, E. (1917): Religionsgeographie Chiles. *Petermanns Geographische Mitteilungen*, 63, 183-186.
- FRÖHLICH, R. (1999): Dva tisíce let dějin církve. Vyšehrad/Herder, Praha, 303 s.
- FUKUYAMA, F. (1995): Konfuzius und Marktwirtschaft. Der Konflikt der Kulturen. Kindler, München.
- GAJDAROVÁ, A., MLÁDEK, J. (1993). Vybrané priestorové črty religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska. In Očovský, Š., Volná, A. eds. Populačné zdroje regionálneho rozvoja Slovenska. Bratislava (Slovenská geografická spoločnosť a Slovenská štatistická a demografická spoločnosť), pp. 17-25.
- GAY, J.D. (1971). The geography of religion in England. London (Gerald Duckworth).
- GEBEL, W. (1922). Der Islam - die Religion der Wüste. Beihefte z.d. Jahresberichten d. Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur. Breslau, pp. 104-133.
- GERKA, M. (ed.) (1999): Pravoslávny kalendár 2000. Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, Prešov, 160 s.
- GIDDENS, A. (1999): Sociologie. Argo, Praha, 595 s.
- GOJDA, M. (2000): Archeologie krajiny. Academia, Praha, 238 s.
- GUALTIERI, A.R. (1983): Landscape, Consciousness and Culture. *Religious Studies*, 19, Cambridge, 161-174.
- GUMANOVÁ, M. (1994): Religiózna geografia okresu Vranov nad Topľou. Diplomová práca napísaná pod vedením R. Matloviča. PdF UPJŠ Prešov, 43 s. + príl.
- GURR, T.R. (1993): Minorities at Risk: a Global View of Ethnopolitical Conflict. United States Institute of Peace Press, Washington D.C.
- GURR, T.R. - HARFF, B. (1994): Ethnic Conflict in World Politics. Boulder, San Francisco.
- HAHN, H. (1952): Geographie und Konfession. Ein Beitrag zur Sozialgeographie des Tecklemburger Landes. *Berichte z.d. Landeskunde*, 11, 1-20.
- HALAGA, O.R. (1947). Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci. *Práce Historického odboru "Svojiny" - východoslovenského kultúrneho spolku*, I., Košice (Svojina).
- HALBWACHS, M. (1997): Pôvod náboženského vedomia podľa E. Durkheima. Chronos, Bratislava, 107 s.
- HAMNETT, C. (1987): The church's many mansions: the changing structure of the Church Commissioners' land and property holdings. *Transactions, Institute of British Geographers*, NS 12, 465-481.
- HANUS, L. (1995): Kostol ako symbol. Lúč, Bratislava, 384 s.
- HANUŠIN, J., HUBA, M., IRA, V., KLINEC, I., PODOBA, J., SZOLLOS, J. (2000): Výkladový slovník termínov z trvalej udržateľnosti. STUŽ SR, Bratislava, 158 s.
- HANUŠOVSKÁ, L. (2001): Arabsko-izraelský konflikt v geograficko-politickom kontexte. Diplomová práca. KGaG FHPV PU Prešov, 82 s.
- HARGROVE, E.C. (ed.) (1986). Religion and environmental ethics. Athens (University of Georgia Press).
- HARVEY, D. (1979): Monument and myth. *Annals of the Association of American Geographers*, 69, 362-381.
- HELLER, J. (1988): Starověká náboženství. Kalich, Praha, 440 s.

- HELLER, J., MRÁZEK, M. (1988). *Nástin religionistiky*. Praha (Kalich).
- HELLPACH, W. (1951): *Grundriss der Religionspsychologie*. Enke, Stuttgart.
- HERSHKOWITZ, S. (1987). Residential segregation by religion: a conceptual framework. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 78, 44-52.
- HINNELLS, J.R. (ed.) (1984): *The Penguin Dictionary of Religions*. Penguin Books, London, 550 s.
- HORYNA, B. (1994). *Úvod do religionistiky*. Praha (Oikoymenh).
- HOUSTON, J. (1978): The concepts of "place" and "land" in the Judaeo-Christian tradition. In: Ley, D., Samuels, M. (eds.): *Humanistic Geography*. Croom Helm, London, s. 224-237.
- HRABAL, F.R. (ed.) (1998): *Lexikon náboženských hnutí, sekt a duchovních společností*. CAD Press Bratislava, 516 s.
- HROMÁDKA, J. (1933): *Zemepis okresu bratislavského a malackého*. I. a II., Nakl. učiteľstva, Bratislava, 212 + 274 s.
- HROMÁDKA, J. (1934): *Zemepis Oravy*. Nákl. učiteľstva, Bratislava.
- HROMÁDKA, J. (1943). *Všeobecný zemepis Slovenska*. In Novák, L., ed. *Slovenská vlastiveda I*. Bratislava (SAVU), pp. 83-332.
- HROMÁDKA, J. (1949): *Príručka zemepisu Československej republiky*. Štátne nakladateľstvo, Bratislava, 260 s.
- HRUŠOVSKÝ, F. (1939): *Slovenské dejiny*. Matica slovenská, Turčiansky sv. Martin, 448 s.
- HUDÁK, J. (1984): *Patrociniá na Slovensku*. Bratislava.
- HULTKRANTZ, A. (1966): An ecological approach to religion. *Ethnos*, 31, 131-150.
- HULTKRANTZ, A. (1974). Ecology of Religion, its scope and methodology. *Review of Ethnology*, 4, 1-15.
- HULTKRANTZ, A. (1987): Ecology. In: Eliade, M. (ed.): *The Encyclopedia of Religion*. Vol. 4, Macmillan, New York, s. 581-585.
- HUMPHREY, C. - VITEBSKY, P. (1998): *Architektura sakralna*. Muza SA, Warszawa, 183 s.
- HUNTINGTON, E. (1945): *Mainsprings of Civilization*. Wiley, New York.
- HUNTINGTON, S.P. (1993): The Clash of Civilizations ? *Foreign Affairs*, 72, 3, 22-49.
- CHALOUPECKÝ, V. (1928). Slovenské dieceze a tak rečená apoštolská práva. *Bratislava*, 2, č. 1, 1-69.
- CHALOUPECKÝ, I. (1992): Archívy katolíckej cirkevnej správy na Slovensku. *Slovenská archivistika*, 27, 1, 14-29.
- IMBRIGHI, G. (1961): *Lineamenti di geografia religiosa*. Editrice Studium, Roma, 171 s.
- IRA, V. (1996). Etnická a religiózna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska a percepčia etnických a religióznych napätí. *Geografický časopis*, 48, 13-34.
- IRA, V. - SZÖLLŐS, J. (2000): Regionálna diferenciácia zborov Bratskej jednoty baptistov v SR. In: Poláčik, Š. (ed.): *Atlas cirkví, náboženských spoločností a religiozity Slovenska*. Chronos, Bratislava, s. 52-53.
- ISAAC, E. (1959a). The Citron in the Mediterranean: a study in religious influences. *Economic Geography*, 35, 71-78.
- ISAAC, E. (1959b). Religion, landscape and space. *Landscape*, 9, 14-18.
- ISAAC, E. (1962): On the Domestication of Cattle. *Science*, vol. 137, No. 3525, 195-204.
- ISAAC, E. (1965). Religious geography and the geography of religion. In *Man and the Earth*. University of Colorado Studies, Series in Earth Sciences, 3, Boulder (University of Colorado Press), s. 1-14.
- IŠTOK, R. (1997): Štát na politickej mape sveta. Politickogeografické a geopolitické aspekty. *Geografické práce*, VII., 1, PU Prešov, 170 s.

- IŠTOK, R. - MATLOVIČ, R. (1993). Vplyv náboženstva na politický systém v politicko - geografickom kontexte. *Medzinárodné otázky*, 2, 1-2, 139-147.
- IVANIČKA, K. (1999): Slovensko - genius loci. Eurostav, Bratislava, 156 s.
- JACKOWSKI, A. (1987a): Wybrane problemy turystyki pielgrzymkowej. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne UJ*, z. 68, UJ Kraków, s. 69-86.
- JACKOWSKI, A. (1987b): Turystyka pielgrzymkowa w krajach islamu. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne UJ*, z. 70, UJ Kraków, s. 147-166.
- JACKOWSKI, A. (1991): Zarys geografii pielgrzymek. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne UJ*, z. 85, UJ Kraków, 230 s.
- JACKOWSKI, A. (1998): Pielgrzymowanie. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 311 s.
- JACKOWSKI, A. - SOŁJAN, I. - BILSKA, E. (1997): Geografia religii - problemy badawcze, perspektywy rozwoju. In: Domański, B. - Jackowski, A. (eds.): *Geografia - Człowiek - Gospodarka*. UJ Kraków, s. 85-94.
- JACKOWSKI, A. - SOŁJAN, I. - BILSKA-WODECKA, E. (1999): Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe. *Wielka encyklopedia geografii świata*, tom XV. Kurpisz, Poznań, 360 s.
- JĘDRZEJCZYK, D. (2001): Wprowadzenie do geografii humanistycznej. UW, Warszawa, 143 s.
- JOHNSTON, R.J. - GREGORY, D. - PRATT, G. - WATTS, M. (2000): *The Dictionary of Human Geography*. Blackwell, Oxford, 958 s.
- JORDAN, T.G. (1973): *The European culture area*. Harper and Row, New York.
- JORDAN, T.G. - ROWNTREE, L. (1990): *The Human Mosaic; a Thematic Introduction to Cultural Geography*. Harper and Row, New York.
- KAČUR, I. (1967): Stručný prehľad histórie pravoslávnej cirkvi v bývalom Uhorsku a Československu. PBF Prešov, 178 s.
- KALESNÝ, F. (1981): Habáni na Slovensku. Tatran, Bratislava.
- KALIBOVÁ, K. (1990): Plánované rodičovství v zemích islámu. *Demografie*, 32, 1, 88-89.
- KANDRÁČOVÁ, V. (1996). Formovanie územnej organizácie gréckokatolíkov na Slovensku. *Geografické informácie*, 4, 75-80.
- KANDRÁČOVÁ, V. - MICHAELI, E. (1998): Ľubotice. OcÚ Ľubotice, 116 s.
- KANOVSKÝ, M. (1999): Sémantika náboženstva a jej kognitívne základy. Aplikácia na príklade austrálskych aborigénnych náboženstiev. *Religio*, 7, 2, 145-176.
- KASCHE, G. (1795): *Ideen über religiöse Geographie*. Lübeck.
- KEDEN, J. (ed.) (1990): *Takzvané mládežnícke sekty a okultná vlna*. Lúč, Bratislava, 182 s.
- KEHRER, G. (1997): *Wprowadzenie do socjologii religii*. Nomos, Kraków, 187 s.
- KELLER, J. (ed.) (1988a): *Zarys religioznawstwa*. WMON, Warszawa, 598 s.
- KELLER, J. (ed.) (1988b): *Zarys dziejów religii*. Iskry, Warszawa, 815 s.
- KIĘLCZEWSKA-ZALESKA, M. (1972): *Geografia osadnictwa*. PWN Warszawa, 240 s.
- KIRSTE, R. - SCHULTZE, H. - TWORUSCHKA, U. (1998): *Święta wielkich religii*. Kalendarz międzyreligijny. Verbinum, Warszawa, 127 s.
- KISELEV, G.S. (ed.) (1986): *Tradicionnye i sinkretyčeskije religii Afriki*. Nauka Moskva, 588 s.
- KIŠŠ, I. (1993): K otázke teologického zdôvodnenia ekologickej etiky. In: Holečko, M. (ed.): *Etika, ekuména, ekológia*. Zborník z I. konferencie v Nitre. Národné osvetové centrum, Bratislava, s. 29-35.
- KI-ZERBO, J. (1997): *Religionen und Natur. Mannigfache Betrachtungen*. In: *Naturopa*, No. 83, Centre Naturopa, Strasbourg, s. 19-20.
- KNIFFEN, F.B. (1967): *Necrogeography in the United States*. *Geographical Review*, 57, 426-427.
- KNIPE, D.M. (1997): *Hinduizmus. Experimenty s posvátnem*. Prostor, Praha, 228 s.

- KOHAK, E. (1998): Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky. Slon, Praha.
- KOCH, W. (1998): Evropská architektura. Ikar, Praha, 551 s.
- KOLEKTÍV (1992): Grécko. Baedeker. Turistický sprievodca. Gemini, Bratislava, 634 s.
- KOLEKTÍV (1996): Sakrálna architektúra na Slovensku. KT, Komárno, 210 s.
- KOLEKTÍV (1998): Kronika kresťanství. Fortuna Print, Praha, 462 s.
- KOMOROVSKÝ, J. (1994). K otázke antropogeografie náboženstva. *Slovenský národopis*, 42, 1, 67-72.
- KOMOROVSKÝ, J. a kol. (1996): Religionistika a náboženská výchova. Terminologický a výkladový slovník. F.R.& G, Bratislava, 419 s.
- KONG, L. (1990). Geography and religion: trends and prospects. *Progress in Human Geography*, 14, 3, 355-371.
- KONG, L. (1996): The Commercial Face of God: Exploring the Nexus between the Religious and the Material. *Geographia Religionum*, Bd. 10, Reimer, Berlin, 123-141.
- KÓNYA, P. (1997): Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu. Metodické centrum, Prešov, 78 s.
- KÓNYA, P. (2000): Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní. *Acta Collegii Evangelici Prešovensis*, VI., BÚ VD ECAV Prešov, 225 s.
- KOREC, J. Ch. (1994): Cirkev v dejinách Slovenska. Lúč, Bratislava, 799 s.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. (1998): Imigračné a emigračné cesty židov na Slovensko a spolunažívanie s prostredím. Skarbek, J. (ed.) : Samoidentyfikacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-wschodniej. Problematyka atlasowa. Instytut Europy Środkowo-wschodniej, Lublin, s. 60-78.
- KOVAČOVIČOVÁ-PUŠKÁROVÁ, B. - PUŠKÁR, I. (1971): Derevjani cerkvi schidnogo obrjadu na Slovaččini. *Naukovij zbirnik Muzeju ukrajinskoj kulturi v Svidniku*, 5, SPN Bratislava-Prešov, 519 s.
- KREUTZ, A. (1998): The Vatican and the Palestinian-Israeli Conflict: the Struggle for the Holy Land. In: Kmiecinski, J. (ed.): Religia jako czynnik porozumienia i konfliktów społecznych. *Eastern Review*, t. 3., ŁTN Łódź, s. 31-44.
- KRINDAČ, A.D. (1992). Geografija religii kak naučnoje napravlenije. *Izvestija RAN*, ser. geografičeskaja, 3, 63-69.
- KRIVÝ, V. (2001): Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch. *Sociológia*, 33, 1, 7-45.
- KRIŽKO, P. (1897): Stredoveké národnostné pomery na Slovensku. *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 2, 153-177.
- KRUPA, V. a kol. (1999): Geopolitické špecifiká regiónov sveta. Afrika a Ázia. UK Bratislava, 248 s.
- KRYVELJOV, I.A. (1981a): Dějiny náboženství I. Mladá fronta, Praha, 361 s.
- KRYVELJOV, I.A. (1981b): Dějiny náboženství II. Mladá fronta, Praha, 401 s.
- KÜNG, H. (2000): Světový étos pro politiku a hospodářství. Vyšehrad, Praha, 368 s.
- LANCASTER, B. (2000): Judaizmus. Media klub, Bratislava, 207 s.
- LAWSON, E. T. (1999): Náboženství Afriky. Prostor, Praha, 141 s.
- LEITNER, W. (1988): Stadtgeographische Probleme aus religionsgeographischer Sicht. In: Rinschede, G. - Rudolph, K. (eds.): Beiträge zur Religion/Umwelt-Forschung II. *Geographia Religionum*, Band 7, Dietrich Reimer Verlag Berlin, s. 99-112.
- LEVINE, G.J. (1986): On the geography of religion. *Transactions Institute of British Geographers*, New Series, 11, 7, 428-440.
- LISICKÝ, M.J. (1995): Európanstvo v ochrane prírody. *Životné prostredie*, 29, 4, 173-176.
- LIVINGSTONE, D. (1998): Geography and the natural theology imperative. In: Aay, H. - Griffioen, S. (eds.): Geography and worldview: a Christian reconnaissance. University Press of America, Lanham, s. 1-17.

- LOCHMAN, J.M. (1994): Bible jako zdroj ekologické krize ? *Křesťanská revue*, 61, 8, 201-205.
- LOJDA, M. (1999): Problém nových náboženských hnutí v Európe. *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi* 1998, s. 125-130.
- LUKNIŠ, M. (1946): Jakubiany. *Sborník prác Prírodovedeckej fakulty SU v Bratislave, sv. XIV., Práce Geografického ústavu č. 2.*, Bratislava, 66 s.
- MacDONALD, K. (1990): Mechanisms of sexual egalitarianism in Western Europe. *Ethology & Sociobiology*, 11, 195-237.
- MAGOCSI, P.R. (1994): Rusíni na Slovensku. *Rusínska obroda Prešov*, 214 s.
- MAGOCSI, P.R. (2000): Východní Slovania v Karpatoch. ZIS, Bratislava, 23 s.
- MAJTÁN, M. (1996): Z lexiky slovenskej toponymie. Veda, Bratislava, 191 s.
- MACHÁČKOVÁ, L. - DOJČÁR, M. (2000): Registrované cirkvi a náboženské spoločnosti v Slovenskej republike v r. 1999. *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi* 1999, ÚVŠC Bratislava, s. 11-27.
- MALHERBE, M. (1995): Religie ludzkości. Znak, Kraków, 311 s.
- MALSHE, P.T. - GHODE, S.K. (1989): Panharpur: a study in geography of religion. *Transactions of the Institute of Indium Geographers*, 11, 46-62.
- MARETTA, J. (2000): Porovnávací veda náboženská a základy ekumenizmu. Petra a Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, Prešov, 94 s.
- MARGUL, T. (1986): Religia a przestrzeń i krajobraz. Skrypty Uczelniane nr. 526, Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 144 s.
- MARIOT, P. (1995). Regióny religiozity obyvateľstva SR. In Zborník príspevkov z 5. demografickej konferencie. Fenomén etnicity a náboženstva v demografii strednej Európy. Bratislava (Slovenská štatistická a demografická spoločnosť), pp. 87-97.
- MARKHAM, S. I. (ed.) (1996): A World Religions Reader. Blackwell Publishers Ltd., Cambridge.
- MARKOVÁ, D. (1987): Populační otázka v současné Indii. *Demografie*, 29, 3, 270-274.
- MARSINA, R. (1995): Začiatky cirkevnej organizácie na Slovensku: od prelomu 8. a 9. stor. až do zač. 11. storočia. *Slovenská archivistika*, 30, 2, 113-126.
- MARTINKA, J. (1955): Jubilejná spomienka geografickej tvorby na vysokých školách Slovenska. *Geografický časopis*, 7, 110-114.
- MARYANSKI, A. (1994): Narodowości świata. PWN, Warszawa, 173 s.
- MATLOVIČ, R. (1992a): Náboženská štruktúra obyvateľstva. *Geografické rozhledy*, vol. 2, č.1, s.11-13.
- MATLOVIČ, R. (1992b): Evanjelici na Slovensku. *Evanjelický posol spod Tatier*, č.27/1992, s. 212-213.
- MATLOVIČ, R. (1993a): Religiózna geografia. Metodické centrum, Prešov, 61 s.
- MATLOVIČ, R. (1993b): Príspevok k vývinu národnostnej a konfesionalnej štruktúry obyvateľstva Prešova. In: Národnostní problémy v historii měst. Muzeum Prostějovska, Prostějov, s. 203-209.
- MATLOVIČ, R. (1994). Religióznogeografická problematika vo vyučovaní regionálnej geografie Slovenska. In Hofmann, E., ed. Postavení regionální geografie České republiky a Slovenské republiky v rámci nových podmínek rozvoje. Sborník z konference. Brno (Pedagogická fakulta MU), pp.18-21.
- MATLOVIČ, R. (1995a). Formovanie územnej organizácie evanjelikov a.v. na Slovensku. *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae, Prírodné vedy*, 26, 210-232.
- MATLOVIČ, R. (1995b): Historickogeografický pohľad na cirkevnú územnú organizáciu evanjelikov a.v. na východnom Slovensku v 1. pol. 19. storočia. In: Kónya, P.; Káša, P. (eds): Eliáš Ladiver a Michal Greguš - osobnosti a ich dielo v obraze doby. PVT Prešov, s. 157-164.

- MATLOVIČ, R. (1996a). Entwicklungsetappen der territorialen Verwaltungsorganisation der Ev. Kirche A.B. auf dem Boden der Slowakei. In Schwarz, K., Švorc, P., eds. *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte*. Reihe II., Band 14., Wien (Evangelischer Presseverband), pp. 223-236.
- MATLOVIČ, R. (1996b): Vybrané kapitoly z regionálnej geografie Slovenskej republiky. Obyvateľstvo a sídla. Metodické centrum, Prešov, 83 s.
- MATLOVIČ, R. (1997a): Vývinové tendencie geografie religii. *Geografický časopis*, 49, 3-4, 231-241.
- MATLOVIČ, R. (1997b): Transformácia religióznej štruktúry obyvateľstva okresu Vranov nad Topľou v 20. storočí vo svetle koeficientu konvergenencie. In: Kónya, P. - Matlovič, R. (eds.): *Obyvateľstvo Karpatskej kotliny I*. Universum Prešov, s. 171-177.
- MATLOVIČ, R. (1998): Development of Church Territorial Organisation of Evangelics, Augsburg Confession, in Slovakia. In: Skarbek, J. (ed.) : *Samoidentyfikacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-wschodniej*. Problematyka atlasowa. Instytut Europy Środkowo-wschodniej, Lublin, s. 50-59.
- MATLOVIČ, R. (2000a): The Current Religious Composition of the Population of Prešov. In: *A Guide to Sacred Sightseeing and Ecclesiastical Life of Prešov*. Universum, Prešov, s. 152-153.
- MATLOVIČ, R. (2000b): Sakralizacja - cząstkowy proces transformacji przestrzeni miejskiej miasta postkomunistycznego na przykładzie Preszowa. In: Jażdżewska, I. (ed.): *Miasto postsocjalistyczne - organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*. UŁ a ŁTN Łódź, s. 121-128.
- MATLOVIČ, R. (2001): Pútnické miesta ako perspektívne lokality cestovného ruchu na Slovensku. In: Gúčík, M. (red.): *Kultúra a cestovný ruch*. EF UMB Banská Bystrica, s. 92-95.
- MATLOVIČ, R. - IŠTOK, R. (1998): Východokarpatský región a formovanie jeho duchovnej a kultúrnej diverzity. *Životné prostredie*, 32, 2, 98-103.
- MATLOVIČ, R. - KANDRÁČOVÁ, V. - MICHAELI, E. (1998): *Trasy za poznaním Slovenska*. ATA, Prešov, 500 s.
- MATULNÍK, J. (1998): Pokles pôrodnosti na Slovensku. Sociologická perspektíva. FH TU Trnava, 161 s.
- MATUŠÍK, B. (1937): Pohyb národností a náboženstvo v Turci za posledných sto rokov. *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 31, 34-57.
- MELNÍKOVÁ, M. (1995): O stave cirkevnej organizácie na Slovensku začiatkom 16. storočia. *Slovenská archivistika*, 30, 2, 127-140.
- MENCL, V. (1938): Středověká města na Slovensku. *Práce Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě*, sv. 26, Bratislava, 230 s.
- MIČIAN, Ľ. (1984): The analysis and comparison of the selected conceptions of geographical science system. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, 24, 41-54.
- MIKOS, K. (1988). Geografia religii w perspektywie historycznej. *Zeszyty Naukowe UJ, Studia religiologica*, 19, Kraków (UJ), pp. 49-66.
- MOLTMANN, J. (1999): *Buh ve stvoření. Ekologická nauka o stvoření*. CDK Vyšehrad, Praha, 287 s.
- MORAVČÍKOVÁ, M. - CIPÁR, M. (1998): Religiozita na Slovensku. Demografická štúdia. *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi 1997*, s. 124-139.
- MORAVČÍKOVÁ, M. - CIPÁR, M. (2000): Korelačné vzťahy religiozity a sociálno-patologických javov vo vybraných regiónoch Slovenska. *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi 1999*, s. 135-148.

- MORAVČÍKOVÁ, M. - VALOVÁ, E. (eds.) (2000): Sekty, kultury a nová religiozita v pluralitnej spoločnosti. Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, Bratislava, 100 s.
- MÖLLENBERG, G.H. (1986): Indianische Stammesreligionen. In: Klöcker, M. - Tworuschka, U. (eds.): Umwelt. Ethik der Religionen. Bd. 5., Kösel, Köln, s. 141-153.
- MUKERJEE, R. (1961): Ways of dwelling in the communities of India. In: Theodorson, G.A. (ed.): Studies in Human Ecology. Harper and Row, New York, pp. 390-401.
- MULÍK, P. (ed.) (1998): Prehľad registrovaných cirkví a osobností náboženského života v Slovenskej republike. Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, Bratislava, 55 s.
- MULÍK, P. - BEDNARIK, F. (1998): Databáza neregistrovaných cirkví a náboženských spoločenstiev v SR. *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví* 1997, s. 90-123.
- MÜLLER, Z. (1997): Islám - historie a súčasnosť. NS Svoboda, Praha, 190 s.
- MÜNZ, T. (1992): Kresťanstvo a ekologická kríza. *Vesmír*, 71, 3, 150-152.
- NAISBITT, J. - ABURDENOVA, P. (1992): Megatrendy 2000. Bradlo, Bratislava.
- NEMEC, M. (1997): Vybrané kapitoly z cirkevného práva. Vydavateľské oddelenie PF UK Bratislava, 141 s.
- O'BRIEN, J. - PALMER, M. (1994): Weltatlas der Religionen. Dietz, Bonn.
- OČOVSKÝ, Š. (1992). Princípy geografického štúdia religióznej problematiky. In Zborník referátov z X.zjazdu Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV. Bratislava (GÚ SAV), pp. 138-148.
- OČOVSKÝ, Š. (1993). Vývoj religióznej štruktúry obyvateľstva na Slovensku. *Geografický časopis*, 45, 163-181.
- OČOVSKÝ, Š. (1996): Änderungen der religiösen Struktur der Bevölkerung in der Slowakei im 20. Jahrhundert. *Geographia Religionum*, Bd. 10, Reimer, Berlin, s. 21-42.
- OVERMYER, D. L. (1999): Náboženství Číny. Prostor, Praha, 178 s.
- PACIONE, M. (1991): The Church Urban Fund: a religio-geographical perspective. *Area*, 23, 101-110.
- PARK, Ch. C. (1994): Sacred Worlds. An Introduction to Geography and Religion. Routledge, London-New York, 332 s.
- PASTOR, K. (1994a). Religiozita ako demografický faktor. *Slovenská statistika a demografia*, 4,1, 13-23.
- PASTOR, K. (1994b): Výpovedná hodnota štatistických údajov o religiozite. *Demografie*, 3, 173-178.
- PATURI, F. R. (1993): Kronika techniky. Fortuna Print, Bratislava, 656 s.
- PAVLINCOVÁ, H. a kol. (1994): Slovník - judaizmus, kresťanství, islám. Mladá fronta, Praha, 470 s.
- PAVLISKOVA, M. (2001): Časopriestorové zmeny religióznej funkcie Prešova. Diplomová práca napísaná pod vedením R. Matloviča. FHPV PU Prešov, 181 s.
- PAWLUCZUK, W. (1998): Konflikty w łonie kościoła prawosławnego na Ukrainie. In: Kmiecinski, J. (ed.): Religia jako czynnik porozumienia i konfliktów społecznych. *Eastern Review*, t. 3., ŁTN Łódź, s. 55-64.
- PEDRESCHI, L. (1966): Aspetti geografici di alcuni centri religiosi italiani. *Bollettino della Societa Geografica Italiana*, ser. IX., 7, 333-443.
- PETRIK, J. (1969): Kapitoly z domácich cirkevných dejín. Bratislava.
- PIETRASIAK, M. (1998): Sytuacja wyznaniowa w Wietnamie. In: Kmiecinski, J. (ed.): Religia jako czynnik porozumienia i konfliktów społecznych. *Eastern Review*, t. 3., ŁTN Łódź, s. 193-198.
- PLIT, F. (1999): Geografia religii (artykuł dyskusyjny). *Geografia w szkole*, LII., 1, 13-15.
- PODHORSKÝ, F. (1996). Religiozita a religiózna štruktúra obyvateľov miest Slovenska. *Geografické informácie*, 4, 71-74.

- PODHORSKÝ, F. (1997): Religiózná štruktúra obyvateľstva regiónov slovensko-českého pohraničia. In: Mariot, P. - Mikulík, O. (eds.): Podobnosti a rozdiely vo vývoji SR a ČR po rozdelení Českej a slovenskej federatívnej republiky. GÚ SAV Bratislava, s. 91-96.
- PODHORSKÝ, F. (1998): Mestá Slovenska nad 20 000 obyvateľov - ich religiozita a religiózná štruktúra obyvateľstva. In: Podobnosti a rozdiely vývoje miest ČR a SR po roce 1990. Sborník 2. česko-slovenského akademického seminára, Brno, s. 35-42.
- PODHORSKÝ, F. (1999): Religiousness and religious structure of rural population in Slovakia on example of chosen areas. *Geographica Slovenica*, 31, 178-188.
- PODHORSKÝ, F. (2000): Typizácia miest Slovenska podľa religiozity a podielu rímskokatolíckych veriacich. *Geografické štúdie - Geographical Studies*, 7, UKF Nitra, s. 248-258.
- POLÁČIK, Š. (1996). Diverzifikovanosť religióznej štruktúry Slovenska (rok 1991). *Acta Facultatis Rerum Naturalium, Universitatis Comenianae, Geographica*, 39, 183-193.
- POLÁČIK, Š. (1998a): The Main Aims of the Atlas of Religiousness in Slovakia. In: Skarbek, J. (ed.) : Samoidentyfikacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-wschodniej. Problematyka atlasowa. Instytut Europy Środkowo-wschodniej, Lublin, s. 34-38.
- POLÁČIK, Š. (1998b): The Main Signs of Spatial Differentiation in Religiousness in Slovakia. In: Skarbek, J. (ed.) : Samoidentyfikacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-wschodniej. Problematyka atlasowa. Instytut Europy Środkowo-wschodniej, Lublin, s. 39-49.
- POLÁČIK, Š. (ed.) (2000): Atlas cirkví, náboženských spoločností a religiozity Slovenska. Chronos, Bratislava.
- POOLE, M. - BOAL, F.W. (1973): Religious residential segregation in Belfast in mid-1969; a multi-level analysis. In: Clarke, B.D. - Gleeve, M.B. (eds.): Social Patterns in Cities. Institute of British Geographers Special Publication, 5, London, 1-40.
- POTEMRA, A. (1961): Ruthenians in Slovakia and the Greek Catholic Diocese of Prešov. *Slovak Studies*, I., Roma, 199-220.
- PUČKOV, P. I. (1975): Sovremennaja geografia religij. Nauka, Moskva, 127 s.
- PUČKOV, P.I. (1978): Zeměpis soudobých náboženství. SPVC MK ČSR Praha, 127 s.
- PUTNA, M. C. (1999): Křesťané na východě, křesťanský Východ - kapitola z kulturní geografie. *Souvislosti*, 39, 1, 6-21.
- RAEPPER, W. - SMITH, L. (1998): Myslenie západnej civilizácie. Návrat domov, Bratislava, 391 s.
- RATKOŠ, P. (1980): Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. *Historické štúdie*, XXIV., 181-220.
- REINFUSS, R. (1992): Związki kulturowe po obu stronach Karpat w rejonie Łemkowszczyzny. In: Czajkowski, J. (ed.): Łemkowie w historii i kulturze Karpat. I., Rzeszów, s. 167-182.
- RELE, J.R. - KANITHAR, T. (1977): Fertility differentials by religion in greater Bombay, role of explanatory variables. In: Ruzicka, L.T. (ed.): The Economic and Social Supports for High Fertility. Australian National University, Canberra, s. 371-384.
- RIEDL, U. (1991): Integrierter Naturschutz. Notwendigkeit des Umdenkens, normativer Begründungszusammenhang, konzeptioneller Ansatz. ILN TU, Hannover, 303 s.
- RINSCHÉDE, G. (1999): Religionsgeographie. Westermann, Braunschweig, 272 s.
- RINSCHÉDE, G. - VOSSEN, J. (eds.) (1996): Beiträge zur Religionsgeographie. *Geographia Religium*, Bd. 10., Reimer, Berlin.
- RITOMSKÝ, A. (1993a). Náboženské vyznania na Slovensku (socio-štatistická analýza). *Verbum*, 4, 230-235.

- RITOMSKÝ, A. (1993b): Konfesijné typy obcí na Slovensku. *Obecné noviny*, 29-30, s. 21-23.
- ROBERSON, R. G. (1998): Chrześcijańskie kościoły wschodnie. Homini, Bydgoszcz, 282 s.
- ROBERTSON, R. (1987): Economics and Religion. In: Eliade, M. (ed.): *Encyclopedia of Religion*. Vol. 5., Macmillan, London, s. 1-11.
- ROGERS, A. (1994): Lidé a kultury. Nakladateský dum, Praha, 256 s.
- ŘÍČAN, R. - MOLNÁR, A. (1989): 12 století církevních dějin. Kalich, Praha, 537 s.
- SABADOŠOVÁ, E. (1992): Malá sakrálna architektúra. In: Dedičstvo otcov. Rozhľady po kultúre a umení. MO MS Ružomberok, s. 69-71.
- SABOLOVÁ, B. (2000): Vývin cirkevnej územnej organizácie rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku. Diplomová práca napísaná pod vedením R. Matloviča. KGaG FHPV PU Prešov, 68 s. + príloha.
- SCHWIND, M. (1975). Über die Aufgaben der Religionsgeographie. In Schwind, M., ed. *Religionsgeographie. Wege der Forschung*, 397. Darmstadt (Wissenschaftliche Buchgesellschaft), pp. 1-29.
- SEBERÍNI, D. (1998): Dialóg o ekuménii. Dobré slovo, Banská Bystrica, 268 s.
- SEMPLE, E.C. (1911). Influences of geographic environment: on the basis of Ratzel's system of anthropogeography. London (Constable and Co.).
- SEROVA, I. (1998): Cerkov i vojna v Čečne: k probleme učastija religioznych dejatelej v processe uregulirovanija čečenskogo konflikta. In: Kmiecinski, J. (ed.): *Religia jako czynnik porozumienia i konfliktów społecznych. Eastern Review*, t. 3., ŁTN Łódź, s. 167-178.
- SHORT, J.R. (ed.) (1994): Lidská sídla. Velká geografická encyklopedie světa. Nakl. dum OP Praha, 256 s.
- SIEVERS, A. (1958): Christentum und Landschaft in Südwest Ceylon. Eine sozialgeographische Studie. *Erkunde*, 12, 107-120.
- SNAGOV, I.D. (1998): Pages de démographie religieuse en Roumanie. In: Samoidentyfikacja mniejszości narodowych i religijnych w Europie Środkowo-wschodniej. Problematyka atlasowa. Instytut Europy Środkowo-wschodniej, Lublin, s. 174-189.
- SOPHER, D.E. (1967). *Geography of Religions. Foundations of Cultural Geography Series*. New York-Englewood Cliffs (Prentice-Hall).
- SOPHER, D.E. (1981). Geography and religion. *Progress in Human Geography*, 5, 510-524.
- SOPOLIGA, M. (1992): Granice i główne cechy kultury Łemków w południowo-wschodniej Słowacji. In: Czajkowski, J. (ed.): *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*. I., Rzeszów, s. 249-265.
- SOULI, S. (1995): Řecká mythologie. Michalis Toubis, Athény, 175 s.
- SPROCKHOFF, J.F. (1963). Zur Problematik einer Religionsgeographie. *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft in München*, 48, 107-121.
- STANISLAWSKI, D. (1975). Dionysus westward: early religion and the economic geography of wine. *Geographical Review*, 65, 427-444.
- STARK, R. - GLOCK, Ch. Y. (1968): Dimension of Religious Commitment: In: *American Piety: The Nature of Religious Commitment*, Berkeley, s. 11-19.
- STINNER, D. H. et al. (1989): In search of traditional farm wisdom for a more sustainable agriculture: a study of Amish farming and society. *Agriculture, ecosystems and Environment*, 27, 77-90
- STÖRIG, H. J. (1991): Malé dějiny filozofie. Zvon, Praha, 511 s.
- STUMP, R.W. (1986). The geography of religion - Introduction. *Journal of Cultural Geography*, 7, 1-3.
- SUTTON, K. (1990): Algeria's Vineyards: An Islamic Dilemma and a Problem of Decolonisation. *Journal of Wine Research*, 1,2, 101-120.

- SZÉKELY, G. - MESÁROŠ, A. (1997): Gréckokatolíci na Slovensku. Slovo, Košice, 96 s.
- SZÓLLÓS, J. (1998a): Krstenecká alebo anabaptistická reformácia a jej história a rozšírenie na Slovensku. *Acta Collegii Evangelici Prešovensis*, III., Miscellanea Anno 1998, BÚ VD ECAV Prešov, s. 117-125.
- SZÓLLÓS, J. (1998b): Kresťanské a teologické aspekty globálnych ekologických problémov. *Acta Collegii Evangelici Prešovensis*, III., Miscellanea Anno 1998, BÚ VD ECAV Prešov, s. 29-40.
- ŠATAVA, L. (1994): Národnostní menšiny v Evropě. Ivo Železný, Praha, 385 s.
- ŠEDIVÝ, J. (2000): Válka: rámec pro analýzu. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): *Stát, prostor, politika*. PF KU Praha, s. 180-199.
- ŠKVARČEK, A. - SEKO, L. (1989): Základné poznatky o Zemi a vesmíre. UK Bratislava, 157 s.
- ŠOLTÉSZ, Š. (1990): Dějiny křesťanské církve. Kalich, Praha, 158 s.
- ŠOLTISOVÁ, B. (1999): Religiózná geografia okresu Prešov. Diplomová práca napísaná pod vedením R. Matloviča. FHPV PU Prešov, 54 s.
- ŠPAŽNIKOV, G. A. (1981): Religii stran Afriki. Spravočnik. Nauka, Moskva, 365 s.
- ŠPIESZ, A. (1992): Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomeniu. Perfekt, Bratislava, 192 s.
- ŠTAMPACH, O.I. (1998): Náboženství v dialogu. Portál, Praha, 205 s.
- ŠTEFÁNEK, A. (1944): Základy sociografie Slovenska. In: Slovenská vlastiveda III., SAVU Bratislava, 440 s.
- ŠTEFUNKO, M. (2000): Katolícke korene liberalizmu. *Dominofórum*, 46, 16-17.
- ŠTURÁK, P. (1999): Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989. Petra, Prešov, 199 s.
- ŠUBRTOVÁ, A. (1989): Dějiny populačního myšlení a populačních teorií. Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha, 691 s.
- TANAKA, H. (1984). Landscape expression of the evolution of Buddhism in Japan. *The Canadian Geographer*, 28, 240-257.
- TEILHARD DE CHARDIN, P. (1990): Vesmír a lidstvo. Vyšehrad, Praha, 265 s.
- TOMEŠ, J. (2000): Geopolitika: nástroj a proces politické organizace prostoru. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): *Stát, prostor, politika*. PF KU Praha, s. 151-179.
- TOMKO, J. (1999): Misie do 3. tisícročia. Lúč, Bratislava, 409 s.
- TROLL, C. (1975): Religionsgeographie als Teilaspekt der Kultur- und Sozialgeographie. In: Schwind, M. (ed.): *Religionsgeographie*. Wiss. Buchgesellschaft, Darmstadt, s. 250-253.
- TUAN, Y.F. (1968a): The hydrological cycle and the wisdom of God: a theme in geoteology. Research Publication, 1, Department of Geography, University of Toronto.
- TUAN, Y.F. (1968b): Discrepancies between Environmental Attitude and Behaviour: Examples from Europe and China. *Canadian Geographer*, 12, 3, 176-191.
- TURNER, H. (1996): Christentum und Primärreligionen. In: Metz, W. (ed.): *Handbuch Weltreligionen*. Brockhaus, Wuppertal, s. 128-132.
- ULIČNÝ, F. (ed.) (1998): Reformácia na východnom Slovensku v 16. až 18. storočí. *Acta Collegii Evangelici Prešovensis*, II., BÚ VD ECAV Prešov, 180 s.
- UŠAKOVÁ, M. (1992): Veľké Leváre. In: Dedičstvo otcov. Rozhľady po kultúre a umení. MO MS Ružomberok, s. 45-47.
- VAN BAAREN, T.P. (1987): Geographies of Death. In: Eliade, M. (ed.): *The Encyclopedia of Religion*. Vol. 1, Macmillan, London, s. 116-120.
- VAN DIJK, A. (1986): Hinduismus. In: Klöckner, M. - Tworuschka, U. (eds.): *Umwelt. Ethik der Religionen*. Bd. 5., Kösel, München, s. 106-122.
- VARSÍK, B. (1991): Vznik a vývin slovenských kalvínov na východnom Slovensku. *Historický časopis*, 39, 2.

- VASIL, C. (2000): Gréckokatolíci. Dejiny - osudy - osobnosti. Byzant, Michalovce, 144 s.
- VESELÝ, D. (1994a): Dejiny kresťanstva. Tranoscius, Liptovský Mikuláš, 60 s.
- VESELÝ, D. (1994): Dejiny kresťanstva na Slovensku. Tranoscius, Liptovský Mikuláš, 80 s.
- VOUGA, F. (1997): Dějiny raného křesťanství. Vyšehrad, CDK, Brno, 267 s.
- WATTS, A. W. (1995): Mýtus a rituál v křesťanství. Nakladatelství T. Janečka a Pragma, Brno-Praha, 233 s.
- WEBER, M. (1930): The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Allen & Unwin, London.
- WEBER, M. (1998): Sociologie náboženství. Vyšehrad, Praha, 367 s.
- WEEKS, J.R. (1988): The demography of Islamic nations. *Population Bulletin*, 43, 54 s.
- WEGGEL, O. (1989): Die Asiaten. Beck, München.
- WERNER, K. (1995): Náboženství jižní a východní Asie. Masarykova univerzita, Brno, 215 s.
- WHITE, L. (1967): The Historical Roots of our Crisis. *Science*, 155, 1203-1207.
- WILBER, C.K. - JAMESON, K.P. (1980): Religious Values and Social Limits to Development. *World Development*, vol. 8, No. 7/8, 467-479.
- WILSON, B.R. (1963): A Typology of Sects in a Dynamic and Comparative Perspective. *Archives de Sociologie des Religions*, 16, 49-63.
- WOLF, J. (1992): Člověk ve světě náboženství. Unitaria, Praha, 162 s.
- WRIGHT, J.K. (1947). Terrae incognitae: the place of imagination in geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 37, 1-15.
- WRONA, J. (1992): Religia a gospodarka. *Geografia w szkole*, XLV., 4, 224-227.
- WRONA, J. (1995): Religia a życie społeczno-gospodarcze - przykłady kolejne. *Geografia w szkole*, XLVIII., 1, 49-53.
- ZELINSKY, W. (1961): An Approach to the Religious Geography of the United States: Patterns of Church Membership in 1952. *Annals of the Association of American Geographers*, 51, 139-193.
- ZIMPEL, H.G. (1963). Vom Religionseinfluss in den Kulturlandschaften zwischen Taurus und Sinai. *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft in München*, 48, 123-171.
- ZIMPEL, H.G. (1970). Religionsgeographie. In Westermann Lexikon der Geographie, Bd.3, Braunschweig (W. Tietze), pp.1000-1001.
- ZUBRÍKOVÁ, J. (1999): Geografické aspekty náboženských pútí na Slovensku. Rigorózná práca napísaná pod vedením R. Matloviča. KGaG FHPV PU Prešov, 97 s.
- ŽUDEL, J. (1991). Náboženská štruktúra slobodných kráľovských miest na Slovensku v 2. polovici 18. storočia. *Geografický časopis*, 43, 215-230.
- ŽUKOWSKI, A. (1998): Rola holenderskich kościołów reformowanych w kształtowaniu stosunków społecznych w Afryce Południowej. In: Kmiecinski, J. (ed.): Religia jako czynnik porozumienia i konfliktów społecznych. *Eastern Review*, t. 3., ŁTN Łódź, s. 179-191.

Internetové zdroje:

www.adherents.com

www.odci.gov/cia/publications/factbook/fields/religions.html

www.virtual.co.il